

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1839.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1839.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA.
1839.

BOEKBESCHOUWING.

Sermons par ATHANASE COQUEREL, l'un des Pasteurs de l'Eglife Réformée de Paris. Leide, *C. C. van der Hoek.* 1838. gr. 8vo. 326 pag. *f* 2-80.

De *Franfche* Prediker COQUEREL heeft zich ook hier te lande, gelijk bekend is, zoo wel door zijne twee bundels uitgegevene, als door zijne uitgefprokene Leerredenen, den roem van een' zeer begaafd' Redenaar verworven; hoewel tevens bevoegde kunstregters daaromtrent zulke gegronde en gewigtige aanmerkingen hebben in het midden gebragt, dat er, bij alle erkenning van 's mans verdienften, geene redenen beftonden, om hem boven, of zelfs in elk opzigt gelijk met, onze voortreffelijkfte vaderlandfche Kanfelredenaars te ftellen. — Die vijftien van deszelfs Leerredenen, welke thans van eene *Nederlandfche* pers in het licht verfchenen zijn, komen Rec. voor, dat vroegere oordeel over 't geheel te bevestigen, maar nogtans in zaakrijkheid en hoogen ernst eer gewonnen dan verloren te hebben. De aanleg van dit algemeen wetenfchappelijke Tijdfchrift vergunt hem flechts eene zoo veel mogelijk korte aankondiging en karakterifering van dezelve, met enkele bijgevoegde aanmerkingen; terwijl hij eene uitvoerige beoordeeling moet overlaten voor Tijdfchriften, die uitfluitend aan de Godgeleerde wetenfchappen gewijd zijn.

1. *De kennis van God. Exod.* XXXIII: 18—23. Het fpijt Rec., deze eerfte Leerrede juist niet de gelukkigfte te kunnen noemen. Aan de verklaring van den tekst wordt 11½ bl. befteed; en de 3 overige dienen voor toepasfing, om te doen opmerken, dat ook wij wel weinig, maar toch genoeg van God weten; hetwelk op zichzelf goed gezegd, maar toch bij een zoo rijk onderwerp verbaasd fchraal is. En of COQUEREL den zin van den tekst wel gevat en het regte onderwerp daaruit

afgeleid heeft, zou Rec. betwijfelen: althans dat *Gods heerlijkheid zien* daar beteekenen zou *God kennen*, (p. 9) en dat God toen aan MOZES die gansche reeks van vele zaken, op Israël betrekkelijk, die p. 11 opgenoemd worden, zou hebben doen kennen, hiervan is in den tekst schijn noch schaduw, (*) maar wel van een zinnelijk teeken der Goddelijke tegenwoordigheid, dat in hem het denkbeeld der hoogste ontfermende goedheid kon opwekken. De korte aanteekeningen van VAN DER PALM o. d. p. zullen, meent Rec., vrij wat ophelderender en bevredigender zijn, zooveel dit hier plaats kan hebben, dan de omslagtige verklaring in deze Leerrede.

II. ABIA. I *Kon.* XIV: 13. Eene inleiding van ruim 4 bl. wordt aangewend, om te bewijzen, dat Israël aan de onsterfelijkheid geloofde: veel waars moge daarin zijn; maar hier althans, waar het naauwelijks inleidend genoeg is, is het veel te lang, gelijk (dit zij hier eens voor altijd gezegd!) de inleidingen dezer vrij korte Leerredenen door breede uitweidingen doorgaans zijn. De vroege dood van ABIA, zoon van JEROBOAM I, beschouwd als groote belooning, is eigenlijk het onderwerp; en, ofschoon dit misschien niet regtstreeks in den tekst ligt, de uitwerking is nogtans zeer goed, aan het onderwerp steeds vasthoudende, en te gelijk doorgaans (zoo als deze Leerredenen meestal zijn) zeer ernstig en practisch: alleen had men hier wel iets voor jonge lieden mogen verwachten.

III. *De ongenoegzaamheid der tegenwoordige wereld. Hebr.* XI: 13. De inleiding is doelmatig, toegevende de voldoende inrigting der tegenwoordige wereld voor onze behoeften, waarbij nogtans hoogere behoeften te bevredigen overblijven: maar blijkt uit het alzoo teregt aangevoerde dan niet, dat de figuurlijke spreekwijze t. d. p., *reizigers en vreemdelingen op aarde*, toch niet al

(*) Hoe komt COQUEREL, vs. 19, vóór: „*Je ferai grâce*," etc. aan de zinverlammende invulling van: *et ces paroles*, die noch in het *Hebreeuwsch* noch in de *Fransche* vertaling staan?

te zeer te drukken, en daarop geen theorie van redeneringen, genomen uit het gebrekkige van onze denkbeelden, taal, verbeelding enz., te bouwen is, vermits men, daarop voortredenerende, zou kunnen bewijzen, dat wij het ook in de toekomende wereld zullen zijn, waar wij immers ook niet *alles* zullen weten, niet *alles* kunnen, enz.? — De gepaste vermaning, die aan het ſlot ſlechts met een enkel woord geſchiedt, om het ongenoegzaam ſchatten der tegenwoordige wereld niet te overdrijven, en in het inrigten van onze aardſche reis JEZUS te volgen, zou, wegens hare belangrijkheid, hier wel wat meer hebben mogen uitgebreid worden.

IV. *De twee ſoorten van Zedeleer.* (*Les deux Morales.*) MATTH. XV: 9. Dit thema ligt niet in den tekst: datgene, waarvan JEZUS ſpreekt, de inzettingen der Ouden, waaraan de ſchijnheilige Pharizeërs zoo veel gewigt hechtten, alsof zij God daarmede hoogelijk vereerden, is immers geheel iets anders, dan wat COQUEREL noemt *la morale du monde*, en overſtelt tegen *la morale de l'Evangile:* hij zegt daaromtrent voor 't overige wel goede dingen; maar dit is de meening van den tekst niet.

V. *De verborgenheid der Godzaligheid.* 1 *Tim.* III: 16ª. Het onderwerp, zoo als het hier ontwikkeld wordt, is: dat „het heil der wereld eene groote verborgenheid „is, ten opzigte van God, die het geſchonken, van „CHRISTUS, die het volbragt heeft, van ons, die „Hij roept om het aan te nemen." Niet alleen wordt hierbij geen acht geſlagen op het bijgevoegde „der god„zaligheid," maar ook deelt COQUEREL, bij de uitlegging dezer plaats, in de dikwijls wederlegde misvatting, dat *verborgenheid* (μυστήριον) in den Bijbel, en bijzonder in de Brieven van PAULUS, de later en te onregt aangenomene beteekenis heeft van *een hoog en voor de Rede onbegrijpelijk leerſtuk*, en wel bij PAULUS altijd de *verlosſing* (p. 93), daar het integendeel van verſchillende zaken door hem gebruikt wordt, onder anderen *Eph.* III, en elders, van de vereeniging

der Joden en Heidenen tot één godsdienstig ligchaam, en wel in de beteekenis van eene *te voren onbekende of niet zoo duidelijk geopenbaarde zaak*. De vergelijking, die COQUEREL, p. 94 en 96, maakt tusschen het begrijpelijke en het onbegrijpelijke in God, is ook vrij zwak: tot het eerste brengt hij b. v. de schepping, de voorzienigheid; tot het laatste de zending van JEZUS in de wereld, de verlossing enz. Is het eerste zoo volkomen te begrijpen? Is het laatste, mits het maar zuiver Bijbelsch voorgesteld worde, zoo veel onbegrijpelijker? Men kan hierover wel woorden en klanken en uitroepingen, gelijk men ze hier vindt, gebruiken; maar dit zijn nog geen bewijzen. Rec. zou ook nog wel meer kunnen vragen, b. v. of het Bijbelleer, of het zelfs Theologie is, op de hoogte, waarop zij thans staat, wat hij p. 101 van den Zaligmaker leest: „*Sa justice* „*seule couvre toutes nos injustices; sa gloire seule ré-* „*pare toutes nos turpitudes; sa sainteté seule balance* „*toutes nos imperfections:*" — maar hij moet voortgaan.

VI. *Het zout der aarde.* MATTH. V: 13. Eene, wat den hoofdinhoud betreft, schoone, en in voorstelling levendige en onderhoudende Leerrede, waarin COQUEREL, volgens het eerste deel van den tekst, de Christenheid, als in verschillende opzigten het zout der aarde zijnde, voorstelt, hetwelk, offchoon hier en daar hoog genoeg opgedreven, nogtans over 't geheel wél uitgewerkt is, en volgens het tweede deel door eene doelmatige en hoogernstige toepassing gevolgd wordt. Dubbel jammer dus, dat ook hier op nieuw de zwakke zijde van COQUEREL zich vertoont in de uitlegging, en in de gepaste aanwending van den tekst tot een bepaald onderwerp; want, in weerwil van de uitdrukkelijke aanwijzing der geschiedenis MATTH. V: 1, 2, en van het gansche beloop der Bergrede, beweert hij, dat JEZUS daarin niet bepaald tot zijne Discipelen en toekomende Apostelen, maar tot het volk sprak: vandaar wil hij de tekstwoorden, zeer gedrongen, in de eerste plaats van Israël verstaan; terwijl hij, aan de eerstge-

noemden denkende, zeer geleidelijk tot zijn onderwerp had kunnen komen: en daarenboven ziet hij de kracht van het zinnebeeld geheel voorbij, namelijk de ſmaakgevende en bederfwerende kracht van het zout.

VII. *De barmhartige Samaritaan.* LUC. X: 25—37. Eene goede, nuttige Leerrede, die den zin en de ſchoonheid dezer gelijkenis verklaart, en ter toepasſing aantoont, dat het grondbeginſel der Christelijke liefde hierdoor bij ons in werking gebragt wordt; waarbij men echter nog wél iets meer bepaalds over het weldoen aan ongelukkigen zou verwacht hebben.

VIII. *Onze ſchat.* MATTH. VI: 22. Wat eigenlijk het thema is, valt moeijelijk te zeggen: het zijn meestal weinig zamenhangende opmerkingen, waaronder ook vrij wat ſpeling met het woord *ſchat* doorloopt; en het ſchijnt omtrent hierop neder te komen: Ieder heeft zijnen ſchat; wij moeten hem dien ſchat niet betwisten (bijna zoo als men gemeenzaam zeggen zou: Ieder heeft zijne ſpeelpop; men moet hem er mede laten ſpelen); die ſchatten gelijken elkander echter in eenige trekken; het is moeijelijk te verklaren, wat het zegt, dat daar zijn hart is; wij moeten onzen ſchat wél kiezen. Indien de tekst meer in zijnen zamenhang beſchouwd en gebruikt ware, zou de preek meer eenheid en nuttigheid gehad hebben.

IX. *De twee Verbonden.* (*Les deux Alliances.*) JOAN. XV: 15. Vreemde titel bij dezen tekst! En om te zien, dat ook het onderwerp aan den tekst geheel vreemd is, behoeft men denzelven ſlechts te lezen, en te vergelijken met het thema, dat COQUEREL p. 175 dus, woordenrijk genoeg, opgeeft: „*M. F. j'espère vous* „*montrer que le premier peuple élu, les anciens Hébreux pouvaient être justement appelés ſerviteurs,* „*parce qu'ils ne ſavaient point ce que le maître faiſait, et que vous, le ſecond peuple du Seigneur, les* „*nouveaux adorateurs de ſon nom, les nouveaux participans de ſon alliance, vous pouvez être appelés* „*les amis de Christ, parce qu'il vous a dit tout ce*

„ *qu'il a oui de son père*;" op welks uitbreiding ook nog wel iets af te dingen zou zijn.

X. *De wetten van den strijd.* 2 *Tim.* II: 5. Na eene inleiding van niet minder dan 6 bl., die eene goede, maar hier veel te lange, opheldering geeft van de spreekwijzen, door PAULUS van de publieke spelen der *Grieken* ontleend, volgt eene andere, die nog meer op het onderwerp zal moeten passen, hoewel dit niet zeer duidelijk is; maar dit is waarlijk te lang, eer men ter zake komt. Het thema zelf is noch door den titel, noch bij de dispositie duidelijk uitgedrukt. COQUEREL zegt alleen, p. 198, dat hij den tekst zal toepassen „ *à nos trois grands devoirs, à la piété, à la foi*, „ *à la vertu.*" Is dit logisch goed verdeeld? Behoort *la piété* niet tot *la vertu*, al verstaat men zelfs met hem (p. 201) door de eerste „ *l'habitude des pensées et des* „ *exercices de la religion*," 't welk evenwel eene te beperkte beteekenis is. Voor 't overige zegt de Redenaar ook hier wederom, vooral in het laatste gedeelte, over de deugd, zeer goede practische dingen, die op eene populaire wijze, zelfs hier en daar platter, dan men het hier verwachten zou, voorgesteld worden.

XI. *Het kwaad van elken dag.* MATTH. VI: 34^b^. COQUEREL past dit woord toe op onze dagen: 1. van *verzoeking*; 2. van *arbeid*; 3. van *behoeften*; 4. van *droefenissen*; 5. van *rouw* (dit kon tot n°. 4 gebragt zijn); 6. van *sterven*. Het 1ste, 2de en 6de punt wordt, meent Rec., in den tekst niet bedoeld, waar moeijelijkheden des levens, die vooruitloopende zorgen verwekken kunnen, de hoofdzaak zijn; maar het een en ander is over 't geheel zeer wel en nuttig behandeld.

XII. *Het oogmerk der Schepping. Gen.* I: 1. De tekst dient den Redenaar hier slechts tot aanleiding, om over dit onderwerp te handelen. Na eenige voorafgaande bespiegelingen, die Rec. voor den kansel niet vruchtbaar genoeg voorkomen, wordt dat oogmerk in het gelukkig maken gesteld; en dit wordt wél beredeneerd en met schoone opwekkingen tot nederige dankbaarheid aan God,

en tot navolging van God in weldoen en gelukkig maken, besloten, welke Rec., indien de plaats het hier toeliet, gaarne ter proeve zou overnemen.

XIII. *De dood door* ADAM *en het leven door* CHRISTUS. I *Cor.* XV: 22. Het thema, zoo als het, p. 265, in de volgende woorden omschreven wordt: „*Tous* „ *meurent en Adam, ainsi nous parle la mort; mais* „ *tous revivront en Christ, ainsi répond la foi. M.* „ *F., laissons donc Adam, venons a Jésus. Dieu* „ *veuille m'accorder d'affermir en lui votre confiance,* „ *et de vous montrer que Jésus est garant de notre* „ *immortalité!*" in welke laatste woorden eigenlijk het onderwerp vervat schijnt, is eenigzins anders, dan de titel verwachten deed; maar over 't geheel is het wél behandeld, en het slot, p. 276—279, waarin nog het meeste gebruik van den tekst gemaakt, en de waarde der onsterfelijkheid, als door JEZUS aan allen aangeboden, te regt verheven wordt, is waarlijk schoon.

XIV. *De duurzaamheid van het Christendom. Hebr.* XIII: 8. Uit vergelijking van den titel met den tekst ziet men, dat COQUEREL de goede uitlegging dezer plaats volgt, welke hij zelfs uit den zamenhang nog meer kon bewezen hebben. In de inleiding bemerkt men, en dit ter plaatse, waar dit woord gesproken werd, zeer doelmatig, eenen blik op het *St. Simonisme.* Het is over 't geheel eene welbewerkte Leerrede.

XV. *De sterfte in Israël.* 1 SAM. XXIV: 15, 16. Leerrede ter dankzegging voor het ophouden der Cholera, uitgesproken den 14 October 1832. Jammer is het, dat de Prediker, bij dit nuttige oogmerk, zich al te angstig aan zijnen tekst gebonden, en daarbij inderdaad gedaan heeft, wat hij p. 310 nuttig noemt: „ *de chercher dans l'histoire sainte notre propre histoire, et* „ *de retrouver notre destinée dans celle d'Israël,*" maar hetwelk onnaauwkeurig is, en tot vele verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding geven kan, daar geen tegenwoordig Volk in die betrekking tot God staat, als het oude Israël. Bij eene meer vrije behandeling zouden de

zeer goede dingen, die hier, tot regte behartiging der opgehoudene ziekte, met gezond oordeel en zonder overdrijving gezegd worden, nog meer zijn uitgekomen.

Zietdaar een zoo veel mogelijk kort overzigt van deze Leerredenen, om zoo wel het voortreffelijke als het gebrekkige, dat er in voorkomt, te doen kennen, en om, bij betamelijke waardering van derzelver goede hoedanigheden en over 't geheel goeden geest, er echter niet hooger mede te loopen, dan zij verdienen, maar om met het een en ander nut te doen, zoo wel voor het verlicht en practisch Christendom, als voor de edele Kanselwelſprekendheid, waarvan wij in ons Vaderland althans geen minder voortreffelijke modellen hebben, doch waarnevens ook deze Redenen des Buitenlanders in beide gemelde opzigten verdienen gelezen en vergeleken te worden.

Proeve over het plan, hetwelk de Stichter des Christendoms tot heil der wereld ontwierp. Eene bijdrage tot de bewijzen voor de waarheid van de Christelijke Godsdienst. Door Dr. FRANS VOLKMAR REINHARD. *Uit het Hoogduitsch, naar de vierde, geheel omgewerkte, uitgave, en met Aanteekeningen door* J. L. WOLTERBEEK, *Leeraar bij de Hervormde Gemeente te Amſterdam. Tweede, vermeerderde druk. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1837. *In gr. 8vo. XXIV* en 440 *Bl. f* 3-90.

Het voor ons liggende werk is, ſedert meer dan dertig jaren, zoo gunſtig bekend, dat men zich over den tweeden druk van hetzelve mag verblijden, en den eerwaardigen Vertaler dank betuigen, dat hij nog in zijnen ouderdom de verbeterende en vermeerderende hand aan deze uitgave gelegd heeft. Daar intusſchen het werk zelf geene merkelijke verandering ondergaan heeft, zou het vrij overtollig zijn, van den inhoud, dien men behalve

dat vooraan vinden kan, eene breede opgave, of over deszelfs waarde eene beoordeelende uitſpraak te doen. Ref. wil alleen kortelijk zeggen, waardoor deze uitgave zich van de vorige onderſcheidt. *Vooreerst* door eene nieuwe Voorrede van den Heer WOLTERBEEK, ter gepaste aanprijzing des werks, en ter opgave van het kenmerkende dezes tweeden druks der vertaling van hetzelve. *Ten andere* door eenige, hoewel weinige, bijvoegſels bij deszelfs aanteekeningen. *Ten derde* door de overneming van hetgene er gevonden wordt in eene vijfde uitgave van dit werk, die, achttien jaren na REINHARD's dood, door Prof. HEUBNER te *Wittemberg*, in 1836, bezorgd is. Deze vermeerdering beſtaat, 1. in eenige, maar zeer weinige en niet bijzonder belangrijke bijvoegſels van den Schrijver zelven; 2. in de aanteekeningen van gemelden HEUBNER, van welke „ ſlechts enkele min noodige en wat al te uitvoerige zijn „ weggelaten of verkort;" 3. in vijf bijlagen van denzelfden, namelijk I. over de wijze, op welke REINHARD het plan van JEZUS heeft opgevat; II. over de eerſte geſteldheid van JEZUS' plan, en deszelfs oorſpronkelijken omvang; III. was het denkbeeld van de ſtichting van een Rijk Gods op aarde reeds vóór den tijd van JEZUS bekend? IV. kan de vorming en het karakter en de leer van JEZUS ook aan de *Esſeën* worden toegekend? V. beoordeeling der bedenkingen tegen de kracht van bewijs in het ſlot van REINHARD's werk. Eene zesde, in het oorſpronkelijke de derde bijlage, namelijk een onderzoek, „ of men, na den dood „ van JEZUS en zijne Apostelen, het Christendom ook „ door een geheim wereldverbond heeft zoeken uit te „ breiden," heeft de Vertaler achterwege gelaten, als tot het onderwerp van REINHARD niet regtſtreeks behoorende, en tevens als te geleerd en te uitgebreid. De tweede en derde der zoo even genoemde bijlagen komen Ref. wel de belangrijkſte en best bewerkte voor. Voor het overige, hoe men ook over de waarde des geheelen werks of over enkele deelen deszelven oordeele, en of-

ſchoon ſommige punten, bij den voortgang der Godgeleerde wetenſchappen in de verloopene jaren, nog wel eenigzins anders zouden kunnen beſchouwd worden, het zal nogtans onder de apologetiſche ſchriften voor het Christendom eene waardige plaats blijven beſlaan, en verdienen der overweging aanbevolen te worden van allen, die in de waarheid en Goddelijkheid van hetzelve belang ſtellen.

Een vrijmoedig Woord, gerigt aan den Heer J. TH. SPAAN, *voorheen R. K. Priester en Kapellaan te Haarlem, door eenen Roomschkatholicken Leek. Tweede Druk. Te Amſterdam, bij* R. Stemvers. 1838. *In gr. 8vo. IV en 27 Bl. f* :-40.

In N°. IX voor 1838 van dit Tijdſchrift heeft Rec., naar zijne overtuiging, vrijmoedig en onpartijdig, zoo als hij meent, zijn over 't geheel gunſtig oordeel over het bekende ſtukje van den Heer SPAAN uitgebragt; en na het lezen van dit tegenſtukje vindt hij nog geene reden, om het te voren gezegde terug te nemen. Eene volledige Antikritiek van dit Antwoord te ſchrijven, wil hij, zoo dit noodig mogt zijn, aan den Heer SPAAN zelven, die hiertoe berekend genoeg ſchijnt, overlaten, maar het hem evenwel niet aanraden; want waartoe dient al dat geſchrijf en tegengeſchrijf, dat weldra weder vergeten is? Slechts enkele aanmerkingen, die onder het lezen bij Rec. opkwamen, wil hij mededeelen.

Dit Antwoord heet geſchreven „door eenen Roomschkatholieken Leek." Of dit werkelijk zoo, dan of het ſlechts eene *perſona ficta*, en of het zelfs wel in het geheel uit eene Roomſche pen gevloeid zij, wil hij daarlaten, ofſchoon hij wel eens reden meende te vinden om het te betwijfelen. (*) Het is over 't geheel vrij ſcherp van

(*) Redacteur vermeent integendeel reden te hebben, om te gelooven, dat dit ſtukje werkelijk door een' Roomschkatholiek geſchreven is.

toon, en begint met niet minder, dan met het vermoeden op te wekken, dat SPAAN een huichelaar is, zonder dit echter voldoende te bewijzen. De Schrijver zegt, bl. 8, dat SPAAN „een gedeelte der schuld op zijnen „Oom laadt, als die hem die eerste boetelinge zou heb„ben aangeworven:" het laatste is toch historisch waar; doch van het eerste lezen wij niets bij SPAAN, maar wel, dat hij deszelfs gedrag „onverklaarbaar," en hem daar, misschien wat ongepast, „een werktuig „in de hand der Voorzienigheid" noemt. Bl. 9—11 wordt aan SPAAN te last gelegd, dat hij de louter zinnelijke liefde vergelijkt en verdedigt met de liefde Gods: dit leest Rec. in deszelfs woorden niet; want SPAAN spreekt onmiddellijk daarop van zijne liefde, zoo als zij nog was, „met al de reinheid der onschuld." Verder neemt de ongenoemde, bl. 11, als stellig aan, dat SPAAN „ongeveer vier jaren eenen misdadigen omgang gehad heeft „met zijne dierbare CORNELIA;" maar hoe dit hieruit, dat SPAAN, den 29 Julij 1833, op eene vrolijke partij bij Oom, waar men haar ten dans met hem uitlokte, eene besliste liefde voor haar opvatte, en dat zij den 4 Augustus 1837 voorkomt als moeder van eene korteling geboren zuigeling, zoo zonder nader bewijs aangenomen kan worden, betuigt Rec. niet te begrijpen. Het voornaamste, waarop de Schrijver aandringt, is, dat SPAAN reeds veel eerder, bij het bespeuren van zijne liefde voor CORNELIA, zijne dienst had moeten nederleggen. Rec. gelooft ook, dat zulks, van achteren beschouwd, voor hem misschien wel het beste zou geweest zijn; maar was het toch niet natuurlijk, en blijkt het ook niet uit het verhaal, dat SPAAN in den moeijelijksten tweestrijd met zichzelven kwam, daar zijn natuurlijk gevoel, zoo wel van liefde als van verpligting, in openlijke tegenspraak kwam met den eisch der Kerk en met het geloof aan het zoogenaamde *character indelebilis* des Priesters? Is het, bij zulk eene manier van denken, menschkundig niet zeer wel te begrijpen, dat hij eerst, toen hij overal het hoofd stiet, tot dien stap kwam,

welken hij, volgens de infpraak van zijn gevoel en geweten, al eerder had behooren te doen? En hiermede zet Rec. zijn *punctum*, in hope, dat het met deze geheele zaak, die grootendeels *ad forum conscientiae* behoort, *punctum finale* moge zijn.

Gefchiedenis der Oogheelkunde, als inleiding tot het onderwijs derzelve betracht. (l. *befchouwd.*) *Eene Redevoering, enz. enz. Benevens een overzigt der Litteratuur betreffende dit onderwerp federt dien tijd tot op heden. Door* A. G. VAN ONSENOORT, *Med. et Chir. Doctor, enz. enz. Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1838. *In gr.* 8vo. *IV en* 78 *Bl. f* : - 90.

De kunst om de oogen wel te verplegen en voor ziekten te bewaren. Een[r] *Handboek, ten dienste van alle standen, geflachten en ouderdom,* (l. *elk geflacht en elken ouderdom*) *volgens eene rijpe ondervinding te zamengefteld, door* A. G. VAN ONSENOORT, *Med. et Chir. Dr. enz. te Utrecht. Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1838. *In gr.* 8vo. *VIII en* 130 *Bl. f* 1 - 50.

De Geneeskunde heeft hare algemeene Gefchiedenis, die de verfchillende lotgevallen harer bijzondere takken uit een algemeen oogpunt overziet. J. FREIND, D. LE CLERCQ, en inzonderheid KURT SPRENGEL, hebben aan zulk eene behandeling hunnen tijd en krachten gewijd. De laatfte, na zijn meesterlijk werk (*) voltooid te hebben, had ook nog de *bijzondere Gefchiedenis der Heelkunde* zich ten doel gefteld. (†) Maar

(*) *Verfuch einer pragm. Gefchichte der Arzneykunde,* 5 *Theile.*

(†) *Gefchichte der Chirurgie* en *zweyter Theil von* WIL-

werken, welke zoo veel omvatten, kunnen flechts een algemeen overzigt geven, en zullen vele bijzonderheden omtrent de verfchillende takken der Geneeskunde niet dan oppervlakkig behandelen. Om deze reden hebben verdienftelijke mannen zich bezig gehouden met de gefchiedkundige behandeling van fommige bijzondere takken der Geneeskunde. Enkelen hebben zich bepaald tot de gefchiedkundige nafporing van de eene of andere belangrijke of in der tijd veel gerucht gemaakt hebbende ziekte. Zoo zijn wij onder anderen eene meer uitvoerige gefchiedenis van de *zweetziekte* en den *zwarten dood* aan de beroemde mannen GRUNER (*) en HECKER (†) verfchuldigd. Verfcheidene pennen hebben zich reeds afgefloofd, om bouwftoffen voor eene toekomftige Gefchiedenis der *Cholera* te verzamelen. Werken evenwel als die van SPRENGEL en HECKER kunnen van geen algemeen gebruik worden. Eensdeels zijn zij te kostbaar; anderdeels vereifchen zij eene voorbereiding en eene zekere mate van wetenfchap, die niet elks deel is, noch door allen verkregen kan worden. Derzulken behoefte verdient echter ook eenige tegemoetkoming. En waarom zoude men omtrent de Gefchiedenis der Geneeskunde niet van zulke hulpmiddelen mogen gebruik maken, als tot welke men bij de behandeling der algemeene Gefchiedenis de toevlugt moet nemen? Men vindt uitgebreide werken over de Gefchiedenis voor mannen, ervaren in de Gefchiedenis, en beknopte handleidingen voor eerstbeginnenden.

De Heer VAN ONSENOORT fchijnt, ook blijkens den wijdluftigen titel, te breed om af te fchrijven, tijdens zijne betrekking tot de Geneeskundige Militaire School te *Leuven*, als Officier van Gezondheid der eer-

HELM SPRENGEL, *Halle* 1819, waar men, behalve het reeds in het eerfte Deel behandelde, van bl. 1—182 de kunstbewerkingen aan de oogen befchreven vindt, en wel tot het jaar 1818, zoo als dit uit verfcheidene aanteekeningen blijkt.

(*) *Itinerarium Sudoris Anglici*, *Jenæ* 1805.

(†) *Annalen*, 1828, H. 1.

ſte klasſe, en te *Utrecht*, als eerſte Officier van Gezondheid, zijne leerlingen, door Voorlezingen bij de eene of andere gelegenheid, naar hunne vatbaarheid, met het geſchiedkundig gedeelte der wetenſchap, door hem te behandelen, te hebben willen bekend maken. (*) De Schrijver zelf noemt zijnen arbeid eene *kortbondige ſchets*, (die naar de behoefte der jonge lieden en bij het voorgeſtelde doel ook niet meer worden kon) waarop, *des verkiezende*, *anderen kunnen voortbouwen.* Het ware beter, dat hij dit niet *aan anderen wilde overlaten*, maar dat hij zelf, in zijn verwacht wordend werk over de oogziekten en gebreken, op dit onderwerp mogt terugkomen, en de Geſchiedenis der Oogheelkunde op eene dezer kunst en wetenſchap waardige wijze wilde voltooijen. Bij een werk, zoo als dit wordt aangekondigd, kunnen eenige *meerdere kosten* niet in aanmerking komen. Wie goede en hechte grondſlagen tot een gebouw gelegd heeft, kan weinig zwarigheden bij de verdere optrekking van hetzelve ontmoeten. Met de Geſchiedenis behoorlijk uitvoerig te behandelen, ſticht men anderen en zichzelven een vereerend gedenkteeken. De Geſchiedſchrijver kwijt zich ſlechts ten deele van de op zich genomen taak, wanneer hij *ſlechts de namen der Schrijvers vermeldt.* Aan die namen kan eerst regt wedervaren, of kunnen ze op prijs geſteld worden, wanneer men weet, welk nut zij, die ze dragen, geſticht hebben; wat tijdgenooten hun daarvoor verpligt zijn; wat de nakomelingſchap hun verſchuldigd zal wezen. Het is welligt juist het niet genoeg doordringen in den geest der Geſchiedenis, waardoor BOERHAVE (BOERHAAVE) hier beſchuldigd wordt, (bl. 17) alsof hij het werktuig des gezigts met zekere minachting beſchouwd, en hetzelve goed genoeg voor zoogenaamde Oogöperateurs geoordeeld had. De beroemde HALLER, de uitgever der *Praelectiones de morbis oculorum*, oordeelde anders over onzen BOER-

(*) *De Militaire Chirurgie*, *geſchetst in eene Redevoering. Utrecht*, 1832.

HAAVE. Onze verdienstelijke Landgenoot, de geleerde MENSERT, denkt en spreekt er ook anders over. (*) Met eenige bevreemding verneemt men, dat, sedert de opheffing van het Hospitaal te *Leuven*, het onderwijs in de Oogheelkunde niet meer op de vroegere ruime schaal is voortgezet geworden, waartoe men zou zeggen, dat den Schrijver, gedurende zijn verblijf te *Utrecht*, zeker nooit de lust en hoogstwaarschijnlijk de gelegenheid niet zal ontbroken hebben. Men zou vooronderstellen, dat zijn werkkring dáár vooral niet beperkter is geweest, dewijl de meest belangrijke gebreken, die vroeger over twee Hospitalen (*Leuven* en *Leyden*) schijnen verdeeld geweest te zijn, thans op één punt moesten zamenvloeijen. Indien den Schrijver nu al meerdere werkzaamheden ten deel gevallen zijn, hij zag zich ook wederom ontslagen van die, met welke hij bij de Hoogeschool te *Leuven* is belast geweest, alwaar hij met den Hoogleeraar F. J. HARBAUR afwisselend ook in het onderwijs in de *Verloskunde* moest voorzien, bij de andere vakken van onderwijs, aldaar door hem behandeld. Men zou ook vermoeden, dat wijlen de Inspecteur-generaal HARBAUR, na de Hospitalen te *Leuven* en te *Leyden* opgeheven te hebben, voor dat te *Utrecht* geene mindere genegenheid zou gekoesterd hebben!!

Het tweede, boven vermelde, werkje van den Heer VAN ONSENOORT schijnt mede, voor een gedeelte, uit eene Voorlezing, echter bij eene andere gelegenheid gehouden, te zijn voortgevloeid. De bij den Schrijver *immer aanwezende behoefte, om zoo veel mogelijk aan zijnen evenmensch nuttig te zijn*, — eene der edelste drijfveren, — heeft hem tot de uitgaaf doen besluiten. Om deze reden heeft hij het waarschijnlijk ook tot een *Volksboek* (bl. VI) willen inrigten. Hij heeft zich der-

(*) *Geschiedkundig Overzigt omtrent de heerschende en voorkomende Oogziekten in Nederland*, *Amsterdam*, 1827, bl. 43 en volg.

halve, volgens zijn zeggen, *zoo veel mogelijk* onthouden, om over de behandeling der ziekten en gebreken van het werktuig des gezigts te fpreken. Maar, van dit door den Schrijver zelven gekozen ftandpunt uitgaande, zou men zich de vraag wel willen veroorloven, of eene *kortbondige ontleed-natuurkundige befchrijving* van het oog en deszelfs omliggende deelen hier zoo geheel op hare plaats is. In drie Hoofdftukken worden zelfs tot de zenuwen en bloedvaten uitvoerig befchreven. Van deze geheel ontleedkundige befchouwing zullen de eigenlijke leeken gewis niets verftaan. Waartoe hen dus daarover onderhouden? Eene befchrijving als die van BURDACH (*) ware voldoende geweest. Bijna zou men echter fchromen, zulke en andere aanmerkingen te maken, na den uitval des Schrijvers, (tot dusverre, zou men zeggen, zonder grond) waarmede hij zijne Voorrede aldus befluit: „ Van dien grond en bedoeling uitgaande, vleije ik mij, dat dit gefchrift eenig „ nut zal ftichten, en indien het aanleiding mogt geven „ tot gegronde aanmerkingen, dan zal het mij niet ongevallig zijn, dezelve te mogen vernemen; terwijl ik „ onbezonnen ter nedergeftelde en namelooze oordeelvellingen, die, hoewel verfcholen, het perfonele niet „ kunnen verbergen, en den ftempel dragen van verregaanden eigenwaan, en aan wier ftellers de woorden „ *doe beter* gerigt zijn, als *louter gefnap* met ftilzwijgende verachting zal beantwoorden."

Meer verftaanbaar voor de leeken is hetgeen in de volgende Hoofdftukken *over het natuurlijk en over het kunstlicht* gezegd wordt. Terwijl men den Schrijver gaarne de onaangename gewaarwording, die zoogenoemde *reverbères* opwekken, toeftemt, kan men evenwel de *zoo geheel zachte flikkering* van het gaslicht niet roemen.

De overige Hoofdftukken, tot het *dertiende*, bevatten

(*) *Anthropologie für das gebildete Publicum*, 1837, § 195 en volg.

vele nuttige en zeer doelmatige wenken, die, werden zij opgevolgd, menigeen ter bewaring van het gezigt bevorderlijk zouden wezen. Maar het zal ook hier gaan, zoo als de Arts meestal ondervindt: men schijnt naar zijne raadgevingen te luisteren; maar de betrachting? ... Liever valt men werkelijk in de handen van den Arts, dan zich iets te ontzeggen, hetwelk de zinnen streelt, schoon men alsdan in niet meer dan vriendschappelijke aanraking met denzelven zou komen.

De reeds gemaakte aanmerking omtrent de ontleedkundige mededeeling zou men ook ten opzigte van het in Hoofdst. 13 en 14 medegedeelde kunnen herhalen. In stede van den leek over vlekken of druifgezwel van het horenvlies ook maar als in het voorbijgaan te onderhouden, zouden wij dezen liever, ter voorkoming van dezelve, ook bij aanvankelijk schijnbaar geringe oogontsteking, raden, zich terstond te wenden tot mannen, die op onderscheidene wijze blijken hebben gegeven, ook in dit gedeelte der Geneeskunde meer bedreven en bijzonder ervaren te zijn, onder welke de stem van het publiek reeds lang den Schrijver gerangschikt heeft.

Over den schrik en het medelijden in het Grieksche Treurspel, *door* J. W. ELINK STERK. *Te Leiden, bij* H. W. Hazenberg, Jun. 1838. *In kl. 8vo.* 152 *Bl. f* 1-50.

De Heer ELINK STERK geeft ons in dit kleine stukje eenige bedenkingen omtrent een *æsthetisch* onderwerp, hetwelk, zelfs in onze tijden, door Prof. LIMBURG BROUWER en den Heer WESTRIK behandeld is: de roerfels, namelijk, van het *Grieksche* Treurspel, volgens ARISTOTELES *schrik* en *medelijden*. Zeer veel nieuws zal men dus hier niet vinden, schoon het onderwerp geleidelijk, in een' goeden stijl en met veel belezenheid, vooral in de noten, behandeld is. De Schrijver begint, met het onderscheid tusschen het *Grieksche*

tooneel en het onze, in den aard des volks gegrond, te doen opmerken; doch hij beweert, dat het Treurſpel daardoor ook een onherſtelbaar verlies heeft geleden; en over het geheel zijn *klasſieke*, en wel alleen *oud*-klasſieke, vormen hem alles: even als de Heer LIMBURG BROUWER, in zijne Verhandeling over het *Natjonale Tooneel*, kan hij zich met geene navolging des *Franſchen*, maar alleen met dat der *Grieken*, vereenigen. Wanneer de Schrijver zich enkel tot het *hedendaagſche Franſche* Tooneel had bepaald, zouden wij hem volmaakt gelijk geven; immers hij zegt daarvan teregt (bl. 9): „ Wanneer het opeenſtapelen van gruwelen en moorden, „ wanneer het geweld, de wraak en de toomeloosheid „ der hartstogten, wanneer al het verfoeijelijke zelfs der „ menſchelijke boosheid en al het afzigtelijke der bar„ baarschheid genoeg ware, om den tragiſchen ſchrik „ op te wekken, welk middelmatig Dichter zou dat pad „ tot eer en roem niet intreden? het getal der uitſte„ kende treurſpelen zou niet te tellen zijn." Maar zoo iets zal toch niet van den *Cinna*, de *Horaces*, de *Rodogune*, den *Cid*, den *Britannicus* of de *Athalie* kunnen gezegd worden, en evenmin van de meesterſtukken van SHAKESPEARE, SCHILLER en GÖTHE. Het is waar, zij zijn minder eenvoudig dan de *Grieken*; maar het gebied van het ſchoone en verhevene is toch zoo beperkt niet, en de menſchelijke ziel kan op onderſcheidene wijze worden in beweging gebragt, zonder de behoorlijke palen te overſchrijden. — Daarop volgt, als voorbeeld, eene uitvoerige uiteenzetting van een der meesterſtukken van SOPHOKLES, de *Elektra*, hetwelk als modèl der behandeling van den *tragiſchen* ſchrik wordt beſchouwd. Deze uiteenzetting, met vertaling van eenige der fraaiſte plaatſen, is regt goed; maar wij kunnen ons volſtrekt niet vereenigen met de *onbepaalde* goedkeuring van dit tooneelſtuk, zoo als van den *moedermoord* zelven, dien wij als eene onuitwischbare vlek beſchouwen op hetgeen ELINK STERK het *groot en verheven karakter* van ORESTES noemt, en niet al-

leen *wij*, maar ook *de oude Grieken zelve;* zij laten den moedermoorder door de *Furiën* vervolgen, — een bewijs toch, dat zij de daad niet goedkeurden. Wat ook de Schrijver zegge (zie aanteekeningen, bl. 52): „ Den moord van KLYTEMNESTRA door haren „ zoon ORESTES moet men geheel naar den geest en „ de denkbeelden van den *Griekſchen* heldentijd beoor„ deelen;" er is een menſchelijk gevoel, dat boven alle onderſcheidene gevoelens, begrippen en denkwijzen verheven is; *non ſcripta, ſed nata lex*; een gevoel, dat ons zegt, dat de regten der moeders, ook der ſlechtſte moeder, den zoon te heilig moeten zijn, om zijne handen met haar bloed te bezoedelen; en wanneer onze Schrijver beweert, „ dat ORESTES *door den Geest der God„ heid zelve gedreven werd, en wij van den moeder„ moorder niet gruwen*," (bl. 45) zoo gruwen wij van dit zeggen. Moge al de zoon door zulk een verfoeijelijk Orakel eenigermate worden verontſchuldigd, zoo valt onze geheele verontwaardiging op de ſchandelijke Godsdienst, die eerst den zoon *gebiedt* zijne moeder te ſlagten, en hem dan, zoo hij gehoorzaamt, door de Wraakgodinnen laat pijnigen. De buitenſporige eerbied voor den Dichter gaat hier zoo verre, dat hij vergoelijkt wordt zelfs in het afgrijſelijke geroep van ELEKTRA: *Tref haar nog eens, zoo gij kunt!* — dat gezegde moet „ geene woede en wraak bevatten, maar „ zacht en ſtil zijn uitgeſproken"! (bl. 44.) Zoo de dochter hier *bedaard* ſprak, was zij een nog erger monſter. — Neen! men moet de Afgoderij omtrent de Ouden *zóó* verre niet drijven. De *klasſieke* Geleerden mogen zulks heiligſchennis noemen, en zich, zoo veel zij willen, op hunnen ARISTOTELES beroepen, *wij* beweren, dat deze taal volkomen VICTOR HUGO waardig is. De Heer ELINK STERK is zoozeer met den moedermoord ingenomen, dat hij zelfs niet dulden kan, dat nieuwere Dichters denzelven verzachten en als onwillekeurig doen voorkomen. CRÉBILLON, (die anders, door minnarijen in dit ſombere treurſpel te men-

gen, bijna belagchelijk wordt) VOLTAIRE en ook ALFIERI, (wiens *Orestes* wij voor een meesterſtuk houden, daar hij ons zelfs voor KLYTEMNESTRA belang weet in te boezemen) zij allen hebben dit gedaan, om het menſchelijk gevoel te ſparen. „ Zij moesten „ het *eerwaardige* en *heilige* der Oudheid geen geweld „ aangedaan, en liever geene treurſpelen gemaakt heb„ ben," zegt onze Schrijver!! (bl. 79.)

Op dit ſtuk volgt nu een groot aantal geleerde noten, met vele aanhalingen, niet alleen uit ARISTOTELES, wiens *Poëtica* door onzen Schrijver met den grootſten eerbied en ſchier in alles beäamd wordt, maar ook uit HERDER, SCHILLER en andere hedendaagſche kunstregters. Eene uitvoerige noot op bl. 59 handelt, met veel waarheids, over het overdrevene in de *poëtiſche* uitdrukking, waardoor men meent, met holle klanken gebrek aan zin en zaken te kunnen vergoeden; terwijl de Dichter bij uitnemendheid, zoo als HOMERUS, dikwerf door de eenvoudigſte uitdrukking de verhevenſte zaken weet te vermelden. Zelfs raadt hij den Dichter voorzigtigheid aan in het ſmeden van nieuwe woorden, waaromtrent men, bij minder genie, BILDERDIJK niet altijd mag navolgen, en er wordt daarbij eene geestige plaats van VAN EFFEN aangehaald. Men kan echter ook in een ander uiterſte vallen: de taal des Dichters verſchilt toch nog al van die des Prozaſchrijvers. — Tegen WESTRIK verdedigt onze Schrijver het laatſte tooneel der *Elektra*, den dood van ÆGISTHUS, en wij zijn het hierin met hem volkomen eens; want zoo het ſtuk met den moedermoord *eindigde*, waarop SOPHOKLES niet eens de regtvaardige ſtraf door de Wraakgodinnen laat volgen, zou het al te vreeſelijk zijn. Nu wordt men eenigzins voldaan, door den gruwelijken moordenaar van AGAMEMNON, den kroonroover en verleider, terwijl hij juicht over den gewaanden dood van ORESTES, op zijne beurt te zien vallen.

De tweede Verhandeling loopt over het *medelijden* in het *Griekſche* Treurſpel. Het beloop is hetzelfde als in

die over den *fchrik*, na eenige opmerkingen over de *voorftelling* van het *lijden* bij de *Grieken*, waarin het *eenvoudige en natuurlijke*, geene opgewondenheid of overdrevene kunst, (die dan toch in dit opzigt nog al dikwerf aan EURIPIDES door ARISTOPHANES werd verweten) de heerfchende eigenfchappen waren. Deze voorftelling was echter niet altijd zacht noch enkel aandoenlijk; — het lijden had zekere verhevenheid, die onze ziel tevens veredelt, terwijl zij haar door deelneming in het lot onzer broederen fchokt. Daarop kiest de Schrijver, als voorbeeld tot ftaving zijner denkbeelden, de *Antigoné* van SOPHOKLES, zekerlijk een van de verhevenfte ftukken der Oudheid, hetwelk, vrij van de ijfelijkheden, die ons op het flot der *Elektra* zoozeer hinderden, de treffelijkfte gevoelens van deugd, van zusterliefde en heldhaftige verachting des doods, wanneer het aankomt op pligtsbetrachting, doet kennen. De Lezer, onkundig in de *Griekfche* taal, kan zich daarvan eenig denkbeeld vormen uit eene *Nederduitfche* navolging door den Heer SIFFLÉ. *Eenig* denkbeeld, zeggen wij; want niet alleen is de geftrenge terughouding der heldin omtrent haren minnaar, bij SOPHOKLES, (om het hoofdpunt, waarop alles aankomt, niet te verzwakken) in de gefprekken met dien minnaar geenszins behouden, maar de Dichter brengt er zelfs een' geheel noodeloozen perfoon, een' verfmaden minnaar van ANTIGONÉ, in, die nu uit wraakzucht haren dood bewerkt; een, naar onze meening, geheel Ongrieksch denkbeeld. Aan den anderen kant heeft ALFIERI het karakter van ANTIGONÉ, in zijn ftuk van dien naam, geheel en al misteekend. In plaats dat de menschkundige SOPHOKLES haar eerst het verheven befluit doet nemen, om liever te fterven, dan na te laten hetgeen zij voor pligt houdt, (*de onbefchrevene en onfeilbare wetten der Goden*) en dit vrijmoedig ook in het aangezigt van KREON en den Raad bekent, breekt echter haar vrouwelijk hart, wanneer zij nu, in hare bloeijende jeugd, levend in het duistere graf zal worden gedolven, en voor het laatst het fchoone zonlicht aanfchouwt; en *nu*, nu in het laatfte oogenblik, fchaamt zij zich niet, te beweenen, dat zij nimmer het geluk eener bruid zal fmaken; dat nimmer de bruidszang voor haar zal worden gezongen, maar dat de *Acheron* haar bruidegom wezen zal; dan weder troost zij zich met het denkbeeld, met de hoop, haren geliefden vader, wiens laatfte fteun zij geweest was, hare moeder en

haren broeder, voor wiens laatfte eerbewijzing zij nu ftierf, weder te zien. Bij ALFIERI, daarentegen, *wil* zij fterven, en uit haat tegen KREON weigert zij zelfs de hand van HEMON, dien deze haar aanbiedt, en roept om den dood. Wie ziet niet, dat de *Griek* hier *en* menfchelijker *en* menschkundiger is dan de *Italiaan?* Het is intusfchen zonderling, dat SOPHOKLES de beide gelieven ook niet eene enkele maal met elkander heeft laten fpreken; en wij zouden zoo gaarne wenfchen, dat de onbarmhartige kritiek de woorden: *O liefste* HEMON! *hoe veracht uw vader u!* aan zijne verloofde overliet, en niet aan de hieromtrent onverfchilliger ISMENE toefchreef. Vooral echter heeft het ons verwonderd, dat onze Schrijver, die dit ftuk anders uitnemend ontleedt, zoo gunftig denkt over KREON. Hij noemt hem „een *regtvaardig Vorst*, die zijne bloedverwanten, ja zelfs zijnen eigenen zoon niet fpaart, zoo het regt en het belang van den Staat hunnen ondergang vorderen," (bl. 96.) Eilieve, waar is toch deze regtvaardigheid? Dat hij niet alleen den wettigen Koning van *Thebe*, die flechts door onregtvaardigheid eens broeders van de kroon verftoken bleef en nu gefneuveld is, verbiedt *te begraven en te beweenen*, maar gelast, *hem*, *zonder lijkgebaar*, *als een treffelijk maal, aan de vogelen des Hemels over te laten!* — *Die goede* KREON! zegt ANTIGONÉ fpottend, (Act. I. Sc. 1). Maar omdat het koor met hem medefpreekt, en het koor geen ongelijk hebben kon, *daarom* moet een tiran nu een *regtvaardig Vorst* heeten! Doch TIRESIAS zelf zegt, in het laatfte Bedrijf, op KREON's gezegde: *Onverstand is de grootste ramp.* — *Wel nu*, *die ziekte vervult u geheel!* — *Het geheele wigchelaarsgeflacht bemint het geld*, zegt daarop de *regtvaardige Vorst*, en bekomt van den Godentolk tot antwoord: *Ja! het tirannengeflacht bemint vuile winst.* Trouwens, welke regtvaardigheid, eene zuster levend te begraven, omdat zij haren geliefden broeder niet onbegraven wilde laten! — Ook SCHLEGEL, door onzen Schrijver op bl. 145 aangehaald, fpreekt, in zijne beroemde Verhandelingen over het Tooneel, van *tyrannifche Befehle des* KREON.

Even als bij de vorige Verhandeling zijn ook hier vele noten gevoegd. Eene der uitvoerigfte en belangrijkfte (de 40fte, op bl. 134—141) loopt over de bekende en zoo verfchillend opgevatte plaats van ARISTOTELES: „Het Treurfpel volbrengt door medelijden en fchrik de reiniging dier zelfde

„ hartstogten." Veler kunstregteren gevoelens worden hier te berde gebragt; dat van BRUMOY komt ons, met den Schrijver, over 't algemeen zeer juist voor, dat deze *reiniging* der hartstogten genoegzaam hetzelfde is met *veredeling*, door het *tragische* genoegen der nabootſing van hetgeen in die hartstogten verheven en menſchelijk is.

Over 't geheel merken wij dus omtrent dit boekje aan, dat het vele nuttige opmerkingen bevat, en twee der beste *Grieksche* treurſpelen goed ontleedt, maar dat het, met te veel eenzijdigheid, van de *Grieken* uitſluitend heil verwacht. Doch hierdoor is de Schrijver met zichzelv' in tegenſpraak. Hij zelf zegt, bl. 7, „ dat vele denkbeelden der *Grieken* bij „ ons valsch en vervreemd zijn van den aard onzer beſcha„ving. Vanhier, dat in het nieuwere treurſpel, toen het „ licht der rede en der Openbaring aan die verhevene droom„ beelden der dichterlijke *Grieken* hun gezag had ontnomen, „ de nieuwere treurſpeldichters tot het verwekken van dien „ *tragiſchen* ſchrik eenen anderen weg zijn ingeſlagen en an„ dere middelen hebben opgeſpoord.)' En deden zij daar niet wél aan? Of moesten zij zich met *valſche denkbeelden* paaijen, *vervreemd van den aard onzer beſchaving?* Men valt tegenwoordig veeltijds te laag op de *klasſieke* Dichters, wij erkennen dit gaarne, en vervalt tot een losbandig en zedebedervend *Romantismus;* maar aan den anderen kant kan de eerbied voor de *Klasſieken* ook te ver gaan, en wij gelooven, dat de nieuwere hoorder of lezer niet minder geroerd zal worden door de meesterſtukken van CORNEILLE, RACINE, SHAKESPEARE en SCHILLER, dan door die van ÆSCHYLUS, SOPHOKLES en EURIPIDES, niet om de meerdere innerlijke waarde der eerſten, maar om de meerdere overeenkomst met de menſchen, *zoo als die thans zijn.*

Pythagoriana. Verzameling van Lesſen en Voorſchriften van den Wijsgeer PYTHAGORAS. *Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande, 1838. *In* 12*mo.* 102 *Bl. f* : - 90.

Een klein, zindelijk gedrukt, gansch niet onaardig ſpreukboekje van duizend ſtuks, waarvan wij veel goeds zouden kunnen zeggen, wanneer het niet met een' valſchen titel pronkte. Immers, deze ſpreuken zijn (enkelen uitgezonderd) niet van PYTHAGORAS. Het is niet het beroemde *gouden*

gedicht; en al ware het dit, zoo zou het, volgens den naauwkeurigsten onderzoeker der *Pythagorische* school, MEINERS, nog niet van PYTHAGORAS zelven, maar van eenen lateren *Pythagoreër* na PLATO en ARISTOTELES zijn. Het zijn niet de zedekundige Fragmenten, die GALE uit JAMBLICHUS (Leven van PYTHAGORAS) en STOBEÜS verzameld heeft; en al waren zij dit, ook deze houdt MEINERS voor onecht en eerst in later' tijd verdicht, even zeer als de geheele Levensbeschrijvingen van PYTHAGORAS door PORPHYRIUS en JAMBLICHUS. Doch wij behoeven geen gezag te hulp te roepen: de eenvoudige lezing van deze spreukverzameling zal den eenigzins kundigen doen in het oog loopen, dat zij niet van PYTHAGORAS zijn *kan*. Men spreekt er (94) van *drank uit gegiste granen bereid*, die de Ouden eerst bij de *Duitschers* vonden; van het onderscheid tusschen *gezond verstand* en *geleerdheid*, hetwelk in dien alouden tijd, bij zoo weinig geleerdheid als er toen nog was, niet te pas kwam; van BRUTUS, (125) die waarschijnlijk ná PYTHAGORAS leefde, en dien hij althans niet gekend heeft, daar geen *Griek* zich nog met de *Romeinen* bemoeide; van NUMA; van *zegellak* (131); van *Geestelijkheid*; van een' *Almanak*; van *Afgoderij* (dit denkbeeld kenden de *Grieken* niet); van de *duif van* NOACH (260); van de *tien Geboden* en het *hemelsche Vaderland*, dat aan de priesters toebehoort, (351, 348) en weshalve zij *geene burgers mogen zijn*; van *stierengevechten* (bij de *Grieken* onbekend); weder meer dan eens van de *Romeinen*; van het onderscheid tusschen *wetten* en *Godsdienst*, hetwelk de oude *Grieken* niet kenden (380); van *godsdienstige broederschappen*; van *kloosters* (382, 947); van de *Hebreeuwen*, die PYTHAGORAS niet gekend heeft, en uit welke hij (berispend) eene spreuk van MOZES aanhaalt, wiens geschriften de *Grieken* eerst onder de PTOLEMEËN leerden kennen; van *Gilden* (399); van het lezen der (ondergeschovene) geschriften van HERMES TRISMEGISTUS door de kinderen der *Krotoners*; van den *Romeinschen* (niet *Griekschen*) God JANUS (532—534); van *twee verschillende eerdiensten in één huisgezin* (eene spreuk, die geen der tijdgenooten van PYTHAGORAS zou hebben verstaan); eene waarschuwing, om „vriend der waarheid tot aan de marteling, maar daarvan „geen Apostel te moeten zijn tot aan de onverdraagzaam„heid toe" (599), (een denkbeeld, dat in het Heidendom

schaars te pas kwam.) De 687ste spreuk kan niet van den *Theosooph* PYTHAGORAS' zijn, „ dat men niet hooren moet „ naar iemand, die ons uit naam van een onzigtbaar en ver„ borgen Wezen aanspreekt;" hier verraadt zich de hedendaagsche *Naturalist* en vijand der Openbaring. De aanbeveling der *proefondervindelijke Natuurkunde* (die vóór BACO in onze zeventiende Eeuw onbekend was) *boven de bespiegelingen der Bovennatuurkunde*, waaraan zich juist PYTHAGORAS overgaf, is eene al te sterke vergissing. Bij 712: „ Bestuurders! biedt en geeft uwe eigene leden aan het volk „ te eten, zoo gij het niet voor den hongersnood hebt we„ ten te bewaren," heeft de *Pseudo*-PYTHAGORAS zekerlijk aan VAN DER WERFF gedacht. In 768 lezen wij van *boekbeoordeelingen* (wel ja, Recensiën, misschien zelfs wel Journalen en Antikritieken!) ten tijde van PYTHAGORAS, en in 831 van een' *Geleerde*, in tegenoverstelling van een' Wijsgeer; een destijds nog niet bekend onderscheid. Hier wordt van de Fabel van DIDO's dood gewaagd, zoo als eerst VIRGILIUS die verdichtte; elders (942) keurt men de *rekenkunst* af, die, gelijk men weet, juist het hoofdvoertuig der leere van PYTHAGORAS was; en 955 ziet stellig op de *regten van den mensch*, bij de eerste *Fransche* Omwenteling gepredikt.

Men ziet het, wanneer de Schrijver niet op den inval gekomen was, dit duizendtal spreuken aan PYTHAGORAS toe te schrijven, zou hij beter gedaan hebben; want vele dier spreuken, die volstrekt niet in den mond des Wijsgeers van *Samos*, noch in de zesde Eeuw vóór onze jaartelling passen, kunnen veel nut stichten in het hedendaagsche *Europa* en in de negentiende Eeuw. Ook zijn er sommige, die zeer goed aan PYTHAGORAS voegen, en die slechts meer uitgewerkt moesten zijn, zoo als de vermaning van het dagelijksche zelfonderzoek (*Aur. Carm.*) en de menigvuldige waarschuwingen tegen de Volksregering (de Wetgever van *Kroton* ijverde zeer voor eene verstandige *Aristokratie*, voor eene *Regering der Wijzen*), alsmede de herhaalde aanbevelingen van den landbouw en de huiselijkheid. Ook in de gemengde strekking dezer uitspraken tot zedelijkheid, gezonde staatkunde en staatshuishouding, heerscht wel eenigzins de geest van den stichter der *Italiaansche* school; eigenlijk *huishoudkundig* zijn weinige spreuken. Wij willen eenige staat- en zedekun-

dige ten voorbeelde mededeelen, die ons voorkomen treffende waarheden te bevatten:

(36) „ Ga niet naar *Afrika* om monsters te zien; reis tot „ het volk, waarbij eene Omwenteling is uitgebroken;" (thans b. v. naar *Spanje.*) (37) „ Onhandige ruiters leeren „ aan hun paard de knieën strekken om het te bestijgen. „ Bestuurders! vernedert het volk niet, om het gehoorzaam „ te doen zijn." (67) „ Neem, om uwe oude dagen te on- „ dersteunen, geenen anderen stok, dan van den boom, door „ u in uwe jeugd geplant." (Blijkbaar zinnebeeldig.) (73) „ Noem u niet deugdzaam, alvorens gij dezelfde aandrift „ voor het goede als voor het schoone gevoelt." (76) „ Schandvlek het aandenken aan BELUS, den eersten mensch, „ die voor een' God wilde doorgaan." (95) „ Loop het „ geluk niet na; het is bij u; blijf te huis." (118) „ Beklaag „ u niet over de kortheid des levens; er zijn meer menschen, „ die te laat, dan die te vroeg sterven." (119) „ Wees noch „ de voetzool van den Vorst, noch de handboei van het „ volk." (135) „ Kets twee keisteenen tegen elkander, en „ zij geven vonken; belet twee volken aan elkander te ra- „ ken, en (of) er vloeit bloed." (Dit *of* wordt hier blijkbaar door den zamenhang gevorderd, in plaats van *en.*) Voorts zijn er nog eenige andere drukfouten of misstellingen, zoo als ALCESTUS voor ALCESTIS, *Isis* voor *Ibis*, den vogel, (543) blijkbaar ook uit het daarop volgende.

Wanneer men den naam van PYTHAGORAS had weggelaten, zou men ook die alleroppervlakkigste en gebrekkigste Levensschets van dien Wijsgeer hebben kunnen ontberen, uit wijlen SCHULL's *Boeken- en Menschenkennis* ontleend, waarin onder anderen gezegd wordt, dat de *Epicurische* school uit de *Eleatische* zou ontstaan zijn.

Denkt men niet aan PYTHAGORAS, zoo is het boekje aanprijzing waardig.

Proeve van een geregtelijk geneeskundig Onderzoek, betreffende de vraag: in hoe verre Dronkenschap, aanleiding gevende tot de misdaad van moord, in de toerekening van straf in aanmerking komt, inzonderheid wanneer dezelve tot Monomanie overslaat, of daarmede in verband staat? Mitsgaders, in hoe verre deze laatste zielsgesteldheid, of beide

te zamen, als punten van defensie, tot vrijspraak al of niet, in judicio criminali kunnen dienen? Briefswijze voorgesteld en behandeld, door Mr. J. H. VAN DER SCHAAFF. *Waarachter, bij wijze van Bijlage, gevoegd zijn eenige Aanteekeningen met betrekking tot den schedel van* ELIAS KOSTER, *vervat in eene Missive van den Hoogleeraar* W. VROLIK *aan den Schrijver. Te Amsterdam, bij* M. Schooneveld en Zoon. 1838. *In gr. 8vo. VIII en* 178 *Bl. f* 2 - :

De geachte Schrijver van dit werkje, welks breedsprakige titel wij in zijn geheel afschreven, verdeelt zijne Verhandeling in vier hoofdpunten. Bij het eerste zoekt hij zoo veel mogelijk uiteen te zetten, wat, naar aanleiding van hetgeen bij de voornaamste Uitleggers en Regtsdoctoren daaromtrent geleerd wordt, aangaande de *al* of *niet* culpabiliteit ter zake van misdaad, door dronkenschap veroorzaakt, behoort te worden aangenomen. (Aldus vatten wij de meening des Schrijvers op: want zijne eigene opgaaf van dat punt (bl. 2) laat eene duisterheid in den volzin achter, waarin blijkbaar iets, dat tot den zamenhang diende, vergeten is.)

Ten tweede onderzoekt hij, wat men door *waanzin*, *monomanie* en dergelijke zielsgebreken, naar de leer der geregtelijke geneeskunde, verstaat, en in hoe verre dezelve, al of niet, een genoegzaam fondament tot vrijspraak, in cas van delict, mogen opleveren.

Ten derde geeft hij een beoordeelend overzigt van hetgeen tot bezwaar en tot verdediging van ELIAS KOSTER gediend heeft.

En ten vierde besluit hij, tot beantwoording der vraag, met eenige bedenkingen, die tot het onderwerp in verband staan.

In de eerste Afdeeling verwonderde het ons, op bl. 20, bij de aanhaling van het *Code Pénal* en de Schrijvers daarover, geheel van PAILLIET, wiens *Manuel de Droit Français*, naar verschillende uitgaven, in aller handen is, gezwegen te zien. En juist op de vraag, in hoe verre dronkenschap, hetzij tot bezwaar, hetzij tot verligting, in aanmerking komen mag, heeft hij zulke belangrijke aanteekeningen op Art. 64 van het *Code Pénal*.

Verder kent de Schrijver, naar ons inzien, te veel kracht toe aan Art. 12 der Publ. van 11 Dec. 1813. Immers in geval van moedwilligen doodslag, in staat van toevallige dron-

kenſchap gepleegd, en ſtrafbaar met twintigjarig confinement, na voorafgegane tepronkſtelling en brandmerk, is geene verzachting mogelijk. Men moet daar of vrijſpreken, of ten volle veroordeelen, vermits Art. 12 ten dezen niet toepasſelijk is. Al wil men dus de *toevallig* ontſtane dronkenſchap als reden van mitigatie aannemen, noch die, noch eenige andere reden van mitigatie kan den beſchuldigde helpen. Wenſchelijk ware het, dat men, even als tegenwoordig in *Frankrijk*, ook bij de zwaarſte misdaden, vrijheid had, uit hoofde van verzachtende omſtandigheden, minder geſtreng te ſtraffen; mits den Regter ſteeds zoodanig *minimum* ware voorgeſchreven, dat de evenredigheid in regtsbedeeling behouden bleef. B. v. op doodſlag met voorbedachten rade ſtaat de doodſtraf, eveneens op brandſtichting enz. Maar bleek het nu den Regter, dat er omſtandigheden waren van dien aard, dat de ſtrafſchuldigheid des misdadigers minder werd, dan zou hij, in plaats der doodſtraf, in zulke gevallen de ſtraf *naast* den dood kunnen opleggen, maar ook niet minder. Bedreigt de wet, bij volle ſtrafſchuldigheid, met twintigjarige tuchthuisſtraf, in geval van louter moedwilligen doodſlag, b. v. in plotſelijk opgewekte gramſchap begaan, zonder geleide lagen; dan zou de ſchuldige, indièn er bleek, dat hij in ſtaat van zuiver toevallige dronkenſchap, of dergelijke, niet in de wet uitdrukkelijk als *fait d'excuse* opgenoemde, reden van verontſchuldiging, zich vergrepen had, in een confinement van ten minſte vijf, ten hoogſte tien jaren, zonder ſchavotſtraf, kunnen worden verwezen; en in alle misdaden van minder aangelegenheid zou men kunnen handelen, gelijk thans, met toepasſing van het bekende Art. 12, geſchiedt, hetwelk bezwaarlijk kan worden ingeroepen, waar het *Code Pénal* vordert de *travaux forcés à temps*, en zeker nooit mag worden aangewend, waar het Strafregt *eeuwigdurenden dwangarbeid* uitſpreekt.

Hetgeen in de tweede Afdeeling over *waanzin*, *monomanie* en dergelijke voorkomt, als ook hetgeen tot bewijs der ſtrafſchuldigheid van KOSTER gezegd wordt, draagt allezins onzen bijval weg.

Uitnemend behagen ons ook de bedenkingen, tot beantwoording der vraag, die het vierde hoofdpunt of de vierde Afdeeling uitmaken. Drie punten worden daarbij betoogd:

I. Dat de meeste misdaden, die bij onze vaderlandſche regtbanken, zoo in het criminele, als bij de Kamers van Correc-

tie, voorkomen, ten minste voor twee derden, uit oorzaak van *dronkenschap* ontstaan. Eene treurige waarheid voorzeker, en die de noodzakelijkheid doet inzien, dat eindelijk allen, die het wél met het menschdom en het vaderland meenen, de handen ineenslaan, ten einde het misbruik, benevens het noodeloos dagelijksche gebruik van sterken drank, (hetwelk ook een misbruik is) zoo veel mogelijk tegen te gaan.

II. Dat, indien, bij het eerlang te verwachten *Nederlandsche* Strafwetboek, de toestand van *waanzin* of *krankzinnigheid* duidelijk en in al deszelfs kenteekenen omschreven wordt, namelijk wanneer en in welke gevallen verschoonbaar, men alsdan zeer zelden eene voorgewende verstandsverbijstering, als middel van verdediging, door wanhoop uitgedacht, zal te vreezen hebben. Zulk eene omschrijving van *waanzin* enz. is allezins wenschelijk, ja tegenwoordig in een Wetboek van Strafregt onmisbaar; en welligt ware het dan goed, de zinsbedwelming, door louter toevallige dronkenschap ontstaan, onder de redenen niet van vrijstelling, maar van verzachting, maar de opzettelijke dronkenschap, tot stouter volvoering des kwaads, onder de bezwarende omstandigheden op te nemen.

III. Dat, wat men er ook van zeggen, of in de theorie daarover op het papier brengen wille, onze tijden, door het insluipende verfijnd zedebederf en den geest van woeling, spanning en ontevredenheid, die zich hier en daar onder een gedeelte van het menschdom openbaart, nog niet rijp genoeg zijn, om de straffe des doods, over het geheel, te kunnen en *te mogen* afschaffen. Ook dit laatste punt is zoo wél betoogd, dat men, met kennis van zaken en ondervinding oordeelende, niet wel nalaten kan den Schrijver bij te vallen, en dus het daarvoor te houden, dat op deze en gene gruwelijke misdaden, b. v. doodslag met voorbedachten rade, ouder- en Vorstenmoord, brandstichting ten gevolge waarvan één of meer personen het leven verloren hebben, en hoogverraad, gepaard met moordzuchtige oogmerken, de doodstraf bedreigd moet blijven. Maar tevens, ten einde den Regter niet te noodzaken, steeds in die gevallen tusschen doodstraf en vrijverklaring te kiezen, zouden wij het raadzaam achten, den Regter de vrijheid te geven, om dáár, waar wel geene alle schuld wegnemende (b. v. volkomen waanzin) noch ook erkende en de strafschuldigheid aanmerkelijk verminderende redenen van mitigatie bestaan, (gelijk b. v. verregaande

provocatie) ook om *andere* verzachtende omstandigheden, die aan het *arbitrium* des Regters worden overgelaten, de doodstraf geenszins op te leggen, maar den misdadiger, bij zulke in de wet niet bepaald aangeduide verzachtende omstandigheden, tot de straf naast den dood (twintigjarige of anders levenslange tuchthuisstraf, voorafgegaan door tepronkstelling) te verwijzen. Dan zouden er minder waarlijk, doch geenszins den *dood* naar billijkheid schuldigen, worden vrijgesproken; en waar *niets* tot verschooning van eenig booswicht strekt, zou zulk een monster met verlies des levens kunnen worden gestraft.

Stijl en taal dezer Proeve laten iets te wenschen overig; de redeneerwijze is doorgaans bondig.

Nieuwe Sentimentele Reizen. Uit het Hoogduitsch van LUDWIG RELLSTAB, *Schrijver van* 1812. *Post- en Zeestukken, Bergstoffen. Intermezzo's enz. In drie Deelen. Iste en IIde Deel. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1838. *In gr. 8vo. Te zamen* 412 *Bl. f* 4-80.

Wie kent niet YORICK's onvergelijkelijke *Sentimentele Reis* van den beroemden Schrijver van *Tristram Shandy?* De kenze van den titel van het thans aangekondigde werk geeft van zelf aanleiding tot eene vergelijking van hetzelve met STERNE's werk, van hetwelk het door den Schrijver als een tegenhanger wordt aangeboden. Inderdaad, dit is eene aanmatiging, door welke een Auteur, die in eenen lageren rang kans zou hebben om te schitteren, nu in eenen hoogeren gevaar loopt om verduisterd te worden. De bekende Schrijver, die reeds vroeger sentimentele reizen gedaan en geschreven heeft, begint deze zijne nieuwe reizen te *Berlijn*, rijdt naar *Hamburg*, doet van daar eenige watertogten met eene stoomboot, en bevindt zich aan het einde van het tweede deel in dit vaar- of stoomtuig voor *Gluckstadt*, voornemens, om, na de gelukkig volbragte watertogten, in een volgend deel zijne reizen met eenen togt door het *Hartzgebergte* te besluiten. De reis is eigenlijk niets anders dan het voertuig, om des Schrijvers humoristische of, gelijk hij ze hier noemt, sentimentele invallen aan den man te brengen. Zijne reisgenooten en andere personen, die hij ontmoet, leveren daartoe doorgaans de stof. Onder de fraaiste passages behooren voor-

zeker de fchildering van het wederzien door eenen vader, die drie jaren afwezig is geweest van zijne beide regt beminnelijke dochters, en de aandoenlijk treurige gefchiedenis der blaauwoogige *Maria*. Voor zulke pasfages ontflaan wij, met *Amarante*, den Schrijver van het ontraadfelen van den droom van den zeehond, en zouden daarvoor de falon met danfende ligtekooijen gaarne willen misfen, waarin, regt zonderling, de Duivel, die zoo wat de *fpiritus familiaris* van RELLSTAB is, voor zedemeester fpeelt. Het meeste, echter, heeft zich over den fentimentelen reiziger te beklagen een geestelijke te *Bremen*, van wien de Schrijver toch niets ergers weet te verhalen, dan dat de man een' bruinen overrok draagt. Hij kan niet zwijgen van den reuk van 's mans heiligheid. Hij befchrijft zijnen gang als den tred van een pakpaard. Zelfs het afdak van zijnen breedgeranden hoed blijft niet ongemoeid. „ Zijn Weleerwaarde ziet er uit alsof hij eenen zalvenden liefdekus wil geven." Uitgezocht zijn de namen, die hem door den zoogenaamd - geestigen Schrijver gegeven worden: „ De heilige, de *Bremer* heilige, de heilige *Bremer*, de heilige van de *Wezer*, de *Bremer* kerkvader, het *Bremer* kerklicht, de *Bremer* fchijnheilige, de *Hanzeatifche* heilige, de geestelijke troost, de heilige man, de man Gods, de *Wezer* prelaat, de KALCHAS uit *Bremen*." Eilieve, Heer Vertaler, is dat nu het fentimentele, „ hetwelk onze verdienftelijke R. FEITH, in zijne *Leerzame Brieven* en in vele geestrijke uitvloeifelen zijner eigene gevoeligheid, zoo waardig als gepast verdedigd heeft"? Is dit nu „ eene hand aan den weg, om het onderfcheidende oordeel en den kiefchen fmaak wél te leeren en te leiden in hetgene men tegen het ontuig, dat men te regt verwerpt, altijd te eerbiedigen en te volgen hebbe"? — Maar, eer wij fcheiden, nog een enkel woord: Wat is een *vloerketel*, een *hemelsdom*? Wie heeft u op de mouw gefpeld, dat *cameriera* eene *geestelijke* kamerjuffer is? Van waar komt dit adjectivum? Is dit de vertaling, van welke gij eene „ meer dan vergankelijke belooning" verwacht? Verkiest ook al de eene of andere Recenfent aanmerkingen te maken op uwen „ niet altoos gemakkelijken arbeid," houd u dan aan den ftelregel:

Die trekt, zwijgt christlijk ftil, en neemt getroost het geld.

De Brandewijnpest. Een treurig Verhaal tot waarschuwing en leering voor rijken en behoeftigen, jongen en ouden. Naar het Hoogduitsch, door HEINRICH ZSCHOKKE. *Te Hanau, bij* F. König. 1838. *In 8vo.* 89 *Bl. f* :- 65.

Sommige titels beloven wel eens meer dan het werk geeft; maar deze aanmerking is op dit boekje niet toepasselijk. Ja, dát is een treurig verhaal; ja, dát is tot waarschuwing en leering; ja, dát is voor rijken en behoeftigen, voor jongen en ouden! In één woord, het is een hoogst schatbaar boeksken. Het slot des verhaals is welligt wat sterk gekleurd, wat te romantisch, zouden wij zeggen; dan men moet hierbij toch ook aan het vaderland des Schrijvers denken, en de dáár geschetste tooneelen niet op Hollandschen grond overbrengen.

Recensent zou wenschen, dat er van dit werkje eene oplage gedaan werd van zoo vele *duizende* afdrukken, dat het exemplaar voor 10 of 20 centen kon worden verkocht en uitgedeeld; uitgedeeld aan rijk en arm, oud en jong, van den Staatsdienaar, die naast den troon des Konings staat, tot den daglooner toe, en zoo wel aan 50 en 60- als aan 10 en 15jarigen, opdat allen — zij, die regeren, en zij, die geregeerd worden — eenmaal de oogen opengaan, en men den afgrond bespeure, waar het gebruik van sterken drank den mensch heenvoert!

Aan *Rec.* kwam onlangs een Tijdschrift in handen, waarin hij het volgende las: „Het is in het oogloopend, dat van „de 1120 moorden, die in de jaren 1826 tot 1829 in *Frank-* „*rijk* hebben plaats gehad, 446 ten gevolge van *twisten en* „*vechtpartijen in kroegen* zijn ontstaan; hetgeen ten sterkste „van den heilloozen invloed van geestrijke vochten getuigt." Zou het in *Nederland* anders, zou het beter zijn? Wij vreezen neen!

Dan, wat gebiedt nu eene verstandig bestuurde menschenliefde? Wat vorderen wijsheid en gezond verstand? Gebieden zij gevangenisstraf voor den twistenden en vechtenden dronkaard? Vorderen zij de doodstraf tegen den moordenaar, die, in zijne rampzalige bedwelming, zich bezoedelde met het bloed van den naasten? Ja, in den tegenwoordigen toestand van zedelijke verbastering, door jenever en brandewijn veroorzaakt, roepen zij de bescherming der wetten in voor

de veiligheid van den goeden en braven; maar daarbij laten wijsheid en menschenliefde het geenszins berusten. Zij vorderen meer; en zij doen dit in naam van menschelijkheid en Godsdienst. Zij vorderen, dat de bron, de onzalige bron gestopt worde, waaruit zoo vele gruweldaden voortvloeijen. Zij vorderen de algeheele afschaffing van het noodlottig gebruik van den ziel en ligchaam bedervenden brandewijn en jenever..

„Zou dát mogelijk wezen?" vraagt men. Gij, die dit in goeden ernst vraagt, lees het werkje van ZSCHOKKE, en oordeel! lees het boeksken van onzen Landgenoot HELDRING, en beslis! Niets is onmogelijk, waar een vaderlijk en Christelijk verlicht Bestuur doordrongen is van het gevaar, dat de Natie te gemoet ijlt; niets onmogelijk, als men de handen eendragtig ineenslaat, om het Jenevermonster, met *voorzigtig* beleid, wijze beradenheid en kloeken moed, te naderen en te bestrijden. Een eenvoudig Landprediker deed zijne stem het eerst hooren, niet om de eerste te willen zijn, niet opdat zijn naam op de tongen der menschen, maar opdat de zaak door zijnen arbeid leven zoude. Velen, den Hemel zij dank! zeer velen willen dit met hem, niet om den naam, niet om de eere, maar uit liefde tot hunne medemenschen en uit liefde tot God. Tot dusverre bewaren zij in het openbaar nog het stilzwijgen; dan zij werken in stilte voort, om, door woord en daad, door gesprek en geschrift, harten en hoofden te winnen voor de goede zaak: die der *matigheid.* Verkeerd begrip en vooroordeel, om van andere min edele oorzaken en bedoelingen niet te gewagen, mogen den voortgang dier goede zaak belemmeren, verhinderen, vertragen: het zij zoo! — dáárom geeft hij, die God gehoorzaamt en den medemensch liefheeft, den moed niet op. De plant zij nog als die van een mosterdzaadje — door eendragt en standvastigen wil kan die plant tot een' boom opgroeijen. Het is een werk der liefde, en, als zoodanig, een werk Gods — en dat *kan*, dat *zal* niet verbroken worden. Men denke slechts aan onze vrome Vaderen, en aan hun veelzeggend: *Concordia res parvae crescunt!*

De gronden, die *Rec.* tot staving zijner overtuiging zou kunnen opgeven, vindt elke Lezer in het onderhavige werkje aangewezen, en zij behoeven alzoo geene verdere vermelding. Bij eenen herdruk verlangen wij eene zuiverder vertaling: de tegenwoordige ziet er geweldig *Germaansch* uit.

Het Klaverblad. Oorspronkelijke Verhalen, aan de Geschiedenis des Vaderlands ontleend; door A. VAN DER HOOP, JR. *Te Rotterdam, bij* H. Nijgh. 1837. *In gr. 8vo.* 289 *Bl. f* 3-:

Rec. zal niet ontkennen, dat er in dit boek hier en daar goede stukken voorkomen, en dat het door het gewone slag van lezers met genoegen zal worden gelezen. Maar of de inhoud daarom zoodanig is, dat de Heer VAN DER HOOP zich daardoor als Novellenschrijver een' naam zal maken, is eene andere vraag. De eerste aanmerking van den Rec. betreft den vorm van het geheele boek. Een gezelschap van vier jonge lieden nemen voor, om, op het voorbeeld van de *Serapions-Brüder* van HOFFMANN, beurtelings elk een verhaal te leveren; daarbij zullen zij zich tot de geschiedenis des vaderlands bepalen, en na de voordragt zal het stuk aan de kritiek der hoorders worden onderworpen. Eene moeijelijke taak, die de Schrijver aldus op zich neemt. Hij zelf geeft eene beoordeeling van zijne stukken. Zijn de aanmerkingen, die hij zijne personen laat maken, gegrond, zoo vraagt de lezer: waarom heeft de Heer VAN DER HOOP geene betere stukken geleverd, daar hij zelf weet, waar het gebrekkige schuilt? Zijn zij ongegrond, zoo worden zij onnoodig en vervelen. De geheele toon van het boek krijgt daardoor dikwijls eene meesterachtigheid, die onaangenaam is. Onverdragelijk is vooral de persoon van FREDERIK (wij willen hopen, dat de Schrijver niet ten doel heeft gehad daarmede zichzelven af te teekenen, gelijk Rec. meent ergens te hebben zien gissen); en het boek zou dunner geworden zijn, maar niets verloren hebben, als er die hinderlijke kritiek en aanmatigende toon niet in gevonden werden. Het is alleen groote meesters gegeven, zulk eene gevaarlijke proeve met gelukkig gevolg te wagen. Den Heere VAN DER HOOP is het, onzes inziens, mislukt. Een der aardigste voorbeelden van zulk eene *autocritiek* heeft Rec. altijd gevonden in MOORE's *Lalla Rookh*, waar de *criticus* zich door zijne beoordeelingen belagchelijk maakt en moet maken. In het *Klaverblad* gaf Rec. de aanmerkingen dikwijls toe, en maakte zich knorrig op den Schrijver, die er geen gebruik van had gemaakt, om zijne stukken te verbe-

teren. Dat zal wel het doel van den Heer VAN DER HOOP niet geweest zijn.

De ſtukken zelve hebben verſchillende waarde, en, hoe vreemd het bij een' Dichter als VAN DER HOOP luiden moge, de dichtſtukken niet de meeste. Het *Brandmerk, een nachtſtuk*, zondigt geweldig tegen den goeden ſmaak in de doellooze beſchrijving van den beul, bezig om zijne foltertuigen in orde te brengen. De lezer vraagt onwillekeurig, waartoe hij dit deed, en het antwoord zal zijn: om later den verleider zijner dochter te kunnen brandmerken. De *ſituatie* van den gevoeligen beul is reeds te dikwijls behandeld, om op nieuw belangſtelling in te boezemen. Het tweede ſtuk, *de Schenker*, beviel Rec. beter, offchoon het karakter van den Schenker hem voorkomt niet gelukkig te zijn gekozen en geteekend, en AGNETA een' beteren minnaar verdiende. In den *Vrijwilliger van Nieuwpoort* zijn goede en los geſchrevene tooneelen; maar Rec., hoezeer geen fijmelaar, kan zich toch kwalijk vereenigen met de ongelukkige keuze, om den loszinnigen, ſtrijdzuchtigen VAN ARKESTEYN juist predikant te laten worden, en gelooft ook, dat daarin en in de benoeming door MAURITS op het ſlagveld weinig naar den geest van dien tijd is gehandeld. Intusſchen zijn toch deze beide verhalen de beste van den bundel, en ſtaan hooger dan *de verminkte Zeeman* en *het bronzen Beeld*, of dan *de Windhandelaar*. Het andere dichterlijke verhaal, *de Vuurtoren*, mist ook waarheid van teekening en genoegzame belangrijkheid in de geſchiedenis van WOUTER, om vele lezers met het oordeel van NICOLAAS te doen inſtemmen, als hij zegt: „ Gij hebt blikken geworpen in het menſche„lijke hart; de waanzin van WOUTER is voortreffelijk ge„ſchilderd, en dat wèl door alle *nuances* heen. Het too„neel, waarin hij de lampen uitbluscht, is eene ſchilderij „van REMBRANDT; de dictie herinnert aan SHAKS„PEARE.” (!!!) Tegen dien uitbundigen lof hebben, zoo het ſchijnt, noch de vrienden noch de Dichter iets in te brengen. Hoe nederig, zoo iets over eigen werk te laten drukken! ...

Het ontbreekt den Heer VAN DER HOOP niet aan aanleg. Hij heeft eene gemakkelijkheid van ſchrijven en verhalen, die zich evenwel in de gesprekken tusſchen de vrienden wel eens verloochent; daar loopt de ſtijl ſoms als op ſtelten, vooral als die ongelukkige FREDERIK begint te praten.

Over fouten, bij aanhalingen in vreemde talen, wil Rec. niet spreken. Na zekere *Grieksche* aanhaling onder de Voorrede van des Dichters *Horoskoop* bevreemdt hem niets van dien aard meer. Maar waartoe dan dat pronken?

Ook van dit boek geldt, wat den Heere VAN DER HOOP reeds meermalen is herinnerd, dat hij te veel en te schielijk geeft, en daardoor zijnen roem niet verhoogt, noch aan de verwachting beantwoordt, die men bij zijne eerste optrede in onze letterkundige wereld van hem had opgevat.

Rosemunda Clifford. Treurspel, door HENDRIK KUYPER, GTZ.

Et l'amour criminel rend toujours malheureux.

VOLTAIRE.

Te Hoorn, bij Gebr. Vermande. 1838. *In gr. 8vo. XVI en* 96 *Bl. f* 1-20.

De Heer KUYPER geeft in zijn uitvoerig Voorberigt, hetwelk de geschiedenis bevat van alles, wat hij voor het tooneel heeft bearbeid, (1) de aanleiding op, die hem tot het bewerken van dit Treurspel heeft bewogen. Het was, om aan eene verdienstelijke Actrice, die intusschen vóór de uitgave het tooneel schijnt te hebben verlaten, eene voor hare talenten geschikte rol aan te bieden. Rec. vond zich bij het lezen van dit Voorberigt teleurgesteld, toen hij zag, dat hier slechts eene vertaling van een stuk van den *Franschen* Dichter BONNECHOSE werd gegeven, terwijl de titel een oorspronkelijk Treurspel scheen te beloven.

In hoeverre ROSEMUNDA CLIFFORD voor de talenten der bedoelde Actrice geschikt is, kan Rec. niet beoordeelen, en het eenige, wat hij doen kan, is, zijn gevoelen over de kunstwaarde van het stuk en van de vertaling te zeggen. Over geen van beiden is echter zijn oordeel zeer gunstig. Het onderwerp is zeker, als stof voor een Treurspel, niet ongepast; maar of hetzelve niet op eene betere wijze te behandelen ware geweest, is eene andere vraag. Het is waar, dat BONNECHOSE de eenheid der daad heeft bewaard in de minnarij van HENDRIK II met ROSEMUNDA; maar het geheel wekt toch geene genoegzame belangstelling. De oorzaak daarvan moet, naar het oordeel van Rec., daarin gezocht worden, dat er geene vastheid in het plan van het

ſtuk beſtaat. De bedoelde minnarij is hier geene eigenlijke *daad*, waarover het Treurſpel handelt. Eleonora, de beleedigde Koningin, is de handelende perſoon; maar juist in haar karakter is eene ongelijkheid, die het belang vermindert. Ondanks datgene, wat de Heer KUYPER zegt over de kieschheid van BONNECHOSE ten aanzien van ROSEMUNDA, blijkt het toch genoegzaam, dat zij niets anders is dan 's Konings bijzit, en het belang verdeelt zich op eene onaangename wijze. Eleonora is en blijft de beleedigde, en is daarbij toch degene, wier daad affchuw moet opwekken. Dat laat zich niet gemakkelijk vereenigen. Zij is niet ſlecht genoeg, om ons de beleediging, die zij heeft ondergaan, te doen vergeten. Hare gramſchap is in het oog des lezers billijk, offchoon hij hare wraakzucht hoogelijk afkeurt. Als zij ROSEMUNDA in het vierde bedrijf vergeeft en tot de vlugt behulpzaam is, moet hij haar prijzen, en voelt zich teleurgeſteld, als hij ziet, hoe ſpoedig zij weder van plan verandert. Het groote gebrek is, dat geen der perſonen genoegzaam hoofdperſoon is, en dat de belangſtelling niet met ieder bedrijf klimt, maar van tijd tot tijd verflaauwt. Clifford is goed geteekend. Rosemunda is zeker het zwakke, ligtgeloovige meisje, zoo als de Vertaler zegt; maar het hindert toch, dat zij niet eerder en dieper hare ſchuld gevoelt. Over het geheel loopt Rec. dus niet hoog met den gang van het ſtuk; hoewel hij gaarne erkent, dat er goede, zelfs fraaije tooneelen in worden gevonden, die zeker werking bij de vertooning zullen doen.

Wat nu de vertaling betreft, en dus het werk van den Heer KUYPER, over het algemeen blijkt het, dat de Vertaler gewoon is verzen te maken en zekere gemakkelijkheid van uitdrukking heeft. Maar met dat al laten zijne verzen toch veel te wenſchen overig. Zij zijn niet genoeg beſchaafd, en te dikwijls dragen zij blijken, dat maat en rijm meer dan banden, dat zij kluisters zijn geworden. Er is ook eene te groote eentoonigheid, in den versbouw. Rec. wil deze aanmerkingen door eenige voorbeelden ſtaven. De Heer KUYPER doe er zijn voordeel mede!

* Bl. 14.

Die Hendrik, die gemaal, die vorst, waarop mijne oogen,
Vol trots, in vroegren tijd met wellust mogten *bogen*.

Wie heeft ooit van *bogende oogen* gehoord?

Bl. 17. De dienst *mijns stems!!*
Bl. 20. Zoo 't waar is, dat zijn hart *van 't pad des adels verdwaalde.*

Welk eene vreemde beeldspraak! Even zonderling is bl. 30:

Nooit kon mijn hart het plan tot eene misdaad *baren.*

of hoe plat, bl. 31:

Gij, Edgar, kent mijn hart. Zoo 't onbedachtzaam streeft
Naar ijdle wenschen, 'k weet, *het uwe dat vergeeft.*

en bl. 44: Wie *of* die vrouw toch zij.

bl. 51: Eischt ge *ik hem verwijdren moet?*

of bl. 76:

Van dit noodlottig schoon, der droefheid ras ten buit,
Wischt ieder oogenblik *iets van zijn luister* uit.

zijn voorbeelden van slechte constructie.

Dit zijn slechts weinige bewijzen van gebrekkige versificatie, die met vele zouden kunnen vermeerderd worden, b. v. de verkeerde toon op de eigennamen; nu eens staat er EDGAR, dan weder EDGAR. Eene enkele maal is de *elisie* verwaarloosd, op eene andere misplaatst.

Rec. acht deze vertaling dus geene groote aanwinst voor onze Letterkunde.

Allerlei. Door E. T. VAN BEUSEKOM. *Niet vertaald. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1838. *In gr. 8vo.* 279 *Bl.* *f* 2-90.

Dit boekje bevat inderdaad *allerlei*; verzen, verhalen (kleinere en grootere, Oostersche en Westersche), comedies, gedachten enz. enz. Het is een regt mengelwerk, een studieboek, zou een schilder zeggen. Daar het eene eerste en tot hiertoe eenige lettervrucht van den Auteur schijnt, verbeelden wij ons, dat hij, bij gelegenheid eens wat schrijvende, hetzij dan in uren der uitspanning van drukkere bezigheid, of wel van inspanning, om het bloote lezen en stude-

rek te vervangen, (want ook *dat* verfrischt en herstelt den geest, die, even als de uitwendige ledematen, niet gaarne in dezelfde, hoewel dan ook gemakkelijke, plooi blijft) dat alles in zijne portefeuille heeft neêrgelegd, misschien gezift en verbeterd, en het eindelijk in 't licht gegeven. Waarom zou hij niet? Het is zoo aardig, zijn eigen werk zoo in gedrukte letteren, in een boek, met zijn' naam er voor, te aanschouwen, ja zich als uitgaande in de geheele wereld, zoo ver Neêrlands tale reikt, te verbeelden. Het is ten minste, zoo ver wij zien kunnen, een geheel onschadelijk werk — ook geen slecht werk. Menigeen had beter gedaan, een geheel zoodje zulke kleine vischjes in een aardig netje aan te bieden, dan een' walvisch (het genie is een walvisch, zegt CLAUDIUS) te willen vertoonen, en onder dien Herculischen arbeid zoo *plat* te worden als een schol. De versjes *zijn* over 't geheel vloeijend, op enkele plaatsen echter, strijdig met den klemtoon. De inhoud is gevoelig, ook wel stichtelijk, juist niet bijzonder oorspronkelijk of diep, maar toch lief. De twee, een wat kleiner, een wat grooter, dramatische stukjes zullen met genoegen gelezen worden. De verhaaltjes hebben veel schijn van ware gebeurtenissen; zoo ze geheel verdicht zijn, wat heel veel. Het is met de verbeeldingen als met de afbeeldingen: zij moeten niet al te natuurlijk (b. v. als wassen beelden) maar een weinig geïdealiseerd zijn. *Edmond* (uit de papieren van een' jeugdig' dichter) behaagde ons, wegens ongemeenheid, wel het beste, ja verre het beste. Van *gedachten* (losse gedachten, plagt men te *zeggen*) houdt steller dezes niet, zelfs al zijn er beelden bij. Men vindt daar wel somtijds eene goede, ja eene treffende gedachte, maar toch vaak als *rari nantes in gurgite vasto*. Ik mag niet hebben, dat iemand mij zijne invallen daar zoo stukje voor stukje toetelt; en loopt de man in zijne kamer of in bosch en veld peinzen, om gedachten te maken, dat hindert mij nog meer. *Pensées* of *sentimental beauties* uit de schriften van uitstekende mannen te halen — zoo als onze naburen wel doen — dat is wat anders.

Doch, om terug te komen, het boekje zal met genoegen in een uur van uitspanning gelezen worden. Het is wel niet geheel naar den nieuwsten trant, en herinnert KOTZEBUE en tijdgenooten nog wel eens; maar alle verandering is juist ook geene verbetering, en waarheid blijft waarheid, gevoel blijft gevoel, of het een beetje dus of een weinig zoo wordt

uitgedrukt. Laat elk vogeltje zingen, zoo als het gebekt is — het zal altijd beter klinken, dan eentoonig gekwaak. En zoo Hippokreen door ontzwaveling tot gewoon water moet gemaakt worden, — elders mogt dat eens noodig kunnen zijn, maar hier in ons land, waar men met meren vol van dat vocht verlegen is, kan het weinig dienen.

De uitvoering is net — de titel zelf een allerlei van lettervorm — het vignet... een steendrukje.

Huwelijkstrouw, *of de kracht der vrouwelijke deugd. Een oorspronkelijk Hollandsche Roman. Te Amsterdam*, *bij* S. de Grebber. 1837. *In gr. 8vo.* 250 *Bl. f* 2-50.

De Schrijver dezer oorspronkelijke lettervrucht schijnt zelf in de Voorrede te erkennen, dat zij geene aanspraak op volkomenheid kan maken, en, gelijk hij het noemt, in opzigt tot het middelmatige, boven het vele vreemde, dat wij ontvangen, niet uitmunt; maar hij hoopt den Lezer daarvoor vergoeding te verschaffen, doordien dit verhaal, wat de hoofdzaken betreft, op waarheid gegrond, en in strekking godsdienstig is; terwijl men hier, tegenover ongehoorde boosheid, even buitengewone beoefening van huwelijkspligten, ouderliefde, zelfopoffering en andere deugden, gesterkt door een vast vertrouwen op de leiding eener regtvaardige Voorzienigheid, aantreft.

Men houde het ons ten goede, dat wij, zonder nader bewijs, het thema van dit verhaal onmogelijk als waarheid kunnen aannemen. Het ontbreekt wel niet aan voorbeelden van toevallige hervindingen en hereenigingen tusschen sedert lang gescheidene betrekkingen; maar hier loopt zooveel van dien aard zamen, om alles boven wensch en verwachting teregt te doen komen; hier is zooveel onnatuurlijks in de handelwijze van den booswicht, die eene der hoofdrollen speelt, zooveel onwaarschijnlijks in de verrigtingen van andere der handelende personen, dat weinige Lezers anders gelooven zullen, of zij ontvangen het uitvloeisel der pen van eenen Romanschrijver, wiens verbeelding, behoudens het aangemerkte, het niet aan levendigheid ontbreekt, en wiens vernuft de draden zijner verdichting vrij digt ineen weet te weven.

Met de godsdienstige en zedelijke strekking hebben wij vrede; maar wij gelooven echter, dat dezelfde lessen van vertrou-

wen op de Voorzienigheid, dezelfde leer, hoe het goede beloond, het kwade gestraft, langdurig gemis niet zelden dubbel vergoed wordt, ruim zooveel ingang zou vinden, wanneer dit een en ander niet in een verhaal ware ingeweven, dat zoo geringe waarschijnlijkheid bezit.

Lezers en Lezeressen, die, bij het opvatten van een boek, benieuwd zijn, hoe alles af zal loopen, wie deze en gene toch wel zijn zou, of *die* niet mogelijk de zoon of de dochter van *dezen* is; die verder op eene reeks van verrassende ontmoetingen en ontdekkingen, op verhalen van moord en vergiftiging, van schaking, opsluiting, brandstichting en het redden van gesluijerde onbekenden, op uitingen van schrik, afkeer en verontwaardiging, op uitroepteekens en gedachtenstrepen verlekkerd zijn, — dezulken kunnen wij dit werkje met volle ruimte aanbevelen.

Jammer, dat taal en correctie op vele plaatsen zoo verwaarloosd zijn; dat men hier o. a. telkens *onvermerkt*, *verschuldigdheid* en soortgelijke niet gangbare woorden aantreft; dat hier en daar woorden groot kapitaal gedrukt zijn, die slechts de gewone letter vereischten, en omgekeerd; dat de Schrijver zich onlogische uitdrukkingen heeft laten ontvallen als deze, bl. 182: „In de *besluiteloosheid* is spoedig een *besluit* gemaakt," waardoor bedoeld zal worden, dat in dringend gevaar spoedig een besluit is genomen; dat men *Londen* in November 1813 reeds van verblindend gazlicht voorzien vindt; dat, eindelijk, bl. 145, in het midden, een gedeelte van den zin is uitgevallen, waardoor deze geheel onverstaanbaar wordt. Maar, wat zeggen wij: jammer! Lezers van de beschrevene soort zien immers niet op zulke kleinigheden!

't Is Recensent, of hij dit boek reeds vroeger, zonder het gesteendrukt vignet, en met den naam van een' anderen Uitgever op den titel, gezien heeft. Het jaartal 1835 onder de Voorrede bevestigt hem in deze meening. Denkelijk is het toen niet in commissie verzonden.

Koornairen. Verhalen door A. VON TROMLITZ, C. VON WACHSMAN *en anderen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1837. *In gr. 8vo.* 319 *Bl. f* 2-90.

Waarom deze vertellingen juist *koren-* [niet *koorn-*] *airen*

moeten heeten, begrijpt *Rec.* niet. Voedzaamheid zal toch het derde van vergelijking niet zijn. Maar in de *airen* is graan en kaf nog vereenigd. Als graan dan rekenen wij: *de Schatkamer van den Inca*, door C. VON WACHSMAN, om den fraaijen verhaaltrant, hoe vol ook met onwaarschijnlijkheden. De Schrijver schijnt bij voorkeur zijne tooneelen in *Amerika* te plaatsen, en dit gaat hem goed af. Voorts: *de Emancipatie der Vrouwen*, door J. KREBS, om de uitnemende zedelijke strekking. *De nieuwe Judith* is, met eenige verandering, beter te lezen in SPINDLER's *Koning van Sion*. Dit en de beide andere verhalen zullen, als de bundel *airen* zijn, het kaf wezen; veel bijzonders is het althans niet.

Octavia, een Tafereel uit het Vrouwelijk Leven, door AMALIA SCHOPPE, *geb.* WEISE. *Naar het Hoogduitsch. Te Deventer, bij* A. ter Gunne. 1838. *In gr. 8vo.* 223 *Bl. f* 2-40.

De Heldin van dezen Roman laat zich, als jong meisje, buiten weten van haren vader, overhalen tot het aangaan van een geheim huwelijk met een' gewetenloozen gelukzoeker. Naderhand ontvlugt zij haren echtgenoot, en vat, in een vreemd land, liefde op voor een' anderen jongeling. Zij keert naar haar vaderland terug, en laat haar huwelijk geregtelijk ontbinden, zonder zich door de pogingen van haren echtgenoot, door de verzekeringen van zijn berouw te laten bewegen tot verzoening. De versmade echtgenoot eindigt, uit wanhoop, zijn leven door eenen zelfmoord. Niets staat nu hare vereeniging met haren minnaar meer in den weg, en haar tweede huwelijk verschaft haar, „na lang worstelen, het reinste en bestendigste geluk."

Welke omstandigheden ook, in dit verdichte verhaal, zulk een gedrag van *Octavia*, naar het oogmerk der Schrijfster, mogen verontschuldigen, op welk eene onderhoudende wijze deze geschiedenis ook worde voorgesteld, wij voor ons maken zwarigheid, om ons te vereenigen met den wensch des Vertalers, dat dit werkje moge dienen, om *schadelijker* lectuur te helpen verdrijven, om Nederlands vrouwen en meisjes te leeren, hoe Christelijke deugden met de beminnelijkste wereldbeschaving kunnen vereenigd zijn, en zich N. B. naar dit voorbeeld te vormen.

Handleiding, ter bevordering van het kunstmatig lezen. Met eenige leesoefeningen in proza en dichtmaat, uit Nederlandsche Schrijvers en Dichters ontleend. Door C. A. P. WEISSMAN DE VILLEZ, *Onderwijzer in de Nederduitsche Taal aan de Koninklijke Muzijk- en Zangschool, te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* F. Kaal. 1838. *In kl.* 8*vo. XVI*, 304 *Bl. f* 1-20.

In dit geleidelijk en duidelijk geschreven werkje wordt eene zeer volledige handleiding gegeven tot het zuiver en duidelijk overluid lezen, opgehelderd met eene menigte ter zake dienende voorbeelden. De uitspraak der verschillende letters, zoo medeklinkers, als enkele en zamengestelde klinkers, wordt vooraf aan de hand gegeven, met waarschuwing tegen de ten dezen meest in zwang zijnde gebreken. Aan het slot hiervan vergeet WEISSMAN DE VILLEZ niet, af te raden het al te *punctueel* opvolgen der regels van zuivere uitspraak, gelijk b. v. wanneer men zeide: „ eerst aten wij vis*ch*, vervolgens gebruikten wij een*i*ge verver*sch*in*g*en; gi*n*gen daarna nog een wein*i*g vi*s*c*h*en, en eindel*ij*k naar huis.” De invloed der leesteekens op rust, stembuiging enz. wordt daarna met juistheid aangewezen; voorts over den klemtoon gehandeld, en eindelijk algemeene regelen opgegeven, die men bij het lezen van verschillenden stijl, zoo in *proza* als *poëzij*, te volgen hebbe; wordende alles met leesoefeningen in gebonden en ongebonden stijl besloten. Het laatste behoefde, bij de vele *Chrestomathiën*, die voorhanden zijn, niet uitvoerig te wezen. Wij prijzen het werkje aan alle onderwijzers tot eene handleiding met ruimte aan, en raden alle toekomstige sprekers in het openbaar de beoefening der hier gegevene regelen aan. Niemand rekene dat beneden zich. — Eene opzettelijke beoordeeling behoort hier ter plaatse minder, dan in de *Bijdragen voor het lager Onderwijs*, te huis.

Uitspanningsuren voor Ligchaam en Geest; der Nederlandsche Jeugd aangeboden door Mevr. Wed. A. B. VAN MEERTEN. *Met Plaatjes. Te Schoonhoven, bij* S. E. van Nooten. (*Zonder jaartal op den titel.*) *In kl.* 8*vo.* 140 *Bl. f* 1-25.

De verdienſtelijke Schrijfſter toont in dit boekje, dat zij nog met een' gelukkigen uitſlag werkzaam is tot bevordering van het nut en genoegen harer jeugdige Landgenooten. Wij treffen hier aan: *Wetenſchappelijke Spelen. Spelen, die beweging vorderen. Kamerſpelen. Spelen tot oefening van het geheugen. Rekenkundige Spelen. Vermakelijkheden uit de Natuurkunde. Raadſels. Straffen bij Pandſpelen.* Zeer gepast is het titelvignet, voorſtellende den ſpelenden AESOPUS met den ontſpannen boog. De overige afbeeldingen dienen, om de beſchrijving der ſpelen duidelijker te maken. Ten einde der ſpelende jeugd gelegenheid te verſchaffen, om blijken te geven van derzelver geoefendheid in de meest gebruikelijke hedendaagſche talen, zijn, behalve de in het Nederduitsch behandelde onderwerpen, ſommige ſpelen of raadſels voorgeſteld in de Franſche, Hoogduitſche en Engelſche talen. Wij twijfelen er niet aan, of, bij de gelegenheid tot keuze uit verſchillende middelen ter aangename uitſpanning, zal dit doelmatig ingerigte boekje overvloedige ſtof bieden aan de jeugd, om zich op eene onſchuldige en zelfs nuttige wijze te vermaken.

Dichtbundeltje voor de Jeugd. Met Plaatjes. Te Hoorn, bij Gebr. Vermande. 1838. *In gr. 12mo.* 121 *Bl. f* 2-:

Dit boekje beveelt zich voornamelijk aan door den netten druk en de ſchoonheid der plaatjes, onder welke vooral het gekleurde tegenover bladz. 67, bloemen voorſtellende, uitmunt. Wat de gedichtjes zelve betreft, geeft de Schrijver blijken van goeden aanleg, om voor de jeugd te ſchrijven. Mogt de, volgens zijne eigene betuiging, nog aankomende Schrijver zich opgewekt gevoelen, om meer in dit vak te leveren, dan hopen wij, dat hij zich ook meer op beſchaving van zijne gedichtjes zal toeleggen, opdat daardoor, nog meer dan in het onderhavige, in volgende voortbrengſelen, de inhoud aan den uitwendig bevalligen vorm moge beantwoorden. Wat den geest en de zedelijke ſtrekking betreft, verdient dit boekje alle aanbeveling.

BOEKBESCHOUWING.

Verdediging des Christendoms, of betoog van deszelfs waarheid en Goddelijkheid, in Brieven voor beschaafde Lezers. Eene bekroonde Prijsverhandeling door C. H. STIRM, *Koninkl. Würtemb. Opper-Consistoriaalraad en Hofkapellaan. Uit het Hoogduitsch vertaald door* J. BAKKER *en* P. FEENSTRA, FZ., *Predikanten bij de Hervormde en Doopsgezinde Gemeente te Sappemeer. Iste Deel. Te Groningen, bij* J. B. Wolters. 1838. *In gr. 8vo. XX en* 300 *Bl. f* 2-90.

Na alles, wat over de waarheid en Goddelijkheid des Christendoms in vroeger' en later' tijd geschreven is, behoeft het nog niet overtollig genoemd te worden, dit onderwerp op nieuw te behandelen; want niet alleen blijft het altijd hoogst belangrijk, maar ook kan de gesteldheid des tijds eene nieuwe toetsing der bewijzen noodzakelijk maken, of nieuwe oogpunten aanbieden, waardoor nieuwe bewijzen te voorschijn komen, of de oude in des te sterker licht gesteld worden. Als zoodanig verdient het bovenstaande werk, dat door een *Wurtembergsch Evangelisch Genootschap* is bekroond geworden, alle opmerking, en is der vertaling waardig, die de *Sappemeersche* Ambtgenooten daarvan gegeven, en der gunstige beoordeeling, die zij in hunne *Voorrede* daarover uitgebragt hebben, aldus toonende, dat zij, hoewel van onderscheidene Christelijke Kerkgenootschappen, nogtans in de groote hoofdzaak des Christendoms, waarop alles aankomt, overeenstemmen: dank zij hun dus voor de moeite, die zij daaraan goed en loffelijk besteed hebben!

Dit werk is in den vorm van brieven vervat; en dit is hier in zoo verre nog meer dan naam, daar 'er hierdoor op tegenwerpingen en bedenkingen, die een vriend

aan zijnen vriend over het bewuste onderwerp verbeeld wordt medegedeeld te hebben, geantwoord, en aan de wijze van voorſtelling eenige meerdere levendigheid gegeven wordt. De manier van bewijsvoering is hier duidelijk, bondig en zaakrijk; die van wederlegging der tegenwerpingen verſtandig en gematigd; die van voordragt zoo aangenaam, als men het in een werk van zulk ernſtig betoog verwachten mag. — Wij zullen den inhoud van dit eerſte Deel kortelijk opgeven, en er eenige weinige aanmerkingen, die wij van eenig belang mogten vinden, tusſchenvlechten, vóór het overige met de Vertalers, bl. VIII, zeggende: „Ofſchoon wij ons over „'t geheel met de denkbeelden en gevoelens van den ge„eerden Schrijver volkomen vereenigen, zoo komt er „toch wel hier of daar eene ſtelling, bepaling of op„vatting van Bijbelplaatſen voor, waarover wij voor „ons eenigzins anders zouden denken. Wij hebben dit „echter niet van dat belang gerekend, om het te doen „opmerken;" niet zoo zeer omdat dit „ſlechts onze „individuële wijze van zien" zou zijn, want waarom zouden wij deze niet met beſcheidenheid mogen opgeven, indien wij meenden hierdoor eenige aanwinst voor de waarheid te kunnen doen? maar omdat het ons in dit geval voorkomt niet genoeg van gewigt te zijn tot regte waardering dezes werks.

In den *eerſten* Brief, na iets gezegd te hebben over de aanleiding, die de Schrijver, door de denkwijze van zijnen vriend over zaken van Godsdienst, tot dit betoog verbeeldt te vinden, komt hij hierdoor op den godsdienſtigen toeſtand van den tegenwoordigen tijd, de oorzaken, waaruit dezelve voortgeſproten is, en het doel en de wijze eener verdediging van het Christendom, die hierdoor noodzakelijk geworden is. — Eene enkele aanmerking zij ons hier vergund op hetgene, wat de Schrijver, bl. 13—15, beweert, namelijk dat „de Godsdienst, „en wel voornamelijk het Christendom, niet zoo zeer „eene zaak is van het verſtand als van het hart;" of, zoo als hij het met eene vrij gebrekkige vergelijking uit-

drukt, dat, „ even als het hart reeds physiologisch ou„der is dan het hoofd, hetzelve zoo ook in zedelijk „godsdienstige zaken het eerste en bepalende is," enz.; en zoo als hij er dan op volgen laat: „Voor hem, „die het Christendom nog niet aan zijn eigen hart ge„voeld heeft, de waarheid en Goddelijkheid te willen „betoogen, is zoo veel als met den blinden over de „kleuren te spreken." Dit laatste is toch wat te sterk: het inwendige bewijs, hier bedoeld, helpt wel het uitwendige; maar het laatste moet toch niet achteraan gesteld, en alles eerder tot het hart dan tot het verstand gebragt, beide moeten veeleer op het naauwst zamen vereenigd worden, want anders wordt het te ligt een *argumentari ab utili* of *a tutiori*, zoo het niet zelfs leidt tot eene loutere Gevoelsgodsdienst.

In den *tweeden* Brief worden de H. Schriften van het N. Verbond als de eenige ware kenbron van het Christendom beschouwd, en wordt derzelver echtheid en onvervalschtheid bewezen, gelijk dit in den *derden* omtrent de geloofwaardigheid van derzelver opstellers geschiedt; waarbij wij ten opzigte der laatste alleen opmerken, dat de invloed van PAULUS op LUCAS voor de geloofwaardigheid van dezen, althans in zijn eerste boek, datgene niet afdoet, wat de Schrijver bl. 35 stelt; „want al „stond PAULUS met de onmiddellijke jongeren des Hee„ren in veelzijdige naauwe verbindtenis," (hetwelk nog te bewijzen zou zijn) dan had LUCAS zijne berigten slechts uit de tweede hand, en hij zelf beroept zich met meer regt op de ooggetuigen zelve, die hij geraadpleegd had.

Na in den laatstgemelden Brief nog eenige korte opmerkingen, over de eenheid der Christelijke leer bij de verschillende Schrijvers des N. V., over de voorgewende donkerheid en dubbelzinnigheid der H. S., en over de scheiding van het wezenlijke en het niet wezenlijke, medegedeeld te hebben, geeft de Schrijver in den *vierden* en *vijfden* Brief de grondtrekken van de Christelijke geloofs- en zedeleer naar zijn inzien op, en maakt in

den *zesden* eene tegenftelling van het Katholicisme en Protestantisme met betrekking tot het idée des Christendoms. Gelijk dit laatfte, hoeveel goeds het ook op zichzelf bevatte, ons voorkomt den zamenhang van het geheel te zeer te verbreken, en bij het groote hoofddoel een zeker *hors d'oeuvre* te zijn; zoo fchijnt ons zulk eene uitvoerige voorftelling van het eerfte, als hier 94 bladzijden beflaat, voor een werk, als dit is, minder noodig te zijn, als meer tot de bijzondere Dogmatiek, dan wel tot de algemeene Apologetiek des Christendoms behoorende. Doelmatiger fchijnt het ons toe, den inhoud der leer als historisch bekend te vooronderftellen, en uit hare hoofdtrekken hare Godewaardigheid en gefchiktheid voor 's menfchen behoefte te betoogen, en dus het inwendige bewijs van Goddelijkheid te ontwikkelen. Intusfchen mogen wij aan deze voorftelling der Christelijke leer over het geheel den lof van duidelijkheid en liberaliteit gaarne geven: alleen is het artikel *geloof* te omflagtig behandeld, en bij dat der *mededeeling van den Heiligen Geest* de buitengewone werking op de Apostelen als zoodanig, en den gewonen invloed, Goddelijken invloed op des menfchen zedelijk beftaan te veel met elkander verward. Zonderling is het, dat de leer omtrent den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest geheel aan het einde geplaatst is, en vreemd, dat in de voorftelling daarvan, offchoon zij over het geheel vrij gematigd is, het onbijbelfche woord *Drieëenheid* nogtans behouden wordt.

Met den *zevenden* Brief begint eigenlijk de ontwikkeling van de gronden voor de Goddelijkheid des Christendoms. Hiertoe wordt eerst de aandacht gevestigd op de wereldgefchiedkundige voorbereiding tot hetzelve, door de ontwikkelings-gefchiedenis in het Heiden- en Jodendom, en daarna op het gewigt der profetifche aankondigingen van hetzelve, om dus te doen zien, hoe fchoon hetzelve in het Goddelijk wereldplan op den besten tijd en op de beste wijze zijne plaats en beftemming gekregen heeft. Dit is inderdaad, vooral in het eerfte ge-

deelte, een voortreffelijk bewerkt ftuk, dat wel, na alles, wat door zoo vele bekwame Mannen, die in de latere jaren de gefchiedenis van Gods Openbaring aan het menschdom in dezen geest bearbeid hebben, aan het licht gebragt is, natuurlijk niet vele nieuwe denkbeelden bevat, maar echter alles in een kort en duidelijk beftek, goed aaneengefchakeld en wèl zamenhangend voorftelt, en allezins ter lezing en overweging mag aangeprezen worden.

In den *achtften* Brief, eindelijk, welke dit Deel befluit, worden de wereldgefchiedkundige uitwerkfelen des Christendoms befchouwd, van welke befchouwing de Schrijver de moeijelijkheid, die uit verfcheidene oorzaken ontftaat, gaarne erkent en in haar gewigt voorftelt, maar waarin hij nogtans den invloed van het Christendom op de godsdienftige denkbeelden, en op het verftand in het algemeen, op de volksbefchaving, wetenfchappen en kunften treffend aantoont, met wederlegging tusfchenbeiden van de befchuldiging, dat hetzelve het bijgeloof in de hand gewerkt heeft. — Ook deze Brief bevat zeer veel waars en fchoons, dat voor het oogmerk uitnemend gefchikt is. Alleen zouden wij hier en daar bedenking hebben, of de Schrijver wel eens niet wat te veel en uitfluitend aan den invloed van het Christendom toefchrijft, dat welligt nader aan andere oorzaken toe te fchrijven is: dit neemt echter niet weg, dat wij de hoofdzaak van het bewijs als historisch waar toeftemmen, en het aan de overweging van hen, die zich ook langs dezen weg van de Goddelijke voortreffelijkheid en weldadigheid van het Christendom overtuigen willen, zeer aanbevelen. — Het overzigt van den overigen inhoud dezes werks, dat vooraan geplaatst is, maar waarin wij nu niet willen ingrijpen, doet verwachten, dat ook het tweede Deel niet minder belangrijk zal zijn.

De Gelijkenisſen van onzen Heer en Zaligmaker opgehelderd, en derzelver rijke inhoud ontwikkeld, door F. G. LISCO, *Evangeliedienaar te Berlijn. Een Leesboek voor beſchaafde Bijbellezers, en tevens een Handboek voor Predikanten, bij het behandelen der Gelijkenisſen. Uit het Hoogduitsch vertaald door* P. H. VRIEZEMA, *Evangeliedienaar te Herbaijum. Te 's Gravenhage, bij* K. Fuhri. 1838. *In gr. 8vo. VIII en 602 bl. f* 3-90.

Wat zullen wij van dit lijvige boekdeel over een onderwerp, waarover reeds zoo veel geſchreven is, gelijk men uit eene achteraan gevoegde lijst van werken zien kan, zeggen? Er is veel, en daaronder veel goeds, in zamengebragt en als opgehoopt; maar of het hierom nog eene aanwinst voor de daarin behandelde ſtof is, dit zou eene andere vraag zijn. — Na eene algemeene inleiding, behelzende aanmerkingen over de Gelijkenisſen en derzelver behandelingswijze, wordt over den inhoud van elke Gelijkenis eerst het een of ander gezegd, dan eene dorre analytiſche ſchets met deelen en onderdeelen gegeven van de orde, waarin de denkbeelden elkander daarin opvolgen, en verder de tekst van vers tot vers, van phraſe tot phraſe, ſomtijds van woord tot woord gevolgd, meer of min omſchreven of opgehelderd, en vooral met ſtichtelijke aanmerkingen doorvlochten, ja, wat meer is, met geheele plaatſen, uit LUTHER, CALVIJN, BENGEL, DRÄSEKE, OLSHAUSEN en anderen ontleend, die dikwijls ganſche bladzijden beſlaan, verrijkt, of liever overladen. — Dat er nu in zulk eene compilatie veel bruikbaars en nuttigs te vinden is, mag men verwachten, en willen wij ook niet tegenſpreken; maar of zij voor de tweederlei beſtemming, op den titel vermeld, doelmatig is, zouden wij betwijfelen. — Dit werk heet toch, *vooreerst*, *een Leesboek voor beſchaafde Bijbellezers*, en, daar er onder dezen ook verſchil-

lende soorten zijn, zullen er ligt wel onder zijn, die hier voldoening vinden; maar zal toch deze omslagtige en niet zelden dorre manier van behandeling, en deze bonte zamenvoeging van velerlei, voor de zoodanigen over het algemeen wel de geschiktste zijn? Zou eene beknopte en duidelijke opheldering, een gepast overzigt van het geheel der gelijkenis in aanleg en oogmerk, met aanwijzing van het schoone, van het locale en temporele, en van hetgene er dan nog altijd bruikbaar in blijft, niet nader tot het doel geleid hebben, om beschaafde Bijbellezers met de wijsheid van dit gedeelte der onderwijzingen des grooten Leeraars, die Hij vooral naar de behoefte en denkwijze zijns tijds mededeelde, bekend en gemeenzaam te maken? — Dit werk heet, *ten andere, tevens een Handboek voor Predikanten bij het behandelen der Gelijkenissen.* Indien dit zeggen wil eene aanwijzing, hoe zij hunne Leerredenen over deze of die Gelijkenis moeten inrigten, welnu, dan zullen sommigen misschien den Schrijver grooten dank wijten, want de boven opgegevene wijze van behandeling heeft veel van zoogenoemde Bijbeloefeningen, waarvan dus met een weinigje uitbreiding *mutatis mutandis* een gemakkelijk gebruik gemaakt kan worden; maar dan vreezen wij, dat deze *fons* ligtelijk een *pons* (en men weet wel, voor wie) worden kan; terwijl anderen, *quibus e meliore luto finxit praecordia Numen*, hunne edeler wenschen welligt niet zoo goed bevredigd zullen vinden.

De Vertaler, offchoon hooger dan Rec. met dit werk loopende, geeft nogtans te kennen, „dat hij, ten opzigte der verklaring der Gelijkenissen, geenszins in „alles met den Schrijver overeenstemt; maar dat hij er „geene aanmerkingen bij heeft willen mededeelen, daar „hij slechts eene vertaling wilde geven, geene omwer„king, welke, althans bij sommige Gelijkenissen, lig„telijk zoude kunnen ontstaan." In de hoofdzaak is Rec. het hierbij volkomen met hem eens; en, daar ook zijn bestek hem niet veroorlooft, hier in vele bijzonderheden te treden, zal hij de bedenkingen, die over den

zin en de bedoeling van deze en gene Gelijkenis en derzelver eigenaardigheden, onder het doorloopen van dit werk, bij hem opkwamen, terughouden, en alleen wenschen, dat hetzelve, daar het toch nu vertaald is, zoo veel nut moge doen, als het kan, en door den genen, die meent dat het hem dienen kan, verstandig gebruikt worden.

Afscheidsrede over JUDAS 20 *en* 21, *gehouden op den* 21*sten October* 1838, *in de kerk der vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Groningen*, *door* K. SIJBRANDI. *Amsterdam*, J. D. Sijbrandi. 1838. *In gr.* 8*vo*. 34 *bl. f* : - 50.

Een eenvoudig, hartelijk woord, voor de tijdsgelegenheid zeer gepast, en zoowel den vertrekkenden Leeraar, als der Gemeente, op welker verzoek het wordt uitgegeven, tot eere verstrekkende. Het thema is, volgens den tekst, „eene vermaning tot betooning der „Christelijke liefde, die voortvloeijen moet uit de op„bouwing des geloofs, en versterkt moet worden door „de verwachting des toekomstigen levens," waarvan de Spreker tot zijn bepaald oogmerk een allezins gepast gebruik maakt. Welligt zou dit gebruik daarbij nog doeltreffender kunnen zijn, indien men, in plaats van „*bouwt* „*u zelven op*," en „*bewaart u zelven*," vertaalde: „*bouwt elkander op*," en „*bewaart elkander*," zoo als de oorspronkelijke tekst hier, gelijk *Phil.* II: 11, zeer wel toelaat, en zelfs door den zamenhang schijnt gevorderd te worden. Intusschen getuigt het hier gezegde van bekwaamheid, welmeenendheid en Christelijken zin, en zal ook door anderen met veel genoegen en stichting kunnen gelezen worden.

's Konings zes-en-zestigste Verjaardag, *godsdienstig gevierd te Zwolle op den* 24 *Aug.* 1838, *door* G. H.

VAN SENDEN. *Te Groningen*, *bij* J. Oomkens. 1838. *In gr.* 8*vo*. 31 *Bl.* *f* :-40.

Deze Leerrede wordt in het licht gegeven op aanzoek van zulken, die haar hoorden voordragen, en van anderen, die niet in dit geval waren. De tekst is *Psalm* XXI: 1—8. Na eene omschrijving van den tekst wordt met één woord deszelfs gepastheid voor de toenmalige gelegenheid aangestipt, en de verdeeling van het onderwerp dus opgegeven: I. De Koningspsalm brengt ons „de Godsdienstige blijdschap van onzen Koning op de„zen zijnen verjaardag voor oogen. II. De Konings„psalm, van Israël overgenomen, ontvonkt ons tot „deelneming in zijne godsdienstige blijdschap." Deze opgaaf van behandeling prijst zich door eenvoudigheid en gemakkelijkheid aan. Dit is eveneens het geval met de onderdeelen, welke, wat het eerste deel aangaat, geheel uit den tekst ontleend zijn: 1. De Koning is verblijd over het lang gerekte leven. 2. De Koning is verblijd over den hoogen stand, hem door God verleend. 3. De Koning is verblijd over de bestendigheid van zijn vorstelijk huis. 4. De Koning is verblijd over de kracht om te regeren. Deze bijzonderheden worden kortelijk ontwikkeld. In het tweede stuk wordt tot deelneming in 's Konings godsdienstige blijdschap opgewekt. Hij is onze Koning. Geen vreemde Koning. Een goede Koning. Dit wekt reeds deelneming. Zijne regering gedurende bijna het vierde gedeelte eener eeuw maakt 's Konings blijdschap tot de onze. — Deze is de gang, welke deze Gelegenheidsrede houdt. Bij de overige Gelegenheids- en Feestredenen van den Schrijver bekleede ook deze eene plaats. En nu ons oordeel. Moeijelijk is het, zulk eene Gelegenheidsrede te houden, zonder staatkundige punten aan te roeren, welke van den predikstoel niet aangenaam klinken. Vooral is dit het geval bij zulk eene voordragt, als hier gevonden wordt. Zulk eene Rede (men behoeft de aangestipte bijzonderheden slechts na te gaan) behelst dingen, die algemeen bekend

zijn, en door wijze van voordragt geene nieuwe belangrijkheid ontvangen. Wij zouden, zelfs bij het dringendste aanzoek zulk eene Rede ongedrukt hebben gelaten, nadat wij die eenmaal hadden uitgesproken. VAN SENDEN is van andere gedachten geweest. Wij hebben daarmede vrede.

Groningens Bevrijding in 1672. *Eene Godsdienstige Rede, op den* 28 *Aug.* 1838, *te Groningen uitgesproken door* P. HOFSTEDE DE GROOT, *Hoogleeraar te Groningen. Met eenige Aanteekeningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1838. *In gr. 8vo.* 48 *Bl. f* :-50.

Afscheidsrede over 1 *Kor. XIII:* 13, *uitgesproken bij mijn vertrek uit de Hervormde Gemeente te Dussen, op den* 24 *Dec.* 1837, *door* T. VAN SPALL, *Predikant te Klundert. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1838. *In gr.* 8*vo. VI*, 19 *Bl. f* :-35.

De Vriend der Kranken. Door C. E. VAN KOETSVELD, *Predikant te Berkel en Rodenrijs* [*thans te Schoonhoven*]. *Te Amsterdam, bij* Ipenbuur en van Seldam. 1838. *In gr.* 8*vo.* 85 *Bl. f* :-60.

De bevrijding van *Groningen* in 1672 plagt vroeger jaarlijks plegtig te worden herdacht en gevierd. De *Fransche* overheersching vernietigde deze instelling, gelijk zoo vele onzer Vaderen, na de gezegende Omwenteling van 1813 misschien niet genoeg door 's Lands bestuur hersteld. De inwoners van *Groningen* gevoelden aan zulk eene herstelling behoefte. De Regering liet die wel niet van zich uitgaan, maar moedigde haar aan. De voor ons liggende *Feestrede* werd bij het weder invoeren van den feestelijken gedenkdag door den Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT gehouden. De tekst is zeer gepast: *Deut.* IV: 9. De Redenaar ontwikkelt,

„ om welke reden en met welk doel wij den 28 Augus-
„ *tus* weder feestelijk vieren." Met betrekking tot het eerſte toont hij aan, dat zijne toehoorders, als *Groningers*, als *Nederlanders* en als *Christenen*, belang hebben bij het herdenken van het altijd gedenkwaardige ontzet. Voorts wijst hij aan, dat de bedoelde feestviering behoort te leiden tot *vrolijk herdenken van vroegere gebeurtenisſen*, tot *dankbaarheid aan God* en tot *heiligheid* (eigenlijk, volgens de ontwikkeling: *verheffing van den volksgeest*). De Hoogleeraar deed wèl, deze Feestrede niet terug te houden; zij ſtrekke voor alle *Groningers* tot eene nuttige lectuur, die hen jaarlijks tot regte viering van den feestdag ſtemme!

De Eerw. VAN SPAL'L gaf zijne Afſcheidsrede in het licht, om aan eene geliefde Gemeente en vele vrienden een aandenken zijner Evangeliebediening en broederlijk verkeer achter te laten. Daartoe kan de eenvoudige maar hartelijke Rede uit den aard der zaak goed dienen. Doch de uitgave geſchiedde ook, „ om openlijk te ant-
„ woorden op de beſchuldiging, tegen mijne Evangelie-
„ bediening en mijne ſchriften aangevoerd, alsof ik het
„ werk des Heiligen Geestes lasteren en den waren God-
„ vruchtigen ten toon ſtellen wilde, zoo als eenige lie-
„ den zich niet ontzien, in mijn afwezen, te zeggen."
Geen verſtandig mensch heeft des Schrijvers werkje: *Wilhelmina*, waarop het dan vooral gemunt is, uit een ander oogpunt beſchouwd, dan dat, waaruit hij het in de Voorrede voor deze Leerrede te beſchouwen geeft. En wat de beſchuldigingen tegen 's mans leer aangaat, — weinige Predikanten loopen daarvan in onze dagen vrij. Wij voor ons zijn tevreden met in ons gemoed ten volle verzekerd te zijn, en antwoorden de dwazen niet naar hunne dwaasheid, omdat onze tijd en onze rust beide ons te lief zijn, en men den ijveraars onzer Kerk geene grootere ondienst kan doen, dan — geene de minſte *notitie* van hun geſchreeuw te nemen.

Het boekje voor Kranken van den Eerw. VAN KOETS-

VELD bezit ook die verdienste, dat het kort is. Het stichte veel nut!

Theoretisch-practisch Handboek der algemeene en bijzondere Heelkundige Instrumenten- en Verbandenleer, of der werktuigelijke Geneesmiddelleer, ten gebruike bij Voorlezingen of zelfonderrigt, met toepassing op het Leerboek der Heelkunde van CHELIUS; *bearbeid door* F. A. OTT, *Doctor in de Wijsbegeerte, Genees-, Heel- en Verloskunde te Wollnzach, enz. Naar de derde geheel omgewerkte en zeer vermeerderde uitgave zijner Afbeeldingen en Beschrijving der voornaamste oudere en nieuwere heelkundige werktuigen en verbanden, vertaald door* A. POTGIETER, *Heel- en Verloskundige te Leiden. Met Platen. VI Afleveringen. Te Rotterdam, bij* P. H. van den Heuvell. *In gr.* 8vo. 543 *Bl. f* 14-:

Toen de *eerste* uitgaaf van dit werk het licht zag, onder den oorspronkelijken titel: *Lithographische Abbildungen nebst Beschreibung der vorzüglichsten ältern und neuern chir. Werkzeuge und Verbände*, enz. *München* 1829, werden tegen hetzelve belangrijke bedenkingen geopperd. Prof. BLASIUS, te *Halle*, schreef eene beoordeeling, (*Kritisches Repertorium*, *B.* 27. *H.* 2. *S.* 197, *Berlin* 1830) in welke den Schrijver talrijke misstellingen werden aangewezen. Hij schijnt die aanmerkingen niet euvel geduid, maar zich die ten nutte gemaakt te hebben; zoodat deze vertaling, naar de *derde* geheel omgewerkte uitgave, in volledigheid gewonnen moet hebben. Dit blijkt ook uit de Voorredenen bij de *drie* uitgaven, alle door den Vertaler overgenomen. Bij derzelver lezing merkten wij op: *daar ik de bewustheid met mij voere*, voor *omdrage*, en *benoeming* voor *naamgeving*. Wij zullen, behalve deze, nog meerdere dergelijke misstellingen tegen onze taal moeten gispen.

De Uitgever heeft het werk in *zes* Afleveringen gesplitst, met even zoo vele stellen Platen. Daar de *drie* eerste Afleveringen en een gedeelte der *vierde* het *theoretisch* gedeelte bevatten, zullen wij ons daarbij het eerst bepalen, om daarna het *practische*, 't welk met bl. 257 begint, te beschouwen; wanneer wij ook gelegenheid zullen vinden, over de platen te spreken. Wat den druk en de verdere uitvoering van het Handboek betreft, verdient de Uitgever allen lof, en heeft hij zich hier van zijne taak even loffelijk gekweten als bij het uitgeven der Ontleedkunde van LAUTH. Wij wenschen den Heer VAN DEN HEUVELL, — (die thans zijnen Boekhandel, op veel ruimere schaal dan vroeger, te *Leijden* drijft,) — door een goed vertier vergoeding en belooning toe, maar voeden deswege eenigen twijfel, omdat de vertaling ons voorkomt niet door eene dringende behoefte uitgelokt te zijn. Wij zouden bijna vooronderstellen, dat zij, voor welke het gebruik van dit boek berekend is en die het gereedelijk kunnen bekostigen, het oorspronkelijke even gaarne zullen gebruiken.

Het theoretisch gedeelte begint, Hoofdst. 1, met eenige noodzakelijke voorafgaande aanmerkingen; en zijn dit en eenige volgende Hoofdstukken als *Inleiding* tot het werk te beschouwen.

Men kan in een werk over Verbanden en Instrumenten geen' zeer vloeijenden of bijzonder aangenamen stijl verwachten; intusschen is *deze* hier en daar zeer stroef uitgevallen. Strekke daarvan al aanstonds § 2 en 9 ten bewijze, in strijd met § 29, waar de Schrijver ten voorwaarde stelt, „ bij de voordragt der werktuigelijke ge„ neesmiddelleer steeds korte en duidelijke begrippen „ omtrent derzelver aanwending tevens te geven;" vereischten, welke in deze §§ gemist worden, hetwelk bij de lezing dadelijk in het oog zal vallen. De logische orde, welke de Schrijver overal wil handhaven, is zeer te prijzen, maar geeft aan de behandeling der onderwerpen iets stroefs en gewrongens; want het verschil van werktuigen onderling is hier en daar te groot, om vele onder één hoofd te kunnen brengen. Ook omtrent het

dynamisch en *mechanisch* gedeelte der heelkundige werktuigen valt nog al een en ander aan te merken.

Wat beteekent, bl. 11, *levensvermogens*, en bl. 13 een *redematig operateur?* is dit eene juiste vertaling van *rationeller?*

Tot § 22 en 23 gekomen, ontvouwt de Schrijver het plan, door hem gekozen en te volgen.

In Hoofdſt. 4 en 5 bepaalt hij de vereischten *dergenen, die zich theoretisch of practisch met de beoefening der Inſtrumenten- en Verbandleer bezig houden.* Hij vergt van beiden te veel, en ſchijnt dit ook later zelf gevoeld te hebben, gelijk dit uit Hoofdſt. 50 blijken kan. Eene Eeuw brengt niet vele CAMPERS voort, die met vaardigheid *ſmeden* en *opereren!* Het in § 35 vervatte behoort mede tot het groot getal der niet ligt te vervullen wenſchen.

Tot Hoofdſt. 9 wordt over *algemeene eigenſchappen* der werktuigelijke geneesmiddelen geſproken. In dit Hoofdſtuk behandelt de Schrijver de algemeene werkingen der werktuigelijke geneesmiddelen. Hier moeten wij eens vragen, of men *het gebrekkig, ſcheef gegroeid ligchaam deszelfs voormaligen bouw weder kan geven?* Men *verbouwt* het menſchelijke ligchaam niet; *vorm* ware beter geweest. In § 43 verdeelt de Schrijver de werking der werktuigelijke geneesmiddelen in *twee* klasſen; hij brengt tot de eerſte: *die zonder ſcheiding van den zamenhang*, — tot de tweede: *die door ſcheiding werken*, en vervolgt dit onderzoek in eenige volgende Hoofdſtukken en §§.

De Schrijver behandelt in het 10de Hoofdſt. *het verband in het algemeen;* brengt evenwel, van wege den rijkdom der ſtof, haar onder *drie* Afdeelingen, waarvan de *derde* wederom in *drie Onderafdeelingen* geſplitst wordt. De invloed, welken de oppervlakte des ligchaams op de aanlegging van het verband uitoefent, ook de *dynamiſche* invloed, dien het kan hebben, en de doeleinden van het aan te leggen verband, zijn de voornaamſte onderwerpen dezer Afdeelingen. Niet zeer dui-

delijk *is* evenwel de onderfcheiding, welke in het opfchrift der 2de en 3de Onderafdeeling wordt gemaakt tusfchen *organifche* deelen en *dierlijke* deelen. Wanneer men de uitvoerigheid, waarmede hier alles befchreven wordt, vergelijkt met de eenvoudigheid, welke MAYOR (*) in praktijk tracht te brengen, waar ligt hier het *juiste* midden? Het 11de Hoofdft. is wederom te befchouwen als eene Inleiding tot de befchouwing der *Geneesmiddelen* (of der werktuigen), *die door de fcheiding van den organifchen zamenhang werken.* Het fchijnt Dr. OTT toe, dat *de voorzorg, de Inftrumenten vóór derzelver aanwending met olie te beftrijken, flechts bij eenige werktuigen en kunstbewerkingen te pas kan komen.* Eenige jaren geleden vond in het Tijdfchrift van HUFELAND eene Verhandeling hare plaats, hoofdzakelijk gefchreven om deze voorzorg als bijna zonder uitzondering aan te prijzen? Hoe kunnen de gevoelens omtrent eene zeer eenvoudige zaak niet uiteenloopen! (†)

In het 12de Hoofdft. gaat de Schrijver tot de behandeling der fcheidende werktuigen over, door hem vroeger onder de tweede klasfe gerangfchikt. De ftekende werktuigen, de naalden met derzelver onderverdeelingen; flagaderbreuknaalden, fetonnaalden, hazelipnaalden, vinden hier hare plaats. Volgen in H. 13 de ftiften, H. 14 de fcherpe haken, H. 15 de troisquarts, H. 16 de lancetten, wederom in meerdere Onderafdeelingen befchouwd. Wanneer de Schrijver op bl. 63 en verder van tanden van het mes fpreekt, had er wel bij opgemerkt mogen worden, wanneer men hetzelve door een vergrootglas ziet, zoo als de Schrijver daar later, § 134, op terugkomt; want welk onderfcheid is er nu tusfchen

(*) M. MAYOR, *Nouveau Systeme de Déligation Chirurgicale*, 2 *Vol.*, *avec Pl. Laufanne*, 1837.

(†) *Ueber die Anwendung des Oels bei Chirurgifchen Operationen, von Dr.* B. C. FAUST, te *Bückeburg.* Dr. BORGES, van wien hier gefproken wordt, zeide: „*Ich werde künftig nie ohne Oel operiren.* — *Journ. der pr. Heilkunde*, *B.* 22. *St.* 2. *S.* 154.

het *mes* en eene *zaag*? Wat zijn *groevenvormige verdiepingen*, bl. 67?

De 6de Afd. bevat de bistouriën met derzelver onderverdeelingen; de 7de fcalpellen; de 8fte de mesfen; de 9de beitels. De beitels zijn het onderwerp van het 20fte Hoofdft. onder de 9de Afd., die nog korter hadden kunnen behandeld worden, dewijl derzelver aanwending door het afnemen der leden uit de gewrichten meer en meer zal verdrongen worden.

In het 21fte Hoofdft. behandelt de Schrijver de *fchrapwerktuigen;* de fchrapijzers, de vijlen, de zagen zijn daarvan onderafdeelingen, waardoor dit gedeelte zeer uitvoerig wordt, want de Schrijver moet hier tot over de trepaänkrooner fpreken. Dewijl op bl. 123, bij het vermelden der fchijfzagen, van SAVIGNY'S (niet SAVYGNI, zoo als op meerdere plaatfen gelezen wordt) zaagmachine wordt gefproken, zonder eenig gewag te maken van het werktuig van HEYNE, zoude men vooronderftellen, dat dit werktuig den Heere OTT niet genoeg bekend is geweest, om er hier reeds melding van te maken; want indien SAVIGNY de eer der vinding alleen mogt toekomen, hetwelk fommigen beweren, zoo heeft HEYNE ten dezen ook zijne verdienfte. Het werktuig zelf fchijnt tot dusverre niet aan de opgevatte verwachting te voldoen; althans men ziet verlangend onpartijdige oordeelvellingen, op ondervinding gegrond, te gemoet. De naam van JEFFRAY, bl. 116, moet gelezen worden JEFFREY. Van H. 25 tot 31 behandelt de Schrijver de verfchillende hefboomen, en in H. 25 en 26, in twee onderverdeelingen, de eenvoudige en dubbele hefboomen. Deze Hoofdftukken, welke uit den aard van het onderwerp eenigzins droog moesten worden, misfen ook hier en daar de noodige helderheid; terwijl de Schrijver hier vooral in herhalingen vervallen is, getuigen onder anderen § 157 en 158. De fcharen zijn het onderwerp van H. 27; de tangfcharen van H. 28, en de pincetten van H. 30. Het is vooral bij de pincetten, dat de vaardigheid van den maker kan blij-

ken uit de veerkracht, welke hij aan de armen weet te geven. Dit is schijnbaar eene geringe zaak, en toch is het eene zeldzaamheid, een deugdelijk pincet te vinden, wanneer men de aandacht van den werkman daarbij niet bijzonder bepaald heeft. In H. 31 worden de canullen of buizen, in de Heelkunde gebruikelijk, behandeld. Voor *niet aangegrepen*, bl. 171, ware beter geweest *niet aantastbaar*, en voor *ontoegeeflijk middel*, *een niet gemakkelijk te verbuigen stijl of draad*, zoo als dit in § 195 beter uitgedrukt is. Ten opzigte der veerkrachtige catheters had wel iets meer kunnen gezegd worden. H. 32 spreekt van de spuiten, 33 van de sondes, 34 van de spadels, en 35 van de brandijzers. De Schrijver eindigt dit gedeelte van zijn werk met de aanmerking, § 208, dat er veel wankelbaars blijft in de verdeeling der werktuigen.

(Het vervolg hierna.)

Mijne Reis naar Rome, in het voorjaar van 1837. *Door Dr.* JAN — J. F. WAP. *Iste Deel. Breda, bij* F. P. Sterk. 1838. *In gr. 8vo.* 295 *bl. Aant. en Bijl.* 64 *bl. f* 4-:

De inleiding tot dit werk bevat, behalve de redenen, die de Schrijver opgeeft als aanleidende oorzaken zijner reize (*)

(*) De Schrijver parodieert, bl. 2, zeer aardig, eenige regels van VIRGILIUS, en zegt: *het was alsof mijne Creusa tot troostwoord herhaalde:*

„ Waarom, ô gade, knaagt de wanhoop u aan 't hárte?
„ U toeft de Tiberstroom!"

De regels van VIRGILIUS, *Aeneid.* II, *v.* 776 *et* 781 (niet 568) luiden dus:

„ *Quid tantum insano juvat indulgere dolori,*
„ *O dulcis conjux? ad terram Hesperiam venies.*"

Desomaangezien vertaalt de Heer WAP *terra Hesperia* door

en eenige andere uitweidingen, daarenboven, nog de bijzonderheden, die hem zouden hebben genoopt, om de beschrijving van dezelve in het licht te geven. Daartoe brengt hij: de behoefte, die er, in ons Vaderland, aan iets oorspronkelijks over *Italië* bestond, en het algemeen verlangen, dat *hij* dezelve zou bevredigen, dewijl *hem*, „*boven vele ande-* „*ren*, (?) *de gelegenheid was gegeven*, *vele belangrijke za-* „*ken* (?) *van nabij te bezien*, *en vele hoogstmerkwaardige* „*mannen in persoon te leeren kennen.*" Men duide het ons niet ten kwade, dat, bij de lezing van gezegde woorden, die zulk eene hoogdravende belofte inhouden, ons onwillekeurig voor den geest kwam: „*Quid dignum tanto feret* „*hic promissor hiatu?*". Wij koesterden echter de hoop, die vraag toch nog eenigzins voldoende voor den Heer WAP te zullen kunnen beantwoorden; doch, helaas! onze verwachtingen verminderden, bij de vermeerdering der bladzijden, die wij hadden doorgeworsteld! In stede van eene heldere vlam, ontdekten wij niets dan rook! Juist in tegenstelling met den regel van HORATIUS, waar deze, van eenen goeden Schrijver, zegt: „*Non fumum ex fulgore*, *sed ex* „*fumo dare lucem*, *cogitat.*"

Wij zullen, alleen met bekortingen, het geleverde werk nagaan, om het gezegde te staven. Het hier volgende bevat slechts een *gering gedeelte* onzer aanteekeningen:

Den 1 *Februarij* verlaat de Schrijver *Breda*; gaat, door *België*, naar *Frankrijk*; houdt zich eenigen tijd te *Parijs* op; bezoekt *Turin*, *Genua*, *Pisa*, *Florence*, en bevindt zich echter reeds den 18 *Maart* binnen *Rome*! Kan een Engelsche *tourist* wel sneller reizen?

Het werk draagt dan ook, trouwens, overal, de duidelijkste sporen van die overhaasting; want niet alleen reist WAP, zonder ophouden, door, van *Florence* naar *Rome*, maar waagt zelfs (bl. 235) de opmerking: „*dat die weg niets* „*noemenswaardigs bevat.*" (! ?) Al wie den waterval te *Terni* aanschouwde, (*) en de oudheden kent, die *Perugia*

Tiberstroom, en laat zich alzoo naar het *water* noodigen, vermoedelijk.... om een bad te gebruiken.

(*) Men leze, over dit verrukkelijk natuurtafereel, de echt-dichterlijke beschrijving van hetzelve, in *Childe Harold's Pilgrimage*, door *Lord* BYRON, *Canto IV. Stanza LXIX—LXXII*, en VALERY, *Voyages en Italie*, *Livre* 17. *Chap. I.*

bevat, zal wel van het tegendeel overtuigd zijn, en tevens kunnen oordeelen, welke de kundigheden waren, die den Schrijver, voor zulk eene belangrijke reize, ten dienste ſtonden! In de meeste gevallen bepaalt hij zich dan ook maar alleen tot de blooten opnoeming van plaatſen, en het vermelden van eenige, van elders genoeg bekende, bijzonderheden; terwijl hij het boekdeel lijvigheid bijzet, door de inlasſching van de vervelendſte en dikwijls lafſte uitweidingen. Geeft de blooten opſomming van eenige zaken 'gereedelijk aanleiding, om eenen Schrijver van *groote oppervlakkigheid* te verdenken, zoo geeft de vermelding van de onbelangrijkſte en vaak beſpottelijkſte kleinigheden volſtrekt *gebrek aan ſmaak* te kennen. Teregt zegt dan ook VALERY (door den Heer WAP als éénig geldend Schrijver over *Italië* erkend): „*De tijd is voorbij, waarin men alles beſchrijven* „*mogt; de toenemende beſchaving vervoorlooft zulks niet meer.*" (Zie het zoo even aanget. werk. *Liv.* 1. *Chap.* I.) Onder die vervelende uitweidingen, of liever bladvullingen, rangſchikken wij: een groot deel der beſchrijving van het *Karthuizer klooster*, van bl. 85—95, *tien* bladzijden vullende; de *minitieuſe* beſchrijving van eenige bezoeken, bij beroemde, merkwaardige of andere mannen afgelegd. Zoo toch beſchrijft hij zeer naauwkeurig, hoe hij bij DE LAMARTINE *gegeten*, *gedronken* en *gerookt* heeft, bl. 17, en op bl. 31 vinden wij uitvoerige berigten aangaande het *hoofddekſel* van CHÂTEAUBRIAND, diens *kamer*, enz. terwijl de Schrijver telkens zorgvuldiglijk opteekent, wanneer hij *ontbeten* of *omarmd* is geworden!! Onder dezelfde *rubriek* behoort de herkaauwing van de *Opera's* NORMA en MARINO FALIERO, die ieder kent, en de vermelding der *kerkplegtigheden*, gedurende de zoogenaamde *goede week*, te *Rome*, die men bij HURDT e. a. bereids vindt opgeteekend. Had de Heer WAP ons alleen het voornaamſte herinnerd, wij hadden er hem dank voor geweten; thans, daarentegen, levert hij ons een *rituaal*, in niet minder dan 45 bladzijden, hetwelk, met uitzondering der vermelding aangaande Don MIGUEL, op wien wij ſtraks zullen terugkomen, niets bijzonders bevat, en bij elken verſtandigen verveling moet wekken; terwijl de taalbeoefenaar, bij woorden als (op bl. 290) *kunstvuurwerkprachtvertooning*, over den ellendigen *bombast* der *nieuwere ſchool* meêlijdend de ſchouders ophaalt.

Het gezegde is mede van toepasſing op verre het grootſte

gedeelte der *Aanteekeningen en Bijlagen*, b. v. de *Lestabellen* der verschillende Akademiën, en eindelijk, om niets meer van die nietsbeteekenende uitweidingen op te noemen, het, *tien* bladzijden lange, zoutelooze gesprek, overgenomen uit MERY's werk: *Scènes de la vie Italienne*, door WAP NB. *geestig* genoemd. (*) Hier laat zich het ezelsoor al te duidelijk zien; en wij kunnen ons derhalve niet bedwingen, den Schrijver, met CASTI's woorden, toe te roepen:

„ *Asino mio, più che a mostrar t' adopri*
„ *Sagacità, più asino ti scopri.*"

(*) Tot proeve van de *lafheid*, zoowel als *onkieschheid*, van dit stukje, strekke het volgende, alhoewel het afschrijven ons moeite kost. De plaats is bl. 165 te vinden. Er wordt van de St. Pieters-kerk gesproken, en van eenige beelden, daar te zien.

„ 1. En dan de leeuwen op het graf van Paus.... ja, „ is 't niet van een Paus?

„ 2. Die leeuwen! ik heb wel honderdmaal mijn hand in „ hun bek gestoken.

„ 1. Watte leeuwen?

„ 2. IJsselijke leeuwen!

„ 1. En de dood dan?

„ 2. Wat voor een dood?

„ 1. Die dood daar op dat graf, achter, aan den anderen „ kant, links, onder 't orgel....

„ 2. O ja; — die vergulde dood heb ik dikwijls gezien... „ en dan dat vrouwenbeeld.... weet je niet, dat vrouwen- „ beeld, waar de Engelschen....

„ 1. De Heilige Veronica?....

„ 2. Wel neen.... de Heilige Veronica heeft een zakdoek „ in de hand.

„ 1. Een zakdoek als een beddelaken!

„ 2. Neen, ik meen die liggende vrouw, achter het groot- „ altaar....

„ 1. Ik weet 't al.... met dat koperen deksel.... de „ Engelschen laten 't er voor een fooitje afnemen.

„ 2. Ik heb een halve frank gegeven om 't te zien," enz.

Elk, die het *schandaal* van die *dekselafneming* kent, zal tevens niet aarzelen in zijn oordeel omtrent de gevoelens van een' Schrijver, die zoo iets durft opdisschen!

Nagenoeg aldus: „ *Mijn ezellief! hoe meer gij uwe geestigheid zoekt te doen blijken, hoe meer gij u ezel betoont.*"

Had de Heer WAP het bij zijne *oppervlakkigheid*, *onvolledigheid*, *langgerekte verhalen* en *onkieschheid* laten berusten; gewis, wij hadden, na het boven vermelde, hem en zijn lijvig boekdeel de eeuwige rust gegund! Hij veroorlooft zich echter eenige aanmerkingen, die men zonder opmerking niet mag voorbijgaan. Zoo b. v. zoekt hij, bl. 60, het Protestantismus bespottelijk voor te stellen, hetzelve van *Propagandismus* beschuldigende; voorzeker niet bedenkende, dat hij, later, de *Propaganda* te *Rome* zal goedkeuren. Zoo verwijt hij aan de *Lyonesche* Protestanten het niet bouwen van eene kerk, als blijk van gebrek aan ijver, als wist hij niet, dat men God in geest en in waarheid moet aanbidden, terwijl de Godsvereering niet van iets plaatselijks afhankelijk is. (JOH. *IV:* 21, 25.) Voor deze aanmerkingen wisten wij echter eene reden te vinden: de geest, die in het geheele werk doorgaande heerscht, verklaart ons dezelve genoegzaam. Maar voor de laauwhartigheid, echter, des Schrijvers, waarmede hij zich alle beschimpingen van zijn Vaderland laat *aanleunen*, ja die zelfs *toestemt* en *toejuicht*, daarvoor hebben wij geene andere oorzaak kunnen ontdekken, dan in het karakter des Auteurs zelf. Wie toch zal de Nederlandsche Natie te regt van *gouddorst* en *gierigheid* beschuldigen? (bl. 16.) Wie over *domme partijdigheid* en het *moedwillig verminken* van anderer arbeid klagen? (bl. 32, 33.) Wie het gevoelen van een' VICTOR HUGO (die beweerde, dat *de geest hier te* Lande vrijer dan elders kon werken) *paradox* noemen, wanneer men de Geschiedenis kent en verstaat, en niet te veel bevooroordeeld is om te erkennen, hoe vele groote mannen ons eng begrensde Vaderland opleverde, en welke snelle voortgangen de gezegende Kerkhervorming hier te Lande gemaakt heeft; terwijl duizende, en daaronder zeer bekwame, geleerde en beroemde vlugtelingen, door gewetensdwang uit andere Rijken gebannen, in den schoot der voormalige Vereenigde Provinciën zijn opgenomen.

Dan, reeds te lang verwijlden wij bij de beschouwing van dit boekdeel. Welligt ware het voldoende geweest, slechts eenige zinsneden daaruit aan te halen, die genoegzaam tegen den Auteur konden getuigen; als b. v. waar hij over *Père* CHATEL uitweidt, en lage aardigheden uitkraamt over de kerk *Boulevard St. Denis.* Elke plaats, waar het Opper-

wezen vereerd wordt, op wat wijze ook, en hoe verschillende van *onze* denkbeelden en begrippen, behoort den echten Christen eerbied in te boezemen. Dit is echter bij den Heer WAP het geval niet geweest; hij schijnt zich door een' bijzonderen wrok te hebben laten vervoeren. Wij kunnen toch niet denken, dat de stoffe der door *Père* CHATEL aangekondigde predikatiën daartoe aanleiding heeft gegeven?... (*)

Wil men echter een' staaltje van des Schrijvers *onnoozelheid*, men leze bladz. 259 na, waar hij, bij de beschrijving van de *voetwassching der pelgrims*, gedurende de *goede week*, te *Rome*, zich aldus over *Don* MIGUEL uitlaat: „*Waarlijk, het kostte mij moeite, te gelooven, dat in de ziel van dat daar dien Pelgrim zoo nederig-dienend en liefderijk-verzorgend mensch zooveel wreedheid, zooveel monsterachtigs zou kunnen schuilen, als de duizendtongige dagbladen en tijdschriften elkander zonder ophouden hebben nagebaauwd.*" Even alsof een *monster* te zijn een beletsel opleverde, om tevens een *getrouw Zoon der Kerk* te wezen? Men denke aan LODEWIJK XI van *Frankrijk*, PHILIPS II van *Spanje* e. d. g.! en raadplege, over *Don* MIGUEL's karakter, eens het gevoelen van het Romeinsche publiek, hetwelk volkomen overeenstemt met hetgeen de dagbladen vroeger vermeld hebben! *Vox populi, vox Dei.*

Deze onnoozele ingenomenheid met den vreemden dwingeland staat gelijk met de koele onverschilligheid omtrent het Vaderland, die van eenen *Leeraar aan eene Militaire Akademie* wel allerminst kon gewacht worden en inderdaad onverklaarbaar is. Ook dit zullen wij bewijzen. WAP bezocht te *Parijs* het *Hôtel der Invaliden*; een meesterstuk der bouwkunst, het sieraad van eene voortreffelijke Inrigting, die de naauwkeurige kennisneming en uitvoerige beschrijving van den Reiziger overwaardig is. Intusschen leze men, bl. 67, wat de Heer WAP goedvindt zijnen Landgenooten des-

(*) Onder dezelve worden er gevonden: eene *tegen de Jezuiten* — eene *voor de Joden* — eene *tegen den Paus* — eene *over het hedendaagsche Ongeloof* — eene *over de Onverdraagzaamheid van het Pausdom* — en twee *over de ware Vaderlandsliefde*. Maar, helaas! de titels dezer godsdienstige redevoeringen zijn reeds overgenoegzaam, om zekere *eerzame luiden*, waaronder de Heer WAP zich demoedig rangschikt, tegen den Heer CHATEL in 't harnas te jagen.

aangaande te berigten: „ *De laatste dagen van mijn verblijf* „ *te Parijs heb ik besteed aan het bezoeken van het Hôtel der* „ *Invaliden, waar ik voor* 4800 *man* (*het*) *middagmaal zag* „ *aandragen in de lange eetzalen, wier muren de glorie van* „ LODEWIJK'S (*XIV*) *overwinningen op de Nederlanders ver-* „ *melden; het zijn misselijke frescoschilderijen, waar nie-* „ *mand meer acht op geeft*," (WAP deed dit toch niet alleen, maar werpt daarenboven zijn nietig berigt den naneven van onzen WILLEM III voor de voeten!) „ *en die door den* „ *spijsdamp ook vrij veel van hare duidelijkheid hebben ver-* „ *loren. In de prachtige kerk van dat reusachtig gebouw* „ *hing, onder anderen, het vaandel onzer X afdeeling infan-* „ *terie, als buitteeken der verwonnen Antwerpsche Citadel;* „ *er buiten staan ook eenige bij die gelegenheid veroverde* „ *stukken geschut te pronk.*" Ziet daar *alles*, wat de *Landgenoot* ons aangaande dit gesticht weet te verhalen! Zou een ons vijandig, *vreemdeling* wel iets anders hebben kunnen uitdenken, in zijnen waan, meer geschikt, om onze eerbiedwaardige, en evenzeer in den rampspoed, als onder onverdiende miskenning, (1672—1832) groote Natie, zoo mogelijk, te krenken en te grieven? — Ons geschut sta dáár, buiten het Hôtel, *te pronk*, het staat er in den glans der *eere*. Gij, Heer WAP! hebt u, door dit berigt, voor de oogen van geheel *Oud-Nederland*, *te pronk* gesteld in den nistwalm der *schande!* Waarom hebt gij niet te *Mechelen* of *Leuven* het eerste levenslicht aanschouwd?...

Alhoewel, op het verzoek van den Heer WAP, niet naar *schoonheden van taal of stijl* gezocht hebbende, (hetwelk, trouwens, ook een zoeken in den blinde geweest ware, gelijk wij later bemerkten) zoo hadden wij toch niet gedacht, gebreken aan te treffen als de volgende, die genoegzaam bewijzen, dat de Taalleeraar zelf het taaleigen niet kent of, met opzet, verwaarloosd. Wij stippen slechts eenige aan: Bl. 2. „ *Van daar, bij voorbeeld, dat* CHÂTEAUBRIAND „ *ons den Jordaan schildert als een kleurloozen vloed; die als* „ *met weêrzin naar het verpeste meer heen* SLEURT." Is *sleuren* dan geen bedrijvend of wederkeerig werkwoord? — Bl. 12. „ *Zwoegend gejoel.*" Welke soort van gejoel is dat? — Bl. 14. „ *De gevolgen van een val* MET HET PAARD OP EENE „ WANDELING *door het nabijgelegen bosch.*" Is *wandeling te paard* (*promenade à cheval*) geen erg *Gallicismus?* — Bl. 60. „ *Naar mij* HEEN KOMEN." Hoe kan *heen* in dezen zin

gebezigd worden, hetwelk men flechts, met een bijwoord, van eene bepaalde plaats mag gebruiken; b. v. *hier heenkomen*. — Bl. 154. „*die* MET *de natuurlijke roemvol evena-* „*ren*." *Evenaren* heeft den vierden naamval met zich, zonder voorzetfel.

Eindelijk, daar de Heer WAP ook als *Dichter* optreedt, (ten minfte hij laat zich betitelen: POËTE HOLLANDAIS ??) ZOO meenen wij hem geene ondienst te doen met de aanmerking, dat een goed *Dichter* nuttelooze woordherhalingen zal vermijden, zoo als wij die vinden op bl. II en III der *Aant. en Bijl.*: „*Ach! 'k voel, ik voel*," en: „*Keer, keer tot ons terug*," en tevens zich wél zal wachten, de *caefuur* van het vers te midden van een woord te laten vallen. Zie dezelfde bl.:

„ *Een zodenterp, met fris*‖*fche bloemen overdekt*,"

en:

„ *Voordat de Godmensch heer*‖*lijk heentoog van deze aard*,"

en:

„ *Wat is het leven? Ram*‖*pen, lijden, zielsbeknellen*."

Wie kan aldus geconftrueerde regels lezen? — Wij bekennen ons onvermogen, om de hooge vlugt te volgen, die door de tegenwoordige toongevers op den Nederlandfchen Zangberg genomen is, en die door de *adepten* met ftomme verbazing wordt aangeftaard! Wij betreuren dit onvermogen zeer; want daardoor blijft het ons tevens onbekend, waarop het aanwijzend voornaamwoord *dat*, in den eerften regel van dit meesterftuk, betrekking heeft, aangezien er nog van niets bevorens gefproken is. Dit mag men *noten zonder tekst* noemen, om met VAN ARKEL te fpreken.

Dit vers is anders echter *nog al lief voor den Heer* WAP; maar dat op bl. VII doet ons uitroepen: *Wat worden er niet al knollen voor citroenen verkocht!* Wij kiezen de eerfte *ftanza* tot voorbeeld:

„ *Gebogen onder 't wicht, het plettrend wicht, der zonden*,
„ *Ligt Hij daar neêrgeftrekt, met aller fchuld belden*;
„ *Een zwakke* (?) *Throonheraut fpoedt aan*
„ *Om God*, (?) *den fterke*, (?) *bij te ftaan*,
„ *Die de aard' Verlosfing en de Heemlen komt verkonden*, (?)

„ *Maar, huivrend van zich-zelf (?) op d'aanblik van het kwaad,*
„ *Waarmeê zijn reine ziel voor 's Vaders vierschaar staat,*
„ *Door d'omvang van 't verderf der Menschheid als verslonden, (?)*
„ *Het hart in deze klacht ontsloot:*
„ *Mijn ziel is droevig tot den dood!"*

Hier vragen wij, welken zin men aan de *zes* laatste regels moet hechten. Dezelve werden ons eenigzins begrijpelijk, door de woorden *huivrend* en volgende, tot en met *verslonden*, als tusschenzin te beschouwen. Voorts, waartoe die *zwakke* Throonheraut? en wat beteekent: *en de Heemlen komt verkonden?* Hoe kan de *omvang* van iets iets anders *verslinden?* Dan, zoo gaat het, wanneer men de taal evenmin meester is als de *versificatie*, en het *metrum* den verzenmaker dwingt *bombast* voor *poëzij* in de plaats te stellen!

In den volgenden regel gaat het metrum zelfs geheel verloren:

„ *Hij hoort de ontembre menigte, in dolle woede ontstoken."*

Hier is eene lettergreep te veel. Zoo iets zou de minst kundige schooljongen verbeteren! Maar, indien ook het vers in de maat ware, dan gaat, door de ineensmelting van 17 tot 14 lettergrepen, de eigenaardige klank der woorden verloren.

Dan genoeg! Bij gebreken, als de zoo even aangeduide, ziet men vele andere gereedelijk over het hoofd, en ons lust het niet, den stal van AUGIAS te reinigen! Zeer gelukkig — haast hadden wij gezegd *oordeelkundig* — heeft echter de Heer WAP zijne *Gedichten* in de *Aanteek. en Bijl.* geplaatst. De meeste Lezers laten dezelve doorgaans ongelezen.

Ten slotte nog iets, opdat men den Heer WAP geheel leere kennen! VALERY, door hem als *eeniggeldend Schrijver* over *Italië* vermeld, zegt in zijn IV Boek, II Kap. het volgende: „ *Le Vatican représente la nouvelle et religieuse grandeur de la Rome actuelle, comme le Capitole représentait la grandeur belliqueuse et triomphante de l'ancienne Rome. Mais ce palais, jadis fameux par ses onze mille salles, cette cour pontificale,"* etc. en de Heer WAP vermeldt, bl. 260, „ *Het Vatikaan vertegenwoordigt de grootheid van het tegenwoordige vreedzame en godsdienstige Rome, zoo als het Kapitool weleer de uitdrukking was van het strijdhaftig*

„ *en verwinnend Latium. Men spreekt veel van de elfduizend* „ *zalen, die het Vatikaan tot het eerste paleis van Europa* „ *maken*,” enz. Zoo ontmoeten de schoone geesten elkander onderling! Vroeger noemde men zoo iets *plagiaat*; dan wie durft, in eenen tijd, waarin zelfs de grootste misdrijven (b. v. *het schenden der huwelijkstrouw*) verdediging of vergoelijking vinden, van eenen *letterkundigen diefstal* gewagen?

Zoo hebben wij dan, met niet weinig tijdsopoffering en verveling, dit lijvige en kostbare boekdeel doorgeworsteld, en den eindpaal van onzen ondankbaren arbeid bereikt! Eenigen zullen oordeelen, dat wij *te veel*, anderen, dat wij *te weinig* gezegd hebben. Genoeg echter, zoo het ons heeft mogen gelukken aan te toonen, dat de *Reis* van den Heer WAP niet alleen alle vereischten van eene goede, doeltreffende en aanbevelenswaardige *Reisbeschrijving* mist, maar dat daarenboven miskenning, geringschatting, ja verachting van het Vaderland, en onverdraagzaamheid ten aanzien van gevoelens, die zich met de *decretalen* van *Rome* niet vereenigen kunnen, in zijn werk de heerschende denkbeelden uitmaken; zoo zelfs, dat dit eerste Deel reeds eene gevaarlijke lectuur zoude kunnen opleveren, ware het niet, dat de onkunde en de walgende smakeloosheid, die op elke bladzijde voorkomen, de hoogstbedenkelijke strekking en het gevaar voor besmetting in rook deden verdwijnen.

Tijdschrift voor algemeene Munt- en Penningkunde, *uitgegeven door* P. O. VAN DER CHIJS. *VIIIste Stuk. Te Leiden*, *bij* S. en J. Luchtmans. 1837. *In gr. 8vo. Bl.* 733—924. *f* 2-50.

Het nuttig Tijdschrift van den Heer VAN DER CHIJS biedt ons in dit gedeelte weder eene verscheidenheid van stukken aan, alle tot de Penningkunde betrekkelijk. Vooreerst het vervolg van het overzigt der oude Penningkunde door den beroemden ECKHEL, handelende, in drie afdeelingen, over *de buiten Rome geslagene munten*, als: munten zonder Keizerlijk afbeeldsel, met hetzelve, en munten der Koloniën. Onder de eerste wordt de overvloed en schoonheid der *Tarentijnsche*, en vooral der *Syrakusische*, hoog geroemd; veel minder de zoogenoemde *uilen*, of de gewone munt van *Athene*, hetgeen te verwonderen is in de hoofdstad der

kunsten. Tot onze verwondering vinden wij geen gewag gemaakt van *Korinthische* of *Sicyonische* munten, in welke beide steden de kunst toch ook, vooral in zeer vroegen tijd, op den troon zat. Van de *Keizerlijke* stedemunten worden alleen die van *Ephesus*, genoemd, en onder die der Koloniën de munten van *Vinunacium* in *Mesië*. Alsdan volgen de munten der Koningen en Vorsten, en daarop eene zeer dorre prijslijst van *Medailles*, van 14 bladzijden. Van veel belangrijker aard, dan de laatste, is eene uitgebreide Verhandeling des Heeren VAN DER NOORDA te *Dordrecht*, over het oude *Dorestadium*, later de stad *Wijk te Duurstede*, bij gelegenheid eener zilveren munt van Keizer LOTHARIUS, aldaar in 1808 gevonden. Dit stuk, eene lange uitweiding omtrent de in de vroegere Middeleeuwen zoo beroemde stad, behelst eene uitvoerige wederlegging van HUYDECOPER'S Paradox nopens de ligging van *Duurstede* of *Dorestad* aan de *Elve*. Wij willen niet ontkennen, dat zulks *hier* grootendeels een *hors d'oeuvre* is; maar er is nogtans zoo veel oordeel en ware belezenheid in, dat wij dit opstel ongaarne zouden missen. Het verband van dit onderzoek met de Penningkunde is de vrij goed bewezene stelling, dat er te *Dorestad* tusschen de zevende en het begin of het midden der negende Eeuw eene *Munt* is geweest. Wij kunnen echter niet ontkennen, dat het onderzoek nopens de beschaving, den koophandel en de scheepvaart onzer Gewesten in den *Romeinschen* en *Frankischen* tijd, ook zelfs voor de onderhavige beschouwing betrekkelijk *Dorestad*, een weinig te uitvoerig is, — bl. 779—800. Alsdan worden er onwederlegbare bewijzen voor de ligging van *Dorestadium* bij het tegenwoordige *Duurstede* aangebragt, die slechts eene ontkenning der echtheid van sommige oorkonden (zonder eenig bewijs) door HUYDECOPER toelieten. Wij zullen daarvan slechts twee uit vele aanhalen. Keizer OTTO I bevrijdt de *Utrechtsche* kerk, bij een Diploma van 4 Jan. 928, (dit moet eene drukfout zijn, want toen regeerde nog zijn Vader HENDRIK *de Vogelaar*) benevens *Dorestad*, *Deventer*, *Tiel* en alle andere plaatsen in het Bisdom *Utrecht*, van belastingen, en in een' anderen giftbrief van 949 worden de vroegere giften, aan het Bisdom *Utrecht* geschonken, ook in de *Villas*, weleer *Dorstadt*, thans *Wijk* genaamd, aan hetzelve bevestigd. Alsdan wordt de ligging van den burg *Dorestad*, waarvan nog overblijfselen zijn, onderscheiden van die van *Wijk*; naar de

oudheid van het eerste, zoo veel zulks nog doenlijk is, onderzocht, en de groote uitgestrektheid, die deze burg vroeger moet hebben gehad, aangewezen; het was een veel bezochte *Rijkshaven*, en er wordt tegen HUYDECOPER aangetoond, dat de *Rhijn*, ook uit den *Katwijkschen* mond, in de negende en tiende Eeuw nog genoeg water had, althans voor de kleine schepen der *Noormannen*, die ook misschien langs de *Lek* (schoon deze eerst sedert twee Eeuwen derzelver tegenwoordige aanzienlijke breedte en diepte bekomen heeft, zie bl. 817) uit de *Maas* tot *Duurstede* konden opvaren. Zelfs helt de Schrijver over, om in *de ijzeren deur* (*Isarn dori*) eene benaming te zien dier zelfde plaats, die naderhand, met weglating van *ijzeren* en bijvoeging van *stad*, *Dor-* of *Deurstad* genoemd is; een naam, die ook aan het geheele grondgebied werd gegeven, waar zich wel 55 Godshuizen of kapellen bevonden. Eindelijk worden de berigten van ALBERTUS CRANTZIUS, wegens een fabelachtig *Dorestad* aan de *Elve*, waaraan hij den oorsprong van *Stade* (de hoofdstad van het vroegere Hertogdom *Bremen*) toeschrijft, getoetst en wederlegd, en dus het geheele stelsel van HUYDECOPER ontzenuwd. De uitweiding omtrent BILDERDIJK's berigt, in zijne zoogenoemde *Geschiedenis des Vaderlands*, nopens *Wik* in de *Egils-Saga*, had, als niets ter zake doende, kunnen worden weggelaten. De beschouwing van *Dorestad* als muntplaats (volgens den Schrijver reeds onder de *Frankische* Koningen van den eersten stam sedert DAGOBERT) is eigenlijk het éénige, wat *hier* ter zake doet. Nog eenige bijvoegselen uit de schriften van VAN BOLHUIS en WESTENDORP besluiten dit onderzoek. *Iets over de Groninger Noodmunten van* 1672, alsmede *over den Makelaarspenning van Amsterdam*, (beide door den in dit vak zoo kundigen Heer VAN ORDEN), de beschrijving der munt te *Sourabaya*, zeldzame gedenkpenning ter vereeniging van eenen afgeslagen' aanval op *Soestdijk* in 1787, en eindelijk *wetenschappelijke Berigten*, maken het slot van dit gedeelte uit, waarbij ook een *Register* voor alle de acht stukken gevoegd is. Onder deze berigten trof ons hoofdzakelijk het vinden eener verzonkene stad in *Hindostan*, blijkens vele kostbare, daar gevondene muntstukken van omstreeks het begin onzer jaartelling, en dus omtrent gelijktijdig met of iets vroeger dan *Herculanum* en *Pompeji* in de diepte begraven. Nog vernemen wij hier, dat de *Engelsche Oostindische* Maat-

schappij te *Schwerin*, in *Mecklenburg*, koperen stukken, voor *Sumatra* bestemd, heeft doen slaan. — Terwijl de *Belgen* met lof van de voortzetting des grooten werks van VAN LOON door de tweede klasse des Instituuts spreken, waarvan in 1827 niets is uitgekomen, lezen wij hier op bl. 914: „ Ook wij *Nederlanders* verlangen, even als de *Belgen* en „ vele andere volken, vurig naar de voortzetting van den „ penningarbeid des Instituuts. Sedert tien jaren verscheen „ er niets. Wij vragen: *waarom niet?* Er waren immers „ sedert lang reeds eenige platen voor het 4de Stuk gereed. „ Wanneer wij jaarlijks op het Budget zien, hoéveel het In„ stituut kost, en daarmede vergelijken, welke de vruchten „ zijn, voor die sommen verkregen, dan gelooven wij, dat „ de Natie niet ten onregte dringend kan verlangen, dat er „ maatregelen genomen worden, om het vervolg van VAN „ LOON te doen voortzetten. Hoe moet de vreemdeling „ wel over dit tienjarig zwijgen oordeèlen?"

Wij hopen, dat de Uitgever door een genoegzaam vertier zal aangemoedigd zijn, om een *tweede* Deel het licht te doen zien.

Hulde aan de nagedachtenis van wijlen Hare Koninklijke Majesteit FREDERIKA LOUIZA WILHELMINA, *Koningin der Nederlanden, geboren Prinses van Pruissen. Met Portret. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1838. *In gr. 8vo. XXVI en* 136 *Bl. f* 4-90.

Het Voorberigt van dit op zwaar papier en met betamende typographische pracht gedrukt werk geeft de noodige opheldeningen aangaande den oorsprong van het boek zelve. Reeds kort na den dood der geëerbiedigde Koningin maakte de Boekverkooper SCHLEIJER zijn voornemen bekend, om eene Hulde aan de overledene in het licht te geven. Hij noodigde daarbij alle vaderlandsche Letterkundigen uit, om hunne krachten aan eene Lofrede op de algemeen betreurde Vorstin te beproeven, en loofde voor het stuk, dat door bevoegde beoordeelaars het beste zou worden gekeurd, eenen prijs van vijftig gouden dukaten uit. Op deze uitschrijving intusschen werd geen enkel stuk ingezonden. Ongetwijfeld werden velen weêrhouden door de gedachte, dat zij hun werk aan ongenoemden, naar hunne meening misschien onbevoegden, ter

beoordeeling moesten toevertrouwen, en de mannen, die den Heer SCHLEIJER bij deze zaak hunne hulp hadden toegezegd, hebben hem ongetwijfeld door het verzwijgen hunner namen niet weinig ondienst gedaan. Rec. houdt het er intusschen voor, dat er nog eene andere bedenking kan geweest zijn, die nu, en ook bij het bekend zijn der beoordeelaars, niet weinigen onzer Letterkundigen hebbe weêrhouden, om naar den uitgeloofden prijs te dingen. Onze overledene Koningin was ongetwijfeld eene uitnemende, godvruchtige vrouw, maar hare deugden waren meer van stillen aard, die meer eerbied en liefde opwekken, dan voor openlijke en opzettelijke lofredenen geschikt zijn. D°. DERMOUT en Prof. VAN OORDT hadden door hunne uitgegevene Lijkredenen de stof in zekeren zin reeds uitgeput, en het moest, na het door hen gezegde, moeijelijk, indien niet onmogelijk vallen, van onze Vorstin nog iets nieuws, iets belangrijks te zeggen. Deze gedachte moest wel velen afschrikken. De Heer SCHLEIJER, door eene niet onaanzienlijke inteekening tot voortzetting van zijn voornemen aangemoedigd, heeft thans eenen ongenoemden aangespoord, om de taak van Lofredenaar op zich te nemen, en het is de Lofrede van dezen, benevens eenige dichtstukken, ter plaatsing ingezonden, die wij hier ontvangen.

De Lofredenaar had zich gerust mogen noemen. Men ziet uit zijn stuk den bekwamen man, die de taal meester is, die gevoelt, wat er tot eene Lofrede behoort, die met zijn onderwerp is ingenomen, en die der godvruchtige Koningin eene welverdiende en opregte hulde toebrengt. Hij heeft niet gepoogd, haar uit den stillen kring te rukken, waarin zij zelve zich bij haar leven plaatste, en hare beeldtenis, als Vorstin, als Vrouw, als Echtgenoote, als Moeder, als Beschermster en Beoefenares van Kunsten, als godsdienstige Christinne, staat ons hier voor den geest, afgeschetst met fiksche en krachtige trekken. Te meer moeten wij dit erkennen, omdat het uit de inleiding der Lofrede genoegzaam kan blijken, dat ook de Schrijver de straks genoemde zwarigheid heeft gevoeld; misschien heeft zij hem wel verleid, om hier en daar den toon wat al te hoog aan te slaan, en, bij den uit den aard der zaak minderen rijkdom der stoffe, dit gemis door zekeren zwier en hoogdravendheid te vergoeden. Ondanks deze bedenking blijft deze Lofrede allezins lezenswaardig en een wezenlijk sieraad dezer *Hulde*.

De Lofrede wordt gevolgd door eenige dichtstukken, namelijk van de Heeren J. J. L. TEN KATE, W. H. WARNSINCK, BZ., H. VINKELES, A. BEELOO, J. P. HEYE, G. VAN ENST KONING, J. VAN HARDERWIJK, RZ. en S. RONDEAU. Bij het zien van deze lijst kunnen wij onze verwondering niet ontveinzen, dat wij daarop zoo vele namen van den eersten rang missen. Wij hebben intusschen slechts het hier geleverde te beoordeelen. En dan moeten wij de algemeene aanmerking maken, dat het lezen van dergelijke Lijkverzen, die enkel in uitboezemingen en algemeenheden bestaan, vrij vervelend wordt. Het stukje van den Heer VINKELES maakt hier eene gelukkige uitzondering; het is getiteld: *XVIII Januarij* 1795, en beschrijft het vertrek der Vorstin uit het Vaderland in dien tijd van dwaasheid en ellende, eindigende met het wijzen op de gelukkige terugkomst in de toekomst. En dat er gang en trant in zijn dichtstukje is, daarvan zij het slot ter proeve:

Daar zegt men eens: Geen traan van rouw
Heeft Neêrlands eerste en braafste vrouw
Ontperst aan eenig oog;
Slechts tranen van het reinst genot;
Maar de Onvergeetbre ging tot God:
Toen bleef geen ooglid droog.

Dat is natuurlijke taal, veel meer, dan al die lijkverzen, die *Nederland* als ontroostbaar en wanhopig voorstellen. Dat *Nederland* met den Koning treurde en het verlies der Vorstin diep gevoelde, is waar; maar het is onzin, als de Heer TEN KATE tot den Dag zegt:

Verberg nu, jonge dag, uw glansen!
Blusch, blijde zon, uw morgenvuur!
En gij, bewolkt u, heldre transen!
Verhult in neevlen uw azuur!
Doet uw bedrieglijk flonkren kwijnen!
Waartoe zou nog uw lichtstraal schijnen,
Die slechts hernieuwde wonden bracht!
Voortaan hebt gij uw schoon verloren:
Want nooit zult gij voor Haar meer gloren,
Wier aanblik ziel gaf aan uw pracht!

Er zijn anders in het vers van TEN KATE wezenlijk fraaije brokken. Maar al dat overdrijven, dat en hij en andere Dichters doen, laat den lezer koud, en neemt alle uitwerking hunner ftukken weg. Bijzondere onderfcheiding verdient ook, naar Rec. oordeel, het vers van den Heer BEELOO, waarvan de eerfte ftrophen waarlijk fchoon zijn.

Een zeer fraai uitgevoerd Portret van de overledene Vorftin verfiert dit boekdeel, dat, hoe goed ook uitgevoerd, toch, bij het kleine aantal van bladzijden, waaronder nog eenige met niet zeer noodzakelijke noten gevuld, vrij duur is. Intusfchen het is een prachtwerk, en zal de talrijke vereerders van onze geëerbiedigde Koningin welkom zijn.

Onze Voorouders, in verfchillende Tafereelen gefchetst door Mr. J. VAN LENNEP. *Ifte Deel. Te Amfterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1838. *In gr. 8vo.* 461 *Bl. f* 4-90.

De Heer VAN LENNEP opent met dit boekdeel eene rij van tafereelen, die hij plan heeft naar orde van tijd en gefchiedenis voort te zetten. Zijn oogmerk is, om in eene reeks van verhalen de zeden en gewoonten onzer Voorouderen af te fchilderen, en de trapswijze ontwikkeling aan te toonen, welke de invloed der verfchillende volken, die ons land bewoonden, en der maatfchappelijke ftelfels, die het beheerschten, daarin hebben te weeg gebragt. Van ganfcher harte juicht Rec. dit voornemen toe. Het kan eene aangename en belangwekkende lectuur opleveren, en, bij den tegenwoordigen, algemeenen fmaak voor het lezen van Romans, aan die lezing eene nuttige ftrekking geven. Het hangt hier alles af van de wijze, waarop de zaak behandeld wordt; of de Schrijver van dergelijke Tafereelen zijne zaak genoegzaam meester is, of hij bij levendigheid en bevalligheid van voorftelling grondigheid van ftudie bezit, zoodat hij met de noodige kennis is toegerust, om de zaken naar haren wezenlijken aard te kunnen voorftellen, en of hij naauwgezet genoeg is, om de waarheid niet aan de zucht om te fchitteren en te behagen op te offeren. Zulk eene romantifche behandeling, indien zij op de regte wijze gefchiedt, wordt als 't ware het refultaat van vele onderzoekingen, en kan in een kort beftek den lezer meer leeren, dan hij anders welligt in vele boekdeelen verfpreidt zou vinden. De *Diophanes* van den

Hoogleeraar VAN LIMBURG BROUWER is zulk eene levendige en treffende fchildering van het geheele *zijn* in *Sparta, Athene* en *Thebe*, dat geen belangftellend lezer het boek zal ter zijde leggen, zonder zoowel onderrigt als vermaakt te zijn. Eenigzins heeft WALTER SCOTT het voorbeeld van zulk eene behandeling naar tijdsorde gegeven in zijne Romans, waarvan fommige op eene dergelijke wijze de verfchillende ontwikkeling van het *Schotfche* volkskarakter, van *Schotfche* zeden en gewoonten aantoonen.

De Heer VAN LENNEP heeft door zijne beide voorgaande Romans getoond, een verdienftelijk navolger van den beroemden *Schot* te zijn, en eene onderneming, als de tegenwoordige, belooft eenen gelukkigen uitflag. Als Rec. in het algemeen zijn oordeel zal zeggen, zoo moet hij erkennen, dat hij den bijzonderen fchrijftrant van VAN LENNEP nog beter gefchikt acht voor dergelijke kleinere verhalen of tafereelen, dan voor den eigenlijken Roman. Zoo wel in den *Pleegzoon*, als in *de Roos van Dekama*, is het, bij het vele goede en fchoone, niet te loochenen, dat er in den Roman, als zoodanig, vrij veel gebrekkigs wordt gevonden. In beide is de knoop niet kunftig genoeg gelegd, en ziet de lezer reeds als bij den aanvang, waar het geheel op moet uitloopen. Ligt dit misfchien in de geheele wijze van VAN LENNEP's fchrijven? In alles, wat wij van hem ontvangen, in zijne prozaftukken zoo wel, als in zijne poëzij, is eene groote mate van vlugheid niet te miskennen, die niet zelden met zekere achteloosheid gepaard gaat. Meermalen rijst de gedachte in den opmerkzamen lezer op: hoeveel zou dit of dat gedeelte bij eenige meerdere befchaving hebben gewonnen! Diezelfde achteloosheid is het ook, naar Rec's. oordeel, die den Heer VAN LENNEP bij zijne beide vorige Romans tot het minder volkomen bewerken van het plan zijner verhalen heeft verleid. In de Tafereelen, wier volgreeks de bekwame Schrijver met dit boekdeel opent, zal dat gebrek zich minder openbaren. Het Tafereel, of het kleinere Verhaal, vordert geen zoo kunftig gelegden knoop, als de Roman, en Rec. verbeeldt zich, dat juist daarom VAN LENNEP hier nog beter zal flagen, dan in zijne beide vorige ftukken.

Dit eerfte Deel bevat twee Tafereelen, het eene ALWART, het andere BRINIO betiteld. Het eerfte verplaatst ons in den tijd, toen de *Batavieren* voor het eerst het verbond met

JULIUS CAESAR floten; het andere in de dagen van CLAUDIUS CIVILIS, toen dat verbond, door der *Romeinen* kwade trouw gefchonden, door de *Batavieren* werd verbroken, en de oorlog tusfchen de beide volken uitbarstte. De verhalen, waarin de Heer VAN LENNEP de voorftelling van deze beide tijdperken heeft gekleed, zijn zeer onderfcheiden van lengte; maar het eene tijdvak is ook veel belangrijker dan het andere, en van het laatfte valt veel meer te zeggen, dan van het eerfte. Uitnemend intusfchen is het verhaal ALWART gelukt. De befchaving en ontwikkeling onzer Voorouderen ftaat nog op den laagften trap, en de aangebodene ftof ter behandeling is niet rijk; maar VAN LENNEP is er in geflaagd, om uit die niet rijke ftof een belangwekkend tafereel te maken, waarvan eene volksvergadering der *Batavieren*, een bezoek bij de wigchelares GAUNA, en de ontmoeting van den *Romeinfchen* CAESAR de hoofdpartijen uitmaken. Onwillekeurig en met genoegen herinnert men zich bij de befchrijving der volksvergadering de poëtifche behandeling van een foortgelijk onderwerp in VAN LENNEP'S *Adegold*.

Het tweede Tafereel, BRINIO, is meer uitgewerkt. Wij zien hier de *Romeinen* ontrouw aan hunne beloften, en hunne *Bataaffche* bondgenooten geheel als overwonnelingen behandeld. De wrevel over deze ontrouw is algemeen, en er is flechts weinig noodig, om de fmeulende vonk der ontevredenheid in lichtelaaije vlammen te doen ontbranden. De geweldenarij, de roofzucht, de ongebondenheid van hen, die hier te lande den *Romeinfchen* Keizer vertegenwoordigden, zijn in den Onderftedehouder MASSA levendig afgefchilderd; terwijl BRINIO, MARKMAN, HEYMER als voorbeelden zijn van den geest, die in die dagen *Caninefaten* en *Batavieren* kenmerkte. De befchrijving van BRINIO'S hoeve, van HEYMER'S leefwijze, van de vergadering in het gewijde bosch, en later van de eerfte wapenfeiten der in opftand geraakte landzaten, zijn bij uitftek goed gelukt en volkomen in den geest en het doel van deze tafereelen. Of intusfchen de invoering van den gewaanden *Bataaffchen* priester DAGINUS, gelijk de lezer fpoedig vermoedt CLAUDIUS CIVILIS zelven, even gelukkig is te noemen, zou Rec. betwijfelen. Het ligchaamsgebrek van CIVILIS, die, gelijk bekend is, flechts één oog had, maakt, hoezeer DAGINUS dit gemis ook zoeke te verber-

gen, zijne vermomming onwaarfchijnlijk. Met reden verwacht de lezer ook aangaande den man, die de ziel van den geheelen opftand was, en die ook in dit verhaal zulk eene groote rol fpeelt, meer opheldering, wat zijn karakter en beweegredenen betreft. De zucht, om niet vóór den tijd te verraden, wie hij is, maakt ook, dat er van zijne verfchijning onder de landzaten niet dat gebruik is gemaakt, hetwelk daarvan te maken ware geweest. BRINIO is in vele opzigten fiksch geteekend, gelijk ook HEYMER en MARKMAN. Aan de caricatuur van den *Romeinfchen centurio* COPONIUS TARPA is te veel moeite befteed. Te dikwijls en te lang wordt er over zijne *gourmandife* en kookkunst gefproken; hij is te veel nevenperfoon, te veel buiten verband met het geheele doel des tafereels, dan dat hem zooveel opmerkzaamheid mogt worden gefchonken.

Dit is het voornaamfte, wat Rec. op dit tweede ftuk, zoo als het daar ligt, zoude aanmerken. Er zijn voortreffelijke gedeelten in, waaronder vooral ook moet gerekend worden de fchildering van de krankzinnige REIME, het flagtoffer van MASSA's wellust en fnoodheid. Het tooneel, waar zij door plaatfelijke herinneringen haar bewustzijn terug ontvangt, en hare onfchuldige zuster, de bevallige ADA, waarfchuwt en redt, is vooral uitftekend gefchetst. Over het geheel zal niemand dit boek onvoldaan ter zijde leggen. Het wekt de hoop op, dat wij in de volgende Deelen, tot wier bewerking wij den Schrijver allen lust en kracht toewenfchen, nog meer zullen vinden, wat ons zal boeijen, naar mate de voortgang in ontwikkeling en befchaving onze Vooronders belangwekkender zal maken. Hier wordt de aandacht noodzakelijk nog te veel tusfchen hen en de toenmalige beheerfchers dezer landen en der wereld, de *Romeinen*, verdeeld. AQUILIUS, de *Romeinfche* hoofdman, ftaat natuurlijk oneindig hooger, dan een der *Batavieren* of *Caninefaten*, en wekt de meeste belangftelling. Had CIVILIS hier eene andere rol kunnen fpelen, of mogt men hem, behoudens gefchiedkundige waarheid, als een bevrijder des vaderlands voorftellen, en niet als de listige en eerzuchtige man, die door wraak en begeerte naar eigene grootheid werd aangefpoord, op hem ware welligt veel van het belang over te brengen geweest. Misfchien had men van CLAUDIUS VICTOR, den neef van CIVILIS, meer partij kunnen trekken. Indien deze als hoofdperfoon had kunnen optreden, in plaats

van AQUILIUS, zoo ware de aandacht daardoor meer op de *Batavieren* gevestigd gebleven. Bij hem behoefden ook de minder edele drijfveren van CIVILIS niet voorondersteld te worden, en het verhaal had meer aan het doel kunnen beantwoorden. Met dat alles herhaalt Rec. gaarne zijnen vroeger uitgesprokenen lof, en betuigt zijn verlangen naar het vervolg.

Een fraai Vignet en twee Kaartjes versieren dit lijvige boekdeel, waaraan Rec. een ruim debiet toewenscht, en dat netjes is uitgevoerd.

VERHALEN.

De volgende bundels *Verhalen*, alle, één uitgezonderd, uit het Hoogduitsch overgezet, behooren tot de klasse der vertaalde Romans, waarom wij ze ditmaal op dezelfde wijze, als wij gene meermalen deden, aankondigen zullen.

SPINDLER, die zich door zijne vroegere, meer uitvoerige Romans, b. v. den *Jezuit* en *Jood*, eene welverdiende plaats onder de eerste beoefenaars dezer soort van letterkunde heeft verworven, — SPINDLER schijnt in kortere vertellingen, of zoogenoemde *novellen*, naar evenredigheid niet te slagen. Wij ten minste hebben er naauwelijks ooit eene van hem gelezen, die ons regt goed beviel. Van het drietal, vereenigd in

De Pest te Marseille en andere Verhalen. Naar het Hoogduitsch van C. SPINDLER. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1837. *In gr. 8vo.* 248 *Bl. f* 2-50.

is het eerste, op den titel genoemd, als men er de inderdaad zeer schoone beschrijving van de pest zelve aftrekt, wel niet veel bijzonders, maar toch nog een meesterstuk bij *de onverwachte Redding*, hetwelk een zeer onbeduldend verhaaltje is. Beter beviel ons de *Korsikaansche Bloedwraak*. Hierin zijn eenige plaatsen, die ons bijna zouden terugbrengen van den twijfel, of niet veel van dit kleingoed op SPINDLER's naam wordt uitgegeven, wat het werk is van aankomende Schrijvers, aan hetwelk de beroemde man misschien eenigzins de beschavende hand legde; iets, dat bij schilders meer gebeurt. Rec. althans betwijfelt, of het nietsbeteekenende boeksken:

Het Testament van den Woekeraar. Een Romantisch Verhaal, door C. SPINDLER. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. *In gr. 8vo.* 280 *Bl.* *f* 2-75.

wel den man tot Schrijver *kunne* hebben, wiens naam het voert. Het *Testament* mag nog redelijk heeten. Maar men bemerkte eerst na het graveren van den titel, dat dit alleen geen boek van genoegzame uitgebreidheid leverde. Zoo vertaalt en drukt men er maar op toe! Er moest dus iets bij. En nu viel de ongelukkige keus op *de Abt en de Leenmannen*, een ellendig maakwerk. Waarlijk, als SPINDLER zulke nietswaardige prullen schrijven durft, denkt hij vast aan het spreekwoord: die den naam heeft van vroeg opstaan, enz.

Drie Verhalen bevat

Stillevens; Verhalen van L. RELLSTAB. *IIde Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1838. *In gr. 8vo.* 285 *Bl.* *f* 2-50.

Men kent den uiterst onderhoudenden verhaaltrant van RELLSTAB. Van dit drietal is ons het eerste te onwaarschijnlijk en gekunsteld; het derde, door aanwending van het wonderbare, zonder oplossing, gelijkt te veel naar een sprookje van *Moeder de Gans*. Het tweede is een lief verhaal. „Het was heden *nieuwe maan*, en blinkend steeg het dunne halfrond (blijkbaar *kwartiermaan*) juist achter de bergen omhoog," bladz. 77. Hoe dit te rijmen zij, weten wij niet.

Hartstogten. Familietafereelen. Naar het Hoogduitsch. Te Deventer, bij J. de Lange. 1838. *In gr. 8vo.* 304 *Bl.* *f* 2-80.

Schoon het eerste Verhaal wat gerekt zij, het tweede de nieuwheid der vinding misse, en het derde van romantische overdrijving niet kunne vrijgesproken worden, mogen wij alle, ten gevalle der goede strekking, aanprijzen.

Met geringe uitzondering, zijn de aangekondigde verhalen alle uit het gebied der verdichting. Geschiedkundig zijn:

Trekken uit het Leven van doorluchtige Vrouwen. Vrij naar het Hoogduitsch. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. *In gr. 8vo.* 1838. 237 *Bl.* *f* 2-40.

bevattende: ANNA MUSEN, *een Verhaal uit den tijd van* PETER *den Grooten*; CONSTANTIA DE CEZELLI, *eene Geschiedenis uit den tijd der Ligue*; WISIGARDA, *Koningin van Austrasië*; *Donna* ULRIKA, *Koningin van Spanje*. De Schrijver of Schrijvers zijn ons onbekend; maar wij kunnen onzen Lezeressen het bundeltje met volle ruimte aanbevelen.

Alle de bovenstaande boeken zijn *in groot octavo*, uitgedost met titels en vignetten, N°. 1 en 2 in gravure, de overige in steendruk. Het een en ander maakt uit den aard der zaak de boeken veel duurder. De klagt over de kostbaarheid van Hollandsche boeken, met name van Romans, is dan ook even gegrond als algemeen. Wij willen niet zeggen, dat er juist zulke *enorme* winsten mede opgedaan worden; want hoe weinige worden er betrekkelijk verkocht! *Ieder* Leesgezelschap en *elke* Leesbibliotheek, vooral de eerste, kan toch niet *alles* inschikken, en hoe weinige bijzondere personen koopen dergelijke boeken! Eerder dan nog nemen zij *Fransche* Romans. En waarom dat? Niet enkel om de taal, gelijk de bevooroordeelde wel eens denkt. Neen, niet het minst om vorm en goedkoopheid. Waar men voor Hollandsche Romans guldens moet besteden, doet men bij de Fransche veel met halve *francs*, en heeft dan nog een geschikt boeksken, voor *petite lecture*, zoo als dan toch een Roman maar is, vrij wat gemakkelijker, dan de deftige groot-octaven. Zulk een werkje moet men bij zich kunnen steken op eene wandeling, of waar ook. Papier en letter kunnen dan toch goed zijn, en — het geheel valt vrij wat goedkooper uit. De boekverkooper FRIJLINK nam vóór eenigen tijd de proef. Hij liet het steken; maar hij had ook den dubbelen misslag begaan van zijn formaat te groot te nemen, en door eenen algemeenen titel zijne onderneming, immers zijdelings, tot één werk te maken.

Wij zeggen hier dit een en ander, om aanleiding te hebben tot het uiten onzer onbepaalde goedkeuring over het uiterlijke van:

Louise de Mont-Didier en Regina van Penmarck; twee Verhalen, opgedragen aan Neêrlands Vrouwen. Vrij uit het Fransch. Te Amsterdam, bij C. van Goor, Antz. 1838. *In kl. 8vo.* 222 *Bl. f* 1-80.

Rec. zou zich zeer bedriegen, indien men er voor zichzelven zijne rekening niet bij vond, en het publiek geen genoegen gaf met *zulke* uitvoering van Romans en Verhalen. De pers van ELIX *en Comp.* heeft eer van den keurigen druk; de Vertaler zij, in naam onzer vaderlandsche Jufferschap, gedankt voor de gelukkige keuze en smaakvolle overbrenging van twee zeer nuttige Verhalen; en de Uitgever stelle, bij herhaling, den prijs nog wat lager.

Wij laten volgen:

Ferdinand en Marina, of de Verovering van Mexico; en de Vuurbaak. Een tweetal Romantische Verhalen van C. VON WACHSMAN. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1838. *In gr. 8vo.* 234 *Bl. f* 2-40.

Het eerste Verhaal is het uitvoerigste. De titel is niet juist; MARINA is geene hoofdpersoon, en hare beeldtenis op den titel beveelt het boek minder aan, dan het verdient. Want *de Vuurbaak* is een zeer fraai Verhaal, hier en daar COOPER niet onwaardig, waarin ons eeniglijk hinderde, dat zich de onderlinge betrekking der mannelijke hoofdpersonen wat al te spoedig raden laat.

De Vrijwilliger, of de Belegering van Groningen in 1672. *Geschiedkundige Tafereelen door* J. KRABBENDAM, RZ. *Te Amsterdam, bij* L. van der Vinne. 1837. *In gr. 8vo.* 211 *Bl. f* 2-40.

Walfoort. Geldersch Romantisch Tafereel uit de 14*de Eeuw, door* A. E. VAN NOOTHOORN. *Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1838. *In gr. 8vo.* 221 *Bl. f* 2-60.

Van deze beide Romans draagt de eerste den naam van eenen Schrijver, reeds sedert eenigen tijd aan ons publiek bekend. Hij noemt het onderhavige werkje teregt *geschiedkundige Tafereelen*, die dan ook aan de geschiedenis van den zeeslag bij *Soulsbaai*, maar vooral van het gedenkwaardige beleg van *Groningen* (welks jaarlijksche gedachtenisviering onlangs is vernieuwd, tot genoegen van elk vaderlandsch hart) vrij getrouw zijn. Schoon de Roman, bijna zonder

eenige verwikkeling aangelegd, als zoodanig niet veel beteekene, houdt het werkje de aandacht goed gaande, en moge iets toebrengen, om, naar het *motto* uit VAN ALPHEN, aan het nakroost eerbied voor Hollands helden in te boezemen. De Schrijver, wien wij bij deze gelegenheid minder snelle uitgave en meer bedaarde beschaving zijner werken aanraden, had, vooral omdat dit de eenige, schoon zwakke knoop in zijn verhaal is, den naam van zijnen held beter moeten verbergen. Na den twist met de twee studenten kan een kind raden, wie hij is. Op weinige feilen slechts tegen het kostuum hebben wij gestooten. Onder anderen betwijfelen wij, of de dochter van RABENHAUPT hare moeder wel *Mama* zal genoemd hebben, bladz. 131, 132; gelijk ook, of de stuurraderen aan de schepen, bladz. 15, niet van eene latere uitvinding zijn.

Met dat al bevallen ons dergelijke geschiedkundige tafereelen hoe langer zoo minder. Waarheid en verdichting worden te veel dooreengemengd, en dit achten wij hoogst schadelijk bij den tegenwoordigen stand van de beoefening der vaderlandsche Geschiedenis. Het valt niet te ontkennen, dat de smaak voor die beoefening althans niet aanwakkert, en zich maar al te veel bepaalt bij *tafereelen*, die, zoo ze al niet, gelijk in dit boekje, op het gebied van den *Roman* treden, hoogstens brokstukken doen kennen, bij welke, bedriegt ons onze opmerking niet geheel, men het in onze oppervlakkige dagen, voor de beoefening der vaderlandsche Geschiedenis, zonder overzigt van het *geheel*, berusten laat. De *Romanschrijver* doet, naar onze overtuiging, best met zich op het terrein der eigenlijke *Geschiedenis* niet te begeven. Wij zijn hem daarentegen dank schuldig, wanneer hij de zeden en gewoonten eens tijdvaks leert kennen, historische personen liefst zoo weinig mogelijk op den voorgrond plaatsende.

In dit opzigt achten wij den Roman: *Walfoort* eene welgelukte proeve. De ons onbekende Heer VAN NOOTHOORN heeft gedaan, wat wij meenen, dat elk jong Schrijver moest doen, eer hij zijnen eersteling in de wereld zond. Hij heeft zijn opstel ter lezing gegeven aan iemand, wiens kunde en goeden smaak hij meende te kunnen vertrouwen, ten einde te vernemen, of het stuk al dan niet verdiende het licht te zien. Het oordeel van den Hoogleeraar LULOFS was gunstig en aanmoedigend. Van de gegronde aanmerkin-

gen, den Schrijver daarbij tevens medegedeeld, heeft hij een dankbaar gebruik gemaakt. Wij hebben het werkje, dat na zulke loffelijke maatregelen ter perse gegeven werd, met zeer veel genoegen gelezen. De geschiedenis is noch te ingewikkeld, noch te alledaagsch; de karakters zijn goed geteekend; *Ridder* UDO vooral levendig geschetst. Wij moedigen den Schrijver gaarne aan tot verderen letterarbeid in dit vak. Zijne wijze van handelen met dezen eersteling doet ons vermoeden, dat hij iemand is, wien het niet te veel kost, zijne opstellen behoorlijk te beschaven; iets, waartoe sommigen maar niet schijnen te kunnen besluiten, doch welks nut, na de schoone les van HORATIUS, nog door niemand is tegengesproken.

Gedichten van GERARD BRANDT MAAS. *IIde Stukje. Te Amsterdam, bij* R. Stemvers. 1837. *In gr.* 8*vo. XIV*, 96 *bl. f* 1-80.

Bijzonder goedkoop zal niemand dit werkje noemen, schoon gedrukt op schrijfspapier en gebonden in *carton*. Doch *Rec.* verheugt zich over den iets hoogeren prijs, ten gevalle van het weldadige doel der uitgave, waarom hij ook de vrij groote lijst van inteekenaren met genoegen voorop vond. Eigenlijke *gedichten*, *poëzij* in de hoogere beteekenis, zoekt men hier niet; het zijn meestendeels lieve, zuivere versjes, kort met eenige uitzondering, vooral: *Elk vischt op zijn getij*. Dat onze lezeresfen eene kleine aanhaling, uit een vers aan 's mans aangenomen dochtertje, ten goede houden:

Voorts, lieve Meisje! houd u vrij
Van al wat zweemt naar nufferij.
Ik weet wel, dat *m'* aan 't neuswijs kind
Somtijds al heel wat aardigs vindt,
En dat men 't klein maar nuffig goed,
Niet zelden zelfs, met lof begroet;
Ja 'k zag, hoe klinkklaar onverstand
Het kwanswijs dreigde met de hand,
Maar tevens zoete woorden 't bood:
Doch kleine nuffen worden groot.
Ja, nuffen, zoo als ieder weet,
Zijn hier en elders bij de vleet;

Men vindt ze groot zoowel als kleen,
Maar *lieve* nuffen zijn er geen.

Enz. Ja, al genoeg van dien *neuswijzen* Dominé. Wij zeggen 't ook: 't is ergerlijk, zulke verzen te lezen: *men* zoo maar tot *me*, zelfs *m'* te verknoeijen!

---

1. *Nederlandsche Muzen-Almanak voor* 1839. *XXIste Jaar. Te Amsterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. *In kl.* 8*vo.* 200 *Bl. Bij Inteekening f* 3-50. *Buiten Inteekening f* 5-:

2. *Nederlandsche Volks-Almanak. VIIIste Jaar. Te Amsterdam, bij* J. H. en G. van Heteren. *In* 12*mo.* 174 *Bl. f* :-75.

3. *Geldersche Volks-Almanak. Vde Jaar. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. *In* 16*mo.* 213 *Bl. f* :-75.

4. *Zeeuwsche Volks-Almanak. IVde Jaar. Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. *In* 12*mo.* 224 *Bl. f* :-75.

5. *Groninger Volks-Almanak. IIIde Jaar. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In kl.* 8*vo.* 250 *Bl. f* 1-:

6. *Utrechtsche Volks-Almanak. IIIde Jaar. Te Utrecht, bij* J. G. Andriessen. *In* 12*mo.* 198 *Bl. f* :-90.

7. *Drentsche Volks-Almanak. IIIde Jaar. Te Koeverden, bij* D. H. van der Scheer. *In* 16*mo.* 304 *Bl. f* 1-10.

8. *Noord-Hollandsche Volks-Almanak. Iste Jaar. Te Amsterdam, bij* J. P. Heukelom. *In* 16*mo.* 176 *Bl. f* 1-:

9. *Almanak ter bevordering van kennis en goeden smaak. XIIde Jaar. Te Groningen, bij* J. Oomkens, Jr. *In kl.* 8*vo.* 150 *Bl. f* :-40.

10. *Schiedamsche Almanak. IIde Jaar. Te Schiedam, bij* M. Goude. *In kl.* 8*vo.* 220 *Bl. f* 1-:

11. *Jaarboekje van de Regterlijke Magt in het Koningrijk der Nederlanden. Iste Jaar. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. *In kl.* 8*vo.* 220 *Bl. f* 1-50.

12. *Almanak tot gezellig onderhoud. IIde Jaar. Te Deventer, bij* A. ter Gunne. *In* 16*mo.* 206 *Bl. f* :- 30.

13. *Bijbelsche Almanak. Te Amsterdam, bij* C. A. Spin. *In* 16*mo.* 63 *Bl. f* :- 10.

14. *Miniatuur-Almanak. IIIde Jaar. Te Utrecht, bij* L. E. Bosch en Zoon. *In* 18*mo.* 158 *Bl. f* :- 90.

15. *Nuttige en aangename Tijdkorter in ledige oogenblikken. Door* A. HAZELHOFF. *XXVIIste Jaar. Te Groningen, bij* P. S. Barghoorn. *In* 16*mo. f* :- 25.

16. *Nieuwe Tijdkorter in ledige uren, of Almanak. Te Groningen, bij* J. Haftenkamp. *In* 16*mo. f* :- 25.

Eer wij tot eenige, schoon kort, verslag van bovengenoemde Almanakken komen, betuigen wij aan *Redactiën* en Uitgevers onzen dank voor de beleefdheid, ons bewezen, en het vertrouwen in ons gesteld, door de onverpligte heuschheid in de toezending er van ter beoordeeling. Mogten enkele andere Jaarboekjes ons met dat doel niet zijn toegekomen, wij willen vooronderstellen, dat zulks niet aan wantrouwen op onze onpartijdigheid moet worden toegeschreven; en ware dit onverhoopt zoo, luttel bekreunen wij ons deswege.

Een zestiental Jaarboekjes ligt dan weder voor ons, en nog is het slechts een gedeelte dergenen, bij wie de *Almanak* eigenlijk slechts het voertuig is van allerlei Mengelwerk. Bij zoo velen van allerlei prijs en grootte is het in ons Vaderland immers ieders eigene schuld, wanneer hij nog vragen moet naar zon en maan, naar eclipsen en watergetijden, naar kerkelijke feestdagen en wereldsche kermissen, naar posten en diligences, naar trekschuiten en stoombooten, kortom naar allerlei middelen om te weten den tijd van zaaijen en van reizen, van brieven verzenden en geld verkwisten. Voor het zoogenoemde *Kalenderwerk* houdt men N°. 1, 4, 5, 9 bijzonder aanbevolen. N°. 14 en 15 zijn meer eigenlijke *Almanakken*, en N°. 11 mist dit geheel en al.

De *Muzen-Almanak* houdt, dank zij der moeite van den smaakvollen *Redacteur*, zijnen roem staande. Jammer maar, dat namen, als van TOLLENS, KINKER, LULOFS, STARING, SPANDAW, DA COSTA, BOXMAN, om geene an-

deren te noemen, aan een Jaarboekje van *dezen* naam ontbreken! Aankomende Dichters, ten deele reeds van elders, ten deele ook door den Muzen-Almanak bekend, ten deele voor het eerst optredende, vergoeden *eenigzins* dit gemis. Onder de besten van dit slag tellen wij: B. PH. DE KANTER, die hier, en althans niet minder in No. 4, eene zeldzame heerschappij over onberijmde *Jamben* aan den dag legt; ADAMA VAN SCHELTEMA, wiens beurtzang: *Psalm* 68, door kracht evenzeer uitmunt, als zijn: *Beschimp het meisje niet*, een model is van teedere uitdrukking; P. N. ARNTZENIUS, de waardige Zoon des waardigen Zangers van het *Besluit der achttiende Eeuw*, die het in heerschappij over de taal en gekuischte uitdrukking ver kan brengen, en wiens vers: *de Handschoen*, vol geest en vernuft, dubbel waardig was hier te worden overgeplaatst uit den *Studenten-Almanak* van zijnen akademietijd (1828) te *Utrecht*. Van dien tijd gesproken, ongaarne misten wij hier BURLAGE. — Het is ons, bij onze beperkte ruimte, onmogelijk, den bundel zelfs te doorloopen. Dat er niets gansch onverdienstelijks in gevonden wordt, daarvoor is de naam van den *Redacteur* genoegzaam borg. Een klinkdicht en een paar album-versjes van BILDERDIJK zullen welkom zijn, meer om den naam des als Dichter onsterfelijken, dan om den inhoud; en vele gedichten ademen eenen geest, of verheffen zich tot eene vlugt, die onzer vaderlandsche Muze eere aandoet. Het weinige, dat wij er om zinledige *bombarie* of grillig gekozene eigene spelling (niet zelden bij jongelingen, die, met al hun geschreeuw, vast niet tot de geheime schuilhoeken onzer taal zijn doorgedrongen) zouden weg wenschen, willen wij liever den lezer zelven laten opzoeken. Een levensberigt van JAN VAN WALRÉ is aan dezen jaargang toegevoegd; terwijl dezelve versierd is met het portret van J. P. HASEBROEK, twee muzijkstukjes en vijf plaatjes, van welke *de Brief* naar SCHMIDT bijzonder treft door de waarheid van uitdrukking, en het *Zeegezigt* naar SCHOTEL met weemoed zal aanschouwd worden, bij de herinnering aan het pas verledene afsterven van den grootsten Hollandschen Zeeschilder der nieuwere tijden. Voor de plaatjes is het, nu gekozene, grootere formaat geschikter.

Den *Nederlandschen Volks-Almanak* zou onregt gedaan worden, als hij door zijne *provinciale* broeders verdrongen wierd. Daartoe is de inhoud te belangrijk en de uitvoering

te fraai. Het ftukje: *over het naïve*, is wel geen uitgewerkt, *aesthetisch* ftuk, maar, doordien het de verzameling is van eene reeks van *anecdoten*, voor een volksboekje te gefchikter. Enkele, op den rand van het betamelijke, hadden wij (fchoon wel ter zake dienende) uit *dat* oogpunt liever niet aangetroffen. Een paar ftukjes van A. FOKKE, SIMONSZ. ftrekken het bundeltje tot fieraad; ook de meeste der verzen, waarvan wij echter uitzonderen de vertaling van HEBEL's beroemde gedicht: *Vergankelijkheid.* Zij is op zichzelve niet geheel verwerpelijk; maar kende de Vertaler de uitmuntende overzettingen van TOLLENS en GALLÉ niet? De fteendrukplaatjes zijn van BACKER; dit is genoeg gezegd: *de zomernacht* vooral is innig fchoon.

Tot de *provinciale Volks-Almanakken* komende, moeten wij natuurlijk beginnen met den vader der overigen, den *Gelderfchen.* Goede wijn behoeft geen krans. Het *Geldersch Lied* van STARING was de muzijk waardig, die er op gemaakt en bijgevoegd is. Wij danken den *Redacteur* voor het medegedeelde oude Kerslied, dat, fchoon *alle* denkbeelden wel niet van *mysticisme* vrij zijn, echter eene kostbare parel der oude Volkspoëzij is, en hier en daar niet voor VONDEL's: *wij Edelingen, blij van geest*, behoeft te wijken. Het verhaal *Otho en Adelheid* is uitmuntend gefchreven. *Baas Jochems raod op reis* hier en daar wat fcherp, voorts waar en goed. De *Catechismus voor het volk* van VAN DAM VAN ISSELT ademt vernuft. De vertelling *Wilhelmine B.* is lief, fchoon de gefchiedenis niets verrasfends heeft. Voorts, wij dingen *niets* af op des *Redacteurs* loffelijke bedoeling met het boekje: *de Jenever erger dan de Cholera;* maar, daar het onderwerp niet alleen in het Voorberigt, maar ook nog op *vele* plaatfen in het Mengelwerk ter fprake gebragt wordt, krijgt zulks eenigzins het aanzien van een ftokpaardje, waardoor een gedeelte van het bedoelde nut zou kunnen verloren gaan. Het is een fraaije trek van zedelijke kieschheid in N°. 10, dat het de zaak van den jenever niet in befcherming neemt op den fchertfenden toon, waarmede VAN OOSTERWIJK BRUYN in N°. 1 de *Haarlemmermeerbaarzen* tegen de droogmaking laat *petitioneren.* Maar om ons gevoelen uiteen te zetten, dat ten dezen de algemeene regel niet uit het oog verloren moet worden, bij bedoelde verbetering de zaak aan de andere zijde niet te overdrijven — daartoe zou

eene Recenſie van Volks-Almanakken eene zeer ongelukkig gekozene plaats zijn.

De *Zeeuw* komt in ouderdom het naast aan den *Geldersch-man.* Ook hij blijft zijnen roem waardiglijk handhaven, en heeft door de opname van Kermisſen en van den Reiswijzer gewonnen. De Kalender is naauwkeurig en zeer volledig. Wat het Mengelwerk betreft, het eerſte daarin opgenomen ſtuk komt ons voor een Jaarboekje te lang en voor de lezers daarvan wat te veel in den droogen verhaaltrant geſchreven voor. Offchoon het gedicht *Poëzij* mede lang genoeg is, beantwoordt het echter ten volle aan den titel, en zou den besten Dichtbundel tot ſieraad ſtrekken. Terwijl zoo vele Dichters van veel minderen rang met hunne namen prijken, ſchijnt de vervaardiger van dit uitmuntend gedicht niet goedgevonden te hebben den zijnen bekend te maken. — Het ſtukje van DE KANTER, over de *Blikſemafleiders*, ſtaat in een Volksboekje juist op zijne plaats, en wisſelt het Geſchied- en Oudheidkundige aangenaam af. De bijdrage van Mr. VERBRUGGE over *Zandenburg* is belangrijk, en van een plaatje vergezeld, dat bewijst, hoe, offchoon de overigen de ſteendrukkerij der Heeren BACKER eer aandoen, men echter die kunst ook in *Zeeland* niet ongelukkig beoefent.

Van het Zuiden onzes Vaderlands gaan wij naar het Noorden, naar *Groningen.* Ook hier is aard en waarde op denzelfden voet gebleven. Indien evenwel de *Redactie* zuiniger ware in het mededeelen van oudheidkundige ſtukken, die zich alleen door de ſtof, geenszins echter door den vorm aanbevelen, zou de Almanak er als *Volksboekje* niet bij verliezen. In het algemeen zouden de Almanakken onzer meer afgelegene provinciën, b. v. *Groningen* en *Zeeland*, niet kwaad doen, hun gewest in deszelfs tegenwoordigen toeſtand meer te doen kennen. Dat de Uitgever zich bij de uitvoering van het plaatwerk liefst tot zijne eigene drukkerij bepaalt, is niet onnatuurlijk. Het *portret* van RIPPERDA over den titel is echter (wij moeten het zeggen) beneden het middelmatige.

De *Utrechtſche Almanak* ſchijnt maar niet op zijn ſlag te kunnen komen. Uit eene ſtad, waar zich zooveel vereenigt, hadden wij regt, iets beters en meer *provinciaals* te wachten. De tegenwoordige verzamelaar is daarvan overtuigd. De fraaije ſteendrukplaatjes uitgezonderd, bevat de inhoud al zeer weinig *Utrechtsch.* Het voorwerk, dat tot de *naamlijst der Profesſoren* toe bevat, is buiten bezorging des verzame-

laars. *Er* wordt immers nog een *Utrechtsche Studenten-Almanak* uitgegeven? De *Groninger* deed beter, met alles, wat de Hoogeschool aangaat, buiten den Volks-Almanak te houden. Intusschen, het onderhavige Jaarboekje gaat niet achteruit. Eene *Redactie*, voorzien van de noodige kunde, en een Uitgever, die aan die *Redactie* de *geheele* bezorging overlaat, is een onmisbaar vereischte. Het boekje prijkt met een gedichtje van TOLLENS, op muzijk gezet door TEN CATE.

De *Drentsche* is niet de minste der broederen, veeleer misschien een van de beste. Als eene navolgenswaardige bijzonderheid voor anderen teekenen wij aan de opgave van *Drentsche idiotismen*, zoo van woorden als van spreekwoorden. Opmerkelijk is het, dat sommige daarvan nergens, dan daar en in — *Zeeland*, gebezigd worden: wij noemen alleen *nikstaart* voor *waterhoos; weteren (wateren)* voor *het vee te drinken geven*. De brief van wijlen den kundigen Predikant HEERSPINK over de *Valther-brug* bestrijdt het gevoelen van het Koninklijk Instituut op eene hoogst scherpzinnige en, naar het ons toeschijnt, volkomen overtuigende wijze.

Alle provinciën hebben nu hunnen Almanak, schoon de overigen, met name de *Vriesche*, *Overijsselsche*, *Noordbrabandsche* en *Zuidhollandsche* ons nog niet ter hand kwamen. Den *Noordhollandschen* melden wij voor het eerste aan. Wij willen hem, daar het plan eerst in *Julij* tot stand kwam, niet scherp beoordeelen. Er is zeer veel goeds in. Op de plaatjes valt niet te roemen, en tegenover den titel een meisjesportret te plaatsen in *Zwitsersche* kleeding is bij het eigenaardige van het *Noordhollandsche* kapsel eene al te grove zonde. Wij wenschen dezen over het geheel welgeschreven Almanak eenen goeden opgang, nevens zijne broederen!

Het *Departement Leens*, der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, leverde ook dit jaar een zeer bruikbaar Jaarboekje, welks Kalenderwerk en Reiswijzer (voor *Groningen*) niets te wenschen overlaat. De *regtspleging van* MEPSCHE is niet zeer aangenaam geschreven. Wij hadden bij vollediger berigt gewenscht, dat de Schrijver het akelige eenigzins had ingekleed.

De *Schiedamsche Almanak* levert, behalve het gewone *Kalenderwerk* en de lijst der stedelijke ambtenaren, een Mengelwerk, dat de grootste stad tot eere zou strekken; goed

geschreven *proza* en goede (sommige zelfs uitmuntende) gedichten. Onder de laatsten zijn er b. v. de *Jamben* van MEPPERS, die N°. 1 eer zou aandoen. *Schiedam* heeft eer van zijnen Almanak.

Het *Jaarboekje voor de Regterlijke Magt* bevat de namen der leden van alle regterlijke *Collegiën*; van de *Auditeurs-Militair*; van de *Notarissen*, *Sollicitenrs*, *Advocaten* en *Procureurs*. En als Mengelwerk, den *Oorsprong van den Hoogen Raad van Holland*, *Zeeland en West-Friesland*; benevens eene *Lijst* van deszelfs *Presidenten*, *Raden* en *Ministers*. Van dit een en ander heeft men een vervolg te wachten in den volgenden jaargang, waarin zullen voorkomen de namen der Ambtenaren van het openbaar Ministerie bij de Kantongeregten, alsmede de vermelding der talen, voor welker vertolking ieder beëedigd Vertaler is toegelaten. De opgave der plaatsen, onder ieder Kantongeregt ressorterende, is een nuttig bijvoegsel, en het geheel geredigeerd door den Griffier bij de Arrondissements-Regtbank te *Gorinchem*, A. S. TEN HAGEN, JZ.

De *Almanak tot gezellig onderhoud* is een uiterst goedkoop, zeer net gedrukt boekje, welks aankoop zich niemand zal beklagen, en dat eene onderscheidende aanmoediging verdient, omdat het door den buitengewoon lagen prijs voor ieder verkrijgbaar is.

De *Bijbelsche Almanak*, uitgegeven door het *Nederlandsch Godsdienstig Tractaatgenootschap*, is bekend genoeg, en sticht ook nu veel nut!

Het *Miniatuur-Almanakje*, met bevallige prentjes en verdienstelijke dichtstukjes, enz. alles in een' regt behagelijken vorm gehuld, is zijne plaats in de *reticule* onzer jonge Dames allezins waard.

Ook de beide laatst opgegevene Jaarboekjes kunnen, vooral onder mindere standen, aan het doel beantwoorden. Die van vader HAZELHOFF wenschen wij, om meer dan ééne reden, dat veel gekocht en gebruikt worde. Hij verdient achting, al ware het alleen omdat hij een der eerste ijsbrekers is geweest tegen de zedelooze Almanakken van vorigen tijd. Wat wij er uit overnemen, kenschetst hem volkomen:

Die 't Nieuwe Jaar begint met God,
En deugdrijk tracht te leven,
Die kan gerust zijn weg en lot
Zijn' Vader overgeven.

BOEKBESCHOUWING.

Vijftal Leerredenen van C. R. MUSTON, *M. A.*, *Engelsch Predikant te Rotterdam*, *Schrijver van Herleven en Herkennen. Uit het Engelsch vertaald. Te Rotterdam*, *bij* van der Meer en Verbruggen. 1837. *In gr. 8vo. X en* 164 *bl. f* 1-70.

De Weleerw. Heer MUSTON, te voren Predikant bij de Presbyteriaansche Gemeente te *Rotterdam*, later tot de dienst der Gevestigde Kerk overgegaan, en die ook in ons Land door zijn op den titel vermeld geschrift gunstig bekend is, heeft, volgens des Vertalers *Voorrede*, in het begin van 1837, veertien Leerredenen in het Engelsch uitgegeven, van welke er thans vijf vertaald het Publiek worden aangeboden, en waarvan wij een kort overzigt zullen geven.

De *eerste* Leerrede heeft, bij den tekst LUC. XXIV: 46, 47, ten opschrifte: *De Apostolische zending*, maar volgens den inhoud bepaald, *waarom dezelve van Jeruzalem beginnen moest*, waarvoor als redenen worden opgegeven, 1. de overeenstemming met de voorzeggingen. (Vrij zwak; want, al wordt het voorspelde heil op sommige plaatsen gezegd uit *Jeruzalem* of *Zion* te zullen komen, het is blijkbaar, dat zulks dichterlijk hetzelfde is, als elders uit *Israël* of *Juda*, en dat de Hoofdstad of haar kasteel hier voor het geheele Land genomen wordt.) 2. De naauwe betrekking van JEZUS en zijne Apostelen tot het Joodsche Volk. (Maar die zou immers dezelfde gebleven zijn, al ware zij in eene andere Joodsche stad begonnen?) 3. De schoonste gelegenheid, om zich voor hun volk te regtvaardigen, en van hunne liefde voor de zaak van JEZUS de overtuigendste blijken te geven; maar ook, 4. om hun eene bijdrage te doen leveren, die de waarheid en den Goddelijken oorsprong van het Evangelie boven allen twijfel verhief, hetwelk toen te *Jeruzalem* het gelukkigst ge-

ſchieden kon. Deze laatſte reden komt Rec. de beste voor; en, in plaats van de andere, zou hij liever aanvoeren de gepastheid van dit bevel, 1. om den Apostelen de vrees te doen overwinnen van de leer van JEZUS te verkondigen in *Jeruzalem*, waar altijd de grootſte tegenſtand tegen Hem gebleken was; en 2. om op de duidelijkſte wijze te doen blijken, dat het Evangelie eene nationale weldaad voor geheel *Israël* was, daar de Hoofdſtad het geheele Vaderland vertegenwoordigde. Misſchien evenwel is het onderwerp niet vruchtbaar genoeg voor eene Leerrede, en het zoogenoemde toepasſelijke gedeelte loopt hier ook over zeer algemeene punten, „ de bewondering van de wijsheid en liefde des Zalig„ makers," en „ de herinnering, dat het Evangelie ook „ tot ons gekomen is, en wij daardoor tot eenen wandel „ geroepen worden, in onverdeelde gehoorzaamheid en „ onderwerping aan zijne bevelen."

In de *tweede* Leerrede wordt *de zwakgelooyige bemoedigd*. De tekst is RIGT. XIII: 22, 23, en in eene breede inleiding, die ruim een derde der Leerrede uitmaakt, wordt de geſchiedenis, waaruit dezelve ontleend is, voorgeſteld, waaruit aanleiding genomen wordt, om te handelen over „ den pligt der waakzaamheid tegen alle „ onredelijke en ontmoedigende gevolgtrekkingen uit deze „ en gene verſchijnſelen in de bedeelingen der Goddelijke „ Genade en Voorzienigheid, ten aanzien van des men„ ſchen zedelijken ſtaat en toeſtand," waarvan drie geheel ongelijkſoortige voorbeelden worden opgegeven en behandeld. Gelijk Rec. zich met de uitlegging des Schrijvers niet volkomen vereenigen kan, zoo komt hem ook de uit den tekst genomene aanleiding wat gezocht voor; gelijk hij niet onbepaald met hem zeggen zou, dat „ in „ de geſchiedenis van *Israël* het plan te aanſchouwen „ is van Gods algemeene zedelijke regering," (bl. 37.) Daar de Israëlitiſche Theocratie een geheel bijzonder tijdelijk doel, en dus ook bijzondere tijdelijke maatregelen had, zoo kan hij hem ook niet toeſtemmen, dat de dwaling van MANOAH bij de Christenen in het geheel niet

ongewoon is, (bl. 45 en elders); want houdt de oorzaak op, dan ook het gevolg. Van het verstandige antwoord van MANOAH's huisvrouw, uit een algemeen oogpunt beschouwd, had welligt nog meer partij kunnen getrokken worden. Rec. kan over dit een en ander niet breeder uitweiden; maar bij de erkentenis van het goede, dat ook hier voorkomt, kan hij niet nalaten te waarschuwen tegen het gedrongen overbrengen en toepassen van Bijbelteksten, waaruit niet anders dan een mengsel van ware en valsche denkbeelden, van regte en scheve voorstellingen kan ontstaan.

Het thema der *derde* Leerrede, welker tekst is MATTH. XXVI: 13, wordt wederom te onbepaald genoemd *het groote voorbeeld van vrouwelijke godsvrucht*; want JEZUS spreekt hier niet van MARIA's godvruchtig bestaan in het algemeen, maar van de waarde van haar liefdewerk omtrent Hem, dat met de geschiedenis van zijne leer en daden vermaardheid in de gansche Christelijke Kerk zou verkrijgen. — Na eene gepaste inleiding, waarin de schoone overeenstemming van JEZUS' Godsdienst met het vrouwelijk karakter opgemerkt wordt, vindt men hier de geschiedenis, waaruit de tekst ontleend is, zeer breedvoerig en met uitweidingen voorgesteld, (bl. 72—89) waarna, in het kleinste gedeelte der Leerrede, (bl. 89—101) de volgende leeringen uit dezelve getrokken worden: Zij herinnert ons, 1. de hooge aanspraak, die de Zoon van God heeft op de onverdeelde dankbaarheid, liefde en eerbied van alle zijne vereerders. 2. Het aanbelang eener werkdadige liefde en dankbaarheid jegens den Verlosser. 3. Dat de oogen van den Alwetende met welgevallen nederzien op hen, die, in opregt geloof en liefde, hun leven en wandel naar de leer en den geest van het Evangelie zoeken in te rigten, en dat Hij der zoodanigen gedrag bij onverdiende miskenning en berisping eenmaal regtvaardigen zal. 4. Dat onze Heer de diensten van zijnen vereerder in gedachtenis houdt, en naar den rijkdom zijner barmhartigheid zegenen en beloonen zal. De drie laatste leeringen vloei-

jen alleen uit het onderwerp voort; de derde en vierde loopen in elkander en konden zeer gevoegelijk vereenigd worden. Veel goeds en Christelijks is ook hier gezegd; maar het is te verwonderen, dat er, behalve in de eerste leering, geen bijzondere aanmerking op de *vrouwen* genomen wordt, hetwelk men volgens tekst en thema zoo natuurlijk zou verwachten, en dus de leeringen, hoe goed ook op zichzelve, eigenlijk buiten het bepaalde onderwerp in algemeenheden omloopen.

In de *vierde* Leerrede wordt, volgens MATTH. XII: 46—50, JEZUS' *liefde tot zijne discipelen eerst* in hare *innigheid*, *kracht* en *teederheid*, *duurzaamheid* en *levendmakende* kracht voorgesteld. Het groote gebrek is hier, dat de bepaalde betrekking, die JEZUS op zijne toenmalige bijzondere Discipelen en Apostelen had, te onbepaald op zijne tegenwoordige aanhangers toegepast wordt. Uit het onderwerp worden *daarna* de volgende waarheden afgeleid: 1. Het hooge aanbelang van werkdadige godvrucht. 2. Aansporing tot ijver en volharding in de dienst van JEZUS. 3. De verpligting des Christens, om de zedelijke belangen zijner aardsche betrekkingen en vrienden met alle zorgvuldigheid te behartigen. 4. De gezindheid der volgelingen van CHRISTUS jegens elkander. De twee laatste vloeijen weder minder natuurlijk uit den tekst voort, ja, zelfs het tweede punt is meer bij zijdelingsche gevolgtrekking; maar voor het overige worden in het practische gedeelte ook van deze Leerrede zeer goede dingen met verstand en liefde gezegd.

Eindelijk wordt in de *vijfde* Leerrede, naar OPENB. XXI: 7, *de groote overwinning* des Christens en hare heerlijke gevolgen beschouwd; „of met andere woor„den, de aard van den geestelijken strijd, en de groote „weldaden, die daaraan verbonden zijn, tot aanmoedi„ging van den Christen-strijder." Na den eerste beschreven te hebben, als eenen *geestelijken*, *wezenlijken* en *gevaarvollen*, *klimmenden* en *volharding eischenden* strijd, worden de laatste voorgesteld als de *rijkste goede*

ren, en als de *zalige betrekking tusschen den Christen en God.* — Ook deze Leerrede is in hare soort wél bewerkt en stichtelijk.

Men vindt dan in deze Leerredenen wel geene uitstekende proeven van populaire en aan de hoogte der wetenschap geëvenredigde Bijbeluitlegging, noch ook modellen van Kanselwelsprekendheid; maar in den Engelschen betoogtrant goed. bearbeide stukken, waarin doorgaans eene vrij heldere Christelijke denkwijze heerscht, en een bezadigde ernst zich waardig uitdrukt, om alles ten voordeele van het beoefenend Christendom aan te wenden; en als zoodanig willen wij dezelve aanprijzen.

Geschiedenis der Hervorming in de zestiende Eeuw, door J. H. MERLE D'AUBIGNÉ. *Uit het Fransch vertaald. IIIde en IVde Aflevering. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1837. *In gr.* 8*vo*. 321—591 *Bl.* *f* 2-50.

De derde en vierde Aflevering, of het *derde* en *vierde Boek* dezes werks, bevatten de laatste helft van deszelfs *eerste* Deel, en hebben tot opschriften: *De Aflaten en de Thesen*, 1517 — Mei 1518, (d. i. een verhaal van die beide bekende daadzaken en hare eerste gevolgen) en LUTHER *voor den Legaat*, *Mei* — *December* 1518, (d. i. de onderhandeling van LUTHER met den Pauselijken Afgezant CAJETANUS, met inmenging nogtans ook van andere tot dien tijd behoorende voorvallen en ontmoetingen.) Deze onderwerpen worden op dezelfde manier, als te voren, behandeld, en leveren eene verzameling van daartoe betrekkelijke bijzonderheden en anecdoten op, welke men in den achteraan geplaatsten inhoud opgegeven ziet. Het geheel heeft dus, vereenigd met hetgene, dat reeds in het tweede Boek gevonden wordt, meer het aanzien van eene bijzondere geschiedenis van LUTHER, dan wel van de Hervorming: hierin is toch, naar Recs. inzien, een wezenlijk onderscheid,

te wachten. Het tweede ſtuk, hetwelk moest aanwijzen, dat die liefde het kenmerk is van Jezus' ware discipelen, wijst eerst aan, waaraan de Pharizeër kenbaar was, waaraan de discipelen van Johannes den Dooper en elke ſchool der wijzen; en dan wordt gezegd, dat de leerlingen van Jezus door liefde van de wereld onderſcheiden zijn en tegenover dezelve gekenmerkt. Er zijn in deze Leerrede trekken van die liefde, als onderſcheidend kenmerk van 's Heilands discipelen; maar als een geheel wordt het niet voorgeſteld. Eenheid van behandeling wordt ten eenemale gemist.

De tweede Leerrede heeft tot onderwerp: *De eerſte Christengemeente een waardig voorbeeld ter navolging.* Hier worden vooreerst de gezindheden en werkzaamheden der eerſte Christengemeente kenbaar gemaakt; met andere woorden, de tekst wordt verklaard. In de tweede plaats wordt nagegaan, hoezeer dit voorbeeld navolgenswaardig is voor alle Christenen van alle tijden, en alzoo ook voor ons. Ook deze Leerrede willen wij niet geheel ontleden. Zij wijst evenzeer als de eerſte den aanvanger aan in het predikwerk, die hartelijk ſpreekt met een goed doel, maar die nog te weinig ervaring heeft, om zóó te ſpreken, dat ook, buiten zijne hoorders, anderen elders blijvende ſtichting ontvangen.

Hij wachte nog wat met uitgeven, en beſchave zijne Leerredenen ook voor zijne Gemeente; dan zal hij met den tijd iets beters kunnen leveren, dan waartoe hij nu, blijkens dit *ernſtig woord*, in ſtaat is.

Aan mijne jeugdige Medechristenen, bij hunne openlijke intrede in de Christelijke Kerk. Door A. RADIJS, *Predikant te Doesborg. Te Deventer, bij* J. de Lange. 1837. *In kl. 8vo. 72 Bl. f* :-50.

Dit boekje is, volgens het *Voorberigt*, eene omwerking van een ſtukje van VEILLODTER, *An junge Christen bey der erſten Feyer des Abendmahls; dritte*

Auflage, aan Rec. niet anders dan bij naam bekend, zoodat hij niet oordeelen kan, hoe verre die omwerking gaat; doch, hoe dit zij, het is een goed en naar zijn oogmerk zeer nuttig boekje. (Jammer, dat de correctie hier en daar niet beter is.) Een echt godsdienſtige en Christelijke geest heerscht in hetzelve; belangrijk zijn de voorgedragene zaken; en de deelnemende toon, waarop geſproken wordt, wekt wederkeerige belangſtelling. Onder de volgende rubrieken: *Ziet met ernst terug! — Bewaart bovenal uw hart! — Weest op uwe hoede tegen de ijdelheid dezer wereld! — Kweekt vooral Godsdienst aan! — Viert op de regte wijze het Avondmaal!* worden, in eene doorloopende ernſtige, hartelijke, vriendelijke toeſpraak, en in goeden ſtijl, den jongen lieden, bij de op den titel vermelde gelegenheid, gewigtige lesſen, vermaningen en opwekkingen medegedeeld, die al hunne behartiging waardig zijn; waarom Ref. (die er geene aanmerkingen van groot belang op te maken heeft) het hun met gerustheid mag aanbevelen.

Theoretisch-practisch Handboek der algemeene en bijzondere Heelkundige Inſtrumenten- en Verbandenleer, enz. door P. A. OTT. *VI Afleveringen.*

(*Vervolg van bl.* 61.)

Met Hoofdſt. 36 begint de behandeling van die dingen, welke tot het zoogenoemd eigenlijk *verband* behooren. Zij eindigt met het 52*ſte Hoofdſt.*, hetwelk eene korte geſchiedenis bevat van het ontſtaan en den voortgang der werktuigelijke geneesmiddelleer. Bij deze geſchiedkundige behandeling ſchijnt de Schrijver in de fout van meer anderen te vervallen, die der oudheid te veel ſtelſelmatige kennis toeſchrijven. Eene onlangs in het licht verſchenen Verhandeling over PODALIRING en MACHAON, (*) als oudſte Militaire Geneeskundigen

(*) Eene beoordeeling wordt gevonden in den *Alg. Kunst-*

beschouwd, verdient bij dit onderwerp nagelezen te worden. Eenigzins zonderling klinkt het gezegde bl. 252: *Met het heelkundig verband dreef men het toenmaals tot een formeel spel*, enz. FELIX WÜRZ wordt, § 324, WARZ genoemd. De Schrijver schijnt het over 't algemeen met de eigennamen zoo naauw niet te nemen.

Wat nu de verbandmiddelen aangaat, Dr. OTT begint § 209 met de eenvoudigste, de *draden*, om later tot de meer zamengestelde te kunnen overgaan.

Sprekende in § 215 over het pluksel van boomwol, is hij als in tegenspraak met zichzelven: *het kan slechts bij gebrek aan linnen pluksel worden gebezigd*; waarop volgt: *hetzelve* (daarna *dezelve*) *beveelt zich door hare zachtheid, gelijkheid en onkostbaarheid bijzonder aan.* Terwijl men *mos*, *hooi* en *droog gras* kan bezigen, wanneer men gebrek aan alle andere hulpmiddelen heeft, is het *papier*, als middel van bezuiniging, een belagchelijk *surrogaat* voor *linnen*. Het zeer juiste gezegde van den Schrijver, § 217: „Men moet het pluksel niet als een „bloot werktuigelijk geneesmiddel, maar als een zoo„danig beschouwen, dat grootendeels op de van de op„perhuid beroofde plaatsen aangewend wordt, en de„zelve op verschillende wijzen kan prikkelen," leert elk der opgegevene *surrogaten*, naar waarde beoordeelen. Veeltijds moeten zij strekken als zoogenoemde *captationes benevolentiae*, waarbij het belang der lijders niet op den voorgrond gesteld wordt.

Bij § 220 had nog iets gevoegd kunnen worden over het bedekken van gekneusde deelen met versch afgestroopte huiden van dieren. Wij meenen ons te herinneren dat de vermaarde LARREY den Maarschalk LANNES spoedig van eene belangrijke, vrij algemeene kneuzing herstelde, door hem geheel in vachten van versch ge-

---

en Letterb. N°. 33. Zij schijnt den Militairen Arts, Dr. KESLER, eene gewenschte gelegenheid gegeven te hebben, om als lofredenaar der Nederlandsche Militaire Geneeskundigen te mogen optreden. Zie *Alg. Kunst- en Letterb.* N°. 39 env.

ſlagte ſchapen te wikkelen. Wat wil zeggen, bl. 192, *een' kwalijken reuk hebben?*

In H. 40 worden de *ſnoeren*, *ſtrikken* enz. kortelijk doorgeloopen, en in H. 41 de windſels en hetgeen bij derzelver gebruik en aanwending behoort in acht genomen te worden, uitvoerig beſchreven. Wij begrijpen niet, hoe de Schrijver, § 231, het gebruiken der windſels van *flenel* zoo onbepaald kan afkeuren. Hij komt zoo dikwijls op den *dynamiſchen* invloed der werktuigelijke geneesmiddelen terug; deze had bij de windſels van *flenel* wel in aanmerking mogen komen. Bij zuchtige zwellingen met rheumatiſche aandoeningen zijn zij zeer gewigtige hulpmiddelen. De *zijden* windſels, § 234, hadden daarentegen wel onvermeld kunnen blijven. Moest § 242 voor *ſchoon* niet liever *fraai* of *net* gelezen worden? Het voorſtel in § 253 is niet geheel vrij van zonderling genoemd te mogen worden. Op het getal der eenvoudige windſels zoude in den geest van MAYOR nog al wat af te dingen vallen; zij behoorden evenwel, om de volledigheid, alhier vermeld te worden. In H. 44 worden de zamengeſtelde windſels beſchreven: men moet hier echter het woord *windſel* in geenen te beperkten zin bezigen; de breukbanden worden er zelfs onder gerekend: op deze komt de Schrijver echter in het tweede Deel nader terug. *De toeſtellen ter genezing van beenbreuken* vinden hunne plaats in het 45ſte H. Wij bevroeden niet, waarom het in H. 49 over de *ſpalken* voorkomende niet onmiddellijk op dit Hoofdſtuk volgde of met hetzelve in verband gebragt werd. De *kompresſen*, welke in het 47ſte H. beſchreven worden, hadden, naar ons gevoelen, eene doelmatiger plaats bij de windſels gevonden. Hetgeen omtrent de *orthopaediſche* toeſtellen in H. 46 gezegd wordt, is doeltreffend, en verdient, vooral in onze tijden, behartiging, vooral § 281. De zamenvoeging der hechtpleisters, in H. 48, met darmſnaren, hout, been, ivoor en hoorn, heeft iets eigenaardigs. Het 50ſte H. behelst eenige algemeene opmerkingen, met betrekking tot het werktuigelijke, bij

heelkundige instrumenten en verbanden voorkomende. Met genoegen ziet men den Schrijver terugkomen van een verlangen, hetwelk met regt wordt gezegd buiten de grenzen der mogelijkheid te liggen; men vergelijke het reeds gezegde over H. 4 en 5. Maar, kan de Heelkundige niet tevens werkman wezen, hij behoorde toch te weten of liever de wetten te kennen der *Statiek* en *Dynamiek*. Daartoe moet dit Hoofdstuk eenige aanleiding geven, en, voor zoo verre dit met weinige woorden kan geschieden, is dit hier doeltreffend in acht genomen. Van de wijze van verzorging der heelkundige toestellen mag een Wondarts niet onkundig blijven; hieromtrent wordt hij onderrigt in het 51ste H. Men zal den Schrijver niet kunnen verwijten, dat hij tot dusverre zijn onderwerp oppervlakkig behandeld heeft. Jammer, dat niet meer zorg aan duidelijkheid van stijl is besteed; want offschoon hier en daar de Vertaler den Schrijver vooral niet behulpzaam is geweest, zoo kan ook het oorspronkelijke niet van stroefheid vrijgepleit worden. — Eerlang hopen wij, daartoe ook in staat gesteld, op het practisch gedeelte van het boek terug te komen.

De doodstrijd van den Britschen Luipaard, beschouwingen over onzen tijd en onze naaste toekomst. Van M. B. CHABLOT. *Amsterdam en Medemblik, bij* L. van Bakkenes *en* L. C. Vermande. 1838. *In gr.* 8*vo*. 107 *Bl.* *f* 1-10.

Terwijl in ons Vaderland, behalve enkele Gedichten, die dezen naam verdienen, schier niets oorspronkelijks uitkomt, dan een heirleger zoogenoemde *historische* Romans, (waaronder zekerlijk enkele meesterstukken zijn) worden wij aan den anderen kant door eenen vloed van *vertalingen* overstroomd. Die fabriek, zonder keuze van goed of slecht, alleen op *pikante* titels afgaande, levert ons, bij een klein aantal goede, zeer vele middelmatige, doch vooral een oneindig getal nietswaardige

ftukken. Onder alle die prullen hebben wij er nogtans zelden flechter ontmoet, dan het voor ons liggende boek. Het is van 't begin tot het einde een zamenweeffel van magtfpreuken, onwaarheden en fcheldwoorden, zonder eenig bedaard betoog of een' zweem van onzijdigheid en gezonde ftaatkunde. Wij zullen ons langer bij dit jammerlijke voortbrengfel moeten ophouden, dan het verdient, eensdeels, om het hier ter neêrgeftelde te regtvaardigen, anderdeels om, zoo mogelijk, andere Uitgevers terug te houden van ons publiek met *zulke* misgeboorten te overladen.

Het boek (dat, door eene ongepaste verzwijging, zich op den titel als oorfpronkelijk wil voordoen) is eene *dubbele* overgieting. De op den titel genoemde CHABLOT heeft het namelijk in het *Fransch* gefchreven; daarop heeft een *Duitfcher* het in zijne taal overgebragt en met aanteekeningen voorzien; eindelijk heeft de onbekende Vertaler het in 't *Nederlandsch* overgebragt; hij heeft echter begrepen, zijne aanteekeningen te moeten terughouden, om het boek daarmede niet te bezwaren en den lezer niet te verwarren; terwijl hij de befcheidene vrees koestert *van toch niets beters, dan hetgeen er ftond, te zullen leveren.* Nu fpreekt echter de *Duitfcher* den *Franschman* meermalen tegen; hij is een voorftander, gelijk gene blijkbaar een tegenftander, van het viervoudig Verbond, en een veel grooter bewonderaar, dan de *Franschman*, van LODEWIJK FILIPS. Hiermede wordt nu wel alle eenheid verbroken; doch dit gebrek verdwijnt, bij de overige van dit boek, als in het niet!

Het geheele denkbeeld van beide Schrijvers loopt uit op hetgeen in het *motto* is uitgedrukt: *Engeland heeft geene guinie, die niet met het bloed van alle volken bezoedeld is, en op dat goud, dat voor zulk eenen prijs verkregen is, is Engeland zoo trotsch!* en daarvoor wil men nu *Engeland* ftraffen, door *Rusland* aan den eenen kant *Britsch Indië* te laten wegnemen, en het aan den anderen tot *predominerende* Mogendheid over

Europa te verheffen. Reeds in beide die buitensporige denkbeelden zal men den hartstogtelijken, onberedeneerden, onverstandigen plannenmaker herkennen. Van welk eene staatkundige kleur die Heer CHABLOT en zijn *Duitsche* Vertaler zijn, weten wij niet; dit is althans zeker, dat de eerste NAPOLEON's *continentaalstelsel* hoogelijk voorstaat, en dat het hem blijkbaar leed doet, dat zulks niet gelukt is; dat stelsel van algemeene overheersching, zedeloosheid, berooving en verarming, dat ons weder regtstreeks naar de barbaarschheid, of naar de ellenden des lateren *Romeinschen* Keizerrijks zou teruggevoerd hebben. Trouwens, de Schrijver wil altijd eene hoofdmagt in *Europa* hebben, mits het slechts niet *Engeland* zij; — *Engeland*, welks reuzenstrijd tegen den *Corsicaan Europa* eindelijk (onder het aanbiddelijk bestuur der Voorzienigheid) de vrijheid hergeven heeft; — *Engeland*, hetwelk door zijnen invloed op andere werelddeelen de slavernij afgeschaft, den moord der weduwen bij den dood harer mannen en der dochters bij de *Raypouten* in *Indië* gefnuikt, het moordgenootschap der *Thugs* verpletterd, het Christendom tot in de afgelegenste hoeken van het Rijk der *Birmans*, bij de *Karenen*, zoowel als in de eilanden-wereld der Stille Zee, heeft bevorderd. Doch wat weet die Schrijver van het onberekenbare belang van *Engeland*, van deszelfs staatsregeling, en deszelfs doorgaans zoo zedelijken en godsdienstigen middelstand, op *Europa*? Waar mannen als VON RAUMER bewonderen, daar weet een manneken als CHABLOT en zijn *Duitsche* Vertaler van niets dan schelden en razen! *Engeland, de Britsche Luipaard, moet vallen door het halfbeschaafde Rusland*, en dit moet de *Hegemonie* over *Europa* bekomen! Het zou er fraai uitzien! Wij behooren even min tot de onbepaalde lofsprekers van *Engeland* als tot de verachters van *Rusland*. Integendeel! sedert Eeuwen is er misschien zulk een waarachtig groot en edel karakter niet op het groote tooneel der wereld verschenen als ALEXANDER; wij erkennen gaarne de deugden van NICOLAAS, maar zou-

den hem toch niet gaarne tot *Beſchermer over Europa* verheven zien. — Doch laten wij het boek eens doorloopen, en wij zullen op bijna elke bladzijde op overdrijvingen, onwaarheden, ſtaatkundige dwaasheden of nutteloozе declamatiën ſtooten. Reeds bl. 1: *De Poëzij kromt zich nog in de ſoms vrij erg bezoedelde windſels eener vijandige dagbladſchrijverij*, is — wartaal. Bl. 2: *België zal Duitschland volkomen van den Hollandſchen dwang bevrijden.* De *Duitſche Rhijn* (die toch wordt hier bedoeld) ſtaat ook al heel ſlecht bij dien *Hollandſchen dwang*; de handel, ſcheepvaart en geheele welvaart neemt daarbij magtig af, niet waar, Mijn Heer de *Duitſche* Vertaler? (want van dien is zekerlijk deze trek.) „ In *Engeland* duurt nog altijd de *ſchandelijke ſtrijd* „ *tusſchen ouden en nieuwen tijd* (*voort*"): dat woord *ſchandelijk* komt daar geheel niet te pas. Bl. 6: *Spanje was nooit in zijn geheel aan de Romeinſche heerſchappij onderworpen.* Dit was het van AUGUSTUS tot ADOLF den *Goth*, ruim vier Eeuwen lang. Bl. 11: *In Spanje houdt burgerzin en gemeentegeest der ſteden de vernieling tegen.* Getuigt zulks, *Saragosſa*, *Valencia*, *Mallaga*, *Madrid*, in moordholen van het Schrikbewind door uwe *gemeenten* herſchapen! Bl. 17: „ In het Oos- „ ten ruiſchen voorſpellende ſtemmen door zeeën en luch- „ ten, en de oude bergen doen ze weêrgalmen van den „ *Olympus* tot aan den *Himalaya*, en des nachts ziet „ men op de hooge vlakten geſtalten rondzweven, als „ trokken de geesten der oude *Scythen* door de leger- „ plaatſen heen." Wat is dat nu weder voor onzin? of moet het, *ſi Dis placet!* poëzij heeten? Het wil eenvoudig zeggen: de *Rus* maakt zich gereed, om *Indië* aan te vallen. Op bl. 20 lezen wij, bij het woord *Koninklijk-Conſtitutionele Regering van Grootbrittanje*, weder eene reeks ſcheldwoorden, die nogtans ſlechts eene zwakke voorproef van het daarop volgende zijn. Want van nu af volgen 16 bladzijden vol ſcheldwoorden tegen *Engeland*, hetwelk van *alle* Omwentelingen in *Europa*, van de *Franſche*, *Spaanſche*, *Griekſche*, den moord

van LODEWIJK XVI, van den opſtand der Zwarten op *St. Domingo* en van den *Belgiſchen*, ja zelfs van de woelingen van ABDEL KADER tegen de *Franſchen*, en vroegere Omwentelingen in *Turkije*, wordt beſchuldigd. Het is hier als ten tijde van ROBESPIERRE: alles was door PITT en COBURG gedaan! — Bl. 23: „*Engeland* „heeft aan *Portugal* zijne *Oostindiſche* bezittingen ontroofd." En hier geen woord des Vertalers, dat juist *Nederland* dit in de zeventiende Eeuw heeft gedaan. „*Engeland* heeft *Braziliё* afvallig gemaakt en *Madera* „vermeesterd." Volſlagene onwaarheid! De handelwijs der *Spanjaarden* bij de verovering van *Amerika* (de vernieling door bloedhonden, ſtrop, zwaard, vuur of mijnarbeid van *twintig millioenen* menſchen!) *geeft naauwelijks een flaauw denkbeeld van de wreedheden, waaraan de Engelſchen zich ten aanzien der ongelukkige Indianen ſchuldig maakten.* Wij willen hier de *Britten*, aan wie ook wij, ten aanzien onzer Koloniën, groote verwijtingen te doen hebben, geenszins verdedigen; maar, al waren alle de beſchuldigingen van HAAFNER waar, die men toch weet, dat zeer overdreven zijn, dan zouden nogtans de ongeregtigheden der *Britten* in geenen deele de moorden der *Spanjaarden* evenaren, wel verre dat deze van gene ſlechts een *flaauw denkbeeld* zouden opleveren. Bl. 24: *De rijke Nabob van Lakeno ſtierf in den kerker van Calcutta aan vergif.* Er beſtaat geen *Lakeno*, of moet het bij geval *Lucknow* zijn? Op bl. 27 lezen wij onbekende en onwaarſchijnlijke gruwelen van eenen *Engelſchen* zeeroover, die, onder *Hollandſche* vlag, *Franſchen*, die op zijne noodſeinen hem te hulp ſnelden, gevangen medevoerde, en van een ander, die een' *Franschman* van een onzijdig ſchip ligtte, in zee wierp, en de hand, waarmede hij een touw greep, afkapte. Doch, al ware dit zoo, het zijn *enkele* onmenſchen, die zoo iets bedreven, en wij ſtellen daartegen de brave *Engelſche* ſcheepskapiteins over, die te *Harlingen* de ſchipbreukelingen redden. Op bl. 34 wordt *Engeland*, een handelsſtaat, en dus noodzakelijk belang hebbende in het welzijn van anderen,

waarachtig de gezworen vijand van de geheele wereld genoemd; iets, dat de Heer *Franschman* dan nog liever op zijne eigene Natie, die zoo dikwijls *Europa* beroerd en verwoest heeft, moest toepassen. Nadat men het woordenboek der scheldwoorden heeft uitgeput, eindigt de Schrijver met het zeer bevallige woord van *smerige handelingen!* Bl. 37: „NAPOLEON's stelsel heeft velen de oogen omtrent *Engeland* geopend." Wel was de bestrijding van dien Tiran de schoonste parel aan *Engelands* kroon! Op bl. 38 wordt het verfoeijelijke onbewezene sprookje als een stellige waarheid voorgesteld, en verder tot den einde toe volgehouden, dat de *Engelschen* in 1798 den *Nijl* wilden afdammen, en daardoor *Egypte*, zoo als weleer ALBUQUERQUE, de *Portugees*, niet in een *onafzienlijk moeras*; gelijk de diep onkundige Schrijver wil, (want dit is het nu jaarlijks tot zijn geluk) maar in eene *woestijn* herscheppen. „Sedert 1798, den *Franschen* togt naar *Egypte*, dagteekent *Engeland* het verval en zinken zijner magt." En het heeft sedert zijne magt in *Azië* schier verdubbeld, is *Europa* met *Malta* en *Corfu* vermeerderd! Teregt merkt de *Duitsche* Vertaler op bl. 44 aan, dat niet *Engeland*, maar *Frankrijk* alle de voordeelen van het verbond der beide landen geniet, daar het nu, zonder vrees voor *Engeland*, zijne zeemagt ontwikkelen kan. De partijdige *Franschman* zegt: *sedert* 1830 *verwacht Frankrijk de bevelen van het Kabinet van St. James.* Dat blijkt wel aan *Algiers*, *Constantine*, en de blokkade van *Mexico's* haven! Bl. 51: *De Arabische Pacha's (!) en Scherifs gehoorzamen nu reeds den Czaar meer dan de Porte.* Deze stelling brengt hare eigene veroordeeling met zich. Op bl. 56—59 staat eene belangrijke plaats over *Engelands* voornemen, in vroeger' tijd, om *Rusland* deel te geven aan den *Indischen* handel; maar volstrekt niet, waar men die bij tijdgenooten of elders kan vinden. Men moet den Schrijver in alles op zijn woord gelooven, en dat woord maakt hij zelf zoo verdacht! Hij commentarieert zelfs die plaats geheel valsch

en verkeerd, door het tegendeel daarvan vast te ſtellen. Op bl. 65 wordt een *Engelschman* aangehaald, die *onlangs* zeide: „Wanneer *Rusland* in *Indië* kwam, zou„den wij tevens te doen hebben met ZEMAN-*Schach* „van *Cebur*." ZEMAN-*Schach* is vóór meer dan 30 jaren geſtorven, en er is geen *Cebur*. Zou het ook *Kaboul* zijn? Op bl. 67 wordt het den *Engelſchen* zeer kwalijk genomen, dat zij BUONAPARTE's *ſatelliten* eene *krijgskundig georganiſeerde rooversbende* noemden. Waren zij dan iets anders? *Nederland* heeft dit ondervonden. Op bl. 69 *wenscht* de Schrijver (dien wij nu reeds kennen) den Oorlog tusſchen de twee reuzenmagten *Rusland* en *Engeland*. O! die wensch is zoo gemakkelijk bij het vuur in zijn' leuningſtoel! Weet die man wel, wat *Oorlog* is? Doorziet hij de nieuwere ſtaatkunde wel, die alles op den diplomatiſchen weg, zonder het zwaard te trekken, wil afdoen? Maar neen! *Europa* zal *reikhalzend* de verovering van *Indië* door *Rusland* te gemoet zien: want de Heeren CHABLOT *en Comp.* voorſpellen, dat *Rusland* na die verovering edelmoedig aan alle *Europeſche* Natiën aan den buit en den handel deel geven zal; en zoo niet, dan mogt het ook niet gebeuren! — Kortelijk zullen wij nog eenige dwaasheden vermelden, zoo als op bl. 70, dat de *Engelſchen* de *Hindous met vuisten ſlaan en ſchoppen*, zelfs zonder eenige overtreding van hunne zijde; op bl. 75, dat *Malabaar* nabij de grenzen van RUNJET SING ligt, (het ligt er 500 uren van daan); op bl. 77, dat men te *Astrakan* (aan de *Wolga*) eene *Rusſiſche* vloot op den *Terek* kan inſchepen; op bl. 79, dat men uit de *Syrcus* de *Amou* door *Bulgarije* naar *Indië* kan gaan, (NB. *Bulgarije* ligt in *Europa*); op bl. 84, dat *Engeland* ſlechts 60,000 man op de been kan brengen; (hetgeen den *Duitſcher*, die anders veel verzwelgen kan, toch ook te kras is!) op bl. 96, dat er in *Rusland onbeperkte handelsvrijheid* regeert; op bl. 98, dat *alle de zonen des heiligen* LODEWIJKS, Koningen van *Frankrijk*, *gezocht*, *geacht waren en het vertrouwen*

der volken genoten. (Ook die ſchandelijke dwingeland, door zijne vleijers LODEWIJK *de Groote* genoemd, die van *Zwammerdam* en *Bodegrave*, door *België* en den *Opperrhijn* heen, over *Worms*, *Spiers*, *Manheim* en *Heidelberg*, tot in de vreedzame valleijen der *Waldenzen* en in de velden van *Languedoc*, bij zijne eigene onderdanen, zich als moordenaar en brandſtichter deed kennen?) Eindelijk op bl. 104, dat *Engeland uit een' hoek van den Oceaan eene vroeger nadauwelijks opgemerkte magt verhief;* dat het zich op *Duitſchen* grond *Hanover toeëigende;* terwijl juist de Keurvorſten van *Hanover* in *Engeland* zijn komen regeren. *Sed, ohe! jam ſatis est.* Wij hebben reeds te breed uitgeweid over dit prulſchrift.

Nu nog een woordje met den Vertaler. Behalve het woord *morgenſter*, voor *piek met een' kop vol ijzeren punten*, van de *Zwitſers* gebezigd, (hetwelk niet alle lezers verſtaan), en verſcheidene min juiste en onnoodig vreemde uitdrukkingen, geeft de *Nederlandſche* Vertaler zich nog wel eens meer bloot, voornamelijk echter door zijne Voorrede. Het gaf den goeden man geen genoegen, dat Z. M. de 24 Artikelen had aangenomen; want hij *hoopte nog ſteeds* (NB. in April 1838!) *op vereeniging met België.* Kwam de man dan uit de nachtſchuit? — Hij ſpreekt van het *embargo* en de vermeestering der Citadel van *Antwerpen*, als een bewijs van onze zwakheid. Maar weet hij dan niet, dat, wanneer men de Citadel had willen ontruimen, en zelfs wanneer men, na haar verlies, de nietige Fortjes *Lillo* en *Liefkenshoek* had willen afſtaan, *men het geheele grondgebied van half Limburg en Luxemburg had kunnen bekomen, hetgeen ons de Belgen nu niet willen afſtaan, en waartoe zij zich toen bereid verklaard hadden?* Dat zijn wereldkundige daadzaken. — Een verbond met *Engeland* en *Frankrijk* verkiest de Vertaler niet, maar wel een met *Rusland.* Doch wat zou *Rusland* ons in het geval van Oorlog (waarvoor God ons behoede!) met eene dezer Mogendheden, of met beide,

kunnen baten? Wat eene zending van *Russen*, zoo verre van huis, vermag, hebben wij in 1799 gezien. En daarbij is, in onzen tegenwoordigen toestand, de vriendschap, althans de vrede, met *Engeland* voor ons eene onmisbare behoefte, sedert ons geheele krediet met onze *Oostindische* Bezittingen staan of vallen moet, en het verlies derzelven een staatsbankeroet onvermijdelijk ten gevolge moet hebben. Immers op de eerste gedachte aan oorlog, althans oorlogsverklaring, zendt *Engeland* eene vloot naar het Oosten, en ontrukt ons ook *Java*, of, mislukt zulks, dan belemmert het ten minste onze gemeenschap met dat Eiland, en dan staat toch onze *financiële* ondergang voor de deur. Wij hopen dus niet, dat de gedachte van den Vertaler, uit zekeren, al ware het niet geheel onregtmatigen wrok tegen *Engeland*, bij invloed hebbende personen moge doordringen: want ons Bondgenootschap met het zoo afgelegene *Rusland* zou ons bederf geen oogenblik kunnen tegenhouden. *Rusland* heeft ook sedert 1830 even weinig openlijk voor ons gedaan als *Engeland*.

En hiermede nemen wij van dit werkje afscheid, hopende van die beide vreemde Schrijvers nooit iets meer onder de oogen te krijgen, en dat de Vertaler zijne krachten (na nog wat oefening) aan betere werken moge beproeven.

Over de Gevangenissen in Nederland. door L. G. BOURICIUS, *Lid der Commissie van administratie over de Gevangenissen te Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1838. *In gr. 8vo.* 131 *Bl. f* 1- :

De betrekking, door den Heer BOURICIUS bekleed, geeft hem voorzeker gereede aanleiding tot het verkrijgen van eene grondige kennis van het Gevangeniswezen hier te lande; en dat het den Schrijver geenszins aan kennis daaraan en een rigtig oordeel over hetzelve ontbreekt, daarvan kan dit werkje menige voldoende proeve opleveren. Met eenig leedwezen merkten wij, echter, in dit geschrift, eene zekere ligt-

geraaktheid des Auteurs op, naar 't fchijnt veroorzaakt door de plaatfing van een, in de Franfche taal opgefteld, artikel, in N°. 12 van het *Journal de la Haye*, den 14 Jan. 1838, opgenomen, en waarin, naar het gevoelen van BOURICIUS, de gefteldheid onzer Gevangenisinrigtingen in een te gunftig licht was geplaatst, en hetgeen men voornemens is te doen als reeds beftaande werd voorgefteld. Insgelijks was in het bedoelde artikel weinig of geene melding gemaakt van de verbeteringen, die vroeger reeds te *Leeuwarden* waren voorbereid of tot ftand gekomen, en verzuimt de Schrijver niet, dit, waar zulks voegt, te doen opmerken.

Het geheel verkrijgt door dit verfchil van begrip en het beftrijden van eens anders gevoelen eene min behagelijke kleur. Want, alhoewel de befcheidenheid des Auteurs zijn werkje niet in een twistfchrift heeft doen ontaarden, zoo misten wij toch ongaarne, hier en daar, die kalmte, die tot het opmaken van een geheel onpartijdig oordeel, in belangrijke aangelegenheden, onzes inziens, noodzakelijk is. — Ondanks deze opmerking, bevat dit opftel zeer veel, dat door een ieder, *die met Gevangenisfen en Gevangenen in eenige betrekking ftaat*, met belangftelling en nut zal worden opgemerkt, en dit te meer, daar het, in ons Vaderland, aan dergelijke gefchriften ontbreekt. Met opzigt tot het *publiek* zijn wij van een ander gevoelen; niet omdat het nevens ons liggend boek niet veel wetenswaardigs bevat, maar omdat de kennisneming daaraan, bij het *publiek*, weinig of geen nut kan ftichten. Behoudens beter oordeel, hadden wij het doelmatiger gekeurd, wanneer de Heer BOURICIUS zijn opftel, en het refultaat zijner ondervinding en overtuiging, ter kennis had gelieven te brengen van de *Hoofdadministratie der Gevangenisfen*, zonder zich daarbij te begeven in eene wederlegging van het artikel in het *Journal de la Haye*; aangezien het toch niet kan ontkend worden, dat de fchermutfeling tegen gezegde artikel, in het wezen der zake, gerigt is tegen hetgeen er, naar het ftelftel van 1821, door het Gouvernement, verordend of nagelaten, gedaan of niet gedaan is.

Wij achten ons niet bevoegd, om tusfchen BOURICIUS en D. T. G. te beflisfen; dan evenmin kunnen wij de redenen beoordeelen, die de handelingen der *Hoofdadministratie* hebben geleid; en het fchijnt ons, uit dezen hoofde, eenigzins gewaagd, om, naar aanleiding van een, blijkbaar voor het buitenland vervaardigd, vlugfchrift, in eene openlijke

beoordeeling te treden van zaken, wier beleid, welligt door ons geheel onbekende omftandigheden, gewijzigd is geworden. De juiste denkbeelden en opgeklaarde begrippen, welke de Schrijver, op vele plaatfen van zijn werk, doet uitkomen, (afgefcheiden van verfchillen over hetgeen er al of niet verrigt is, gedaan of niet gedaan had behooren te worden) befchouwen wij allezins waardig, om aan de kennisneming van het Gouvernement te worden onderworpen; en wij vermeenen te mogen vooronderftellen, dat aan derzelver mededeeling, bij hetzelve, eene niet onwelkome ontvangst zou zijn te beurt gevallen; welkomer zeker, dan op de wijze, waarop de Schrijver heeft goed gedacht zijne meening, *voor het publiek*, kennelijk te maken. (*)

De Heer BOURICIUS houde ons de openhartige uiting van ons gevoelen ten goede, en ontvange tevens onzen dank voor het wetenswaardige, dat dit gefchrift (de gefchillen met het *Journal* ter zijde ftellende) ter onzer kennis bragt. Onder dat wetenswaardige behoort vooral de vermelding van den weldadigen invloed der klasfificatie. Wij willen die hier mededeelen: „ Van October 1835 tot en met September 1836 „ toch, toen de klasfificatie nog niet was ingevoerd, zijn in „ het geheel 765 dagen cachotftraf aan de gevangenen te „ *Leeuwarden* opgelegd. Van den 1 Januarij tot ultimo De„ cember 1837, flechts 548. Zij zijn derhalve 30 ten hon„ derd verminderd. Hoe opmerkelijk dit ook zij, veel merk„ waardiger nog is de ftrafverdeeling naar de klasfen. Van „ 20 gevangenen der eerfte klasfe werden 11 geftraft met 112 „ dagen cachot: dus 55°/₀ met gemiddeld tien dagen ftraf. „ Van 100 der 2de klasfe zijn 28 geftraft met 164 dagen: dus „ 28°/₀ met gemiddeld zes dagen. Van 220 gevangenen der

(*) Dat *publiek* zou echter kunnen vragen: „ waarom (zie de *noot* op bl. 73.) „ het beheer te *Leeuwarden* van „ meening is, dat geen aannemen van ledematen in de ge„ vangenis toegelaten mag — en dat ook het Heilig Avond„ maal niet toegediend moet worden?" ten einde de gronden voor deze meening te toetfen aan de leere der H. Schrift, volgens welke CHRISTUS *gekomen is, niet om te zoeken regtvaardigen, maar zondaars tot bekeering* — en aan het *voorbeeld* van den Heiland, die aan den *boetvaardigen moordenaar* de verzekering fchonk: *Heden zult gij met mij in het Paradijs zijn.*

„ 3de klasse zijn 40 gestraft met 202 dagen: dus 19°/₀ met „ gemiddeld vijf dagen. En van de 160 der 4de klasse zijn „ 18 gestraft met 70 dagen: dus 11°/₀ met gemiddeld vier „ dagen. — Ziet men hierdoor niet, dat de klassificatie op „ hechte grondslagen rust; dat zij niet willekeurig is, maar „ op daadzaken gegrond; dat het een weldadige maatregel „ is, die 160 van de 4de klasse buiten aanraking te houden „ met de meer bedorvenen van de 3de; dezen met de slech„ teren van de 2de, en deze laatsten eindelijk met het uit„ vaagsel, waaruit de eerste klasse is zamengesteld? Wij „ achten het althans overbodig te spreken, waar cijfers be„ wijzen."

Nog eens herhalen wij hier: *voor allen, die met Gevangenen en Gevangenissen in betrekking staan*, bevat dit boek veel wetens- en behartigenswaardigs; maar *het publiek* is niet in de gelegenheid, daarmede eenige winst te doen; het kan alleen, met den bekwamen Schrijver, *wenschen:* „ dat onze „ eerbiedwaardige, verlichte en regtvaardige Koning genoe„ gen moge scheppen in het herdenken der weldaad aan zijn „ Volk geschonken door de hervorming van de Gevangenis„ sen, bij het stelsel van 1821; en dat Hij dezelve moge be„ kroonen, door de laatste hand te leggen aan dit zoo be„ langrijk onderwerp, waartoe Deszelfs Besluit van 1820 den „ grond gelegd heeft."

Iets over Vaderlandsliefde, voor jonge lieden van eenige ontwikkeling uit den beschaafden stand, door P. J. COSTERUS. *Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1838. *In gr. 8vo. f* :- 90.

Is iedere poging, die aangewend wordt om Vaderlandsliefde aan te kweeken en het belang van de beoefening dezer deugd voor te dragen, lofwaardig, het verblijdde Recensent dan ook, dat dit *Iets over Vaderlandsliefde* door den Heer COSTERUS het publiek niet onthouden is. In het Voorberigt deelt de Schrijver de aanleiding tot het opstellen van dit stukje mede. Het was op de prijsvraag, uitgeschreven door de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen: waarin bestaat Vaderlandsliefde? van welk een belang is de beoefening dezer deugd?* dat de Schrijver hetzelve inzond, en, hoezeer de beoordeeling gunstig was, mogt het echter den prijs niet weg-

dragen. De Schrijver betuigt Heeren Beoordeelaren zijnen dank voor het goedgunstige oordeel; *Recensent* bedankt den Heer COSTERUS, dat hij tot de uitgave besloten heeft.

De inleiding, eene herinnering aan de algemeene wet der liefde bevattende, doet ons derzelver beoefening als eenen heiligen pligt kennen, terwijl de bevordering van *algemeen menschenheil* als het doel van alles wordt voorgesteld; wordende de drangredenen hiertoe, naar het begrip der Lezers, die de Schrijver zich heeft voorgesteld, verstandig ontwikkeld. Eenige denkbeelden, uit POPE ontleend, (dezelfde, die door den Hoogleeraar VAN DER PALM in zijne Redevoering *over de algemeene Welwillendheid* aangehaald zijn) worden op bl. 5, betrekkelijk den band, die tusschen menschen en menschen bestaat, zeer doeltreffend aangebragt. Verder wordt de vraag beantwoord: waarin bestaat Vaderlandsliefde? vervolgens aangewezen, hoe de *Nederlanders* vooral reden hebben, om met Vaderlandsliefde, in den hoogsten zin genomen, bezield te zijn; en eindelijk aangetoond, van welken aard Vaderlandsliefde zijn en waartoe zij ons verpligten moet. De eerste vraag vooral wordt, bij vele belangrijke opmerkingen, zeer juist behandeld, en alle punten menschkundig en wijsgeerig uiteengezet: *grond*, *ouders*, *bloedverwanten*, *vrienden*, *taal*, *zeden*, *gewoonten* worden hier opgegeven, als krachtig werkende, om de liefde tot het Vaderland te bevestigen; terwijl *vrijheid* en *beschaving*, waar zij in een land wonen, als voorname gronden der Vaderlandsliefde worden opgegeven. Voor *Nederlanders* schrijvende, wier Geschiedenis zoo rijk aan voorbeelden van onpartijdige en onbekrompene Vaderlandsliefde, heldenmoed, opoffering in heldendeugd is, zouden, in dat gedeelte, waarin de Schrijver aantoont, hoezeer zij reden hebben om met Vaderlandsliefde bezield te zijn, eenige voorbeelden uit dezelve niet alleen eene aangename afwisseling gegeven, maar hetzelve voorzeker belangrijker gemaakt hebben. Het is ook hier waar: *leeringen wekken*, *voorbeelden trekken*. De Schrijver spreekt toch van de trouw, den moed, den vrijheidszin, de opregtheid der *Nederlanders*; daar dus waren, vooral ter opwekking en navolging voor de aankomende jongelingschap, zoodanige voorstellingen gepast geweest, en het geheel had in levendigheid en belangrijkheid gewonnen. De beantwoording der andere vragen bevat veel voortreffelijks, en verdient niet minder om stijl en bondigen redeneertrant lof. Nu en dan wenschten wij

wel wat minder omflagtigheid; in het laatfte gedeelte echter, de aanwijzing bevattende waartoe de Vaderlandsliefde verpligt, had de Schrijver eene gefchikte aanleiding gehad, om, fprekende over het zoeken en bevorderen van verlichting en befchaving, wat meer uitvoerig te gewagen van zulke Inrigtingen, die ook *Nederland*, boven andere landen, hiertoe bezit, daar de aanprijzing van en de opwekking om aan dezelve deel te nemen en mede te werken hier goed geplaatst en tot de volledigheid der Verhandeling zoude dienftig zijn geweest.

Nog eene aanmerking: Hoezeer wij hier ons gevoelen niet openleggen over de ftaatkundige begrippen, die onze Landgenooten in de jaren 1787 en 1795 verdeelden, en veel minder nog de beginfelen willen opfporen, waaruit zooveel tweefpalt ontftond, erkennende dat, bij eene onberadene zucht tot regeringsverandering, veel dwaling en vergrijp heeftplaats gehad, en allen, die den bitteren beker der Staatsomwenteling dronken, zich jammerlijk hebben misleid gezien, zoo durven wij toch beweren, dat er velen onder geweest zijn, die, met de beste inzigten voor het heil des Vaderlands, ter goeder trouwe gedwaald hebben en Gode en der deugd getrouw gebleven zijn. Wij kunnen ons dus geenszins vereenigen met hetgeen de Schrijver, bl. 42, omtrent de handelingen onzer Landgenooten te dien tijde aanmerkt, als hij zegt: „ Eens, jeugdige vrienden! vergaten onze Voor„ ouders (?) God en de deugd, en hun kwaad voerde „ de ftraf met zich. Het was in 't laatst der vorige eeuw, „ dat zij de prooi werden van anderen, die God en de „ deugd mede hadden verlaten. Dat was eene verfchrik„ kelijke ftraf! Ook hun ware eene pest verkieslijker ge„ weest," enz. maar getuigen eerlijk en rond, dat ons deze denkbeelden zeer ftootten, vooral daar zij, naar ons inzien, geenszins ftrooken met den echt liberalen Christelijken zin en de heldere begrippen, die anders in het werkje doorftralen. De aangehaalde plaats niet in verband met het voorgaande en volgende befchouwende, zoude men hier eerder aan de Paradijsgefchiedenis dan aan de Revolutie van 1795 denken. De Schrijver houde het ons ten goede; zulk een toon, waar en door wien ook aangeflagen, is onvoorzigtig en met den geest der liefde ftrijdig.

Spruite echter aller Vaderlandsliefde uit die edele beginfelen voort, welke de Schrijver opgeeft! Dan zal het Vaderland ons fteeds dierbaarder worden; men zal hetgeen men bemint zoeken te behouden, en in de pogingen, welke men

tot behoud van al dat dierbare aanwendt, zal zich de Vaderlandsliefde het schoonst openbaren. Het werkje vinde vele Lezers, en stichte ook bij jonge lieden van eenige ontwikkeling uit den beschaafden stand veel nut!

Grondbeginselen van Zedekunde en algemeene Wereldkennis, eenigzins vrij bewerkt naar de Principes philosophiques *van den Kolonel* DE WEISS. *Naar het Fransch. IIde of laatste Deel. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr. 8vo.* 420 *Bl. f* 3 - :

Dit tweede Deel van het werk, dat wij in No. 2 voor 1836, bl. 73 e. v., aangekondigd en beoordeeld hebben, bevat de volgende verscheidenheid van onderwerpen: *Schets van een' Wijze, kennis, schoone Kunsten, ondervinding, zelfbeoordeeling, Burgermaatschappij, oorsprong der Maatschappijen, voortgang der Staatsbesturen, vergelijking der onderscheidene Regeringsvormen, wetten, vrijheid, misdrijven en straffen, zeden,* uit een staatkundig oogpunt beschouwd, *weelde, de Vorst, de Burger, de Raadsheer, de Geestelijke, de Krijgsman, de Natuurlijke Godsdienst, er is een God, Gods eigenschappen en volmaaktheden, onsterfelijkheid, eerdienst, dood, graf, wijsgeerig ontwerp.* — Bij het doorlezen van dit Deel is Rec. in zijn oordeel, over het eerste geveld, ten volle bevestigd geworden; en hij zou dus op nieuw dergelijke stalen, als te voren, zoo wel van het goede, degelijke en juiste, als van het veelzins verkeerde, oppervlakkige en overdrevene, dat er in voorkomt, kunnen te voorschijn brengen; maar hij acht dit, na al het toen gezegde, overtollig, te meer, daar hij op nieuw reden gevonden heeft, om niet zeer hoog met dit werk te loopen. — Bovendien heeft hij blijken aangetroffen, dat het oorspronkelijke alles behalve nieuw is, maar integendeel eene halve eeuw oud, daar op meer dan ééne plaats, waar de Schrijver van gebeurtenissen of plaats hebbende zaken zijns tijds gewag maakt, onderaan het jaartal 1785 aangeteekend staat. Het oude of nieuwe doet nu wel op zichzelf niets tot de waarde eens werks; maar men verlangt en verwacht toch met reden, dat in een zoodanig werk, dat thans als nieuw zijnde vertaald en uitgegeven wordt, aanmerking genomen zij op hetgene, dat er met den voortgang des tijds, ten opzigte der daarin behan-

delde stof, gebeurd of geschreven is: ja het tegenwoordige werk bevat onderwerpen, waarover in de laatste halve eeuw, zoo wel door geschriften, als door de gebeurtenissen der Volken en der personen, een nieuw licht verspreid is geworden, en menige lessen der ondervinding op te zamelen zijn; van welk alles, bij eene grondige en ordelijke behandeling, de schoonste partij voor Zedekunde en algemeene Wereldkennis zou kunnen en moeten getrokken worden: Rec. vindt dus nu althans geene reden, om zijne aankondiging met eene hoogere aanprijzing, dan die van het eerste Deel dezes werks, te besluiten.

Het Dal Kerah, of de Pelgrimsoogst, een Perziaansch Verhaal, of iets over godsdienstige en zedelijke onderwerpen, als: Gods Voorzienigheid, onsterfelijkheid, deugd, beproevingen enz., alsmede eenige vlugtige gedachten over de onderscheidene vormen van Bestuur, met name het Absolutismus of het willekeurig Gezag, de Aristocratische Regeringsvorm, de zuivere Volksregering en het Monarchaal-constitutioneel stelsel, met aanwijzing der voordeelen van de laatstgenoemde staatsinrigting, door H. J. ABBRING, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. II Deelen. Te Groningen, bij* C. M. van Bolhuis Hoitsema. *In gr. 8vo. XXXI, 282 en 430 bl. f* 6-20.

De Heer ABBRING, die, door zijnen *Vrijgeest* en andere schriften, als Schrijver reeds niet ongunstig bekend is, levert in dit werk eenen Roman, onder den naam van *het Dal Kerah*, naar des hoofdpersoons woonplaats in *Perzië*, welke echter voor den hoofdinhoud niet bijzonder belangrijk is, zoodat het naar dien *Perziaan* even goed of beter ABDALLAH had kunnen heeten. De naam van *Pelgrimsoogst* is ons minder duidelijk voorgekomen: de Schrijver zegt er wel in de *Voorrede* van: „ Dewijl de reis door het leven voor de „ meeste stervelingen met lijden en zorgen, dikwijls ook met „ angsten gepaard gaat, — en, in het kleine, de reis eens „ pelgrims ook met veel lijden vergezeld gaat, — zoo ont„ leende ik van zoodanigen persoon den naam voor deze ge„ schiedenis, en noemde dezelve een' *Pelgrimsoogst*"; maar vermits derzelver held niet als pelgrim reist, en de bena-

ming van *oogst* bij een' *pelgrim* minder te pas komt, zoo valt hare gepastheid voor dit werk niet zeer in het oog.

„ De meeste tooneelen van dit verhaal," zegt de Schrijver, (*Voorr.* bl. XII) „ moeten slechts dienen tot beelden „ van lijden en beproevingen, welke ons hier op aarde be- „ jegenen kunnen." — ABDALLAH, de zoon van eenen *Perzischen* Staatsdienaar, die, nadat zijn vader in ongenade gevallen is, zich in het dal *Kerah* nederzet, is zoodanig iemand, die in vele beproevingen komt, door de inblazingen van den *Dervisch* ABDUL, eigenlijk eenen dus vermomden boozen geest, ten kwade, ja eindelijk tot de grootste buitensporigheden vervoerd, en in de grootste gelegenheden gebragt, maar door de raadgevingen van den heremiet JECHIR, eigenlijk zijnen dus vermomden beschermgeest, ten goede geleid, gered, en eindelijk aan deugd en geluk geheel wedergegeven wordt. Deszelfs vrouw MIRZA is door den Schrijver voorgesteld, als in onschuld en deugd boven hare sekse in 't algemeen verheven, „ daar deze," zegt hij, (t. a. p. bl. XIV) „ ongeacht de vele deugden, die zij kan be- „ zitten, zich dikwijls meer toelegt, om zich te tooijen in „ witte japonnen, waarmede zij zich zoo bevallig weet te „ versieren, dan wel met een zoodanig kleed, als ik mijne „ MIRZA heb gegeven": (een slecht en vrij scherp compliment aan de vrouwen!)

Het kleed der verdichting van dezen Roman is zeer luchtig zamengesteld, en daaraan schijnt de meeste moeite niet besteed te zijn; want men vindt hier niet zoozeer een aaneengeschakeld geschiedverhaal, maar meestal gesprekken van ABDALLAH met den een' of ander' van de drie overige genoemde personen, waarin vooral ABDUL en JECHIR zeer lange, breedsprakige, en wel eens in herhaling vallende redeneringen voordragen. Des te meer heeft de Schrijver zich toegelegd op eene ernstige behandeling van de op den titel genoemde onderwerpen. Zeer gaarne doet Rec. hulde aan het loffelijk zedelijk doel, dat de Heer ABBRING zich hiermede voorgesteld heeft; hulde ook aan de gezond verstandige en godsdienstige denkwijze, die hier veelzins te voorschijn komt, en vele plaatsen van dit werk zeer lezenswaardig maakt: maar met dit al kan hij niet ontveinzen, dat de veelheid en ongelijksoortigheid der onderwerpen, en de groote uitvoerigheid, waarmede sommige behandeld worden, eene overladenheid in dit werk teweeg brengen, die voor deszelfs

nuttig doel niet gunstig is.. Belangrijk is het b. v., jonge lieden het gevaarlijke te toonen, van zich in de staatsbelangen huns Vaderlands ongeroepen te mengen; maar was het daarom noodig, voor de politieke beschouwingen, daartoe behoorende, twee derden van het eerste Deel te besteden? Onder alle de staatkundige drogredenen van ABDUL komt ook hier en daar iets waars en goeds voor, dat de Schrijver zelf, in de aanteekeningen, te regt verdedigt; maar jammer is het, dat hetzelve gelegd wordt in den mond van zulk een zedelijk monster, als ABDUL zich doet kennen. — In het tweede Deel, bl. 1—91, deelt ABDUL aan zekeren HADI, een dergelijk monster, een plan van Atheïsme en Materialisme mede, ter verwoesting van het Christendom: de Schrijver zegt, dat hetzelve een uittreksel is uit een handschrift, gevonden op het doodbed van eenen vrijgeest, (men zegt van DIDEROT) en heeft hiermede het voorzeker loffelijk oogmerk, om „ menig onergdenkend verstand te waarschu„ wen"; maar is het wel noodig, is het zelfs wel geraden, ja is het wel der moeite waardig, dien onzin hier met zoo groote uitvoerigheid te vermelden? moesten die dwaasheden der voormalige *Fransche* en *Engelsche* ongeloovigen niet liever aan de vergetelheid overgegeven, of anders derzelver ongerijmdheid en nietigheid met weinige, maar groote en fiksche trekken in het licht gesteld worden? — Voor het overige vindt men ook in dit tweede Deel zeer veel goeds, ja schoons, b. v. in de pogingen van JECHIR, om de bezwaren van ABDALLAH tegen de Godsdienst op te ruimen; maar, *gelijk* meer in dit werk, scheen het Rec. wel eens voor een' Roman te ernstig, voor een' *Aziaat* te Europeesch, voor een' *Mohammedaan* te Christelijk toe; doch hij moest tevens bekennen, dat het bij zulk eenen veelsoortigen inhoud en bij zulk eene inkleeding moeijelijk is, de eigenaardige kleur van het kleed altijd te kiezen en te behouden. — Of de verregaande en wel doorgaande buitensporigheden van ABDALLAH, na al het voorgaande, waarschijnlijk en overeenkomstig zijn karakter verdicht zijn, zou men nog al kunnen betwijfelen; maar in zoo verre is het consequent, dat, wanneer men iemand het geloof aan God en al het Goddelijke heeft weten te benemen, gelijk aan ABDALLAH door ABDUL en HADI geschied was, hij dan tot allerlei zedeloosheid in staat is. — In sommige der laatste tooneelen van dit werk is de verdichting hoog en akelig en onwaarschijnlijk

„ heel loslaat." Wij dachten hier onwillekeurig aan de *vijf dierbare Nieten* van Vader MISERAS. Dat ook een godvruchtig Christen vele jaren na zijne bekeering, en wel eerst op zijn sterfbed, „ aan hen, die zijne papieren in bewaring „ hadden, den last gaf, om alle ontuchtige en vuile pren- „ ten en alle zedelooze en ligtvaardige geschriften, waar- „ door hij de heilige Godsdienst had beleedigd enz., te ver- „ branden," laten wij voor rekening van den Schrijver. Het zonderlingste gedeelte van dit werk, echter, is een brief van meer dan 8 bladzijden van GERON aan zijne geliefde. Wij twijfelen, of wel ooit eene andere vrouw of meisje het heeft durven wagen, om, na het ontvangen van zulk eenen brief van haren minnaar, hem tot echtgenoot aan te nemen. De Lezer oordeele uit het volgende, hetwelk wij onder anderen in denzelven aantroffen:

„ Mijn hart is week, buigzaam, voor elken zachten in- „ druk vatbaar, zoo lang niet het een of ander aan mijne „ overtuiging den oorlog verklaart; dan wordt het staal, dan „ verdwijnen alle betrekkingen van voor mijne oogen; dan „ zijn mij vader, moeder, vriend, vrouw niets; dan sta ik „ met mijne grondstellingen vast op mijne plaats en trotseer „ uit verachting de gansche wereld. — Dit nu op u toege- „ past, zoo is het bij de bepaling van den trap van uw toe- „ komend geluk niet meer de vraag: of gij mijne denkwijze, „ ingeval zij u mishaagde, zoudet kunnen hervormen, — „ want dit zult gij nooit vermogen — maar of uwe denk- „ wijze met de mijne overeenstemt, en wel naar haren ge- „ heelen omvang en al hare beperkingen? Verder, of gij u „ op den weg der overtuiging tot aanneming mijner grond- „ stellingen zult laten leiden, ingeval zij niet reeds de uwen „ waren? — Wanneer ik ooit bij mijne tweede ziel de min- „ ste onverschilligheid of traagheid in hare zedelijke vorming „ ontdekte, zoude aanstonds mijne genegenheid, achting en „ liefde voor u in eene aanmerkelijke mate dalen. Doch „ mijn geduld is onuitputtelijk, als ik met eenen langzaam „ voortgaande heb te doen. — Wil hij echter opzettelijk „ blijven staan, voorbedachtelijk dralen, of wel zelfs, slap „ van zenuwen en van lendenen, zich neêrleggen, dan ver- „ dwijnt mijn geduld, en in deszelfs plaats treedt verach- „ ting. — Er zijn veelvuldige aanleidingen, waaruit onder „ echtelieden geschillen kunnen ontstaan. — Welligt vraagt „ gij, hoe ik mij, ingeval dezulke onder ons oprezen, daar-

„ bij zonde gedragen? Hier is het ronde, vrijmoedige ant-
„ woord: zacht als een vriend; koud en vast als een rots!
„ Gesteld echter, dit gedrag baatte niets, dan zij ons God
„ genadig!"

Onze Lezers vragen welligt, van welk gevolg deze malsche en regt *galante* brief was? — Het huwelijk ging door, en werd ingezegend, „ zonder," dus klaagt de echtgenoot zelf, „ ooit de zegeningen Gods en *der natuur* deelachtig „ te worden, dewijl ik, in eene schoone denkbeeldige wereld levende, mijne geschiktheid voor de genietingen der „ natuurlijke wereld onderdrukt en elke opwekking daartoe „ met tegenzin van de hand gewezen had." Hoe het echter, daar de zaken zoo stonden, mogelijk was, dat de vrouw eindelijk, gelijk de man verder verhaalt, „ mij verliet met „ *ons* kind," betuigen wij niet te begrijpen. Ten laatste geeft de verlaten echtgenoot nu zelf den zeer verstandigen raad: „ Sedert dien tijd zou ik wel ernstig elk goed meisje „ voor den misstap willen waarschuwen, van, zonder het „ strengste onderzoek van zichzelve, met eenen geleerde, „ aan wien zij mannelijke vastheid, meer geest dan zinnelijk- „ heid, en eene zelfbeheersching ontdekt, die door geene „ natuurlijke behoeften kan gestoord worden, zich in te la- „ ten." Daar de smaak verschilt, hebben wij door het medegedeelde onze Lezers zelve in de gelegenheid willen stellen, om te weten, wat zij in dit werk vinden zullen. Als Roman kunnen wij over hetzelve nog geen oordeel vellen, dewijl het verhaal in dit Deel te afgebroken eindigt, om deszelfs *eindelijken* afloop te kunnen gissen. In het volgende Deel zal de Schrijver zijne Lezers verpligten, door hen bekend te maken met den boom, van welken hij zijne gelijkenis ontleent, als hij den mensch noemt: „ een hemelsche „ vrucht op eenen zwakken stam geënt. De laatste sterft, „ — moet sterven — om de eerste tot rijpheid te brengen."

Neêrlands Heldendaden te Land, van de vroegste tijden af tot in onze dagen; door J. BOSSCHA, *Hoogleeraar aan de Militaire Academie te Breda. XIVde tot XXIIIste Aflevering. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1835—1838. *In gr.* 8*vo.* 659 *Bladz. Bij Inteek. f* 7 - 30, *buiten Inteek. f* 9 - 65.

In deze tien Afleveringen fchenkt ons de Hoogleeraar BOSSCHA het *tweede Deel* van het belangrijk werk, van welks *eerfte Deel* (Aflev. I–XIII) wij vroeger (*) onzen Lezers verflag hebben gedaan. Dit tweede Deel bevat het tijdperk der Oorlogen tegen *Frankrijk* federt den *Munfterfchen* Vrede (1648) tot den Vrede van *Aken* (1748) en omvat alzoo eene geheele Eeuw. Met eene geringe wijziging van zijn vroeger plan, om ook de Oorlogen tegen *het Frankrijk der Omwenteling* in dit Deel op te nemen, en het derde alleen aan de gebeurtenisfen van onzen leeftijd te wijden, heeft de Schrijver, door den grooten rijkdom der ftof belemmerd, het beter geoordeeld, dit reeds lijvig boekdeel met den Vrede van *Aken* te befluiten. Hetzelve bleek ons, bij de meest gezette lezing, met dezelfde onpartijdigheid, naauwkeurigheid en geleerdheid als het vorige Deel bewerkt te zijn. Overal heeft de Schrijver geput uit de beste gelijktijdige inlandfche bronnen, als b. v. AITZEMA, SYLVIUS, VALKENIER, ROUSSET, den *Europefchen Mercurius*, enz. en daarbij tevens een nuttig gebruik gemaakt van de beste werken over de krijgskundige Gefchiedenis dier tijden, in *Frankrijk*, *Engeland* en *Duitschland* uitgegeven; als b. v. die van QUINCIJ, FEUQUIERÈS, ALLENT, SEYDEL, COXE, SMYTH, den *Spectateur Militaire*, het *Neues Militar. Journal*, het *Oestreichifche Militar Zeitfchrift* enz. enz. Men zal moeten erkennen, dat er tot dusverre in onze taal geen werk beftond, waarin de Oorlogen, in de *Nederlanden* gevoerd, zoo grondig en oordeelkundig bearbeid zijn. (†) Maar vooral heeft de Schrijver zich bevlijtigd, om, waar dit te pas kwam, de eer der *Nederlandfche* Legerhoofden en krijgsbenden te handhaven, hun belangrijk aandeel in de fchitterendfte wapenfeiten (door vreemdelingen zoo vaak in de fchaduw of op den achtergrond geplaatst) naar waarde en naar waarheid te doen uitkomen, hen te verdedigen tegen onverdiende befchuldigingen, en hunnen roem te ftaven, nu eens uit echte, tot dusverre weinig opgemerkte ftukken, dan weder door het getuigenis van vreemden, ja van vijanden zelve. Hierdoor is dit boekdeel eene hoogstbelangrijke bijdrage geworden voor

(*) 1832, bl. 634. 1833, bl. 355, en 1836, bl. 388.

(†) Wij zeggen dit, zonder aan uitmuntende *Monographiën*, inzonderheid aan die van den Heer MERKES, te kort te willen doen.

Hollands roem, en verdient in dit opzigt niet minder de belangstelling onzer Landgenooten, dan dat van den Heer DE JONGE over *het Zeewezen*. Menigeen zal ook nu eene meer openlijke hulde gedaan vinden aan de dapperheid, door zijne Voorzaten in deze Oorlogen betoond, dan tot dusverre in de gedrukte werken daarover het geval was. — Ook de hoogstbelangrijke inhoud van dit boekdeel boeit reeds van zelf den Lezer. Of zouden Veldslagen als die van *Senef* (1674), *Mont-Cassel* (1677), *St. Denis* (1678), *Fleurus* (1690), *Steenkerke* (1692), *Neerwinden* (1693), *Ramelies* (1706), *Oudenaarde* (1708), *Malplaquet* (1709), *Denain* (1712), *Fontenai* (1745), *Luik* (1746), *Lafeld* (1747) enz., of Belegeringen als die van *Grave* (1674), *Namen* (1692 en 1695), *Bonn* (1703), *Rijssel* (1708), *Doornik* (1745), *Bergen op Zoom* (1747), *Maastricht* (1748), om niets meer op te noemen, geene stof opleveren, zoo rijk en belangrijk, als misschien eenig tijdperk der Geschiedenis aanbiedt?

Slechts zeldzaam zijn ons, onder de lezing van dit even naauwkeurig als onderhoudend werk, misstellingen voorgekomen, en dan nog van te gering belang om te vermelden. Op bl. 329, bij het verhaal van het gevecht bij *Ekeren*, lezen wij: „het Fort *Philippine*"; dit zal *St. Philippe* moeten zijn. Zoo ook, bl. 413, (Slag van *Oudenaarden*) *Maldeghem*; lees *Aweghem*, of misschien *Wanneghem*. Slechts eenmaal ontmoetten wij eenen volzin, die ons duister voorkwam. Op bl. 559 lezen wij: „Geene andere gelegenheid „hebbende gehad, om hunne taktische bekwaamheid te oefenen, dan door hunne opstellingen kunstiglijk tot de naamletter van dezen of genen *Mijn Heer* te ontwikkelen," enz. Doch misschien zinspeelt dit op eene ons niet bekende omstandigheid of Anecdote.

Wij bevelen dit hoogstbelangrijk en echt vaderlandsch werk der belangstelling en aanmoediging onzer Landgenooten dringend aan; en hopen, dat des Schrijvers nieuwe werkkring en woonplaats hem niet verhinderen zullen, om, met het beloofde *derde Deel*, dit vaderlandsch Gedenkstuk op dezelfde wijze voort te zetten en alzoo met roem te voltooijen.

De Koninginnen MARIA STUART *en* ELISABETH; *volgens de oorspronkelijke stukken, berustende in het Britsch Museum*

en het Rijks-archief. Naar het Hoogduitsch van F. VON RAUMER. *Iste Deel.* *'s Gravenhage, bij* J. Kips, J. H. Z. 1838. *In gr. 8vo. X en 256 Bl. f 2-25.*

In dit werk, met een afbeeldsel van MARIA, op haar zestiende levensjaar, versierd, vindt men bijdragen tot hetgene de Schrijver over het voorgestelde onderwerp reeds medegedeeld heeft in zijne *Briefe aus Paris* en in zijne *Geschichte Europas;* en ten opzigte van zijne bedoeling en handelwijze zegt hij, bl. 2, 3: „Ik zal mij ook thans, gelijk „vroeger, beijveren, om, met de grootste onpartijdigheid, „uit eenige *bekende* en *gedrukte*, zoowel als uit vele *onbe-„kende* en *nietgedrukte* bronnen, de wederzijdsche betrek-„kingen tusschen ELISABETH en MARIA zoo veel mo-„gelijk op te helderen." De form van brieven aan eenen vriend, die hij hiertoe gekozen heeft, is slechts een zwak voertuig der zaken, dat weinig uitkomt, en even zoo goed hoofdstukken had kunnen genoemd worden. In het bijeenverzamelen van zulke stukken, en het trekken van gevolgen uit dezelve, zal het vooral aankomen op de *echtheid* der bronnen, waaruit de verzamelaar geput, op de *volledigheid*, waarmede hij daarvan gebruik gemaakt, en op de *onpartijdigheid*, waarmede hij daarin gehandeld, en besluiten daaruit afgeleid heeft. Rec. vindt zich niet in staat, om over de twee eerste punten ten opzigte van dit werk te oordeelen, maar wil naar billijkheid en liefde vooronderstellen, dat het daarmede in orde is; doch wat de onpartijdigheid betreft, deze durft hij den Schrijver niet zoo onbepaald toekennen, want deze toont (zoo komt het hem ten minste voor) steeds blijken van vooringenomenheid tegen MARIA en voor ELIZABETH. Vele berigten zijn ontleend uit brieven van den *Engelschen* Ambassadeur RANDOLPH bij de *Schotsche* Koningin; maar is hij wel zoo onbepaald te vertrouwen, daar hij zich, ja, wel somtijds eenigzins gunstig over haar uitlaat, maar er toch steeds op uit is, om de kwade geruchten omtrent haar, ook de onzekerste en ongerijmdste, en die van geen politiek belang waren, aan den *Engelschen* Minister CECILL over te brieven? en bij VON RAUMER vindt men, ten minste naar Recs. gevoel, maar al te zeer eene neiging, om alles ten ergste op te vatten, en ten nadeele van MARIA te gelooven en uit te leggen. — Dat MARIA dwaasheden, groote dwaasheden en verkeerdheden begaan heeft, wie zal dit, onbe-

vooroordeeld zijnde, ontkennen? maar of zij daarom nog die slechte en booze en misdadige was, waarvoor zij dikwijls uitgekreten is, en tot welk gevoelen VON RAUMER ook blijkbaar overhelt, dit is eene andere vraag. Doch helaas! wie zal in deze nog veelzins duistere en verwarde historie geheel onpartijdig regter zijn! hoe veel kwam er niet in het spel, om het tot een chaos van inwikkeling en verwarring te maken, zinnelijke liefde, vrouwelijke jaloerschheid, staatkunde, Godsdienst, — wat niet al! — „De Koningin van „*Schotland*," schrijft Lord BURGHLEY (CECILL) aan ELIZABETH, bl. 197, „is inderdaad een gevaarlijk per„soon voor uw' verheven rang (*estate*) en zal zulks altijd „blijven." Ja, juist! daar lag welligt de moeijelijke knoop: MARIA stond ELIZABETH in den weg, en daarom moest zij op de eene of andere wijze uit den weg geruimd worden. — In een ander opstel, bl. 201, werpt hij het vermoeden op, dat zij er geen zaak van maken zal, om ELIZABETH te laten vermoorden; ja VON RAUMER zelf, na de mededeeling van eenen „allerhevigsten" brief, (gelijk hij zelf dien noemt) van en aan eenen onbekenden, (bl. 242—245) welks gezag dus in het minst niet blijkt, gaat (bl. 245, 6) zoo ver, dat hij de schriktooneelen schildert, die zij zou aangeregt hebben, indien zij vrij geweest ware. Mag dit, zonder genoegzame gronden, aan de reeds grootelijks bezwaarde te last gelegd worden door eenen Geschiedschrijver, die onpartijdig onderzoekt, wat er gedaan en gebeurd is? — Doch wat hier ook van zij, men zou toch mogen vragen, wat ELIZABETH regt gaf, om jegens MARIA zoo te handelen, als zij gehandeld heeft; en is het op zijn zachtst gesproken niet onbillijk, dat zij derzelver herhaalde verzoeken om eene zamenkomst met haar onbeantwoord gelaten, en althans niet toegestaan heeft? VON RAUMER verdenkt meer dan eens de opregtheid van MARIA's schrijven aan ELIZABETH, zonder hiervoor iets anders aan te voeren, dan dat zij zich (wat zekerlijk vrij zwak en flaauw was) over hare zachtheid in dat schrijven bij den Paus verontschuldigt. Maar wat moet men dan denken van ELIZABETH's schijnbaar deelnemend schrijven en berigt laten geven aan MARIA, als men bl. 226 en reeds vroeger leest, dat zij haar hare „*doodvijan*„*din*" noemt? Kan men van zulk eene, die zich in zoodanige omstandigheden tot Regter opwerpt, de noodige onpartijdigheid verwachten?

Intusfchen, hoe men ook over de denkwijze van VON RAUMER in deze zaak oordeele, hij heeft zich door deze verzameling verdienftelijk gemaakt bij degenen, die lust mogten hebben tot diepere onderzoekingen van eene zaak, die misfchien wel nooit geheel in het heldere zal kunnen gebragt worden, en waarvan hij zelf zegt, bl. 2, dat, „ in fpijt van „ alle nieuwe ontdekte daadzaken, de uitkomst en de flotfom" (bij onderfcheidene befchouwers) „ volftrekt van el„ kander zullen verfchillen."

Dagboek eener Reis naar Rusland, met Z. M. Oorlogsbrik de Panther, door den Kapitein-Luitenant ter Zee A. C. EDELING, *in* 1835. *Te Doesborgh, bij* Kets en Lambrechts. 1838. *In gr. 8vo.* 73 *Bl. f* 1-20.

Vele bijzondere en te voren onbekende zaken zal men wel uit dit boeksken niet vernemen; immers het meeste algemeen wetenswaardige, dat er in voorkomt, is ook van elders bekend. Doch des Schrijvers oogmerk was, volgens de Voorrede, geenszins, iets nieuws over *Petersburg* mede te deelen; maar alleen, een getrouw verhaal te geven van hetgeen hij zelf zag en ondervond. Dit doet hij in een' goeden en befchaafden ftijl, zoodat het werkje zich met genoegen laat lezen. Een fteendrukplaatje, voorftellende den vuurtoren van *Odensholm* in de *Finfche* golf, verfiert het weluitgevoerd geheel. Het ftrekt den Schrijver tot eer, dat hij, bl. 71, aan zijne, hem en anderen zoo gul onthaald hebbende gastvrienden, de familie VAN ALLER, te *Elfeneur*, den vereischten dank betuigt, en hen verdedigt tegen de blaam, die de Opfteller van het Reisje met Z. M. fchip *de Zeeuw*, door dat hij, uit gebrek aan taalkennis, te weinig met hen in gefprek had kunnen komen, op hen geworpen had, even alsof hij, over hunne ftugheid als anderzins, regt had zich te beklagen. Wij vragen hem met den Heer EDELING: hoe kan men een juist oordeel vellen over iemand, met wien men niet kan fpreken? Gelukkig, dat dit later berigt achtenswaardige lieden herftelt in dat gunftig oordeel onzes volks, waarop zij zoo veel aanfpraak hebben.

Modellen voor het topographisch teekenen, zamengesteld door J. H. JAPPÉ, *Ing. Ver. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1838. *In kl.* 8*vo. f* 3 - :

De Heer JAPPÉ verdient allen lof voor het zamenstellen en uitgeven van een werkje, waaraan tot heden gebrek was. Blijkens de Voorrede, gevoelt hij zelf de onvolledigheid van zijnen arbeid; maar deze proeve staaft genoegzaam zijne wezenlijke verdiensten in dit vak.

Op de uitvoering zoude hier en daar nog al wat aan te merken zijn: de Lithographie van den Heer OOMKENS kan, naar dit voortbrengsel te oordeelen, nog niet met andere dergelijke Etablissementen, ook in ons Vaderland, wedijveren. Zoo wenschten wij b. v., onder meer anderen, eene betere uitvoering der plaat N°. 11, *Tuinen*. Hier is het doel van den teekenaar geheel gemist: de onderscheidene plantsoenen zijn niet te kennen, en er is geen licht en bruin in eenige der partijen. De platen N°. 27 en 30, *Bergen* en *Rotsen*, zagen wij gaarne uitvoeriger behandeld en met meer voorbeelden versierd. De lichtzijde van N°. 27 heeft nagenoeg dezelfde kracht als de schaduwpartij: dit behoorde zoo niet. De letters bladz. 38 en 39 leveren geene verscheidenheid genoeg op, en kunnen bezwaarlijk tot voorbeelden voor mingeoefenden dienen: de vorm is niet bevallig, en hier en daar zijn ze zeer onregelmatig.

Wij wenschen, dat ook anderen het door den Heer JAPPÉ aangewezen pad mogen inslaan, en hij zelf zich de moeite geven, deze eerste proeve door meerdere en vollediger Stukjes te doen volgen, waartoe hij door deze uitgave bewijst de noodige kunde en ervaring te bezitten, welke men dan ook van den verdienstelijken vervaardiger der Kaart van de Provincie *Groningen* verwachten kon.

VERTAALDE ROMANS.

De beoordeeling, of liever aankondiging, van een dozijn vertaalde Romans weder in eene enge ruimte moetende bijeendringen, ontmoeten wij ditmaal, als meestal, oude kennissen en vreemdelingen. Tot de eersten (om zonder meer inleiding ter zake te treden) behoort wel in de eerste plaats:

De kleine Bultenaar, een geschiedkundige Roman uit de tijden van het Fransche Regentschap, *door* L. F. *Vrijheer* VAN BILDERBECK. *II Deelen. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1838. *In gr. 8vo.* 524 *Bl. f* 5 - 50.

Immers een' Schrijver, die reeds het derde eener eeuw aan onze Landgenooten bekend is, en wiens schriften in der tijd, dat is, eer hij door anderen deels verdrongen, deels overschaduwd werd, zeer algemeen gelezen werden, mag men wel onder de oude kennissen tellen. De Vrijheer viel wel eens in het overdrevene; hij had dit met velen zijner tijdgenooten gemeen; LAFONTAINE onder anderen is er meer, dan hij verdiende, door achter de bank geraakt. Ook de tegenwoordige Roman is er niet geheel van vrij te spreken; maar vinding en plan zijn vrij wat ingewikkelder, dan men het van vele *Pygmeen* des tegenwoordigen romanvollen tijds gewoon is. De karakters zijn uitnemend volgehouden, en, schoon er niets in zij, of het *kan* zoo gebeuren, de waarschijnlijkheid is zeer klein. De *kleine bultenaar* is veel minder hoofdpersoon, dan de titel zou doen verwachten. In dit opzigt schijnt de Vrijheer aan de gewoonte van de nieuwste Romanschrijvers zijn offer gebragt te hebben. De Vertaling is, zoo als men die van den bekwamen S. v. G. verwachten kon. Blijkens de veelvuldige herhaling, schijnt hij *deel aan iemand nemen*, voor *in iemand belang stellen*, niet voor een *Germanismus* te houden. Wij achten het een even grove als *bogen* voor *bladen* papier, dat hem D. II, bladz. 171, ontsnapt is. Ald. bladz. 187: EULALIA voor EVELINA, en 106: „MARIA *betoonde* de grootste deelneming", voor *verwekte*, zijn misstellingen.

Een andere oude kennis is de Schrijver van:

HEDWIG, *Koningin van Polen. Een Historisch Romantisch Tafereel*, *door* A. VON TROMLITZ. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1838. *In gr. 8vo.* 236 *Bl. f* 2 - 40.

De romantische, dat is waarheid en verdichting dooreenmengende, levensbeschrijving eener Vorstin kan men bezwaarlijk een „Historisch Romantisch Tafereel" noemen; maar onder deze uitdrukking schijnt tegenwoordig al zeer veel te kunnen doorgaan. Elk zijn smaak. Zoo hebben wij voor ons nooit zoo hoog geloopen met dezen Veelschrijver, en

zullen dus wel niet voor partijdig worden gehouden, wanneer wij onze meening uiten, dat de onderhavige een der Romans van VON TROMLITZ is, die ons dan nog het beste bevielen. Oneindig hooger ſtaat:

PHILIP AUGUST, *of de Wapenbroeders. Naar het Engelsch van* G. P. R. JAMES. *II Deelen. Te Amſterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1838. *In gr. 8vo.* 619 *Bl. f* 6-:

Wij zouden der waarheid te kort doen met te zeggen, dat deze Roman ons evenzeer hadde voldaan als des Schrijvers *Maria van Bourgondië*, waartoe het tooneel en tijdvak niet weinig zal toebrengen. Echter ſtreeft ook hier JAMES, die, misſchien tot zijn bederf, weder al te veel ſchrijft, de beste Romanſchrijvers op zijde. *Philip August* bevat plaatſen, die WALTER SCOTT waardig zijn, zoo als de *nar*, waarop de Vertaler met regt opmerkzaam maakt. De tijd is dan ook allezins *romantisch*, de twaalfde Eeuw, met de onbegrensde Pauſelijke Hierarchie en ſchitterende wapenfeiten van den ontwaakten Riddergeest; hoewel wij op zichzelf die tijden niet zoo buitenſporig verheffen, noch het leenſtelſel „de „heerlijkſte inſtelling van het verjongd *Europa*" noemen. De Schrijver toont eene buitengewone bekendheid met de zeden en gewoonten van dien tijd, en bezit de zeldzame verdienſte van die ongezocht bij te brengen. Kortom, niemand zal dit werk onvoldaan uit de hand leggen, en den Vertaler meer danken voor zijne welgeſlaagde overzetting, dan den Uitgever voor de allerellendigſte *vignetten*, die het boek evenzeer ontſieren, als de nette druk het aanbeveelt. Wij klagen gedurig over hetzelfde *vignet* voor alle de Deelen; maar nog liever één goed, dan twee zulke afſchuwelijke.

Wij komen tot eenige vreemdelingen in het vak, waarmede wij voor het eerst kennis maken, *of* in het algemeen, *of* bepaaldelijk als Romanſchrijvers. Tot de laatstbedoelden behoort eene Vrouw, die wij, als hoogst beſchaafde Schrijfſter voor de jeugd, ſedert lang op prijs ſtelden, maar van wie ons geene Romans voor volwasſenen bekend waren, vóór het ontvangen van:

ARTHUR *en* DARINGHA, *of de Kolonisten in Nieuw-Holland; door* AMALIA SCHOPPE, *geb.* WEISE. *II Dee-*

len. Naar het Hoogduitsch. Te Haarlem, *bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1837. *In gr. 8vo.* 507 *Bl. f* 5 - 60.

Bij smaakvolle karakterschildering, wordt de lezer op eene aangename wijze bekend gemaakt met de zeden en gewoonten der Wilden van *Nieuw-Holland* in de vorige Eeuw. Aan de zedelijke strekking kan niemand twijfelen, die op den naam der Schrijfster let. Misschien is de betrekking van DARINGHA, de jeugdige Wilde, tot ARTHUR SHELLY, ook in een kind der natuur, niet geheel vrij van overdrevenheid. De vroegere levenslotgevallen des laatsten zijn uiterst belangrijk, en verraden de uitmuntende pen, die voor de jeugd zooveel voortreffelijks schreef. Het vreemde van het *terrein* draagt niet weinig bij, om den Roman des te onderhoudender te maken.

Wij kenden LESSMANN als Geschiedschrijver uit zijnen *Albuquerque*, en als fijn *Satyricus* uit de *Reisavonturen van eenen Zwaarmoedigen.* Dit vroeggestorven Vernuft heeft zijne krachten ook beproefd aan den Roman in:

De Heidensche Molen; een Roman van DANIEL LESSMANN. *Naar het Hoogduitsch. II Deelen. Te Leeuwarden*, *bij* G. T. N. Suringar. 1837. *In gr. 8vo.* 7[illegible] *Bl. f* 6 - 90.

Geschiedkundig is deze Roman in geenen deele; ook laat zich de geschiedenis gemakkelijk op één vel druks verhalen. Het is dus in den volsten zin een *Roman de caractère;* maar in dit opzigt een meesterstuk, waarop men alleen met grond zou kunnen aanmerken, dat er slechts één waarlijk goed karakter in gevonden wordt, GOTTFRIED — wien de Schrijver de grilligheid of de eigenliefde gehad heeft, zijnen eigen' naam te geven — LESSMANN. De verschillende *situatiën* der hoofdpersonen doen hun karakter tot in de fijnste menschkundige *nuances* uitkomen. De gang van het verhaal, schoon, als gezegd, eenvoudig, is echter zeer belangwekkend, en de afloop geheel anders, dan men zich dien zou hebben voorgesteld; onzes inziens moest echter de Roman vroeger eindigen. Aan gezochte aardigheden, waartoe de Bijbelsche geschiedenis, helaas! het hare leenen moet, herkenden wij, tot onze spijt, den Schrijver der *Reisavonturen.* De gods-

dienstige tint van het laatste gedeelte steekt daarbij evenwel gunstig af, en het geheel heeft eene uitnemende zedelijke strekking. De vertaling wordt slechts zeldzaam door vlekjes, als *betrachten* voor *beschouwen*, D. II, bladz. 74, ontsierd.

Thans hebben wij de eer, eenige nieuwe Romanschrijfsters en Schrijvers aan onze Lezers voor te stellen. Wij spreken van *Schrijfsters*, en dat zal niemand verwonderen, die zich herinnert, dat de Dames zich inzonderheid op de beoefening van *deze* soort van Letterkunde hebben toegelegd, en zulks niet het minst in *Engeland*. Daar is menige Romanschrijvende *Lady* en *Miss*, eene MORGAN, BRAY, SHELLEY, HOLLAND en meerderen, niet op te noemen zonder pronk van letterkundige kennis. Eene nieuwe Zuster in het gild was ons de Schrijfster van twee Romans, heetende:

De Echtbreekster. Naar het Engelsch. Te Amsterdam, bij J. H. en G. van Heteren. 1838. *In gr. 8vo.* 349 *Bl.* *f* 3 - 50.

TREVELYAN, *eene Familiegeschiedenis uit den aanvang der negentiende Eeuw. Naar het Engelsch. II Deelen. Te Haarlem. bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1837. *In gr. 8vo.* 468 *Bl.* *f* 5 - 40.

beide door *Lady* CHARLOTTE BURY, en beide onder de beste voortbrengselen in dit vak te tellen. De hoofdpersoon in het eerstgenoemde werk is niet, wat men in den *eigenlijksten* zin door eene echtbreekster verstaat, maar eene *Lady*, die haren man verliet, om — hetgeen naar *onze* wetten niet zou kunnen — met *Lord* HOWARD te huwen. Was misdadige liefde tot dien stap de aanleiding, de Schrijfster plaatst alle de ongelukken der vrouw in het treffendste licht, door dezelve, zoowel met betrekking tot haarzelve, als tot hare kinderen, uit dien éénen misstap te doen voortvloeijen. Het gansche, bij uitnemendheid *zedelijke* verhaal leidt tot het slot: „Hoe zwak en onvermogend is onze eigene kracht, „om ons op den weg der deugd te houden! — hoe deernis„waardig zijn de gevolgen van de zondige blijdschap derge„nen, die dezelve koopen ten koste van de deugd! — hoe „gewisselijk achterhaalt hen de straf zelfs in deze wereld! „— hoe verre zijn zulke banden er van af, het geluk te „schenken, met welks vooruitzigt zij ons streelen! — en

„ hoe onvoldoende zouden jaren van ootmoedig berouw,
„ verdriet en beproeving wezen, om voor de zonde te boe-
„ ten, ware het niet, dat eene hoogere magt den wil bezat,
„ om ons zelfs aan den uiterften rand des verderfs te be-
„ houden!"

Als Roman ftaat *Tryvelyan* althans niet lager. De verhaaltrant is ook hier uiterst levendig en onderhoudend, en de lesfen, die inzonderheid voor de vorming en opvoeding van het vrouwelijk geflacht hier kunnen worden opgezameld, verdienen ernftige behartiging; zoodat wij deze beide werken met volle ruimte mogen aanbevelen. De *Engelfche Lady* heeft daarop meer aanfpraak, dan de *Duitfche Fräulein* AMALIA KRAFFT, Schrijffter van:

GULMINEH, *een gefchiedkundig Tafereel van den tijd van* BONAPARTE'S *togt naar Egypte. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1837. *In gr.* 8*vo.* 227 *Bl.* *f* 2-:

Het is vreemd, dat eene *Vrouw* er vermaak in kon fcheppen, zulke krijgstooneelen, als hier voorkomen, te fchilderen. Zij heeft zich — dit valt niet te ontkennen — vele moeite gegeven, om de voornaamfte gebeurtenisfen van NAPOLEON'S veldtogt in *Egypte* en *Syrië* op te nemen. Voorts behaagde het ons weinig. Als werk eener Vrouw is het ons te *militair*, en als Roman te onbeduidend.

Van de Dames brengt ons tot de Heeren een klein boeksken, dat wij echter niet weten, of het eene *Schrijffter*, dan of het eenen *Schrijver* heeft:

De Schijnblinde. Historisch Romantisch Tafereel, uit de tijden van CROMWELL. *Te Utrecht, bij* L. E. Bosch. 1838.. *In gr.* 8*vo.* 171 *Bl.* *f* 1-60.

Hier verbergt zich alles; Schrijver, Vertaler — alleen de taal niet, waaruit het is overgezet, want het werkje krielt van grove en ergerlijke *Germanismen*. De Vertaler verdiende wegens dezen *laster*, (*Laster*, misdrijf, bladz. 10) een pak flagen met de *gewigtige* (*wigtige*, zware) eiken knods, van welke hij bladz. 96 fpreekt. Wij raden den Uitgever welmeenend, zulke letterlijke overfchrijvers niet meer in zijne dienst te nemen, en, wil hij laten vertalen, betere werken door kundiger pennen te doen overzetten. Wij zouden even-

wel het kleine boeksken onregt doen, wanneer wij er levendigheid van befchrijving op fommige plaatfen aan wilden ontzeggen.

Van

De verſtooten Zoon. Een geſchiedkundig Tafereel uit de Volksbewegingen in Italië en Spanje, ſedert het jaar 1812. *Vrij naar het Hoogduitsch van* HEINRICH SCHEFFER. *II Deelen. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1838. *In gr. 8vo.* 408 *Bl. f* 4-80,

weten wij noch tot lof, noch ter afkeuring veel te zeggen. Behalve het dwaze van overdrevene vrijheidszucht is er niet veel uit te leeren, maar kwaad zal men er ook wel niet uit zuigen. De Vertaler, H. VAN DER SPRONG, heeft eenige redeneringen over ſtaatkunde uitgelaten, en daarin beſtaat het *vrije* der Vertaling. Voorts — het boek wekt wel geene hooge belangſtelling, maar ſtelt die ook niet te leur; het boeit evenmin, als het verveelt. De vertaling is goed.

Wonderlijk, als de naam des Schrijvers, is het boekje:

GEORG SCHOBRI, *de Rooverhoofdman in Hongarije, eene karakterſchets uit den nieuwſten tijd. Naar het Hongaarsch van* LADISLAV HÓLICS SZÉKHELY, *bewerkt en uitgegeven door* ***** *Naar het Hoogduitsch. Te Groningen, bij* M. Smit. 1838. *In gr. 8vo.* 194 *Bl. f* 1-80.

Vertaling van eene vertaling! Maar is dan ook van eenen Overzetter te vergen, dat hij *Hongaarsch* verſta? Hoe het zij: „Het plan van dit geſchrift is, de tooneelen van het „rusteloos leven van den beruchten Rooverkapitein in za„menhang te geven, en deszelfs doel, de leer: dat ook de „door geest en zeden hooger geplaatſte roover altijd nog „misdadiger blijft, dat ééne ſchrede van het pad der wet „tot de andere en tot wandaden voert, die het licht niet „kunnen verdragen." Ten betooge dier waarheid dit zeer *fragmentarisch* ingerigt werkje ſchrijvende, deed de Auteur voor het minst een' even noodzakelijken arbeid, als de *magister* bij CLAUDIUS, die opzettelijk meende te moeten betoogen, *dat een ſtudent geen rinoceros is.* „Eene ſchildering „van *Hongarije* te geven, was voornamelijk het plan van „den Uitgever." Jammer, dat het niet beter is bereikt. De

letter is oogvermoeijend klein, en toch ſtaat er weinig op eene bladzijde — het beeld van het werkje, dat veel ſchijnt te zullen geven, en inderdaad bitter weinig geeft.

Van geheel andere ſoort is:

De Man naar de Wereld, die van hare genietingen verzadigd was. Een onderhoudend Tafereel uit den tegenwoordigen tijd in Frankrijk, door G. DE FELICE, *Predikant te Bolbec. Naar het Fransch. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1837. *In gr. 8vo.* 196 *Bl. f* 1-80.

Een boekje, dat alleen naar den *vorm* tot de klasſe der Romans behoort, maar overigens van eenen geest en inhoud is, dat wij niets liever wenschten, dan dat het gelezen wierd door allen, die, eenmaal gewoon niets te nuttigen dan zouteloozе kost, er zich niet toe kunnen zetten, iets anders en iets beters ter hand te nemen. Die het voortreffelijke werkje gelezen heeft, zal misſchien, of liever zeker, begrijpen, waarom wij hier, onder de vertaalde Romans, hetzelve met den onbepaaldſten lof, en met de welmeenendſte aanprijzing aan alle beminnaars van ſmaakvolle en in den waren zin des woords *ſchoone* lectuur, vermelden.

Grunoos Zegefeest. (28 *Augustus* 1838.) *Door* R. BENNINK JANSSONIUS. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1838. *In gr. 8vo. f* :-25.

November 1813 *herdacht. Dichtregelen door* F. H. GREB. *'s Gravenhage, bij* W. P. van Stockum. 1838. *In gr. 8vo. f* :-25.

Wanneer eenmaal onze talloozе zangers en zangertjes aan het uitgeven hunner werken begonnen zijn, dan ſchijnt het, alsof de zucht, om hunne producten gedrukt te zien, tot eene ziekte wordt. Bij elke gelegenheid maken zij verzen, hetgeen hun volkomen vrijſtaat; maar ongelukkig is het, dat alles, wat gemaakt wordt, ook het licht moet aanſchouwen. Welk eene menigte grootere en kleinere dichtſtukken komt er bijna maandelijks uit, en hoe weinig is er, dat geſchikt is, om den roem der Dichters en der vaderlandſche Letterkunde te verhoogen! Ook de beide ſtukjes, aan het hoofd

dezes gemeld, hadden gerust ongedrukt gebleven kunnen zijn. Het eerste is bij gelegenheid van den thans weder gevierden gedenkdag van Groningens ontzet in 1672. Er is in dezen lierzang hier en daar gang; gemakkelijkheid van versificatie kan ook den Heere JANSSONIUS niet worden ontzegd. Maar er is zoo veel onbepaalds, zoo veel valsch vernuft en loutere *klingklang* in dit kleine stukje, dat het beter ongedrukt ware gebleven. Wat beteekenen b. v. *de ijzeren schachten* van den adelaar, aan wien bevolen wordt:

... plof met meer dan reuzenkrachten
  Op 't muurgevaart van 's Bisschops staal,
En beuk en kneus in heilge woede
Den arm, die aan zijn oorlogsroede
  Nog 't eerloof hecht der zegepraal?

Of heeft het eenigen zin, als *de kracht der stad* genoemd wordt:

De strandrots, waar zich de oorlogszwaarden
Van Keulens heirstoet stomp op schaarden?

Heeft het zin, of is het enkel om het rijm, dat er gesproken wordt van *de wreed gesnuikte lijfsvasallen?* enz. enz. Dat die jonge Dichters niet eerst leeren denken, voordat zij hunne half geborene gedachten in zangen uitstorten!

De *Dichtregelen* van den Heer GREB zijn in IV afdeelingen gesplitst; eene gemakkelijke manier, als men het te moeijelijk vindt of geen tijd heeft, om een goed zamenhangend geheel te maken. Dezelfde aanmerkingen als op de bovenstaande zijn ook op deze dichtregelen veelzins toepasselijk. De tijd is voorbij, dat het onzinnig schelden en razen op NAPOLEON, die overdrevene schilderingen, als ware hij een helgeest enz., in den smaak kunnen vallen. Dat liet zich in de eerste dagen van billijke verontwaardiging en welverdienden haat verklaren. Nu de gemoederen bedaarder zijn geworden, verfoeit men den dwingeland evenzeer, maar men lacht toch om al den onzin, die in rijm en onrijm over hem is uitgebraakt. Dien onzin vinden wij in deze regelen nog eens weder opgedischt. NAPOLEON is daar eene *reusgestalte* in den nacht, met *den blikfemstaf van d' Oppergod in hand* (zeker voor *in de hand.*)

En bij den ſtraal van vuur, die, door het hevig ſlingeren
Diens ſchepters, als ontſpringt aan zijne ontzagbre vingeren,
Zien wij de Maagd van Nederland!

Als dat geen bombast is, weet Rec. er niets van. En met dienzelfden bombast is I, II en III opgevuld. Waarlijk, het is jammer, dat IV, waarin gang en warmte is, vergezeld moet gaan van deze ſmakelooze en onzinnige wartaal! Het goede papier is wel geduldig, en ons publiek wel ligt voldaan, als het met deze dichtregelen *November* 1813 naar wensch en behoefte herdacht vindt.

Broek in Waterland, naar waarheid geſchetst in een dichtſtukje. Te Amſterdam, *bij* W. Brave, Jr. 1838. *In gr.* 8*vo.* 26 *Bl. f* :-40.

Een curieus ſtukje van eenen onbekenden *Broek in Waterlandſchen* Poëet, een ijverig voorſtander van den roem zijner geboorteplaats, een getrouw beſchrijver van de ſchoonheden daar te vinden. Hij is wel een weinig inconſequent; want nu eens hooren wij hem zingen:

Hier roept men in verrukking uit:
Hoe ſchoon zijt gij, Natuur!

dan weder vertelt hij ons, dat *Natuur hier bedroevend ſuft.* Maar overigens, gij kunt ſtaat op hem maken:

De waarheid is zijn ſtaf.

Of hij ook Dichter geboren is, daaraan kan wel niemand twijfelen bij het lezen van dergelijke verhevene regels:

Bij de inkomst leest men op een bord,
('t Geen hier niet woordlijk ſtaat:)
„ Niet vóór de zon in 't oost verſchijnt,
„ Noch nádat zij in 't West verdwijnt,
„ Rook' men een pijp op ſtraat!

„ Des daags bedekke een goede dop
„ De pijp, uit vrees voor brand!
„ Ook word' hier, uit voorzigtigheid,

„ Elk paard bij eenen toom geleid,
„ Door een vertrouwde hand!

„ Let wèl! want de overtreding wordt
„ Door boete weer vergoed!"

Geene bijzonderheid van *Broek* wordt in dit ſtukje vergeten. Men hoore ſlechts:

Bij d' afloop trekt een ſteenen huis
Door grootheid nog het oog;
Wijl 'k van een vellendroogerij,
Twee kaaspakhuizen aan deez zij,
U hier nog melden moog.

Die *Broek* wil leeren kennen, en natuur en kunst in poëzij wil bewonderen, die koope dit boekje!

---

1. *Zuid-Hollandſche Volks-Almanak voor* 1839. *Te 's Gravenhage*, *bij* de Erven Doorman *en* J. D. Steuerwald. *In kl.* 8*vo.*, *behalve Kalender*, *enz.* 219 *Bl. f* 1 - :

2. *Rotterdamsch Jaarboekje voor* 1839. *Te Rotterdam*, *bij* A. Wijnands. *In kl.* 8*vo.* 202 *Bl. f* 1 - 25.

3. *Overijsſelſche Almanak voor Oudheid en Letteren. IVde Jaargang. Te Deventer*, *bij* J. de Lange. *In kl.* 8*vo.* 346 *Bl. f* 1 - 50.

4. *Groninger Studenten - Almanak voor* 1839. *Te Groningen*, *bij* W. van Boekeren. *In kl.* 8*vo.* 226 *Bl. f* 1 - 50.

5. *Amſterdamſche Studenten - Almanak voor* 1839. *VIIIſte Jaar. Te Amſterdam*, *bij* J. D. Sijbrandi. *In kl.* 8*vo.* 142 *Bl. f* 1 - 80.

Wij hebben nog enkele Almanakken aan te melden, die wij ontvingen na het aankondigen van de in N°. II behandelde, omtrent welker beide laatſte wij nog te zeggen hebben, dat de *Nieuwe Tijdkorter*, gelijk wij zijn onderrigt, zich kenmerkt als poging tot onderkruiping van Vader HAZELHOFF's lang gevestigd Jaarboekje.

De *Zuid-Hollandsche Volks-Almanak* blijft het gunstig onthaal verdienen, door ons, bij het verslag van den vorigen jaargang, daaraan beloofd en toegewenscht. In de voortgezette *Proeve eener Aardrijks- en Geschiedkundige Schets van Zuid-Holland*, door A. W. SMALT, wordt een beknopt en goed overzigt van de steden en dorpen in *Rhijnland*, het Heemraadschap van *Woerden* en *Schieland* gegeven. De kundige J. SMITS, JZ., te *Dordrecht*, leverde *Geschiedkundige Bijzonderheden van het Huis de Merwede*, (waarbij een steendrukplaatje) die gevolgd worden door eene biografische aanteekening van zijnen geleerden Stadgenoot, den Eerw. 's CHOTEL, betreffende MATTHIJS VAN DE MERWEDE, Heer van *Clootwijk*. Het *Bezoek aan den Hoek van Holland en het Eiland Over-Flakkee*, door Mr. G. MEES, zal met genoegen gelezen worden. Ook het *Huis te Britten*, door den Baron VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, en de *Oud-Hollandsche Jaarmarkten en Kermisfen*, door SMALT, zijn even belangrijk als onderhoudend. Bij de afbeelding van JANUS SECUNDUS heeft de Heer BUDDINGH een kort verslag wegens het leven en de *erotische* voortbrengselen van dezen kusgragen en bevalligen Dichter gevoegd, dien de Zetter (bl. 153) in 1711 heeft laten geboren worden, hetwelk den Corrector ontgaan is, die anders 1511 zou hebben veranderd. — Ziedaar den inhoud van het Proza in dezen jaargang, dat verreweg de meeste plaats beslaat, en uit de opgave waarvan men zien zal, dat het der Redactie aan geene kundige Medehelpers ontbreekt. Onder de Dichtstukjes, offchoon verschillende in waarde, is er echter niet één, dat het boekje ontsiert, hetwelk ruim vertier, tot verdere aanmoediging van Redactie en Uitgevers, vinde.

Het doel der uitgave van N°. 2 is het vervangen van den gewonen *Rotterdamschen Almanak* door een jaarboekje, meer aan de tegenwoordige vorderingen der drukpers geëvenredigd. De daarop geopende inteekening schijnt de verwachting des Uitgevers veeleer overtroffen dan teleurgesteld te hebben. Hij en de ongenoemde Redacteur openen dezen *eersten* jaargang met een zeer bescheiden woord aan hunne stadgenooten, waarin zij erkennen, dat hier nog veel gevonden wordt, hetgeen toegeeflijkheid en ontschuldiging noodig heeft.

Zoo ver *Rec.* kan oordeelen, is de eigenlijke Almanak met naauwkeurigheid en zorg bewerkt; hij hoopt, dat ook de aanwijzing der watergetijden, waarbij een groot gedeelte der ingezetenen van *Rotterdam* bijzonder belang heeft, juist zal

wezen. De ongemeen uitvoerige opgave van het afvaren en afrijden van Stoombooten, Beurtschepen, Diligences enz. zal tot groot gemak der burgerij, en ook van elders wonenden, verstrekken.

Wij komen nu tot het Mengelwerk. Eene misstelling van het leesteeken (;), bladz. IV, reg. 2 der *Voorrede*, zou in den waan kunnen brengen, dat *alle* Auteurs der opgenomene bijdragen thans elders met der woon gevestigd zijn. Dit is echter blijkbaar zoo niet. Men vindt hier een 42tal stukjes in rijm en onrijm, in waarde en geest verschillende. Het bijschrift van VAN DEN BROEK *op de* (mislukte) *beeldtenis van* G. K. *Grave* VAN HOGENDORP, *de Stedeling op het land* van SCHUMACHER, en *de Stoom* van W. J. D. bevielen *Rec.* onder de oorspronkelijke Dichtstukjes wel het beste; en in *de Visscher* en *Visschersvrouw* vond hij gelukkige vertalingen uit het Hoogduitsch door den jongen TOLLENS, wien hij toewenscht, dat hij eenmaal het vaderlijke voetspoor met gelijken roem drukken moge. VAN DER HOOP heeft, gelukkig voor zijnen dichterlijken naam, betere voortbrengselen, dan hier, bladz. 81 en 87, geleverd. De *Eeredronk*, bladz. 176, is een *toast*, waarmede men het zoo naauw niet nemen moet. *De grond van Bulgersteyn* door G. v. R. bevat zeer goede denkbeelden, maar de *versificatie* is hier en daar eenigzins stroef. H. K. Gz. had zijnen *Rotterdamschen Kermisbrief* niet ten tweedenmale moeten afzenden.

Het *Iets over Kralingen*, dat dit Mengelwerk opent, is eene bijdrage in proza, in het Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* aldaar voorgelezen. Luimige voorlezingen te houden, en daarbij nooit de regelen der kieschheid uit het oog te verliezen, valt niet gemakkelijk. De Heer W. houde het ons ten goede, maar „ aan de pieren tot „ consumptie gegeven, en in de houten pastei gebakken te „ worden," vinden wij eene wat *al te grappige* omschrijving van het eindelijk lot en het laatste huis van ons sterfelijk deel, en zweemt naar eene ligtzinnigheid, den *Nederlander* onwaardig. Onder het overige proza trof ons *de Dochter van den braven Ambachtsman* het meeste. Van de *Anecdotes* aan het slot houden wij de *Enkel quid pro quo's* voor te ver gezocht. In *de drie Gebreken* is zeker eene drukfeil ingeslopen: geen *Franschman* zal LOUIS XIV *sans tête* noemen; het moet LOUIS XVI zijn, — en dan gruwen wij van de *Fransche* aardigheid.

In weerwil van deze aanmerkingen, blijft *Rec.* de onderneming loffelijk noemen, en vereenigt zich hartelijk met den wensch, in de Voorrede geuit, dat jaarlijks het gebrekkige verbeterd en het onvolledige meer en meer aangevuld zal worden, en dat ook die Rotterdamſche Letterkundigen en Dichters, wier namen hier nog gemist worden, het hunne tot aanmoediging van Redactie en Uitgever zullen toebrengen, waarom wij er hier ook iets meer van gezegd hebben.

De dikke, geleerde *Overijsſelaar* kan ook dit jaar zijnen naam waardiglijk voeren, vooral wat de *oudheid* betreft. Nuttig is het ſtuk, waarmede hij aanvangt, van Prof. VORSSELMAN DE HEER, *over 't bepalen van den dag en datum der vaste en bewegelijke feestdagen*, ſchoon wij niet begrijpen, waarom het eene gansch afzonderlijke *paginatuur* voert. *Het beleg van Deventer in* 1578 gaat verzeld van eene groote ſteendrukplaat, zijnde kopij van eene oude ſchilderij, op het ſtadhuis aldaar voorhanden. De Eerw. MOLHUYSEN toont zijne veelomvattende kennis in drie ſtukken, onderſcheiden in grootte, alle hier regt op hunne plaats. Van zijnen diepgeleerden ambtgenoot HALBERTSMA ditmaal niets. De vraag: *welke zou de hoofdoorzaak van het verval der bevaarbaarheid van den IJsſel zijn?* geeft aan den kundigen *Archivarius* VAN DOORNINCK aanleiding tot een belangrijk (ſchoon voor vreemdelingen eenigzins droog) uitgebreid *historisch* ſtuk.

Nog langer is: *de Plechelmi-kerk te Oldenzaal, en iets over den H. Plechelmus*, misſchien al te *minutieus*; het is ſlechts het *eerſte* gedeelte der verhandeling, die vele ſchrandere algemeene opmerkingen over kerken, als gebouwen, bevat. Dit doet ons verlangen naar het beloofde over de *torens*. Eene klok, die het halve uur ſlaat, en van onderen ſlechts 3 duimen in *diameter* heeft, (bladz. 233) is ongetwijfeld eene misſtelling.

Van de *Studenten - Almanakken* ontvingen wij nog ſlechts die van *Groningen* en *Amſterdam*. Beide bevatten het gewone met betrekking tot *Akademie*, *Athenæum* en *Seminaria*; en verder *proza* en *poëzij*, beide over het algemeen in hunne ſoort niet kwaad. Men offert te *Groningen* nog al aan de *Duitſche Muze*; eene der gelukkigſte proeven daarvan is: *der Anker*, van A. G. M., eene welgeſlaagde navolging van SCHILLER's beroemde *Lied von der Glocken*. Prof. LULOFS gaf, met verbetering, een in den *Rec. o. d. Rec.* van 1821 opgenomen *Fransch* vers ten beste. De *losſe Gedachten* in den *Amſterdammer* zijn wat *ſtijver*, dan die in den vorigen jaargang, omdat zij *gezochtheid* verraden. In dit Jaarboekje is ANTONIDES een goed gedicht. Wij betreuren echter bij de inzage van *Studenten - Almanakken* de weinige beoefening der *Latijnſche poëzij*. De *Amſterdammers* vooral hebben daarin een ſchitterend *model* aan hunnen D. J. VAN LENNEP, wiens verlies als Hoogleeraar, door overgang tot andere betrekking, billijk door zijne leerlingen in den Almanak wordt betreurd. Dat Prof. BOSSCHA, de waardige [...]enaam van eenen waardigen naam, hun dit vergoede!

BOEKBESCHOUWING.

Dissertatio Theologica de duplici principio, unde in Ecclesia emendanda exierunt saec. XVI Reformatores, Auctore ABR. BOON. (*Over het dubbele Beginsel der Kerkhervorming in de 16de Eeuw.*) Groningae, ex officina *W. Zuidema* Bibliopolae. 1839. 8vo. 146 pp.

Bestaat er een algemeen beginsel bij de onderscheidene Protestanten, en kan men dus van de Protestantsche Kerk, als één ligchaam, spreken? Maar vooral, behelst dat beginsel iets stelligs, en niet alleen het regt, om tegen alle gezag in godsdienstige zaken te protesteren? Deze vragen zouden, nu vijftig jaren geleden, zoo het ons voorkomt, bij niemand zijn opgerezen. Men had immers den Bijbel, als erkende, Goddelijke waarheid, door alle Christenen aangenomen. En wat men ook zegge van de geheel verschillende leer, door onderscheidenen uit dien Bijbel afgeleid, voor zoo verre men onverstandige dweeperij en dwaze overdrijving van één enkel leerstuk, dat men als het éénige belangrijke beschouwt, ter zijde stelt, is er altijd groote overeenkomst, ten aanzien van inhoud, geest en strekking der Goddelijke leer, in het begrip van derzelver belijders te vinden — één volmaakt Opperwezen — ééne wet, die der zeden — éene verwachting, oordeel en onsterfelijkheid — éene belofte, vergiffenis van zonden, op berouw en bekeering — één Middelaar Gods en der menschen, de mensche CHRISTUS JEZUS. Ja, wilde men zich houden aan hetgeen de Bijbel doorgaans en duidelijk leert, wilde men alle naauwer onderzoek omtrent den zin en de meening van uitdrukkingen, hetwelk doorgaans op wijsgeerige bespiegeling uitloopt, voor de geleerde scholen overlaten, er zou welhaast geen twist meer in de Protestantsche Kerk bestaan, en het Christenvolk zou er niets bij verliezen.

Maar het voorgevallene in de laatste halve eeuw, de stoute aanranding van de Goddelijke afkomst en het onbetwistbaar gezag der heilige Boeken, door Godgeleerden zelv', in het naburig *Duitschland*, hebben den toestand der zaken veranderd. Want, ook deze beroepen zich op het beginsel der vrijheid, in de Protestantsche Kerk aangenomen. En wat blijft er dan over, met zekerheid en blijkbaarheid, dat wij als de leer onzer Kerk zouden kunnen beschouwen? — vooral daar de wijsbegeerte niet min stout het hoofd verheft en zelfs God en onsterfelijkheid aanrandt? Ja, hoe stoppen wij den Catholiek den mond, wanneer hij ons tegenwerpt, dat wij eigenlijk niets gelooven, niets althans als voorwerp van algemeen geloof, als algemeene leer der Protestanten kunnen noemen?

Wat wonder, dat de boven gemelde vragen sedert dien tijd de aandacht der geleerden hebben getrokken; dat voorname mannen in *Duitschland*, dat Professoren, Genootschappen en jonge Doctoren onder ons dezelve tot het voorwerp hunner beschouwingen hebben gemaakt? Doch, op welke wijze is men hierbij te werk gegaan? Men heeft historisch onderzocht, van wat beginsel de Hervormers in de zestiende eeuw, LUTHER, ZWINGLI, CALVINUS, anderen, bij hun verzet tegen *Rome* en vervolgens, zijn uitgegaan. En daarbij meenen velen bevonden te hebben, dat niet: De Bijbel en de Bijbel alleen! — maar: De vrije genade Gods in CHRISTUS! de grondslag is geweest, waarop zij hun leerstelsel, in tegenstelling met het Pauselijke, hebben gebouwd.

Wij kunnen niet ontkennen, dat die uitkomst ons bedroefde. Zoo ontstond er dan toch weêr een bepaald leerbegrip — dat wij niet blootelijk daarom aannamen, omdat het Bijbelsch is, maar ook omdat het Luthersch of Hervormd is, ja dat wij tegen de Roomschen, schoon die ook den Bijbel erkennen, geacht worden vast te houden.

Met genoegen lazen wij intusschen deze Dissertatie,

die een dubbel beginsel bij de Hervormers aanwijst, namelijk *eerst* dat zoo even genoemd, maar als *tweede* tevens de bevoegdheid van elken Christen, om zijne overtuiging alleen naar den Bijbel te regelen. Des jongen Doctors onderzoek is zuiver geschiedkundig, en dit heeft ons zeer in hetzelve behaagd. Want wij worden daardoor in staat gesteld, met grond over de zaak te oordeelen. Ja, ten deele geeft hij ons zelf de wapenen in handen, om ten minste iets op zijne meening af te dingen, ten deele belet hij ons althans niet, dezelve op te nemen. Want onder de vroegere Hervormden zondert hij de *Waldenzen* uit; en de *Unitarissen*, of, wilt gij, *Socinianen*, worden niet genoemd. En toch worden de eersten door alle Protestanten als broeders erkend; en, wat de laatsten aangaat, wij zijn verre van met hen in te stemmen; maar dat zij ter goeder trouwe in den Bijbel geloofden, en menigmaal niet slechts brave, maar ook waarlijk vrome mannen bevonden werden, zouden wij uit eigene ervaring durven verzekeren.

Doch, wat leert dan eigenlijk de Geschiedenis? Dat LUTHER, en desgelijks ZWINGLI, begon met den aflaat te bestrijden. Dit leidde van zelf tot de vraag naar het regte middel, om de vergeving van zonden te erlangen. Men weet, de kracht der aflaten werd gebouwd op den schat van goede werken, over welken de Paus beschikte. Niets was dus gereeder, dan de leer van PAULUS daartegen te stellen, dat geene werken der wet, maar alleen Gods genade in CHRISTUS de bron der vergeving van zonden was. Overigens is het bekend, hoe alles, wat in dien tijd nog Godsdienst heette, op werkheiligheid, op letterlijk *doode*, nuttelooze werken, zelfkwellingen, bedevaartgang en mesting der luije Geestelijkheid uitliep. En wat zouden de Hervormers dan eer bestrijden? Maar, waarin zouden ook hunne tegenstanders eer stof gevonden hebben, om hen tegen te gaan, dan in dit, hetzij te ver gedreven, hetzij listig verdraaide begrip, alsof zij geen prijs op de deugd stelden, ja den mensch alle vermogen ontzeiden, om zijn

zelfs zaligheid te werken? Zoo werd dat leerſtuk dus het voorname punt, waarop alles draaide. En LUTHER, die, nevens den Bijbel, de werken van AUGUSTINUS vlijtig beoefend had, gaf der zake te meer die wending.

Maar dit zouden *wij* louter de aanleiding tot de Hervorming noemen, waarbij derzelver eigenlijke grond al dadelijk aan den dag kwam. Zonder zich zelven daarvan terſtond duidelijk bewust te zijn, hielden de Hervormers den Bijbel voor de eigenlijke kenbron der waarheid. Want deszelfs gezag, geen ander, ſtelden zij tegen het hoogſte, voor het oogenblik erkende gezag in de Kerk, tegen den Paus zelven over. Uit den Bijbel haalden zij al hunne wapenen ter beſtrijding en verdediging, ſlechts nu en dan eenen Kerkvader of dergelijke, als hulptroepen, als voorbeelden, ter betere overtuiging, aanhalende, zonder ze ooit met de Apostelen gelijk te ſtellen. En welhaast kwamen zij er openlijk voor uit, dat zij geen ander gezag erkenden. LUTHER zelf wenschte, dat al zijne boeken verloren gingen en de Bijbel alleen gelezen wierd. En het was menſchelijke zwakheid in hem, die hem ſomtijds zijne bijzondere begrippen, op eene als tiranniſche wijze, deed drijven. Ja, de leer der vrije genade mogt bij hem het middelpunt des Christendoms heeten, hield hij aan zijn eigen begrip omtrent het Avondmaal wel eene zier minder vast?

Zonder dus den Heer BOON te willen tegenſpreken ten aanzien zijner ſtelling, dat de Hervormers van een tweederlei beginſel zijn uitgegaan, in zoo verre beginſel als begin, eerſte, voorname ſtuk mag opgevat worden, zoo houden wij het er toch ſteeds voor, dat de Protestant zich daardoor alleen, algemeen, van den Catholiek onderſcheidt, dat hij geen ander gezag in godsdienſtige zaken aanneemt, dan het gezag des Bijbels.

Tot opheldering kan het later gebeurde met de Remonſtranten dienen. Hier ontſtond de twist over de Voorbeſchikking, met den aankleve van dien. Maar toen het tot eene beſliſſing komen zou, wilden zij de Con-

fesſie en Catechismus mede aan den Bijbel getoetst hebben, en toen het hun lot werd, zich tot een afzonderlijk Genootſchap te vormen, werd niet de Praedestinatie, maar de volkomene vrijheid van profeteren, binnen de grenzen van het Goddelijk gezag des Bijbels, derzelver leus en wet. En nooit ontſtond er bezwaar tegen Leeraar of leek onder hen, die ſlechts deze vrijheid en dit gezag eerbiedigden.

Hic murus aëneus esto! Men kan den geleerde het regt niet betwisten, om de onderſcheidene Bijbelboeken, ten aanzien van derzelver echtheid, geloofwaardigheid, onvervalschtheid, ſcherpelijk te onderzoeken, de wezenlijkheid der Openbaring en alzoo de onfeilbaarheid der leere te toetſen. Integendeel, de waarheid wil onderzocht worden, en moet, ten ſlotte, immer hierbij winnen. Maar wie de zending en leer van CHRISTUS, in de Schriften des N. V. verhaald en begrepen, niet meer gelooft, daarin enkel menſchelijk beſtel en bijzonder gevoelen opmerkt, dat hem in zijne denkwijze geenszins bindt, voorzeker die is geen Protestant, die zegt niet: De Bijbel en de Bijbel alleen! maar: De Rede! of: Het Gevoel! of: Beide vereenigd! Even goed kan hij Roomschcatholiek als Protestant heeten. En, ſtaat het ook niet vrij, hem over zijne denkwijze moeijelijk te vallen, zij heeft met het Protestantismus niets te doen. Dat ſtaat, in ſpijt van valſche broeders, ter regter- of ter ſlinkerhand, even onwrikbaar.

De Heer BOON vergeve het ons, dat wij zoo weinig van zijn ſtuk en zoo veel zeiden, dat hetzelve eenigzins ſchijnt te beſtrijden. Wij zijn hem desniettemin dankbaar voor zijn wél uiteengezet, onpartijdig, ſchoon geſchreven verſlag der geſchiedkundige daadzaak, en verwachten in hem eenen wakkeren Evangeliedienaar, dien wij een ſpoedig beroep en Gods besten zegen toewenſchen.

De Geldzucht, een heerschend gebrek in de Christelijke Kerk, in hare wijzigingen en nadeelige gevolgen, en de Christelijke Liefdadigheid, in haren aard en zegeningen voorgesteld. Naar het Engelsch van J. HARRIS *en* S. CHARTERS, *Predikanten te Epsom en Wilton, door* G. VAN REYN. *Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1838. *In gr. 8vo. VIII en* 250 *Bl. f* 2 - 50.

Dit werk bestaat, zoo als de Heer Vertaler berigt, in twee afzonderlijke stukken, waarvan het eerste en grootste (loopende van bl. 1—202) zijnen oorsprong verschuldigd is aan eene prijsvraag over de *Geldzucht*, door eenen *Engelschen* Geneesheer uitgeschreven, waarop dit antwoord van den Predikant HARRIS, door twee daartoe benoemde *Engelsche* Kerkleeraars, den uitgeloofden prijs waardig gekeurd, en nu door den Heer VAN REYN, hoewel hier en daar met bekorting, of ook wel eens met eenige uitbreiding of korte noten, in onze taal overgebragt is. Het handelt over de Geldzucht, in twee afdeelingen, waarvan de eerste, in zes hoofdstukken, de zelfzucht in het algemeen te beschouwen geeft, als met Gods liefderijk ontwerp en met het Evangelie strijdig, maar sedert lang en onder verschillende vormen in de Christelijke Kerk ingeslopen; en de tweede, in negen hoofdstukken, den aard der Geldzucht in het bijzonder, hare verschillende vormen, algemeenheid, tegenwoordige heerschappij in *Grootbrittanje*, dekmantels, kenteekenen, schuldigheid en schadelijkheid, straffen en verontschuldigingen, doet kennen. De tweede afdeeling geeft in slechts twee hoofdstukken (bl. 159—202) eene verklaring van en eene aansporing tot Christelijke liefdadigheid. — Dat nu in dit alles veel waars en goeds en ook in ons Land behartigenswaardigs gezegd, en met hoogen Christelijken ernst voorgedragen is, wil Rec. gaarne toestemmen; en dat de Heer VAN

RBYN wegens dit belangrijke van den inhoud door anderen overgehaald werd om het te vertalen, kan hij zeer wel begrijpen: maar dat het daarom zulk een meesterstuk is, als waarvoor die *Engelsche* beoordeelaars, die het uit een aantal van 143 Verhandelingen bekroonden, hetzelve schijnen gehouden te hebben, hiermede kan hij zich niet vereenigen. Hij wil nu niet eens spreken van het gebrek aan logische orde, dat vooral in de tweede afdeeling heerscht, en bij een kort overzigt den oplettenden lezer van zelf in het oog moet vallen; maar hij kan niet nalaten, de onvolledigheid, de overdrijving en de omslagtigheid van dit werk te bejammeren. Onvolledig noemt hij het, onder anderen, omdat de Schrijver te veel in het algemeen blijft hangen, en het bestaan en den invloed der onbeteugelde winzucht op de zedelijkheid niet genoeg in hare verschillende vormen en wijzigingen beschouwt; want wat hij daarover in het 2de hoofdstuk der 2de afdeeling heeft, is zeer kort en oppervlakkig; ook omdat hij ze niet genoeg in bijzondere standen en bedrijven des levens nagaat, zoo als b. v. in het bejagen en waarnemen van ambten, (waarbij hij de kostelijke *sinecures* en vette prebenden der hooge Geestelijkheid in *Engeland* wel met name had kunnen noemen); in de speculatiën van den koophandel, enz. enz. — Overdreven is het ook hier en daar, omdat hij te onbepaald tegen het gebruik van de verschillende bronnen, die door den mensch tot zijn tijdelijk voordeel geopend worden, declameert, zonder het geoorloofde en het ongeoorloofde daarin behoorlijk te onderscheiden, zoodat men zelfs somtijds niet duidelijk begrijpt, wat hij dan eigenlijk wil, dat er gedaan worde: de Vertaler zelf heeft dus ook, onder anderen bl. 58, in eene zeer goede aanteekening, tegen deze overdrijving gewaarschuwd, daar het misbruik (gelijk hij met reden zegt) het goede gebruik niet wegneemt; maar ook, voegt Rec. er bij, daar alle overdrijving in de Zedekunde zeer schadelijk is, dewijl hierdoor de waarlijk goede en waarachtige opmerkingen, lessen en vermaningen niet genoeg behartigd, ja in den

wind geslagen, en zelfs de billijkste eischen van het hoogste pligtgebod als buitensporig afgewezen worden. — Omslagtig, vooral in den stijl, is dit geschrift grootelijks, daar het niet zelden door eenë weidsche opeenstapeling van woorden en gelijkluidende spreekwijzen overladen is, niet zelden zonder geregelde orde voortgaat en in herhalingen valt, en wel eens, ook in den vorm, het voorkomen heeft van eene voor de vuist uitgesprokene leerrede. —. Wat eindelijk het kleinste gedeelte dezer Verhandeling aangaat, dat over de Christelijke Liefdadigheid loopt, dit heeft, niettegenstaande het goede, dat ook hierin is, Rec. wel het minst bevredigd; want niet alleen wordt dit belangrijk onderwerp daarin geenszins in al zijnen schoonen omvang behandeld, maar ook loopt het eigenlijk op niets anders uit, dan op eene aanbeveling, om zijne liefdadigheid aan de Christelijke Zendelinggenootschappen te besteden; en dit is toch, hoe men ook over die zaak denke, de Christelijke Liefdadigheid al te eenzijdig beschouwd en aangeprezen; en het zou ten minste hier waar zijn: Het eene moet men doen, en het andere niet nalaten.

Ten opzigte van het laatst aangevoerde, vindt Rec. in zeker opzigt veel meer voldoening in het kleinste stuk van dit werk, dat geheel op zich zelf staat, den Predikant CHARTERS tot Schrijver heeft, en door den Vertaler met alle regt geoordeeld is bij het vorige eene goede plaats te hebben. Het onderwerp, de Christelijke Liefdadigheid, is daarin ook wel op verre na niet volledig behandeld; maar het spreekt nogtans, in vijf hoofdstukken, die geene bijzondere opschriften hebben, zeer doeltreffend over *het pligtmatige en zegenrijke van het weldoen*, en geeft, hoewel slechts in 48 bladzijden, korte en eenvoudige, verstandige en duidelijke, Christelijk menschlievende lessen en regels in het uitoefenen van weldadigheid, die voor nadere opgave of uittreksel niet vatbaar, en wel niet ongewoon, vreemd of schitterend zijn, maar die nogtans verschillende omstandigheden en betrekkingen aanroeren, waar Christelijk weldoen te pas komt,

en als zoodanig wel verdienen herinnerd, ter harte genomen en beoefend te worden.

Kerkelijk Dordrecht, eene bijdrage tot de Geschiedenis der Vaderlandsche Hervormde Kerk, sedert het jaar 1572, *door* G. D. J. SCHOTEL, *Phil. Theor. Mag. et Litt. Hum. Doct., Predikant der Hervormde Gemeente te Lage Zwaluwe. Iste Aflevering. Te Dordrecht, bij* van Houtrijve *en* Bredius. 1838. *In gr.* 8*vo*. 64 *Bl. f* :- 60.

De kundige, ijverig werkzame en door eenige historische en antiquarische bijdragen reeds met lof bekende Heer SCHOTEL, zoon van den onlangs voor de kunst te vroeg overleden' beroemden Zeeschilder van dien naam, levert in bovenstaande bladen den aanvang van een voor de Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk belangrijk werk, dat in 6 of 7 afleveringen, ieder van 5 of 6 bladen druks, compleet zal zijn, (*) waarin hij het merkwaardigste, dat er in zijne vaderstad, eene van de oudste der Hollandsche steden, door en ten gevolge van de groote Kerkhervorming gebeurd is, zal mededeelen.

Deze *eerste* Aflevering geeft een *Overzigt der staatkundige en godsdienstige gesteldheid van Dordrecht, korten tijd vóór en bij de invoering der Hervorming aldaar*, waarin de drie volgende hoofdpunten voorkomen: *Vooreerst* (bl. 1—21) de godsdienstige toestand van *Dord-*

(*) Het wordt thans meer en meer mode, een werk van eenige, zelfs kleine uitgebreidheid bij afleveringen uit te geven: of dit aan de goede waardering van hetzelve, en dus ook aan het debiet, bevorderlijk is, zouden wij zeer betwijfelen; althans de taak van een' Referent of Recensent wordt daardoor, bij gebrek aan genoegzaam overzigt, des te moeijelijker: het kan, ja, zijn *ex uno disce omnes*, en dit kan medede- maar ook tegenvallen, en omgekeerd; en zoo wordt het oordeel onzeker en wankelbaar.

recht in het begin der 16de Eeuw, die over het geheel zeer treurig was, en tot welks verbetering de eerſte pogingen, in 1517, door drie Augustijner monniken en één' hunner leerlingen ſchijnen gedaan, maar door de Regering, onder den invloed der Geestelijkheid, ſpoedig onderdrukt te zijn. Met reden acht de Schrijver het waarſchijnlijk, dat „ de menigvuldige handelsbetrekkin- „ gen tusſchen deze ſtad en *Duitschland* oorzaak waren, „ dat de gevoelens van den grooten Hervormer, MAR- „ TINUS LUTHER, te *Dordrecht* vroeger, dan in „ andere oorden onzes Vaderlands, bekend en omhelsd „ werden"; maar in het tijdrekenkundige van de zoo even vermelde bijzonderheid is iets duisters, dat evenwel misſchien door het aannemen van eene ſchrijf- of drukfout zou kunnen opgeheven worden: de medegedeelde klagt der Regering aan den Provinciaal over die monniken is gedagteekend *den achtſten Marty* 1517; maar het antwoord des Provinciaals, waarin hij te kennen geeft, dat hij zich „ *wat wil beraeden en beſynnen op die ſaecke*," heet „ *geſcreven op Ste Gregorius avont* (d. i. den 11 Maart) *A°*. 1518": moet dit ook 1517 zijn, of anders het eerſte ook 1518? want het is niet waarſchijnlijk, dat de Provinciaal met dit zijn antwoord een jaar zal gewacht hebben.

Door welke middelen nu en in welke mate de leer van LUTHER te *Dordrecht* verderen ingang gevonden heeft, ſchijnt den Schrijver niet gebleken te zijn: althans ook het *tweede* hoofdpunt, waarover bl. 22—40 gehandeld wordt, is in dit opzigt onvolledig, en bevat alleen het onderdrukken der Hervorming aldaar, dat onder KAREL V nog gering was, wiens plakkaten desaangaande door de Regering ſlechts ſlaauwelijk gehandhaafd werden, maar dat eigenlijk eerst met en na 1555, onder PHILIPS, in werking kwam, door de Geestelijkheid aangevuurd, maar vooral door den gematigden Burgemeester VAN DER MIJLE beteugeld werd, doch voornamelijk na de komst van ALVA het ergst begon te woeden.

Verademing van onder dezen druk (dit is eindelijk de *derde* hoofdbijzonderheid, die hier voorkomt, bl. 41—64) ontstond er na de inneming van *Brielle*; en geheele bevrijding werd er te *Dordrecht* te weeg gebragt door de komst der *Watergeuzen* aldaar, en door den overgang dier stad tot de partij van den Prins van *Oranje*.

Zietdaar in 't kort den inhoud van deze bladen, waaruit men ziet, dat de staatkundige gesteldheid van *Dordrecht*, waarvan derzelver bijzondere titel gewaagt, voornamelijk, voor zoo verre zij betrekking op de godsdienstige had, voorgesteld wordt. — De stijl is, voor zoo veel zulk een onderwerp toelaat, vrij goed. — De correctie zou men hier en daar beter mogen wenschen; want, behalve de achteraan opgeteekende *errata*, zou Ref., zoo het noodig of nuttig ware, nog verscheidene kunnen aanwijzen.

De Uitgevers beklagen zich, in een op het achterste schutblad geplaatst berigt, dat, „ hoezeer het getal In- „ teekenaars op dit werk niet toereikend was, om de „ onkosten der uitgave te kunnen bestrijden, zij nogtans „ niet achterwege wilden blijven, om hetzelve in het „ licht te doen verschijnen." Dat getal zal, hopen wij, sedert nog vermeerderd, en tot de verdere voortzetting en voltooijing des werks behulpzaam zijn. Misschien heeft de wat onbepaalde titel, *Kerkelijk Dordrecht*, sommigen niet genoeg uitgelokt; maar het verdient toch ook bij niet-kerkelijke Lezers, al ware het alleen als bijdrage tot de geschiedenis der vaderlandsche steden, zijne aanbeveling. — Ref. wenscht den geëerden Schrijver gezondheid, lust en krachten toe, om dezen en anderen letterkundigen arbeid, welken hij belooft, (*) zonder zich te overhaasten of te overwerken, gelukkig en met

(*) Zoo als *Beroemd Dordrecht*, *Beschrijving van Dordrecht*, *Geschied-*, *Letter- en Oudheidkundige Uitspanningen*, waarvan hij in zijne aanteekeningen op deze bladen melding maakt, en de uitvoerige *Levensbeschrijving van zijnen Vader*, welke de *Letterbode* onlangs, als van dezen zoon verwacht wordende, heeft aangekondigd.

roem voort te zetten, opdat hij, zoo het God behage, nog lang en veelzins moge nuttig zijn in het werk, waartoe de Voorzienigheid hem geroepen heeft, of nog verder mogt roepen, en hij tot bevordering van grondige en waarlijk nuttige wetenſchap veel moge toebrengen!

De teekenen der tijden, met betrekking tot de nabijzijnde wederoprigting aller dingen, door H. HENTZEPETER. *Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendrikſen. 1838. *In gr. 8vo.* 56 *Bl. f* : - 60.

De oude zuurdeeſem van *historisch-grammatiſche* Bijbelverklaring zit er bij ons veel te vast in, en wij zijn van nature veel te hevige vijanden van nuttelooze *theologiſche* haarkloverijen, om de dierbare redeneringen van den Heer HENTZEPETER mooi te kunnen vinden, — of misſchien beter: wij zijn te eenvoudig, om hem overal regt te verſtaan. En onbekend maakt immers onbemind? Wij vreezen, dat men ons voor onnoozel zal houden; anders gingen wij de loftrompet over dit ſtukje ſteken, — omdat het ſlechts 56 bladzijden groot is.

Histoire de la Civiliſation morale et religieuſe des Grecs, de P. VAN LIMBURG BROUWER, Docteur et Profesſeur etc. Seçonde Partie, depuis le Retour des Héraclides jusqu'à la Domination des Romains. Tom. III et IV. Groningue, chez *W. van Boekeren.* 1838. 8vo. 271 et 480 pag. *f* 7 - 10.

Te midden van de talrijke nietsbeduidende geſchriften, meestal Romans, hetzij oorſpronkelijk, hetzij vertaald, die onze Letterkunde overſtroomen, verheugt het ons, toch eens eindelijk een *klasſiek*, echt historisch werk te ontmoeten. Niet, dat wij den historiſchen Roman, wanneer hij in den geest en in de manier van SCOTT geſteld is, zouden willen veroordeelen; wij weten, dat

er op de menigte beuzelachtige werken van dien aard uitzonderingen zijn, zoo als die, waarmede de begaafde Schrijver der *Roos van Dekama* onze Letterkunde verrijkt heeft; maar over het algemeen worden wij toch met eenen zondvloed van *verdichte* verhalen bedreigd, waarmede zelfs Tijdschriften, ja Dagbladen, zich jaar op jaar opvullen. Doch in allen gevalle is een uitmuntend *geschiedkundig* werk over een der meestberoemde (zoo niet het allerberoemdste) volken der Aarde van hoogere waardij.

Over de zedelijke en godsdienstige beschaving der *Grieken* is reeds zoo veel geschreven, vooral in het ruime tijdvak van de eerste zekere berigten hunner Geschiedenis tot op den ondergang hunner vrijheid, (het hier behandelde tijdvak) dat wij in het eerst twijfelden, hier zeer veel nieuws te zullen vinden. Doch hoe aangenaam vonden wij ons bedrogen! . Gaf het vroegere tijdvak, (de Heldeneeuwen) bij al den verbazenden rijkdom van bijeengebragte daadzaken, wel eens stof tot gissingen, waaromtrent wij meenden van den Schrijver te moeten verschillen, hier, waar alles op den vasten grond der Geschiedenis en meestal op het getuigenis van tijdgenooten rust, niet slechts van geschiedschrijvers, maar ook van redenaars, wijsgeeren, dichters (vooral blijspeldichters) en zelfs romanschrijvers, als zoo vele zedeschilders, — hier vindt men niets dan volkomen gestaafde en ontegenzeggelijke waarheid, de slotsom eener verbazende geleerdheid, die in deze twee Deelen meer wetenswaardigs heeft opeengedrongen, dan in menig werk van verscheidene quartijnen of folianten, en toch in eenen zeer aangenamen stijl, verre verwijderd van alle *pedanterie*, (de klip, waarop zoo vele oudere Schrijvers gestrand zijn.) Het is dus niet enkel een boek voor Geleerden, maar ook wel degelijk voor alle standen, die de *Fransche* taal verstaan, wier algemeenheid, bij de zoo groote beperktheid der onze, zekerlijk den uitmuntenden Schrijver, gelijk bij het vorige gedeelte, genoopt heeft, zijne moeijelijke nasporingen aan een grooter Publiek mede te deelen, dan in ons kleine Vaderland te verwachten was.

Het *Fransch* zelf is onberispelijk, en hier en daar zelfs keurig. Bijzondere sierlijkheid komt hier niet te pas, waar het de uitkomst van geleerd onderzoek en de vermelding van feiten geldt.

Eene andere gewenschte eigenschap van dit werk is deszelfs *onpartijdigheid*. De Geleerden, met de *Grieksche* Oudheid gemeenzaam, zijn dikwerf geneigd, aan dat volk slechts de goede, de voortreffelijke zijde te zien, en al het verkeerde zoo veel mogelijk op den achtergrond te schuiven. Zelfs de uitstekende BARTHÉLÉMY heeft dit in zijnen *Anacharsis* gedaan, vooral waar hij over *Sparta*, deszelfs wetgeving en opvoeding, spreekt, en daarin niet de zaak zelve onbevooroordeeld beschouwt, maar zich door de lofspraken der Wijsgeeren laat wegslepen. Onze Schrijver heeft zich op een hooger standpunt geplaatst. Hij gaat niet op *redeneringen* en *lofspraken* af, maar op *daadzaken*, en vindt dan niet alleen volstrekt gemis aan natuurlijke vrijheid en zelfs aan zedelijkheid in de zoo hoog opgevijzelde wetgeving van LYKURGUS, maar ook genoeg te berispen in de *Atheners*, wier vrijheid bij hem als een ondragelijk juk, door het gemeen op de welgestelde burgers gelegd, wordt beschouwd; en in beide deze opzigten kan dit boek als eene verzameling van bewijsstukken voor de schildering van *Athene* en *Sparta* in den onlangs uitgekomen' *Diophanes* des Schrijvers dienen.

Doch trachten wij den Lezer dit werk meer in bijzonderheden te doen kennen. Een geschiedkundig overzigt, zeer kort, maar genoegzaam om als leiddraad bij de volgende beschouwingen te dienen, behandelt het gebeurde van den *Trojaanschen* oorlog tot de verovering van *Korinthe*, en dus het eigenlijke *geschiedkundige* tijdvak van het (althans in naam) *vrije Griekenland*. Daarop volgt eene schildering van deszelfs staatkundigen toestand, die bij de *Grieken* meer, dan bij eenig ander volk, met de zedelijke beschaving in het naauwste verband stond. Immers PLATO meende de onvoorwaardelijke verpligting tot regtvaardigheid en het geluk van

den regtvaardigen niet anders te kunnen staven, dan door de schildering van eenen denkbeeldigen Staat. *Het regt van den sterksten* bleef in de buitenlandsche betrekkingen heerschen, en zij kwamen (zelfs de *Sophisten* in hun onderwijs, en de *Atheners* onder anderen in hunne handeling met de *Meliërs*) daarvoor openlijk uit, *dat het regt bestond in het belang van den sterksten* (τὸ τοῦ κρείττονος σύμφορον). Zelfs de anders zoo brave en gematigde ISOKRATES zegt, dat men in de Staatkunde slechts te kiezen heeft tusschen *verdrukken* en *verdrukt worden*; en SOKRATES beweerde tegen ARISTIPPUS, dat men *heerschen* moest of *slaafsch gehoorzamen*. Maar, terwijl de *Atheners* openlijk voor hunne heerschzucht en gewelddadigheden uitkwamen, vond men bij de zoo geroemde *Lacedemoniërs* bijna niets dan dubbelhartigheid, huichelarij en trouweloosheid in hunne buitenlandsche betrekkingen. Zij beweerden, dat er geen Goddelijk of menschelijk regt was, hetwelk iemand beletten kon, *zijne vijanden op alle mogelijke wijze te benadeelen*. Daarenboven heerschte er onder de verschillende Staten van *Griekenland* gedurige naijver, en *of* oorlog, *of* toch een meer bedekte staat van vijandschap, vooral tusschen de drie Staten, die beurtelings aanspraak maakten op de *Hegemonie* of het opperbewind: *Athene*, *Sparta* en *Thebe*. Het verwondert ons, dat de Schrijver van deze *Hegemonie*, de groote drijfveer tot handeling, vooral in de beide eerstgenoemde Staten, zoo weinig zegt. In den oorlog was nog *wraakzucht* op den vijand het groote roersel der daden; hoezeer uitwisseling der gevangenen niet onbekend was, werden dezelve echter menigwerf ter dood gebragt, en meestal als slaven verkocht. De *Peloponnesische* oorlog, een groote burgerkrijg der *Grieken* om de *Hegemonie*, levert de afzigtigste bewijzen van wreedheid, te *Mitylene*, (waar het voor groote genade gold, dat slechts *duizend* weerlooze menschen ter dood gebragt werden) te *Plateën*, op *Korcyra*, te *Scione*, te *Melos* enz. — Met dat alles heerschte er bij de *Grieken* een gevoel van *Nationaliteit*,

van onderlinge gemeenfchap en eenheid van afkomst, die hen zich zelven verre boven de *Barbaren* (alle andere Volken) deed verheffen, en hun het groote denkbeeld van algemeene menfchenliefde en wereldburgerfchap vreemd deed blijven, waarin echter de groote SOKRATES, gelijk hier *niet* gemeld wordt, eene treffende uitzondering maakte, die, gevraagd zijnde, wat landsman hij was, tot antwoord gaf: *Een wereldburger.*

Onze geleerde Schrijver gaat daarop tot de *inwendige* betrekkingen der Staten over, en wel eerst, na het verfchil tusfchen *Doriërs* en *Iöniërs* te hebben aangetoond, tot het hoofdvolk van den *Dorifchen* ftam, de *Spartanen.* Hier heerschte ongetwijfeld grootheid van ziel en bereidwilligheid tot de grootfte opofferingen voor het Vaderland, zoowel bij vrouwen als mannen; maar deze vastheid van karakter werd duur betaald door hardvochtigheid, onmenfchelijkheid, trotschheid, lediggang en volflagen gemis van hetgeen, waarop *wij* te regt den hoogften prijs ftellen: vrijheid in onze huisfelijke en burgerlijke betrekkingen. Bij den maaltijd, bij het huwelijk, als huisvaders en huismoeders, waren de *Spartanen* flaven van den Staat; terwijl zij zelve een geheel volk, de *Heloten*, tot *hunne* flaven hadden gemaakt, die zij, wanneer zij talrijk genoeg werden om hen te moeten vreezen, behandelden even als de *Egyptenaars* de *Israëliten:* zij vermoordden hen in 't geheim. Maar de *Heloten* vonden geen' MOZES. Daarenboven moesten deze ongelukkigen nog voor hunne meesters het land bouwen en voor hen vechten: in den flag bij *Plateën*, die over *Griekenlands* vrijheid tegen *Perzië* besliste, waren *zeven Heloten* tegen éénen *Spartaan!* Maar in het regt, om deze ongelukkigen te mishandelen, en om hunne naburen, gelijk de ongelukkige *Mesfeniërs*, te verdrukken, *daarin* ftelden de zoo hoog geroemde *Spartanen*, die zelfs de ommelanders of *Lakoniërs* beheerschten, (hoezeer veel talrijker dan zij zelve) de vrijheid. Men mogt niet thuis, niet te veel, niet te weinig eten, niet ongehuwd blijven, op ftraf van naakt de markt

rond te wandelen en bespot te worden; de kinderen, die maar eenig ligchaamsgebrek hadden, (ter keuze eener onmenschelijke regtbank) werden aan de moederborst ontrukt en — in een' kuil geworpen! *Niemand* (zegt PLUTARCHUS, en hij vindt dit zeer fraai) *niemand leefde te Sparta naar zijn goedvinden.* Maar de bedoeling van LYKURGUS was slechts, om goede jagers en krijgslieden te vormen, *ten einde zijn Vaderland groot te doen worden*, zoo als hier tegen PLUTARCHUS uit XENOPHON wordt betoogd. — Over *Athene* is het oordeel zoo gemakkelijk niet. De wetgeving van SOLON was veel menschelijker en vrijheidlievender dan die van LYKURGUS; maar zij vormde ook zulke ijzeren menschen niet. Reeds bij het leven des Wetgevers werd zij overtreden, en de bolwerken tegen de overdrevene Volksregering werden reeds even na de *Perzische* oorlogen doorgebroken. De groote reden daarvan was *de algemeenheid van het stemregt*, die het *Engelsche* volk door de *Reformbill* onzer dagen grootendeels heeft verkregen, en die de *Franschen*, *vooral de voorstanders van het oude Stamhuis*, om slechts verwarring te stichten, en met verachting van alle lessen der Geschiedenis, thans zoo dwaasselijk voorstaan. Het is droevig, dat zulk een uitmuntend man als ARISTIDES te *Athene* deze heillooze nieuwigheid invoerde, en dat PERIKLES, een van de grootste mannen der Geschiedenis, haar, met zijnen deugdzamen vriend EPHIALTES, door de verzwakking van den achtbaren *Areopagus*, voltooide. Bij deze gelegenheid maakt de Schrijver eene uitweiding over de woorden *vrijheid* en *volksoppermagt* bij de Ouden, waarbij de uiteenloopende karakters der *Doriërs* en *Iöniërs* weder op den voorgrond worden gesteld. Doch in beide was *regt tot deelneming aan de Regering* (het kleine getal der *Spartanen* maakte de eigenlijke *Aristokratie* over het overige volk uit) het groote voorregt, dat allen beoogden en voor het dierbaarste geluk rekenden. In *Athène* was het *Volk* (behalve de bijwoners en slaven) *Souverein*; het maakte

zelf de wetten op de marktplaats, ſchafte die naar goedvinden af, verkoos *zelf* zijne overheden, en vonnisde in regtbanken (waartoe de leden bij het *lot* werden verkozen) de beſchuldigden: ſlechts enkele misdaden behoorden onder het regtsgebied van den onveranderlijken *Areopagus*. Hunne eigene redenaars zeggen, dat de *Atheners* als *Volk* geſtreng omtrent hunne landgenooten, werkeloos en menigwerf lafhartig omtrent hunne vijanden waren. Menigte van voorbeelden worden hiervan te berde gebragt, en men weet, hoe dit Volk met zijne groote mannen en weldoeners handelde, terwijl het zijne volksleiders, b. v. den leerlooijer KLEON, met de grootſte inſchikkelijkheid liet begaan. *Het ſouvereine Volk voegde bij onkunde en ligtzinnigheid, de gewone eigenſchappen der menigte, die van eenen willekeurigen gebieder, de hoogstmogelijke onregtvaardigheid en wreedheid.* Men denke aan wijlen de *Franſche* Moordrepubliek met haar Schrikbewind, die gelukkig kort van duur was, en die ook dáárin te *Athene* eene waardige zuster vond, dat het gemeen er geweldig naijverig op zijn gezag, en bang voor de eenhoofdige Regering, de zoogenaamde *tirannij*, was. PERIKLES alleen wist de *Atheners* te breidelen, en, wat nog grooter wonder is, hij wist dit zonder geweld, alleen door de kracht der overreding, te doen. Dit *vrije* Volk vergoodde ſomtijds de grootſte dwingelanden, wanneer deze het ſlechts met de groote woorden *vrijheid* en *volksoppermagt* wisten te vleijen, gelijk DEMETRIUS POLIORCETES. (Men denke aan NAPOLEON in onze dagen.) Ook was dit Volk zelf de grootſte tiran, gelijk alle tirannen door vleijers, de *Demagogen*, omringd. *Slechts dezen en de Blijſpeldichters*, zegt de edele ISOKRATES, *mogten hun gevoelen vrijelijk zeggen.* Men moet al de misbruiken, verwarringen en wreedheden, waarvan die onwaardige volksleiders oorzaak waren, in het werk zelf lezen. (III. p. 184—197.) Maar nog hatelijker, nog gevaarlijker voor den vreedzamen burger waren de *Sykophanten*, eene ſoort van aanklagers, voor

wier listen en, om het met een onduitsch woord uit te drukken, voor wier *chicane* ook de vreedzaamste, onschuldigste burger niet veilig was, wanneer hij hun de handen niet vulde. De ongerijmdste beschuldigingen vonden bij die onkundige en bevooroordeelde regters, soms uit de heffe des volks bij het lot gekozen, gehoor, die gretig gebruik maakten van de gelegenheid, om hunne bijzondere wraak en vijandschap te voldoen. Tegen de dus heerschende beginselen van regt en onregt, die hemelsbreed van onze door het Christendom gereinigde begrippen verschilden, schreef PLATO zijn uitmuntend werk *over de Republiek*, hetwelk echter, blijkens de volgende gebeurtenissen, op het *volk* (waarvoor het ook wel niet bestemd was) geenen indruk schijnt te hebben gemaakt. Ook ARISTOTELES berispte gestrengelijk die gebreken van de stad zijner inwoning, schoon op eene andere wijze; en DEMOSTHENES, hoezeer een man van de volkspartij, noemde *den uil*, *den draak en het volk*, in éénen adem, als onwaardige gunstelingen van PALLAS, en als *de drie afgrijsselijkste beesten*, (p. 226.) In andere Staten van *Griekenland* was het niet beter.

Daarop volgt in het 6de Hoofdstuk eene beschouwing der *tirannen*, die *boven*, en der slaven, die *beneden* de wetten stonden. De eersten, die zich door geweld van den zetel meester maakten, waren van hun leven nooit zeker, en het dooden derzelven werd niet slechts als eene onschuldige, maar zelfs als eene verdienstelijke daad beschouwd. Men kan niet ontkennen, dat velen hunner door hunne wreedheid zulks verdienden, hoezeer PISISTRATUS en zijne zonen, (in hunne eerste jaren) GELON, HIËRO I en II, en zelfs, wanneer men MITFORD gelooven wil, DIONYSIUS I goede Regenten waren. De slaven waren te *Athene*, naar evenredigheid der bevolking, zoo talrijk als de Negers in de *Westindische* koloniën, (burgers 21,000, bijwoners 10,000, slaven 400,000.) Dus was het ook elders in *Griekenland*. De behandeling verschilde, maar de slaaf

werd doorgaans als een lager wezen beneden den vrijman, als eene bloote *bezitting* beschouwd. *Men mogt hen als getuigen op de pijnbank spannen.* Er waren ook slaven van het Algemeen, gelijk de *Heloten*, *Claroten* in *Kreta* enz. Enkele keeren, doch zeldzamer dan men verwachten zou, hadden er opstanden van slaven plaats; maar zij liepen zeer dikwerf tot den vijand over. De *Atheners* behandelden hunne slaven doorgaans menschelijker dan de overige *Grieken*. Op het dooden van een' slaaf stond dezelfde straf als op dat van een' vrijman; het was verboden hen te slaan, (tot groote ergernis der *Spartanen*) en men gaf hun zelfs den verzachten naam van *huisgenooten* (οἰκέται.)

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Handleiding bij het Geregtelijk-Geneeskundig Onderzoek van Lijken, door A. L. LAND, *Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1838. *In gr. 8vo. XI,* 192 *bl. en Tafel. f* 2-10.

In het jaar 1804 zag te *Brunswijk* het licht: *Tabellarische Anweisung zu gerichtlichen Leichenuntersuchungen für gerichtliche Aerzte und Wundaerzte und für Rechtsgelehrte*, van LUDWIG AUGUST KRAUS. Dit werk werd in der tijd zeer geprezen. Het werd opgegeven, als den arts, voor de regtbank geroepen, om de regters voor te lichten, niet ligt verlegen te zullen laten. De geoefende kon het gebruiken als een middel ter *herinnering*; den minder ervaren' arts zoude het tot een' *leiddraad* verstrekken. Bij eigene ondervinding had de Schrijver een doelmatig gebruik gemaakt van de werken van METZGER en ROOSE. In het jaar 1837 bezorgde de Schrijver eenen *tweeden*, meer uitgebreiden druk, die door bevoegde regters wederom met lof vermeld wordt, vooral wat het *ontleedkundige* betreft, offchoon ook het *scheikundige* gedeelte naar de behoefte des tijds is ingerigt.

Er is eene vrij algemeene behoefte aan zulk een werk; want de arts, die tot schouwingen geroepen wordt, kan niet

te omzigtig wezen, dewijl en regter en pleitbezorger er op uit zijn, hem, die het *visum repertum* gesteld heeft, door allerlei aanmerkingen in het naauw te brengen. Gelukkig hij, die tegen spitsvindigheden opgewassen en in het bezit der daartoe vereischte kundigheden is!

Wanneer men echter in andere landen zich sedert geruimen tijd onledig heeft gehouden, den geneeskunstoefenaren de noodige hulpmiddelen te verschaffen, om ook voor dezen gewigtigen tak der wetenschap met vrucht werkzaam te wezen, schijnt men in ons land daarin zeer achterlijk te zijn. De Heer A. MOLL gaf ten minste in het jaar 1825 hiervan nog een zeer ongunstig getuigenis. (*) Op meer dan ééne plaats toch in de Voorrede spreekt hij van *achterlijk blijven*; — dat de vorderingen, indien zij ook gemaakt zijn, *in het duister verholen* blijven; — dat men *in onze moedertaal ter naauwernood een enkel noemenswaardig werk* (over dit onderwerp) *vindt*; en dat, om deze en nog meerdere redenen, *een Leerboek der geregtelijke Geneeskunde in de Nederlandsche taal te regt als eene ware behoefte beschouwd werdt*. Offchoon nu de Heer MOLL door zijnen arbeid ruimschoots het zijne heeft toegebragt, om in deze behoefte te voorzien, blijft zijn gezegde nog voor vele toepassing vatbaar: „dat schier elke geregtelijke schouwing, „schier iedere schouwcedul of verklaring sporen draagt der „zoo onverschoonbare achterlijkheid in een vak van zoo „magtig eenen invloed op het welzijn des Staats en van zijne „leden." (Bl. XXII.)

De Schrijver van het onderhavige boek herhaalt in zijne Voorrede ten jare 1838 de door den Heer MOLL reeds in 1825 geslaakte klagten. „Er bestaat, vooral in onze taal, „eene wezenlijke leemte in de litteratuur van dit gedeelte „der Geneeskunde: wij missen eene beknopte, doch tevens „genoegzaam volledige en voor het overzigt gemakkelijke „Handleiding bij geregtelijk-geneeskundige onderzoekingen." (*Aan den Lezer.*) Het is welligt deze meermalen herhaalde klagt, welke aanleiding heeft gegeven tot het uitschrijven dezer Prijsvraag door een wetenschappelijk Genootschap: „Welke is de staat van de uitoefening der geregtelijke Ge„neeskunde in ons land, en welke middelen kunnen tot ver„betering van dezelve aangewend worden?" Het zijn deze

(*) *Leerboek der geregtelijke Geneeskunde voor Genees- en Regtskundigen. Arnhem*, 1825.

door anderen geopperde bezwaren, en de noodzakelijkheid, door den Heer LAND diep gevoeld, welke hem er toe gebragt hebben, om op het papier te brengen, wat men bij geregtelijk-geneeskundige onderzoekingen aan lijken moet in acht nemen; wat men daarbij moet doen, en wat men bij dezelve niet mag verzuimen. Hij noemt dezen voor hem droogen arbeid zedigtijk eene *Proeve van eene Handleiding bij het geregtelijk-geneeskundig onderzoeken van Lijken.* De arbeid van den Schrijver kan in elk geval doelmatig genoemd worden, en zal vooral dengenen welkom wezen, dien het aan het noodige ontbreekt, om bij zulk een onderzoek slechts eenigermate behoorlijk werkzaam te wezen.

Ten grondslag van eene behoorlijke lijkschouwing behoort te liggen, zoo niet grondige ontleedkundige kennis, dan toch eenige geoefendheid in het ontleden. En hoe weinigen kunnen hierop roem dragen; terwijl den leerlingen der Heelkunde, bij derzelver tegenwoordigen staat in ons Land, daartoe zoo weinige gelegenheid en aanleiding ten deel valt. Op den ijver van sommige studenten in de Geneeskunde, ook bij betere gelegenheid, valt mede tusschenbeiden niet te roemen; waarbij echter niet mag verzwegen worden, dat een meer toe- dan afnemend vooroordeel de beoefening dezer kunst steeds gewigtige hinderpalen in den weg stelt, om van andere bijkomende redenen niet te spreken. En het zijn toch de Doctoren, aan welke de Heer LAND bij de geregtelijke schouwing eenen zekeren voorrang toekent, die den *vir doctus* ook van zelf toekomt.

Wat het *scheikundig* onderzoek bij de geregtelijke Geneeskunde aangaat, hier zal men, wat de kundigheden betreft, nog meerdere zwarigheden ontmoeten, die echter, waar zij bestaan, uit den aard der zaak eenigzins meer verschoonbaar zijn. Het scheikundige onderzoek is echter niet zoo *dadelijk* aan de plaats gebonden als het ontleedkundige, hetwelk doorgaans geen *uitstel* kan lijden. Het moet, om deze redenen, bevreemden, in ons kleiner Land, waar zulks zoo gemakkelijk in te rigten ware, niet eenige scheikundigen tot deze taak benoemd te zien, aan welke de verdachte stoffen, onder behoorlijke door het geregt te bewerkstelligen maatregelen van voorzigtigheid, konden toegezonden worden. Slechts dezulken kunnen in staat gerekend worden en in de gelegenheid zijn, alle bedenkelijke wijzen van onderzoek met de vereischte naauwkeurigheid te bewerkstelligen. Men door-

bladere of liever doorleze de *Annales d'Hygiène publique et de médecine légale*, en men zal zien, wat er al tot zulk een onderzoek vereischt wordt, en tevens, hoe belangrijk ook deszelfs uitkomsten zijn. Niet ligt zal een schuldige den vervolgenden arm van het geregt ontsnappen; terwijl de onschuldige daardoor een' te zekerder waarborg tegen de op hem rustende verdenking verkrijgt. Stellig zouden door zulk eene inrigting vermeden worden de voor kunstoefenaren ergerlijke Procedures, waar de eene partij vergiftiging vermoedt, en, bij wederspraak van tegenpartij, hare vermoedens niet tot zekerheid kan brengen, en wat er meer van dien aard meermalen heeft plaats gehad.

De Schrijver, het meer noodzakelijke of het meer voorkomend ontleedkundige onderzoek van lijken op het oog hebbende, begint zijne Handleiding met eene opgaaf van hetgeen daartoe vereischt wordt. In eene tweede afdeeling gaat hij na, hoe en wat men te onderzoeken hebbe bij het geregtelijk-geneeskundige onderzoek van lijken. In de eerste afdeeling heeft hij zich kortelijk bepaald bij eenige algemeene regelen en geregtelijk-geneeskundige vormen, bij dit onderzoek van lijken in acht te nemen. De tweede afdeeling wordt in negen hoofdstukken gesplitst. In het eerste wordt uitvoerig nagegaan, *hoe en wat men te onderzoeken hebbe bij lijken in het algemeen*, *met de verrigtingen en regelen na het onderzoek*. Dit gedeelte moet beschouwd worden als ten grondslag te liggen van hetgeen in de volgende hoofdstukken meer *bijzonder* betrekking heeft tot het onderzoek van lijken van *pasgeborene kinderen* — van *gekwetste personen* — van *vermoedelijk verdronkenen*, *verhangenen* of *geworgden* — van *vermoedelijk verstikten*, *verhongerden*, *door koude gestorvenen*. Van al hetgeen hier behoort in acht genomen te worden, wordt men teruggewezen naar het in het eerste hoofdstuk breedvoerig vermelde onderzoek. Op bl. 36 wordt nog gesproken van de *glandulæ Pacchione*, hetwelk beter door *corpora* ware uitgedrukt geworden, zijnde het genoeg bewezen, dat deze uitpuilingen of verhevenheden geene klierachtige ligchamen zijn. Bij de beschrevene wegneming van het achterhoofdsbeen zoude men zich misschien nog beter van een' scherpen beitel kunnen bedienen. Bij het onderzoek der mondholte, bl. 60, hadden de tanden ook gedacht kunnen worden, en bij het gehoor de *tuba Eustachii*. Men mag desgelijks vragen, of de voorgeschrevene ontleding van

het inwendige gehoorwerktuig, bl. 67, door eene geoefende hand, niet doelmatiger met den beitel zal verrigt worden. Het onderzoek der hersenen met een groot lancet zal vele zwarigheden opleveren; beter bedient men zich van een gewoon dun of anders van een tweesnijdend langwerpig mes. De zoogenoemde *longenproef* is zeer naauwkeurig beschreven; maar, behalve hetgeen de Schrijver oordeelt vooralsnog van weinig nut te zullen wezen, zal op vele plaatsen een en ander niet in aanwending kunnen gebragt worden. Wij beamen echter ten volle het gezegde bl. 93 in de noot. Zoo is het door Dr. BREHME opgegeven onderscheidend kenmerk der zamengedrukte longpijpstakken, in *platte* bij kinderen, die nog niet geademd hebben, en in *ronde* bij kinderen, die *wel* geademd hebben, niet vrij te pleiten van gezochtheid. De Schrijver heeft ook gelijk, bl. 85, wanneer hij aan de opening der borstholte de voorkeur zoude geven. Bl. 101 is de zin der beide onderste regels niet duidelijk; anders is dit hoofdstuk met veel naauwkeurigheid bewerkt. Bij het bl. 103 vermelde zoude ook aan het onderzoek der *handen*, bij eenen zelfmoord met een pistool, gedacht kunnen geworden zijn, en op bl. 119 aan het indringen der lucht in geopende aderen, vooral van den hals. Indien een lijk volgens de op bl. 139 opgegevene wijze ontdooid is, hoe zal men dan nog over de in ijs overgegane vloeistoffen kunnen oordeelen? Het hoofdstuk, *hoe en wat men te onderzoeken hebbe bij lijken van vermoedelijk vergiftigden in het bijzonder*, is, in vergelijking met de andere, niet zoo uitvoerig bewerkt; echter kan het nog als te uitvoerig beschouwd worden voor hetgeen in gewone gevallen uitvoerbaar zal zijn.

Als in *aanhangsels* wordt over *den waren dood* en het onderzoek van *rottende lijken* gesproken. Voorts over de *noodige gereedschappen* eerder te omslagtig dan te bekrompen. Tevens wordt over *het al of niet gebaard hebben eener vrouw* gesproken; over de herkenning van onderscheidene *vlekken in linnen*, *op ijzer* of *staal*, waarbij twee ophelderende Tabellen. Omtrent den *vorm van het visum repertum* wordt ten slotte een voorschrift medegedeeld.

Het duidelijk geschreven werk verdient ruime aanprijzing, en zal het doel, waarvoor de Schrijver het bestemd heeft, niet missen.

Muntboek, bevattende de Namen en Afbeeldingen van Munten, geslagen in de zeven voormalig vereenigde Nederlandsche Provinciën, sedert den Vrede van Gent tot op onzen tijd; door P. VERKADE, *te Vlaardingen. Vde—XIIde Aflevering. Te Delft, bij* de Erve A. Sterck (*Vde—IXde Aflev.*) — *bij* J. de Groot (*Xde—XIIde Aflev.*) 1833 – 1838. *In gr. 4to. Te zamen f* 25 - 15.

Dit belangrijk werk, van welks vier eerste Afleveringen wij bereids onzen Lezeren verslag hebben gedaan (*), is dan nu door den Heer VERKADE, met onvermoeiden ijver en zeker niet zonder aanzienlijke kosten, bijna voltooid, en kunnen onze vaderlandsche Munt- en Penningkundigen zich verheugen in het bezit van een werk, waarin al de Munten, vroeger in deze Gewesten geslagen, en waarvan de meeste dagelijks zeldzamer worden, zijn afgebeeld en beschreven. — Een kort overzigt van dezen belangrijken arbeid zal hier welligt niet kwalijk geplaatst zijn. De XII Afleveringen bevatten: N°. I. Munten der Provincie Gelderland. II. Munten der Steden van de Provincie Gelderland. III. Munten van Holland. IV. Munten van West-Vriesland. V. Munten van de Provincie Zeeland. VI. Munten van de Provincie Utrecht. VII. Munten van de Provincie Vriesland. VIII. Munten van de Provincie Overijssel. IX. Munten van Steden der Provincie Overijssel. X. Munten van de Provincie Groningen. XI. Munten der Bataafsche Republiek, of wel projecten van dezelve; van het Koningrijk Holland; het Fransche Keizerrijk (te Utrecht geslagen) en het Koningrijk der Nederlanden. XII. Munten voor de Oost- en West-Indische bezittingen. Deze twaalf Afleveringen bevatten te zamen 136 bladzijden letterdruks, 204 platen, en 1145 afbeeldingen van munten. De munten zijn duidelijk en over het algemeen zeer naauwkeurig afgebeeld. De beschrijving derzelven is meestal zeer kort; doch de Schrijver heeft in het Berigt van Inteekening ('t welk tot nog toe voor Titel en Voorrede dient) de hoop gegeven op eenen *herdruk* van den tekst, waarin bij elk stuk zal worden opgegeven de mindere, meerdere of hoogere zeldzaamheid van hetzelve, en ten opzigte van elke

(*) 1832. bl. 29–31 en 1834. bl. 295 en volg.

zeldzame munt het Kabinet, waarin zoodanig ſtuk tegenwoordig berust. Ook zoude er welligt nog een bijvoegſel Platen te verwachten zijn. Wij zien een en ander met verlangen te gemoet, overtuigd, dat de voltooijing van dit werk van groot nut zal zijn, niet alleen voor liefhebbers en verzamelaars van Munten, maar ook voor de zoo hoogst gewigtige Muntſtudie zelve. Mogt het dan eene zoo belangrijke en kostbare onderneming niet aan de belangſtelling en werkdadige onderſteuning onzer Landgenooten ontbreken! Reeds op den omſlag der IVde Aflevering klaagde de Heer VERKADE, dat dit werk door hem *met aanzienlijk verlies* werd voortgezet. Echter heeft hij ſtandvastig volgehouden. Mogten dan onze welbemiddelden het niet bij prijzen laten, maar, even als in andere Landen, bijzonder in Engeland, zoodanige onderneming onderſteunen, door er zich ten minſte één exemplaar van aan te ſchaffen! Hoe menig los bewerkt en van fouten krielend Fransch product vindt hier te lande nog een aantal Inteekenaren; en zoude dan een echt vaderlandsch, een klasſiek Muntwerk zoodanige onderſteuning moeten misſen? Mogten toch de woorden, door den Deventerſchen Hoogleeraar HALBERTSMA onlangs (*Kunst- en Letterbode*, 1838. No. 53. bl. 379) zoo van pas geſproken, ofſchoon dan op eene andere ſoort van werken doelende, door onze Landgenooten ook op dit echt Nederlandsch werk toegepast en meer algemeen behartigd worden!

Disſertatio historica et literaria inauguralis de CAJO MARIO, CAJI MARII filio; quam — defendet H. J. HAZENBERG, Lugduno-Batavus, die 27 Aprilis 1838. Lugd. Batav. apud *H. W. Hazenberg, Jun.* 1838. 8vo. maj. X et 116 pag.

Iets over Gooiland, de ontginning van hetzelve, en de regten van het Domein, als eigenaar, en der gebruikers, door Jhr. Mr. C. BACKER, *Lid van de Regtbank van Eerſten Aanleg te Amſterdam, enz. Te Amſterdam, bij* J. Müller. 1838. *In gr. 8vo. VIII en* 95 *Bl. f* : - 90.

Pleitrede ten betooge: dat eene actie tot ſchadevergoeding, door eigenaars van vastigheden ingeſteld tegen een Polder-

bestuur, wegens het sluiten eener (offchoon ook publieke) vaart, niet behoort tot de kennis der Provinciale Staten, maar tot die des gewonen Regters; door Mr. A. F. JONGSTRA, *Advocaat te Heerenveen. Te Heerenveen, bij* F. Hessel. 1838. *In gr. 8vo. II en* 61 *Bl. f* : - 75.

De Heer H. J. HAZENBERG geeft, in zijn geschied- en letterkundig proefschrift, ter verkrijging van het Doctoraat in de bespiegelende Wijsbegeerte en fraaije Letteren aan 's Lands Hoogeschool te *Leiden*, over CAJUS MARIUS, zoon van den vermaarden CAJUS MARIUS, die zevenmaal Consul geweest was, eerst een verslag van den gang des Staatsbestuurs bij de *Romeinen*, sedert de stichting der Stad tot aan het begin der burgeroorlogen, of eigenlijk tot den dood van CAJUS MARIUS den vader; daarna onderzoekt hij alles, wat betrekking heeft tot de afkomst, de opvoeding, het huwelijk, de openbare handelingen, de geaardheid, benevens de bloed- en aanverwantschap van CAJUS MARIUS den zoon, (hetgeen de eigenlijke inhoud der Verhandeling uitmaakt) en besluit daarna met eenige aanteekeningen nopens andere mannen, die mede den naam van MARIUS voerden, bij verschillende Schrijvers vermeld. Eenige *Theses* voltooijen het geheel, dat bij welgeslaagde Dissertatiën eene plaats verdient.

Geschied- en letterkundig onderzoek worden vereenigd in het zoo belangrijke *Iets over Gooiland*, door Jhr. Mr. C. BACKER. Een verslag van den inhoud zou weinig afdoen, om een denkbeeld van het geleverde te geven, of het zou te uitvoerig worden voor ons Tijdschrift. Voor de studie, zoo wel van oudheden en geschiedenis, als van beschreven en gewoonteregt onzes Lands, is dit werkje bij uitnemendheid nuttig. De wijze, waarop de Schrijver theorie en praktijk des regts met alle billijke aanspraken in overeenstemming tracht te brengen, verdient allen lof; en, naar ons toeschijnt, is het door hem voorgeslagen middel van *Cantonnement* het éénige, om de verschillende regten en belangen van eigenaar en gebruikers met elkander te doen zamensmelten. Intusschen is het meer bij wege van analogie, gevolgtrekking en betoog van het onhoudbare elker andere manier van oplossing, dan wel uit duidelijke en regtstreeks toepasselijke wetsbepaling, dat de Schrijver redeneert. Onwil en chicane zouden dus nog al veel struikelblokken in den weg kunnen werpen; en het is daarom te wenschen, dat, ten gev—

van eenig vergelijk, hetwelk tusfchen eigenaar en gebruikers der *Gooifche* heidegronden, uit hoofde van den aard der overeenkomst, kracht van wet verkrijgt, eene geregelde bebouwbaarmaking, en daardoor ontftaande gedurige inkorting der heide, worde ingevoerd, liever, dan dat in punten, waarover zoo lang zou kunnen worden getwist, alles bij proces, of wel op zoogenaamd adminiftrative wijze, worde afgehandeld.

Met bijval op de hoofdzaak las Recenfent de Pleitrede van Mr. A. F. JONGSTRA, ten betooge, dat eene actie tot fchadevergoeding, door eigenaars van vastigheden ingefteld tegen een Polderbeftuur, wegens het fluiten eener (offchoon ook publieke) vaart, niet behoort tot de kennis der *Provinciale Staten*, maar tot die des *gewonen Regters*. De zucht, om alles zoo veel mogelijk *adminiftratief* af te doen, en hetgeen regtens kan gevorderd worden liever als eene foort van gunst aan de *geadminiftreerden* (zoo als men zich uitdrukt) te fchenken, werkt te fterk, dan dat elke welgeflaagde poging tot handhaving van de zelfftandigheid en onafhankelijkheid der Regtsmagt in alles, wat gefchillen over het *mijn* en *dijn* betreft, waartoe toch ook alle actie van fchadevergoeding behoort, ons niet welkom zou wezen. Waarom is de geachte Pleiter zoo onachtzaam geweest, om telkens *als* voor *dan*, b. v. bl. 23. *Is het meer* ALS *gewaagd*, en op vele andere plaatfen, ter neder te fchrijven? en hoe komt het, dat er, bl. 22, 23 en elders, fteeds *excepiënten* voor *excipiënten* gedrukt ftaat? — De vonnisfen van 5 October 1836 in eene vorige zaak, en van 7 Febr. 1838 in de onderhavige, ftrekken, naar ons inzien, der Regtbank van *Heerenveen* tot eer.

Reis naar Italië in het voorjaar van 1835, *door Dr.* WOLFGANG MENZEL. *Uit het Hoogduitsch. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. 1838. *In gr. 8vo.* 313 *Bl. f* 3-40.

De Schrijver van dit werk reisde van *Stuttgart* over *München* door *Tyrol*, over *Trente*, *Verona*, *Brescia*, *Bergamo*, *Milaan* en *Pavia* naar *Genua*, zonder zich op ééne van deze plaatfen lang op te houden. Van *Genua* vertrekt onze Reiziger met eene ftoomboot naar *Livorno* en *Civita vecchia*, en van daar weder te land naar *Rome*. Hij vertoeft ook dit-

maal in die ſtad ſlechts kort, en zet de reis dadelijk voort naar *Napels*. Hier blijft hij eenige dagen, beſchrijft de ſtad en hare omſtreken, beklimt den Veſuvius, daalt neder in *Herculanum* en *Pompeji*, en reist vervolgens naar *Rome* terug. Ook van hetgeen des Schrijvers aandacht te *Rome* treft, alwaar hij nu eenigen tijd vertoeft, wordt hier een overzigt gegeven. Vooral zijn het de beoefenaars der beeldende kunſten en hunne gewrochten, aan welke Dr. MENZEL zijne hulde bewijst. Hij deelt vervolgens berigten mede over de omſtreken van *Rome*, over de zich in die ſtad ophoudende vreemdelingen, beſchrijft de viering van het Paaschfeest te *Rome*, reist van hier af naar *Florence*, en keert over *Bologna*, *Ferrara* en *Padua*, door *Tyrol*, naar zijn vaderland terug. Daar geheel deze Reis, en het bezoeken van zoo vele beroemde en merkwaardige plaatſen, kunstſtukken, overblijfſelen der oudheid en natuurtooneelen, voorgevallen is binnen den tijd van drie maanden, ſpreekt het van zelf, dat onze Schrijver over de door hem bezochte plaatſen en beſchouwde zaken, die zoo dikwijls beſchreven zijn, niet veel nieuws bij eigene bevinding kan vermelden, en dat zijne welligt korte aanteekeningen, of bloote herinneringen, aangevuld zijn, ter vervaardiging van deze reisbeſchrijving, uit den verbazend grooten voorraad van berigten over *Italië*, om aan dezelve eene voegzame uitgebreidheid te geven. Dat toch de Reiziger al het door hem verhaalde en beſchrevene op de plaatſen zelve in die korte oogenblikken heeft kunnen in oogenſchouw nemen en beoordeelen, verdient even zoo veel geloof, als dat de Profeet MAHOMED tot wij weten niet den hoeveelſten Hemel werd opgevoerd, aldaar eenige duizende openbaringen ontving, en in zijne ſlaapkamer terugkeerde, alles binnen zoo korten tijd, dat zijn bed nog niet koud was geworden, en dat zelfs de waterkruik, die hij bij zijn vertrek omvergeſtooten had, nog niet ledig geloopen was. — De Hoogduitſche tekst van het oorſpronkelijke is over het geheel goed vertaald. Met het Italiaansch ſchijnt de Vertaler minder bekend. Vooral hinderden ons de feilen in het aangehaalde in die taal, o. a. herhaalde malen in den dikwijls voorkomenden regel:

Italia, Italia, o tu cui fece la ſorte
Dono infelice di bellezza,

ſeo voor *fece*, en later ergens *de ti* voor *di te*. Meenen wij,

om het reeds aangemerkte, de hier voorkomende berigten als vrij oppervlakkig te moeten beschouwen, alle verdienste willen wij daaraan niet ontzeggen. Ieder heeft zijne wijze van zien; en een Reiziger, die smaak en oordeel heeft, merkt met eenen vlugtigen blik hier en daar wel eens iets op, hetwelk anderen bij langduriger beschouwing over het hoofd zien. In het werk heerscht doorgaans een goede geest; de wijze, waarop de Schrijver verhaalt en beschrijft, maakt het werk onderhoudend, en dus, naar ons oordeel, geschikt, om aan ons beschaafd publiek eene aangename lektuur te verschaffen.

Kleine Verhalen van A. C. W. STARING. *Te Arnhem*, *bij* I. A. Nijhoff. 1837. *In gr. 8vo.* 189 *Bl.* *f* 2 - :

De grijze STARING levert hier eenige Verhalen, waarvan de meesten Rec. uit vroegere plaatsing in Almanakken enz. bekend waren, maar die allezins verdienden tot eenen bundel te worden verzameld. Onze letterkunde is niet zoo rijk in dergelijke voortbrengselen, dat wij niet gaarne elke verdienstelijke proeve in dit vak zouden ontvangen. De naam van STARING waarborgt van zelve iets goeds, en wij vinden ons bij de lezing in deze verwachting niet teleurgesteld. Er is eene eenvoudigheid in STARING's manier van verhalen, die den ronden *Gelderschman* kenmerkt, en die Rec. althans zeer behaagt. Er is niets van dat weekelijke, dat sentimentele, dat overdrevene; wat bij anderen de *novelle* of het verhaal dikwijls heeft, van dat zoetsappige, dat walging wekt. Eenvoudigheid en ongekunsteldheid, gezond verstand en degelijkheid onderscheiden deze stukken; de stijl is even eenvoudig en kunsteloos, en het is een *Hollandsche* toon, die ons uit alles toespreekt.

Na deze lofspraak, die opregt en welgemeend is, zal de hooggeëerde Schrijver het den Rec. niet ten kwade duiden, dat hij ook de zwakke zijde van deze Verhalen aanwijst. Zij komt hem voor, deze te zijn. Er is in dezelve minder verbeelding, dan gezond verstand. Het zijn meer schetsen, dan verhalen. De *situatiën* zijn over het algemeen niet uitgewerkt, maar slechts aangewezen; en dat is jammer. Het ligt in den geheelen trant van STARING's verhaalmanier, die ook bij den grijsaard niet meer te veranderen is, maar die bij

zelf ongetwijfeld niet als boven elke aanmerking verheven zal achten.

Het minste in den geheelen bundel komt Rec. in alle opzigten voor het eerste Verhaal: *Het Sint Nikolaasgeschenk.* Noch de wijze, waarop het verhaald wordt, noch de knoop van het verhaal zelve voldoet aan de verwachting. STARING is dán op zijn dreef, wanneer de geschiedenis, de legende of oude zeden en gewoonten hem de stoffe ter behandeling aanbieden. *Uther*, *Steven en zijn Pleegzoon*, *Wolfert Swaertvegher*, en *Nicolaas de Notaris*, leveren daarvan de bewijzen; *de Wittewijvenkuil* en *het Wilhelmus te Eede* zijn wel kleinere, maar daarom geene min bevallige stukjes.

Wij danken den Heer STARING voor deze *Verhalen*, en hopen, dat wij hem nog lang onder onze *werkzame* Letterkundigen mogen tellen. Nog liever ontvangt Rec. intusschen verhalen in poëzij van den Dichter, die daarin, door oorspronkelijkheid, geestigheid, bevalligheid, losheid en gemakkelijkheid, eenig en onovertroffen is.

Grieksche Tafereelen, *door* H. POL, *Litt. Hum. Dr. IIde en laatste Stuk. Te Amsterdam*, *bij* J. H. en G. van Heteren. 1837. *In gr. 8vo. VII en 264 Bl. f* 2-60.

De geleerde en smaakvolle Schrijver levert in dit tweede stuk zijner *Grieksche Tafereelen* weder een viertal verhalen, geheel in den trant van die in het vorige. Zij zijn: PHOCAEA, vóór J. C. 540-535; TEMPE, vóór J. C. 328; ALEXANDRIË, *of de dood van den laatsten Spartaan*, vóór J. C. 220; SULI, 1803. Op deze Tafereelen is volkomen van toepassing, wat Rec. vroeger tot lof van het eerste stuk heeft gezegd. Dezelfde kennis van geschiedenis en zeden, dezelfde bevallige manier van voorstelling vinden wij hier terug, en Rec. heeft ook deze stukjes met genoegen gelezen. Wat hij evenwel vroeger aanmerkte, ten aanzien van den stijl van den Heer POL, dat dezelve iets gemanierds heeft, dat blijkt ook uit deze stukken. Op den duur geeft dat iets vervelends aan de lectuur. Den lezer wordt te veel de *vorm* herinnerd; en, daar deze niet overal kan behagen, verliest hij het belangrijke van den *inhoud* wel eens uit het oog. Het is daarom ook goed, dat deze Tafereelen niet verder worden voortgezet. Bij al hunne verdienstelijkheid zouden

zij toch het lezend publiek bij overmatigen toevoer niet bevallen. Rec. raadt den Heer POL ernstig, om zich vooral op eenvoudiger schrijftrant toe te leggen. De lectuur van STARING's Verhalen zij hem aanbevolen; daaruit leere hij het te weelderige besnoeijen, en in ongekunstelde, natuurlijke eenvoudigheid kracht en bevalligheid beide zoeken. Hij heeft grooten aanleg, en het zou te bejammeren zijn, indien hij zijnen stijl door gemaaktheid bedierf.

Elvira. Een romantisch Verhaal; door L. RELLSTAB. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1838. *In gr. 8vo.* 418 *Bl.* *f* 3-60.

Dit werk bevat twee Verhalen, hoewel de titel slechts één aankondigt. Het eerste is het op denzelven vermelde; het tweede, *de Guerillero* van R. HELLER. Het tooneel van beiden is *Spanje* gedurende den vrijheidsoorlog tegen NAPOLEON. In het Verhaal van RELLSTAB komt *Elvira* voor als eene heldin, welke in persoon de *Guerillas* tegen de onderdrukkers van haar vaderland aanvoert, maar naderhand zich onbedachtzaam in eenen liefdehandel inlaat met *St. Val*, een Fransch Kapitein. Het berouw over haren val en de wanhoop over den vloek van haren vader doen haar den dood zoeken in den strijd. Zij sneuvelt bij de bestorming van *Saragossa* door de hand van haren verleider, die haar, in mannelijk gewaad vermomd, niet had herkend. Hoe vele barbaarschheden ook in dien krijg bedreven zijn, komt ons derzelver schildering in dit Verhaal te hard gekleurd voor. Ook vertoont het karakter van *Elvira* eene onnatuurlijke tegenstrijdigheid. Nu eens is zij eene bloeddorstige geestdrijfster, dan weder redeneert zij als eene wereldburgeres en schijnt verheven boven de vooroordeelen van hare landgenooten. De Schrijver zelf legt eene zekere ingenomenheid aan den dag met de tegenwoordig bij de *Franschen* vrij algemeen heerschende denkbeelden. Bij voorbeeld, op de vraag van *Elvira:* „Waarom berokkenen allen aan allen zulke onuitsprekelijke rampen en ellenden?" antwoordt *St. Val:* „Omdat de tijd nog niet gekomen is, waarin de volken hunne lotwisselingen *zelve* leiden." Van de schriktooneelen en bloedige regtbanken der Fransche revolutie in het laatst der vorige eeuw wordt de schuld niet aan *Frankrijk* zelf, maar

van *Europa* gegeven; want „ één volk op zichzelf vermag niets, maar ook de nabuur moet het redelijke willen, zal de vrede binnens- en buitens huis heerſchen." Deze drogreden zal dan *Frankrijk* moeten verontſchuldigen, dat het niet rusten kan, zoo lang één volk weigert zijne zoogenaamde vrijheid en gelijkheid te huldigen en aan te nemen. Vandaar dan deszelfs lastige bemoeijingen met andere volken. Het is, wel is waar, een *Franschman*, die in de aangehaalde uitdrukkingen ſprekende wordt ingevoerd. Maar hij komt hier voor, als die het regt en de waarheid aan zijne zijde heeft, als die zelfs de Spaanſche heldin van het gegronde van zijne redenen overtuigt. — Het tweede Verhaal beviel ons beter; het maakt den lezer, in *Iſabella*, bekend met eene edele Spaanſche vrouw, wier liefde voor den Franſchen *Leriston* ingetogener en ſtandvastiger is, dan die van *Elvira*, en ook, nadat *Leriston* het vreesſelijkſte doodsgevaar in den *Guerilla*-oorlog gelukkig ontkomen is, door een huwelijk bekroond wordt. Beide deze Verhalen zijn onderhoudend, en, behalve de wat te weelderige ſchildering van het herdersuurtje, vonden wij niets, dat, meer dan andere werken van deze ſoort, in ſtrijd is met goede zeden; zoodat dit boek den beminnaren van lektuur, welker voorname bedoeling uitſpanning is, eene aangename tijdkorting kan opleveren.

Noordſche Bloemen, uitgelezene Verhalen van M. SAGOSKIN, A. BJELKIN, TH. BULGARIN *en* NARESCHNI. *Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek, Jun. 1838. *In gr. 8vo.* 310 *Bl. f* 2 - 80.

Hebben *De Rusſen in* 1612 en *in* 1812 van SAGOSKIN eene gunſtige ontvangst genoten bij ons lezend publiek, dan verſtrekt het zeer zeker tot aanbeveling van het viertal Verhalen, welker vertaling in dezen bundel aan onze Landgenooten wordt aangeboden, dat die geopend wordt door een Verhaal van den zelfden Schrijver. Hetzelve heeft tot onderwerp eenen beruchten roover, die, hoe lang zijne roofzucht en bloeddorst ook ongeſtraft bleef, eindelijk, door eenen merkwaardigen zamenloop van omſtandigheden en door de wroeging van zijn geweten, als door een Godsgerigt gedrongen wordt, zijne ſchuld te belijden en zich tot het ondergaan der verdiende ſtraf aan te bieden. Dit Verhaal heeft

eene zeer goede zedelijke ſtrekking, vooral beſchouwd als eene ware gebeurtenis uit de voorgaande eeuw, gelijk het door den Schrijver aangekondigd wordt. — Het tweede Verhaal, *de Turkſche Heidin* genaamd, door BJELKIN, bevat vele bevallige ſchilderingen van *Klein-Azië* en *Konſtantinopel*; maar het onwaarſchijnlijke beneemt veel aan de illuſie. Vreemd vooral is het, dat tot heldin van het verhaal eene *heidin* wordt gekozen, dus een meisje uit het afzigtelijkſte en ook naar den geest meest verdorvene menſchenras, hetwelk in *Europa* en in geheel *Turkije* beſtaat. Dit meisje wordt geſchilderd als een ideaal van ſchoonheid en bevalligheid, en van beminnelijkheid naar den geest; en dat in een land, waar vooral de *Griekſche* vrouwen nog den roem handhaven, haar reeds van ouds toegezwaaid. — Het derde Verhaal, *Mijn levensloop in Rusland*, van THADDEUS BULGARIN, is eene zeer geestige ſatire op de Gallomanie der aanzienlijke *Rusſen*: JACQUIN, kelderknecht in eene *Parijſche* gaarkeuken, die niets dan een weinig ſchrijven en rekenen kan, begeeft zich naar *Rusland*, om zijne fortuin te maken. Het ſchip, waarmede hij van *Honfleur* vertrekt, was „met pomade, poeder, parfumeriën, bonbons, dameſchoenen, gekleurd, met vignetten en deviſen verſierd postpapier en duizend andere allerliefſte nietigheden van dien aard beladen, waarvoor het traan, ijzer, vlas, raapzaad, leder en andere, het gezigt evenmin als den reuk ſtreelende, ſchoon ook degelijker zaken zou innemen." Te *Petersburg* wordt JACQUIN dadelijk Gouverneur der jonge Prinſes NISCHTOSCHIN, op een traktement van 6000 roebels. Een jong *Duitſcher*, daarentegen, een werkelijk grondig geleerde, zou van honger omgekomen zijn, ware het niet, dat hij gedurende zijnen Akademietijd zich geoefend had in de rijkunst, en daardoor eindelijk gelegenheid had gevonden, om aangeſteld te worden als piqueur in den paardenſtal van eenen Landedelman. — Het laatſte hier geleverde Verhaal is geen ongepaste tegenhanger voor het eerſte, in dezen bundel voorkomende. Een roover wordt door medelijden met eenen ongelukkigen minnaar bewogen, om zijn boosaardig opzet te laten varen, om eenen aanzienlijken *Rus* te beſtelen, en haalt door zijne bemiddeling en geſchenk den vader over, om zijne dochter aan den door haar beminden jongeling te geven. — De grootſte verdienſte van deze Bloemen is, dat derzelver geur niet ſchadelijk is, en dat de hier geleverde Verhalen,

in eenen onderhoudenden trant en zuivere taal, eene levendige schildering behelzen van *Russische* karakters en zeden.

Dichterlijke Boogontspanning van J. F. BOSDIJK. *Te Schoonhoven, bij* S. E. van Nooten. 1837. *In kl. 8vo.* 76 *Bl. f* :-90.

Onder dezen wat vreemden titel treedt de jonge Dichter BOSDIJK, die Ref. geheel onbekend is, met een klein bundeltje verzen op, waarmede hij zich in de Voorrede op den toon van bescheidenheid aanmeldt: hij betuigt „ nimmer eene „ geleerde opvoeding genoten te hebben;" noemt deze Gedichten „ eenvoudige stukjes, schetsen van eenen leerling," tusschen welke en „ de kunstgewrochten van eenen meester" hij hoopt, „ dat een bescheiden en billijk beoordeelaar een „ gepast onderscheid zal maken;" terwijl hij van zijne zijde verzekert de aanwijzing zijner „ leemten en misslagen" nuttig te achten, en daarvan „ met de meeste erkentelijkheid ge„ bruik te willen maken."

Behalve eene *Toewijding aan mijnen veelgeachten Vriend, den Heer* MARONIER, bevat dit bundeltje de volgende stukjes: HYDER-ALICHAN BAHADOER, *of de Nederlaag der Engelschen bij Perambani;* WILLIAM DODD, (Lierzang;) MELEAGER *en* ATALANTE; *de Overrompeling van Formosa; de stervende Christen,* (naar het Fransch;) *Spraak en Schrift; de Zeeslag voor Terseke in* 1574, *of* JASPER LEINSEN VAN ZOUTELANDE; *de Vaart bij nacht,* (Romance, naar het Hoogduitsch;) *Aanroeping,* (naar het Engelsch;) *de Touwslager.* (*Aan mijnen Vriend A. S.;*) *Groot en Klein; Luctor et Emergo; Afscheidsgroet aan mijn Dichtbundeltje.* — Men ziet hieruit dat de meeste der hier behandelde onderwerpen niet afgesleten zijn; en dit moge voor dezelve, mits bij eene evenredige behandeling, te meer ter aanbeveling dienen. — De drie of vier eerste stukken komen Rec. over 't geheel nog al het best behandeld en bewerkt voor. Het onderwerp van het eerste is misschien zwaar genoeg voor een' jong' Dichter: het bezingen van zulke oorlogsfeiten verleidt zoo ligt tot afgesletene *lieux communs,* of tot brommende woorden en beschrijvingen, die men al ligt voor stoute poëzij en groote verhevenheid houdt. — In den WILLIAM DODD, offchoon over het geheel wél, zou men,

bij zulk een treffend, treurig en zeldzaam geval, meer diep gevoel en ware aandoenlijkheid mogen wenschen. — In de MELEAGER *en* ATALANTE, gelijk ook in *de Overrompeling van Formosa*, of eigenlijker de zelfopoffering van HAMBROEK, is de taal der verschillende gewaarwordingen over 't geheel nog al wél uitgedrukt. — De drie stukjes uit andere talen hadden liever daarin mogen blijven: het eerste is niet natuurlijk, eerst zwellend en dan nog flaauw eindigende; het tweede, schoon anders wél overgebragt, is akelig en wreed van inhoud; het derde heet *Aanroeping*; maar wie er aangeroepen wordt, is vrij duister. — *Spraak en Schrift*, als gaven Gods en voorregten des menschen beschouwd, eene poging voor een schoon onderwerp, maar niet meer; later welligt vindt de Dichter eens lust, om het op fikscher' toon te bezingen. — *De Zeeslag* enz., komt Rec., niettegenstaande de eenige hoogklinkende dichterlijke woorden, maar die altijd nog geen ware poëzij uitmaken, over het geheel zwak voor. — *De Touwslager* is hier en daar nog al aardig, maar ook wel eens wat gedrongen en duister, daar de zinnebeelden, van dat bedrijf ontleend, op het leven toegepast worden, en de overeenkomst niet altijd even duidelijk en ongezocht is. — *Groot en Klein* is, even als het vorige, vrij populair en aardig, eenigzins Catsiaansch. — *Luctor et Emergo* is niet kwaad, maar kon krachtiger zijn. — *Affcheidsgroet* enz. Nu, 't is wél; ieder heeft zijne kindertjes lief; en waarom zou hij ze dan niet, als ze de wijde wereld ingaan, op zijne manier goede reis wenschen, al is het voor een' vreemden zoo interessant of zoo mooi niet?

Ziedaar in het algemeen Refs. oordeel over deze dichtstukjes! Kon hij nu met den maker derzelven over enkele bijzonderheden, de dichterlijke en taalkundige uitdrukking en versificatie (welke laatste over 't geheel niet onbevallig is) gemeenzaam spreken, dan zou hij hem, behalve in het voorbijgaan eene enkele schrijf- of drukfout, nog wel iets onder de aandacht te brengen hebben; dan zou hij b. v. zeggen: Lees eens de volgende regels onbevooroordeeld, en luiden ze dan, of op zich zelve of op hunne plaats, niet zeer prozaïsch? „*Een kruidkist, die er drie nog barsten doet*," (bl. 4); „*Bekentnis lei zijn misdaad open; Klaarblijklijk* „*was 't misdreven feit, En niets kon de arme leeraar ho-* „*pen, dan 's Vorsten goedertierenheid*;" (bl. 12); „*waarop* „*hij vreeslijk was gebeten*," (bl. 20); „*Hij had wel graag*

„ *nog, in 't bijzonder, Zijn min haar beter doen verstaan,*
„ *Maar zie 't was tijd om heen te gaan,*" en wat daar meer volgt in de vier daarbij behoorende regels, (bl. 21); „ En
„ heet naar wraak en fel verbolgen, *Ziet hij zich door zijn*
„ *makkers volgen,*" (bl. 50)? — Zijn de volgende uitdrukkingen wel gepast genoeg; b. v. „ de ondeugd, die bij de
„ deugden, die ons *fieren in hagelblank gewaad*, plant *haar*
„ *veldbanieren*" (bl. 11)? en om eene geheel andere reden, wat doet daar, bij dat misdrijf van DODD, „ *de helvorst,*
„ *wien men niet steeds afslaan kan,*" en nog eens „ *de list*
„ *der hel, die zegepralen moest?*" Men geve toch door zulke phrasen, al mogten zij nog zoo dichterlijk heeten, geene aanleiding, om verschooning voor het plegen der zonde te zoeken! — Verder: „ het magtwoord van zijn *wijd gebied*" (bl. 12.) Niet het wijde gebied immers, maar de Vorst, die het beheerscht, spreekt zijn eigen magtwoord? — Mogten die „ Neêrlands Barden," welke de Dichter (bl. 38) wil dat „ uit den hoogen dalen," aldaar niet maar blijven; want als het hemzelven „ aan hooger geestdrift faalt," dan zullen zij hem „ met hun kunstvermogen" niet „ bezielen"? Het volgende behoeft dit magteloos streven naar verhevenheid niet. — Konden „ Antwerps *wallen krielen van meer dan*
„ *zestig oorlogskielen?*" (bl. 47.) Zaten die kielen dan op de wallen? — Zijn deze woorden taalkundig goed gebruikt; b. v. *teugloos*, d. i. zonder *teug*, voor *teugelloos*, d. i. zonder *teugel* (bl. 6)? „ hij ziet *zich ras in boeijen slaken*" voor *slaan;* (bl. 12) *slaken* is *losmaken*, gelijk het aldaar r. 2 v. o. gebruikt is? *wapenschild* voor *schild ter verdediging;* (bl. 17) maar het is immers het *schild van iemands geslachtswapen? krocht* voor *lijf;* (bl. 23) maar het is immers het *hol* of *de verborgen schuilplaats, van een wild dier?* — Doch reeds genoeg! Had de Dichter zelf er ons geene aanleiding toe gegeven, wij zouden welligt zoo niet uitgeweid hebben; het strekke dus alleen ten blijke van Refs. opmerkzaamheid, en van zijnen raad aan den jongen Dichter, om zich met de uitgave zijner dichtvruchten niet te overhaasten!

Menschen vormen Volken. Tooneelspel, in vijf Bedrijven, met een Voorspel. Door Jonkheer JOHAN WARIN, *Ridder der Militaire Willemsorde. Te Amsterdam, bij* M. Westerman en Zoon. 1838. *In kl. 8vo. VI en* 174 *Bl. f* 1-:

Zie daar voorzeker een' zonderlingen titel voor een zonderling stuk! Het denkbeeld des Heeren WARIN was, „der „vorsten regering met de opvoeding door ouders aan kinde„ren gegeven te vergelijken, en de gevolgen der verschil„lende wijzen van opvoeding en regering op het lot der „menschen en daardoor ook op dat der natiën toe te pas„sen.” Wij vinden in de verschillende familiën, in dit Tooneelspel ten tooneele gevoerd, vertegenwoordigd de eigendunkelijke oppermagt met het zich daaraan onderwerpende volk, en het volk, dat meerder vrijheid en onafhankelijkheid heeft leeren kennen; de constitutionele monarchij met de natiën, die orde waarderen, en gewoon zijn, hare handelingen naar haar gezond verstand te regelen; de ware welmeenende liberalen, en eindelijk, het Jacobinismus; tot afwisseling is ook nog behandeld de groote invloed, welken gepaste huwelijken op het geluk der menschen en op de opvoeding der jeugd uitoefenen. En dat alles moet worden behandeld in een Tooneelspel in vijf bedrijven. Het ontbreekt dus niet aan stof. Maar of die stof, aldus behandeld, op het tooneel zal voldoen? Rec. gelooft het niet. De Schrijver zelf schijnt het eenigzins gevoeld te hebben, als hij zich verontschuldigt, omdat hij de geheele handeling en derzelver ontwikkeling van dit hoofddoel afhankelijk maakte, als hij verlangt, dat men daaruit den zin en de strekking van vele zijner gezegden zal verklaren, en betuigt, dat hij daardoor verhinderd werd een gunstiger gebruik van deze of gene omstandigheid te maken. En waarlijk, het geeft aan zijn stuk eene onbehagelijke stijfheid. Als men het, met die bedoeling des Schrijvers voor den geest, leest, moet men als 't ware een' dubbelen zin in zijne woorden zoeken; en deze soort van prozaïsche allegoriën kunnen onmogelijk behagen, evenmin of nog minder, dan de voormalige zinnebeeldige voorstellingen der voorgaande eeuw.

Maar nu, welke bedoeling heeft de Heer WARIN bereikt? Of welke is de toepassing, uit zijn stuk af te leiden? Zijne eigene gevolgtrekking is deze: „dat de regering, zoo„wel als de opvoeding, gewijzigd moet worden naar de „meerdere of mindere ontwikkeling der geestvermogens, „door de Voorzienigheid aan het menschelijk verstand gege„ven; en dat men den hoogsten graad van ontwikkeling dáár „moet zoeken, waar de mensch het vatbaarste is voor zui„vere godsdienst, rede en oordeel, en het gelukkigste volk

„ dáár, waar deze den fchepter voeren." Maar dat is niet de gevolgtrekking, uit het ftuk af te leiden. Daarin zien wij die noodzakelijke wijziging der regering volftrekt niet. De opvoeding van den vertegenwoordiger der eigendunkelijke oppermagt mislukt ten aanzien van zijnen zoon, en om de dochter tot een beeld van een volk te maken klinkt al zeer vreemd en zal niemand bij het lezen of fpelen in den zin komen. De welmeenende liberaal maakt bij de opvoeding van zijnen zoon ook al een flecht figuur; alleen de conftitutioneel-monarchale Minister heeft een' knappen jongen, die evenwel, zoo het fchijnt, vroeger ook al niet veel bijzonders was. Bij gevolg: eene conftitutionele monarchij, dat is de eenige ware weg. Over de waarheid daarvan willen wij niet met den Heer WARIN twisten; maar het ftrijdt tegen zijn eigen fysteem, dat de regering naar de ontwikkeling moet worden gewijzigd. Rec. komt het daarom voor, dat ook in dit opzigt het ftuk mislukt is, gelijk het ook van zelf mislukken moest.

Letten wij nu op de uitwerking, het doel wel niet uit het oog verliezende, maar toch eenvoudig lezende, gelijk het ftuk daar ligt en den aanfchouwer op het tooneel moet voorkomen, ook dan gelooft Rec. niet, dat het door hooge voortreffelijkheid uitmunt. Wat de Heer WARIN ook zeggen moge, die zoogenaamd edele *Italiaanfche* zangeres kan en zal aan ons publiek niet behagen, hetwelk nog te veel gelooft aan de natuurlijke zedigheid en ingetogenheid der vrouw, om fmaak te vinden in de voorftelling dezer perfonaadje. De zoon van den conftitutionelen Minister daalt merkelijk in onze fchatting, wanneer wij van zijne betrekking tot haar hooren, en wij zouden de zachtaardige en lieve EMILIA beklagen, die met hem verloofd is, als wij de koele wijze hooren, waarop hij over zijne verbindtenis met haar fpreekt.

De zamenfpraak is overigens op fommige plaatfen levendig en goed gelukt; op andere te gerekt, b. v. in het gefprek tusfchen den Vorst en WILHELM, en zelfs in de tooneelen met ELEONORA. De verbindtenis van deze met den verachtelijken RICHARDIN is ook van dien aard, dat men voor haar karakter eerbied noch achting kan koesteren.

Gunftig kan het oordeel over dit ftuk dus niet zijn. Het belooft te veel en geeft te weinig. Of dit laatfte ook met de muzijk van den Heer BERLIJN het geval is, weet Rec.

niet; dat zij, blijkens het achteraangeplaatste aangaande haren inhoud, *veel* belooft, is zeker.

Indien de Heer WARIN andermaal zijne krachten voor het tooneel wil beproeven, kieze hij liever eenvoudiger onderwerpen, waarbij de bedoeling voor de hand ligt en niet in dergelijke allegoriën moet worden gezocht. Zij mislukken gewoonlijk zelfs wezenlijken Geniën. Een voorbeeld daarvan zij VICTOR HUGO's *Angelo, Tyran de Padoue*, waarin een en ander voorkomt, dat het gesprek tusschen EMILIA en ELEONORA herinnert, offchoon het verschil, bij beider zeer onderscheidene bedoeling, groot is.

Een twintigtal Gelegenheids- en andere Verzen van V. C., waaronder een: Aan het weldadige Oud-Nederland, ter gelegenheid van de stormen van 24—26 *December* 1836 *en de door dezelve ontstane rampen en schaden op het IJ, bij Spaarndam en Spaarnwoude. Te Amsterdam, bij* C. A. Spin, *voor rekening van den Auteur.* 1838. *In gr. 8vo.* 83 *Bl. f* 1-:

Dit bundeltje, offchoon den vervaardiger geenen hoogen rang onder onze Dichters waarborgende, heeft nogtans lieve, eenvoudige stukjes, waarin tevens gang en trant niet ontbreekt. Het op den titel vermelde stuk is niet het beste. In de kleinere huiselijke en gelegenheidsstukjes is de Heer V. C. veel beter geslaagd. Wij leeren hem kennen als een regtschapen, goed geoefend man, die zijn gevoel in natuurlijke en ongekunstelde woorden weet uit te drukken. Regt vaderlandsch is de *Wiegezang aan den Erfprins*, en, schoon niet meer in den tijd, laat zich dat stukje, zoowel als de verzen bij het vertrek van des Dichters zoon, als krijgsman in 1830, met genoegen lezen. Het bundeltje ziet op verlangen van vrienden en betrekkingen het licht, en, hoewel dan ook niet van hooge waarde, strekt het den maker toch niet tot oneer; terwijl hij bescheiden genoeg is, om zichzelven en zijne dichtgaven niet te hoog te stellen.

Aan den Recensent van: De Dood van Willem den I, Treurspel, beoordeeld in de Vaderlandsche Letteroefeningen voor 1838. N°. XII. *Door den Auteur.*

Het plaatsen van dusgenoemde *antikritieken* is geen ongewoon verschijnsel in de geschiedenis van beoordeelende Tijdschriften; dan ieder opstel van deze soort rust niet altijd op hechte en onwederlegbare grondslagen, en evenmin draagt elke beoordeeling het merk der onfeilbaarheid. Zoo wel de *gunstige* als de *ongunstige kritiek* is het werk van een op zichzelf staand individu, en geen Schrijver behoort zich dus op de *eerste* te verhoovaardigen, of zich door de *laatste* geheel te laten ontmoedigen. Het zou niet moeijelijk vallen, voorbeelden aan te wijzen van *ongunstige* beoordeelingen, *die op misverstand berusten*; en van *deze* gewagen wij hier alleen, omdat wij de zoodanigen, die uit eene onreine bron gevloeid zijn, onzer aandacht onwaardig keuren, en tevens, omdat wij ook den ongunstigen beoordeelaar gaarne van de beste zijde wenschen te beschouwen; te weten, van die zijde, van welke hij zich als mensch, vatbaar voor dwaling en misvatting, aan ons voordoet.

Maar ook alle *antikritiek* moet niet altijd van nabij beschouwd worden; want wie herinnert zich hier niet menige onrijpe en wrange vrucht van de gekwetste eigenliefde des, zoo hij waant, beleedigden Auteurs? en is die vrucht, nog daarenboven, door hartstogt en drift geplukt, wie kan dan de gevolgen en het einde van den aangevangen strijd berekenen?

Het onzekere en, in vele gevallen, weinig eervolle van zulke kampvechterijen houdt dan ook den bezadigden en regtschapen man doorgaans terug, om zich op het strijdveld der *antikritiek* te wagen; en, schijne ook die strijd van korten duur en de uitslag geenszins twijfelachtig, hij behoudt zijne bedaarde en rustige stelling; want de voordeelen, die hij zou kunnen behalen, zijn doorgaans gering in aantal en gehalte, en de opoffering van een deel zijner gemoedsrust onwaardig.

Men wane evenwel niet, dat wij de *kritiek* verwerpen, omdat er soms, hier of daar, eene kreupelgaande *recensie* ter wereld komt, — of dat wij de *antikritiek* zouden afkeuren, omdat, nu en dan, eenig ligtgeraakt Auteur zich, in al de

naaktheid eener prikkelbare eigenliefde, openlijk ten toon ſtelt: verre van daar! — *Kritiek* en *antikritiek*, beide uit zuivere beginſelen geſproten, beide wél aangewend en toegepast, beide beſcheidenlijk voorgedragen, beide alleen belangrijke onderwerpen in het gebied van wetenſchap en kunst, maar in geen geval perſonen of perſoonlijke betrekkingen zich ten doel ſtellende, kunnen aan de zaak van het ware, goede en ſchoone, en aan de loutering van den echten ſmaak, de meest belangrijke dienſten bewijzen.

Wij hebben onze gedachten, wegens *kritiek* en *antikritiek*, hier ter plaatſe beknoptelijk voorgedragen, en de vereischten, die wij in beide verlangen, opgegeven, eensdeels omdat dezelve, naar wij vermeenen, op den aard der zaak gegrond zijn, en alzoo op de waarheid rusten; anderdeels opdat men uit ons ſtilzwijgen omtrent geſchriften, waarin niets van die opgegevene vereischten, maar veeleer het tegendeel, wordt aangetroffen, zou kunnen opmaken, dat *deze* gewrochten onze kennisneming en overweging geheel onwaardig zijn.

Aan *dit* beginſel getrouw, hebben wij ons dan ook *altoos*, bij eene hatelijke aanranding van onzen openlijken arbeid, zoo wel als van onzen perſoon en perſoonlijke betrekkingen, van ieder wederwoord onthouden; terwijl wij ons voorſtellen, om dit beginſel in geen geval te verloochenen; en wanneer wij dit *hier* vermelden, zoo geſchiedt zulks, opdat men onze gedachten op dit ſtuk kenne, en datgene, wat met den naam van vastberadenheid verdient beſtempeld te worden, niet aan zwakke toegevendheid of lafhartige verſaagdheid toeſchrijve! De bedaagde en krachtvolle man verlaagt gewis zich zelven, wanneer hij onvoorzigtig genoeg is, om den ſchijn te vertoonen, alsof het getier van eenige baldadige kinderen hem eenige vreeze baren kon. Ziet daar, in weinige woorden, onze wijze van denken en handelen; en dat weinige zij, voor altoos, genoeg bij hen, wie dit aangaat, of wel die daarin eenig belang nemen!

Is er alzoo, voor den regtſchapen man, die zich de deugdelijkheid van zijne bedoelingen bewust is, bij hatelijke miskenning of verachtelijke aanranding van zijnen perſoon, betrekkingen, ſtand of arbeid, een tijd, waarin de wijze het *zwijgen* aanraadt, ja beveelt, (nog hooren wij dit uit den mond van wijlen den edelen en beroemden Hoogleeraar KEMPER) er is tevens een tijd van *ſpreken*. En deze is, naar ons inzien, voor ons gekomen, naar aanleiding der *Recenſie*

van het, door ons vervaardigd, Treurspel: *de Dood van Willem I*, geplaatst in N°. XII van dit Tijdschrift voor 1838.

Wij noodigen echter den ons onbekenden steller dier *Recensie*, niet geharnast en te paarde, en, gelijk de oude Ridders, met speer, zwaard, dolk en schild gewapend, op de strijdplaats; neen, wij verbeelden ons, aan onzen schrijftessenaar gezeten, dat hij, rustig en vriendschappelijk, tegenover ons zijne plaats heeft genomen, en gereed is, om, goedwillig, het antwoord te hooren, hetwelk wij bereid zijn, hem, bescheidenlijk, op zijne gemaakte bedenkingen te geven. Zijn wederantwoord begeeren wij niet, omdat wij — geheel afkeerig van een' strijd met kwetsende wapenen — ook zelfs niet in een' woordenstrijd wenschen gewikkeld te worden. *Recensent* vergunne ons, (en zijne reeds betoonde heuschheid waarborgt ons, dat hij zulks doen zal) dat wij onzen arbeid bij een muntstuk vergelijken, hetwelk twee zijden ter beschouwing aanbiedt! Heeft *hij* de eene zijde meer bepaald in het oog gehouden, *wij* willen tevens de andere — de keerzijde der munt — beschouwen, en de munt in derzelver geheel in oogenschouw nemen. Wij vermeenen hierbij een goed werk te verrigten, ten behoeve en nutte der vaderlandsche kunst; terwijl wij tevens, door de werkelijke toepassing der beginselen, die wij hier boven als de onze deden kennen, eene proeve hopen te geven van dien *geest* en *zin*, die het te wenschen ware, dat in alle *antikritieken*, als de meest heerschende, mogt kunnen worden opgemerkt!

Veertien jaren berustte het eerste opstel van dit stuk onder ons, en dit bewijst wél, dat wij tot de uitgave geenszins bij overhaasting besloten. Aan *drie* bevoegde beoordeelaars, als Letterkundigen en Dichters met eere genoemd, onderwierpen wij onzen arbeid; dan derzelver oordeel, in het algemeen, overtuigde ons al spoedig, hoe oneindig veel er, in de beoordeeling van eenigen kunstmatigen arbeid, van het individueel en den eigendommelijken smaak des *Recensents* afhangt, en de ingekomene *recensiën*, alhoewel met kennis van zaken en hoogst bescheiden gesteld, waren te zeer uiteenloopende, om ons op eenen goeden, regt op het doel afgaanden, weg te leiden. In dezen toestand van onzekerheid, op sommige punten aan verwarring of tegenstrijdigheid grenzende, lieten wij het werk rusten; en niet, dan na het verloop van vele jaren, ondernamen wij het, met de gemaakte aanmerkingen in de hand, het stuk te herzien, om te werken, en, zoo wij vermeenden, te verbeteren.

Wel is de waarheid altijd één; dan allen, die haar aanschouwen, staan daarom niet op dezelfde hoogte, noch op een en hetzelfde standpunt; en neemt men het onderling verschil van aanleg, gevoel en smaak daarbij in aanmerking, dan laten zich hieruit de vaak uiteenloopende oordeelvellingen van bekwame mannen over een en hetzelfde, als verdienstelijk, ja lofwaardig erkend kunstgewrocht, gereedelijk verklaren. — Hoe dit zij, de stelling: dat over den smaak niet te twisten valt, is wel aan geene wederspraak onderhevig.

Niets is dan ook natuurlijker, dan dat *Rec.* onzen arbeid bezien heeft van het ſtandpunt, waarop *hij* zich plaatſte; en het zij verre van ons, om op deze vrijheid, die eiken beoordeelaar voor zich mag inroepen, inbreuk te willen maken! Dan wij willen, op onze beurt, en den *Rec.* in zijn goed regt latende, (om ons van een reeds gebezigd beeld anderwerf te bedienen) het muntſtuk omkeeren en deszelfs andere zijde bezien.

En hier vallen ons de gekozene versmaat en de rijmelooze *jamben* in het oog; geenszins door ons gebezigd, om de gebruikelijke *alexandrijnen* uit het Treurſpel te weren; (immers wij gebruiken dezelve bij de *meer verhevene* deelen van het ſtuk) maar om de volgende redenen: 1°. omdat wij, eene proeve wenſchende te geven eener vereeniging der *klasſieke* en *romantiſche vormen*, de gebezigde voetmaat uit de ſtukken der *Duitsch-romantiſche* School hiertoe gebruikelijk en gepast keurden; 2°. omdat wij, door de veranderende versen voetmaat, aan het ſtuk afwisſeling en verſcheidenheid wenschten te geven; 3°. omdat de uit de *romantiſche* School overgenomen vorm, geenszins te vergelijken bij den deftigſtatigen en verheven gang der *alexandrijnen*, onzes inziens, meer voegde in den mond der *burgerlijke* en (zoo men wil) *accesſoire* perſonen, door ons ten tooneele gevoerd. In het proza des dagelijkſchen levens zijn de taalvormen anders bij den *Vorst* en *Staatsman*, en anders bij den *burger* en *ſoldaat*; en waarom zou men dezen wenk, dien natuur en waarheid ons geven, niet mogen in acht nemen? Het is zoo: in het hooge Treurſpel zweven wij in het gebied der *kunst* en der *idealen*; maar zou het nu de waardigheid van die beide kwetſen, wanneer men, zoo veel mogelijk, in den te bezigen taalvorm, de *natuur* en de *waarheid* op zijde poogt te ſtreven, zoodanig en in dier voege, dat het meer *losſe* en *ongedwongene* aan den *onderdaan* en *burger*, het *ſtatige* en *verhevene* aan den *Vorst* en *Staatsman* worde in den mond gelegd?

Dit zij genoeg in betrekking tot de verſcheidenheid der gekozene taalvormen! Thans gaan wij tot de *onderwerpen* over, die onze burgerlijke perſonen behandelen, en de *wijze*, waarop zij zich daarover uitdrukken.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

No. II. *Boekbeſch.* bl. 48. reg. 21, 22. leze men: de gewone invloed, Goddelijke invloed.
——— bl. 60. reg. 14: trepaankroonen.
——— bl. 67. reg. 10 v. o.: verwaarloost.
——— ——— reg. 2 v. o.: erge.
——— bl. 76. reg. 1 v. o.: verſpreid.
——— bl. 78. reg. 20: *Adegild.*
——— bl. 82. reg. 6: onzer Lezeresſen.
——— bl. 85. reg. 22: zoeke.
——— bl. 92. reg. 16: is.

BOEKBESCHOUWING.

Disſertatio Theologica, de amore omnem omnino Dei virtutem continente, quam.... pro gradu Doctoris .... publico omnium examini offert BERNARDUS DOORENBOS, Friſius, V. D. M., deſignatus in vicis Peins et Zweins. Groningae, apud *J. Oomkens.* 1838. Forma 8vo. maj. 102 pag. *f* 1-50.

Het onderwerp dezer Doctorale Disſertatie is de *Liefde, als bevattende de ganſche deugd* (of liever *volmaaktheid*) *van God.* Zij wordt in twee ſtukken verdeeld: in het eerſte tracht de Schrijver aan te toonen, dat *de liefde eene voorname deugd in God is*, en in het tweede, dat *in de liefde de ganſche deugd van God bevat is.* — Zou het wel naauwkeurig zijn, van eene *voorname* deugd in God te ſpreken? Is niet alles in het Opperwezen even groot, even volmaakt? Het eene moge, in betrekking tot ons menſchen, eens meer belangrijk ſchijnen, dan het andere; maar is het toch in Hem zelven niet ééne en ondeelbare volmaaktheid? Misſchien ware het, naar den inhoud van dit eerſte ſtuk, beter genoemd, dat de Bijbelſche Openbaring, vooral die des N. V., de hoogſte liefde aan God toeſchrijft. — Is het ook wel eene goede logiſche verdeeling, of ten minſte eene gepaste uitdrukking, dat het tweede ſtuk letterlijk hetzelfde is als het geheele thema der Verhandeling?. Beter ware het dan misſchien nog gezegd, dat alle de volmaaktheden van God met de liefde op het volkomenst overeenſtemmen.

In de eerſte afdeeling van het eerſte ſtuk worden „de „gezegden van Jezus en de Apostelen vermeld, die op „het ganſche heelal betrekking hebben;" naauwkeuriger, „op Gods liefde, in zijne natuur en in zijne werken „blijkbaar," want in het 1ſte ſtuk voert de Schrijver onderſcheidene bijbelſche beſchrijvingen en benamingen

van Gods natuur en zulke Goddelijke eigenschappen aan, die zijne liefde te kennen geven of vooronderstellen, en in het 2de zulke bijbelsche gezegden, die op de werken van God in het heelal, en zulke, die op de onderwijzing van de menschen zien. Bij al hetgene, dat hij omtrent het een en ander over het geheel doelmatig aanvoert, mag men billijk vragen, waarom hij zich uitsluitend tot de schriften des Nieuwen Verbonds bepaalt, daar die des Ouden, zoowel als de beschouwing der Natuur, hiertoe ook stof konden geleverd hebben. — Bij andere kleinigheden wil Rec. nu niet stilstaan. Alleen zou hij vragen, of men van alle Mozaïsche voorschriften wel zeggen kan, (zie p. 24) dat zij op de zedelijke natuur van den mensch gegrond zijn; of er niet vele van toenmalige tijden en omstandigheden afhankelijk waren, en slechts voor eenen tijd konden toegelaten worden. Ook zou hij den Schrijver wel willen verzoeken, de plaatsen, *Gal.* III: (1. IV) 9 en *Colosf.* II: 8, bl. 26 aangehaald, nog eens in te zien, en te bedenken, of in de eerste de Afgodsdienst, in de laatste de toenmalige Sophistische Wijsgeerte wel στοιχεῖα τοῦ κόσμου heeten kan, en in zeker opzigt geprezen worden als de *institutio elementaris generis humani*; of die benaming, blijkens den geheelen zamenhang in den Brief aan de *Gal.*, bijzonder IV: 3, niet veel meer ziet op de Joodsche Offerdienst, en of dit ook op de andere plaats niet toepasselijk is, vooral wanneer men vs. 16—18 en 20—23 daarmede vergelijkt.

In de tweede afdeeling des eersten stuks, mede in twee hoofdstukken, wordt de liefde Gods als hoofddeugd aangetoond uit de bijzondere Openbaring van God in den persoon en in het werk van Christus, als in welke wij eenen spiegel en een schouwtooneel der Goddelijke liefde aanschouwen en bewonderen; welk een en ander over het algemeen goed en doelmatig uitgewerkt is.

Het tweede stuk der Verhandeling is insgelijks in twee afdeelingen gescheiden, in welker eerste aangetoond wordt, dat „ alles, wat aangaande de verschillende Goddelijke

„ deugden geleerd wordt, zamenſtemt in de liefde," en wel 1. ten opzigte der wijsheid, regtvaardigheid, vrijheid en ſoortgelijke, en 2. ten aanzien van den toorn en dergelijke, die er in den eerſten opſlag tegen ſchijnen te ſtrijden. In de hoofdzaak kan Rec. zich hier met den Schrijver wel vereenigen; alleen zou hij de *notiones* van ſommige volmaaktheden wel wat duidelijker willen onderſcheiden hebben: het is zoo, alle die eigenſchappen moeten in het hoogst volmaakte Wezen wel overeenkomen, en zijn in Hemzelven onafſcheidelijk één; maar naar onze menſchelijke bevatting, die niet alles te gelijk omvangen kan, zijn zij toch onderſcheiden, en b. v. wijsheid, vrijheid, heiligheid is wel onafſcheidbaar van de liefde, maar het begrip van het eene is niet hetzelfde als dat van het andere.

De tweede afdeeling, eindelijk, dient, om aan te toonen, dat „ alles, wat God op verſchillende wijzen in „ de onderwijzing van het menschdom doet, uit loutere „ liefde voortvloeit," hetwelk bewezen wordt 1. uit de algemeene Goddelijke Voorzienigheid, bijzonder over het natuurlijk en het zedelijk kwaad; 2. uit de Goddelijke onderwijzing vóór, en 3. uit die door Christus, bijzonder ten opzigte van zijnen dood. Na welk alles de Verhandeling met eene korte recapitulatie, en eene uit het vorige opgemaakte beſchrijving der liefde Gods, beſloten wordt.

Ziet daar het beloop dezer Disſertatie, die, gelijk zij eene proeve van de kunde en vlijt des Schrijvers is, alzoo ook van zijne goede Christelijke denkwijze omtrent de volmaaktheid van God, die Liefde is, getuigt, en hem als zoodanig eer aandoet! — Veel nieuws en bijzonders kan men in zulke Akademiſche proeven niet altijd verwachten. — Stijl en Latiniteit laten hier nog wel eens wat te wenſchen over; maar Rec. wil zijn verſlag daarmede thans niet verlengen, en wenscht den nieuwen Doctor en Predikant voorſpoed in de Evangeliedienst van den God der Liefde!

Jerusalem verwoest, of Geschiedenis van het Beleg dier Stad door TITUS, *verkort naar* FLAVIUS JOSEPHUS, *door de Schrijfster van Pierre en zijn Huisgezin. Uit het Engelsch vertaald door* C. A. VAN SCHAGEN, *Predikant te Cappelle op d'IJssel. Te Rotterdam, bij* A. Wijnands. 1837 (*) *In gr. 8vo. XVI*, 186 *bl. f* 2-20.

Door eenheid van Schrijfster en Vertaler, meer nog evenwel door gelijksoortigheid van titel en onderwerp, kan men dit werkje aanmerken als een tegenhanger van *Babylon verwoest.* Het is evenwel beter, dan het evengenoemde. De *inleiding* bevat een kort overzigt van de geschiedenis der Joden van den tijd van JEZUS tot den aanvang van het beleg door TITUS. Het *eerste* Hoofdstuk geeft eene zeer korte en dienvolgens doodöppervlakkige beschrijving van *Galilea*, *Samaria* en *Judea*; het *tweede* van de gewone legerkampen der *Romeinen*; waarna met het *derde* de eigenlijke geschiedenis aanvangt, en wel met het verhaal van de aanslagen der *Zeloten*, die woedende en ontembare veroorzakers van de rampen, welke het ongelukkige *Palestina* en *Jeruzalem* hebben getroffen. Van daar tot Hoofdstuk XII loopt de geschiedenis van het beleg en de verwoesting van stad en tempel, getrokken, zoo als de titel aanwijst, uit JOSEPHUS, genoegzaam de eenige bron in dezen; en, voor zoo verre *Rec.*, die opzettelijk die geschiedenis bij deze gelegenheid gelezen en vergeleken heeft, zien kan, op eene doelmatige wijze. Het vervolg van het werkje is verreweg het minst beteekenende, en moet vooral strekken, om den afkeer, dien men van de oproerige Joden mag hebben, te verzachten, en

(*) Alzoo was het jaartal reeds op den titel gegraveerd, eer men wist, dat — gelijk geschied is — het werkje eerst in 1838 het licht zou zien, volgens berigt van den Vertaler in de *Voorrede*.

den Christelijken lezer te vervullen met medelijden omtrent dit ongelukkig volk. Daartoe moet dienen een overzigt van de ellenden, die deze natie heeft ondergaan; doch dit valt bijster mager uit, en had oneindig beter kunnen zijn, indien de Schrijfster, gelijk zij in het vorige JOSEPHUS had verkort, het hier BASNAGE gedaan had. Wij ſtaan gaarne toe, dat niet weinige dier rampen werkelijk door de oude Profeten zijn voorſpeld geworden; maar men gaat in onze dagen zoo niet meer af op den klank der woorden. Op het gebied der *historisch-grammaticale* Bijbelverklaring ſchijnt men in *Engeland* nog zeer ten achtere te zijn; want men kan bijna geen enkel werk, door *Engelſche* leeken in het vak der Godsdienstleer geſchreven, aanwijzen, dat niet krielt van ſcheeve aanhalingen uit den Bijbel, enkel volgende den klank der woorden, hetgeen althans bewijst, dat de ſtralen van het hedendaagſche licht ten dezen aldaar niet algemeen worden verſpreid, zoo zij (wat wij, behoudens eenige eervolle uitzonderingen, over het geheel betwijfelen) wel helder voor den eigenlijken Godgeleerde ſchijnen. Voorts, wij hebben diep medelijden met de Joodſche natie, omdat zij de oogen geſloten houdt voor het heldere en weldadige licht des Evangelies; maar wij hadden het in dit werkje doelmatig geacht, wanneer men hadde aangewezen, dat het afzonderlijk beſtaan van dit volk, bewaard onder zoo vele wisſelingen der wereld, een treffend toonbeeld is van de Goddelijke voorzienigheid, welke met dit volk alsnog oogmerken ſchijnt te hebben, die in toekomſtige eeuwen welligt eerst zullen worden ontraadſeld. Oppervlakkig is ook hetgeen de latere lotgevallen van *Jeruzalem* betreft; en wat de Schrijfſter zegt van de gehechtheid der Joden, ook van dezen tijd, gelijk van alle eeuwen hunner verſtrooijing, aan hun geloof, — daar loopt toch oneindig veel bijgeloof onder; gelijk over het geheel alle pogingen om deze natie in zichzelve zedelijk en godsdienſtig te beſchaven, uit den aard der zaak ſchipbreuk zullen moeten lijden op het ongeloofelijk dom-

me en dwaze bijgeloof, dat bij de Joden onmogelijk kan uitgeroeid worden, zoolang zij de *Kabbalistische* en *Talmudistische* dwaasheden en grollen niet ter zijde zetten. Overigens beamen wij ten volle de wenschen der Schrijfster op dit punt, en hechten aan deze meer onze goedkeuring, dan aan de opeenstapeling van aanhalingen uit reisbeschrijvingen, waarin, even als in de woorden der Schrijfster zelve, veel waars en schoons, maar bij sommigen ook vrij wat *bombarie* is.

De drangreden aan het slot, tot pogingen, om de Joden te verlichten en hunnen toestand te verbeteren, ziet er hier en daar ook vreemd genoeg uit; b. v. bij melding van de verpligtingen, die de Christen aan den Jood heeft: „ Wie verhaalde u de geboorte van CHRIS-„ TUS (zijn lijden enz.)? Was het niet een Jood?" en zoo verder.

Eene wonderlijke toepassing (bijna zou men het verknoeijing kunnen noemen) van een gezegde des Zaligmakers, troffen wij aan op bladz. 177: „ Na deze „ breedvoerige [schoon hier en daar vrij zwakke] getui-„ genissen aangaande de gelijkheid van JEZUS *van Na-„ zareth* met den *Messias* der Schriften, kunnen wij „ tot-zijne opstanding en verhooging overgaan: maar „ „ indien zij MOZES en de Profeten niet gelooven, „ „ zoo zullen zij ook niet gelooven, al ware het, dat „ „ iemand uit den dooden opstond."" — Neen! juist in die opstanding uit den dooden is het allersterkste, onomstootelijkste bewijs, voor den Jood niet minder, dan voor den Heiden, van de Messiaswaardigheid onzes Heeren. Men raadplege slechts, als het allereerste gebruik er van, de rede van PETRUS op den Pinksterdag.

Buiten de uittreksels uit JOSEPHUS loopen wij niet zeer hoog met dit werkje, al ware het alleen, omdat er eene strekking in doorstraalt, die meer en meer in den geest van onzen hoogverlichten leeftijd schijnt te vallen; iets, waaromtrent wij ons nu niet nader verkiezen uit te laten, alleen zeggende, *dat men niet moet vergeten, dat wij in een* CHRISTELIJK *land wonen*. Men offere

dezen grondflag niet op aan ijdele *theoriën*. Offchoon wij voor ons den Joden de vrijheid niet misgunnen, die zij genieten, waarfchuwen wij ernftig tegen het veronachtzamen van dien grondflag. *Sapienti fat!*

Gefchiedkundige Befchouwing van het geloof aan een leven na dit leven. Eene Voorlezing van R. DAMSTÉ, *Predikant bij de Hervormden te Nuis en Niebert. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1837. *In gr.* 8*vo.* 54 *Bl. f* : - 50.

Eene bijzondere, voor den lezer moeijelijk te gisfen aanleiding heeft den Eerw. DAMSTÉ gedrongen, om deze *Voorlezing* in het licht te zenden, en wel letterlijk, gelijk zij te *Groningen* en *Leeuwarden* in de Departementsvergaderingen van de Maatfchappij *tot Nut van 't Algemeen* is uitgefproken. Hoe het hiermede zij, het ftukje ftrekt den opfteller niet tot oneer. Na eenige algemeene aanmerkingen over den aard en den oorfprong van het geloof aan een leven na dit leven, geeft hij dat geloof te befchouwen, gelijk wij het bij de Heidenfche volken aantreffen, waarbij hij noch aardrijks- noch tijdrekenkundige orde volgt, maar van de ruwere tot de meer befchaafde begrippen opklimt en met *Grieken* en *Romeinen* befluit. Het is, en kon flechts zijn, een vlugtig overzigt; anders had de aanwijzing, hoe het eene denkbeeld, in overgang bij volk op volk het andere voortbrengende, zich naar volksaard en volksbegrippen wijzigde, ligt eenige melding verdiend. Doch dan zou het eene *pragmatifche* gefchiedenis van het geloof in een toekomend leven geworden zijn, en dien ten gevolge denkelijk zoowel in inhoud, als zekerlijk in omvang, voor dat doel en dat publiek minder gefchikt. Het laatfte ftuk vermeldt het bedoelde geloof, zoo als het bij *Hebreërs* en Christenen wordt gevonden. Van het laatfte treedt de Schrijver hier natuurlijk in geene ontwikkeling, en waar wij omtrent het eerfte in enkele

bijzonderheden van hem meenen te moeten verſchillen, eerbiedigen wij, met vrijheid voor ons zelven, elks' bijzondere wijze van zien. Die van DAMSTÉ is helder en oordeelkundig. Het zaakrijke van den inhoud wordt in een' behagelijken druk aangeboden.

Volksnatuurkunde van den Mensch, *enz. Door* PERCEVAL B. LORD, *M. D. enz. IIde of laatſte Deel. Te Amſterdam*, *bij* Gebr. Diederichs. *In gr.* 8*vo*. 328 *Bl. f* 3-60.

Rec. heeft in de aankondiging van het eerſte Deel dezes werks (*Vaderl. Letteroef.* 1837. N°. 10. bl. 421—424) zijn oordeel over de ſtrekking en den aard van dezen arbeid medegedeeld, en behoeft dus niet te herhalen, wat daar reeds gezegd is. Dezelfde goede en min goede eigenſchappen, die het eerſte Deel kenſchetſen, merkt men ook op in dit tweede, waarmede nu het werk voltooid is. Ware het van meer wetenſchappelijk belang en van blijvende waarde, zoodat wij er een' tweeden druk van konden verwachten, wij zouden op eenige misſtellingen opmerkzaam maken (b. v. bl. 1 *Sirene* voor *Siren*; bl. 4 de zonderlinge redenering over de oorzaken der ſtandvastige evenredigheid tusſchen de beſtanddeelen der dampkringslucht, die volſtrekt niets verklaart; bl. 20 de vergelijking der longen in de borstholte met eene ledige blaas, waarin van binnen een blaasbalg is geplaatst, 't geen zeker omgekeerd zijn moet, eene ledige blaas binnen in een' blaasbalg; bl. 67 de aan planten toegekende eigene warmte, eene zaak, welke zekerlijk toch zoo algemeen niet geſteld kan worden, enz. enz.); maar waartoe zou het dienen? — Er zijn boeken, die men aan hun lot moet overlaten en daaraan ook niet onttrekken kan.

Dikwerf vroeg Rec. zich af: waar blijven toch al de boeken, die jaarlijks worden uitgegeven? Het is een zonderling verſchijnſel, bijkans even zonderling als de

ſtándvastige verhouding tusſchen de beſtanddeelen der dampkringslucht. Vele dier papieren kinderen verdwijnen *geheel*, zonder eenig ſpoor van hun aanzijn achter te laten. Waar zijn zij? Zoo iemand het weet, dat hij het zegge; maar zoo hij er het geheim tevens bij bezit, om ze in het leven terug te roepen, dat hij het, om der lieve menschheid wil, voor zich behoude! Het menſchelijk geſlacht zucht en zwoegt reeds onder den last zijner kundigheden. Dat er zoo veel verwaait en verſtuift, is eene heerlijke beſchikking, nuttig voor papierfabriekanten, voor boekdrukkers, voor uitgevers, voor ſchrijvers, voor vertalers, voor voorredenaars, voor recenſenten, ja voor het geheele menschdom. Stofwisſeling moet er zijn; zonder deze is er geen voeding en leven.

Proeve eener Geſchiedenis van het Bankwezen in Nederland, gedurende den tijd der Republiek; door W. C. MEES, *Jur. Utr. Cand. Te Rotterdam, bij* W. Mesſchert. 1838. *In gr. 8vo. XVI en* 351 *bl. f* 3-60.

Onder die onderwerpen, welke voor veelzijdige beſchouwing vatbaar zijn, en op de inzage van welker aard en ſtrekking perſoonlijke betrekkingen en belangen, zelfs onwillekeurig, van ongemeenen invloed kunnen wezen, behoort ongetwijfeld al wat ten voor- of ten nadeele van Bankinrigtingen en over het beste Muntſtelſel, als ook over de doelmatigheid van deze of gene Bank en van dit of dat Muntſtelſel in het bijzonder, kan worden bijgebragt. De zaak zelve, vooral ook het heilzame of gevaarlijke van deze of gene ſoort van Bankinrigting, is van het hoogſte gewigt voor Handel en Staathuishouding. *Du choc des opinions naît la vérité!* Den onpartijdigen, doch vaderlandlievenden voorſtander van handel en nijverheid is dus ieder behoorlijk uiteengezet en oordeelkundig bewerkt opſtel over zulk een on-

derwerp welkom. Hoe meer in ſchriften en tegenſchriften, die blijken dragen van theoretiſche en practiſche kennis, het vóór en tegen van alles wordt getoetst, hoe meer hoop er ontſtaat, dat tot ſlotſom van al die *discussiën* zich eindelijk onder Handelaren en Staathuishoudkundigen een welgegrond heerſchend gevoelen zal vestigen, hetwelk als eene beſlisſing der twistvraag door deskundigen zal mogen worden aangemerkt. Zoo is er ſedert meer dan tweehonderd jaren, doch vooral in de jongstverloopene tijden, door een aantal mannen van kunde en ervaring, veel, en in verſchillenden zin, geſchreven en geredetwist over Handelvrijheid en Verbodſtelſel. Eindelijk heeft de meening gezegevierd, die de vrijheid des Handels begunſtigde. Eveneens kunnen de denkbeelden over het beste Bankwezen worden gewisſeld, en ééns zal ook op dat punt het eene of andere gevoelen, ten gevolge van herhaald en rijp onderzoek, moeten zegepralen.

De Schrijver der tegenwoordige *Proeve eener Geſchiedenis van het Bankwezen in Nederland, gedurende den tijd der Republick*, was, volgens bl. IX der Voorrede, in bijzondere gelegenheid, om zich inlichtingen nopens het ter behandeling gekozen onderwerp te verſchaffen, en zijne perſoonlijke betrekkingen gaven hem gereedelijk aanleiding, om juist aan *dat* onderwerp zijne krachten te beproeven. Nu laat het zich wel denken, dat *en* het wetenſchappelijk onderwijs in de School, waar hij gevormd werd, *en* de betrekkingen, waarin hij perſoonlijk, ook door bloedverwantſchap, geplaatst is, invloed hebben uitgeoefend op zijne wijze van zien: daarom zal dan ook, zoo dit verſchijnen mogt, even zoo wel een uitvoerig en goed bewerkt tegenſchrift, als eenig ſoortgelijk werk ter handhaving van de door den Schrijver aangeprezene beginſelen, met belangſtelling worden ontvangen. Maar geene in haast opgeſtelde vlugſchriften, geene weinige bladzijden in de rubriek der boekbeoordeeling bij deze en gene tijdſchriften, of in het Mengelwerk van eenig nieuwspapier, zijn tot de toetſing van

dergelijk onderwerp geschikt. Wat heeft men te denken van recensiën, gelijk den Heere MEES te beurte zijn gevallen in den *Letterbode*, den *Gids* en het *Handelsblad?* Zijn zij alle het werk van één' persoon, die, uit eigenbelang of vijandschap, den hier insgelijks aangekondigden en, hoe men over de zaak ook denken moge, altijd verdienstelijken arbeid van den jeugdigen Schrijver verguizen wilde? Of zijn zij het gevolg eener laakbare zamenspanning van sommige lieden, die in dit geval ééne lijn hebben willen trekken? Wij weten het niet; maar mogelijk zal zich dat geheim binnen eenigen tijd wel ontraadselen. Onpartijdige waarheidsliefde, echte zucht voor Vaderland, Handel en Wetenschap vindt men in zulke hatelijke oordeelvellingen niet.

Natuurlijk heeft de Heer MEES, in zijne Proeve, zich niet tot eene dorre kronijk bepaald; en hij kon dus geene Geschiedenis van *Nederlands* Bankwezen, gedurende den tijd der Republiek, leveren, of hij ontvouwde daarbij tevens zijne eigene begrippen, met de gronden, waarop die berusten. Ontwikkeling of bestrijding daarvan laten wij over aan zoodanige mannen, als het vóór en tegen van des Schrijvers meeningen op eene heusche en echt wetenschappelijke wijze, in eenig opzettelijk daarvoor ingerigt werk, zouden wenschen te ondernemen; iets, waarbij niet zoo zeer de persoon des Schrijvers, maar alleen het onderzoek te pas zou komen naar hetgeen voor Bankinrigtingen het doelmatigste is. Wat ons betreft, beperken wij ons, in dit niet aan den Handel, maar aan de beoefening der Letteren gewijde Tijdschrift, tot de volgende opmerkingen: Vooreerst, dat de Heer MEES te regt deze Proeve geenszins in het Latijn heeft geschreven, en haar niet voor eene *inaugurele Dissertatie* bestemd heeft. Ten tweede, dat hij overal de daadzaken, en zijne meening er over, goed en helder uiteengezet heeft; terwijl alles blijken draagt, al is hij zoo min onfeilbaar als iemand zijner tegenpartijders, van vlijtige navorsching, gevoegd bij wetenschappelijke en beoefenende kennis. Eindelijk, dat men ner-

gens een zoo naauwkeurig verſlag der Geſchiedenis van ons Bankwezen, zoo wat de Bank van *Amſterdam*, als die van *Rotterdam* en van *Middelburg* aangaat, ontmoeten zal; terwijl belangrijke Bijlagen, tot Muntſtelſel en Bankwezen betrekkelijk, tot ſtaving van het geſtelde worden bijgebragt. De inhoud des werks in deszelfs geheele verdeeling, zoo in hoofdſtukken als daarin vervatte paragraphen, ſtaat onmiddellijk na de Voorrede. Dit maakt het naſlaan gemakkelijk. Aan de overſchrijving dier lijst van rubrieken zouden onze Lezers niets winnen: want die het werk kennen en toetſen wil, moet het zelf met aandacht beſtuderen. Zeer ſcherpzinnig is vooral het onderſcheid tusſchen onderſcheidene beſtaande of zelfs denkbare Bankinrigtingen aangewezen, en naar aanleiding daarvan telkens het karakter, vooral der Bank van *Amſterdam*, in de verſchillende tijdperken van haar beſtaan, nageſpoord en bepaald. De Heer MEES houdt haar, in haar eerſte tijdperk, voor eene *Depoſito-bank* van grof courantgeld, en, wat den *vorm van haar bankgeld* betrof, voor eene *Girobank*. Naderhand kon men haar niet wel als eene *ware Depoſito-bank* beſchouwen; en zoo men alle Bankinrigtingen in *Depoſito-banken* en *Circulatiebanken* verdeelen wil, van welke laatſte eene menigte ſoorten beſtaan of kunnen beſtaan, dán behoorde zij tot eene *gansch eigenaardige* klasſe van *Circulatiebanken*, daar zij allerlei ſpeciën en ongemunt metaal inkocht, waarvoor zij crediet in bankgeld gaf, zonder dat de mogelijkheid beſtond, ſchoon de *waarde* in allerlei metaal aanwezig was, om aan alle rekeninghouders ieder oogenblik hun *credit* in *bankgeld* uit te betalen. Men zie bl. 157 tot 168. Voorts meent de Schrijver onder anderen, (bl. 168—179) dat het eigenaardige in de inrigting der *Amſterdamſche* Wisſelbank, die bijna zonder rente, op allerlei gemunt en ongemunt goud en zilver, crediet in bankgeld gaf, *tegenwoordig* voor navolging noch uitbreiding vatbaar is; doch dat daarentegen eene *gewone Circulatiebank*, die behoorlijken intrest vordert bij beleeningen op toereikend pand, geene berisping

verdient. — Men begrijpt, dat een werk, als het onderhavige, te wél overdacht is, dan dat vinnige en onbekookte aanvallen in staat zouden zijn, het kenmerkende van de gevoelens des kundigen Opstellers door onpartijdigen, zonder nader en langdurig onderzoek, te doen verwerpen: en heeft men, door luid geschreeuw, de *menigte* tegen den Auteur in het harnas willen jagen, dan is zulk eene poging even laag als verachtelijk.

Nieuwe Werken van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Isten Deels 2de Stuk. Verhandeling over de bij Domburg gevondene Romeinsche, Frankische, Brittannische, Noordsche en andere Munten, voorgedragen in het Perpetueel Committé van gezegde Genootschap, den 9 *Oct.* 1837, *door* C. A. RETHAAN MACARÉ, *Lid der Provinciale Staten van Zeeland, Wethouder der Stad Middelburg, enz. enz. Te Middelburg, bij* de Gebr. Abrahams. 1838. *In gr.* 8*vo.* 43 *Bl. f* 1-25.

Deze Verhandeling beslaat allezins waardig eene plaats in de Nieuwe Werken van het *Zeeuwsch* Genootschap. De blijkbaar in de Penningkunde zeer ervaren Schrijver geeft een geschiedkundig overzigt van de Munten enz., bij *Domburg* van tijd tot tijd gevonden. De verzameling, waarvan het *Zeeuwsch* Genootschap thans in bezit is, wordt door hem gesplitst in vier afdeelingen. De *eerste* afdeeling bevat een aantal *Romeinsche* penningen, waarvan het opmerking verdient, dat zij, even gelijk alle te voren bij *Domburg* gevondene, doch in de verzameling niet aanwezige munten, zich niet verder uitstrekken dan TETRICUS, die tot het jaar 273 geregeerd heeft. Na dien tijd zal, gelijk ook de Schrijver beweert, bl. 39, het gezag der *Romeinen* hier meer en meer wankelend zijn geworden, terwijl de *Salische Franken* en daarna de *Saksen* de *Zeeuwsche* eilanden benevens

de naburige gewesten overstroomden: en zoo sluit zich de penningkundige nasporing van den Heer MACARÉ aan de navorsching van den Heer DRESSELHUIS, uit de schriftelijke berigten ontleend, gelijk deze die voordraagt op bl. 10 en in de bijbehoorende aanteekeningen van *de Provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid*, Iste Stuk deszelfden Deels der Nieuwe Werken van bovengenoemd Genootschap.

Nu komt er, even als in de aaneenschakeling der historische gedenkstukken volgens den Heer DRESSELHUIS, ook in de volgreeks der gevondene munten volgens den Heer MACARÉ, eene gaping. Oorlogen en overstroomingen, waaronder vooral de watervloeden van 513 en 533, moeten, volgens DRESSELHUIS, daar veel aan hebben toegebragt. De *tweede* afdeeling der penningen, bij MACARÉ, behelst dan ook alleen munten van tusschen de jaren 500 en 700, alle van deels *Frankischen*, deels onzekeren, maar geenen *Romeinschen* oorsprong, doch blijkbaar uit eenen tijdkring, toen het Christendom heerschende, maar de Kunst onbeschaafd was.

De *derde* afdeeling bestaat uit munten, die hoofdzakelijk tot het *Carlovingische* Stamhuis behooren, en uit eenen tijd, toen er weder van *Walcheren* en bijgelegene oorden gewag in de geschiedenis gemaakt werd.

Tot de belangrijke *vierde* afdeeling behooren de Noordsche munten, uit het rampzalige tijdvak der invallen en strooptogten, benevens der gedeeltelijke regering der *Deenen*. De gevolgen daarvan waren zoo noodlottig, dat, gelijk de Heer DRESSELHUIS, bl. 11 zijner aangehaalde Verhandeling, aanmerkt, de Vorsten, die het noodig geoordeeld hadden, aan *Holland* en *Vlaanderen* bijzondere Graven te geven, de *Zeeuwsche* eilanden (als te weinig beduidend geworden voor een afzonderlijk beheer) onder dezelve verdeelden, offchoon zij voorheen hunne eigene Graven hadden bezeten. Onder de munten uit het *Deensche* tijdvak vindt de Heer MACARÉ vooral een gouden muntje van HERIOLD opmerkelijk:

en ook hier komt de slotsom zijner navorschingen met die van den Heer DRESSELHUIS overeen; daar de laatste *Carlovingische* munt uit den tijd van KAREL *den Kalen* is (bl. 42 der aangekondigde Verhandeling), en dus, na de wraakoefening van den *Noorman* ROLLO, *Walcheren*, gedurende omstreeks honderd jaren, bijna geheel ontvolkt, en *Domburg*, of hoe het toen ook heette, verwoest is gebleven.

Maar, behalve de munten, zijn er ook bij *Domburg*, van tijd tot tijd, eenige andere voorwerpen gevonden, die den aard en den graad der beschaving van de oude bevolking, door onderscheidene eeuwen heen, eenigermate doen kennen. Ook deze werktuigen, versierselen, huisgeraden enz., in het bezit van het Genootschap, worden door den Heer MACARÉ beschreven. Verder vindt men, op vijf onderscheidene, voortreffelijk door de Heeren KOOLE en ROEST, te *Middelburg*, gesteendrukte platen, de afbeelding van al de vermelde munten, versierselen, werktuigen enz.

Het blijkt ons uit deze Verhandeling, dat de Heer MACARÉ allezins voor zijne taak berekend, en het opzigt over het Medaillekabinet des Genootschaps hem met volle regt is toebetrouwd.

Indien wij ons ééne aanmerking mogten veroorloven, zou het zijn, dat wij wel, na eene korte inleiding, eene verdeeling van het onderwerp gewenscht hadden, en daarna den eigenlijken inhoud van het stuk, naar die verdeeling bewerkt. Dit zou het overzigt gemakkelijker hebben gemaakt. Men gaat thans historisch door, en vindt dan wel rustpunten bij de verdere behandeling achtervolgens aangewezen, maar niets vooraf daarvan aangekondigd, zoodat de lezer niet reeds bij den aanvang eene schets in het hoofd heeft, maar eerst, aan het einde gekomen, zich eene schets van het afgehandelde ontwerpen kan.

Wij besluiten onze aanprijzende beoordeeling met de aanteekening *m* op bl. 42, waarvan wij de juistheid hiervoren reeds eenigzins hebben aangetoond: „Het

„ verdient bijzondere opmerking, dat deze twee aange- „ wezene tijdperken, te weten het *Romeinsche* tot het „ jaar 275, gevolgd door langdurige vergetelheid, [en] „ het *Frankische* tot 874, gevolgd door vergetelheid ge- „ durende eene eeuw, zoo geheel overeenstemmen met „ de slotsommen, welke uit de oude geschrevene ge- „ denkstukken worden verkregen, zoo als in het ver- „ dienstelijke werk van den Heer AB UTRECHT „ DRESSELHUIS, *de aloude gesteldheid der Pro- „ vincie Zeeland*, opgenomen in de Nieuwe Werken „ van het *Zeeuwsch* Genootschap, ook nog onlangs is „ aangetoond."

Geschiedenis der aardrijkskundige Ontdekkingen, zoo te land als ter zee, van de vroegste tijden af tot op heden. Door W. COOLEY. *Uit het Engelsch, met Aanteekeningen van den Vertaler. II—IVde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr. 8vo. Te zamen* 1086 *bladz. f* 11 - 25.

Van het eerste Deel hebben wij onlangs een verslag gegeven, naar den omvang meer overeenkomende met het belang dezes werks, dan met de ruimte, die, bij den overvloed van uitkomende boeken, aan elk derzelve kan worden toegewezen, althans in een Tijdschrift, bestemd om, zooveel mogelijk, al hetgeen in ons land in het licht verschijnt te doen kennen. Bij het eerste Deel offerden wij het laatste min of meer aan het eerste op. Het zal niet veel schaden, wanneer wij met de overige op eene omgekeerde wijze te werk gaan. Want wij hopen niet, dat wij ze zullen behoeven bekend te maken aan iemand dergenen, die, iets meer en degelijkers lezende, dan Romans, smaak hebben in de beoefening van eenig werk, waardoor geschied-, aardrijks-, land- en volkenkunde wordt uitgebreid; vooral wanneer het den roem onzer voorouderen waardiglijk handhaaft. Ook zullen wij wel niet noodig hebben, onze aanprijzing te geven aan een werk, dat evenmin een' krans behoeft als goede wijn, omdat het door nieuwheid van onderwerp en doorgaande keurigheid en naauwkeurigheid van bewerking zichzelf aanbeveelt. En zoo enkele vlekken, hetzij min juiste orde, hetzij

min gepaste bewoordingen, hetzij bevooroordeeld in de fchaduw zetten van de onfterfelijke verdienften der *Nederlandfche* ontdekkers, het oorfpronkelijke ontfieren; de geleerde, onvermoeid werkzame en warme Vaderlander VAN KAMPEN heeft het in onze taal overgebragt, vermeerderd, verbeterd en verrijkt op eene wijze, die niets te wenfchen overlaat, dan misfchien alleen de Kaarten, naar welke wij bij vorige gelegenheid ons verlangen betuigden, en die toch wel niet *om de meerdere kosten* zullen zijn achtergebleven, daar wij niet gelooven, dat de liefhebber der wetenfchap, die nu *f* 15-: voor het werk over heeft, zich door eenen driegulden meerder zou laten affchrikken. Bij een werk van *f* 3-, of *f* 4-: ware dit iets anders. En wat de aanmerkingen aangaat, die wij onder de gezette lezing van dit uiterst belangrijke werk maakten, wij hebben die; en dat niet, omdat wij meenen, dit onderwerp beter te kennen, dan de Schrijver, of om ons eenen valkenblik toe te kennen, fcherper, dan die des fchranderen Vertalers; maar omdat vier oogen meer zien dan twee, en het menfchelijke werk nog moet te voorfchijn komen, waarop *niets* aan te merken valt.

Om deze en andere redenen, ons (zouden de voorvaderlijke *fententiën* gezegd hebben) daartoe *moverende*, willen wij ditmaal enkel iets zeggen van hetgeen in de voor ons liggende Deelen gevonden wordt. *Hoe* het er inftaat? Daartoe leze men het werk zelf en zie uit eigene oogen!

Het geheel is afgedeeld in drie hoofdafdeelingen, van welke de beide eerfte, (verreweg de kortfte) namelijk de *ontdekkingen der Ouden* en de *aardrijkskunde der Middeleeuwen*, in het eerfte Deel waren behandeld. De derde: *ontdekkingen der nieuwere tijden*, loopt over de drie onderhavige Deelen, en is afgedeeld in twee hoofdtijdperken: *Van* COLUMBUS *tot* COOK, en *van dezen tot op onze dagen.*

Het gedeelte des werks alzoo, dat wij bezig zijn aan te kondigen, vangt aan met de vermelding eener ontdekking, die in belangrijkheid alle andere verre achter zich laat, 't zij men lette op den omvang des bekend geworden lands, 't zij men acht geve op de daardoor geheel veranderde rigting van den wereldhandel, ja op de omkeering van de maatfchappelijke gedaante der wereld, — de ontdekking van *Amerika*. Men weet, dat zich in den laatften tijd ftemmen hebben verheven, die, met niet weinig klem, de eer van de eerfte ontdekking des vierden wêrelddeels aan COLUMBUS hebben

zoeken te ontzeggen. DRUBER schreef vóór verscheidene jaren een werkje over de scheepvaart in den *Atlantischen* Oceaan, waarin hij door getuigenissen, meest van *Arabische* Schrijvers, zijne meening trachtte smakelijk te maken, dat *Amerika* reeds eeuwen vóór COLUMBUS aan de zeevaarders in de Middellandsche Zee, zelfs aan de *Egyptenaars* en *Phoeniciërs*, zij bekend geweest. Overblijfselen der oudheid, in *Amerika* gevonden, overeenkomst met gebruiken, bijzonder aan *Egypte* eigen, moesten deze meening staven. Jammer, dat de Schrijver zich aan overdrijving schuldig maakte, en daardoor oorzaak is geworden, dat men zijne redekavelingen of te gering heeft geacht, of zijne gansche *hypothese* bespot. Echter beteekende, wat uit eenen gansch anderen hoek werd gezegd, althans niet minder. Men bewees, dat COLUMBUS op zijne vroegere zeetogten havens in het Noorden van *Europa* bezocht had, waar, zoo men beweerde, destijds reeds van het bestaan des „grooten Westelijken lands" kennis werd gedragen. *Noorwegers* en *IJslanders* waren het inzonderheid, die aanspraak maakten op vroegere bekendheid — niet met *Groenland*, want daaromtrent valt geen twijfel — maar met het *vasteland van Amerika*. Uit *Stokholm* werd vóór eenigen tijd stellig in een *Duitsch* dagblad medegedeeld, dat een *Zweedsch* geschiedkenner, met name FOLSOM, zich op het vermoeden der zaak naar *IJsland* had begeven, alwaar het hem gelukt was, uit oude Handschriften te ontwaren, dat, in het begin der *tiende* Eeuw, twee *IJslandsche* zeevaarders, BYÖRN HERJULFSON en LEIS ERIKSON genaamd, ten Westen een groot land hadden ontdekt. De beschrijving, die er van gegeven werd, beantwoordde volmaakt aan de kapen, die tegenwoordig onder den naam van *Cod* en *St. Martha* bekend zijn, gelijk ook aan *Nieuw-Engeland* en *Nieuw-Schotland*. De genoemde geleerde, nog niet voldaan, begaf zich in persoon naar *Amerika*, bezocht de plaatsen zelve, en vond in den Staat *Massachusetts*, bij de rivier *Taunton*, opschriften met *Scandinavische* of eigenlijk *Runische* karakters, de namen behelzende van *Noorweegsche* en *IJslandsche* krijgslieden (denkelijk zeeroovers), die aldaar in overoude tijden geweest zijn. De latere tijden hebben meer dergelijke gronden aan den dag gebragt, die nog niet aan WASHINGTON IRVING (*Life of Columbus*), veel minder aan ROBERTSON (*History of America*) konden bekend zijn. Wij willen wel aan dezelve geen zoo onbepaald

gewigt bechten, dat COLUMBUS in onze schatting van den naam des ontdekkers van *Amerika* afstand zou moeten doen, maar slechts doen gevoelen, dat de zaak op verre na nog niet is uitgewezen, en dat de geleerde Vertaler er zich wat al te kort afmaakt door het beroep op de *regtschapenheid* van COLUMBUS. Het geldt hier de vraag, in hoeverre eene vroegere bekendheid van het vasteland van *Amerika* aan *Europeanen* kunne bewezen worden? Of die daadzaak (hare waarheid betoogd zijnde) aan COLUMBUS zij bekend geweest? Zoo ja, door welke middelen? met welken graad van geloofwaardigheid *voor hem?* tot welken trap van zekerheid? Dit een en ander behoort tot een zuiver geschiedkundig vraagstuk, dat, uit de bronnen opgespoord, eene onpartijdige toetsing verdiende, en welks oplossing wij vermoeden, dat tot zeer gewigtige slotsommen leiden zou. Wij kunnen dezen uitstap niet vergrooten, door hiervan nog meer te zeggen, dan het overnemen van hetgeen de Schrijver zegt aangaande het niet onbekende verhaal van BLASIO DE GARAY, eenen *Spanjaard*, die in 1543 de stoomvaartuigen zou hebben uitgevonden: „ Indien men al moet toestemmen, dat „ deze uitvinding van GARAY, ten minste in beginsel, met „ onze stoomwerktuigen overeenkwam, mogen wij echter „ met regt betwijfelen, of in de geschiedenis der ontdekkin„ gen eene plaats toekomt aan zulk eene *kiem* van uitvin„ ding, die nooit *behoorlijk* aan het licht gebragt, en in het „ oogenblik der inzage zelve tot vergetelheid is veroordeeld „ geworden."

De gruwelen der *Spanjaarden*, inzonderheid in de nieuwe wereld, vullen treurige bladzijden der Geschiedenis. Zij worden hier voorgedragen met onpartijdige waarheidsliefde, dat heet, zonder de wreedheden der *Europeanen* te verbloemen, maar eveneens, zonder eenen ATAHUALPA en ATABALIBA, met MARMONTEL en anderen, tot halve heiligen te verheffen.

Na alles, wat de ontdekkingen en veroveringen in het pas ontdekte vierde werelddeel aangaat, te hebben medegedeeld, komt de Schrijver tot de veroveringen der *Portugezen* in *Indië*, waardoor die eilanden bekend werden, die, later in de handen der *Nederlanders* gekomen, hun den wereldhandel en onmetelijke rijkdommen hebben bezorgd, *Sumatra*, de *Molukken*, *Ceylon*, *Java*. Vervolgens komen de togten naar het Noorden in aanmerking, waaromtrent zich DAVIS, LIN-

SCHOTEN, HEEMSKERK, HUDSON, BAFFIN en anderen onsterfelijke verdiensten hebben verworven. Die onzer voorouders waren ook hier zeer in de schaduw gesteld: behoeven wij te zeggen, dat de Vertaler dit uitstekend heeft vergoed? De tijdsorde brengt den Schrijver andermaal in het Oosten terug tot de reizen van JENKINSON, FITSCH, HOUTMAN, ADAMS en anderen; waarna men weder naar *Noord-Amerika* oversteekt, om de Volkplantingen aldaar te zien stichten. Ook hier, gelijk bij de reizen naar de *Zuidzee*, komen onze landgenooten met eere op den voorgrond, inzonderheid door de ontdekking van *Australië*, het vijfde werelddeel. De landreizen in *Afrika* van WINDHAM, LOK, BATTEL, THOMPSON, JOBSON, JEANNEQUIN en anderen worden evenmin vergeten, als die der *Russen* in Oostelijk *Azië* en *Noord-Amerika*; en de Vertaler heeft hier een geheel nieuw, zeer belangrijk Hoofdstuk ingevoegd, over de ontdekkingen der *Nederlanders*, *Franschen* en *Engelschen*, vooral in Zuidelijk *Azië*. Het laatste Hoofdstuk dezer Afdeeling bevat een overzigt van de voortgangen der aardrijkskunde, als wetenschap, tot in het midden der XVIIIde eeuw; verbetering der kaarten; middelen tot het vinden der lengte, enz.

Zoo komen wij tot de laatste Afdeeling, aanvangende met de reizen en ontdekkingen van den beroemden JAMES COOK. 's Mans verdiensten, gelegen, zoo als teregt wordt opgemerkt, zoowel in de *uitgestrektheid* als in de *juistheid* zijner ontdekkingen, worden hoog, schoon niets te hoog aangeslagen. Wij kunnen natuurlijk dit alles niet volgen; en zulks is ook te minder noodig, daar, door eene naauwkeurige beschrijving zijner reizen, ook in het Nederduitsch vertaald, dezelve aan onze landgenooten betrekkelijk vrij bekend zijn. Evenmin kunnen wij verslag geven van hetgeen in het vierde Deel wordt aangetroffen. Als de allervoornaamste of meest bekende reizigers noemen wij slechts HEARNE, later PARRY en ROSS, naar de Noordpoolgewesten; NIEBUHR naar *Arabië*; GMELIN naar Noordelijk *Azië*; BRUCE, MUNGO PARK, TUCKEY, CLAPPERTON, BELZONI in *Afrika*; LA PEROUSE, dien ongelukkigen zeevaarder, vooral in de *Stille Zee*; BLIGH naar de *Zuidzee*; BASS, FLINDERS naar *Nieuw-Holland*; MACKENZIE, en vooral VON HUMBOLDT en BONPLAND, in *Amerika*; WEBB en RAPER naar *Middel-Azië*; KRUSENSTERN naar het

oostelijke gedeelte van dat werelddeel. Met de vermelding der ontdekking van de eilanden *Frederiksoord*, *Prinses Marianne* en het *Nederlandsch eiland*, door onze landgenooten, wordt het geheel besloten. Wij behoeven het niet te prijzen; het prijst zichzelf, en weegt eene kas vol geschiedkundige en ongeschiedkundige Romans op. Dat ons verslag veel naar eene lofrede zweemde, is alzoo onze schuld niet.

Aan elk Deel is eene goede inhoudsopgave toegevoegd, die echter een naauwkeurig *Register* niet overbodig maakt. Dit toevoegsel, dat nooit aan een werk van wetenschappelijken inhoud behoorde te ontbreken, zouden wij, en zeker velen met ons, alsnog wenschen in een afzonderlijk stukje te ontvangen. De vervaardiger zou eenen zeer nuttigen arbeid verrigten.

Beschrijving en Afbeeldingen van Nederlandsche Gedenkpenningen, welke sedert 1815 *tot* 1838 *aan 's Rijks Munt te Utrecht zijn geslagen en verkrijgbaar gesteld. Door* F. J. VAN HEECKEREN VAN BRANDSENBURG, *Waradijn bij 's Rijks Munt en Bewaarder van 's Rijks Medaillestempels. Te Utrecht, bij* R. Natan. 1838. *In 4to.* 47 *Bl. en XI Platen. f* 4-:

Bij de toenemende belangstelling onzer Landgenooten in de beoefening vooral der Nederlandsche Penningkunde en het verzamelen van Medailles, was het eene gelukkige gedachte van den Baron VAN HEECKEREN VAN BRANDSENBURG, om alle de sedert 1815 aan 's Rijks Munt te *Utrecht* geslagene en algemeen verkrijgbaar gestelde Gedenkpenningen te beschrijven, af te beelden en alzoo in het licht te geven. Hieraan zijn wij het behagelijke werkje verschuldigd, 't welk zich uit- en inwendig zóó goed voordoet, dat wij het een alleraangenaamst lettergeschenk voor alle beminnaars en verzamelaars van Medailles durven noemen. De hier afgebeelde en beschrevene Penningen worden door den Schrijver in vier soorten verdeeld: I. Penningen op vroegere gebeurtenissen betrekkelijk, welke op de *oude* stempels geslagen zijn, en die zich door eene stoute, krachtige en diepe gravure onderscheiden. Van deze soort zijn er vier; te weten op het overlijden van FILIPS II, (1598, door den beroemden C. BLOK

uitmuntend gegraveerd) — op het sneuvelen van MAARTEN HARPERTSZ. TROMP, (mede fraai) — op het sneuvelen van MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUYTER, (uitstekend schoon) — en op BALTHAZAR BEKKER, (vroeger van de grootste zeldzaamheid.) II. Penningen op Nederlandsche gebeurtenissen *vóór* den opstand der Zuidelijke Provinciën. Van deze soort zijn er hier zeven, onder welke de schoone penning op de zegepraal te *Palembang*, waarvan de keerzijde door BRAEMT zoo uitstekend fraai bewerkt is. III. Penningen, op gebeurtenissen *na* den Belgischen opstand geslagen. Van deze soort bestaan er negentien. Onder deze is de zesde, (op den tiendaagschen Veldtogt) door den Heer J. P. SCHOUBERG, zeer fraai uitgevoerd. Van N°. 14 (op den beroemden KEMPER) mist men de opgave van den naam des Graveurs. Al de overige zijn van den Heer VAN DER KELLEN, die zich daarin als een zeer uitmuntend stempelsnijder heeft doen kennen. Waarlijk, ook in dit opzigt heeft *Nederland* de hulp van vreemden niet noodig! Eindelijk, IV. Penningen op *vroegere* gebeurtenissen, *later* geslagen. Slechts twee zijn er van deze soort; te weten de fraaije penning op het overlijden van Prins WILLEM GEORGE FREDERIK, door J. P. MENGER gegraveerd, en de niet minder fraaije van SCHOUBERG, op de opening van het groote Noordhollandsche Kanaal in 1824.

Wat de uitvoering der afbeeldingen betreft, Rec. is in de gelegenheid geweest, om verre de meeste met de zilveren medailles zelve te vergelijken, en heeft de afbeeldingen meestal volkomen juist en getrouw en dus wél geslaagd bevonden. Den heerlijken glans van eene nieuwe, uitstekend bewerkte zilveren medaille (b. v. die op BILDERDIJK!) *geheel* terug te geven, kan men van gravure of steendruk bijna niet vorderen. Daarom blijft de afbeelding uit den aard der zaak wel steeds beneden het origineel. Rec. heeft geene andere aanmerking op deze afbeeldingen, dan dat hem hier en daar de gelaatstrekken van den Koning min gelukkig teruggegeven schijnen.

De platen (ten getale van *elf*) zijn alle van de steendrukkerij van J. L. ROMEN te *Emmerik*. Hoe goed zij ook mogen zijn uitgevoerd, wij betwijfelen, of zulks niet even goed in onze Noordelijke Provinciën zou hebben kunnen geschieden. Aangenamer zou dit zeker, en ook in een werk, aan vaderlandsche herinneringen en vaderlandsche kunstvlijt

gewijd, meer pasfende geweest zijn. Misfchien echter kon het ditmaal niet anders.

Wij bevelen ruimfchoots dit fraaije werkje aan. De Schrijver verdient den dank van alle beminnaars en beoefenaars der vaderlandfche Penningkunde voor deze zijne belangrijke en welgeflaagde onderneming.

De Vriend der Armen. Iste Stukje. Te Amsterdam, bij J. D. Sijbrandi. 1838. *In gr. 8vo.* 144 *Bl.* *f* 1-50.

Recenfent las met genoegen dit eerfte Stukje, zijnde eene vrij gevolgde vertaling van het uitgebreidere werk van den Heer DE GERANDO (*le Vifiteur du Pauvre*). Het oorfpronkelijke, waarvan wij den vierden druk bezitten, werd, gelijk wij dáár lezen, opgefteld ter beantwoording van de vraag, door de Akademie van *Lyon*, nu zes jaren geleden, uitgefchreven, luidende: *Indiquer les moyens de reconnaitre la véritable indigence, et de rendre l'aumône utile à ceux qui la donnent comme à ceux qui la reçoivent.* De tijd ontbrak echter den Schrijver, om meer dan eenige oppervlakkige denkbeelden over dit belangrijk onderwerp te leveren; doch het gunftige onthaal deed hem befluiten, niet alleen meer uitvoerigheid en belangrijkheid aan dezelve te geven, maar hij trachtte ook daardoor zijn werk meer ten algemeenen nutte dienstbaar te maken. Het is dit meer uitvoerige werk, waaruit deze vrij gevolgde vertaling het publiek wordt aangeboden.

Wij vinden de eerfte IX Hoofdftukken (deze maken den inhoud van het eerfte Stukje uit) aanmerkelijk bekort; doch de ongenoemde Vertaler heeft hierin met kennis van zaken gehandeld, en datgene overgebragt, wat hij meer bijzonder voor *Nederland* gefchikt keurde. Hij is daarin, onzes bedunkens, gelukkig geflaagd; en wat hij levert, kan niet anders dan hoogst nuttig zijn voor hen, die uit Christelijke beginfelen werkzaam zijn, of zijn willen, tot nut der armen. Het hoofdzakelijke van elke der oorfpronkelijke Afdeelingen wordt in een' vloeijenden, hier en daar fierlijken ftijl wedergegeven. Deze Afdeelingen handelen: *I. over het oogmerk en de eigenfchappen der weldadigheid; II. over de kenmerken der ware en voorgewende armoede; III. over de verdeeling der armen; IV. over de perfonen, die tot de uitoefening der*

pligten van den vriend der armen worden geroepen; V. over de wijze, om de aalmoezen nuttig te maken aan den gever; VI. over de deugden der armen; VII. over de zedelijke verbetering der armen; VIII. over de middelen om het vertrouwen der armen te verkrijgen; IX. over de opvoeding van de kinderen der armen. Deze inhoudsopgave kan genoeg doen blijken, welke belangrijke onderwerpen, hier, ja, wel vlugtig behandeld, maar toch ſtof tot ernſtige overweging, ook ter beoefening in het dagelijkſche leven, geven kunnen. Menſchenkennis en ſchrander doorzigt, gepaard aan eene fijne opmerkzaamheid op en een aanhoudend onderzoek naar den toeſtand en het gedrag der armen, kenmerken dit geſchrift, en geven, door gepaste voorbeelden verſterkt, de gewigtigſte wenken aan allen, die zich zoo wel de natuurlijke als zedelijke geſteldheid der armen wenſchen aan te trekken. Voor menige armeninrigting of vereeniging van perſonen, die, onder welke benamingen ook, belast zijn met de uitdeeling van onderſtand in het algemeen of in het bijzonder, zijn hier belangrijke inlichtingen en teregtwijzingen voorhanden; en het is te wenſchen, dat dit werkje voor iederen armbezorger een gids zij of worde. Het Hoofdſtuk *over de zedelijke verbetering der armen*, en dat *over de opvoeding van de kinderen der armen*, is hoogst lezenswaardig, en kan als een leerboek voor Beſturen en Onderwijzers van Armen- of Zondagsſcholen worden aangemerkt. „ Hoe meer wij," zegt de Schrijver bl. 75 en verv. „ afkeer van de ondeugd „ en achting voor de deugd hebben, hoe meer wij onze „ krachten moeten aanwenden, om de overwinning der deugd „ op de ondeugd te bevorderen. Zal ik eene minder loffe- „ lijke daad verrigt hebben, wanneer de maatſchappij eenen „ ongelukkigen te minder, en tenzelfden tijde op een verbe- „ terd, op een braaf lid te meer kan rekenen? Hij, die „ zich aan de aandoenlijke bezigheid wijdt, om de vriend „ der armen te zijn, zal gevoelen, dat de Voorzienigheid, „ in hare beſluiten, hem tot nog edeler werkzaamheden heeft „ uitverkoren, en hem de gunſtige gelegenheid heeft gege- „ ven, om op een verwaarloosd veld de heilzaamſte zaden „ te ſtrooijen van godsvrucht en deugd." Men ziet hier, dat het niet alleen de ſtoffelijke gift of het troostrijke woord is, waarmede men tot den arme komen moet; maar de vriend der armen moet, bij geduld en oplettendheid, het zedelijk levensbeginſel bij misdadige armen, die door onmatig-

heid of luiheid ter prooije van de diepste ellende zijn, steeds en te allen tijde trachten op te wekken. Wij willen uit het Hoofdstuk *over de opvoeding van de kinderen der armen*, waar de Vertaler, zeer te stade, heeft gedacht aan de in ons Vaderland voorhanden zijnde werkjes, ook die der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, welke dienstbaar kunnen zijn om hierin wél te slagen, niets afschrijven: men leze en oordeele!

Wij vinden dan hier, gelijk in de Voorrede van het oorspronkelijke naar waarheid gezegd wordt, bij het noodzakelijk verband, dat er tusschen algemeene en bijzondere weldadigheid bestaan moet, de edele werkzaamheid van den vriend der armen aangewezen, als zijnde deze het nuttige werktuig voor de eerste en het beste middel ter uitoefening der laatste; ontstaande er alzoo tegenover eene onvolmaakte en nuttelooze weldadigheid, die zich enkel tot *geven* bepaalt, eene meer ware werk- en waakzame, die meer dan giften brengt; eene weldadigheid, die zorgt, raadt en aanmoedigt; die, onder het bereik van allen, het krachtigste middel is tot zedelijke verbetering der armen. De Vertaler heeft een hoogst nuttig werk verrigt. Hij vinde lust, om van de nog overig zijnde XII Hoofdstukken het belangrijkste mede te deelen, daar wij onzen Lezeren voorloopig verzekeren kunnen, dat hen niet minder belangrijke zaken wachten. Een aanhangsel door den Vertaler, in navolging van hetgeen op soortgelijke wijze elders is geschied, (zie *Mag. voor het Armenwezen*, 1818. 3de St. N°. 106. en 4de St. bl. 392) over de vestiging eener Inrigting tot het verleenen van bijzonderen onderstand, geeft veel stof tot nadenken en handelen, en zoude, onder het beheer eener goede en met de vele behoeften der armen bekende Directie, veel goeds kunnen daarstellen.

Zulke vruchten van den Franschen bodem op onzen grond over te planten, is een verdienstelijk werk. Daar de prijs van dit Stukje zoo laag mogelijk gesteld is, maken wij op papier en druk geene aanmerking.

Taalkundige Handleiding tot de Staten-overzetting des Bijbels, bevattende eene verklaring der verouderde of min verstaanbare woorden en spreekwijzen, in die overzetting voorko-

mende, *door* A. DE JAGER. *Te Rotterdam*, *bij* T. J. Wijnhoven Hendrikſen. 1837. *In gr.* 8*vo. XII en* 148 *bl. f* 1-50.

Na het werk van de Heeren YPEY en ACKERSDIJK aan het op den titel genoemde onderwerp, heeft de Heer DE JAGER gemeend, insgelijks zijnen arbeid hieraan te moeten beſteden, omdat het eerſte „ op verre na niet alle woorden „ bevat, die men thans als verouderd moet beſchouwen; en „ de uitleggingen dikwerf — nu en dan vindt men ſlechts „ eene vertaling in het Latijn — voor den niet taalkundigen „ lezer minder geſchikt zijn; waarom hij eene meer volledi„ ge verzameling van ſpreekwijzen, kortelijk en op eene „ eenvoudige en voor elk verſtaanbare wijze opgehelderd," heeft willen leveren. Aan deze taak heeft hij over 't geheel wél voldaan, de verouderde woorden in alphabetiſche orde, na bijvoeging van plaatſen, waar zij voorkomen, verklaard, opgehelderd, en derzelver voormalig gebruik door voorbeelden uit andere Schrijvers van dien of vroegeren tijd geſtaafd. — Onder het doorloopen viel Refᵗ. oog op het woord *eerlick*, waarvan de Schrijver zegt: „ *Eerlijk* beteekende voorheen, wat men thans *heerlijk* noemt, welk laatſte „ woord, door voorzetting der *h*, van het eerſte, en niet, „ volgens het Taalk. Woord., van ons naamwoord *heer* ge„ komen is." Aan dit een en ander twijfelt Rec. wel zeer: *heerlijk* is in beteekenis niet hetzelfde als *aanzienlijk*, waarmede de Schrijver het vervolgens verwisſelt, en verſchilt in afleiding zoowel als beteekenis van *eerlijk*, even als het Hoogduitſche *herrlich* en *ehrlich:* de beteekenis van *aanzienlijk*, die *eerlijk* oudtijds had, is van dezelfde afleiding als het Latijnſche *honestus* van *honor*. — Bl. 80 voegt zich DE JAGER bij degenen, die *te onvreden* verkiezen voor *ontevreden*; aan welk laatſte echter Rec. meent de voorkeur te moeten geven, daar het hem duidelijk voorkomt zamengeſteld te zijn uit *on* en *tevreden*, een bijv. n., gevormd van *te vrede*, en van daar ook *tevredenheid*, *ontevredenheid:* dat men anders ook zou moeten zeggen b. v. *onteregt*, gelijk DE JAGER tegenwerpt, dunkt Rec. niet gelijk te ſtaan, want er is een woord *onregt*, en *te onregt* is geen bijv. n., maar eene bijwoordelijke ſpreekwijze. — Op het woord *ſegenen* zegt de Schrijver: „ SEGENEN beteekent *vloeken*, I Kon. XXI: 10: *Ghy hebt Godt ende den Koninck geſegent*; zoo ook JOB I: 5, 11." Hierbij zij het Rec. geoorloofd op te merken, dat het taal-

gebruik van het oorspronkelijke deze beteekenis niet medebrengt, maar wel die van *vaarwel zeggen*, waardoor VAN DER PALM dit woord t. a. p. verklaard heeft, en vanwaar het wederom tot *verlaten* overgebragt wordt.

Voor degenen, die zich nog van de oude Staten-overzetting des Bijbels moeten bedienen, en voor sommige taalminnaars, kan dit werkje van den kundigen DE JAGER van nut zijn; doch wie van de latere verbeterde Vertalingen van VAN HAMELSVELD of VAN DER PALM gebruik maken kan, zal dit ontberen kunnen, en voor verstandige en nuttige Bijbellezing oneindig meer hebben. Mogt de laatstgenoemde Vertaling ook door klein kerkformaat meer algemeen verkrijgbaar zijn; dit zou het algemeen nuttige gebruik nog veel meer bevorderen: of mogt eens, nog liever, eene geheel nieuwe Vertaling, naar de vorderingen des tijds liberaal berekend, voor algemeen kerkgebruik de plaats der oude vervangen! maar het is hierin, gelijk in meer dingen:

„ *Mijn ziel wacht op den morgen,*
„ *Den morgen, ach wanneer?!"*

Beginselen der Doorzigtkunde, *door* G. J. 's GRAVESANDE. *Vrij vertaald uit het Fransch en met Bijvoegselen vermeerderd door* H. VAN BLANKEN. *Met Platen. Te Zwolle, bij* W. E. Buitenweerd. 1837. *IV en* 87 *bl.* *f* 1-25.

Dit werkje is vooral voor diegenen bijzonder nuttig en aanprijzenswaardig, welke onderwijs in het doorzigtkundig teekenen geven; terwijl het ons tot eigene onbestuurde oefening van jongelieden minder geschikt voorkomt, dewijl de grondige kennis der Meetkunde, welke de Schrijver toont te bezitten, over het algemeen bij de beoefenaars der Doorzigtkunde ontbreekt, gelijk zulks in de Voorrede door den Schrijver zelven te regt wordt aangeduid.

Jammer is het, dat de Bijvoegselen niet wat uitvoeriger behandeld zijn, hetwelk aan onderscheidene gedeelten van het werkje grootere duidelijkheid zou bijgezet hebben. Zoo handelt b. v., in het derde Hoofdstuk, § 36 *over het vinden der perspectief van een punt, dat in het grondvlak is gelegen*, en hierop volgt *Fig.* 7, eerste manier, *Fig.* 8, tweede, *Fig.* 9, derde manier, *Fig.* 10, vierde manier, enz. zonder dat men

echter vindt aangewezen, welke de beste of de eenvoudigste manier is; hoedanige punten in de Bijvoegfelen meer ontwikkeld te zien voor de beoefenaars der wetenschap aangenaam en nuttig had kunnen zijn. Vooral ware zulks noodig geweest omtrent het *zevende* Hoofdstuk, over de schaduwen handelende, daar tegenwoordig van het schaduwen naar de regels veel werk gemaakt wordt. Wel is waar, dat daarover zeer goede werken bestaan; maar men mist het noodwendigste daarvan hier toch ongaarne, en een uitgebreider Bijvoegsel deswege ware eene wezenlijke verbetering geweest. Van den anderen kant komt het negende Hoofdstuk, over de regels der Doorzigtkunde bij het maken van Zonnewijzers, ons van minder nuttigheid dan het zevende voor, daar toch maar zeer weinige Schilders of beoefenaars der Teekenkunde zich met het vervaardigen van Zonnewijzers zullen bezig houden.

In weerwil dezer aanmerkingen, mogen wij het boekje een goed vertier toewenschen.

Episoden uit het eerste Regeringsjaar van Graaf WILLEM *den Eerste(n). Een oorspronkelijk Verhaal uit den ouden tijd. Te Rotterdam, bij* A. Wijnands. 1838. *In gr.* 8vo. *IV en* 293 *bl. f* 3-:

Romans en Romantische Verhalen uit den ouden ridderlijken en krijgshaftigen tijd zamen te stellen, is sedert eenigen tijd ook in *Nederland* aan de orde van den dag gekomen, en als eene heerschende mode geworden: het heeft de pen van eene menigte Schrijvers en Schrijvertjes vaardig gemaakt, om een op zulke lectuur belust Publiek te bevredigen; maar of de degelijkheid en deugdzaamheid van onze vaderlandsche Letterkunde daarbij veel gewonnen heeft, dit zouden wij niet durven beweren. De Auteurs van deze soort van schriften verzekeren wel doorgaans op den titel, dat hunne verhalen *oorspronkelijk* zijn; en voor zoo verre dit in dien verstande is, dat dezelve niet vertaald zijn, willen wij hun dit over 't algemeen wel toegeven, zonder hun die oorspronkelijkheid op de goudschaal te gaan nawegen: maar wanneer zij dit woord in dien zin wilden opgevat hebben, dat zij oorspronkelijke, d. i. van anderen onafhankelijke en op zichzelven staande verhalers zijn, geenszins tot het *servum pecus imitatorum* behoorende, dan zouden wij dit velen niet zoo ruim-

ſchoots durven toeſtemmen; en wij zouden welhaast een roman-recept van die ſoort kunnen ſchrijven, waarop de algemeene, meest gebruikte ingrediënten, als met eenige kleine veranderingen altijd bruikbaar, met het gewone *recipe* zouden kunnen aanbevolen worden; maar of er het *probatum est* naar alle waarheid zoude kunnen onderſtaan, dit is eene andere vraag, waarop wij niet gaarne onbepaald *ja* zouden zeggen. — Doch Rec. zou wel bijna vergeten, dat hij over het bovenſtaande boek, zoo hij der Redactie, die het hem ter beoordeeling opgedragen heeft, niet weigerachtig vallen wil, een woord behoort te zeggen: kortelijk dan het volgende!

De ongenoemde en aan Rec. onbekende Schrijver noemt dit zijn werk het eerſte, dat, buiten eenige kleinere ſtukjes in het *Alg. Letterl. Maandſchrift*, in die uitgebreidheid het licht ziet. Hij geeft er den onbepaalden titel aan van *Epiſoden* enz., waardoor men dus geen eenheid in het verhaal behoeft te verwachten, want *Epiſoden* zijn (zoo als men weet of kan weten) tusſchengebeurtenisſen in eene grootere historie, die met dezelve niet noodzakelijk zamenhangen; en wanneer men nu daaruit een geheel werk zamenſtelt, dan kan het een bont en los zamenweefſel van allerlei worden. De Schrijver zelf ſchijnt dit dan ook gevoeld te hebben; want hij zegt, bl. 128: „ Ons verhaal heeft, zonder dat „ wij het wilden," (?) „ door de gedurige verandering van „ tooneel, en de menigte perſonen, die wij moesten" (?) „ opvoeren, wel wat van een *vliegend drama* gekregen, en „ veel van het belangrijke en (daarom ook) het boeijende „ verloren, dat een ervaren hand aan ons onderwerp had „ kunnen -geven." En offchoon Rec. nu het onverſchillige: „ Dan dit zij zoo!" dat de Schrijver er op laat volgen, niet onbepaald veranderen wil in: „ Ja, dit is zoo!" wenscht hij nogtans, dat het noch bij dezen noch bij andere Schrijvers navolging vinden zal, opdat wij niet ten laatſte overladen worden met allerlei *vliegende drama's*, die den lezer op eene hoogte willen voeren, waarheen hij dezelve niet volgen kan, of waaruit hij in den afgrond van wanſmaak en wanzedelijkheid nederſtort. — Er is intusſchen in het voorhanden zijnde verhaal toch eene zekere gebeurtenis, die eindelijk wel het meest uitkomt; en dit is de overwinning der partij van Graaf WILLEM, broeder des overleden' Graafs DIRK VII, op die van de Gravin ADA, eenige wettige afſtammeling des laatstgenoemden. Of de Schrijver gelijk hebbe, met de

meening te volgen, dat het regt aan de zijde van WILLEM was, wil Rec. nu aan zijne plaats laten; maar in allen gevalle is deze gebeurtenis toch zoo wat de hoofdzaak in dit verhaal, met welke de overige door zwakker of sterker draden meer of min zamenhangen, en in dit opzigt schijnt de naam van *Episoden* minder gelukkig gekozen, ja minder noodig geweest te zijn, indien de genoemde partijstrijd tusschen WILLEM en ADA nog meer op den voorgrond geplaatst en meer bearbeid ware geworden. — De verdere in dit verhaal bevatte *Episoden* wil Rec. hier niet vermelden, om dengenen, die het lezen wil, het vermaak der nieuwheid niet te benemen. Hij wil er alleen nog bijvoegen, dat de Schrijver zich door zekere levendigheid van stijl en beschrijving aanbeveelt, die evenwel hier en daar eenige besnoeijing, en de waarschuwing, om niet te zeer in zekere *loci communes* te vervallen, wel noodig heeft. — Bijzonder nuttige zedelijke strekking, maar ook iets, dat bijzonder schade doen zal, heeft Rec. er niet in aangetroffen.

Verhalen uit de vroegste Eeuwen des Christendoms. Door HORACE SMITH, *Esq. Naar het Engelsch. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1838. *In gr. 8vo. 304 Bl. f* 2-75.

De oneindige voortreffelijkheid des Christelijken geloofs boven de koude Heidensche wijsbegeerte; de zegepraal van hetzelve over vervolging, beschimping, gevangenis en moordschavot; de zachte deugden des Evangelies, heerlijk uitblinkende boven die zedeloosheid, die de zuster was der zoo hoog geroemde beschaafdheid tijdens de bekendwording des Christendoms; tafereelen van huwelijkstrouw, onbezweken moed en volharding onder onmenschelijke pogingen tot afval, — dit alles, en nog meer, stelden wij ons voor, in deze *Verhalen* te zullen aantreffen. En wij meenden, dat de titel tot die verwachting aanleiding gaf. Wij hebben echter na de lezing bemerkt, dat de bijvoeging: *uit de vroegste Eeuwen des Christendoms*, ten aanzien van het eerste der twee hier voorkomende Verhalen, niets meer beteekent, dan de bepaling van den tijd, waarin de geschiedenis verplaatsen moet. Hier toch zijn de hoofdpersonen geene Christenen, maar Joden (Christenen komen er volstrekt niet in voor); de belegering van *Jeruzalem* door TITUS en de verwoesting

van *Pompeji* door de uitbarsting van den *Vesuvius* zijn de geschiedkundige daadzaken, waaraan zich eene vrij avontuurlijke geschiedenis vastknoopt. ' Het tweede Verhaal is uit de Christelijke oudheid ontleend, schoon de bladzijde der kerkelijke Geschiedenis niet zeer gelukkig gekozen is. Althans wij hadden liever iets anders tot grondslag genomen gezien, dan de hevige twisten met de *Arianen* en het Concilie van *Nicea*. De geschiedenis is overigens onderhoudend geschreven, schoon het hier evenmin, als in N°. 1, hapert aan onwaarschijnlijkheden. *Homousios*, hier gedurig voorkomende, moet *homoöusios* zijn.

Kortom, *op zichzelve* zijn deze twee Verhalen juist niet verwerpelijk; maar ze als *Verhalen uit de vroegste Eeuwen des Christendoms* aan te kondigen, is eene verkeerdheid, ten gevolge waarvan hij, die het werkje dezen titel gaf, het aan zijne handelwijze te wijten heeft, wanneer het boek tegenvalt, aangezien zulks alleen op het tweede, en dan nog slechts ten deele, toepasselijk is.

Hieronimus Jamaar. Blijspel, in één Bedrijf, door den Schrijver van de Neven. Met een Muzijkplaatje. 's Gravenhage, bij W. P. van Stockum. 1838. *In kl.* 8*vo. VII en* 82 *bl. f* : - 70.

Wat Rec. vroeger bij het schrijven zijner aankondiging van *de Neven* als zijne hoop en verwachting te kennen gaf, is gebeurd; de Dichter heeft zich door de gunstige ontvangst zijner eerste proeve opgewekt gevoeld, om nogmaals handen aan het werk te slaan. Rec. wil intusschen gaarne erkennen, dat hij bij het lezen van den titel van dit Blijspel in de nieuwspapieren zich teleurgesteld gevoelde. Die beteekenende namen als titels behaagden hem nooit, en schijnen hem nog een overblijfsel toe van vroegeren wansmaak. Het verwondert hem, dat de Heer VAN DEN BERGH (immers de Dichter is thans algemeen genoeg bekend) tot zulk eenen naam zijne toevlugt heeft genomen, en acht het eene ongelukkige keuze, dat twee personen in dit Blijspel aldus naar hunne karakters zijn genoemd, HIERONIMUS JAMAAR en JAN CORDAAT. De vraag zou daarenboven nog zijn, of de eerste naam het bedoelde karakter wel eigenlijk uitdrukt, en

in allen gevalle behoorde de klemtoon anders te vallen, dan hier geschiedt; het moest zijn JÁMAAR en niet JAMÁAR.

Doch Rec. wil hopen, dat men zich niet, gelijk hem dit hier en daar inderdaad is voorgekomen, door vooroordeel tegen den titel zal laten weêrhouden, om dit Blijspel in één bedrijf te lezen. De Dichter heeft in dit stukje een nieuw bewijs geleverd, hoe veel geschiktheid hij voor het door hem gekozene *genre* bezit. Wanneer men de beide stukken vergelijkt, die wij thans van hem bezitten, zoo gelooft Rec., dat in enkele opzigten het laatste boven het eerste vooruit heeft. Hem dunkt, dat de versificatie van HIERONIMUS JAMAAR gemakkelijker en losser is, dan die van *de Neven*, waarvan reeds dadelijk het eerste tooneel eene gelukkige proeve mag worden genoemd. Wij vinden hier ook niet, wat in navolging van vroegeren wordt gedaan, tweespraken, waarbij de sprekers elkander regel voor regel afwisselen; iets, hetgeen eene onloochenbare stijfheid veroorzaakt, en bij ons, waar de taal voor het Blijspel nog weinig gevormd is, bijzonder moet worden vermeden. Ook dit meenen wij te moeten prijzen, dat de Dichter niet van zijn doel is afgedwaald, en niet, zoo als in een enkel tooneel van *de Neven* gebeurt, den lachlust der aanschouwers door aan het eigenlijke stuk vreemde bijzaken heeft zoeken op te wekken.

Met regt noemt de Heer VAN DEN BERGH zijn stukje eene *comédie de caractère*, en Rec. gelooft, dat hij goed gedaan heeft met geene eigenlijke *intrigue* daarin te brengen, maar eenvoudig, bij wijze van *tableau*, het karakter van JAMAAR te teekenen. Men loopt bij eene andere behandeling ligt gevaar, om, gelijk wij dit zelfs in verscheidene stukken van MOLIÈRE zien, eene menigte van kleine *intrigues* op elkander te stapelen, die, ja, wel niet geheel buiten verband met elkander staan, maar die toch als 't ware telkens weder een nieuw Blijspel in het Blijspel beginnen. Had dit vermeden kunnen worden, het karakter van JAMAÁR was zeer geschikt, om nog verder uitgewerkt te worden.

Maar wanneer wij nu het stukje nemen zoo als het daar is, dan erkent Rec. gaarne, dat er veel, zeer veel goeds en aardigs in wordt gevonden, en dat HIERONIMUS JAMAAR en zijn tegenhanger JAN CORDAAT fiksch geteekend zijn. Vreemd intusschen kwam het hem voor, in de Voorrede althans eenigzins argwaan als een karaktertrek van den eersten

te zien opgeven. Het ftuk had *de Weifelaar* kunnen heeten. Weifelen, befluiteloos zijn, dat is het kenmerkende van JAMAAR; doch dit is geheel iets anders, dan argwaan. Als hij naar de dingen langzaam en traag onderzoekt, het is niet zoo zeer achterdocht, als wel befluiteloosheid, die zich niet bepalen kan, en hare zwakheid nu zoekt te verbergen onder een voorkomen van voorzigtigheid. Het is geen achterdocht, als hij veertien dagen laat verloopen, zonder eene aanzienlijke fom uit een wankelftaand kantoor te ligten; en die enkele trekken, die naar argwaan zweemen, zou Rec. zeggen, dat juist misplaatst zijn. Weifelen, befluiteloosheid, dat is zijn doorgaande karakter, en daarbij had de Dichter het moeten laten blijven; daaruit laat zich alles verklaren, wat zijne *handelingen* aangaat; maar wat de Dichter ten aanzien van zijn *oordeel* over anderen zegt, dat ontaardt zeker in argwaan, maar is ook juist daarom, naar het gevoel van Rec., minder in overeenftemming met het karakter van JAMAAR. Met eene kleine wijziging ware deze ftrijdigheid weg te nemen geweest. Het befluitelooze van zijn karakter is anders uitftekend volgehouden.

Eene andere aanmerking van Rec. betreft ELISE, het meisje, waarom JAMAAR en CORDAAT beide uitgaan, en dat natuurlijk door den laatften wordt gewonnen. In tegenftelling van de bejaarde nicht van den Dichter, die, volgens het Voorberigt, zich aan de kinderachtige onnoozelheid van het meisje ergerde, als zij met hare moeder over het aanzoek van CORDAAT fpreekt, acht Rec. dat tooneel uitftekend gelukt. Maar de rol, die ELISE later fpeelt in de ontmoeting met JAMAAR, beviel hem veel minder. Het doel is blijkbaar, om diens karakter door eenige trekken te doen uitkomen, en wat hij zegt, is dan ook regt goed; maar wat ELISE zegt, voegt minder in den mond van het jonge meisje. Zij wordt daar te deftig, te zedeprekend, te vrij en te wijs voor haar karakter en jaren, en de Dichter had hare taal een' gefchikter' perfoon in den mond moeten leggen.

Veel fchijnt de Heer VAN DEN BERGH overigens te houden van blikken, die voor de eeuwigheid beslisfen. En in *de Neven* en in dit ftukje is er weinig noodig, om de liefde bij zijne perfonen in laaije vlammen te ontfteken. JAN CORDAAT en ELISE haasten zich wel wat heel veel. en met

eene kleine wending was dit natuurlijker en meer met onze zeden en ons karakter overeenstemmende te maken geweest.

Rec. loopt, ondanks deze aanmerkingen, nog al hoog met dit stukje, en verheugt zich, dat de Heer VAN DEN BERGH op den ingeslagen' weg is voortgegaan. Hij heeft vrijmoedig gezegd, wat hij meende te moeten aanmerken, omdat uit de Voorrede blijkt, dat de Dichter gaarne vrijmoedige beoordeelingen wil ontvangen. Rec. geeft dan ook zijne bedenkingen den Schrijver ter toetsing, en hoopt hartelijk, hem in het vervolg nog weder als Blijspeldichter te zullen ontmoeten.

Vlaggejonker Easy. Naar het Engelsch van Kapt. MARRYAT. *II Deelen. Te Deventer, bij* M. Ballot. 1838. *In gr. 8vo. Te zamen* 682 *bl. f* 6 - 60.

Kapitein MARRYAT is, door zijne geestige Romans, ook bij ons publiek, vooral door zijnen PIETER SIMPEL en JACOB EERLIJK, genoeg bekend geworden, om ook aan zijnen *Vlaggejonker* eene gunstige ontvangst te verzekeren. Het hoofddenkbeeld, dat de Schrijver zich bij dezen Roman ter bewerking heeft voorgesteld, is gelukkig gekozen. EASY is de zoon van eenen rijken *Engelschman*, die zich verbeeldde een wijsgeer te zijn, en als zoodanig besloten had, de regten van den mensch, gelijkheid enz. te prediken. Zijn zoon wordt door hem reeds vroegtijdig in deze geheimenissen ingewijd, en, nadat hij door allerlei onaangename ontmoetingen geleerd heeft, dat die gelijkheid op het vaste land niet te vinden is, gaat hij haar zoeken op zee en wel in 's Konings zeedienst. Langzamerhand wordt hij daar van zijne dwaasheden genezen en groeit tot een knap en verstandig man op. Maar rijk is zijn zeeleven aan avonturen, onwaarschijnlijk dikwijls en vreemd, maar wier verhaal den lezer toch boeit en meermalen de lever hartig doet schudden. De *Vlaggejonker* staat wel in rijkdom van karakterschildering beneden SIMPEL en EERLIJK, maar met dat al is het een amusant boek, dat door de vrienden eener geestige lectuur niet onvoldaan zal worden ter zijde gelegd. De vertaling schijnt in goede handen gevallen, en werke mede, om een goed debiet te verschaffen!

Sijbrand Westbroek, of het hoekje van den haard van een' Hollander. Een Amerikaansche Roman, uit het Engelsch van J. K. PAULDING. *II Deelen. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. 1838. *In gr. 8vo. Te zamen* 438 *bl. f* 4 - :

Bij het belang, hetwelk de afstammelingen der wakkere *Hollandsche* of *Nederlandsche* kolonisten, die vóór twee eeuwen een gedeelte van *Noord-Amerika* bevolkten, nog bij voortduring blijven stellen in hunne afkomst, zoodat daar zelfs onze vaderlandsche taal en zeden nog niet verdrongen zijn, verdient een verhaal, hetwelk ten doel heeft, de zeden, gewoonten en levenswijze van deze *Nederlandsche Amerikanen* te schilderen, voorzeker de opmerkzaamheid van onze landgenooten. De tijd, waarin de geschiedenis, in dezen Roman verhaald, vooronderfteld wordt voorgevallen te zijn, is, wel is waar, die, gedurende welke, lang vóór de vestiging van het Gemeenebest der *Vereenigde Staten*, *Engeland* in de *Canadasche* oorlogen te strijden had tegen de mededinging van *Frankrijk*. Maar het is bekend, dat nog tegenwoordig de oevers van den *Hudson* en de stad *Albany* vele kenmerkende blijken opleveren van den *Nederlandschen* oorsprong van derzelver bewoners, en dat dus hetgeen in dit verhaal geschilderd wordt in vele opzigten ook thans nog van toepassing is. Het karakter van den held des verhaals, die, van moederszijde van *Hollandsche* afkomst en door eene *Hollandsche* familie opgevoed zijnde, bij het gemis van vele in gewone omstandigheden schitterende gaven, daarentegen in meer gewigtige omstandigheden een uitmuntend gezond verstand, bedaardheid en tegenwoordigheid van geest, gepaard met moed en standvastigheid, en vooral eene onwankelbare braafheid en getrouwheid, aan den dag legt, moet gewis bij de lezing belang inboezemen. Ook ontbreekt het in dit werk niet aan het eigenaardige der *Amerikaansche* Romans, zoo als schilderachtige beschrijvingen van plaatsen en natuurtooneelen, tafereelen en avonturen uit het leven der wilden en woestijnbewoners. De Roman houdt de begeerte, om den afloop te leeren kennen, tot het einde toe op eene aangename wijze levendig. Daar wij bij dit alles kunnen voegen, dat PAULDING's zucht voor zedelijkheid den roem verdient, hem deswege door bevoegde beoordeelaars gege-

ven, zoo aarzelen wij niet, aan dezen Roman en aan den welgeslaagden arbeid van den Vertaler eene gunstige ontvangst toe te wenschen.

Maria van Egmond. Een Verhaal uit den ouden tijd. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1838. *In gr. 8vo. X*, 286 *bl. f* 2 - 50.

Als men het getal Roman*lezers* afmeet naar dat der Roman*schrijvers*, moet het eerste niet alleen *legio* zijn, maar gedurig vermeerderen. Er zijn dan ook twee hoofdsoorten van Romanlezers. De eerste, in tal misschien de kleinste, in waarde stellig de voornaamste, leest minder om den afloop der geschiedenis te weten, meer om de kunst van den Schrijver te bespieden, den aanleg van zijn werk op te merken, de ontwikkeling der verschillende karakters in verschillende *situatiën* na te gaan, te beoordeelen, in hoeverre het den Schrijver zij gelukt, zijne lezers in zijn verhaal te verplaatsen, of zijne beschrijvingen wèl geplaatst zijn, of zijn stijl zich naar het onderwerp afwisselt, en wat dies meer zij. De andere — eigenlijk gezegd hebben zij, die er toe behooren, geen denkbeeld van een' Roman. Maar ook voor dezulken, aan wie een *Roos van Dekama*, een *Jood*, een *Ines de Castro* en dergelijke niet besteed zijn, is kost genoeg voorhanden. Het onderhavige boeksken is er een bewijs te meer voor. Een arm Romannetje inderdaad, arm in alle opzigten, behalve in zonden tegen de kunst. Vinding is er niets in. BREDERODE, om dit ééne slechts te noemen, komt als een *Deus ex machina* te voorschijn. Reeds het gansche *eerste* Hoofdstuk is eene *episode*. De Schrijver schijnt vermaak te vinden in het schetsen van ijselijkheden, schoon hij bladz. 198 zegt: „De smaak voor alles, wat onmensche„lijk en schrikverwekkend is, heeft bij het lezend publiek, „ook in ons Vaderland, misschien reeds te veel veld ge„wonnen; en ik — gaarne laat ik der waarheid regt weder„varen — ik zelf leverde in deze losse bladen reeds meer „*Rembrandsche nachtstukken*, dan een nog onbedorven hart „konden aangenaam zijn." Waarom ze dan in 't licht gezonden? Is het toch niet een ellendig gebrek, *niets*, wat er eenmaal *staat*, te kunnen uitschrappen, ook al vervalt men daardoor tot de grootste *inconsequentie*?

Even als bij den vreeſelijken SUE, moeten halve regels ſchrapjes of ſtippen de gedachten nog wat meer bij gruwelijke tooneelen doen verwijlen. Slechts één voorbeeld. Bladz. 202: „ De man, in het martelen ervaren, knikte toeſtem„ mend. — — — — — — — Hij legde de duimſchroef aan." Die — — — — behagen onzen Schrijver zeer. Hij vult er ſoms ganſche regels mede, bladz. 27, 122, 164, 229, 236, 271 enz. enz.

De zeden van den tijd — het *costuum* — zijn voortreffelijk in acht genomen! Over nestige kleinigheden, als *Wel Edele Heer* en *UwelEdele*, (bladz. 27, 95) en kaartſpelen, in de *dertiende eeuw* (1) ſtapt een man van echt *genie* heen. Dat is te gering.

Maar het boekje is immers rijk aan zedelijke aanmerkingen en uitweidingen? 't Is waar; maar ook, dat zij *of* ſtekelig, *of* onwaar, *of* beide zijn. Men zie bladz. 78, 169. En de uitweiding over vriendſchap en liefde? Deze mag op zichzelve niet verwerpelijk zijn; trouwens de denkbeelden zijn, zoo als ook de Schrijver zegt, van FRANS HEMSTERHUIS, den Hollandſchen PLATO; maar *hier* is zij kwalijk op hare plaats.

Aan pronkerij ontbreekt het niet. Beſchrijvingen van eenen avond — de maan niet te vergeten — geen gebrek. Zelfs moet bladz. 86 aanhaling geſchieden van geſchriften van Prof. SCHRÖDER VAN DER KOLK en MEYLINK over het dierlijk Magnetismus. Tot de *moderne* pronkerij rekenen wij ten deele de *motto's* boven de Hoofdſtukken. Ware het dan maar goed! Doch evenmin als de woorden:

> Een verhaal uit d'ouden tijd,
> Dat ik u wil toevertrouwen, enz.

van BILDERDIJK zijn (*Inleiding*), evenmin zijn de regels:

> Daar reikt van den hemel weldadig een hand, enz.

(Hoofdſt. 13) van TOLLENS. Het eerſte ſtaat in de *Romancen* enz., door TOLLENS vertaald; *de Boetelinge* begint er mede. En het laatſte is op bladz. 44 der *Gedichten* van NIERSTRASZ te vinden. Over het geheel is het boeksken met *centones* uit vaderlandſche Dichters opgeſchikt.

Bladz. 69 ſtaat: „ De bloedzuiger trekt bedorven bloed „ uit een gezond ligchaam." Mis. De bloedzuigers nemen

het bloed, even als wij dit Romannetje — zoo als het is, goed en kwaad zamen.

De Schrijver heeft, blijkens bladz. 60, WALTER SCOTT gelezen, maar bedroefd weinig van hem geleerd.

Nieuwe fentimentele Reizen. Uit het Hoogduitsch van L. RELLSTAB. *IIIde of laatfte Deel. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1838. *In gr. 8vo.* 205 *Bl. f* 2-40.

Bij het verflag, in No. I van dezen jaargang, van de twee eerfte Deelen van dit werk door ons gegeven, hebben wij, bij de aankondiging van dit laatfte Deel, weinig te voegen. Wij verlieten den reiziger op zijne terugvaart naar *Hamburg*, van waar hij zijnen togt naar het *Hartzgebergte* aanvaardt. Als een tegenhanger van het reeds befchrevene *falon*, worden de lezers hier onthaald op eene befchrijving, hoe de matrozen van verfchillenden landaard zich te *Hamburg* vermaken. Tot befluit treedt zijne helfche Majesteit wederom als *fpiritus familiaris* van den Schrijver op, die te *Leipzig* van zijne reize uitrust, en het van het debiet, hetwelk zijn reisverhaal in het oorfpronkelijke ten deel valt, zal laten afhangen, of hij in een volgend jaar weder *fentimentele Reizen* fchrijven zal. In hoever het voor ons lezend publiek al dan niet te wenfchen zij, dat ook wij, door de voortzetting van den arbeid des Vertalers, in deze eventuéle voortzetting zullen deelen, kunnen onze lezers zelve beoordeelen door de herinnering van ons vorig verflag, en daarin aangevoerde proeve van den in het werk heerfchenden geest.

Rietfcheutgalmen. Te Winfchoten, bij J. Huifingh. 1838. *In kl. 8vo.* 96 *Bl. f* 1-:

Eene vreemde verzameling van dichtftukjes! Hier en daar goeds, veel goeds, en dan weder de zotfte onzin en fmakeloosheid. Tot deze laatfte behoort ook de gekke titel. Wat is een galm van een' riet*fcheut?* Als men meent, dat het vormen van zulke woorden fmaak of kunst verraadt, bedriegt men zich. Den grooten meester vergeeft men eene zonderlingheid; de laffe naäpers, die zijne talenten misfen, wekken medelijden. Maar hoedanig is nu de inhoud? Rec. kon

zich bij het lezen ter naauwernood begrijpen, dat men hier het werk van éénen en denzelfden perſoon zoude hebben, zoo groot is het verſchil in de waarde der onderſcheidene ſtukken, en hem kwam van tijd tot tijd zeker *Dichterlijk Mengelwerk* voor den geest, een paar jaren geleden te *Groningen* in het licht verſchenen. Zouden deze *Rietſcheutgalmen* ook eenen dergelijken oorſprong hebben? Er zijn in dit bundeltje onder de *Erotiſche* ſtukjes eenige, die waarlijk zich onderſcheiden. Het is jammer, dat de Dichter te kwistig is met ſchitterende woorden, en daardoor dikwijls de eenvoudigheid, dat kenmerk van het waarachtige ſchoone, mist. Hij heeft veel aanleg; maar het is te hopen, dat hij niet in ijdele galmen en zinledige woorden poëzij ga zoeken. Andere ſtukken zijn er weder, die al zeer dwaas zijn, b. v. een aan BYRON, waarvan dit couplet als proeve moge ſtaan:

Of wellicht ſterven? aan den boei ontheven
  Der aardſche ſlavernij, die ſlechts verdriet
  En kwelling aan 't verkwijnend harte biedt.
Dat *ſterven* — meerder waard, dan eeuwig leven.
Maar 'k leef — en leefde ik, BYRON, zoo als gij —
De wereld haat me — ik kan de wereld haten.
Verlaat mij ieder — ik kan elk verlaten.
Slechts ſta uw geest, O BYRON, ſteeds me op zij!

Dat zal wel niet veel anders wezen, dan *klingklang*. Eene fraaije moraal levert het ſtuk, KAIN getiteld! De broedermoorder wordt daar voorgeſteld in zijne wanhoop; en een knap man, die daarin alles verſtaat, b. v.:

Uw droom vlugt niet! Geen grijnslach zal verzoenen,
      Wat u den boezem breekt.
Geen knods verdrijft den beet der ſchorpioenen,
      Den giftvlijm, dien gij kweekt.

Niets kan hem van dat alles bevrijden. Maar ziet, daar komt NAËMA; en ziet nu eens, hoe gemakkelijk broedermoord verzoend en geboet kan worden naar des Dichters denkbeeld:

Ook KAIN ſtaart haar aan, met d' ernst in de oogen:
Hij voelt zijn wang met purper overtogen;
Zijn hart ontwaakt, door zachte drift bewogen:
      Zijn wanhoop is gevloôn!

Een blik der maagd daalde in zijn boezem neder
Als milde lentegloed.
Dra keert de rust in 't kwijnend harte weder,
En kalmer vloeit het bloed.
En KAIN juicht, aan 't hart der bruid gezonken,
Door 't blanke ijvoor des malfchen arms omklonken,
Met weenend oog, van hooge liefde dronken:
„ Mijn bloedfchuld is geboet!"

Eene zonderlinge boete! Maar het papier is geduldig, en het publiek ook, indien het dergelijke zotheden als poëzij wil aannemen. Zij zijn in dezen bundel meer te vinden; en als de Dichter van zijnen *Levenswalg* zingt, dan krijgt ieder verftandige en weldenkende een *walg* van dergelijke ondankbare, fmakelooze en onbetamelijke uitboezemingen.

Het zilveren landelijk Feest, of Oranje boven, den 17den November 1813, *en de blijde aankomst van Z. K. H. den Heere Prince van Oranje en Nasfau, thans Nederlands geliefden Koning, te Scheveningen, den 30ften daaraanvolgende. Door* M. BAAK.

Alwat wij hier kunnen lezen, is door BAAK zelv', als oog- en oorgetuige, befchreven. Van alles nu, wat Vaderland en Koning geldt, het goede te zien en te hooren, verheugt iederen Vaderlander; maar het zóó befchreven te zien, als hier, kan ons volftrekt niet fmaken. Had de maker, vóór de uitgave van het ftukje, indien hem bijzondere redenen hierin niet verhinderden, zijn handfchrift eens aan een' onzer Dichters, b. v. aan zijnen dorpgenoot, den verdienftelijken GEBEL, ter beoordeeling gegeven, de uitgave van dit vers, zoo ver beneden de waarde en belangrijkheid van het onderwerp, ware hem voorzeker afgeraden. Nu bewandelt BAAK zijn eigen pad; geen wonder dus, (want de man heeft geen het minfte denkbeeld zelfs van het werktuigelijke der Poëzij) dat wij ftooten op regels als deze; en men moge gerust de verfificatie van het geheel naar dezelve beoordeelen:

Blijft MAASDAM, HOOGENDORP volharden, verbeidt
Oranje, ftaart op God.

En verder:

Ziet de ſchepen —
Nad'ren met hun volk aan ſtrand,
Ieder juicht, en klapt in *d' hand.*

De man meent het goed. In een der coupletten zegt hij: *'k Zing ook nog 't Wilhelmuslied.* Wel nu, vriend BAAK! doe het nog lang, zoo wij maar geen liederen van u moeten *lezen.* En terwijl wij u dank betuigen voor uwen hartelijken wensch, voor uwe naauwkeurige mededeeling en vaderlandſche opwekking aan het ſlot:

Waarde Land- en Stadgenooten! leeft erkentlijk wel te vreên.
Wat ik ſchetſte, is in ſlagtmaand vijf en twintig jaar geleên.
Komt, dat wij de Algoedheid looven,
Zingt, herhaalt 't Oranje boven.

zoo verzekeren wij u, dat wij, als regtgeaarde Vaderlanders, het eene ſteeds met eerbiedige dankbaarheid en het andere met opgeruimde borst doen zullen. Overigens hadden wij uwe rijmen wel kunnen misſen.

Aan den Recenſent van: De Dood van Willem den I.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 188.)

En hier lette men op den tijd, die ons door het Treurſpel vertegenwoordigd wordt! Dezelve was hoogst eenvoudig, ook in het gebruiken van woorden en ſpreekmanieren, en ſtond, uit een letterkundig oogpunt beſchouwd, verre beneden de beſchaving en den fijneren ſmaak van onze dagen. Wil men beweren, dat wij de *Delvenaren* hebben doen *keuvelen* — dát keuvelen was eigen aan den tijd van WILLEM I. In later tijd, zelfs bij de herleving der vaderlandſche Dicht- en Letterkunde, in de eerſte helft der 17de Eeuw, konden de meerbeſchaafden, in de zaken des gewonen levens, het eenvoudige van den voortijd nog niet geheel vaarwel zeggen, getuige de *Brieven* van HOOFT, die kernvolle Schrijver der *Nederlandſche Historie!* Dát eenvoudige — en waarom het woord verzwegen? — dát *goedhartig-keuvelende* droeg de kleur des tijds: *Delvenaren* uit de 19de Eeuw zouden wij *anders* hebben doen ſpreken.

Maar waarom *burgers* gekozen? en wel *burgers* in een *Treurspel?* Het antwoord is gereed:

WILLEM I moest, door het geheele stuk, de spil zijn, die alles in werking bragt; maar daartoe moest men den Vorst, van den kant zijner uitmuntende hoedanigheden en beminnenswaardige deugden, leeren kennen. Als handelend persoon kon hij evenwel hiertoe slechts voor een deel bijdragen; en zij, die hem het naast omringen, Gade, Zuster, Zoon en Vriend, kunnen dit slechts tot op zekere hoogte, en naar mate van het standpunt, waarop zij staan. Het ontbrekende — *alwat* WILLEM I *voor den landzaat was, is en zijn wil* — wie kunnen dit beter in 't licht stellen, dan eenvoudige *burgers*, overigens, en naar mate de druk des tijds zwaarder weegt, doorgaans overhellende, om de handelingen ook van den besten Vorst te misduiden en af te keuren? Dat WILLEM I de *Vader des Vaderlands*, de POPLICOLA *des Volks* was, dit kon geene LOUISE DE CÓLIGNY, geen BARNEVELD, dát moesten de *burgers* verkondigen; en deden zij dat ook in de taal der 16de Eeuw, onopgesmukt en eenvoudig, ja zelfs *keuvelende*, dit schonk aan hunne getuigenis het merk der oud-Nederlandsche openhartigheid en waarheidsliefde. Als bijkomend middel, om den Vorst met het volk in verband te brengen, en, naar aanleiding daarvan, de kennis van zijn edel karakter meer te doen uitkomen, beschouwe men het tooneel, waar ORANJE, van *'s Hage* terugkeerende, de *Delvenaren* minzaam, moedgevend en godvruchtig tevens toespreekt! Men beschouwe die verschijning en toespraak alzoo geenszins als *doel*, maar als *middel*, waardoor, bij die *burgers*, gevoelens worden gewekt en gesprekken uitgelokt, die de belangstelling in den vereerden en geliefden Vorst moeten verhoogen! Het *gezang* der burgers en het *lied* der soldaten behooren tot de attributen der *romantische* School. De vrolijke kleur, die deze handelingen in contrast brengt met het tragische des onderwerps, moet, bij den toeschouwer, onwillekeurig het treurig denkbeeld doen rijzen: „Hoe spoedig zal al die vreugde in droefheid verkeeren!"

Tot de *romantische* bestanddeelen van het stuk behoort mede de tooneelverandering, waarbij GERARDS de bewuste alleenspraak houdt. Wij verwijzen hierbij tot hetgeen desaangaande, en omtrent den moorder, over het geheel, in het Voorberigt is in 't midden gebragt. De geopperde be-

denking tegen die tooneelveranderingen geldt het *genre*, en is alzoo van toepasſing op *alle* ſtukken, waarin die veranderingen kunnen aangewezen worden.

Met opzigt tot de *intrigue* van het ſtuk hadden wij zelf meerdere in- en verwikkelingen gewenscht; dan het moeijelijke, om daarin naar eisch te ſlagen, zonder verkrachting van de waarheid der geſchiedenis, even belangrijk als noodlottig, en daarenboven zoo algemeen bekend, heeft ons bewogen, om aan de eenvoudigheid der waarheid, in de voorſtelling, de voorkeuze te geven. VAN HAREN en diens voorganger, met gelijke zwarigheden te worſtelen hebbende, poogden dit te ontgaan, door aan GERARDS een' Spaanschgezinden verleider en aanhitſer tot de gruweldaad ter zijde te ſtellen; dan wij hadden, hunnen voorgang volgende, het *bekende* geleverd, en ons daarbij in nieuwe en zeer groote zwarigheden gewikkeld, ontleend uit de geſteldheid en den geest van *onzen* leeftijd en de verandering van begrippen. Wij willen onze meening in dezen rondborſtig ontvouwen.

GERARDS met eenen Spaanſchen verleider, *binnen de muren van Delft*, verbindende, hadden wij, *eerſtelijk*, tegen de waarheid der historie gezondigd; maar *ten andere* hadden wij die beiden, als handelende perſonen, veel meer op den voorgrond moeten plaatſen, dan thans met den verachtelijken moorder het geval behoefde te zijn. Wij hadden dan tevens (immers ons bleef geene andere keus) de vervolgzucht, onverdraagzaamheid en Godsdiensthaat, in al derzelver naaktheid en afſchuwelijkheid, en gelijk zij zich, in dien rampvollen tijd, bij de geestelijken en leeken der Roomſche Kerk vertoonden, ten tooneele moeten voeren. De Heer SCRIBE moge, in *les Huguenots*, dien geest der verſchrikking, in *Frankrijk*, zijnen Landgenooten te aanſchouwen geven; de Franſche ligthartigheid en godsdienſtige onverſchilligheid ergeren zich niet aan de gruwelen van den *St. Bartelsnacht!* Maar geheel anders is het in *Nederland*, waar de Grondwet zelve de godsdienſtige verdraagzaamheid krachtig verkondigt, en Roomsch en Onroomsch, als burgers, één zijn voor het eerbiedwaardig Hoofd van den Staat.

De taal van eene LOUISE DE COLIGNY, harer waardig, niemand kwetſende, en alleen over gebeurde zaken handelende, bragt ons reeds digt genoeg bij de noodlottige kampplaats van Godsdiensthaat en vervolging — waarbij de ſnoode GERARD'S ons dwong, voor eenige oogenblikken, te toeven. En nu zouden wij, nog daarenboven, in iederen volzin, door

een' sluwen verleider gebezigd, om den onverlaat in zijn opzet te stijven, en, waar hij wankelen mogt, te sterken, eene leer hebben moeten verkondigen, die, helaas! in die dagen van verdeeldheid, tot oneer van de menschheid en van het zoogenaamde Christendom der 16de Eeuw, gepredikt werd; maar die gewis alle weldenkenden, bij Roomsch en Onroomsch, zouden wenschen te wisschen uit de gedenkschriften van eenen tijd, die, Gode zij dank! door dagen van onderlinge verdraagzaamheid en tegemoetkoming is vervangen?

Wij vertrouwen, dat het gezegde, voor alle bezadigden, die het behoud van Godsdienstvrede en onderlinge verdraagzaamheid, onder de verschillende afdeelingen der Christenen, vurig wenschen, genoegzaam zal zijn, om ons besluit te regtvaardigen, van aan GERARDS geenen nog boozer *demon* ter zijde te stellen, dan hemzelven bezielde. Moge het stuk, als zoodanig, door gemis van genoegzame *intrigue*, in het oog van den kunstkenner verloren hebben; genoeg zij het ons, wanneer hetzelve, van wege onze vredelievende terughouding, eenigzins winnen moge in de schatting van hen, die zich thans over de aanvankelijke genezing van eenmaal onheelbare wonden verheugen!

Eindelijk: niemand is meer, dan wij zelf, overtuigd van het onvolkomene van dezen onzen arbeid. Het onderwerp zelf, wij verklaren zulks even vrijmoedig, heeft trouwens ook, uit eigen aard en in menig opzigt, met groote bezwaren te kampen, bij eene tooneelmatige behandeling. Dat wij deze bezwaren gekend en geenszins ligt geacht hebben, kan en uit ons Voorberigt, en nog nader uit dit ons antwoord worden opgemaakt. Waarlijk, het is geene gemakkelijke taak, een Treurspel te schrijven, hetwelk, voor 't minst, op *eenige* verdiensten aanspraak mag maken! Dan, naar mate men dit levendiger gevoelt, naar die mate behoort de lust gewekt te worden, om de bestaande bezwaren te boven te komen. Zoo nadert men allengs het doel; zij het ook, dat men hetzelve nimmer moge bereiken! En moge daarbij onze dichterlijke roem geenszins vermeerderd worden, de kunst zal er ongetwijfeld bij winnen.

Wij hebben onze meening te kennen gegeven, en laten het daarbij berusten. Immers, wij herhalen het, wij zijn van allen pennestrijd afkeerig. Onze geëerde *Recensent* moge al in onze antwoorden geen genoegen kunnen nemen, zeker zijn wij, dat hij onze bescheidenheid — en waar behoort deze meer te huis te zijn, dan in het gebied van den goeden smaak, der kunst en der wetenschap? — geenszins zal miskennen. Die bescheidenheid valt wel niet in den toon en geest van eenen tijd, die zich door onbeschofte kwinkslagen kenmerkt; dan de bezadigde man volgt zijnen weg, zonder dat zijne gemoedsrust door het rumoer van eene dorpskermis gestoord wordt.

W. H. WARNSINCK, BZ.

BOEKBESCHOUWING.

Zestal Leerredenen door A. M. CHUMACEIRO, J. V. J. FERARES *en* D. L. CARDOZO, *Adjunct-Predikanten bij de Nederlandsch-Portugeesch-Israëlitische Hoofdsynagoge te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* Belinfante en de Vita. 1838. *In gr.* 8*vo. VI en* 127 *Bl. f* 2-75.

Gelijk de beminnaar der wetenschappen zich verblijdt over elke belangrijke bijdrage, die tot derzelver uitbreiding en volmaking dienen kan, door wien of uit welk Volk zij ook geleverd worde; zoo verblijdt zich ook de vriend van Godsdienst en deugd en daarop gegrond menschenheil over elke schoone vrucht der hiertoe strekkende werkzaamheid, van wien of uit welk Kerkgenootschap zij ook voortkome; en als zoodanig betuigt Rec., offschoon Christen, welmeenend zijn genoegen over deze Leerredenen van drie Israëlitische Predikers, die hiermede zoowel schriftelijk als mondeling hunnen Volke nuttig willen zijn, en dezelve daarom uit het Portugeesch, waarin zij oorspronkelijk gehouden zijn, in onze taal hebben overgezet; hij zal ze naar inhoud en waarde kortelijk doen kennen, er eene of andere aanmerking vrijmoedig en bescheiden bijvoegende.

De *eerste* Leerrede is van den Heer CHUMACEIRO, handelt, volgens *Ps.* CXIX: 18, over *de voortreffelijkheid van de Israëlitische Godsdienst*, en is uitgesproken drie dagen vóór het Weken- (Pinkster-) feest. Na een kort gebed, zoo als er een voor en somtijds ook een na deze Leerredenen gevonden wordt, stelt hij de verjaring van dit Feest in eene doelmatige inleiding treffend voor, als die van het Feest der Wetgeving, en wil dus zijne broeders tot waardige viering van hetzelve opwekken. In het eerste stuk wijst hij aan, waarin die wonderen van Gods Wet, aan Israël gegeven, bestaan, na-

melijk 1. daarin, dat zij de oudfte en beste opleiding is tot de zuiverfte kennis van God, en 2. omdat zij een zuiver zamenftel van zedeleer bevat. Hoe waar en goed het hieromtrent aangevoerde over het algemeen ook zij, had de Redenaar echter nog meer wonderen van Gods Wet kunnen aanwijzen, indien hij ze nog meer in haren geheelen omvang, ook van uiterlijke Eerdienst, en overeenkomftig de behoeften der tijden, waarin zij gegeven werd, befchouwd had. — In het tweede ftuk tracht hij aan te toonen de voortreffelijkheid der woorden van Israëls Wijzen, en bijzonder van zeker boek, genoemd *Spreuken der Vaderen.* Zonder nu het goede, daarin vervat, te miskennen, en zonder met den Spreker te willen twisten over het genoegzaam gelijke gezag, dat hij aan de wijsheid der Rabbijnen zoowel, als aan de Mozaïfche Wet toefchrijft, meent Rec. nogtans, dat dit ftuk hierbij niet te pas komt: DAVID althans heeft in den tekst daaraan gewis wel niet gedacht, en zal toch die wonderen wel eeniglijk in de ganfche Openbaring, zoo als God ze door Mozes aan Israël gegeven had, gezocht hebben, waarin ook de Spreker de ruimfte ftof had kunnen vinden. — Het derde ftuk wordt bij de verdeeling genoemd „de verpligting op het hart drukken, om het gebed van DAVID bij alle gelegenheden „tot den Eeuwigen op te zenden": bij de uitwerking echter is het meer de verpligting, om bij zulke bede de dadelijke poging tot beoefening der Wet te voegen, en dit is ook als zoodanig zeer goed en gepast. — Gelijk de ftijl dezer Leerrede over 't geheel wél gefteld, deftig en levendig tevens is, zoo is ook de peroratie, als opwekkende niet alleen tot waardige feestviering, maar ook tot eenen Israël waardigen handel en wandel, zeer treffend. Wij nemen er het flot ter proeve van over (bl. 19, 20): „Ja, *wij zijn Israëliten!* en moeten in al„les dien naam waardig zijn. Wij moeten God nawan„delen, Hem aanbidden als den God onzer Vaderen, „als den God der verbonden, die Israël eens uit de

„ slaafsche banden verlost, en het groot gemaakt heeft
„ onder de volken der aarde.

„ Ja, *wij zijn heilig!* heilig door Zijne geboden, „ heilig door Zijnen naam, heilig door Zijne heilig- „ heid! — Dat dan die heiligheid nimmer eene smet „ aankleve! Zijn wij heilig in handel en wandel, heilig „ in de maatschappelijke verpligtingen, heilig in de ure „ des doods!

„ Ja, *wij zijn uitverkorenen!* Dat wij den volken „ toonen, dat wij het oudste, eerbiedwaardigste en be- „ mindste volk op den aardbodem zijn! — Vlieden wij „ de ondeugd, volgen wij de deugd en hare beoefenaren „ van nabij! Geven wij den volken het schoon en ver- „ heven voorbeeld, dat wij uitverkoren door God „ zijn! uitverkoren door zedelijke volmaking, uitverko- „ ren door strenge pligtsbetrachting, uitverkoren door „ stille deugden, uitverkoren door standvastigheid aan „ Zijn eeuwig woord.

„ Ja, *wij zijn kinderen van den Heere onzen God!* „ Hij is onze Vader. Hij zal vaderlijk voor ons zor- „ gen. Hij zal zich over ons erbarmen, als een vader „ zich over zijne kinderen erbarmt. Hij zal ons een- „ maal van de einden der aarde verzamelen, in Sions „ muren brengen. Dan *zullen wij zijne kinderen*, en „ *Hij zal eeuwig onze Vader zijn.* Amen!"

In de *tweede* Leerrede geeft de Heer FERARES eene *godsdienstige beschouwing bij het einde des jaars*, naar *Deut.* XI: 12, uit welken op die tijdsgelegenheid zeer wel toepasselijken tekst hij dit gepaste thema afleidt, de vaderlijke liefde en barmhartigheid, waarmede God dit land in het algemeen, en ons Israëlieten in het bijzonder, gedurende dit jaar begenadigd heeft, hetwelk hij dan in het 1ste stuk ontwikkelt, en de door die Goddelijke gunst genotene voorregten stichtelijk en hartelijk herinnert; waarbij onder anderen merkwaardig is zijne dankbare vermelding van de godsdienstige en burgerlijke voorregten, die Israël in Nederland vrij en onbelemmerd genieten mag, (bl. 31, 32.) In het 2de stuk onder-

zoekt hij, wat wij in het toekomende moeten verrigten, om de hoop te mogen koesteren, dat ook voor het volgende jaar dezelfde bron van barmhartigheid voor ons vloeijen zal. Ook hierin vindt men heldere denkbeelden omtrent, en vooral aan het einde goede en hartelijke opwekkingen tot ware practifche godvrucht: alleen zou men mogen wenfchen, dat er op de bepaalde gelegenheid des tijds nog meer aanmerking genomen ware.

Ook de *derde* Leerrede is een ftichtelijk woord van den Heer CARDOZO, over *het eerbiedig opzien naar God, in alle omftandigheden des levens*, naar aanleiding van *Spreuk.* III: 6, waarin men echter over 't geheel wel wat meer kracht en wat minder uitweiding in *loci communes* zou verlangen. De verdeeling is eenvoudig deze, hoewel zij misfchien beter in omgekeerde orde had kunnen zijn: 1. In tegenfpoed eerbiedig naar God opzien, van Hem alleen redding en uitkomst hopen. 2. Ook in tijden van voorfpoed God voor oogen hebben, en onzen handel en wandel naar zijne wegen inrigten. Alleen had bij de ontwikkeling van dit een en ander het nederig opzien tot God nog wat meer en duidelijker omfchreven, alsmede van het tweede lid van den tekst nog meer partij kunnen getrokken worden. Het befluit nogtans, waarin de Spreker zijne toefpraak tot menfchen in verfchillende levensomftandigheden rigt, en daarop den tekst toepast, is allezins doelmatig.

De *vierde* Leerrede is wederom van CHUMACEIRO, handelt, naar JER. IV: 1, 2ª, over *de ware bekeering*, is uitgefproken in de *Bekeeringsdagen*, en begint, na een' korten zegenwensch, met deze aandachtwekkende en bij alle eenvoudigheid treffende inleiding: „*Geliefde* „*Broederen!* Welke gewaarwordingen bezielden u, toen „gij uwe oogen opendet, en den dag aanfchouwdet, „die door onze Wijzen met den naam van *Bekeerings-* „*dag* beftempeld is? Welke overdenkingen hielden toen „uwe gedachten bezig? Welk gevoel bezielde u allen, „toen gij den drempel van dit heiligdom betradt? Wat „hebt gij u wel voorgefteld, heden van deze heilige

„ plaats te hooren verkondigen? Waren al uwe gedach-
„ ten niet op één doel gevestigd, al uwe denkbeelden
„ niet één en dezelfde? Wie uwer, die zich slechts
„ één oogenblik den naam van dien dag herinnerde, had
„ niet als van zelven het onderwerp gekozen, dat heden
„ moest behandeld worden? Kan dat onderwerp anders
„ inhouden, dan vergiffenis voor het voorledene, kracht
„ en sterkte voor de toekomst van God af te smeeken?
„ Zou iedere andere stoffe ons niet onwillekeurig weder
„ op dat onderwerp terugbrengen? Kan ons hart he-
„ den anders gevoelen? Is onze ziel anders gestemd?
„ Is dat gevoel niet betamende, niet hoogst passende
„ bij den toestand, waarin wij ons heden bevinden?
„ Hebben wij allen geene innerlijke aansporing, geene
„ noodzakelijke behoefte, die ons daartoe dringt? Is
„ onze geest heden geschikt, om zich met afgetrokkene
„ beschouwingen, met wijsgeerige onderwerpen bezig te
„ houden? Roept ons de dag van heden niet luide toe:
„ *Bekeert! bekeert u van uwe booze wegen; waarom*
„ *zoudt gij sterven, o huize* (huis) *Israëls!*" Hierop volgt dan een even doelmatig gebed, de taal van het ootmoedige, schuldbelijdende, om hulp tot het goede smeekende hart. — In de verklaring van den tekst neemt de Prediker de laatste woorden: „*Zweert*" enz. van den eed van Gods Wet, door Israël eenmaal op Sinaï gezworen, waar te nemen, naar Gods voorschriften te leven; waarmede ook de uitlegging van Prof. VAN DER PALM in de hoofdzaak overeenkomt, en Rec. zich ook wel vereenigen kan: doch wanneer CHUMACEIRO nu op de drie daar verder voorkomende woorden de verdeeling van zijn onderwerp dus grondt: „Is-
„ raël! bekeer u met God in waarheid, met u zelven
„ met stipte regtvaardigheid, met uwen evenmensch door
„ geregtigheid!" dan meent Rec., dat dit meer gezocht dan wel gevonden genoemd kan worden, daar die woorden: „*in waarheid, regt en geregtigheid*," of, gelijk VAN DER PALM heeft, „*opregt, getrouw en stand-*
„ *vastig*," blijkbaar als genoegzaam synoniem bij el-

kander, en tot de geheele vermaning: „*Zweert*" enz. behooren, en de welmeenendheid en volharding in het dienen van den eenigen waren God aanduiden. — Doch hoe dit ook zij, de Prediker wil „aantoonen, waarin „wij tegen God, tegen ons zelven, en tegen onzen „evenmensch verkeerdelijk gehandeld hebben; en bij „ieder dezer drie punten tevens de middelen aan de „hand geven, welke in ſtaat zijn ons hart te verbete„ren;" en van deze taak heeft hij zich voortreffelijk gekweten: deze Leerrede is in haar geheel een hoog ernſtig en waarlijk welſprekend woord, dat, zonder zich in hier ongepaste ſieraden of in overdrevene declamatiën te verliezen, met waardigheid en kracht, naar den eisch van het onderwerp, uit het hart tot het hart geſproken wordt, en zich zoo door de wijze van voordragt, gelijk door de zaken zelve, ter lezing en behartiging aanbeveelt.

In de *vijfde* Leerrede, die van FERARES is, wordt, volgens *Spreuk.* XVII: 1, *de vergenoegdheid als de grootſte ſchat beſchouwd.* Na eene inleiding over het voortreffelijke van SALOMO's Spreukenboek, die wel op zichzelve goed, maar hier te algemeen is, en met het onderwerp in geen het minſte verband ſtaat, worden de tekstwoorden op vergenoegdheid en onvergenoegdheid toegepast, of, zoo als de Spreker in het eerſte ſtuk zegt, „het groote nut, dat er voor den ſterveling be„ſtaat, om in tegenſpoed *vergenoegd* te zijn; en hoe „benijdenswaardig zijn leven is boven hem, die in weel„de *onvergenoegd* zijne dagen ſlijt": maar zien zij niet zeer duidelijk op huisſelijke eensgezindheid bij een ſober beſtaan en genot, en huisſelijke oneenigheid bij de ruimſte bezitting en genieting?" — Uit het ſtandpunt nu, dat FERARES gekozen heeft, zien wij wel een zeker algemeen tafereel van vergenoegdheid en onvergenoegdheid opgehangen; maar wij hadden nog meer duidelijke aanwijzing gewenscht, waarin zij eigenlijk beſtaan, en waaruit zij ontſpruiten. In het tweede ſtuk tracht FERARES „aan te toonen, dat het beter is,

„ te leven in rampspoed met de edele zelfbewustheid „ zijner onschuld, dan veel te genieten met een be„ zwaard geweten;" maar hoe belangrijk dit ook op zichzelf met de daaruit afgeleide vermaningen zij, komt het Rec. nogtans voor, dat het een geheel ander onderwerp is, hetwelk daarenboven niet in den tekst ligt, en dus de eenheid der Leerrede allezins verbreekt.

De *zesde* Leerrede, die door CARDOZO uitgesproken is, heeft *den invloed der waarheid op het menschelijk geluk*, volgens ZACH. VIII: 16ᵃ, ten onderwerpe, maar in de inleiding hetzelfde gebrek als de vijfde, dat deze er niet genoeg mede zamenhangt en er niet duidelijk genoeg toe heenleidt, daar zij handelt over de noodzakelijkheid om kennis van onze pligten te verkrijgen; terwijl de Leerrede zelve spreekt over „ de ver„ pligting, om jegens ieder en in alle betrekkingen der „ waarheid getrouw te zijn." In het eerste deel vindt men dan een goed en nuttig betoog van het groote nut, dat hierin gelegen is, en wel van „ den heilzamen in„ vloed der waarheid bij de uitbreiding van kunsten en „ wetenschappen, in de zamenleving, in den handel, „ in de Godsdienst." In het tweede deel wordt onderzocht, „ of er zich ook in ons leven omstandigheden „ kunnen opdoen, waarin de uitoefening dezer deugd „ behoort gewijzigd te worden." Offchoon het hieromtrent aangevoerde, mits wél verstaan, waar is, leidt er de tekst nogtans niet toe, en althans, opdat het vorige niet verzwakt worde, zou er meer duidelijk hebben moeten aangewezen zijn, waarin die wijzigingen te pas komen, en hoe zij moeten in het werk gesteld worden. Voor het overige zijn de vermaningen, waarmede de Leerrede besloten wordt, zeer ernstig, en tot aankweeking en beoefening van godsdienstigen waarheidszin bevorderlijk.

Door dit verslag meent Rec. zijn over 't geheel gunstig oordeel over deze Israëlitische Leerredenen genoegzaam bewezen te hebben. — Gelijk hij op de vooraangeplaatste inteekenlijst het Ministerieel Departement van

ambt; *daarna* handelt hij over zijne schriften en godsdienstige (liever godgeleerde) gevoelens; *eindelijk* geeft hij een overzigt van de *verklaring der Openbaring van* JOHANNES, zoo als die door HESZ is voorgesteld in eene reeks van (onuitgegevene) brieven aan eene Duitsche vrouw van aanzien. De tweede afdeeling moest de belangrijkste zijn; zij is weinig meer, dan eene optelling der menigvuldige schriften van HESZ, hier en daar met 's mans woorden zelve deszelfs denkbeelden aangaande den inhoud der Goddelijke openbaring opgevende. Wat de verklaring van het *Openbaringsboek* aangaat, het is ondoenlijk van die schets eenig uittreksel te geven. Genoeg zij het daarom te zeggen, dat zij naauw zamenhangt met 's mans andere denkbeelden nopens het onderwijs des Bijbels. Hij zelf noemde deze verklaring den laatsten steen van het door hem geschetste plan van God met het menschelijk geslacht. Ware het handschrift zelf in het licht verschenen, dan zoude men de gronden kunnen toetsen, waarop de groote man zijne opvattingen van het Profetische in dit duister boek bouwde; nu is zulks ondoenlijk, en het eenige, wat men uit deze schets zien kan, is, *wat* HESZ er van dacht, hetgeen op zichzelf bij eenen Godgeleerde van zijne vermaardheid niet onbelangrijk is. Het werkje is goed vertaald; maar de afbeelding van den grooten Zwitserschen Godgeleerde, die, meenen wij, het oorspronkelijke versiert, misten wij hier ongaarne.

Met deze korte beoordeeling vereenigen wij twee aankondigingen. N°. 2 hangt met N°. 1 zamen, als zijnde een gedeelte van eenen nieuwen druk van een der hoofdwerken van HESZ; en N°. 3 met N°. 2, als vervolgwerk van eenen godsdienstigen inhoud. Van beide slechts een woord.

Schoon de herdruk van de *Geschiedenis der Israëliten* bij de verandering van Uitgever, op het minst genomen, niet verloren heeft, is het eenigzins jammer, dat de drie eerste Deelen eene andere letter hebben, dan de volgende. Wij zijn nu tot den dood van JOZUA,

en verlangen zeer naar de voortzetting van dit onmisbaar werk. Het 3de Deel prijkt weder met eene Reiskaart der *Israëlieten* van *Egypte* naar *Kanaän*; het 5de met eene Kaart van *Palestina*, tot de geschiedenis van JOZUA behoorende. Het vergelijkingstafeltje der bladzijden van dezen en den eersten druk missen en verlangen wij nog altijd.'

Het dagschrift van den Eerw. VAN SPALL gaat nog altijd op dezelfde, dat is nuttige, wijze voort. De plaat, voorstellende *Jezus aan het Kruis*, is goed bewerkt, en de laatste aflevering weder voorzien van eenen gegraveerden titel en vignet. Bij elke maandaflevering eenige dagen in de volgende maand in te springen, achten wij een zeer doelmatig denkbeeld. Het werk blijve veel nut stichten!

De Hoogeerwaarde Heer C. R. A. VAN BOMMEL, *Bisschop van Luik, gedaagd voor de Regtbank van het gezond verstand. Door* EUSTACHE LEFRANC. *Uit het Fransch, naar den derden Druk. Alom verkrijgbaar.* 1838. *In gr.* 8*vo.* 144 *Bl.* *f* 1-40.

De Heer VAN BOMMEL, Bisschop van *Luik*, heeft verleden jaar een Vasten-mandement uitgevaardigd, waarin hij, zonderling genoeg in zulk een stuk, dat tot geheel andere, Christelijk-stichtelijke einden dienen moest, de drie volgende punten aangevoerd heeft: 1. De bekende zaak van wijlen den *Bonnschen* Hoogleeraar HERMES. 2. De beruchte zaak van den Aartsbisschop van *Keulen*. 3. De Vrijmetselaars. Hierover wordt hij door eenen Katholieken Schrijver, wiens naam waarschijnlijk verdicht is, met de wapenen van scherts en ernst aangevallen. Of hij zich daartegen zal willen en kunnen verdedigen, weten wij niet, en laten wij hem, zoo hij lust heeft, volgaarne over. Zijn tegenspreker, die den vorm van brief gekozen heeft, zegt hem voorzeker geen malsche dingen, zoo wel wat Z. H. Eerw. persoonlijk

aangaat, als wat, overeenkomſtig de vroegere en latere geſchiedenis van het Pausdom, tegen het door hem in zijn Mandement, ten aanzien der bovengenoemde punten, gezegde, kan aangevoerd worden. Veel waarheid heeft hij hierin gezegd, die, hoewel overbekend en dikwijls herhaald, den onbepaalden voorſtander der Hierarchie en der Pauſelijke onfeilbaarheid nog wel eens herinnerd mag worden. De manier van voorſtellen echter des Schrijvers is wel wat omſlagtig, en er wordt wel eens wat te veel bij overhoop gehaald, dat, beknopter en bezadigder voorgeſteld, nog meer doel zou getroffen hebben.

De vertaling en de correctie van dit ſtukje konden hier en daar beter zijn. Onder de drukfouten zal zekerlijk te rekenen zijn, dat bl. 66 PAPLAS, lees PAPIAS, gezegd wordt in de 11de, lees in de 2de, eeuw geleefd te hebben, en bl. 74, CONSTANTINUS POGENOT, lees POGONATUS; maar dat aldaar gelezen wordt, „de Biſchop HIPPONIUS," is miſſchien den Vertaler te wijten, die waarſchijnlijk in het Fransch *l'Evêque Hipponiën*, of iets dergelijks, heeft gevonden, maar niet op de gedachte gekomen is, dat dit de Biſchop van *Hippo* in *Afrika*, namelijk AUGUSTINUS, beteekende, van wien onmiddellijk te voren geſproken was. — Ons beſtek laat niet toe, bij verdere bijzonderheden van dit in zeker opzigt niet onbelangrijke vlugſchrift ſtil te ſtaan.

Wenken betrekkelijk den omgang met Krankzinnigen, voor allen, die met hen in aanraking komen. Naar het Hoogduitsch van J. F. LEHMANN. *Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek, Jr. *In gr.* 8*vo*, *IV*, 52 *Bl.* *f* :-50.

De taak van hem, die zich het lot van krankzinnigen aantrekt, is wel eene edele taak te noemen, vooral wanneer hij met den Heer LEHMANN bedenkt, „dat deze „ongelukkige wezens *hem* door hunnen Schepper zijn

„ aanvertrouwd, opdat hij hen helpen, redden, en niet „ alleen aan den *ligchamelijken*, maar ook aan den *geestelijken* dood ontrukken zoude." Zij kan echter ook als eene zeer moeijelijke taak beschouwd worden. Om zich van dezelve wél te kwijten, wordt veel vereischt, hetwelk niet gemakkelijk verkregen wordt. Tot het wél behartigen en doelmatig ten uitvoer leggen van hetgeen bij de behandeling van krankzinnigen wordt vereischt, is aan- en opleiding door deskundigen eene groote behoefte. Of *wenken* tot zulk een einde geheel voldoende zijn, vooral wanneer zij zoo onbepaald gegeven worden als deze, naar luid van den titel, *voor allen, die met hen (de krankzinnigen) in aanmerking komen*, is eene andere vraag. Uit het Voorberigt blijkt niet duidelijk, wie de genen zijn, aan welke deze wenken gegeven worden; uit het werkje zelve zou men opmaken voor den *opzigter*, of den hier en daar zoogenoemden *Directeur*, en de *bewakers* of *oppassers*. Met den Geneesheer zelven heeft de Heer LEHMANN niet onmiddellijk te doen, bl. 8. Daar hij in de Voorrede zich als leek in de Geneeskunde doet kennen, zou dit ook eene moeijelijke taak wezen. Nogtans beschouwt hij den genoemden opzigter in zekeren zin als Geneesheer, wanneer de eigenlijk dirigerende Geneesheer afwezig is! (bl. 10.) Hij wil althans, dat deze, indien hij al geen grondig *Aetiologist*, *Symptomatologist* of *Prognosticus* zij, toch gezonde begrippen van deze en verdere takken der geneeskundige wetenschap hebbe. Uit het Voorberigt zelf zou men zeggen, dat de beoefening der *Socratische* leerwijze, gelijk men die uit de schriften van XENOPHON en PLATO kan leeren kennen, op een groot gedeelte dezer lijders zeer voordeelig werken zal. Volgens des Schrijvers uitdrukking zou de opzigter minder een *Medicinæ Doctor*, dan wel een *Paedagoog* behooren te zijn!

Offchoon nu het standpunt, van hetwelk deze wenken gegeven worden, eenigzins onbepaald is, en het dus moeijelijk valt een juist punt te kiezen ter beoordeeling, zoo kan men zeggen, dat in het algemeen hier

en daar wel een wenk gegeven wordt, die der behartiging waardig is; op de meeste dezer wenken of stellingen zou evenwel nog al wat aan te merken vallen, en zijn de redeneringen dikwijls uit onjuiste oogpunten afgeleid of zeer gewaagd gesteld. Wij zullen dit, omtrent deze en gene bijzonderheid, trachten aan te toonen.

Bij de bezorging of behandeling van krankzinnigen wordt ten hoofdregel gesteld, dat de lijder niet slechts zijne afhankelijkheid gevoele, maar dit gevoel in hem zoodanig geleid worde, dat daaruit de *onbepaaldste gehoorzaamheid* voortvloeije. De Schrijver wil dit doel bij wijze van opvoeding, zoo als deze bij kinderen of onmondigen plaats heeft, bereikt hebben. Hij zegt: „ De behandeling dezer kranken heeft daarom veel gemeens met de opvoeding van onmondige kinderen, „ welke eigenlijk niets anders dan eene aanhoudende aansporing tot gehoorzaamheid, tot opmerkzaamheid, tot „ een behoorlijk gebruik en eene verstandige aanwending „ hunner ligchaams- en zielskrachten, kortom tot een „ geregeld en ordentlijk leven is," (bl. 1.) Ter bereiking van dit doel schijnt de Schrijver *geduld*, *zachtmoedigheid* en *wilskrachten* als hoofdmiddelen te beschouwen. Later (bl. 23), schijnt hij echter *vrees* en *ontzag* daartoe meer geschikt te achten. Hij zegt althans: „ Eigenlijk had ik het *verwekken van vrees* „ reeds als mijn *eerste* hoofdpunt moeten behandelen." *Ontzag* zou beter in overeenstemming te brengen zijn met hetgeen op bl. 24 volgt: „ Ongetwijfeld verwekt „ liefde wederliefde en sporen bewijzen derzelve tot „ dankbaarheid aan." Dit zijn punten, die meerdere uiteenzetting vorderen, en niet wel als wenken behandeld kunnen worden, dewijl zij zoo gemakkelijk tot verkeerde gevolgtrekkingen kunnen leiden.

In het begin van dit geschrift schijnt de Schrijver tot Artsen te willen spreken; terwijl in den verderen loop deze wenken meer regtstreeks betrekking hebben tot den verzorger, opzigter, *Directeur* van zulke gestichten en tot de *oppassers*. Indien men voor dergelijke inrigtingen

oppassers, of laat ik liever zeggen onderhoorige bedienden kon vinden, zoo als zij behoorden te zijn, dan kon een woord, een wenk, tot hen gerigt, doelmatig wezen; maar gelijk het althans bij ons nog gesteld is, waar derzelver daggeld zeker geene vijftig cents te boven gaat, behoefte en geen ander doel hen tot zulke diensten dringt, daar behoort het toezigt te handelen, daar behoorde vooral het toeziende personeel uit meer dan één persoon te bestaan, en daar en in het algemeen zoude het steeds gevaarlijk zijn, voor zulke menschen van het doelmatige van *ligchamelijke kastijdingen* te spreken. Ook zoeke of verwachte men, in eenen stand van menschen, zoo als die is, waaruit die oppassers moeten genomen worden, geene kundigheden, welke uit den aard der zaak daarmede niet bestaanbaar zijn. In dezen tijd vooral, waar het eigenbelang zoo zeer op den voorgrond staat, zal iemand van zekere beschaving en kunde zich niet voor klein loon als oppasser verbinden. Men beschouwe steeds de menschen zoo als zij zijn, en niet zoo als de verbeelding ze slechts in *Arcadia* schept en plaatst!

Juist is des Schrijvers aanmerking, dat de herstelling van krankzinnige lijders doorgaans beter buiten derzelver gewoon verblijf en verwijderd van derzelver betrekkingen bevorderd wordt. Wanneer hij zich niet onvoorwaardelijk verklaart voor openlijke of op landskosten ingerigte gestichten of krankzinnigenhuizen, beschouwt hij de zaak almede uit een juist oogpunt. Waarom zouden bijzondere ondernemingen niet evenzeer aan de vereischten kunnen voldoen? Welingerigte Hospitalen hebben tot dusverre zoogenoemde Gezondheidshuizen (*maisons de santé*) niet overtollig gemaakt. Indien in de inrigting een goede geest heerscht, zal zij, welke haar titel ook moge wezen, aan het doel beantwoorden. Offchoon geleerdheid en kundigheden tot de besturing van een Krankzinnigen-gesticht alleen niet voldoende en alles afdoende zijn, zoo ware het toch te wenschen, dat nooit iemand anders aan het hoofd van een dergelijk gesticht mogt

ſtaan, dan een Geneeskundige. Hoe men ook den toeſtand van den krankzinnigen gelieve te beſchouwen, alleen van het ligchaam uitgaande, of dat ook bij een gezond (?) ligchaam de ziel ontſtemd zoude kunnen geraken, wie kan voor beide gevallen beter geſchikt geacht worden, dan de Arts? (*) In elke inrigting voor zieken, waar geen Arts of Geneeskundige aan het hoofd ſtaat, drijft het adminiſtratief beginſel van zelf boven, en waar dit den boventoon heeft, daar heerscht de doode letter der wet, en daar geraakt alles ſpoedig op het dwaalſpoor, omdat de adminiſtratie de zieken om *haar* waant aanwezig te zijn, en niet, dat *zij* ſlechts beſtaat als een gevolg van de verzamelde zieken. Hoe verderfelijk werkend dit beginſel in het algemeen en op elke ziekenïnrigting moge werken, nergens zoude het meer alle veerkracht verlammen, dan in een geſticht, aan de *behandeling* en niet ſlechts aan de *bewaring* van in de herſenen gekrenkte lijders gewijd, voor welke geen letterlijk op te volgen reglement beſtaan kan; want hier moeten beleid en oordeel handelen.

Na deze algemeene voorwaarden, bij welke de Arts evenwel niet uitgeſloten wordt, rigt de Schrijver nu het woord meer bijzonder tot den zoogenoemden *opzigter*. Van hem wordt gevorderd, dat hij zich het volle vertrouwen der lijders verwerve; een man zij van veelzijdige beſchaving en algemeene kennis; met één woord, naar ziel en geest *krachtig* en *gezond*. Zulk een man zal moeijelijk te vinden zijn, vooral wanneer men over geene penningen tot eene ruime belooning beſchikken kan, of, om een goed fonds te maken, niet gaarne ruim bezoldigen wil. De eiſchen zijn dus hier en daar te hoog geſteld. Menigeen zal zich ook met den Schrijver niet wel kunnen vereenigen, wanneer hij den lijder ſomwijlen aan den lijve wil komen, naar het ſchijnt in navolging van ſommige *Engelſche* Geneeskundigen, die

(*) De Schrijver redekavelt over dit onderwerp desgelijks eenigzins vreemd, bl. 35 en 36.

hier ook genoemd worden. De gezegden van JEAN PAUL en van LICHTENBERG zijn meer als aardigheden (*bonmots*) te beschouwen, dan dat zij, als voorschriften ter behandeling van krankzinnigen, in een' letterlijken zin behooren opgevat te worden.

Wanneer de Schrijver van het toepassen eener ligchamelijke tuchtiging spreekt, bl. 28, en dat deze door een opzettelijk daartoe geroepen persoon zal voltrokken worden, dan begint men onwillekeurig aan den scherpregter te denken! Maar tot welke zonderlinge handelingen moet niet eene denkwijze leiden, welke eenen krankzinnige onder sommige omstandigheden als een booswicht doet voorkomen, die in dit geval uit eene private inrigting naar eene openbare behoort overgebragt te worden! (bl. 37.) Vreemd zijn ook de denkbeelden over de aanleiding, welke de zonde tot krankzinnigheid geeft. Vooral schijnt het voorbeeld zeer ongelukkig gekozen, dat, waar men meer zondaren, d. i. meer opzettelijke misdadigers, in een land aantreft, dáár ook het getal van krankzinnigen meerder zoude wezen, van de onderstelling uitgaande, dat de zonde werkelijk als de krankzinnigheid bijzonder begunstigende te achten zij. Deze redenering duidt een geheel verkeerd denkbeeld aan van hetgeen men door *zonde* te verstaan hebbe. Zijn wij allen, ook niet één uitgezonderd, voor God zondaren, d. i. bedorvene menschen, dan zijn wij daarom, in een' gezonden zin, in de maatschappij nog geene opzettelijke misdadigers. Wij hebben alleen Gods gunst verbeurd, en de kiem, de aanleg tot zonde sluimert nog in ons. Intusschen, hoewel in de zonde de bron van alle menschelijke ellende en dus ook die tot krankzinnigheid gelegen zij, wanneer een misdadiger of booswicht een *zondaar* is, dan is een zondaar daarom nog geen *booswicht*.

De zeer doelmatige opmerking, bl. 37 reeds geuit, dat *elke lijder op eene verschillende wijze aangetast en behandeld moet worden*, geeft op bl. 45 den Schrijver eene gereede aanleiding, ter verdeeling van soortgelijke

lijders in *drie* klasfen. De hier medegedeelde wenken verdienen behartiging, vooral waar en wanneer plaatfelijke gelegenheid hiertoe gunftig medewerkt.

Met eene zeer belangrijke aanmerking, die der aandacht, vooral in onze dagen, overwaardig is, befluit de Schrijver: „Niet zoo eervol en beloonend is de post van hem, die met *ongeneeslijke* krankzinnigen te doen heeft. Men is in onze tijden toch zeer gereed zich fteeds van het cijfer te bedienen, om vooral gunftige uitkomften in het oog te doen vallen. In ziekenhuizen en geftichten bedient men zich vooral van dit middel, om de goede uitkomst der aangewende middelen of de doelmatige inrigting van het gefticht ontegenzeggelijk aan te wijzen; dien het gunftigfte cijfer te beurt valt, is degeen, die het best flaagt, althans naar het cijfer. Loopt de ongeneeslijke krankzinnige, bij zulk ftreven naar een gunftig cijfer, bij zulke berekening, geen gevaar, als een nul in deze kansrekening befchouwd, en daardoor misfchien te zeer veronachtzaamd te worden?"

Zoo zeer men belang heeft bij goede inrigtingen, om, die nog aan de hunnen teruggegeven kunnen worden, dáár eene behoorlijke behandeling, ter mogelijke herftelling, te doen ondergaan; even zoo veel belang hebben zij er bij, die onherftelbare krankzinnigen onder hunne betrekkingen tellen, en die men meestal niet bij zich in huis houden kan, dat hun eene behoorlijke verpleging en verzorging te beurt valle. Indien deze ongelukkigen, geheel voor de maatfchappij verloren, geene bijdragen tot een gunftig cijfer kunnen leveren, dat op hen toch toepasfelijk gemaakt worden de woorden, waarmede de Schrijver zijne wenken befluit: „Hen ook „behandele men met de liefde en achting, waarop zij, „toch altijd menfchen zijnde, billijkerwijze regt en aan„fpraak behouden!"

Herinneringen uit Engeland, als bijdrage tot de kennis van den tegenwoordigen staat des Rijks, meerendeels uit ambtelijke bescheiden gestaafd, door T. OLIVIER SCHILPEROORT, *Schrijver van A brief exposition of the foreign policy of Great Britain towards Holland, etc.* (*London* 1833.) *Met eene Kaart van Londen. II Deelen. Te Kampen*, *bij* K. van Hulst. 1837. *In gr.* 8*vo. XVIII en* 352, *VII en* 367 *bl.* *f* 7-40.

Ter plaatse, waar gewoonlijk eene Voorrede staat, vindt men in dit werk eerst ettelijke daartoe behoorende ophelderingen en verbeteringen, d. i. aanwijzing van drukfouten, en verder eenige voor het Publiek weinig belangrijke aanmerkingen tegen recensiën van twee vroegere stukjes des Schrijvers. — Het eerste Deel bevat hoofdzakelijk een verslag van hetgene hij van *Londen* gezien en vernomen heeft, en het tweede van hetgene aangaande de publieke inrigtingen en instellingen in *Engeland* te zijner kennisse gekomen is. Offchoon nu zeer veel van dit alles reeds lang van elders bekend is, kan het nogtans niet ondienstig zijn voor dengenen, die eene aanwijzing hebben wil van hetgene er in *Engelands* Hoofdstad en eigenaardigheden gevonden wordt. Of dit een en ander echter voldoende is, om *bijdragen tot de kennis van den tegenwoordigen staat des Rijks* te heeten, zou nog al kunnen betwijfeld worden; althans van de temporele ontmoetingen en topographische beschrijvingen, die den inhoud van het eerste Deel uitmaken, zal men dit bezwaarlijk kunnen zeggen. Alleen is het Ref. voorgekomen, dat de Schrijver over sommige dingen met zulk eene in het kleine loopende breedvoerigheid uitweidt, dat het nut er niet geëvenredigd aan is; waaraan het dan ook welligt gedeeltelijk is toe te schrijven, dat de stijl zich niet door zulke zorgvuldige bearbeiding, beknopt-

heid en aangenaamheid aanbeveelt, als men ook in werken van dezen aard zou mogen wenſchen.)

Uit de breede inhoudsopgave, die voor elk Deel geplaatst is, zal men kunnen zien, wat er in elke afdeeling vervat is: de hoofdzaken zal Ref. kortelijk trachten aan te wijzen.

De Inleiding bevat een bont allerlei van verſchillende zaken; zoo als eene goede beſchouwing van het verkieslijke der opmerkingen van vreemden of van inboorlingen over een land of eene plaats; uitweidingen over werken van BOWRING en BULWER; over betweterij en onkunde van overigens bekwame Vertalers, enz. enz. welk een en ander hier minder te pas komt; breede vermelding van bijzondere omſtandigheden des Schrijvers, hem in zijne beſchouwingen ten nutte; verklaring van eenige Engelſche benamingen, die in dit werk oorſpronkelijk behouden zijn.

In de 1ſte Afdeeling vindt men het verhaal van des Schrijvers *overvaart* naar en *aankomst* te *Londen*, en het daarbij ondervondene en opgemerkte; in de 2de eene opgave der aldaar gebruikelijke *rijtuigen*, en hetgene daarbij in acht genomen wordt en te nemen is. In de 3de doet hij met zekeren Mr. W., met wien hij op reis kennis gemaakt heeft, zijn eerſte togtje door *Londen*, doorkruist verſcheidene *ſtraten*, en krijgt door zijnen gids eene meer of min uitvoerige beſchrijving van de merkwaardigſte *gebouwen*. In de 4de ziet men voornamelijk *Londens bruggen* en *waterleidingen*, en de uitgeſtrekte nuttigheid der laatſte beſchreven; en in de 5de een vrij oppervlakkig overzigt van deszelfs *ſchouwburgen* gegeven. De 6de bevat het een en ander over de *wijze van kennismaking in Engeland*, en over die des Schrijvers in 't bijzonder; waarop men met hem, in de 7de, weder eenige *ſtraten van Londen* doorrijden of doorwandelen kan, en nu en dan op eenig daar voorkomend gebouw opmerkzaam gemaakt wordt. De 8ſte beſchrijft de *City en de Haven van Londen*, en loopt over verſcheidene daartoe betrekkelijke zaken van handel, ſcheepvaart enz.,

en eindelijk over de burgerlijke Overheden der ſtad. Op dergelijke wijze wordt in de negen volgende Afdeelingen een overzigt gegeven van de *overige deelen der Hoofdſtad*, in haren ganſchen omtrek, en van derzelver *gezamenlijke Volksmenigte.* Achter alles volgen drie *Bijlagen*, tot de *bevolking* behoorende, en twee andere, tot de *waarde der artikelen van uitvoer* betrekking hebbende.

Wij gaan over tot het tweede Deel, en vinden daar in de 1ſte Afdeeling eenige algemeene opmerkingen over het *verſchil der Staatsinſtellingen* in *Engeland*, vergeleken met die in andere tegenwoordige *Europeſche* Staten, vooral met die in *Frankrijk*, welke laatſte de Schrijver beweert, dat niet naar het model der eerſte zijn ingerigt. Misſchien kan men hieromtrent met hem overeenſtemmen, of van hem verſchillen, naar het ſtandpunt, waaruit men die inſtellingen beſchouwt. De grondvormen der latere Conſtitutionele Regeringen ſchijnen toch reeds, hoewel nog meer onvolkomen, meer onbeſchaafd, en door vele oude herkomens, regten en voorregten belemmerd, in de *Engelſche* Staatsinrigting te liggen, maar door den invloed der *Noord-Amerikaanſche* en der *Franſche* Omwenteling allengs meer tot eene geregelde vertegenwoordiging gebragt, en naar den aard der verſchillende Volken gewijzigd te zijn. Doch dit ſlechts in het voorbijgaan, hetwelk Ref. verder den Staatkundigen gaarne overlaat. In de 2de en 3de Afdeeling wordt de zamenſtelling van het Huis der *Lords* en van dat der *Gemeenten*, zoo *vóór* als *na de Parlementshervorming*, beſchreven, en in de 4de van de daartoe noodige *verkiezingen* verſlag gedaan. Van de 5de tot de 8ſte Afdeeling ingeſloten, loopt de beſchouwing over regterlijke en policie-zaken, zoo als de *Jury, misdrijven en ſtrafvordering*, de *Policie*, de *drukpers*, vooral in betrekking tot hare burgerlijke vrijheid. De 9de Afdeeling geeft een zeker overzigt van het *openbaar Onderwijs* en de daartoe naast behoorende *Stichtingen.* Als een' fraaijen (!) tegenhanger hiervan vertoont de 10de Afdeeling het verſchillend *geboefte* der Hoofdſtad,

met vermelding van verscheidene door hetzelve gepleegde schelmerijen en misdrijven; waarop zeer doelmatig de 11de past, welke over de *Gevangenissen* handelt. De drie laatste Afdeelingen staan in een zeker onderling verband met elkander, en loopen zelfs uit den aard der zaken hier en daar min of meer ineen. Zij hebben de volgende opschriften: *Armoede en nooddruftigheid; betrekkelijke welvaart en rijkdom; inrigtingen van menschlievendheid*, en bevatten velerlei hiertoe behoorende of door den Schrijver hiertoe betrokkene zaken, in welker nadere opgave wij hem hier zonder te groote uitvoerigheid niet kunnen volgen. Aangenaam is het, dat hij in de laatste Afdeeling doet opmerken, dat „voor„ al in alles, wat zich tot algemeene liefdadigheidsbe„ tooning betrekt, punten van overeenstemming inzon„ derheid met ons Vaderland zich vertoonen," en dat in het bijzonder de *Londensche* Maatschappij tot redding van Drenkelingen eene van die vele is, welke in andere landen op het voorbeeld der *Amsterdamsche* zijn opgerigt.

Achter alles volgen nu nog zes Bijlagen, als: I. *Beschouwing van het Patronaatschap en den invloed van Pairs en andere bijzondere personen*, overgenomen uit een *Engelsch* werk van OLDFIELD. II. *Staat van de wegens misdaad naar de Sessions verwezenen in Engeland en Wallis*, van 1805—1831. III. *Staat der veroordeelingen bij de Sessions*, als voren, in dit tijdperk. IV. *Staat der bij dezelve tot gevangenisstraf veroordeelden*, als voren, van 1811—1831. V. *Staat van de tot transportatie veroordeelden*, als voren, van 1805—1831. VI. Eene lijst van *Engelsche Tijdschriften*. Meer nut, meent Ref., zou zulk eene lijst kunnen doen, indien de Schrijver niet alleen de namen, maar ook het kenmerkende van elk derzelven naar hoofdinhoud en bedoeling opgegeven had, met aanwijzing van de plaats der uitgave, en den prijs, waarvoor zij te verkrijgen zijn. Laatstelijk vindt men aan het einde van dit Deel de op den titel gemelde *Kaart van Londen*,

volgens die van TIRION *van* 1754, *en daaromheen de uitbreiding volgens* CRUCHLEY'S *New Plan of London van* 1830.

Ziedaar, zoo beknopt wij konden, aangewezen, welke waren in dit Magazijn uitgeſtald worden! Wie nu gading heeft, kome en koope en doe zijn profijt!

Algemeene Geſchiedenis, ingerigt voor jonge lieden, bijzonder voor aankomende en volwasſene Meisjes, door J. NÖSSELT. *Naar de vierde, veel vermeerderde en verbeterde Hoogduitſche uitgave vertaald, door Mevr. de Wed.* A. B. VAN MEERTEN, *geb.* SCHILPEROORT. *Iſte Deel. Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1836. *In gr.* 8*vo.* *XXIV en* 392 *bl.* *f* 3 - 90.

Dit boek viel Recenſent vóór weinige weken het eerst in handen. En hij verwondert zich te moeten vernemen, dat het noch vervolgd, noch, zoo veel hij weet, ergens openbaar beoordeeld is. Om toch niet te ſpreken van de aanzienlijke lijst van inteekenaars, die hetzelve voorafgaat, noch van den loffelijk bekenden naam der Vertaalſter, ware van eene eerſte poging tot een opzettelijk onderwijs in de geſchiedenis voor *meisjes* te hopen geweest, dat zij toejuiching en deelneming zou vinden. Hetgeen de Schrijver in zijne Voorrede van de vereischten van zulk een werk en zijne voortgezette pogingen zegt, om aan dezelve te voldoen, is allezins gegrond en loffelijk. En wij zijn het met de Vertaalſter eens, dat zulk een boek, waarin veel van het drooge en min behagelijke der geſchiedenis wegvalt, nog wel meer lezers, dan juist enkele ſcholiertjes, verdiende te vinden.

Het is toch een algemeen en natuurlijk begrip, dat de kennis der voornaamſte lotgevallen van ons geſlacht iederen beſchaafden mensch betaamt, — maar niet zoo als dezelve voor den ſtaats- en krijgsman of voor den eigenlijken geleerde beſchreven worden, noch ook als eene dorre tabel der duizend-en-ééne gebeurtenisſen, omſtandigheden, oorlogen en groote mannen, welke de algemeene historie natuurlijk oplevert. Neen, een overzigt van het geheel, met uitvoeriger vermelding van het meest belangrijke en nuttige, in zekeren zin volledig, maar bovenal onderhoudend — dat

ſchijnt ons toe de algeheele opgave te zijn, en in dit eerſte Deel van NÖSSELT's werk vrij wel bereikt te wezen. Hoezeer de meeste zaken Recenſent natuurlijk bekend, ten deele zelfs overbekend waren, las hij ze toch zonder verveling, en ſomtijds, waar het eigen doel des werks meer bijzonder uitkwam, door uitvoeriger verhaal van hetgeen anders veelal maar aangeſtipt wordt, met bijzonder genoegen; waartoe ook de vloeijende en doorgaans zuiver Hollandſche ſtijl het zijne bijdroeg.

Het zou dus waarlijk jammer zijn, zoo dit werk (want het is reeds van 1836) voor onze landgenooten niet ten einde werd gebragt. Waarom zouden de lieve meisjes en zoo vele anderen, die toch niets (althans op verre na zoo graag) dan verhaal lezen, niet ook eens *ware* ja *geheel* ware geſchiedenis verkiezen? Zonder immers juist laag op de Romans te vallen, bezitten zij toch wel eene zekere dronkenmakende kracht, die hen als de koornbrandewijn tegen het voedzame koorn (der waarheid) over ſtelt. De laatſte ga er niet zoo gemakkelijk in, noch wekke zoo oogenblikkelijken luſt op — zeker zal men er zich beter en hoe langer zoo gelukkiger bij bevinden.

„ Maar, hebt gij dan niets op het werk en deszelfs vertaling aan te merken?" Wat het eerſte betreft, de man recenſeert zich zelven in het Voorberigt, en ſluit ons den mond, waar ook wij alweêr eens zouden denken, dat dit of dat beter anders ware. En ten aanzien van de vertolking, ja, heel enkele Germanismen, hier of daar eene fout in een' naam en dergelijke, waren ligt aan te wijzen; maar eene meer wezenlijke aanmerking zal het misſchien geacht worden, dat in de Griekſche namen, zoo van Goden als menſchen, beter die ſchrijfwijze behouden ware, aan welke wij gewoon zijn, en door ons uit het Latijn is ontleend. Elke *Hollander*, die iets gelezen heeft, al ware het alleen maar van VONDEL, kent HECUBA, maar wie HEKABÉ is, dat moge Joost weten; desgelijks JUPITER, MINERVA en de geheele familie, maar ZEUS en ATHENE.... wel, het laatſte is eene ſtad. Maar ieder zijn ſmaak. Het ſpijt ons voorts, niet opgegeven te zien, uit hoe vele Deelen het werk beſtaat — denkelijk drie, want dit behelst de oude geſchiedenis — dan zullen wel de middeleeuwen, en eindelijk de hedendaagſche historie volgen.

La Politique, dégagée des illusions libérales; appel aux Souverains et aux Peuples, par Jonkheer Don ANTONIO LOPEZ DE FONSECA, M. R. S. L., Auteur de la Canne magique, des Observations sur la Loi fondamentale, du British Drill et the Theory of the Infantry movements. II Volumes. La Haye, *J. Kips, J. H. Z.* 1838. gr. 8vo. XXII et 669 pag. *f* 5-:

De Schrijver, die zich noemt Jonkheer Don ANTONIO LOPEZ DE FONSECA, beroept zich in dit werk nog al dikwijls op zijne eigene vroegere opstellen, die hier op den titel zijn opgesomd. Vooral is hij verbazend ingenomen met zijn werk *la Canne magique*. In zijne *Préface* voor het onderhavige schrijft hij, bl. XIII: „Pourquoi la *Gazette de* „*Breda* a-t-elle été le seul journal qui ait donné des extraits „de la *Canne magique*, ouvrage publié à *la Haye*, en 1831, „dans lequel les erreurs et les dangers du Libéralisme et les „menées perfides des Démagogues, pour s'élever au pou„voir, sont développés de la manière la plus évidente, et „dont les noms de GOBEPLACE, *de* BROUILLETON, „GRIPELONG, TROUBLEMONDE, LA TAPAGERIE, „TROMPESOT, *Lord* AGEWISDOM devraient depuis six „ans avoir été EUROPÉENS?" Welk eene gunstige beoordeeling levert hier de Schrijver van zijn eigen, gelijk hij erkent, meest overal vergeten werk! Niet allen dachten zoo gunstig over de *Canne magique*. LIBRY BAGNANO, oud Redacteur van den Belgischen *National*, en zeker geen vriend der omwentelingen van 1830, zegt in zijn werk *de l'Autocratie de la Presse*, bl. 214 (*): „C'est depuis trois ans „seulement que l'on ose imprimer en *Hollande* ce français „de paillasse, dont le pays n'avait même point eu l'idée „auparavant.... Abstraction faite encore de l'oubli de tou„tes les règles principales de la syntaxe et de la grammaire, „l'on vous régale à chaque instant d'écrits où les participes „sont sans cesse estropiés, les concordances des temps des „verbes perpétuellement violées, où les genres se trouvent „confondus etc. etc., où enfin la langue devient mécon„naissable et le sublime ridicule. — Si vous en doutez un

(*) *La Haye, chez* A. J. VAN WEELDEN, *Mai* 1834.

„ feul inftant, prenez ..., j'éprouve ici l'émbarras du choix:
„ prenez, au hafard, par exèmple, *la Canne magique*, dont
„ l'auteur a gardé l'anonyme, mais que l'on a dit être un
„ fieur F*** ou de F***, né *Belge*, et ayant habité long-
„ temps, à ce que l'on asfure, *l'Angleterre*, où il est peu
„ probable du reste qu'il ait trouvé à publier fouvent des
„ écrits de la même force. — Je ne veux pas plus m'oc-
„ cuper du fujet que de la forme adoptée par l'écrivain,
„ quoique l'abfolutisme foit ausfi déplacé en *Hollande* qu'il
„ est niais de la part de l'auteur de reproduire la fiction
„ d'un talisman ayant la propriété de rendre invifible ou
„ méconnaisfable quiconque en est muni, rabachage, res-
„ fisfé mille et mille fois depuis l'anneau de *Gigès* jusqu'aux
„ *Fantoccini* que l'élégant NODIER nous a fouvent montrés
„ dans le feuilleton de la mordante *Quotidienne*. — Soyez
„ abfolutiste fi cela vous amufe, quoique dans un pays de
„ liberté; endosfez même la vieille fripperie de la fable;
„ mais avant de prendre la plume, apprenez au moins les
„ règles élémentaires des concordances grammaticales: en
„ un mot l'A. B. C. de l'art d'écrire." (Volgt eene opgaaf
van taalfouten.) — „ Tout l'ouvrage est de ce ftyle," etc.
Tot dusverre LIBRY.

Thans levert ons de Auteur dier beroemde *Canne Magique* zijne *Staatkunde*, *bevrijd van de liberale begoochelingen*, en wendt zich daarmede tot Vorften en volken, om hen te onderrigten. Het ware en het valfche wordt er zonderling onderen gemengd; maar er zijn toch vele gegronde opmerkingen in te vinden, en de Schrijver zoekt thans geenszins het Abfolutismus voor te ftaan. Wel hecht hij nog, op ons altijd onbegrijpelijke gronden, aan het zoogenaamde *Droit Divin* der gezaghebbenden, hetwelk dan toch, naar het denkbeeld: *Toute puisfance vient indirectement de Dieu*, (eene waarheid, die echter hier niets ter zake doet) even goed van DE POTTER, toen hij eenigen tijd meester was, als naderhand van LEOPOLD, en even goed van *hem*, als van *Koning* WILLEM, kan gezegd worden; eene ftelling, die beurtelings het gezag van de BOURBONS, van ROBESPIERRE, van NAPOLEON, van LOUIS-PHILIPPE heiligt. Maar hij erkent niet alleen, dat alle gezag natuurlijke grenzen heeft, onafhankelijk zelfs van de perken, die er bij deze of gene befchrevene of costumiere Grondwet aan worden gefteld; hij wil zelfs den conftitutionelen regeringsvorm aan-

bevelen, echter op die wijze, gelijk *hij* denzelven doelmatig oordeelt. Hij beoogt namelijk vertegenwoordiging niet van perſonen of landen, maar van belangen en ſtanden. Hij wenscht den Vorst te gelijker tijd onderſteund en beperkt te zien door den invloed van drie *Aristocratiën*, die des *Adels*, die des *Rijkdoms*, en die der *Wetenſchap*. Naar *zijn* inzien is de erfelijkheid niet alleen onmisbaar in de Troonopvolging, maar ook in de eerſte Kamer, of die der Pairs, die dan natuurlijk uit Edelen beſtaan moet. Doch de Afgevaardigden der Standen moeten niet ſlechts gekozen worden uit hen, die de belangen van handel, landbouw en nijverheid kennen en bevorderen. Neen! ook zij, die de verſtandelijke en zedelijke belangen der Natie beter dan anderen kunnen beoordeelen, de mannen van begaafdheid en kunde, de ſchrijvers en geleerden van den eerſten rang, moeten, tot handhaving van waarheid en regt, tot uitbreiding van verlichting en deugd, invloed hebben op de wetgeving, en afgevaardigden zenden. Hij wil tot dat einde eenen ſtand van geleerden erkennen, niet beſtaande uit alle gepromoveerden, noch ook alleen uit dezen, maar uit eene *orde van Begaafdheid* of *Talent*, waarin allen, die in eenig vak van wetenſchap uitmunten, zouden moeten worden opgenomen, en waartoe van regtswege alle Hoogleeraren en alle Rectoren zouden behooren. Nopens de Rectoren is dat wat te ruim, daar men er dan ook alle Advocaten, Geneesheeren en Godsdienstleeraars bij moet nemen, en zoo neen, zich dan bepalen tot de Leden van het Koninklijk Inſtituut, en voorts tot alle Profesſoren aan alle Akademiën en Athenaeën. — Deze denkbeelden des Schrijvers verdienen wel eenige overweging. — Minder gelukkig is de Schrijver in zijne wederlegging der Liberalen en hunner hoofdſtellingen. Vooreerst, omdat hij alle Liberalen voor fortuinzoekers of voor bedrogenen ſchijnt te houden; ten tweede, omdat hij veel in beſcherming neemt, hetgeen op goede gronden door de Liberalen beſtreden wordt, b. v. de loterijen en het beſtaan van eene heerſchende Godsdienst. Bij het laatſte punt moet vooral in het oog worden gehouden, hoe moeijelijk het is, conſtitutionelen voorrang aan deze of gene gezindheid toe te kennen. De denkwijs der meerderheid van het welopgevoed gedeelte eener Natie kan langzamerhand veranderen. Hoe onnatuurlijk wordt het dan, dat echter die Godsdienstleer de heerſchende blijft, welke niet langer wordt aangekleefd

door de meerderheid der geletterden en aanzienlijken: of moeten dezen dan flechts veinzen en huichelen? Zoo ja, dan worden Godsdienst en zedelijkheid ondermijnd. Dit zou de Schrijver toch zelf niet willen. Het is ons onmogelijk, in dit Tijdfchrift in verdere *discusfie* te treden; maar men ziet reeds genoeg, hoe zeer dit werk verdient *getoetst* te worden. Men leze het onbevooroordeeld, maar zij ook niet te haastig in het toejuichen, zoo min als in het afkeuren. De zaken zijn er te gewigtig toe.

Vrijmoedige Gedachten, omtrent het daarftellen eener Vereeniging onder de Israëliten in Nederland, in den geest van de Maatfchappij tot Nut van 't Algemeen, als nadere befchouwing van dit behandelde onderwerp in de Israelitifche Jaarboeken. Te Amfterdam, bij de Wed. A. Cramer. 1838. *In gr. 8vo.* 31 *Bl. f* :-30.

Recenfent las dit gefchrift, waarvan de Voorrede met de letter L. geteekend is, met belangftelling. Hij treedt niet in de beoordeeling der redenen, waarom de Redactie der *Israëlitifche Jaarboeken* gemeend heeft, de opname van hetzelve, in dat Tijdfchrift, te weigeren; gelijk hij zich mede onbevoegd verklaart, om aangaande de punten, waaromtrent, in dezen, tusfchen de in dit gefchrift genoemde Schrijvers verfchil van meening beftaat, als fcheidsman op te treden. Recenfent wil alleen een woord omtrent *de zaak zelve*, naar aanleiding van het onderhavig gefchrift, in het midden brengen; en wat betreft deze zaak anders, dan *het daarftellen eener Vereeniging onder de Israëliten in Nederland, in den geest van de Maatfchappij: Tot Nut van 't Algemeen?*

Het denkbeeld is geenszins nieuw, maar voormaals en op onderfcheidene tijdftippen ter fprake gekomen, bij het mislukken van herhaaldelijk aangewende pogingen der *Israëliten* zelve, om tot het verkrijgen van het lidmaatfchap aan de beftaande Maatfchappij: *Tot Nut van 't Algemeen* te worden toegelaten. Deze pogingen, aan het Landsbeftuur niet onbekend gebleven, namen eenen aanvang in de dagen der Republiek, na 1795, werden onder LODEWIJK NAPOLEON herhaald, en eindelijk, onder de regering van onzen geëerbiedigden Koning, nog eenmaal, doch telkens zonder ge-

wenscht gevolg, te werk gesteld. Trouwens, hoe kon dit ook anders zijn? Ware toch de genoemde Maatschappij eene Instelling, eeniglijk daargesteld, om *burgerlijke* beschaving en verlichting te bevorderen, en, tot dat einde, de lagere volksklasse, door *schoolonderwijs* en *lectuur van doeltreffende volksboeken*, algemeene begrippen van zedelijkheid en deugd, zoo mogelijk, eigen te maken, dan hadden onze Israëlitische Landgenooten zich te regt over uitsluiting mogen beklagen. Maar geheel anders was het met de zaak gelegen, en de oprigters der Maatschappij vonden het geraden, hunne Stichting geenszins op den grondslag van enkel *wijsgeerig begrip*, maar op dien van de *Christelijke Godsdienst* te bouwen. Als *Christenen* hadden zij daartoe *vrijheid* en *regt*, en werden aldus de *Israëliten* buiten de gemeenschap der Maatschappij gesloten; hierin bestond geene terugzetting, en veel minder nog geringschatting of beleediging van den Israëlitischen Landgenoot.

Het *wijsgeerig* denkbeeld, omtrent de bevordering van volksbeschaving en deugdsbetrachting, verlichting en zedelijkheid, verschilt echter aanmerkelijk van het *Christelijk* principe. De bloot *wijsgeerige Zedeleeraar* moge er al niet naar vragen, of de *zedeleer*, waaraan hij zijn zegel hecht, door MOZES of LYCURGUS, CATO of SOCRATES, LEIBNITZ of KANT verkondigd zij; het is hem, als *wijsgeer*, alleen en uitsluitend, om wijsheid en waarheid te doen; terwijl de *Christelijkgezinde philantroop*, in CHRISTUS alleen de wijsheid en de kracht Gods erkennende, geen ander fundament mag leggen, dan hetgeen eenmaal, door CHRISTUS, gelegd is.

En nu zou men de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, die eenmaal op dien grondslag gevestigd is, en, Gode zij dank! gevestigd blijft, haars ondanks, willen noodzaken, om, ten gevalle van eenige *Israëliten*, zich in eene *bloot wijsgeerige Maatschappij* te *converteren*, opdat en ten einde hun het kruis van CHRISTUS niet tot eene ergernis wezen zou? Dat is toch wat veel gevergd, inzonderheid in een Land, waarin de *Israëliten*, de tijden door, en ondanks alle versmading en hevige vervolging elders, met mededoogen en Christelijke menschenliefde, als vervolgde medemenschen, zijn opgenomen, en thans, nevens de Christenen, gelijke voorregten en bescherming genieten.

Hij, die *Israëliet is* en *blijft*, en, diensvolgens, JEZUS

van Nazareth, in overeenstemming met de Rabbijnen, Hoogepriesters en Schriftgeleerden, uit de tijden van ANNAS en CAJAPHAS, voor een' verleider, en den kruisdood waardig houdt; hoe zou hij, met een goed geweten, (en dit moeten wij overal eerbiedigen) lid kunnen worden van eene Maatschappij, die openlijk erkent: „Ons bestaan rust op de leer „van JEZUS en zijne Apostelen, en wij houden den Zoon „van MARIA voor den Verlosser der wereld en den Zoon „Gods?" Men zou dan immers den *Israëliet* dwingen, te erkennen, wat hij, *zoo lang hij Israëliet blijft*, nooit erkennen kan of mag: JEZUS is de Messias; aan ABRAHAM als den grooten Hersteller des menschdoms, aan JEZAÏAS als den Vredevorst beloofd. Die smet der dwingelandij over de geweten der menschen mag niet kleven op het *Christendom*, en allerminst op het *Protestantismus*.

Van heeler harte zegt derhalve Recensent, die een Christen, en tevens Lid is der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, het den Schrijver, bl. 27, na: „De Maatschappij „*Tot Nut van 't Algemeen* staat dáár als een sprekend toon„beeld onzer wenschen en bedoelingen. Leert en bevordert „zij volksbeschaving in den geest van het Christelijk ge„loof, de nieuwe Vereeniging, onder den naam van *Tot Nut* „*der Israëliten*, zal volksbeschaving, naar het Mozaïsche „geloof, leeren en bevorderen." Ziedaar alwat de vriend der menschheid vorderen kan en mag! Immers, proselytenmakerij mag hij tot geenen prijs onder zijne bescherming nemen. Minder heeft Recensent vrede met hetgeen de Heer L., die de zaak welligt meer uit een *bloot wijsgeerig* oogpunt beschouwt, voorts volgen laat, zeggende: „en er zal „geen ander verschil tusschen beide Maatschappijen bestaan, „dan dat de eene een verkeerd en de andere een juist op„schrift heeft." Eene *Israëlitische* Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, kenmerkt gewis eene zoodanige Instelling voor *Israëliten*, die in het *Christelijk Europa*, en, met name, in het *Christelijk Nederland* leven; terwijl de benaming, van eene *Christelijke* Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* even dwaas en bespottelijk (niet in een *Israëlitisch*, maar) in een *Christen*-Koningrijk zou klinken, als, b. v. eene *Christelijke* Maatschappij: Tot bevordering des *Christendoms*. *Hindoes*, *Israëliten* of *Mahomedanen* zullen toch geene Maatschappij vormen, die op *Christelijke beginselen* rustende is!

Het Hoofdbestuur der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, gevestigd in een *Christenland*, en alzoo als eene *Christelijke* Maatschappij te erkennen, zonder dat die Maatschappij het *bijvoegelijk naamwoord* daarvan aan het voorhoofd draagt, heeft, indien wij wél onderrigt zijn, deszelfs goede diensten aangeboden, om, *casu quo*, en bij het ontstaan eener *Israëlitische* Maatschappij: *Tot Nut van 't Algémeen*, op den grondslag van de *Mozaïsche* Godsdienst, deze Instelling de zusterlijke hand te bieden. Onze Israëlitische Landgenooten kunnen hieruit ontwaren, dat derzelver zoogenaamde *emancipatie* den *Christen-wijsgeer* en *philantroop* niet dan welkom kan wezen. Dan, op het eens gekozen standpunt is geene overeenkomst mogelijk. JEZUS CHRISTUS, dien wij, *Christenen*, als den Heiland der wereld erkennen; die, voor ons, de Waarheid, het Licht en het Leven is, en wiens leer wij, als eene leer van God afkomstig, geenszins met de *Mozaïsche* Godsdienstleer strijdig, maar gedeeltelijk op dezelve gegrond (want ook MOZES was een dienaar Gods) en gedeeltelijk *verre boven dezelve verheven*, erkennen; dien JEZUS CHRISTUS als den Gezant des Vaders, als den Zoon Gods huldigende, blijven wij te verre van den *Israëliet*, ook in elke betrekking, (die des burgerlijken levens uitgezonderd) verwijderd, omdat de leer des kruises den *Israëliet* eene bestendige ergernis zijn en blijven moet. Komt de *Israëliet* die steilte te boven, dan houdt hij op een *Israëliet* te zijn — dan wordt hij een gelukkig *zoon van dien* ABRAHAM, die zich verheugde, toen hij, in de gewesten der eeuwige vreugde, den dag van CHRISTUS aanschouwen mogt. Recensent herinnert hier alleen nog aan den Heer L. het door hem, bl. 30, in den laatsten regel, gebezigde: *qui bene distinguit bene docet*; als *Christen* wenschende, *dat de volheid der Heidenen inga, en gansch Israël zalig worde!* Immers de geest van CHRISTUS is de geest GODS — de geest der Liefde, der *ware* beschaving, der *echte* verlichting. De *wijsgeeren* voeren ons doorgaans rond in een onbekend Land, en zeker is het, dat ABRAHAM even min, als MOZES, DAVID en JEZAÏAS, ooit aanspraak maakte op den titel van *wijsgeer*.

Joannes en Theagenes. Eene Legende uit de Apostolische Eeuw. Door BERNARD TER HAAR. *Te Arnhem, bij* I. A. Nijhoff. 1838. *In gr. 8vo. VIII en 96 Bl. f* 1-80.

De dichterlijke Legende, die het publiek hier wordt aangeboden, wordt voorafgegaan door eenen welgeschreven brief aan eenen vriend, waarin de Weleerw. TER HAAR hem een gesprek herinnert, in hunnen studententijd over het al of niet dichterlijke van de Kerkelijke Geschiedenis gevoerd. De brief verplaatste Rec. insgelijks in zijne Akademiejaren terug, en met genoegen herdacht hij dien tijd, toen ook hij niet zelden met den Dichter aangename en nuttige gesprekken hield, en hem van tijd tot tijd in den gemeenzamen vriendenkring de voortbrengselen van zijnen dichtgeest hoorde voorlezen. Jaren zijn er sedert die genoegelijke dagen voorbijgegaan; omstandigheden en lotwisselingen hebben Rec. niet weder in de nabijheid van zijnen tijdgenoot gebragt, en het was hem eene aangename verrassing, toen hem de taak der aankondiging van deze Legende werd opgedragen. Hij had zich meermalen verwonderd, dat onder het getal onzer jongere Dichters TER HAAR zijne plaats niet had ingenomen, en met genoegen vond hij sedert een paar jaren diens naam onder enkele stukken in verschillende jaarboekjes. Met nog meer genoegen zag hij uit deze uitgebreidere proeve, dat TER HAAR ook in dit opzigt het hem geschonken talent niet had begraven. Met vermaak zette hij zich tot de lezing, met vermaak thans ook tot de aankondiging. Men vermoede niet, dat de oude betrekking hier de loftrompet zal doen steken. Het is juist die betrekking, welke de onpartijdigheid kan waarborgen; want vleijerij is aan den studentenkring vreemd, en gelijk men daar gaarne het goede opmerkt en waardeert, zoo komt men er ook onbewimpeld en onverholen voor het gebrekkige uit, en even als men er onpartijdig elkander beoordeelt, even zoo neemt men ook goedwillig en ongekrenkt elkanders beoordeelingen aan. Zoo wil Rec. dan ook over deze Legende spreken, en hij twijfelt niet, of de Heer TER HAAR zal in denzelfden geest zijne aankondiging opnemen, schoon haar steller hem onbekend blijft.

Rec. zal met datgene beginnen, wat hem goed en loffelijk in dit boeksken voorkwam, en wat hij er op aan te merken heeft achteraan voegen. Doet men omgekeerd, dan is het dikwijls, om de bittere pil eenigzins te vergulden, of om den schijn van zich af te weren, alsof men enkel maar het gebrekkige en berispelijke had gezocht. Het eerst, wat Rec. te prijzen vond, is de gelukkige keuze des onderwerps. Het

is een schoon en dichterlijk tijdvak, waarin de Legende ons verplaatst: de Christelijke kerk is nog in haren eersten bloei; nog leeft er een

dier Elf getrouwen,
Wier oog Gods Eengen mogt aanschouwen,
Vol van genade en majesteit,
In 't needrig kleed der sterflijkheid.

En die éénе is hij, wien

Van 't uitgelezen jongrental
Het zaligst voorregt was beschoren,
Die tot den vriend was uitverkoren,
Dien Jezus lief had bovenal,
Die, aan den laatsten disch gelegen,
Aan 's Heilands borst was neêrgezegen,
En vroeg, toen allen *smartlijk* zwegen:
„ Wie is 't, die u verraden zal?"

Het was de gouden eeuw van het Christendom, waarvan de Dichter zingt:

't *Geloof* aan 's Vaders Eengeboornen
Stond vastgeworteld in het hart;
De *Hoop* schiep hemelvreugde in smart,
En zaaide bloemen in de doornen;
De *Liefde* flaauwde en kwijnde niet,
Die 't meest in 't redden van verloornen
Haar zaligheid op aarde ziet.

Uit dien schoonen en dichterlijken tijd heeft een der Kerkvaders ons de hier behandelde Legende medegedeeld, die zelve, evenzeer als het tijdvak, waarin zij ons verplaatst, voor eene dichterlijke behandeling uitstekend geschikt is. De Apostel JOANNES ontmoet te *Smyrna* eenen jongeling, die door zijn voorkomen en aanleg hem gunstig voor zich inneemt. Hij beveelt dien jongeling den aldaar wonenden Bisschop ernstig aan. Na verloop van eenige jaren komt hij terug, eischt van den Bisschop rekenschap van het hem aanbetrouwde pand, en hoort nu, dat de jongeling, na eerst aan de hem betoonde zorgen dankbaar te hebben beantwoord, zedelijk verloren is gegaan, en thans aan het hoofd van eene roo-

versbende ſtaat. JOANNES aarzelt niet, maar laat zich geleiden naar de plaats, waar hij zich met zijne medgezellen ophoudt, wordt voor hem gevoerd, brengt hem tot inkeer, en geleidt hem tot de Gemeente terug. Dat is de hoofdinhoud der Legende. Welk een rijk veld opent zich hier voor den Dichter! Het heerlijke beeld des Apostels, de veelbelovende jongeling, zijne ontwikkeling en inwijding in de gemeente, zijn val en zijne terugkeering; hoe veel ſtof tot eene dichterlijke behandeling!

Zien wij nu, wat de Dichter heeft medegebragt, om deze rijke ſtof te gebruiken, zoo vinden wij bij hem, om met het mindere te beginnen, over het algemeen gemakkelijkheid en vloeijendheid van verſificatie. Men ziet terſtond, dat het iemand is, die gewoon is de taal te hanteren, die gekuischt is in zijne uitdrukkingen, en gevoelt, dat harde en ſtootende zamenvoeging van woorden of vorming van volzinnen geenszins tot de ſchoonheden behoort, maar veeleer eene zwakheid in taalkennis of eene achteloosheid of eene onverdragelijke verwaandheid verraadt, die den ſmaakvollen lezer alle evenzeer hinderen. Het ontbreekt daarbij ook geenszins aan poëzij in de uitdrukking, die gewoonlijk even ver van platheid als van gezwollenheid verwijderd blijft.

Vooral zijn de *descriptive* gedeelten van dit dichtſtuk gelukkig geſlaagd. Wij zien dit onder anderen in de beſchrijving van het tooneel, waar THEAGENES als hoofdman der roovers nederligt. Rec. mag het niet geheel mededeelen, maar moet toch eenige regels aanhalen, die zijn gevoelen kunnen ſtaven; zij zijn gekozen uit de ſchildering van de ſtilte des nachts:

Men hoorde 't kraken zelfs van 't mos
En 't ridſlen van 't verſchuivend blad,
Wanneer een hinde ſprong door 't bosch;
Men hoorde 't ſijplen zelfs van 't nat,
Dat, uit zijne aadren opgeweld,
Naar lager bedding voortgeſneld,
De wortels lekte van een boom
En op kwam borlen in den ſtroom;
't Scheen, of geheel de ſchepping bad
En 't koeltje zelfs, vermoeid van 't fluisteren,
Om naar de ſtilte meê te luisteren,
Zijn adem ingehouden had.

Fraai is ook in het vervolg de beschrijving van den droom des ongelukkigen:

Gedaanten dwarlen langs den stroom;
Zij naadren langzaam — wijken weder —
Zij plompen onder — rijzen op:
Geraamten met ontvleeschten kop,
Die met hun dorre beendren kleppen,
En starond op hun hol gelaat
(Dat eensklaps zich voor 't oog herscheppen
En weêr tot mensch bezielen gaat)
Waant hij er de *eigen* wezenstrekken
Van zijn verslagnen in te ontdekken;
Zij dreigen met hun oog, en strekken
Hunne armen, wijzende op zijn borst;
Hij tast en vindt, om 't hart zich voelend,
Een slang, in breede krinkels woelend,
En ziet zijn hand met bloed bemorst;
Hij wil, door snel zich om te wenden,
Het monster van zich weren, *maar*
't Heeft zich gevlochten door zijn haar
En blijft gekronkeld om zijn lenden;
Hij wil zich werpen in den vloed,
Maar 't water, in welks heldren *gloed*
Nog straks 't cipressenblaadje beefde,
Waarover 't maanlicht hupplend zweefde,
Wordt, nu hij 't aanroert met zijn voet,
Een donkerroode stroom van bloed.

Als wij daarbij zeggen, dat verschillende partijen van het verhaal ons met belangstelling vervullen, vooral daar, waar de Apostel JOANNES ten tooneele treedt; wanneer wij nagaan, welk een echt vromen en godsdienstigen geest het geheel ademt, en hoe de edelste gevoelens hier niet zelden op eene schoone en treffende wijze worden uitgedrukt, dan zal het niemand verwonderen, dat Rec. deze Legende eene aanwinst voor onze Letterkunde acht en den Dichter voor hare uitgave dankbaar is.

En nu even vrijmoedig en onpartijdig de aanmerkingen, die Rec. meent te moeten maken. Als *Legende* vindt hij het verhaal schoon; maar hij kan er toch zulk eene groote waarde niet aan hechten als TER HAAR, noch ook daarin

zulk eene geheele overeenstemming met het karakter van JOANNES vinden: juist in de handelwijze van den Apostel, zoowel bij de aanbeveling aan den Bisschop, als bij de teregtbrenging van den verlorenen, ziet hij geheel het karakter der *Legende.* Doch deze bedenking geldt meer de noten, dan het dichtstuk. Daarop heeft hij eene groote aanmerking. Zij betreft de teekening van THEAGENES zelven. Deze is goed gelukt, zoowel wat zijne jeugd en eerste vorming, als wat zijn berouw en zijne bekeering betreft; maar geheel onvoldaan bleef Rec. bij de geschiedenis van zijnen val. THEAGENES staat te hoog, om zoo op eens zoo geheel te vallen. Hier had de verbeelding des Dichters de Legende moeten aanvullen. Menschkundig had hij den jongeling van schrede tot schrede moeten volgen, en zijnen val begrijpelijk maken.

Het feestmaal wenkt! Bokalen bruisen!
Verbeelding gloeit! De citers ruischen! enz.

Regels als deze, en die daar volgen, zijn hier, onzes inziens, niet voldoende. De gedachte rijst daarbij in ons op: hoe kon een jongeling, die zoo buitengewoon hoog stond, bij zoo dagelijksche en gewone verzoeking zoo dadelijk en hopeloos bezwijken? De te groote getrouwheid aan de Legende, die toch altijd slechts *Legende* blijft, heeft hier den Dichter verleid, en dit gedeelte van zijn stuk is het minst gelukt. Het was zeker niet de gemakkelijkste taak, en wereldkennis en levenswijsheid moesten zich hier vereenigen, om eene schildering te ontwerpen, die door waarheid en belangrijkheid had kunnen treffen.

Dat is de belangrijkste bedenking, die Rec. te maken heeft. Kleinere aanmerkingen zouden woorden en uiterlijke vormen betreffen. Enkele uitdrukkingen, die Rec. minder behaagden, heeft hij in het aangehaalde reeds onderstreept. Zoo zijn er meer, gelijk b. v. de *elisie m'* voor *men;* de naam THEAGENES is ook niet gelukkig gekozen, om de dikwijls herhaalde en onwelluidende zamentrekking tot THEAAG'NES. Zoo zou Rec., indien hij het geheel met TER HAAR kon doorloopen, nog meer aanwijzen; doch hij eindigt liever met den wensch, dat de Dichter de lier niet aan de wilgen hange, maar ons meer dergelijke stukken mededeele.

Iets over Paus ADRIAAN *VI, de afkomst en eene korte Levensschets van dien Utrechtenaar. Door* L. E. BOSCH. *Te Utrecht, bij* L. E. Bosch. 1835. *In gr. 8vo.* 122 *Bl. f* 1-:

Voor een groot gedeelte bestaat dit *Iets* uit stukken, die vroeger in de Utrechtsche Courant zijn geplaatst. Daar kunnen zij in dien vorm goed geweest zijn, zij verdienden waarlijk den herdruk niet. Er is weinig belangrijks in, maar wel vindt men er tallooze herhalingen van hetzelfde. De vorm is onbehagelijk en afgebroken, en nieuws is er weinig uit te leeren. De Heer BOSCH heeft zich niet eens de moeite van omwerking getroost, waardoor het tot een geheel zou verarbeid kunnen worden. Of het tweede gedeelte belangrijker zal zijn, kan Rec. niet beoordeelen: op den titel van dit stukje staat 1835, offschoon Rec. het eerst onlangs ontving. Is dat jaartal juist, dan blijft het tweede gedeelte welligt wel weg bij gebrek aan debiet, waarover Rec. zich noch verwonderen noch bedroeven zoude.

Verhandeling over de zonderlinge uitwerkselen der menschelijke Verbeeldingskracht. In acht Zamenspraken van de Familie Groenhoff; door H. TIMMER, *Predikant te Garnwerd. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1837. *In kl. 8vo.* 152 *Bl. f* :-60.

Een veel te laat ingezonden en den Schrijver op zijn verzoek onbeoordeeld teruggezonden antwoord op de vraag, door de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* uitgeschreven, en op welke het stuk van Dr. S. P. SCHELTEMA het eermetaal heeft behaald. Het zou onvoegzaam zijn, beide stukken onderling te vergelijken. Zij hebben natuurlijk vele raakpunten, inzonderheid in de voorbeelden. Het onderhavige stukje kunnen wij enkel aanmelden; schoon het ons voorkomt, dat de uitgave juist niet noodig ware geweest. Doch wij moeten tevens erkennen, dat, als *dit* vereischte over het in 't licht geven moest beslissen, er zoo weinig boeken zouden uitkomen, dat wij, om onze bladzijden te vullen, de beoordeelingen moesten rekken, gelijk wij ze nu,

tot oppervlakkigheid toe, moeten bekorten, zullen wij den immer stroomenden vloed eenigzins bijhouden.

Wij vonden in dit stukje dezelfde gebreken, als in 's mans *Menschkunde:* dezelfde onbepaaldheid van vele uitdrukkingen; dezelfde verwarring door het *cursijf* drukken van vele woorden; dezelfde verkeerde aanhaling van namen en schriften. Wij kennen b. v. geen „geschrift van J. SCHELTEMA over de Heksenprocessen in Twente", maar wel eene *Geschiedenis der Heksenprocessen* van dien Geleerde (*Haarlem*, 1828.) De Eerw. WOLTERBEEK heeft, zoover wij weten, nooit eene *Verhandeling over de voor- en nadeelen der Verbeeldingskracht* uitgegeven, maar wel eene *Redevoering* over dat onderwerp, gehouden tot opening der Algemeene Vergadering van de Maatschappij, straks genoemd (1803.) HUFFLAND en SWEDENBURG (o) kunnen drukfouten zijn. *Misschien* is dit ook het geval met *Oudenaarden* in plaats van *Oudewater*, bladz. 67. In *zamenspraken* te schrijven, is juist TIMMER's zaak niet. Onder anderen maakt eene vreemde figuur bladz. 91: „*Wilhelmine.* Hetgeen va-„der in onze vierde zamenspraak (NB.) bladz. 54 van „eenen" enz. Ten aanzien van het verhaal, bladz. 78, teekenen wij als eene bijzonderheid aan, dat het eenige vermaardheid heeft gekregen door de (thans zeldzame) prent van JAN LUIKEN, die zich omtrent dat verhaal vele moelte heeft gegeven, onder anderen door de kamer op de plaats zelve af te teekenen. Wij verwijzen naar HENNING, *over Voorgevoel en Schijngezigten*, D. I, bladz. 280 volgg., de lezenswaardige *noot* van den Vertaler. Dit werk en dat van denzelfden Schrijver *over de Geesten en Geestenzieners* verdienen, ook nog na het stukje van TIMMER, ten aanzien van het hier behandelde onderwerp, opzettelijk te worden geraadpleegd. Eene schets van den inhoud ware een nuttig toevoegsel geweest.

De Familie van Anduse, een geschiedkundig Verhaal uit de tijden der Dragonnades, onder de regering van LODEWIJK XIV *in Frankrijk. Door* A. RADIJS, *Predikant te Doesborgh. Iste Deel. Te Doesborgh, bij* Kets en Lambrechts. 1838. *In gr. 8vo. IV, XII en 272 Bl. f* 2-90.

Het is eene moeijelijker taak, dan men gewoonlijk meent,

om ook slechts eenen redelijken Roman te schrijven, en indien hij eenigzins zal uitmunten, zoo behooren er de schoonste en meest verschillende gaven toe, waarmede de menschelijke geest is begiftigd. Verbeelding, gevoel, kennis, juistheid van oordeel, scherpzinnigheid in het opvatten en naauwkeurigheid in het teekenen van de onderscheidene karakters, fijne smaak en wat dies meer zij, moeten zich hier allen vereenigen; terwijl levendigheid en verscheidenheid van stijl een niet minder groot en belangrijk vereischte is. Het is daarom altijd eene gewaagde onderneming, wanneer menschen, die door hunne betrekkingen en bezigheden aan eene geheel andere wijze van schrijven en opstellen gewoon zijn, zich op het veld des Verhaals of des Romans begeven. Rec. kan dan ook niet ontkennen, dat het hem speet, den naam van den Eerw. RADIJS, gunstig bekend door verschillende geschriften van godsdienstigen aard, op den titel van dit boek te lezen, niet omdat hij meende, dat het schrijven van eenen Roman met de waardigheid van Leeraar in strijd is, maar omdat hij vreesde, dat de taak minder voor den Schrijver berekend zoude zijn. Misschien wil de Heer RADIJS zijn boek niet geheel als Roman beschouwd hebben. Maar hij zelf heeft het toch den naam van *geschiedkundig Verhaal* gegeven; hij heeft eene romantische inkleeding gekozen, en moet zich getroosten, daarnaar beoordeeld te worden. En dan moet Rec. het boek voor geheel mislukt verklaren. Niet, dat er niet veel goeds in wordt gevonden; dat er over de zegeningen der Hervorming, over hare voortreffelijkheid boven het Catholicisme, geene goede en ware en behartigenswaardige zaken worden gezegd; maar dat is niet voldoende, om dit boek eene gunstige beoordeeling te doen verdienen. De vorm toch, waarin dit alles wordt voorgedragen, is mislukt. Ook dan, wanneer men het verhaal als voertuig beschouwt en als middel, om deze of gene waarheden te leeren en te verkondigen, moet die vorm zoodanig zijn, dat het doel worde bereikt, dat daardoor de belangstelling wordt geboeid, de aandacht levendig gehouden; anders legt de Romanlezer het boek met verveling ter zijde, en hij, die iets anders zoekt, dan Roman, slaat het romantische gemelijk en ontevreden over. Dat zal en moet bij velen het lot van *de Familie van Andouse* zijn. De Schrijver had beter gedaan, louter een geschiedkundig tafereel van de vervolgingen der *Hugenoten* in *Frankrijk* op te hangen;

dan had hij vrijheid gehad, om dit in zoodanigen ſtijl te doen, als met zijne gewone manier meest overeenkomſtig was. Nu zal het een Roman heeten en mist de eigenſchappen daarvan. Het is niet levendig en onderhoudend genoeg, en blijkbaar is de Schrijver eerst daar op zijn gemak, waar hij den Roman laat varen. Daar, waar het op de verdediging van het Protestantisme aankomt tegen het Catholicisme, b. v. in het mondgeſprek te *Nîmes* en in het geſprek tusſchen LODEWIJK en DE LA FORCE, is, gelijk het meestal gaat, de tegenpartij veel te zwak, en wordt overwonnen, zonder dat hij iets van belang weet in te brengen. Zoo ſtaan de partijen niet op gelijken bodem.

Hoeveel de Heer RADIJS aan het door hem in de Voorrede genoemde werkje: *der Pfarrer von Andouse*, ontleend heeft, kan Rec. niet beoordeelen; misſchien ware het beter geweest, dat geheel te volgen. Bij al het goede, wat het boek nu bevat, kan Rec. er geen gunſtig oordeel over vellen, en acht het werk, grootendeels om den gekozen vorm, mislukt. De Eerw. RADIJS bepale zich liever tot zijn eigenlijk vak, waarin hij regt nuttig kan zijn.

De uitvoering van het boek is goed.

Scherts en Ernst; door L. RELLSTAB. *Uit het Hoogduitsch. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1838. *In gr. 8vo. XIV*; 226 *bl. f* 2-60.

Het grootſte gedeelte van dit boeksken beſtaat uit kleine, luimige, ſchertſende opſtellen, die wel niet magtig veel om het lijf hebben, maar zich door den aangenamen, onderhoudenden ſtijl met genoegen laten lezen. Het meerendeel ware echter meer geſchikt voor het Mengelwerk van een Tijdſchrift, dan voor eenen afzonderlijken bundel. Wij kunnen alles niet opnoemen, maar *Kiliaan op den 3 Augustus*, *Strahlauer vischtogt*, en *Kersmisbezoek* zijn vol geest en leven. Van het laatstgenoemde ſtukje is het denkbeeld kluchtig. 't Is het verſlag van een *Kersmisbezoek* (*) te *Berlijn* door eenen *Turk*. Grappig zijn zijne uitdrukkingen, en dwingen

(*) Men herinnere zich, dat het *Kersfeest* voor de *Duitſchers* is, wat *St. Nicolaas* is bij ons, en op verſcheidene plaatſen, onder anderen te *Berlijn*, inderdaad *Kermis* is.

den ernstigsten een lach af. Hij noemt b. v. eenen postmeester *postpacha*, de kramen *bazars*, enz. Men hoore een paar trekjes uit vele: „ De moskéën, die zoo weinig in „ getal zijn, dat het waarlijk schande is — naauwelijks een „ dozijn in die groote stad — zijn de geheele week geslo- „ ten, en men *mag* er niet eens in. Slechts zondags wor- „ den zij geopend, en dan, heb ik mij laten zeggen, blijven „ nog meer Christenen er buiten, dan er inkomen. 't Is „ echter ook niet anders mogelijk, want de stad heeft 250,000 „ inwoners, (dus ongeveer een vierde zooveel als *Stamboul*, „ welk toch de Sultane aller steden en de parel in den dia- „ deem des Profeten blijft) en als alle moskéën tot de laatste „ plaats toe vol waren, zoo zouden toch naauwelijks 50,000 „ er in kunnen! De Christenen vieren dus hun Bairams- „ feest geenszins met vroomheid, maar door enkel dwaashe- „ den, die mij zoo onbegrijpelijk voorkomen, dat ik dikwijls „ mijne oogen niet vertrouwe."

Men hoore hem over de speelgoedkramen: „ In andere „ kramen zag ik vele duizende soldaten, in lood afgebeeld. „ Is het niet goddeloos, de kinderen, want deze spelen oor- „ log met die soldaten, zoo tot twist en tweedragt op te „ voeden? Dit geschiedt op andere wijze nog veel meer; „ want geheele kasten van dezen Christenbazar zijn met „ kleine wapenen, sabels, pistolen, geweren, degens, spe- „ ren, dolken, vaandels, trompetten, trommels en ander „ krijgstuig opgevuld. En toch wordt de jeugd daardoor „ niet krijgshaftig, noch op andere wijze gehard, maar zij „ maakt slechts een woest geweld met de wapenen. Ik zag „ althans geen knaap een paard berijden, met pistolen naar „ 't wit schieten, of iets dergelijks, wat wij onze jeugd doen „ beoefenen. Wij stellen haar den krijg voor als een kwaad, „ waarop men moet voorbereid zijn; de Christenen doen „ hem voorkomen als een woest vermaak, waartoe men het „ hart vroegtijdig opwekt." En zoo gaat het verder.

Het uitvoerigste opstel is eene Verhandeling over *de ijzeren Spoorwegen*. Rellstab doet ze beschouwen als eene Europesche noodzakelijkheid; en, schoon zijne verwachtingen van den, door algemeen gebruik van dit middel tot snelle gemeenschap, veranderden toestand onzes werelddeels wat dichterlijk zijn gekleurd, wanneer hij vraagt, of men niet nog veel ongeloofelijker dingen aan het levende geslacht zou gezegd hebben, indien men bij den aanvang der Drukkunst

alle de gevolgen dier uitvinding tot op onzen tijd hadde voorfpeld, dan kunnen wij hem niet tegenfpreken.

De Burggraaf de Beziers, of historisch-romantifche Tafereelen uit de eerfte tijden van den Vervolgingsoorlog tegen de Albigenzen. Naar het Fransch van F. SOUILLÉ. *II Deelen. Te Schiedam, bij* de Munnik en Wijnands. *In gr. 8vo.* 634 *Bl. f* 5-40.

Wij gelooven, dat het wenfchelijk ware, dat de wetten, die in de Letterkunde omtrent andere voortbrengfelen als algemeen geldende zijn aangenomen, ook meer geëerbiedigd werden door de menigvuldige vervaardigers van historifche Romans. Afgefcheiden van de beoefening der eigenlijk gezegde gefchiedenis, kunnen de gefchiedkundige tafereelen of Romans alleen dienen, om het huisfelijke leven, de kenmerkende zeden en gewoonten op eene levendige wijze voor te ftellen. Maar zulk een fchilderen is ieders zaak niet. En eenig voorval uit de gefchiedenis te ftofferen met eenige moorden, drinkgelagen, maaltijden, minnarijen en befchrijvingen van antieke of middeleeuwfche feesten en kleederdragten, is nog geen beantwoorden aan de vereischten in een' gefchiedkundigen Romanfchrijver. Gefchiedt dit niet met oordeel en fmaak, dan gelijkt zoodanig verhaal meer naar een magazijn van rariteiten in den fchoonmaaktijd, dan naar een kunftig tafereel. Maar ook in een ander opzigt kan de voorftelling, al te getrouw zullen wij niet zeggen, maar al te naakt zijn. Dit een en ander is van toepasfing op het bovenftaande werk van SOUILLÉ. De gevoelens der *Albigenzen* of *Waldenzen* worden hier zeer eenzijdig voorgefteld. En waartoe dient de zoogenaamde fchildering der bedorvene zeden van dien tijd? In *Frankrijk* fchijnt het zoo ver gekomen te zijn, dat, tot bevordering van het debiet der uitkomende romans, men op den titel zal plaatfen: *zonder zedelijke ftrekking.* Maar als *Nederlanders* mogen wij den Vertaler van dezen Roman met betrekking tot zijnen arbeid nog afvragen: *Cui bono?* Waartoe dat uitvoerig verhaal der zamenkomst van TINETTE DE PENAULTIER met den Marquis DE SABRAN? Is het om affchrik te verwekken? Wij vreezen, dat bij menigeen de ergernis niet verder zal gaan, dan die van MERCURIUS bij HOMERUS, toen hij zeide:

εἰ γὰρ τοῦτο γένοιτο ——
αὐτὰρ ἐγὼν εὕδοιμι παρὰ χρυσῇ Ἀφροδίτῃ. (*)

Bij SOUILLÉ. en door onzen Vertaler getrouwelijk overgezet, is het eene zamenkomst in een bordeel!

(*) *Odyss.* VIII. 339. Indien gij geen Grieksch verstaat, geachte Lezer, weet dan, dat deze karakters als een vijgeblad dienen, hetwelk hier noodzakelijk is.

Robert de Tweede, Hertog van Normandië. Eene Geschiedenis uit de XIde Eeuw. Naar het Fransch van LOTTIN DE LAVAL. *II Deelen. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. 1838. *In gr. 8vo.* 517 *Bl. f* 5-80.

De Schrijver van dezen historischen Roman is bij onze landgenooten reeds gunstig bekend door zijne *Maria de Medicis*, in onze taal door denzelfden Vertaler overgebragt. In het thans aangekondigde werk doet de Schrijver eenen terugsprong, en heeft in hetzelve een tafereel gemaald uit de elfde eeuw; dus uit een tijdvak, van hetwelk slechts weinige en zeer onvolledige berigten onzen tijd bereikt hebben. Met des Schrijvers vroeger geschrift kan daardoor het thans aangekondigde niet wedijveren in geschiedkundige naauwkeurigheid der verhaalde gebeurtenissen. Wat echter betreft de schildering naar het leven van middeleeuwsche, deels ruwe en barbaarsche, deels edele, echt ridderlijke zeden en levenswijze, houdt hij ook hier de aandacht van zijne lezers op eene belangwekkende wijze levendig; terwijl de afwisseling van het tooneel der gebeurtenissen, voorstellende nu eens onderscheidene gedeelten van *Normandië* en van *Italië*, dan weder van *Palestina* en *Syrië*, niet weinig tot het onderhoudende bijdraagt. Ook de verdichte karakters, dat van den wraakzuchtigen KAHEL en der beminnelijke DEIDZA, zijn op eene smaakvolle wijze ingeweven in dit tafereel.

De Vertaler heeft zich loffelijk gekweten van zijne taak, en dus weder aanspraak op den lof, reeds vroeger aan hem gegeven, en mag zich vleijen, dat zijn arbeid met genoegen zal ontvangen worden door onze beschaafde landgenooten.

De Reizen en Lotgevallen van Kapitein JOHN ROSS *op zijne Ontdekkingstogten naar de Noordpoolgewesten: voor jonge lieden; met zes [Steendruk-] platen en eene Kaart. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1837. *In* 8*vo.* 247 *Bl. f* 2-40.

Het was van den ongenoemden *Hoogduitschen* Schrijver geen ongelukkig denkbeeld, de bekende, jongste reize van Kapitein ROSS in een leesboek voor de jeugd te beschrijven. Oordeelkundig vangt hij aan met de vroegere reizen naar de Noordpoolgewesten, die bijna een derde van het boekje innemen. Het voornaamste en wetenswaardigste van den rampvollen togt met de *Victoria* wordt op eene gepaste wijze medegedeeld. De vorm is die van gesprekken tusschen een' vader en zijne kinderen; schoon de laatste slechts zeer zelden spreken, en minder aanmerkingen en bedenkingen opperen, dan wij natuurlijk rekenden. Ook te dezen hebben wij betere modellen, met name in den nog onovertroffen' *Josef* van HULSHOFF. De voorbereidselen worden hoog genoeg opgehaald — tot zelfs het onderwijs, wat *geographische lengte* en *breedte* is. Kortom, het boekje verdiende en verwierf eene goede vertaling. Het hadde den Overzetter weinige moeite behoeve te kosten, die nog beter te verbergen. Zoo leest men, bladz. 8: „ Wij zullen ons tot *Leipzig* (de stad, „ waar de oorspronkelijke Schrijver van dit boekje woont) „ bepalen." Waarom niet liever die *parenthese* weggelaten, *Amsterdam* voor *Leipzig* in plaats gesteld, en het volgende dienovereenkomstig veranderd? Druk- en taalfouten moeten nergens, en allerminst in een boekje *voor de jeugd*, hinderen. Wij vonden hier genoegzaam geene; alleen bladz. 196 staat *pijl* voor *peil*. De plaatjes stellen voor: *de overwintering van de Victoria en zamenkomst met de Eskimo's* (tegenover den titel); *het vertrek van dit schip langs Woolwich*; *de wijze, waarop de Eskimo's hunne sneeuwhutten bouwen*; *het plaatsen der Engelsche vlag op het punt, waar de Magnetische Noordpool ligt; de Fury-spits*, en *het ontmoeten van de reddende Isabella*. Zij overtreffen verre de zeer onduidelijke kaart; het onderwerp van het vierde plaatje is voor de jeugd minst gelukkig gekozen.

Wij bevelen dit werkje met ruimte aan.

No. III. *Boekbesch.* bl. 99. reg. 11 v. b., staat *Partus*, lees *Poetus*. En bl. 101. reg. 8 v. o. PODALIRINO, lees PODALIRIUS.

BOEKBESCHOUWING.

Disputatio Theologica inauguralis, de Sectis Christianorum Corinthienſibus, 1 Cor. I: 12 memoratis, quam — pro gradu Doctoratus publico ac ſolemni examini ſubmittit JANUS PETRUS VAN DER MEER DE WIJS. Amſtelodami, typis *G. van Tijen et Filiorum.* 1838. Formâ 8vâ. Pagg. XII et 84.

Het onderwerp, 't welk in deze *Disputatie* wordt behandeld, ſchijnt weinige belangſtelling te zullen opwekken. Elders wordt voor bijzondere gevoelens van 1 *Cor.* I: 12 partij getrokken, en met eene uitvoerigheid de verdeeldheden in de Christelijke Gemeenten van *Corinthe*, *Coloſſe* enz. ontvouwd, dat men ook in ons Vaderland hiervan niet geheel zwijgen kan. En bij dit alles hadden wij wel gewenscht, dat de Schrijver een ander onderwerp had gekozen, aan hetwelk, wij zeggen het vrijuit, de door hem genomene moeite veel beter zou zijn beſteed geweest. Nadat reeds alles was op ſchrift gebragt, en ſlechts de verbeterende en beſchavende hand noodig had, verſchenen er nieuwe geſchriften, die op dit onderwerp regtſtreeks of zijdelings betrekking hadden. Dit was oorzaak, dat de *Doctor*, die als kweekeling van het Amſterdamsch *Athenaeum* tot dit werk verpligt was, geen tijd had, om, bij de onmogelijkheid van zijne bevordering tot *Theologiae Doctor* langer uit te ſtellen, het geheele plan, dat hij zich gevormd had, naar behooren uit te voeren. Hij geeft dus de twee eerſte Hoofdſtukken van zijn voorgenomen werk. Het moeijelijkſte en gewigtigſte hield hij achter, maar geeft, bij gunſtige ontvangst van dit gedeelte, eenige hoop op het vervolg. Mogt hij maar niet het getal vermeerderen van zoo velen, die belofte belofte laten blijven!

De twee Hoofdſtukken, welke hier niet geleverd zijn, zouden behelzen, *onderzoek naar de denkwijze van elke*

bijzondere ſekte, en aanwijzen *den invloed, welken die ſektegeest gehad heeft*. Gewis hoogstbelangrijke punten, indien de toeſtand der Corinthiſche Gemeente, zoover deze is af te leiden uit de twee Brieven van PAULUS, hieromtrent ſlechts eenig licht kan ontſteken. Wij twijfelen zeer, en verlangen daarom hartelijk naar de vervulling van de zijdelings gedane belofte.

Dit alles is intusſchen niet gezegd, om aan den jongen *Doctor* den lof te onthouden, die hem voor de behandeling van zijn eenmaal gekozen onderwerp regtmatig toekomt. Hij heeft gegeven, wat van hem omtrent dit onderwerp geleverd kon worden. Het Iſte Hoofdſtuk handelt, p. 5—34, *over de ſekten in de Korinthiſche Gemeente in het algemeen*, zoodat § 1 de plaatſen worden verklaard, waar van deze ſekten wordt melding gemaakt. Hier vindt men eene uitnemende proeve van kritiſche en exegetiſche bekwaamheid in den Schrijver, vooral ten opzigte van de hoofdplaats 1 *Cor.* I: 12. De overige plaatſen H. III: 4 en 21 volgg. en 2 *Cor.* X: 7 worden beknopt toegelicht, en als hier minder ter zake dienende afgewezen. § 2 wordt de hoofdzaak voorgeſteld, zoo als deze uit het voorgaande kan worden opgemaakt. Zij is deze, dat er onderſcheidene ſekten, naar de namen PAULUS, PETRUS, APOLLOS en CHRISTUS genoemd, in de beginſels beſtonden, die onderdrukt moesten worden, zouden zij niet in volſlagene verdeeldheid en vijandſchap ontaarden. Eindelijk onderzoekt § 3, *waar* en *hoe* PAULUS aan het beſtaan van die ſekten heeft kennis gekregen. PAULUS ſchrijft, dat hem dit was aangebragt door *die van* CHLOË, vs. 11, en het blijkt eenigzins uit H. XVI: 8, dat PAULUS zich te *Efeze* ophield. Evenwel verdient alles, wat hier van de *plaats* en den *tijd* van het ſchrijven dezes Briefs voorkomt, nagelezen te worden.

Hoofdſt. II ontwikkelt, p. 35—84, *den oorſprong en de wijze van het ontſtaan dezer ſekten te Korinthe*. Van elk dezer ſekten wordt dit afzonderlijk aangewezen, het uitvoerigſte van die beide, die zich of naar PE-

TRUS of naar CHRISTUS noemden. Het ontſtaan van de ſekten, naar PAULUS en APOLLOS genoemd, vermeldt § 1. Hetgeen LUCAS in zijn tweede Boek heeft verhaald, wordt hiertoe beknopt en zeer gepast gebezigd. Het min duistere op dit punt behoefde niet veel omſlag. En toch is hier alles zekerder, dan bij hetgeen nu volgt. Aangaande de ſekte, naar PETRUS genoemd, geeft § 2 verſlag. PETRUS is vóór het ſchrijven van dezen Brief waarſchijnlijk niet te *Korinthe* geweest; ſchoon DIONYSIUS, omſtreeks het jaar 170 Bisſchop te *Korinthe*, vermeldt, dat PETRUS zoo wel als PAULUS die Gemeente gevestigd heeft. Hetgeen LUCAS *Hand.* XV: 1 verhaalt, dat te *Antiochië* het geval is geweest, zal ook te *Korinthe* hebben plaats gehad. Hetzelfde had plaats in *Galatië* en ook te *Philippi.* Zulke zich indringende broeders gaven voor van PETRUS te komen, en ſtelden zich tegenover PAULUS, den Apostel der Heidenen, partij. Zoo ontſtond driederlei ſekte, naar den naam van PETRUS, PAULUS en APOLLOS. Ten opzigte van hen, die zich naar CHRISTUS noemden, beſtaat vooral verſcheidenheid van meening, § 3. Tegen het gevoelen van hen, die meenen, dat PAULUS het gedrag van hen goedkeurde, die zich naar CHRISTUS noemden, verklaart zich § 4. Verder wordt het gevoelen van hen beoordeeld, die meenen, dat zij, die zich naar CHRISTUS noemden, vooral JACOBUS, den broeder des Heeren, als hoofd erkenden. Voorts wordt § 6 de meening van hen onderzocht, die de ſekte, naar CHRISTUS genoemd, voor geheel of bijna dezelfde houden als de ſekte, door den naam PETRUS aangeduid. Eindelijk vindt men § 7 het gevoelen des Schrijvers daaromtrent. Zij was eene op zichzelve ſtaande ſekte, van de overige onderſcheiden. Zij nam den naam van CHRISTUS aan, maar ſlechts als *ſektennaam*, en daarin handelde zij even verkeerd als de overigen.

Meer dan de hoofdpunten van deze Verhandeling hebben wij kunnen noch mogen mededeelen. Doch hetgeen

medegedeeld is, zal wel volſtaan, om de bekwaamheid des *Doctors* in het licht te ſtellen. En leest men in bijzonderheden hetgeen geleverd is, dan zal men, bij eenige kennis aan de nieuwere Uitleggers der Apostoliſche Brieven, menige proeve ontdekken van uitlegkundige degelijkheid, welke ook bij de bediening des Evangelies uitnemend te ſtade komt.

Bijbelsch Handwoordenboek van zedelijke Voorbeelden en Onderwerpen, ontleend uit de Schriften des O. en N. Verbonds en eenige uitgezochte plaatſen der Apocryfe Boeken. Bijeenverzameld door D. IJZENBEEK, *Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Alkmaar. Te Amſterdam, bij* W. Brave, Jun. 1838. *In gr. 8vo. VIII en 484 bl. f 4-90.*

Ten jare 1835 had de Eerw. IJZENBEEK, in de *Godgeleerde Bijdragen*, IXde D. bl. 623—630, dit zijn Woordenboek aangekondigd. Later, dan hij toen vermoedde, komt dit zijn werk in het licht. „ Hij vleit „ zich echter, dat het werk zelve hierdoor in volledig„ heid en alzoo in waarde zal hebben gewonnen." Voorrede, bl. V. Tot opheldering van hetgeen op den titel van dit werk voorkomt, diene, wat IJZENBEEK op de aangehaalde plaats (bl. 625) berigt heeft. Het was evenwel niet te denken, dat aan den wensch des Schrijvers, bl. 627 uitgedrukt, zou worden voldaan, daar de artikelen *Beſcheidenheid*, *Geloof*, *Kwaadſprekendheid*, *Wanhoop*, zoo als deze worden medegedeeld bl. 627—630, wel duidelijk deden zien, *hoe* hier alles zou worden geleverd, maar geenszins ten gevolge konden hebben voorlichting, raad, teregtwijzing, of iets van dien aard, over het geheele werk. Dan toch zouden 's mans Ambtsbroeders, even als hij, dergelijk een Woordenboek, of althans eenige artikelen, geheel moeten ſchrijven. Ten opzigte van die medegedeelde artikelen verlangde IJZENBEEK dit alleen niet. Nu het

Woordenboek in handen is ook van zulken, die bij genegenheid ook bevoegdheid bezitten, om aan 's mans verlangen te voldoen, wenſchen wij, dat IJZENBEEK zijn verzoek niet vruchteloos zal hebben gedaan.

Dit Woordenboek voorziet in een gebrek en in eene wezenlijke behoefte, in zoo verre het een allernuttigst handboek is, om, zonder veel tijdroovend zoeken, voor Leerredenen, Verhandelingen en andere godsdienſtige ſchriften gepaste Bijbelſche voorbeelden te vinden. Ook bij de keus van te behandelen onderwerpen is dit geſchrift bij uitnemendheid geſchikt. Niet enkel aanvangers in het predikwerk zijn bij het doen van eene keuze verlegen. Het werk kan nuttig zijn voor Beſtuurders van ſcholen en voor Onderwijzers, vooral voor jonge lieden van beſchaafden ſtand en opvoeding, voor meer bejaarden, om, door aanwijzing van eenig artikel uit dit Woordenboek, den Bijbel te lezen, en daaruit licht en troost en opwekking te ontleenen, naar de behoeften, in welke zij telkens verkeeren. Het nut, dat dit werk alom ſtichten kan, en bij aanhoudend gebruik zeer zeker ſtichten zal, is binnen enge grenzen niet beſloten. Dit zoowel, als de wijze van bewerking, geeft grond voor de verwachting, dat dit boek van *blijvend* en *voortdurend* nut zal zijn voor onderſcheidene ſtanden van menſchen. Dit Woordenboek is met zorg en vlijt zamengeſteld, en, offchoon *Woordenboeken*, als ezelsbruggen, (*pontes aſinorum*) met mindere achting worden behandeld, dan de veelal dorre arbeid der vervaardigers verdient, zal dit zijne waarde behouden ook bij zulken, die, als de *ezels*, geene *bruggen* behoeven. Voorts heeft de Eerw. Schrijver teregt begrepen (*Godg. Bijdr.* bl. 630) „ de woorden der Schriftuurplaatſen te moeten „ achterlaten, eensdeels om alle noodelooze uitvoerig„ heid te vermijden, maar anderdeels vooral ook, om „ jonge lieden, voor wie ten deele dit Boek beſtemd „ werd, bij deszelfs gebruik onder de verpligting te „ brengen, den Bijbel zelven telkens in de hand te ne-

„ men en op te ſlaan." Wij meenen genoeg gezegd te hebben, om dit nuttige werk ruimſchoots aan te bevelen en deszelfs gebruik te bevorderen. Dat dit werk niet verder, dan voor ditmaal, in den Boekhandel zal verſchijnen, wenſchen wij en gelooven wij ook niet. Het zou te bejammeren zijn, dat, onder zoo vele nuttige en nuttelooze Woordenboeken, juist dit ééne, dat eene wezenlijk beſtaande behoefte vervult, zou vergeten worden. Dan daartoe is noodig, dat aan den Schrijver, op welk eene wijze ook, nadere inlichtingen ter verbetering worden medegedeeld. Door geſtadig gebruik wordt dit niet moeijelijk, indien men dadelijk opteekent, wat men ontdekt. Hetgeen van dezen aard is, werd reeds beknoptelijk aangewezen in de *Godg. Bijdr.* XIIde D. bl. 617 volg. Van ons kan niet gevergd worden, dat wij nu reeds aanmerkingen mededeelen. Aanhoudend gebruik zal met den tijd, bij al het nuttige en goede, ook het mindere en verkeerd geſtelde aan het licht brengen. Van den Heer IJZENBEEK, die reeds door het bijeenbrengen van die artikelen zoo veel heeft gedaan, kon men niet wachten, dat *al* de plaatſen eerst na ſtipt uitlegkundige behandeling werden gerangſchikt. Bij zoo groote verſcheidenheid van *onderwerpen* en *voorbeelden* moest er wel iets onderloopen, dat óf geheel zou zijn weggelaten, óf anders geſteld, indien de uitlegkunde des Bijbels, zoo als die thans beoefend wordt, voor alles gids ware geweest. Dit is niet gezegd, om dit werk in waarde te verkleinen, maar om het in waarde en bruikbaarheid voor het toekomende te verhoogen. Het een en ander hadden wij reeds aangeſtipt, zoo als het kortſtondig gebruik, dat wij van dit Woordenboek nog maar hebben kunnen maken, ons aan de hand gaf. Doch wij deelen het hier niet mede, omdat zulks met weinig woorden niet geſchieden kan, en het toch altijd eerst aan het oordeel van IJZENBEEK dient onderworpen te worden. Indien wij vernemen, dat, bij een' tweeden druk, dergelijke aanmerkingen worden verlangd, zal *Rec.*,

ſpaart God hem leven en gezondheid, niet in gebreke blijven, het zijne, tot verbetering van dit hoogstbelangrijk Woordenboek, bij te dragen.

Eenvoudig en voor Jood en Christen zeer aannemelijk Bewijs voor de Drieëenheid in het Goddelijk Wezen. Te Amſterdam, bij J. J. Hamelau Tacke. *In gr. 8vo.* 35 *Bl. f* : - 40.

Dit zoogenoemde „ eenvoudige bewijs" rust op eene, naar ons inzien, onbewezene en onbewijsbare *hypotheſe*, waarop dan wederom andere van denzelfden aard gebouwd worden. Namelijk, na eene zonderlinge fictie der verbeelding, (te uitvoerig, om hier voor te ſtellen) komt de Schrijver op deze ſtelling, die hij aanneemt, doch welke wij niet bewezen gevonden hebben: Hoe grooter (phyſiek of moreel?) iemand is boven hetgene, dat hij voortbrengt, des te minder kan hij in zijn voortbrengſel belang ſtellen. (Zie bl. 11 e. v.) *Ergo* „ is „ het geestelijk Wezen, dat wij God noemen, te on- „ vergelijkbaar groot, om belang te kunnen ſtellen in „ zulke voorwerpen, die uit hunnen aard aan vergan- „ kelijkheid, verſterving en vernietiging onderworpen „ zijn," (bl. 16.) *Ergo* „ beſtaat er nu eene ſtoffelij- „ ke ſchepping, dan bewijst zulks ook het beſtaan eens „ Tweèden-Perſoons in het Goddelijk Wezen, (bl. 17) „ van wiens beſtaan God de onmiddellijke Oorzaak," (ald.) welke Perſoon nogtans „ niet geſchapen, maar onge- „ ſchapen," en dan „ de Schepper der wereld" is, (bl. 18.) Doch er beſtaat ook eene geestelijke wereld, maar die ook al weder „ bij den Oneindige geen waarde kan „ hebben." *Ergo* „ moet er beſtaan een Geest, zoo „ vele malen verheven boven alle geesten, als de Twee- „ de-Perſoon verheven is boven het Heelal;" (maar die kunnen dan immers, volgens de eerſte ſtelling, ook weder geen belang ſtellen in hunne voortbrengſels) „ een „ Geest, die, even als de Zoon van God, zijnen oor-

„ sprong vindt in de Goddelijke natuur des Vaders," en „ zijn bestaan blijkt overvloediglijk uit zijnen invloed „ op het hart van den mensch, (bl. 21.)

Dit is, zoo veel Ref. zien kan, hetgene, waarop de hoofdinhoud van dit stukje nederkomt, tegen welks *theses* hij, bij breedere ontwikkeling, veel zou te *opponeren* hebben. Het komt hem voor te zijn een van die schijnbaar vernuftig uitgedachte, maar inderdaad mislukte *argumenta a priori*, waarmede men zich in vroeger' en later' tijd het hoofd gebroken heeft, om de mogelijkheid en bestaanbaarheid van een, zoo men meende, Bijbelsch leerstuk uit de Rede te bewijzen; en dit niet van een zoodanig, als het grammatisch-historisch uit den Bijbel zelven, uit inhoud en vorm der Goddelijke, maar zich naar het menschelijke schikkende Openbaring geëxegetiseerd, maar zoo als het door latere Dogmatiek gesystematiseerd, en met de uitgevondene benamingen van *drieëenheid*, *persoon* en dergelijke, doch van welke de Bijbel niets weet, (*) omkleed was; door welk alles de volmaaktheden des eenigen en waarachtigen Gods, die ons, zoo veel wij ze noodig hebben te weten, zoo eenvoudig historisch geopenbaard zijn, meer verduisterd dan opgehelderd worden. — Het spijt ons, dat de ons geheel onbekende Schrijver, wien het aan geen wetenschappelijke kennis, en aan geen vermogen, om eenen goeden stijl te schrijven, blijkt te ontbreken, zijne bekwaamheid aan geen vruchtbaarder onderwerp te koste gelegd heeft.

(*) Van de eerste en de daarvan afgeleide zelfs niet, al waren, 1 JOAN. V: 7, 8, de woorden, ἐν τῷ κ. τ. λ. — γῇ, zoo echt, als zij nu gewisselijk voor onecht te houden zijn, zoo wij niet de geheele Kritiek des O. en N. V. op het vuur willen werpen.

Waarschuwende en besturende opmerkingen over het bidden. Met eene Voorrede over het profeteren, door

G. F. GEZELLE MEERBURG, *Bedienaar des Goddelijken Woords. Te 's Gravenhage, bij* J. van Golverdinge. 1838. *In gr. 8vo. XXII en* 61 *bl. (Uitgegeven volgens Kerkeörde, na voorafgaand onderzoek der Visitatores librorum, in de provincie Noord-Braband.) f* : - 60.

Offchoon wij meenen de Lezers van dit Tijdfchrift geen ondienst te doen, met zoo weinig mogelijk de plaats, die aan belangrijker onderwerpen toekomt, te doen innemen door de aankondiging van de gewrochten der verwilderde verbeelding van Separatisten, zoo gelooven wij toch, dat het werkje, aan het hoofd dezes vermeld, offchoon, wat den ftijl, den vorm en het onoordeelkundig aanvoeren der H. Schrift betreft, beneden alle kritiek, echter hiervan behoort uitgezonderd te worden. Wij meenen, dat hetzelve niet ongefchikt is, om, door eenig verflag, aan onze Lezers eene bijdrage te leveren, ten einde eenigermate den gang te leeren kennen, dien de zaak der Afgefcheidenen neemt, niettegenftaande alles, wat als zegepraal hunner zaak wordt toegejuicht. Een van hunne eigene leidslieden acht het, blijkens dit ftukje, noodig, het opbruifende van het zoogenaamde *werk des geestes* eenigzins te doen nederflaan. In zijne Voorrede berispt hij reeds „die jeuckerigheit, die men," zegt hij, „doorgaens onder ons befpeurt, om maer op „den leerftoel te fitten, en om anderen, in gefette en „ftatelijke famenkomften, te onderwijfen, waer veelen „nogthans, maer eene feer fobere gefchiktheid en be-„kwaemheit toe hebben." De zoodanigen gelast hij, om „de vooraenzitting in de bijeenkomften te laten va-„ren." Zeer ijvert de Auteur tegen het bidden uit hoogmoed van hen, die „eene welluidende, of ook „wel eene weemoedige of zangerige ftem hebben," tegen „eene zangerige naar den verzenmakers dreun „gelijkende, tegen eene weemoedige fchreijende of lie-„ver huilende, en tegen eene met die beiden vereenigde „of op haar zelve ftaande lijmige taaije uitfpraak in

„ het gebed," tegen het gedurig herhalen van *och* en *ach*. De Schrijver klaagt, dat er in de vergaderingen der Afgescheidenen zijn, „ die zoo geducht en onaan- „ genaam kunnen schreeuwen," dat hij het een ongeluk noemt „ in hunne nabijheid te staan. Ook zijn er, „ die in hun bidden spreken van menschjens, schepsel- „ tjens, kindertjens, schaapjens, wormpjens, zieltjens, „ een zegentje en diergelijken, anderen weer zullen al- „ dus in hun gebed tot God spreken: „ Heere 't is „ *jou* woord, 't is *jou* volk, *jij* hebt het beloofd en „ zoo meerder." Deze en dergelijke misbruiken en kwade gewoonten waren het, waartegen verstandige en getrouwe Leeraren ijverden. Maar men mogt het werk des geestes niet aanroeren, men mogt Gods volk niet beleedigen. Omdat dit geschiedde, moest men de Baälsdienst der Hervormde Kerk verlaten, en zich afscheiden. *Hinc illae lacrymae!* En nu wordt hetzelfde aan deze wederspannigen voorgehouden, niet in eenen beschaafden toon, maar in harde bewoordingen; hunne dwaze uitdrukkingen worden aan de bespotting van een ieder aangeboden, door dezelve in dit boekje te herhalen. Wij hebben er vrede mede. Die niet hooren wil, moet voelen, en menige ondeugende knaap, die zich door de liefderijke vermaning van zijne ouders niet wilde laten verbeteren, werd gedwee onder de slagen van het scheepstouw of van den korporaalsstok.

Leidraad voor Armbesturen, inzonderheid voor Diakenen, tot aanwijzing van het gebruik der Wetten en Besluiten betrekkelijk het Armwezen. Door J. H. REDDINGIUS, GZ., *Th. Doct. en Predikant te Hoogeveen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1838. *In gr. 8vo. VI en 64 bl. f* : - 60.

Deze *Leidraad* (*Leiddraad*) heeft dezelfde nuttige bedoeling, als de *Handleiding* van den Heer W. TEN KATE omtrent hetzelfde onderwerp, van welke de

Heer REDDINGIUS loffelijke melding maakt, doch die hij meent, dat alleen van dienst kan zijn voor hen, die zich eene gezette ſtudie van de zaken des Armwezens kunnen maken. Voor degenen, die dit niet kunnen of behoeven te doen, meende hij een andere leiddraad noodig te zijn: hiertoe heeft hij de Wet van 28 November 1818 woordelijk overgenomen, en bij elk artikel aangeteekend, wat hem in volgende Koninklijke Beſluiten als hiertoe betrekkelijk voorkwam, met weglating van alles, wat hij als overtollig voor het gebruik leerde kennen.

Loffelijk is deze poging, en kan voor dezen en genen nuttig zijn: of zij echter volkomen doelmatig zij, zou Rec. betwijfelen; want velen zullen zich nu bij elk artikel der bovengemelde Wet met eene menigte andere artikels overladen zien, en ſommige daar ter plaatſe volſtrekt niet zoeken. Zou het niet beter geweest zijn, *of* elk artikel der bedoelde Wet, met aanwending der volgende Beſluiten, die onderaan konden zijn aangehaald geworden, zoo kort en klaar mogelijk te commentariéren, opdat men in voorkomende gevallen duidelijk wete, hoe men dezelve toe te pasſen, en wat men te doen of te laten hebbe; *of* anders het geheele onderwerp, op grond der beſtaande verordeningen, onder eenige weinige en eenvoudige hoofdrubrieken te brengen, en daaronder de regten en pligten der Armbeſturen te dezen opzigte algemeen verſtaanbaar aan te wijzen? — Hoe dit ook zij, (en misſchien is het *variis modis* ook hierop toepasſelijk) de Schrijver heeft voor de meerdere bruikbaarheid zijner verzameling door eenen bladwijzer der voornaamſte zaken gepast gezorgd.

Histoire de la Civiliſation morale et religieuſe des Grecs, de P. VAN LIMBURG BROUWER. Tom. III et IV.

(Tweede Recenſie.)

Met het vierde Deel gaan wij tot de *huiſelijke* be-

trekkingen der *Grieken* over. Oorſpronkelijk waren hunne zeden eenvoudig, en, daar zij over 't geheel rijkdom en weelde misten, meer met de natuur overeenkomſtig. Maar die eenvoudigheid verdween na de *Perziſche* oorlogen, door den gemaakten buit en de ſchatten der Bondgenooten, die de *Atheners*, thans aan het hoofd der *Hegemonie* geplaatst, onder voorwendſel van oorlogsbelasting, naar hunne Hoofdſtad bragten. Rijkdom baarde weelde, en deze verſlapping in de veerkracht der Natie en het ſchromelijkſte zedebederf. Dit wordt uit Redenaars, Blijſpeldichters en Geſchiedſchrijvers in vele bijzonderheden aangetoond. Te *Sparta* had dit zelfde bijkans eene Eeuw later plaats, door den voorſpoedigen uitſlag des *Peloponneſiſchen* oorlogs, die de hoofdſtad met ſchatten vervulde (1000 talenten, of bijna 2 millioenen guldens.) Daarmede ging de geheele geest der wetgeving van LYKURGUS verloren, hoezeer derzelver vormen bleven. Vergeefs was de poging van Koning AGIS, om die te herſtellen; zij kostte hem het leven. Ook deed de tempelroof te *Delphi*, de omkooping der Koningen van *Perzië* en *Macedonië* dat zedebederf en die weelde nog toenemen. In plaats der vaderlandſche legers kwamen nu *huurbenden* op. Maar het was ſlechts de ontwikkeling der kiemen van hebzucht en kwade trouw, die reeds vroeger, blijkens verſcheidene hier zorgvuldig opgezamelde ſporen, bij de Natie voorhanden waren. (Kluchtig is, onder anderen, de gouddorst van ALKMEON bij KRESUS, die in deszelfs ſchatkist mogt rondtasten, p. 29.) De groote mannen, zoo vele lichtende punten in *Griekenlands* Geſchiedenis, kan men niet tot algemeenen maatſtaf der zedelijkheid ſtellen. De oude matigheid ging tot zwelgerij en dronkenſchap over; de weelde, de verkwisting van ſommigen was ongeloofelijk. ALCIBIADES beſteedde, volgens PLUTARCHUS, 70 *minen* (2100 guldens) voor een' hond. De waarde van alles klom allengs hooger. Onder SOLON betaalde men nog ſlechts 35 ſtuivers voor een' geheelen os en 7 ſt. voor een ſchaap;

ten tijde van SOKRATES kon nog een huisgezin van drie perſonen en twee kinderen van ruim een gulden daags leven (doch natuurlijk zeer eenvoudig); terwijl intusſchen reeds toen allerlei lekkernijen uit alle oorden der wereld, vooral visch, te *Athene* te bekomen waren, zoowel als het kostbaarſte reukwerk en balſemen. Ook in *Thesſalië* en te *Thebe* was onmatigheid in ſpijs en drank vrij algemeen. Maar weelde en zwelgerij rezen vooral door ALEXANDER's veroveringen in het wellustige *Azië* ten top, waar de *Griekſche* volkplantingen in *Iönie* reeds voorlang het voorbeeld hadden gegeven. Zij waren echter de eenigen niet. De *Syrakuſanen* waren om hunne *Siciliſche* tafels vermaard, en in *Groot-Griekenland* dreef het beruchte *Sybaris* weelde en verwijfdheid tot een toppunt, dat zelfs in *Azië* ſchier onbekend was. Dronkenſchap was algemeen, en ſchijnt geene ſchande geweest te zijn. (Onze Schrijver had er kunnen bijvoegen, dat de groote PLATO, in het eerſte Boek zijner *Wetten*, het voor gansch niet kwaad keurt, jonge lieden zich eens te laten bedrinken, ten einde hun karakter te beproeven.) Nog erger was het met het misbruik der ſekſenliefde geſteld. Dezelve gaf tot veelvuldige twisten en ergerlijke gewelddadigheden herhaalde aanleiding; en in de regtsgedingen ſchaamde men zich niet, dingen te zeggen, waarvan thans niemand in 't openbaar zou durven reppen. Zekere boeleerſter NEÆRA beſteelt haren — minnaar PHRYNION en verlaat hem. De verliefde gek betwist haar nu nog aan een' tweeden, STEPHANUS. De zaak wordt voor ſcheidslieden gebragt en dus uitgewezen, dat NEÆRA aan PHRYNION zijn geld teruggeven en beurtelings, om den anderen dag, de dierlijke driften van PHRYNION en STEPHANUS zal moeten bevredigen, behoudens minnelijke ſchikking dier twee. Dit vonnis wordt door de regtbank bekrachtigd. (T. II. p. 75.) EPÆNETUS houdt het *gelijktijdig* met die zelfde NEÆRA en hare dochter PHANO. De reeds genoemde STEPHANUS beweert, dat dit *zijne* dochter is. Ook

dit wordt door scheidslieden bemiddeld, en EPÆNETUS bekomt voor 350 gulden de vrijheid, om PHANO van STEPHANUS zoo dikwerf te mogen eischen, als hij in de stad komt!

Dit onderwerp brengt ons van zelve op den toestand der *vrouwen*. Deze spraken zeer vrij over onderwerpen, die bij ons in gezelschap nimmer, of althans zeer omsluijerd, behandeld worden. Men beschouwde de liefde nog, even als in de Heldeneeuwen, als eene bezoeking van VENUS en haren zoon, als een' volstrekt onweêrstaanbaren hartstogt. Doch de tooneelen van schaking en moord weken voor de ingevoerde orde der wetten en toenemende beschaving. Zelfs genoten de vrouwen zekeren eerbied bij de leerlingen van PYTHAGORAS en bij de *Spartanen*; en daarom vindt men ook in de *Grieksche* Geschiedenis geene voorbeelden van uitstekende vrouwen, dan in *Groot-Griekenland* en te *Lacedemon*. Maar eerlijke vrouwen vonden in die beschaving elders de vrijheid niet, die de *Germaansche* zeden en het Christendom aan onze *Europesche* meisjes en vrouwen doen genieten. Zij moesten zich in afzonderlijke gedeelten der woningen ophouden (ten minste bij welgestelde burgers, want de kleine huizen der mindere klassen en ook hunne noodzakelijke bezigheden verboden hier de opsluiting der vrouwen); vaders en broeders hadden volkomen gezag over haar en beschikking over hare hand. Maar dat de *Grieksche* vrouwen zich aan deze banden niet onderwierpen, maar het den mannen soms bang genoeg wisten te maken, zou reeds uit het algemeen bekende voorbeeld der vrouw van SOKRATES, XANTHIPPE, kunnen blijken, (*) en de vrouw van een' der zeven Wijzen, PITTAKUS, was nog erger; zij schopte de tafel omver, waarom de man met

(*) De *Grieksche* Blijspeldichter MENANDER (wiens gezag ook PAULUS, 1 *Cor.* XV: 33, aanhaalt) zegt ergens: *Er is geen huis, waarin de vrouw de eerste rol in alles speelt, of het moet eens te gronde gaan.* Zie p. 119, Noot 95.

zijne vrienden aanzat, en deze troostte de gasten zeer bedaard. De vrouwen mogten de *Olympische* spelen niet bijwonen; de meisjes wel. Ook van het hoogstlosbandige blijspel waren de vrouwen volstrekt uitgesloten, doch niet van het treurspel, blijkens het verhaal, (hetwelk onzen Schrijver echter verdacht voorkomt) dat de slangenhairen en zweepen der *Furiën* in de *Eumeniden* van ÆSCHYLUS eene ontijdige verlossing bij eene der aanschouwsters zouden hebben te weeg gebragt. Ook van onderlinge maaltijden der mannen waren de vrouwen uitgesloten, doch niet van vele openbare godsdienstige feesten. Het is waar, de Schrijver haalt hier vele getuigenissen aan uit latere Romans (meest uit de vierde Eeuw onzer tijdrekening); maar die daadzaken worden ook door andere Schrijvers bevestigd, en PERIKLES spreekt bij de lijkplegtigheid der eerste gesneuvelden in den *Peloponnesischen* oorlog ook de *vrouwen* aan. Hoe het zij: meer of minder vrij volgens de *wetten*, de vrouwen wisten wel middelen, om zich met de *daad* in vrijheid te stellen, zelfs een losbandig leven te leiden, en overspelers in huis te brengen. Het was een gezegde van een' wijsgeer: „ Hebt gij eene schoone vrouw? „ gij hebt haar gemeen met anderen; eene afzigtige? „ dan hebt gij verdriet." De pogingen, om de vrouwen binnen de palen der zedigheid te houden of terug te brengen, waren vergeefs. Nogtans bereikte het zedebederf in *Griekenland* geenszins de hoogte als in *Azië* en in latere dagen te *Rome*. Te *Sparta* alleen werd het overspel *gewettigd*, onder voorwendsel van voor de reinheid der zeden en tegen de jaloerschheid te waken, en aan *Sparta* sterke en gezonde kinderen te verschaffen. Men mogt, ja men *moest*, in zekere gevallen, zijne vrouw aan jonge en schoone burgers leenen! „ Men „ moet," zegt de Schrijver teregt, „ de vooringenomenheid der Schrijvers bewonderen, die met eene al„ lerliefste *naïveteit* beweren, dat men, dank zij die „ goddelijke wetten, nooit van een overspel te *Sparta*

„ hoorde. Dat is zoo veel gezegd, als: in eene roo„ verbende is geen enkele dief!" Nu, die *Spartaansche* burgeresfen overtroffen dan ook alle de andere *Griekfche* vrouwen in zedeloosheid en heerschzucht te gader, (p. 165.) De veelwijverij had intusfchen alleen bij de *Macedonifche* Koningen plaats. (Die van SOKRATES wordt ontkend.)

Wij komen nu op het punt der *Hetairen*, door den Schrijver te regt door *Courtifanes* vertaald, doch waarvoor onze taal geen woord heeft. De *Franfchen* hebben den naam en de zaak in NINON DE L'ENCLOS. Onze Schrijver leidt den oorfprong dezer talrijke klasfe van vrouwen af van de zucht, die velen der andere fekfe bezielde, om zich van het juk, dat door wetten en gebruiken op de getrouwde vrouw drukte, te ontflaan. De *Hetairen* hadden doorgaans meer talenten dan de meisjes, tot het huwelijk beftemd. Er waren er echter ook, die, als flavinnen van anderen, tot het fchuim harer fekfe behoorden, en niet veel van dergelijke vrouwlieden in onze groote fteden verfchilden. De eigenlijke *Hetairen* daarentegen waren perfonen, wier veeltijds befchaafde omgang eenigzins kon opwegen tegen hare onverzadelijke hebzucht, waarmede zij foms vorftelijke fchatten wonnen. Nogtans verftrekte de omgang met de *Hetairen* volftrekt niet tot fchande. Staatslieden, veldheeren, redenaars, wijsgeeren zelfs bezochten die openlijk. De reden daarvan is niet verre te zoeken. De gewone vrouwen waren onkundig, onbefchaafd, en hare opvoeding hield haar van alle bevallige talenten verwijderd. Vrouwen, die, door haren wegflependen omgang, vernuft, en fomtijds kunstvermogen, den geestvollen *Griek* een aangenaam onderhoud boden, en tevens door hare fchoonheid zijne zinnelijkheid ftreelden, waren voor dit volk, dat de bevalligheid naar ligchaam en ziel aanbad, onweêrftaanbaar. Ook wisten deze vrouwlieden (want in den grond waren zij toch alle verachtelijk) de uiterlijke welvoegelijkheid foms zeer goed te bewaren, en hielden zelfs een

zeer groot huis op. — Men kan niet ontkennen, dat sommigen wezenlijke liefde voor hare minnaars koesterden. De meestberoemde *Hetairen* waren THARGELIA, PHRYNÉ, die aanbood, de door ALEXANDER vernielde muren van *Thebe* te herbouwen, de beide LAÏSSEN, de eene in *Sicilië*, geliefde van ARISTIPPUS, de andere tijdgenoote van PHRYNÉ, wier roem (!) zij zelfs nog overtrof, en eindelijk de beide ASPASIA's, de eene minnares van den jongeren CYRUS, de andere, hoezeer *opvoedster in een Instituut van slechte vrouwlieden*, de geliefde, daarna de echtgenoote van den grooten PERIKLES, door SOKRATES meermalen bezocht, schrander en doorkneed in redekunst, wijsbegeerte en staatkunde, doch na den dood van haren verheven gemaal — de vrouw van een' ossenkooper.

Ons bestek verbiedt ons veel te zeggen van een voor de *Grieksche* beschaving zeer belangrijk, maar treurig onderwerp, de *mannenliefde*. De Hoogleeraar denkt daarover in geenen deele zoo gunstig als sommigen, welke hierin slechts (ten minste wat de meer edele *Grieken* betreft) eene meer verhevene vriendschap of zoogenaamde *Platonische* liefde zien; gelijk de beroemde JACOBS, in wiens gunstig gevoelen omtrent de *Grieksche* vrouwen onze Schrijver ook niet kan deelen. De talrijke plaatsen, hier aangehaald, bewijzen veeleer de ontzettende waarheid, dat er in de gouden Eeuw van *Griekenland* (en later vooral ook) *geen onderscheid in dit opzigt tusschen de beide sekse bestond*, (p. 231, Note 21.) De grootste mannen waren aan die onnatuurlijke misdaad overgegeven. Nogtans worden er uitzonderingen gemaakt omtrent de zoogenaamde liefde der *Spartanen*, der *gewijde schaar* bij de *Thebanen*, van SOKRATES en eenige anderen. Doch, zelfs op de onschuldigste wijze uitgelegd, had deze liefde of hartstogtelijke vriendschap de noodlottige uitwerking, dat zij den onschuldigen omgang met vrouwen, die op de beschaving der beide sekse zulk eenen gunstigen invloed heeft, grootelijks benadeelde, en de verachting voor de zwak-

kere kunne, tot onberekenbaar nadeel van deze, voltooide.

De beschouwing gaat thans over tot die eigenschappen des volks, die minder van uiterlijke omstandigheden afhangen en meer in het volkskarakter geworteld zijn, zoo als de eenvoudigheid en *naïveteit* der uitdrukking omtrent gewaarwordingen en behoeften, die bij de hedendaagsche volken altijd zekere omschrijving of *Euphonismus* vereischen. Wel is waar kan men de morsigheden van ARISTOPHANES niet op rekening dier eenvoudigheid stellen; maar men vindt ook bij kuische Schrijvers, zelfs bij Treurspeldichters, soms eene regtstreeksche vermelding van 't geen *wij* nooit met den naam noemen. Het is waar, de in dezen meest terughoudende Schrijvers zijn op verre na niet altijd de onschuldigste, (blijkens de *vroegere Franschen*) en eene zekere vrijheid van uitdrukking kan met de onschuldigste, reinste ziel gepaard gaan, blijkens onzen Vader CATS; maar *onbeschaamdheid* van uitdrukking is toch juist het tegendeel dezer *naïveteit*, en wij vinden die dikwerf evenzeer bij de *Grieken*, als bij de *Franschen* der Omwenteling (b. v. bij PARNY, den Schrijver van *Justine*, en BÉRANGER.) Hoezeer dus het gestelde des Heeren BROUWER *in zekeren zin* waar is, komt het ons echter voor, dat hij de onschuld der *Grieken* in dit opzigt wat te ver uitstrekt. Maar in andere opzigten was zekerlijk hunne manier van denken en spreken veel meer met den stempel der eenvoudige, ongesluijerde natuur gekenmerkt, dan bij ons nieuweren, die een volk van *complimenten* uitmaken. De *Grieken* hadden in 't geheel veel van kinderen, ook in hunne ligtgeloovigheid en zucht voor het wonderbare, waarvan hier treffende staaltjes bijgebragt worden, doch onder welke het ons verwondert, PYTHEAS van *Marseille* te zien aangevoerd; een' man, van wien de geleerde SCHLÖZER in zijne *Allgemeine Nordische Geschichte* (S. 13, 194) zegt, „ dat hij van Noordelijk *Europa* meer geweten „ heeft, dan beide POLYBIUS en STRABO, die aan

„ de geleerde wereld veel grooter nut zouden gedaan „ hebben, indien zij, in plaats van uit bloote onwe- „ tendheid zijne berigten als fabelen uit te krijten, meer „ daarvan hadden opgeteekend." Die *zeespons* of *long* bij *Thulé* is zekerlijk eene ongerijmde fabel; maar de goede PYTHEAS (de eerste, die, als ooggetuige, ons berigten van *Noorwegen* en *Pruissen* geeft) had die van anderen, even als HERODOTUS die van zijne goud-bewakende mieren, zoo groot als honden, en niemand zal daarom den Vader der ongewijde Geschiedenis voor leugenaar schelden, gelijk onze Schrijver eenigermate doet met te zeggen: „PYTHEAS, *qui prétend avoir* „ *fait un voyage dans le nord de l'Europe.*"

Wij ontvangen daarop een zeer kort (misschien wel wat al te kort) verslag van de *verstandelijke* ontwikkeling der *Grieken*, die toch op hunne zedelijke en godsdienstige den onmiddellijksten invloed had. Hunne ontwikkeling stelde altijd den hoogsten prijs op *ligchaams-oefeningen* en *poëzij* (*Gymnastiek* en *Muzijk*), en ook hunne geschiedkunde, welsprekendheid en wijsbegeerte waren menigwerf dichterlijk. Het is bekend, dat *Athene* het brandpunt der *Grieksche* letteren was. *Sparta* deed daarvoor weinig of niets. De *Beötiërs* hadden dit lot met ons *Nederlanders* gemeen, dat men hen, de landgenooten van PINDARUS, KORINNA en PLUTARCHUS, (ook EPAMINONDAS, de waardige leerling van den *Pythagoreër* LYSIS, had hier genoemd kunnen worden) uit een dwaas vooroordeel, van botheid beschuldigde — om hun vochtig klimaat. Daarenboven muntten de *Grieken* uit door vele voortreffelijke zedelijke eigenschappen, zoo als herbergzaamheid en gastvrijheid, (alweder de vreemdeling-hatende, stugge *Lacedemoniërs* uitgezonderd) *humaniteit* of hooge menschelijkheid; waarbij onze Schrijver alle wreedheden in de oorlogen niet wil in aanmerking hebben genomen, *daar die altijd plaats hebben in burgeroorlogen*, en eene te hunnen opzigte zeer gunstige vergelijking maakt met de oude *Israëlieten*, van welke hij de ergste wreed-

heden in eenige regels bijeendringt, en de *Europeërs* der Middeleeuwen. Doch hierin is hij met zichzelv' in tweeſtrijd, waar hij boven (T. III. p. 62, 63, 67) vele wreedheden der *Grieken* verhaalt, waarbij men nog vele andere, gelijk het bloedbad te *Korcyra*, den moord der gevangene *Atheners* te *Syrakuſe*, de gruwelen van AGATHOKLES, enz. zou kunnen voegen; en wil hij dit alles als *gevolgen der burgeroorlogen* verdedigen, dan mag hij ook de door hem aangevoerde trekken uit de *Joodſche* Geſchiedenis niet rekenen, die *alle* gedurende burgeroorlogen plaats hadden. En wat de Middeleeuwen aangaat, ſlechts één trek daarvan moge hier ſtaan ter beantwoording van de ſnoodheden van ſommige roofridders: *De Middeleeuwen hebben in de meeste landen van Europa de ſlavernij afgeſchaft*. Dit ging het vermogen der *Griekſche* wereld te boven; het was alleen mogelijk door het Christendom. Voorts ſchiet *Sparta*, met hare ontmenschte moeders, (ware tijgerinnen, die zich verheugden en juichten bij het ſneuvelen harer zonen) ook hier weder bij de overige *Grieken* te kort, van welke hier zeer vele ſchoone trekken der edelſte menſchelijkheid, en ook van zorg voor armen en ongelukkigen, ja zelfs voor dieren, worden opgezameld. De *Atheners* onderſcheidden zich nog boven de andere *Grieken* door dat *tragiſche* medegevoel met de ellenden en rampen hunner medemenſchen, hetwelk in de meesterlijke treurſpelen hunner drie Hoofddichters zoo treffend wordt uitgedrukt. Met deze eigenſchap gaan vrolijkheid en gezelligheid doorgaans gepaard, en ook deze bezielden de *Grieken*, de *Atheners* vooral, in eene hooge mate. Daaruit kan men zelfs vele hunner ondeugden verklaren (niet vergoelijken). Die vrolijkheid deed hen zelfs bij openbare rampen hunne ſpelen niet ſtaken, en de Blijſpeldichters dulden, wanneer zij zoowel hunne Goden als edelſte ſtaatslieden beſpottelijk ten toon ſtelden. Ook in hunne Dichters, tot in HOMERUS toe, ſtraalt die vrolijkheid door. De ganſche levenswijze der *Grieken* was gezellig. Zij bragten den dag niet in huis,

gelijk wij, maar op de marktplaats of onder de galerijen en in de worſtelperken door; vandaar, dat de meeste ſtadgenooten elkander kenden. De *Republiek* van PLATO is geheel een afdrukſel van den *Griekſchen* geest. Het *ſchoone* in alle vormen, doch vooral in die van het menſchelijk ligchaam, werd door de *Grieken* aangebeden; en uit deze eigenſchap, gevoegd bij hunne veelvuldige worſtelſpelen en andere ligchaamsoefeningen, laat zich eenigermate de algemeenheid diens ſchandelijken hartstogts verklaren, waarvan wij vroeger geſproken hebben. Bij dit ſchoonheidsgevoel voegde zich ſmaak en gevoel voor het welvoegelijke (hoewel anders gewijzigd dan bij ons). De *drie Bevalligheden* ontvingen in *Griekenland* Goddelijke eer. Hoezeer ook de *Lacedemoniërs* aan die Godheden offerden, toonde nogtans de morſigheid en onvoegzaamheid van hun uiterlijk voorkomen wel, dat zij hare dienst niet kenden. Vooral in dichtkunst, muzijk en dans huldigden de *Grieken* het ſchoone. Van het eerſte is zulks door hunne nooit geëvenaarde meesterſtukken bekend; hoe gevoelig de *Grieken* voor poëzij waren, blijkt onder anderen aan eenige in *Sicilië* gevangene en verkochte *Atheners*, aan welke hunne Heeren voor het opzeggen van verzen uit EURIPIDES de vrijheid ſchonken. Bij alle maaltijden waren zangers of zangeresſen, en de gebarenſpelen of dansſen, door de *Pantomimen* uitgevoerd, en die geheele dichterlijke ſchilderingen voor oogen ſtelden, moeten, volgens de beſchrijvingen, die wij daarvan hebben, alles, wat de tegenwoordige Balletten bevalligs mogen hebben, zeer verre achter zich hebben gelaten. Maar ook in de beeldende kunſten heerschte het ſchoonheidsgevoel. Men kan zich naauwelijks een denkbeeld maken van het aantal ſtandbeelden, hetwelk alle de *Griekſche* ſteden verſierde, wanneer men nagaat, hoeveel PAUSANIAS, na *Griekenlands* diep verval, in de tweede Eeuw onzer jaartelling er nog vond. Wat de kunſten, vooral poëzij, aangaat, zoo waren de *Spartanen* daarvoor niet geheel ongevoelig, en men maakt gewag van *liedjes*, die

zij bijzonder beminden en veel daarvan hadden; maar zij hadden eenen onveranderlijken afkeer van alle nieuwigheden, ook in dit opzigt, en zekerlijk, althans in de muzijk, geenszins ten nadeele der zedelijkheid; want de *Grieken*, vooral hunne Wijsgeeren, ftelden een hoog belang in de muzijk, tot veredeling van den mensch. Zij zouden niet, gelijk tegenwoordig zoo vele onberadene beoordeelaars, van een al te vermaard, walgelijk en zedeloos duivelsftuk hebben gezegd: *O, het ftuk is niets, maar de muzijk is zoo fchoon!* Er is dus geen verband meer tusfchen toonkunst en zedelijke ftrekking van eenig kunstwerk. De *Griekfche* Gefchiedenis heeft het wel anders getoond. Toen de muzijk losfer, wellustiger, ongebondener werd, vervielen ook de zeden; de toonen dienden niet meer om de ziel te verheffen, maar om moeijelijkheden te overwinnen, en de toonkunftenaars werden alleen geprezen, naarmate zij hierin flaagden.

Zietdaar eene fchets, of liever een dor geraamte, van een uitnemend welgevormd en krachtig ligchaam; een werk, hetwelk wij aan onze lezers ten fterkfte, als waarlijk *klasfiek*, durven aanprijzen. Reeds verlangen wij zeer naar de volgende Deelen, (*) welke de Godsdienst, de wijzigingen, welke dezelve in latere tijden heeft ondergaan, de feestfpelen, de opkomst en de vorderingen der Wijsbegeerte, en derzelver invloed op de zamenleving, behelzen moeten, en zekerlijk, even als deze twee Deelen, voor den denkenden beoefenaar der Gefchiedenis en Volkenkunde de nuttigfte wenken en daadzaken zullen bevatten.

(*) De waardige Steller dezer oordeelkundige Recenfie mogt, helaas! de vervulling van dit verlangen niet beleven. *Redact.*

Astraea. Verzameling van de belangrijkfte Regtsgedingen in Europa. Ifte Stuk. Te Rotterdam, bij T. J. Wijnhoven Hendrikfen. *In gr. 8vo.* 116 *Bl. f* 1 - :

Welk een weidfche titel: *Verzameling van de belangrijkſte Regtsgedingen in Europa!* En wat ontvangt de lezer? In de rubriek *Hoven van Asſiſes* vindt men eerst: Moord van eene vrouw, met hare toeſtemming door haren minnaar gepleegd, benevens des moordenaars ergerlijke vrijſpraak door de Gezworenen bij het Hof van Asſiſes der *Seine.* Vervolgens eenen broedermoord, met veroordeeling ter dood van een' vader en zijn' zoon, door het Hof van Asſiſes te *Bastia.* Belangrijker dan het verhaal dier gruwelen is het Proces van den Heer KERGORLAY, ex-Pair van *Frankrijk*, en den Heer DIEUDÉ, gelastigde van de *Quotidienne*, waarbij de aangeklaagden, ter zake van aanranding der regten van Koning LODEWIJK-PHILIPS, veroordeeld worden tot gevangenis en boete. Te voren was de Heer KERGORLAY op dezelfde beſchuldiging vrijgeſproken; nu wordt hij, die woorden herhaald hebbende, veroordeeld; doch ook *nu* eerst is er *regt* gedaan. De vorige vrijſpraak der Gezworenen was zoo ſchandelijk, als die van de oproermakers te *Straatsburg.* — Daarop volgt *Correctionele Politie in Parijs*, en onder dien titel vindt men verſlag van twee kluchtige zaken, die van geen het minſte belang zijn. Nog jammerlijker is de keus van *de Schoolmeester*, als proeve van *Burgerlijke Regtspleging.* Iets beter is, *Regtbank van Koophandel te Parijs: verantwoordelijkheid van herbergiers.* Ten beſluite volgt het verſlag van een vrij romanesk geval; voorts iets over een' dommen boer, en het verhaal van een oproerig liedje, door een' dronkenman te *Parijs* gezongen, benevens deszelfs vrijſpraak door de Gezworenen. De drie laatſte geſchiedenisjes maken de zoogenaamde *Mengelingen* uit.

Eigenlijk ſtaat in het ganſche boekje niets of bijna niets, dan, hetgeen Recenſent reeds lang in de *Gazette des Tribunaux* gelezen heeft. Maar in dat Regtsgeleerd dagblad komen ook (en dit maakt er de verdienſte van uit) zeer belangrijke twistgedingen en beſlisſingen, vooral in burgerlijke en handelszaken, voor. Waarom, zoo men die *Gazette* plunderen en den roof aan ons publiek mededeelen wilde, dan toch niet *beter* gekozen? Is het, om iets *voor het algemeen* te leveren? Want voor Regtsgeleerden, die alles, wat hier voorkomt, voor zoo veel er iets uit te leeren valt, elders beter kunnen vinden, is zulk een Tijdſchrift van geen de minſte waarde. Dus *voor het algemeen?* Maar wat heeft *dat* nu aan zulk een zamenraapſel, op zijn best geſchikt,

om alwat naar regtspleging gelijkt (want dáár schijnen de voorbeelden naar uitgezocht) als ongerijmd of als bespottelijk te doen beschouwen, en voorts het hoofd met eenige verwarde denkbeelden van regtsleer te vervullen, waardoor de eenvoudige geheel van den weg wordt afgebragt? Wat zou men er van zeggen, indien eens een Medisch Tijdschrift verscheen, met het oogmerk om daarin eene aangename lectuur aan de menigte te verschaffen! Dat doel zou immers dwaasheid zijn? Maar met de Regtsgeleerdheid is het eveneens; zij is niet geschikt om het publiek te *vermaken*. Tot verdere voortzetting dezer *Astraea*, tenzij geheel anders ingerigt, dan het Voorberigt vreezen doet, kunnen wij dus den Uitgever niet aanmoedigen.

De Maan en hare Bewoners. Door H. VAN BLANKEN, *Leeraar der Wis- en Natuurkundige Wetenschappen. Met eene Kaart. Te Zwolle, bij* J. J. Tijl. 1838. *In gr. 8vo.* 25 *Bl. f* :-60.

THEODOSIUS *van Tripolis over den Bol. Door en bij denzelfden.* 1836. *In gr. 8vo.* 40 *Bl. f* :-60.

1. Hetgeen de titel belooft aangaande *bewoners* der maan, bestaat slechts in zeer weinige woorden. Er is dan ook niet veel van te zeggen; de ijdele gissingen, waártegen wijlen (helaas!) de beroemde Hoogleeraar MOLL in eene uitstekende *Oratie* waarschuwde, brengen ook geen het minste nut aan, en de droomen van onzen anders grooten HUYGENS (*Cosmotheoros*), van FONTENELLE (*sur la pluralité des mondes*) en anderen, konden gemakkelijk vermeerderd worden. Met regt vergenoegt zich de Heer VAN BLANKEN met de erkentenis, dat wij er niets van weten. Doch dit neemt niet weg, dat wij ons niet met hem verwonderen over de sterke verbeeldingskracht van eenen man, die de strepen in den *Schröter*, van elders (onder anderen uit het bekende werk van Prof. SOMMER, *Tafereel*, D. I. Pl. IX, Afb. 53, 54) bekend en hier onder de *Maankaart* afgebeeld, „voor de perspectief eener stad" kon aanzien. De Hoogl. GRIETHUIZEN heeft de gronden voor zijn gevoelen, „dat de maanbewoners in gewelfde vertrekken onder den grond leven," elders breedvoeriger uiteengezet; en, die onderstel-

ling eenmaal aangenomen zijnde, is het denkbeeld (welks *waarde* wij aan zijne plaats laten) niet zoo vreemd te achten. Het verwondert ons, dat de Schrijver niet gezegd heeft, dat dag en nacht, morgen en avond op de Maan tevens zomer en winter, lente en herfst zijn. Het werkje is anders een welgefchreven, vrij goed geordend overzigt van het voornaamfte, dat voor een befchaafd, maar onfterrekundig publiek, van den wachter onzer aarde te zeggen valt. Het is wetenfchappelijker, dan dat van zijnen ftadgenoot OOSTKAMP, die, fchoon niet genoemd wordende, in een paar aanteekeningen teregt gewezen wordt. Wij verlangden echter ook iets nopens den invloed van de maan op de aarde, met iets over ebbe en vloed. Het zal wel eene misftelling zijn, dat de beroemde HERSCHEL op bladz. 19 *befaamd* heet. Het maankaartje is te klein, om goed te kunnen zijn.

2. is het Ifte ftukje van eene Nederduitfche uitgave der *Sphaerica* van THEODOSIUS, waarop nog drie zouden volgen, blijkens het Voorberigt, geteekend 1 Julij 1836. Desniettegenftaande hebben wij het eerst onlangs ontvangen, en federt niets meer gehoord van het voortzetten eener uitgave, waarvan wij het nut nog niet inzien.

Mijne Reis naar Portugal, in de Lente van 1836. *Door* GUSTAAF VON HEERINGEN. *Uit het Hoogduitsch door* STEENBERGEN VAN GOOR. *III Deelen. Te Deventer, bij* M. Ballot. 1838. *In gr. 8vo. Te zamen* 698 *Bl. f* 7 - :

Toen Prins FERDINAND van *Sakfen-Koburg* zich, in de lente van 1836, naar *Portugal* begaf, om aldaar met de nog jeugdige Koningin-weduwe, *Donna* MARIA, in het huwelijk te treden, vergezelde hem derwaarts onze Schrijver, — in welke hoedanigheid blijkt echter niet duidelijk — en aan diens verblijf in *Portugals* hoofdftad gedurende eenige maanden is dit reisverhaal zijne geboorte verfchuldigd. De Heer VON HEERINGEN vertrok van *Koburg*, in het begin van Maart, over *Wurtzburg*, *Affchaffenburg*, *Frankfort*, *Maintz*, *Koblentz*, *Aken* en *Luik*, naar *Brusfel.* Na een verblijf aldaar van eenige dagen, begaf de Schrijver zich over *Rijsfel*, *Duinkerken*, *Grevelingen* en *Calais* naar *Londen*, en vond aldaar zijnen vorftelijken meester, met wien hij, na, zoo veel het verblijf van eenige dagen toeliet, de merkwaardigheden

van *Londen* te hebben beschouwd, scheep ging, en omstreeks eene maand na zijne afreize uit *Duitschland* te *Lissabon* aankwam. Het eerste Deel wordt besloten met de beschrijving der plegtigheden van het huwelijksfeest van het vorstelijk paar. De beide andere Deelen behelzen het verhaal van des Schrijvers verblijf gedurende twee maanden te *Lissabon*, der personen, die hij daar leerde kennen, hetgeen hij van het karakter, de zeden, gewoonten en volksvermaken der inwoners opmerkte, zijne uitstapjes in de omliggende landstreek, in één woord alles, wat hij der vermelding waardig heeft geoordeeld. Aan het einde van het derde Deel breekt het verhaal zeer onverwachts af met het berigt, dat onze Reiziger in het begin van Junij op een Fransch schip in zee stak, om met hetzelve naar *Frankrijk* te stevenen. Misschien moet dit werk een gedenkschrift zijn van het huwelijk van den *Koburgschen* Prins met de Koningin van *Portugal*. Welligt is dit ook het doel geweest, met hetwelk VON HEERINGEN Hoogstdenzelve heeft moeten vergezellen. Voor 't minst heeft de Schrijver dit reisverhaal aan Prins FERDINAND opgedragen. Het spreekt van zelf, dat het hier dan ook niet ontbreekt aan berigten en aanmerkingen, die vleijende zijn voor zijne vorstelijke Heerschappen en voor het geheele *Saksen-Koburgsche* geslacht. Evenwel wij vinden het niet zeer kiesch, dat de Schrijver van dit geslacht telkens spreekt, even als ware hetzelve eene stoeterij van huwbare Prinsen. Zoo zegt hij onder anderen: „Trouwens, leelijkheid, zelfs middelmatig„heid van uiterlijk voorkomen is nu eenmaal het erfdeel der „*Koburger* Prinsen niet; en hieromtrent behoeft de lezer mij „niet op mijn woord te gelooven: hij vrage het slechts aan „de Koningsdochters en Koninginnen, welke zij gehuwd „hebben of nog huwen zullen." De vooronderstelde bestemming van dit werk in aanmerking genomen zijnde, kan zelfs de Nederlandsche lezer het den Schrijver niet euvel afnemen, dat ook LEOPOLD van *Saksen-Koburg*, als Koning van *België*, zijn deel van dezen wierook ontvangt. „Men „moet," schrijft hij, „den man gezien hebben, om te be„grijpen en volkomen overtuigd te worden, dat hij voor de „hoogste betrekkingen in het maatschappelijke leven bestemd „was. De Koning wordt door velen bemind, en, wat meer „wil zeggen, door allen geacht. — Geene vleijerij, maar „waarheid." (Wij laten deze verzekering voor hetgeen dezelve zijn moge.) Het is dus ook niet te verwonderen, dat

de (N.B. (*)) Baron SILVAIN VAN DE WEIJER, *Belgische* Minister en buitengewoon Gezant van Koning LEOPOLD aan het *Portugesche* Hof, hier beschreven wordt, als een nog jong, maar fijn beschaafd en in de verkeering ongemeen aangenaam man. Kluchtig inderdaad is het verhaal van de eer, welke door den Commodore van een *Amerikaansch* eskader aan den Schrijver en aan zijnen vriend VAN DE WEIJER werd bewezen. Eerst de *Belgische* en daarna de *Saksen-Koburgsche* vlag werden aan den top van den grooten mast van den *Amerikaan* geheschen, en elk van beide werd met vijfentwintig eereschoten begroet. De Schrijver kan hier zelf niet nalaten, te spotten met de *Saksen-Koburgsche* vlag, die, nooit te voren op zee geweest zijnde, zich in den top van den mast van een oorlogschip even zoo weinig op hare plaats gevoelde, als een snoek op zolder. Evenwel de beide vlaggen behoefden zich voor elkander niet te schamen; want de *Belgische* is evenmin eene heldin ten zee, als te land. Meer reden tot ontevredenheid heeft voorzeker ieder weldenkende wegens de uitvallen op de Godsdienst, die de Schrijver van tijd tot tijd doet, en die door den Vertaler zorgvuldig behoorden onderdrukt geworden te zijn. Op eene lachverwekkende wijze beschrijft hij eene door hem bijgewoonde godsdienstoefening der Hervormden in *Engeland*. Hij vermaakt zich, en wil zijne lezers vermaken, met het verhaal van den dubbelen kansel, dien hij meent gezien te hebben; daar hij den voorlezer voor eenen tweeden predikant, die op een lager geplaatsten kansel staat, wil hebben gehouden, en het voor een geluk houdt, dat de onderste redenaar zwijgt, terwijl de hooger geplaatste spreekt. Ieder zal den man gelooven, als hij belijdt, dat hij met de gebruiken der *Anglikaansche* Kerk (hij mogt er wel bijvoegen der Protestantsch-Christelijke Kerk) niet bekend is. Maar juist deze onkunde ontneemt aan onzen Schrijver de bevoegdheid, om een ongunstig oordeel wegens het weinig hartverheffende der plegtigheden van die Kerk te vellen. De Schrijver geeft zich hier en daar in zijn werk uit voor Roomschgezind; maar wij twijfelen, of verstandige Roomschgezinden gediend zullen zijn met zijnen zoogenaamden lof der gebruiken van de Roomsche Kerk ten koste der Protestantsche. Ook is het juist niet zeer orthodox, dat de Schrijver de apen houdt

(*) *Nota bene*, of *Nieuwbakken*, zoo als de lezer verkiest.

voor eene eerste proeve der natuur, om menschen te vormen. Over het geheel schijnt de Vertaler zelf niet zeer ingenomen met het werk, niettegenstaande zijne aanprijzing van hetzelve in de Voorrede. Verscheidene aan den voet der bladzijden geplaatste aanteekeningen verstrekken daarvan tot blijken. De voornaamste verdienste van het werk zal, naar ons oordeel, wel daarin bestaan, dat hetzelve in eenen aangenaam onderhoudenden stijl geschreven is, en dat, daar de Schrijver mededeelt hetgeen hij gezien heeft, zijne berigten in meerdere of mindere mate van eenig geschiedkundig belang zijn. Als dagelijksch brood voor lezers, die stof tot tijdkorting noodig hebben, is dus dit werk leverbare waar. Echter wenschen wij, dat in het vervolg de kundige Vertaler zijne keuze bepale tot werken, die hij meer onbepaald aan zijne landgenooten kan aanbevelen.

De Roover. Een Drentsch Verhaal. Te Koevorden, bij D. H. van der Scheer. 1838. *In gr. 8vo.* 54 *Bl. f* :-60.

Het Voorberigt van dit stukje, met de letter V. onderteekend, berigt den lezer het volgende: Het lezen van *Jose* en *Kuser* heeft den lust bij den maker opgewekt, om ook iets in dat *genre* te vervaardigen, maar hij gevoelt minder gelukkig geslaagd te zijn. Het doel van dit dichterlijk verhaal moet zijn: *een voorbeeld te geven, hoe iemand, zelfs de braafste mensch, door den drang der omstandigheden geleid, van eene eervolle tot eene eerlooze, ja misdadige betrekking kan afdalen, zonder zelf evenwel in zijn hart opzettelijk eerloos of misdadig te zijn.* Eindelijk heeft de Dichter *willen aantoonen, wat onder de hartverscheurendste omstandigheden des levens de liefde en boven alles de Godsdienst vermag.* Wij zullen zien, of dit doel, en hoe het bereikt is.

Eerst een woord over het navolgen van *Jose* en *Kuser*. Rec. stelt de talenten van den Heer BEETS op hoogen prijs, en kent hem volmondig dichterlijk genie en talent toe. Hij zal het voortreffelijke van de beide hier genoemde stukken niet loochenen, maar meent toch tegen derzelver navolging te moeten waarschuwen. Zij zelve zijn in vele opzigten slechts navolgingen van den trant van BYRON. Maar die navolging is eene gevaarlijke klip. BYRON was een bijzonder mensch, een somber *génie*, door aanleg en gemoeds-

gesteldheid, door omstandigheden en lotgevallen tot eene zwaarmoedigheid en zwartgalligheid gebragt, die een eigenaardig karakter gaven aan alles, wat hij deed, sprak en schreef, en die zoowel den sombęren toon, als de bijtende verachting, de scherpe satire, het spotten met alwat rein en heilig is, verklaren, hetwelk alles in vele zijner gedichten is vereenigd. Maar die dichtstukken waren ook de getrouwe afdruk zijner ziel, en uit dat individuéle, uit dat onbestemde gevoel, dat wij in ieder zijner helden bijna zijn eigen beeld aanschouwen, ontleenen zij eene groote bekoorlijkheid. Maar bij ieder ander wekt die voorstelling walging. Zoodra men ophoudt, daarin des Dichters eigene ziel als te zien weêrgekaatst, gevoelt men, dat dergelijke voorstellingen van den eenen kant eentoonig, en van de andere zijde onwaar, onnatuurlijk, oneigenaardig zijn. Het was eene ziekelijke toestand des menschelijken gevoels, zeide vóór eenige jaren een *Engelsch* oordeelkundig beschouwer van de letterkunde zijns vaderlands, die BYRON zoo vele bewonderaars en navolgers bezorgde onder degenen, die voor het eigenlijk schoone zijner stukken geenen zin hadden. Hij staat alleen, onnavolgbaar, omdat zijne stukken hemzelven geheel uitdrukken, en iedere navolging is minder, dan het oorspronkelijke, omdat men er het beeld van BYRON zelven niet meer mede kan verbinden.

Zoo gaat het ook met den *Roover*. Er moet, naar des Dichters meening, ook zulk eene *Byroniaansche* tint over liggen; maar het is mislukt, omdat de zwaarmoedigheid niet in de ziel des Dichters gelijk in die van BYRON lag. Rec. is zelf een groot bewonderaar van den *Engelschen* Dichter; maar bij al zijne navolgers, en ook niet het minste bij den verdienstelijken Dichter van *Jose* en *Kuser*, hinderde hem die overtuiging, welke hem op iedere bladzijde werd verlevendigd: Dat is navolging! Dat is niet de wezenlijke afdruk van 's Dichters ziel! Het is een schaduwbeeld! Het is jagen naar *effect*, naar iets, dat niet natuurlijk is!

Het is eigenlijk den *Roover* te veel eere bewezen, over deszelfs maker als in éénen adem met BYRON of zelfs met BEETS te willen spreken. Maar de bovenstaande bedenking lag Rec. op het hart en moest er eens af. De *Roover* is in alle opzigten mislukt. WERNER, op wien het boven aangehaalde aangaande *den braafsten mensch* enz. toepasselijk moet zijn, is een ellendeling, die waarlijk weinig medelijden

inboezemt. Omdat de broeder van zijne geliefde, die hier een veinsaard genoemd wordt, hem zijne vriendschap ontzegt en dreigt zijne liefde te zullen verhinderen, moordt hij hem op de laagste wijze en wordt dan — roover. Is dat nu de drang der omstandigheden? Is er iemand, die bij het lezen van het dichtstuk den Dichter niet van leugen beschuldigt, als hij later zegt:

Wel had hij veel en zwaar misdreven,
Maar niet opzettlijk had zijn jeugd
Hem dwalen doen van 't pad der deugd;
Geen kwaad had ooit zijn ziel verheerd,
Geen zucht tot twist hem ooit verteerd,
Noch wraak of haat zijn borst vervuld.

Zeven jaren waren er sedert den moord voorbijgegaan, en hij had die jaren doorgebragt als rooverhoofdman; kon hij dan zeggen?

God weet, hoe 'k sints dien droeven dag,
Toen 't zoo noodlottig feit gebeurde,
In ootmoed steeds mijn drift betreurde!

WERNER heeft eigenlijk geen karakter, hetgeen ook uit zijn doelloos of onbeschaamd terugkeeren tot de zuster des vermoorden blijkt; en met die mislukte teekening van WERNER is het geheele plan van den Dichter mislukt.

Het heet een *Drentsch* verhaal. Waarom? Omdat de Dichter misschien in *Drenthe* woont? Eenige andere reden kan Rec. niet gissen.

Het werktuigelijke van de kunst is den maker ook nog vreemd; er zijn verscheidene regels in, waarvan de maat niet eens deugt. Eene zekere gemakkelijkheid is aan de verzen niet te ontzeggen; maar zij zijn dikwijls al zeer prozaïsch. In eene beschrijving van ALEIDE, anders niet het ongelukkigste gedeelte van het stuk, lezen wij fraaijigheden als deze:

— 't lieflijk rood,
Dat op heur wangen bloeide
Als roosjes, smolt en vloeide
In 't *leliewit van mond* en hals.

En wie die schoone leest ooit zag,

Die zoo betoovrend elk beviel
En elk graag volgen mogt met d' oogen,
Stond niet verrukt en opgetogen?

enz. enz. Wij verlangen niet naar meerdere dergelijke *Drentsche* verhalen.

Oranjes wederkomst. Vijfentwintigjarige herinnering op den 30 *Nov.* 1838. *Voorgedragen in de afdeeling Helder der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, door* J. H. SONSTRAL. *Willemsoord, aan het Nieuwe Diep, bij* C. Bakker, Bz. 1838. *In gr.* 8*vo. IV en* 36 *bl. f* :-50.

Een welgeschreven stukje, dat bij de voordragt ongetwijfeld genoegen moest geven, omdat het hart der toehoorders voor dergelijke taal geopend was, als hier wordt gevonden. Het is in goeden, levendigen stijl, en roept de gedenkwaardige dagen der gezegende omwenteling van 1813 levendig voor den geest terug. Intusschen bevat het voor de uitgave toch te weinig. Wat hier gevonden wordt, vindt men beter in het heerlijke *Gedenkstuk* van VAN DER PALM, en er ligt iets gewaagds in, het te durven ondernemen, om over hetzelfde onderwerp nog iets te laten drukken. De lezer (wij willen niet spreken van den hoorder) zou ook iets meer verwachten, dan hier gegeven wordt. Men ziet ongaarne vijfentwintig jaren terug, zonder zich tevens te herinneren, wat zij hebben opgeleverd; en, Oranje's wederkomst gedenkende, had de Redenaar, naar het oordeel van Rec., het gewigtige tijdvak, na die wederkomst verloopen, niet geheel onaangeroerd moeten laten, en over de zegeningen van die gebeurtenis moeten spreken. Plaats daartoe had hij gereedelijk kunnen vinden, indien hij de proclamatiën enz., die hier eigenlijk zeer te onpas voorkomen, had weggelaten. Het goede erkennende, oordeelt Rec. toch, dat dit stukje niet had behoeven te worden uitgegeven.

De Abdis van het Klooster Santa Maria del Nova. Naar het Engelsch van ANNA RADCLIFFE. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1838. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 540 *bl. f* 4-80.

Eene wellustige, wraakgierige abdis, een huichelachtige, boosaardige monnik, kwaadaardige nonnen, fluipmoordenaars, Inquifitie, gevangenisfen, pijnbank, brandftapel, geheimzinnigheden, belaagde onfchuld, liefde etc.: dat alles, behoorlijk ondereengemengd, zijn de elementen van dezen Roman, die zelfs niet onder de besten van ANNA RADCLIFFE behoort. Rec. hoopt, dat de degelijker kost, waaraan men ook in dit vak gewoon is, den fmaak voor dergelijke boeken zal hebben weggenomen.

Elvira van Swanenburgh. Historisch Romantisch Verhaal, uit het begin der Spaanfche onlusten, in de zestiende Eeuw. Te Rotterdam, bij van der Meer en Verbruggen. 1838. *In gr.* 8*vo.* 372 *Bl. f* 3 - 30.

De ongenoemde Schrijver biedt dezen zijnen eerfteling met zoo veel befcheidenheid aan het lezend publiek aan, dat hij reeds daardoor aanfpraak op de toegevendheid van den beoordeelaar zou hebben, ook dán, wanneer hij die in eene meerdere mate behoefde, dan inderdaad het geval is. Wij hebben dit romantisch Verhaal met genoegen gelezen. Zoo wel de ftijl als de inhoud zelf boeijen de aandacht, en houden het verlangen naar de eindelijke ontknooping op eene aangename wijze levendig. Reeds het tijdvak zelf, waarin de hier verhaalde gefchiedenis vooronderfteld wordt voorgevallen te zijn, dat tijdvak namelijk, hetwelk de grondvesting van onzen vrijen Staat door den eerften WILLEM VAN ORANJE onmiddellijk voorafging; de onftuimige en bloedige tooneelen der beeldftorming en Inquifitie, die tot inleiding verftrekten van den tachtigjarigen ftrijd tegen *Spanje*; de optreding der perfonen, die naderhand op het tooneel van deze gebeurtenis zulke gewigtige rollen vervuld hebben, — dit alles moet uit zichzelve den Nederlandfchen lezer belang doen ftellen in dit werk, hetwelk eene oorfpronkelijke vrucht is van zijn eigen vaderland. De Roman zelf beftaat in de fchildering en gefchiedenis der liefde van FRANS VAN HARTEVELDT, een Edelman, die de Hervormde leer was toegedaan, en der beminnelijke ELVIRA VAN SWANENBURGH, welke, ten gevolge van het voorbeeld harer vrome moeder en van hare kloosterlijke opvoeding, met eene vurige geestdrift aan het Roomfche Kerkgeloof gehecht was. Wat

al schijnbaar onoverkomelijke zwarigheden de gelieven moesten doorworstelen, om hunne liefde bekroond te zien, laat zich, uit hoofde van de toenmalige tijdsomstandigheden, wel voorstellen. Wij willen den lezer het genoegen der nieuwheid bij de lezing niet ontnemen, door in ons verslag eene schets of geraamte van het verhaal te leveren. Het is ons niet duidelijk gebleken, op welke wijze ELVIRA hare gewetensbezwaren, die haar de verbindtenis met eenen ketter als eene misdaad deden beschouwen, is te boven gekomen. Van eene zoogenaamde bekeering bij haar tot de leer der Hervormden blijkt niets. Maar waarschijnlijk is het de bedoeling van den Schrijver geweest, te doen vooronderstellen, dat elk der gelieven de godsdienstige overtuiging van den anderen heeft verdragen. Echter zouden wij dit wel wat duidelijker uiteengezet wenschen; want zelfs het gesprek met den achtingwaardigen Pater VAN MEERLOO, bladz. 329 en vervolgens, verspreidt hierover geen genoegzaam helder licht. In geheel het werk behandelt de Schrijver de zaken, die betrekking hebben op de Godsdienst, zoo onpartijdig, dat zoo wel de Roomschgezinde, die maar geen blind toejuicher is van de gruwelen der gewetensdwingelandij of Inquisitie, als de Protestant, die verlicht genoeg is, om het te erkennen, dat ook de geestdrijverij bij vele Onroomschen, en de beeldstorming, op eene betreurenswaardige wijze de veete onverzoenlijk hebben gemaakt, het oordeel van den Schrijver over personen en zaken zal moeten goedkeuren. Gewoonlijk zijn wij eenigermate huiverig, om eerst aanvangende Schrijvers onbepaald te prijzen. Maar de Auteur van dit werk verklaart, dat hij het plan tot deszelfs zamenstelling reeds vóór een' geruimen tijd gevormd; dat hij het zonder overhaasting, en in gelijken gang met de beoefening van dit gedeelte der vaderlandsche geschiedenis, volbragt; dat hij met naauwgezetheid, wat het geschiedkundige gedeelte betreft, de geschiedenis gevolgd heeft. Voor zoo veel wij hebben kunnen nagaan, beantwoordt het werk aan deze betuiging. Dit doet ons hopen, dat de behaalde lof den Schrijver niet zal verleiden, om het ingeslagen spoor te verlaten eener meer grondige bewerking van zijn onderwerp, dan wel eens in werken van deze soort aangewend wordt. Wij vleijen ons, dat ons beschaafd publiek, door eene gunstige ontvangst, den Schrijver zal aansporen, om verder zij-

ne krachten in het door hem gekozen vak van letterkundigen arbeid te beproeven.

Handleiding tot de kennis van onze vaderlandsche Spreekwoorden en spreekwoordelijke zegswijzen, bijzonder uit het Dierenrijk ontleend, en eenige andere opgegevene, door J. P. SPRENGER VAN EYK, *Predikant te Rotterdam, enz. Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1838. *In gr. 8vo. In alles* 198 *bl. f* 2-:

De Heer SPRENGER VAN EYK, die zich bijzonder en met regt op de vaderlandsche spreekwoorden schijnt toe te leggen, levert hier eene nieuwe bijdrage tot derzelver kennis. Het werkje bevat voornamelijk, gelijk de titel uitwijst, de spreekwoorden van *dieren* ontleend, waarop wij geene, dan voor de vermelding te onbeduidende, aanmerkingen hebben. Voorts de opheldering van eenige, vroeger als duister opgegeven, waarbij de Eerw. verzamelaar ook van ons vorig verslag gebruik heeft gelieven te maken, hetgeen ons aanspoort, om ook thans weder de weinige ruimte, waarover wij beschikken mogen, te gebruiken tot het beproeven der verklaring van eenige, naar welker oorsprong en zin gevraagd wordt. Van de spreekwoorden, van dieren ontleend, missen wij slechts een: *het is mossel of visch*, van zeer kleine menschen en kinderen gebruikt wordende. Misschien ontbreken nog enkele, doch wij herinneren ons geene.

Als Paschen komt op een Zondag, is elk een kind van zijn eigen vader. Paschen komt *altijd* op Zondag. De waarheid echter, dat elk een kind van zijn' eigen vader is, schijnt al te blijkbaar, om tot een spreekwoord gebruikt te worden. Wil het misschien *ironisch* opgevat zijn? Het kan dan beteekenen, óf: *het spreekt immers van zelf, het lijdt geen twijfel, of elk is het kind van hem, die openlijk als deszelfs vader bekend staat*; óf: *zoo zeker als het op een' Zondag Paschen is, zoo zeker is het ook, dat elk een kind is van dien, die deszelfs eigen* (ware) *vader is.* Wij hebben het spreekwoord echter nooit gehoord.

Een groene kersmis maakt een witte Paschen. Dit schijnt eene weêrkundige opmerking, op ondervinding gegrond. Wanneer het met Kerstijd nog open en gunstig weder is, zoodat

het groen der weiden nog niet is verdord, dan heeft men eenen laten nawinter te wachten, en is er kans, dat om den tijd van Paschen eene witte wereld (een besneeuwde grond) zijn zal. Overdragtelijk zou het spreekwoord kunnen beteekenen: Uitstel van rampen is nog geen afstel.

Hij is zoo stout, alsof hij nog een lijf in de kist had. De *kist* is hier eene *voorraadskist* (misschien ontleend van de zeelieden of dienstboden ten platten lande, die meestal hunne kleederen enz. in eene *kist* bewaren, gelijk bij de steedsche dienstboden de ladetafel of sluitmand daartoe het bevoorregte meubel schijnt te zijn.) *In de kist* is dus *in voorraad*, en de beteekenis is: *hij is zoo stout, hij geeft zoo weinig om zijn leven, alsof hij nog een ander ligchaam in voorraad had*; in *petto*, bij wijze van *kabel op zolder*.

Hij meent, dat hij goud zal drinken uit een horentje. Geen onwaarschijnlijker ding, dan zich dit voor te stellen. Dus: *hij stelt zich het onmogelijke* (vooral ten aanzien van winst of geld, *goud*, te bekomen) *als zeker voor.* Onze voorouders gebruikten *drinkhoorns*.

Hij speelt er mede, als Jan Potage met zijn muts. — *Hij gaat er zeer los mede om. Jan*, eigenlijk *Jean Potage*, is de kermishansworst, gelijk *Polichinello*, wiens naam in *Poesje-nel* is verbasterd, en *Pierrot*. Het is aardig, om deze opmerking van SCHELTEMA hier mede te deelen; dat dit wezen naar de volks- of meest geliefde spijze zijnen naam heeft, bij de Duitschers *Hansworst*, bij de Engelschen *Jack Pudding*, bij de Italianen *Macaroni*, bij de Franschen *Jean Potage*, en bij onze voorouders *Pekelharing*. (*) Ons dunkt daarvan de reden te liggen in het oorspronkelijke denkbeeld van den *Vastenavondgek*.

Alle dagen een draadje, is een hemdsmouw in het jaar. Eenvoudig. *Wat men bij beetjes gelijk, dikwijls herhaalt, levert door den tijd nog al iets op. Vele kleintjes maken een groot.*

Als de Abt de teerlingen geeft, dan mogen de monniken wel dobbelen. Dit zal zeggen: *als de grooten* (b. v. overheden, ouders, heeren en vrouwen) *de gelegenheid geven tot vermaak, uitspanning of dergelijke, dan is het niet te verwonderen, wanneer de geringeren* (onderdanen, kinderen, dienstboden) *er goed het hunne van nemen.*

(*) *Gesch. en Letterk. Mengelw.* D. IV. St. 2. bl. 265.

Als 't regent en de zon schijnt, dan is het kermis in de hel. Kermis en *hel* zijn dingen, nog ruim zoo tegenstrijdig als *regen* en *zonneschijn.* Met dat al weet ik er geen weg mede, en vergenoeg mij dus tot nogtoe met de lezing *hal* voor *hel.* Als het regent en de zon schijnt, wanneer een zoele zomerregen tusschen de koesterende zonnestralen doorvalt, is er kermis, vreugde, in de *hál*, bij de *slagters;* want dan groeit het voedzaam gras der weide en het vee wordt vet. Deze uitlegging is althans minder gemeen, dan: *een zonneschijntje tusschen de droppels, is eene voorbijgaande vreugd, zoo als een kermispret voor de veroordeelden zijn zou. Moet* echter het spreekwoord den laatsten zin hebben, dan zijn wij blijde, dat onze taal zulke niet vele telt.

Hij is mors dood; zoo dood, alsof hij vermorzeld was.

Hij weet wel te parlesanten. Dit woord, meestal als vrij gelijkluidend met *babbelen* gebezigd, houden wij voor een overblijfsel uit den tijd der overheersching en het verblijf van de *Spanjaarden* hier te lande, en verbastering van hun vloeken of zweren *par los Santos*, bij de Heiligen.

Onzes ondanks moeten wij eindigen, en hebben misschien reeds meer plaats ingenomen, dan oorbaar was. Wij verlangen naar het vervolg.

Beginselen der Teekenkunde, als eene Inleiding tot de hoogere Teekenkunst, voorgesteld op vijftig Platen, door C. MEYBOOM. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1838. *f* 7-50.

Offschoon ons Tijdschrift meer bepaald aan de beoordeeling van werken uit het gebied van Wetenschappen en Letteren gewijd is, willen wij echter van het bovengenoemde ons toegezonden werkje gaarne eenig verslag geven. „Leven wij," gelijk de Heer MEYBOOM met regt zegt, „in een' tijd, waarin de teeken- en schilderkunst, ter bevordering van eenen goeden en zuiveren smaak, zoo algemeen zijn geworden, dat er bijna in alle plaatsen van eenige beteekenis kunstgenootschappen en tentoonstellingen bestaan; zoodat het voor den beschaafden mensch, van welken men in onzen tijd, behalve de grondige kennis van zijn vak, eene zekere mate van algemeene kennis vordert, eene behoefte is, niet geheel en al een vreemdeling in deze kunst te zijn;" zoo verheugt het

ons, met kennis van zaken en bij ondervinding, te kunnen zeggen, dat er vele Kunstgenootſchappen gevonden worden, waar het onderwijs, vooral in de teekenkunst, op de doeltreffendſte wijze wordt aangewend, en waar het in geenen deele ontbreekt aan de geſchiktſte handleidingen, om dit onderwijs, zoowel theoretisch als practisch, aangenaam en voor den leerling nuttig te maken; hoezeer wij het toeſtemmen, dat er in onze taal geen *volledig* handboek voor jonge Schilders beſtaat. Het elementair teekenboek, hetwelk de Schrijver en Teekenaar met dit werk beſloot te vervaardigen, vinden wij, daar het bijna noodzakelijk is geworden, dat een ieder iets van de teekenkunst wete, daartoe niet ongeſchikt, vooral daar de voorbeelden, hier genomen uit het dagelijkſche en wel uit het huiſelijke leven, overal door den onderwijzer te vinden, en bij het elementair onderrigt dus zeer geſchikt zijn, om den leerling een juist denkbeeld van de vormen te geven. In zeven afdeelingen heeft MEYBOOM dit teekenboek geſplitst: 1: 2 *bladen met de noodzakelijkſte meetkundige figuren, die de teekenaar moet kennen, en met pasſer en liniaal moet kunnen vervaardigen*; 2: 8 *bladen met regte lijnen en regtlijnige meetkundige figuren*; 3: 8 *bladen met gebogene lijnen en gebogene meetkundige figuren*; 4: 6 *bladen met regtlijnige, perſpectief geſchaduwde voorwerpen*; 5: 14 *bladen met kromlijnige, perſpectief geſchaduwde voorwerpen*; 6: 10 *bladen met de eerſte grondbeginſelen der doorzigtkunde enz.*; 7: 2 *bladen met aanwijzing van het invallen van zonne-, kaars- of fakkellicht, alsmede van den weêrſchijn in het water.*

„Het wezenlijke van de eerſte beginſelen in de teekenkunst," zegt de Schrijver, „moet vooral daarin beſtaan, dat de leerling door dezelve de meest voorkomende grondvormen der ligchamen leere kennen, die men aanvankelijk met pasſer en liniaal moet doen vervaardigen." Wij moeten voor een gedeelte hierin met den Heer MEYBOOM verſchillen. Het oog moet, ja, op voorwerpen geoefend worden; maar met het teekenen van wiskunſtige figuren, met pasſer en liniaal te beginnen, vinden wij minder geſchikt, daar het vooral bij den aanvang alleen te doen is om de hand te gewennen aan de behandeling van het potlood of krijt, en men deze zoowel als het oog geheel moet vrijlaten, die nu al dadelijk daardoor aan banden worden gelegd. Wat in de Toonkunst de beoefening der *gammes* voor eene goede en vlugge

vingerzetting is, is in de Teekenkunst het maken van lijnen, in allerlei rigtingen, ter verkrijging van eene vaste hand.

Wat echter, deze wijze van behandeling zich voorgesteld hebbende, de Heer MEYBOOM in de verschillende afdeelingen over de opgegevene onderwerpen zegt, is over het algemeen zeer juist, hoezeer hier en daar minder breedvoerigheid de duidelijkheid zoude bevorderd hebben. Zulks is, onzes inziens, vooral het geval in de zevende afdeeling, waarin over de eerste grondbeginselen der Doorzigtkunde gehandeld wordt; hebbende de Schrijver echter een nuttig werk verrigt, door eene bijzondere afdeeling aan de grondbeginselen van licht en schaduw te wijden, daar dit vooral bij het bouwkundig teekenen van hoog belang, en men buiten twijfel bij het onderwijs hierin nog niet op de ware hoogte der beoefening gekomen is.

Veel nieuws ontmoeten wij hier niet. Betrekkelijk de Perspectief treffen wij hier, wat de voorbeelden aangaat, bijkans dezelfde aan, die wij in de Fransche en Duitsche uitgave der *Perspectiva practica*, alsmede bij VAN HOUTEN, DESARGUES en anderen reeds vinden; en wanneer wij, bij den voortgang der kunst, den belangrijken voorraad van voorbeelden, b. v. voor het ornament van SOYER, KRAFFT, PLÓN, en voor het handteekenen in de *Cours élémentaire* van CHATILLON, benevens de studiën van REVERDIN, JULIEN en dergelijke niet bezaten, zouden wij, om van een dergelijk werkje als dat van MEYBOOM te spreken, de vóór 30 jaren uitgekomene stukjes van NUMAN, *de beoefening der teekenkunde door de eerste gronden der meetkunde gemakkelijk gemaakt*, waar de figuren vast, kantig en geestig geteekend zijn, ook nog in onzen tijd geheel niet verwerpelijk vinden, maar hetzelve ook nog hoogelijk, bij het onderhavige werkje, voor het onderwijs aanprijzen.

De teekening der figuren kon over het algemeen wel wat juister zijn, en als voorbeelden, ter verkrijging eener goede manier van opschaduwen, zouden wij ze breeder en fikscher gewenscht hebben, daar vele weinig effect van licht en bruin hebben. Ook de steendruk laat nog al wat te wenschen over. — Nut te stichten, heeft de Schrijver zich ten doel gesteld. Wij eindigen dus ons verslag met zijnen wensch, „dat zij, die deze grondbeginselen gebruiken, eenig nut daarvan mogen hebben;" er tevens den onzen bijvoegende, dat de grondige kennis der Teeken- en Schilderkunst, bij

eene smaakvolle beoefening en aanmoediging van verdiensten, moge strekken tot verhooging van den bloei en den roem der Hollandsche Schilderschool.

Nagelaten Gedichten van SIMON STIJL, *Schrijver van de Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden. Mengelpoëzij. Te Leeuwarden en Harlingen, bij* G. T. N. Suringar *en* M. van der Plaats. 1837. *In gr. 8vo. XVI en* 158 *bl.* *f* 2 - 40.

Gelijk wij vroeger de *Tooneelpoëzij* van den als Geschiedschrijver beroemden STIJL met welgevallen ontvingen, zoo verheugt ons ook thans de uitgaaf zijner nagelaten en gansch niet onverdienstelijke *Mengelpoëzij*. Juistheid en scherpzinnigheid van denkbeelden, gemakkelijkheid en bevalligheid van uitdrukking vereenigen zich met dichterlijken stijl en vrij zuivere versificatie. Hooge vlugt, welige verbeeldingskracht, diepte van gevoel, ware heerschappij over taal en dichtvorm moet men hier niet zoeken. Men ziet overal den helderdenkenden, belezenen en smaakvollen man, die op eene waardige wijze zich in dichtmaat uitdrukt; nergens den door zijn gevoel overstelpten Dichter, die (gelijk VAN DER WOORDT het noemt) *lucht in lied'ren zoekt*. Vandaar, dat wij het meeste behagen scheppen in zijne punt- en sneldichten, die meestal fijn geestig zijn; terwijl zijne zoogenaamde lierzangen ons leerdichten in lyrischen vorm schijnen, welke wij als *leerdichten* prijzen kunnen, maar waaraan de lyrische verheffing doorgaans ontbreekt. Aardig en lief zijn de minnedichten; ze zijn galant en bevallig. Maar BILDERDIJK zegt met reden van HOOFT, dat hij wel galanterie, maar geene liefde kende. Dit meenen wij ook van STIJL te mogen zeggen, althans naar zijne fraaije en geestige minneliederen te oordeelen, waar wij meer den jongeling in hooren, die aan de schoonen zijn hof maakt, dan den Dichter, wiens hart door de pijlen der liefde in waarheid *gewond* is. Mogelijk zal iemand denken, dat wij dus niet gunstig over deze poëzij oordeelen. Die ons alzoo verstaat, misduidt onze meening; maar er is eene oneindige verscheidenheid in de werken der kunst, en een dichtbundel kan zich boven het middelmatige verre verheffen, zonder daarom nog den hoog-

ften prijs op den Zangberg te verdienen. Wij befluiten onze beoordeeling met mededeeling der volgende *Spreuken:*

Een philofooph, die breed van 't fchoon der Dichtkunst handelt,
Wil leidsman zijn, waar hij den weg niet heeft gewandeld.

Een enkele inval, die wat geestig is en aardig,
Is menig Neêrduitsch boek in groot octavo waardig.

Een nieuwe dwaling, die eene oude dwaling bant;
Ziedaar 't gefchiedboek van het menfchelijk verftand.

Een ftomme fchoonheid, of die onbedachtzaam fpreekt,
Gelijkt een fraaie bloem, waaraan de reuk ontbreekt.

Als iemand u te veel vertelt van zijn gebreken,
Zeg, dat gij hem gelooft, hij zal u tegenfpreken.

Wij wenfchen ten flotte ook dezen bundel vele lezers en koopers, en twijfelen niet aan de vervulling van dezen wensch.

De brave Vrouw, Blijfpel in vijf Bedrijven, door H. J. FOPPE. *Te Amfterdam, bij* M. Westerman en Zoon *en* C. van Hulst. 1836. *In kl. 8vo. X en* 162 *bl. f* : - 80.

Eerst in Sprokkelmaand 1839 is aan Recenfent dit in 1836 uitgegevene Blijfpel van nu wijlen H. J. FOPPE geworden. Het is dus buiten zijne fchuld, dat de aankondiging daarvan in dit Tijdfchrift zoo fpade gefchiedt.

De knoop van dit Blijfpel is vrij gelukkig gelegd, de verwikkeling is toereikend, en de uitkomst bevredigend. Het ftuk moet bij de vertooning hebben voldaan. De karakters zijn mede goed volgehouden. Maar zijn dezelve allen, en is veel van hetgeen hier voorkomt wel natuurlijk genoeg, dat men zich iets dergelijks in het werkelijke leven, dat toch in het *Blijfpel* wordt afgemaald, zou kunnen voorftellen? Dit is eene andere vraag. De Heer *van Galen* komt ons wat al te goed en onnoozel voor, en dat voor iemand, die toch anders wel bij zijn verftand is. Mevrouw *van Galen*, die langzamerhand, ten gevalle harer arme nabeftaanden, haren man zou geruïneerd hebben, doch fteeds eene brave vrouw wil *fchijnen*, gelijk zij dat naderhand, bij het inzien

harer vorige verkeerdheden, nog eindelijk wordt; deze vrouw schijnt ons zóó onnatuurlijk verkwistend met geld en kostbaarheden om te springen, dat men niet begrijpt, hoe het mogelijk is, of zoo ja, hoe dit haren man niet meer in het oog valt. Hij bespeurt wel iets, maar laat zich toch telkens weder misleiden. Even raadselachtig is het, waar *Vernuil* toch al het ontvangene geld *zoo spoedig* mede weghelpt. Maar wij weten het: in de meeste Blijspelen moet men daar zoo wat aan toegeven. *Babet*, als edeldenkend meisje en pligtlievende, schoon onderdrukte dochter uit vroeger huwelijk van den Heer *Van Galen*, is goed geteekend. Ook de listige gezelschapsjufvrouw *Kips* is gelukkig volgehouden. *Babet's* als huisknecht *Willem* vermomde minnaar, *Willem Jan*, Baron *van Roos*, bevalt ons zeer wel; maar de vermomming zelve, het gaan dienen als knecht, is ons iets hoogst onwaarschijnlijks, daar er toch zoo vele andere middelen te vinden waren, en een Baron niet ligt tot zulk eenen stap komt. Vooral is dit hier waarheid, daar er jaren schijnen voorbijgegaan te zijn, gedurende welke hij zijne liefde in het hart verborg. Waarom dan niet reeds eerder zulk een avontuur ondernomen? Intusschen hangt geheel de *intrigue* aan deze vermomming. Op het tooneel moet de uitwerking daarvan veel tot het welslagen hebben medegewerkt.

De versificatie is veelal zwak, en geheel het stuk zou gewonnen hebben bij bekorting. Het is waarlijk te lang, 162 bladzijden! — Bl. 14 hindert ons: „Waar *of* ik ging of „stond." Bl. 57, 58:

Kwame er
„Ook *wie* er kwame!.... *ik* blijf bestendig aan uw bed."

Dat in de uitspraak luidende: *Kwamer ook wie er kwame*, schijnt ons te zweemen naar hetgeen wij ons voorstellen van de taal der *Namaquas*, de buren der *Hottentotten*.

Bl. 92:

„De Heer Vernuil, wat dunkt u? | heeft het zelf gedaan."

lijdt de middelrust nergens anders dan achter *u*, na de zevende lettergreep, eene daarvoor niet te dulden plaats.

Bl. 93: „'k Hou niet van *brallen*." *Brallen*, voor *pralen*, en daardoor voor *snorken* of *zich beroemen*, bevalt ons zelden, en vooral niet in een Blijspel.

Bl. 100. Wij behoeven naauwelijks te zeggen, wat er valt aan te merken op deze twee regels:

„ Ik ken het middel nu, 'k wend met verstand en trouwe,
„ Dat middel, — hoe 't mij hard vall'! — aan bij mijne vrouwe."

Als men het naar den gewonen kadans leest, krijgt men: *Dat middel, hoe 't mij hard — val aan bij mijne vrouwe!!*

Bl. 109. Mevrouw *van Galen*:
„ Meer prachtig, en dat zegt toch...."

Babet valt in:

Ik beklaag de vrouwen.

Die afbreking bij *toch* is weder stuitend: waarom eindigt Mevrouw *van Galen* niet met *zegt*, en begint *Babet* niet: *Neen! ik beklaag de vrouwen*, of op dergelijke wijze?

Bl. 117:
„ *Me is* uw *bezit* ontzegd; maar *liefde* is 't mij vergund,
„ Tot mijnen jongsten snik, u duurzaam toe te dragen."

Dat ME IS *uw bezit ontzegd*, in plaats van *uw hand is mij ontzegd*, is stellig *mis*, zoo als het nu klinkt.

Bl. 120: „ Is mij uw *duur bezit* ontzegd —"

De Schrijver meende zeker *dier* voor *dierbaar*; doch waarom niet aldus: *Is mij uw lieve hand ontzegd?*

Bl. 158:
„ Uw regterhand!... beseft gij, | wie gij derven moet?"

Ook hier valt de rust tusschen de 7de en 8ste lettergreep.

Als wij ons oordeel zamentrekken, dan bezit dit Blijspel veel goeds, maar is te *gerekt*, en de *beschavende hand* heeft er aan ontbroken.

Ada van Holland, *door* H. N. SIEBURGH. *II Deelen. Te Amsterdam*; *bij* Gebr. Diederichs. 1838. *In gr. 8vo. XII*, 248 en 287 *bl. f* 5-20.

Rec. had de *Trudesinde* van den Heer SIEBURGH niet gelezen en nam onbevooroordeeld dezen tweeden roman in handen. Het eerste woord van het boek intusschen stuitte hem reeds. *Predicaat* leest men boven datgene, wat tot voorberigt moet strekken. Het gebruik maken van dit vreemde woord, dat nergens toe dient, toont een jagtmaken op zonderlingheid, dat van jammerlijken wansmaak getuigt. Trouwens van wansmaak van allerlei aard is dit boek vol. De man schijnt *origineel* te willen wezen, en gelijk de meeste menschen, die dit *willen* zijn, wordt hij laf. Welk gevoel voor het schoone de Heer SIEBURGH bezit, ontdekt men, wanneer men hem hoort zeggen, dat hij „nachten achtereen zich onledig zou kunnen houden met de zotteklap van BULWER's *Master Pelham* of met de ingewikkelde zamenstellingen van SPINDLER, terwijl hij daarentegen met *de Verloofden* van MANZONI in zijne armen in slaap zoude kunnen vallen, zonder de waarde van dezen roman in het minst te kort te doen. Rec. zal ook aan de waarde van BULWER's *Pelham* noch aan die van SPINDLER's *Jood* iets te kort doen; maar een man, die geen meer gevoel bezit voor de talrijke schoonheden van MANZONI's meesterstuk, waarover geheel *Europa* heeft uitspraak gedaan, moest de pen van het papier afhouden en zich niet verbeelden een' roman te kunnen schrijven. Het komt hier niet op den trant aan; het is de waarheid, de natuurlijkheid der teekening, het is de kennis van het menschelijk hart en leven, het is de geestigheid en luim, het is de diepe, maar eenvoudige *pathos*, het is de warmte des godsdienstigen gevoels, waardoor dat boek uitmunt, en waardoor het in de oogen, niet enkel van kunstregters, maar van allen, die gevoel voor het schoone en goede hebben, zich verre verheft boven zoo vele andere romans, oneindig verre boven den hier blijkbaar hooggeprezen *Notre Dame de Paris* van V. HUGO, wiens afzigtelijke gruwelen en wellustige schilderingen de verachting van alle weldenkenden verdienen, en het doen betreuren, dat een man van zooveel talent, als HUGO, zijne gaven zoo jammerlijk misbruikt.

De Heer SIEBURGH volgt althans in woestheid, gruwelijkheid, gemeenheid, het voorbeeld van onze *Fransche* nabuiren, maar heeft gelukkig hun wegslepend schrijftalent niet. Het kost moeite, deze beide deelen, schoon anders niet digt

gedrukt, door te worſtelen, den draad vast te houden, die wel iets van het ingewikkelde van SPINDLER heeft, maar de moeite der ontwarring niet beloont, noch ook uitlokt, om die ontwarring te beproeven.

De Heer SIEBURGH verhaalt in zijn *Predicaat*, dat hij naar *Oostindië* vertrekt. Wij wenſchen hem daar allen voorſpoed, en eene betrekking, die hem voor het ſchrijven van romans bewaart. Schrijft hij weder, dan zoeke hij zijne aardigheden in iets anders, dan in ſmakeloos misbruiken van bijbelſche uitdrukkingen of heilige zaken, en verſchoone ons ook van geestigheden, als die op bl. 228 van het eerſte deel, waar wij lezen: „ Hij had voor zijne gepleegde euveldaad „ eenen affchrik, als JODOCUS HERINGA voor de jeneverlucht." Dit is even laffe als onbetamelijke ſpotternij met eenen achtingwaardigen man, wiens pogingen, om de pest onzer maatſchappij te ſtuiten, ook dán nog verdienen geëerbiedigd te worden, wanneer men de door hem gebezigde middelen minder doelmatig keurt.

Het boek verdiende den goeden druk niet; maar de vignetten hebben al evenveel verdienſte als de inhoud.

Boekbeſchouwing.

No. IV, bl. 188, reg. 3, leze men: elke beoordeelaar.
VI, bl. 238, reg. 7. v. o. moeten achter *genieting* geene „ ſtaan.
bl. 244, reg. 17: POGONATUS.
bl. 245, reg. 13: in aanraking.
bl. 258, reg. 10 v. o.: evenzeer gold van, enz.

Mengelwerk.

No. IV, bl. 161, reg. 11 leze men: *Perthſhire.*
bl. 195, reg. 3: dien.
bl. 196, reg. 2 v. o.: zonde.
No. V, bl. 236, reg. 1: welken.
bl. 246, reg. 2 v. o.: wenſchenswaardig.
bl. 257, reg. 6: het begin van 1828.
bl. 258, reg. 6: *van mijnen Hespes.*
bl. 258, reg. 1 v. o.: zijn oude vriend.
No. VI, bl. 274, reg. 4 v. o.: langzamerhand.
bl. 279, reg. 6: de mensch is maar één.
bl. 280, reg. 11 en 12: den allervroegſten.
bl. 314, reg. 12 v. o.: den klank.

BOEKBESCHOUWING.

Disputatio de Christianorum vexatione Decianâ, quam — pro gradu Doctoratus publico et solemni examini submittit TACO HAJO VAN DEN HONERT. Amstelodami, typis *C. A. Spin.* 1838. formâ 8vâ. Pagg. XII, 122.

De Schrijver dezer niet onbelangrijke Verhandeling, *over de vervolging der Christenen onder* DECIUS, heeft zijne studiën aan het Amsterdamsche *Athenaeum* voltooid, en was nu tot het verwerven van den graad van *Doctor* in de Theologie verpligt. De keus van het onderwerp is gepast, en de uitvoering getuigt van welbesteden tijd en van aangeleerde kundigheden, die grond geven, om iets van den jongen *Doctor* te wachten, dat van meer belang zal worden geacht. De Kerkgeschiedenis wordt thans meer dan vroeger behandeld ook door jonge lieden. Voor hen heeft dit onderwerp iets uitlokkends. Misschien loopt men te eenigen tijde gevaar, gewigtiger studiën te verzuimen. Hoe meer de geschiedenis, zoo als dezelve thans *pragmatisch* behandeld wordt, het jeugdig gemoed aantrekt, zoo veel te minder behoort die studie te worden aangemoedigd bij hen, die welligt de hoofdzaak, Bijbelstudie, te veel uit het oog verliezen. De beste geschiedenis is, waar het leven van JEZUS en van de Apostelen behandeld wordt. Daar is geest en leven. De Kerkgeschiedenis behelst, op weinige uitzonderingen na, meestal proeven van de dwaasheid der menschen. Deze aanmerking wilden wij niet terughouden. Wat hoofdzaak is, moet hoofdzaak blijven. Dit is althans ons geloof en onze overtuiging.

Indien men dan uit de Kerkgeschiedenis een onderwerp ter behandeling kiezen wil, dan is die keus de beste, welke zich bepaalt tot eenig tijdvak, waarin de Christenen vervolgd werden. Dan toch ontdekt men uitmun-

tende voorbeelden van geduld en moed onder het vreesselijkst lijden, welke ons van de kracht des geloofs in den Heiland der wereld levendig overtuigen. Zulk eene vervolging was die onder Keizer DECIUS. De behandeling ging ook niet boven de krachten van een jong mensch, die bewijs geeft, dat hij zijnen tijd goed besteed heeft.

Na gepaste *Inleiding*, p. 1—18, verdeelt zich de Verhandeling in twee Hoofdstukken: I. wordt die vervolging ontwikkeld voorgedragen, p. 19—63. II. worden de velerlei uitwerkselen dier vervolging aangewezen, p. 64—110. In een *Aanhangsel* wordt de waarheid van deze vervolging betoogd tegen een' ongenoemden, die alles, wat daaromtrent verhaald werd, voor een verdichtsel hield, p. 111—120.

Zonder ons met de aanwijzing van verdere onderdeelen op te houden, zullen wij den inhoud dezer Verhandeling zoo beknopt mogelijk opgeven. Het *Edikt van* DECIUS ter vervolging van de Christenen is verloren gegaan. Wat dit *Edikt* inhield, behoort met oordeel des onderscheids uit oude Schrijvers afgeleid te worden. Dan blijkt, dat DECIUS vooral de Bisschoppen en Opzieners der Gemeenten streng wilde behandeld hebben. Het was hem toch te doen om zijne voorvaderlijke Godsdienst te handhaven en zijn eigen gezag te vestigen. Die vervolging strekte zich verder dan al de vorige uit, omdat geen Landvoogd, maar de *Keizer* daartoe bevel gaf. Te *Rome* was die vervolging niet zeer wreed en geweldig. DECIUS zelf, als zijnde zachtaardig, was van deze matiging oorzaak. In *Afrika* werd zij te *Carthago* vooral door het aangekomen *Edikt* hevig. In *Egypte* was te *Alexandrië* reeds een jaar vroeger eene vervolging tegen de Christenen begonnen; maar door het *Edikt* werd zij hevig en strekte zich uit tot geheel *Egypte*. In *Palestina*, *Syrië*, *Phoenicië*, *Pontus* en *Asia proconsularis* had die vervolging evenzeer plaats; maar daaromtrent verhaalt de Geschiedenis niets, waarop is staat te maken. Die vervolging heeft geduurd bijna

twee jaren, (250—251.) Het is waarfchijnlijk, dat reeds op het einde van het jaar 250 de vervolging is verflaauwd. Deze vervolging had onderfcheidene uitwerking. Sommigen bleven ftandvastig. Hun werden de eernamen *Martyres*, *Confesfores*, *Stantes*, gefchonken. De anderen vielen af, en ontvingen de namen *Lapfi* (*gevallenen*.) Deze werden wederom verdeeld in *Sacrificati*, die den Afgoden hadden geofferd, in *Thurificati* die den beelden wierook hadden gebragt, en *Libellatici*, die van de Heidenfche overheid vrijbrieven tegen vervolging hadden verkregen of gekocht. Deze namen veroorzaakten hun groote moeijelijkheden, om als Christenen wederom te worden aangenomen. En dit alles gaf aanleiding tot meer dan ééne fcheuring; als die van FELICISSIMUS en van NOVATIANUS. Hierdoor werd ook de zucht voor afgezonderd leven onder de Christenen meer voortgeplant. De hoofdfom is, dat er uit die vervolging onder DECIUS voordeelen zijn voortgevloeid, maar dat het ook aan fchadelijke uitwerkfelen niet heeft ontbroken.

Het Latijn is ons voorgekomen vloeijend en goed te zijn. De volgende niet aangeteekende fouten deelen wij mede: *benevolisfimum*, *Praef.* p. IX, *coagmentata*, p. 15, *infitabantur*, p. 102.

De Heer VAN DEN HONERT moge, naar onzen wensch, fpoedig gelegenheid vinden, om zijne verkregene kundigheden ten nutte van de Gemeente des Heeren aan te wenden!

PAULUS, *de Apostel van onzen Heer* JEZUS CHRISTUS. *Door* T. F. UILKENS, *Predikant te Lopperfum. IIde of laatfte Deel. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1838. *In gr. 8vo.* 444 *Bl. f* 3-80.

Met genoegen heeft Ref. ook het tweede of laatfte Deel des bovenftaanden werks gelezen; en bij het beoordeelend verflag, dat hij van het eerfte in dit Tijd-

schrift voor 1838, N°. XVI, bl. 665, gegeven heeft, vindt hij thans niet veel te voegen. De Schrijver is ook hier aan de historische waarheid volkomen getrouw gebleven, en uiterst spaarzaam geweest, om zich aan de dichterlijke fictie toe te geven, zoodat men op vele plaatsen al zeer weinig van de romantische inkleeding gewaar wordt, en niet anders dan een periphraserend en wel eens wat droog verhaal der lotgevallen van PAULUS leest, waarbij zelfs hier en daar aanmerkingen gevoegd worden, die men welligt in een werk van dezen aard niet zoeken zou, zoo als b. v. bl. 33, 34, over de waarheid der wonderwerken, of bl. 258, over de echtheid der werken van HOMERUS en OSSIAN, welk een en ander zich daarenboven zoo niet met een enkel woord laat bewijzen. — Voorts zijn hier ook wederom treffende natuurtooneelen of landbeschrijvingen ingevlochten. — Niet onaardig is de fictie, bl. 139 env., waar de Hoofdman, die bij het kruis van JEZUS gestaan had, als Praetor van een Romeinsch legioen, de reisgenoot van PAULUS is, en met hem over de zaak des grooten Kruiselings in gesprek komt; en, daar hij bl. 145 gezegd wordt, zeer verblijd te zijn, dat hij hem daarover te *Athene* weder zal kunnen hooren, is het wonder, dat men hem aldaar niet wedervindt. — Op het einde, waar de zekere geschiedenis ons geheel verlaat, heeft de Schrijver zich ook niet verre in de verdichting verdiept, en zich gespoed, om zijn werk ten einde te brengen, maar het echter gelukkig daarheen gerigt, dat PAULUS op eene geweldige wijze om het leven komt. — Van kleine vergissingen, waarvan sommige wel drukfouten kunnen zijn, wil Ref. niet te veel gewagen, zoo als b. v. bl. 40, 26sten, lees 2den Psalm; bl. 133, *uitzuigen*, l. *uit-* of *doorzijgen*; bl. 156, ELEANDER, l. CLEANTHES; of bl. 94, waar gezegd wordt, dat „het huwelijk van eenen Israëliet met eene „vreemdelinge ongeoorloofd en bij de wet verboden „was," hetwelk niet onbepaald beweerd kan worden; of bl. 121, waar het aangehaalde gezegde van PAULUS

uit *Phil.* I: 12—14 immers niet, gelijk de Schrijver zegt, op de Gemeente van *Philippi* zelve, maar op het te *Rome* voorgevallene ziet, waar de Apostel zich toen bevond. — Over enkele punten, omtrent welker beschouwing Ref. eenigzins van den Schrijver verschillen zou, acht hij het min gepast, bij een werk van dezen aard uit te weiden; te minder, daar in alles een goede, d. i. heldere en Christelijke geest heerscht. Moge het dan al geen meesterwerk in de Romantische Literatuur te noemen zijn, het is nogtans een goed boek, dat zich den beschaafden beminnaar van Bijbelsche lectuur met genoegen laat aanbevelen.

Leerrede ter vijfentwintigjarige gedachtenis van Nederlands verlossing in 1813; *uitgesproken den* 18 *November* 1838, *door* I. J. DERMOUT, *Hofkapellaan van Z. M. den Koning en Predikant te 's Gravenhage. Te 's Gravenhage, bij* S. de Visser en Zoon. 1838. *In gr. 8vo.* 34 *Bl. f* : - 50.

Een meesterstuk inderdaad! De arbeid van den hooggebaafden Redenaar behoeft anders noch onzen lof, noch onze aanprijzing; maar *iets* moeten wij van deze Gedachtenisrede zeggen. Hoe gepast de keuze zij van den tekst, *Dan.* III: 29b. *Daar is geen andere God, die alzoo verlossen kan*, behoeft niet gezegd te worden. De inleiding, vol vaderlandsch gevoel en blijde herinnering aan November 1813, wekt en stemt de aandacht. De Redenaar wil „ *eerst* trachten de merkwaardigheid „ dezer lofspraak op het eeuwig Opperwezen in het vereischte licht te plaatsen; *daarna* hare waarheid ook „ met opzigt tot de stof onzer gedachtenis gadeslaan; „ *eindelijk* haar te leggen tot grondslag van vaderlandsche en Christelijke opwekkingen."

De merkwaardigheid dezer lofspraak wordt gestaafd door het voorval, waarop zij paste, door den persoon, die haar uitte, en door de vergelijking, die zich daarin

hooren laat. — Dit deel mogt natuurlijk niet lang zijn; maar hoe kort worden vele zaken bijeengedrongen! zoo zelfs, dat het op den ſtijl, anders bij DERMOUT zoo deftig en *numereus*, invloed heeft. Wat kan korter en zaakrijker zijn, dan b. v. dit: „De magtige Monarch „ van *Babels* rijk, zijne eigene regering willende doen „ huldigen in een gulden beeld, op hoogverheven zuil „ geplaatst, en den feestelijken dag ter inwijding van „ deze buitenſporige eerdienst hebbende aangekondigd, „ ſcheen van de algemeene deelneming zijner onderdanen „ niet zóó verzekerd, of eene verſchrikkelijke ſtrafoefe- „ ning, terſtond te voltrekken aan elk, die zich voor „ zijnen wil niet boog, moest zijn gebod onderſteunen.” Van het *tweede* deel wordt het plan dus opgegeven: „ Het was in *Babels* trotſche wereldſtad en in NEBU- „ CADNEZAR's eeuw niet voor het eerst noch voor „ het laatst, dat de Opperheer der wereld Zijne groot- „ heid in het verlosſen ten toon ſpreidde. Door al de „ eeuwen heen ſtaat de gedenkſpreuk, die in onzen tekst „ vervat is, in de geſchiedenis te lezen, en wij achten „ deze lofſpraak waardig, om, tot eer des Allerhoog- „ ſten, niet ſlechts in algemeene trekken, maar ook met „ toepasſing op de ſtof der gedachtenis van dezen dag, „ uitgebreid en overwogen te worden. Laat ons dan „ de onvergelijkelijke wijze, waarop God kan verlosſen, „ opmerken: in het onheil *waaruit*, den tijd *wanneer*, „ de middelen *waardoor*, en het heilig oogmerk, *waar-* „ *toe* Hij verlost.”

„ De hitte des vuurs, gij hebt het daar gehoord, we- „ derhoudt het vermogen des Almagtigen niet, en geen „ onheil is er, waaruit Zijne hand niet verlosſen kan. — „ Van de krachtige redding des Allerhoogſten kunnen zij „ getuigen, die ooit, door fellen nood gedreven, als „ niemand helpen konde, uit de benaauwdheid tot Hem „ geroepen hebben; de geboeiden in ketenen” enz. „ Toen gij gebogen laagt, o *Israël!* tusſchen de rijgen „ der tigchelſteenen en uw jammergeſchrei opklom tot „ de wolken, verwekte Hij uwen MOZES en deed paard

„ en ruiter in de Schelfzee vergaan. — Uit de jaar„ boeken van ons Vaderland is het bekend," enz.

„ Aanbiddelijk is de *wijze*, waarop God verlosfing „ fchenkt, door de keuze van het *tijdig* oogenblik der „ redding. Fel was de oven geftookt, die de martelaars „ verteren zoude. — Zóó is God gewoon. — Daar„ om verwekte hij GIDEON tot *Israëls* verlosfing, toen „ men de tarwe niet meer durfde dorfchen op den afge„ maaiden akker."

De *middelen*. „ Hij fprak en eén Engel daalde. Wij „ vernemen die tusfchenkomst; maar geene wonderen „ behoeven herhaald te worden, om God te vinden in „ hetgeen gebeurt. Wij hebben den Engel der verfchrik„ king gezien, uitgegaan van het aangezigt des Heeren, „ gelijk toen MIDIAN vlood voor het veldgefchrei, en „ onze vijanden zien vlugten van dezen bodem, eer ie„ mand hen vervolgde. Een Engel heeft ons bewaakt, „ toen onze grenzen nog ongedekt waren."

Het *oogmerk*. Ter eere van Gods naam. De opwekking is voorts: tot *dankbaarheid*, tot *hope*. „ De zaak „ der regtvaardigheid is de zaak van God, en korter of „ langer moge het eener bedriegelijke Staatkunde geluk„ ken, het regt in de fchaduw te ftellen, of de gewa„ pende magt er in flagen, deszelfs uitfpraak op te „ houden, daar Boven leeft er Een, die het regt hand„ haaft. De brandftof woele in de ingewanden van ons „ werelddeel; zij vat geen vuur, als God de vonken „ bluscht." Eindelijk, *tot beantwoording aan het oogmerk, waartoe God ons verlost heeft.*

In elk vaderlandsch huisgezin worde dit heerlijke ftuk op den onvergetelijken gedenkdag gelezen!

Bijbel en Christendom. Gefprekken van eene Moeder met haren Zoon. Uit het Engelsch van MARIA HACK, *volgens den derden druk. Te Amfterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1838. *In kl.* 8*vo. VI en* 183 *bl. f* 1-25.

Indien de ſmaak van ons publiek met die van het *Engelſche* overeenſtemt, dan moet dit boekje van eene gunſtige ontvangst verzekerd zijn; het is toch naar een' derden druk vertaald. Het bevat geſprekken van eene moeder met haren zoon, waarin zij dezen van de Goddelijkheid des Christendoms tracht te overtuigen. Als bewijzen daarvoor worden in eenige hoofdſtukken behandeld: *het lijden der vroegere Christenen*, *de wonderen*, *de voorſpellingen*, *de aard en uitwerkſelen van het geloof*. Rec. zal niet ontkennen, dat over een en ander in dit boekje goeds gezegd wordt. Maar het geheel behaagde hem volſtrekt niet, en hij kan zich niet begrijpen, hoe men het ter vertaling heeft kunnen kiezen. De vorm is allerongelukkigst. Het mist alle behagelijkheid en is langwijlig en vervelend. Het kind weet nu eens te veel, dan weder te weinig. Uit de inleiding ziet men vrij duidelijk, dat het een vervolg is op een ander boekje.

Wat nu de voorſtelling der zaken betreft, deze laat dikwijls veel te wenſchen over. Vooral daar, waarover de voorſpellingen wordt gehandeld, wil de Schrijfſter tot in de kleinſte bijzonderheden de vervulling aantoonen, vervalt daardoor tot kleingeestige verklaringen en gewrongenheden, die de goede zaak meer benadeelen dan bevoordeelen en vindt zeer dikwijls voorſpellingen, waar de gezonde uitlegkunde ze niet kan erkennen. Het eerſte is vooral het geval met het vijfde hoofdſtuk. Hare bepaling van een wonder, bl. 49, is ook zeer gebrekkig. Het ontbreekt niet aan vreemde en verouderde voorſtellingen, vooral aan de *typiſche* verklaring van verſchillende punten uit het O. V. Met één woord, Rec. loopt niet hoog met dit boekje, wacht van hetzelve weinig nut, en kan het geen groot debiet toewenſchen.

Bijdragen over de Ziekten der Vrouwen. Uitgegeven door E. C. BUCHNER, *M. M.*, *Phil. nat. et Med. Doctor*, *en* D. VAN DOCKUM, *M. Dr. te Am-*

ſterdam. Iſten Deels Iſte Stuk. Te Amſterdam, bij S. de Grebber. 1838. *In gr.* 8vo. *IV en* 128 *bl.* *f* 1-25.

Verzameling van uitgelezene Verhandelingen over de Leer van de Ziekten der Kinderen. Door S. BLEEKRODE, *M. M. Ph. Nat., Med. et art. obſt. Doctor. Iſte Stuk. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In gr.* 8vo. *VI en* 197 *bl. f* 1-50.

Handboek ter erkenning en genezing der Kinderziekten, benevens de Phyſiologie, Pſychologie en diætetiſche behandeling des Kinds, van Dr. J. C. G. JÖRG. *Vertaald uit het Hoogduitsch, naar de 2de vermeerderde en verbeterde uitgave, door* B. B. DE BOER, *Med. Chir. et Art. Obſtetr. Doctor. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1838. *In gr.* 8vo. *XII en* 391 *bl. f* 3-90.

Daar men doorgaans ziekten der *vrouwen* en *kinderen* ziet zamenvoegen, zoo willen wij deze drie verſchillende werken, uit dit oogpunt, als onder één hoofd brengen.

Binnen korten tijd leverde de Nederlandſche drukpers drie werken over *ziekten van vrouwen en kinderen.* Had er ſlechts *één oorſpronkelijk* onder mogen wezen! Alle drie zijn vertalingen.

De Bijdragen en de Verzameling van de Heeren BUCHNER, VAN DOCKUM en BLEEKRODE behelzen ſtukken van gemengden inhoud, en hebben geen doorgaand doel, zoo als het Handboek van JÖRG, in hetwelk de Kinderziekten ſtelſelmatig behandeld worden.

I. De Heeren BUCHNER en VAN DOCKUM beloven in het Voorberigt, dat zij het niet zullen laten bij eene enkele navolging der *Analekten für Frauenkrankheiten*, welke te *Leipzig* worden uitgegeven. Zij koesteren het voornemen, van tijd tot tijd, zelf bijdragen te leveren. Daartoe noodigen zij alle vaderlandſche Genees-, Heel- en Verloskundigen uit. Terwijl wij het

nút van vertalingen van dergelijken aard onaangetast laten, kunnen wij echter niet ontveinzen, dat vooral vertalingen van vertalingen zich niet bijzonder aanbevelen. Daar al de in deze Bijdragen opgenomene Verhandelingen uit de gezegde *Analekten* zijn overgenomen, III en VI van *Franſchen* en *Engelſchen* oorſprong zijn, zoo hebben wij waarſchijnlijk, althans wat deze betreft, geene vertalingen uit de oorſpronkelijke taal ontvangen. Van de vier Stukken, welke een Deel zullen uitmaken, bevat dit eerſte Stuk zes Verhandelingen.

Men zoude van de meeste dezer Verhandelingen, als *monographiën* beſchouwd, verwachten, dat zij het onderwerp vooral niet oppervlakkig zouden behandelen. Van dit gebrek zijn echter N°. I en VI niet geheel vrij te pleiten. Een onderwerp als dat van de laatſte: *over de levenstijdperken, in welke bij vrouwen gewoonlijk Carcinoma voorkomt, en over de behandeling van het vrouwelijk ligchaam, wanneer hetzelve door Scirrhus en klierverharding bedreigd wordt*, vordert een breedvoeriger betoog. Over het algemeen kan eene verdere beoordeeling der onderwerpen, in dit Stuk opgenomen, niet van ons gevergd worden, vooral daar door vertaling van vertaling welligt veel van het oorſpronkelijke der Schrijvers is verloren gegaan. Eene doorloopende beoordeeling van elke bijdrage afzonderlijk zoude ook te verre leiden. Uit het vervolg zal ook de betrekkelijke waarde van ieder ſtuk nog meer moeten blijken.

II. Dr. BLEEKRODE, gelijk dit uit zijn Voorberigt blijkt, heeft ook niet altijd, maar toch meestal, de oorſpronkelijke ſtukken geraadpleegd; waar hij dit heeft gedaan, heeft hij ze vrij gevolgd, ten einde den juisten zin van den Schrijver te kunnen voorſtellen. De Verhandelingen volgen elkander in eene zoo veel mogelijke orde, om daardoor een meer zamenhangend geheel te verkrijgen; welk doel echter moeijelijk bereikt zal worden, omdat de Vertaler zich nu geheel bij Duitſche Verhandelingen bepaald heeft, maar later Engelſche ook zal overnemen.

Het is zeker jammer, dat veel voortreffelijks in Tijdschriften wordt geplaatst, waar het zoo ligt in den grooten vloed verzwolgen wordt. Of evenwel in de menigte der Tijdschriften de ware bewaarplaatsen der vruchten van menschelijke kennis gezocht moeten worden, zoude een moeijelijk te beantwoorden vraagstuk kunnen worden. Ter bevordering van eene grondige studie der Geneeskunst zijn Tijdschriften noch het eenigste, noch het doelmatigste middel. De menigte der geneeskundige Tijdschriften doet der kunst zoo wel, als der wetenschap, nadeel. Veler oppervlakkigheid, hoe fraai uitgedost, ontleent het klatergoud juist van de veelheid der Tijdschriften. Die alle geneeskundige Tijdschriften niet lezen kan, (de 40 in het jaar 1834 uitgekomene zijn sedert nog vermeerderd) bekommere zich dus daar niet te zeer over. Vele bestaan, voor een groot gedeelte, door elkander uit- en af te schrijven. Het *Ars longa vita brevis* drukt hier niet zoo zwaar als elders.

Het komt ons voor, dat de ziekten der Kinderen evenmin, als de overige takken der eigenlijke Geneeskunst, zoo groote aanwinst zullen doen bij hetgeen de menigte Tijdschriften in menigte opleveren. Aan *multa* ontbreekt het hier niet; maar bij *multum* heeft men zich doorgaans beter bevonden. Wij erkennen de goede bedoelingen van Dr. BLEEKRODE, maar prijzen den jongen Arts tevens aan, de studie der Kinderziekten in het groote boek der Natuur vooral niet te verzuimen.

Aan de wieg leert de waarnemer meer van het eigenaardige der kinderlijke natuur, dan de veelheid der waarnemingen hem immer geven zal. Wij zijn niet van het doorgaand gevoelen, dat de Kinderziekten zoo moeijelijk te kennen, zoo moeijelijk te behandelen zijn. Het gelaat van het kind, de spiegel der ziel, is nog niet met het vernis der wereldsche gemanierdheid en geveinsdheid overtogen. Het niet geheel bedorven kind vertoont zich met zijnen goeden en kwaden aanleg zoo als het is. Het is nog niet gewoon, bij het bezoek van den Arts het mom der misleiding voor te doen. En de verrigtingen

van het kinderlijk leven, hoe gemakkelijk zijn zij niet tot eene eenvoudige bron terug te brengen; de *vita organica* heeft bij het kind het overwigt, de *vita animalis* is nog in hare eerste ontluiking. Men moet echter niet verpligt worden, door het glas, met waanwijzen bakerlijken wasem bezoedeld, te zien. *Zelf* moet de Geneesheer zien, zelfs vóór hij de moeder, de beste maar dikwijls te bezorgde waarneemster, raadpleegt; hij moet zelf de natuur des kinds onderzoeken, stilzwijgend vragen; *dum silent loquuntur!* Wij bevelen elk, die weten wil, hoe men bij kinderen werkzaam moet wezen, ter ernstige lezing aan, het schijnbaar eenvoudig geschrijf van eenen kluchtigen Dorpsheelmeester (Meester *Maarten Vroeg*), gevloeid uit de pen van den Man, wiens verlies aan de Hoogeschool, waar hij met zoo veel vrucht leerde, nog niet vergoed is, en wiens plaats waarschijnlijk nog lang onvervuld zal moeten blijven. Doch genoeg over dit belangrijk onderwerp, hetwelk wij echter, uit den aard van dit Tijdschrift, slechts ter loops konden aanstippen.

In deze Verzameling worden elf Verhandelingen gevonden van gemengden inhoud.

Over het algemeen hebben deze vertalingen vrij wat van de oorspronkelijke, de *Duitsche* tint behouden. Sommige perioden zijn te lang; men zie onder anderen de eerste, bl. 2. Deze en meer andere moeten herlezen worden, om ze wél te verstaan. Verder, bl. 3: *gevalligheden; op den boozen man schimpen, wien men* SLAGEN, *wegjagen moest; begane onwaarheden;* bl. 6: *wanneer hij zich zoo veel mogelijk buiten alles laat; spraak der ziekte;* bl. 12: *eene ten hoogst opgezet en geprikkeld gemoed;* bl. 13: *mag de arts zich eene zoodanige dubbele opmerkzaamheid schuldig houden; zich den schijn van een groot verdienst bij eene schielijke en opvallende gelukte herstelling te geven.* Dit is nagenoeg Hoogduitsch met Nederduitsche letteren. Is het ironie, dat er achter de zinsnede: *of de plaats vervangende op-*

paster, die het altijd moederlijk met hetzelve meende, geplaatst is?!

Wat het oorſpronkelijke aangaat, hoe zoude de Arts het moeten aanleggen, *om alle betaald wordende oppasters en minnen zoo veel mogelijk te weren?* En wat al overdrijvingen! Kluchtig is het verhaal van eene zekere familie, welke zeer tot zenuwtoevallen geneigd was, en waar de kinderen telkens, wanneer de Arts de kamer binnentrad, *convulſiſche aandoeningen kregen*, omdat hij, overigens een braaf en geacht man, een *ſcharlaken* kleed droeg! Indien daarbij nu nog eens knevels en baard van het *jeugdig Europa* moesten komen?...

Enkele aanmerkingen van den Heer Dr. BLEEKRODE vergezellen deze Verhandelingen. Sommige zijn met B. geteekend, andere wederom niet, offchoon zijn Ed. ook in deze ſchijnt te ſpreken. Dikwijls herinnert hij in dezelve aan zijne *Comm. de Homoeopathia.* — Op bl. 73 wordt geſproken van eene krampachtige *verenging* van den *oeſophagus.*

III. Het laatst vermelde Handboek vormt een zamenhangend ſtelſelmatig geheel. Het is de uitkomst van eenen twintigjarigen arbeid. Het is tevens eene vrucht van langdurige ervaring. Tusſchen beide uitgaven gingen wederom elf jaren henen. Het werk kan dus als eene rijpe vrucht van eene zich ſteeds uitbreidende ondervinding beſchouwd worden. Dit Handboek moet uit den aard der zaak, volgens de bedoeling des Schrijvers, een geheel vormen met zijn *Handboek der Verloskunde* en *de Ziekten der Vrouwen.* Maar niet het pasgeboren kind mogt alleen de aandacht van den Schrijver vestigen; hij meende, wilde hij zijn vak in deszelfs geheelen omvang wél beoefenen, dat ook de nog ongeboren vrucht zijner oplettendheid niet ontgaan mogt. Uit de Voorrede leert men den Schrijver kennen als een' Verloskundige, gelijk hij behoort te zijn, om anderen te onderwijzen. Wie, tot zulk eene gewigtige betrekking geroepen, zijne pligten van het ſtandpunt des Schrijvers gadeſlaat, zal ontwaren, dat hij belangrijke verpligtingen jegens de maat-

ſchappij, de wetenſchap en de kunst op zich moet nemen.

De Schrijver zegt, een groot aantal bladen van dit werk aan de *natuurkunde der vrucht* en *van het kind* gewijd te hebben. Hij heeft daaraan wél gedaan; want behoort ergens de Ziektekunde als aan de hand der Natuurkunde te gaan, het is vooral in den kinderlijken leeftijd. Jammer, dat, ondanks allen aangewenden arbeid, de natuurkunde der vrucht ſteeds met zoo veel duisters omhuld blijft. Terwijl deze nog veel te wenſchen overlaat, worde er intusſchen een toepasſelijk gebruik van de natuurkunde bij het kind op deszelfs ziekelijke geſteldheid gemaakt. Zonder eene gezonde natuurkunde is er geene doelmatige behandeling van kinderziekten mogelijk. Nergens wordt een zekere ſleur verderfelijker, dan bij kinderen. Het *zuur*, de *ſtuipen*, de *tanden* vervullen zoo menig hoofd, beſturen zoo menig voorſchrift, zonder dat de eigenlijke bron van deze aandoeningen wordt opgeſpoord. Wij hopen ſlechts, dat de Schrijver bij de ontginning van dit ſchoone veld niet te verre naar dat der zoogenaamde *natuurphiloſophie* zal afdwalen, wier raadſelachtige taal wel het minst geſchikt is, om de uitingen van het kinderlijk leven te vertolken.

De eerſte Afdeeling handelt over de *phyſiologie* der vrucht en van het kind, benevens een kort aanhangſel over de *pſychologie* des kinds, § 1—203. In de tweede wordt geſproken over de *diætetiſche* behandeling van het kind, § 204—279. De anomaliën en ziekten, voor welke het kind gedurende zijn oponthoud in den *uterus* blootſtaat, zijn het onderwerp der derde Afdeeling, § 280—372. In de vierde Afdeeling worden de *anomaliën* en beſchadigingen beſchouwd, aan welke de vrucht onder de geboorte blootgeſteld is, § 373—410.

Ten einde de leemte, welke in ons land nog beſtaat, eenigermate aan te vullen, heeft Dr. DE BÖER gedacht, zijnen kunstbroederen door deze vertaling geene ondienst te zullen doen. Bij het natuurkundig gedeelte

heeft hij zich eenige aanmerkingen veroorloofd, welke hem naar den tegenwoordigen ſtaat der wetenſchap noodig toeſchenen. Hij heeft echter zijne vertaling veel doen verliezen, door een aantal kunstwoorden, zeer wel vertaalbaar, niet in onze taal over te brengen, en vooral door daarbij geen' doorgaanden regel te zijn gevolgd, b. v. *functie*, *foetus*, *placenſa*, bloeds-*masſa*, *penis*, *ligamenta lateralia* der pisblaas, *coagulum*, *oxygenium* enz. Voor het overige onderſcheidt zich deze vertaling van de voorgaande door meerdere zuiverheid.

Omtrent het geopperde in § 202, bij de *pſychologie* des kinds, dat alle kinderen *goed* geboren worden, in zoo verre men eene zaak voor *goed* moet aannemen, waarin men *iets ſlechts* niet kan aanwijzen, zouden gewigtige bedenkingen te opperen zijn. De Schrijver ſchijnt geen behoorlijk onderſcheid tusſchen het *zondige* en het *ſlechte*, volgens den gewonen zin, te maken. Gewaagd is insgelijks de ſtelling: „Zoo (indien) de *pſycholoog* de eigendommelijke geſteldheid van het kinderlijke ligchaam en den geest naauwkeurig kent, dan zal hij ook *immer* (?) in ſtaat zijn, de bron der gebreken van het kind op te ſporen, en natuurlijk ook met een gelukkig gevolg kunnen beſtrijden."

Wij hopen in het vervolg, wanneer ook het tweede Deel het licht zal zien, om des zamenhangs wille, op het ziekte- en geneeskundig gedeelte terug te komen.

Algemeene Geſchiedenis voor jonge lieden, *door* C. H. CLEMENS. *Met Platen en Kaarten. Iſte Deel. Te Nijmegen*, *bij* D. J. Haspels. 1836. *In* 12*mo. IV en* 236 *bl. f* 1-20.

Bijbelſche Geſchiedenis voor jeugdige Christenen, *door* L. G. TH. CREUTZBERG, *Predikant te Horsſen. Met Platen en Kaarten. Iſte Deel. Te Nijmegen*, *bij* D. J. Haspels. 1837. *In* 12*mo*. 250 *bl. f* 1-20.

Deze twee werkjes, van welke ons tot heden niets meer ter hand kwam, voegen wij bij elkander, omdat zij door den gemeenſchappelijken band der Geſchiedenis en door hetzelfde doel vereenigd, en voor dezelfde ſoort van lezers, jonge lieden in de jaren der opvoeding, beſtemd zijn, om hen te vormen tot goede en nuttige burgers, tot godsdienſtige en deugdzame Christenen, en omdat zij als zoodanig behooren tot eene *Miniatuur-Bibliotheek*, (zoo als op den omſlag ſtaat) die bij den Uitgever derzelve in het licht verſchijnt. Wegens het loffelijk oogmerk, dat in beide ook door hier en daar tusſchengeſtrooide zedelijke aanmerkingen uitkomt, en over 't geheel wegens de wijze, waarop elk dezer Schrijvers in zijne manier naar dit doel ſtreeft, verdienen zij aanbeveling. — De ſtijl is in beide vrij onderhoudend, hoewel in het eerſte wel eens wat weidsch en opgeſmukt, in het laatſte wat uitvoerig en omſlagtig. — Beide, maar vooral het laatſte, zijn op eene vrij breede ſchaal aangelegd; want van de zes Tijdvakken der Bijbelſche Geſchiedenis des Ouden Verbonds wordt elk op 3, dus zamen op 18 Deeltjes berekend; en hoe vele die des Nieuwen Verbonds zullen beſlaan, wordt nog niet gezegd. — Voor een eerſte onderwijs zijn zij geen van beide geſchikt, maar vooronderſtellen reeds eene zekere mate van vordering in hunne jeugdige lezers.

In de orde van behandeling volgt CLEMENS den ethnographiſchen, en bij de voornaamſte Volken ook den periodiſchen vorm. — Na van de oudſte geſchiedenis des Menschdoms, tot op den Zondvloed, kortelijk iets gemeld te hebben, bevat hij onder de algemeene rubriek: *Van den Zondvloed tot de ſtichting van het Perziſche Rijk*, de geſchiedenis van het *Oud-* en het *Nieuw-Asſyriſche*, van het *Nieuw-Babyloniſche*, en van het *Mediſche* Rijk; en verder handelt hij over *Indië*, *Sina* en *Bactrië*; over *Egypte*, in drie, en over *Israël*, in vier tijdvakken, tot aan ALEXANDER *den Grooten*, verdeeld. Waarom deze twee laatſte niet verder, althans zoo ver de oude Geſchiedenis ſtrekt, vervolgd worden,

blijkt niet. — De *Israëlitische* Geschiedenis, als 43 bladzijden beslaande, komt Rec. voor, in evenredigheid van het overige, te breedvoerig behandeld te zijn. — Van het oude *Syrische* Rijk vindt men hier in het geheel geene melding gemaakt, dat vreemd is, daar het toch zelfs in de Israëlitische Historie gemengd is geweest. — Verder wordt behandeld *Phoenicië* en deszelfs volkplanting *Carthago*, welke het wonder is, dat niet, even als de andere Staten, tot aan haren geheelen ondergang toe beschouwd wordt. — Hierop volgt de Geschiedenis van *Perzië*, tot op de verovering door ALEXANDER, en eindelijk van *Griekenland*, van welke, na een zeer breed aardrijkskundig overzigt, hier alleen de twee eerste tijdvakken, tot aan PERICLES, beschouwd worden.

Indien in eene historiebeschrijving, vooral voor jonge lieden, volledigheid al eene betrekkelijke eigenschap is, naauwkeurigheid ten minste mag men er vooral in verlangen, om geene verkeerde denkbeelden te doen ontstaan, die naderhand niet zoo ligt uitgewischt worden: in dit opzigt vond Rec. hier wel eens iets aan te wijzen, hoewel tevens erkennende, dat op de wandeling over zulk een uitgestrekt veld eenige vergissing ligt mogelijk is. — Bl. 5 wordt het land, waar KAÏN heentoog, *Ur* genoemd; maar 1 B. van MOZ. IV: 16 heet het *Nod*, d. i. *omzwerving*, *ballingschap*. — Bl. 6 wordt gezegd, dat er „ omtrent sommige bewoners van *Azië* „ na den Zondvloed reeds eenige bijzonderheden zijn me„ degedeeld"; maar deze zijn in het vorige niet te vinden. — Bl. 10, 11 wordt de toren van *Babel* gezegd niet voleind te zijn, „ omdat NIMROD eindelijk een „ slecht gebruik van zijne magt maakte"; maar dit lezen wij in den Bijbel niet. — Bl. 36 worden OSIRIS en ISIS *neven* genoemd van den grooten Egyptischen (of liever Libyschen of Ethiopischen) God AMMON; maar ISIS was immers eene Godin, de gemalin van OSIRIS? — Volgens bl. 37 zal „ de Egyptische die„ ren-dienst door de Priester-kaste ingesteld zijn, om het „ volk beter in bedwang te houden": waar is hiervan

eenig blijk? en hoe kon het zelfs hiertoe dienen? was het niet veeleer, om eenige voor *Egypte* nuttige diersoorten niet uit te roeijen, en tevens om ze als zinnebeelden der Godheid te ſtellen? — Bl. 43 leest men: „ MOZES verhaalt ons, dat, toen ABRAHAM in „ *Egypte* kwam, *Memphis* reeds eene groote ſtad, en „ tevens de rijkszetel der PHARAO's of Koningen was"; maar waar dit bij MOZES te lezen ſtaat, weten wij niet. — Bl. 61 ſpreekt de Schrijver van „ de vereenigde „ Republiek der *Israëliten*," en bl. 69 van derzelver „ Preſident of Hoofd, den Hoogepriester": hij ſchijnt aan *Noord-Amerika* gedacht te hebben; maar zoo iets vinden wij in de Bijbelſche oorkonden niet; ook niet, gelijk bl. 70 ſtaat, dat de Hoogepriester het bevel over de krijgsmagt gehad heeft, doch daar hij hiertoe dikwijls geene kunde had, de *Israëliten* geſlagen of cijnsbaar werden: daarentegen is hierbij over het hoofd gezien *Israëls* afwijking van den waren God, en vermenging met afgodiſche Volken, als doorgaans de oorzaak van deszelfs rampen. — Zoo is ook, bl. 73, de oorzaak der verwerping van SAUL als Koning niet juist voorgeſteld, als in zijne trotschheid beſtaande, daar zij in zijne wederſpannigheid tegen JEHOVA, als hoogſten Koning van *Israëls* burgerſtaat, gelegen was. — Dat SALOMO zelf een afgodendienaar werd, en dat hij zijn volk drukkende belastingen opleide, (bl. 81—83) zijn door de Geſchiedenis niet genoeg bewezene ſtellingen. — De dienst der zilveren (l. gouden) kalveren van JEROBEAM was geen afgodsdienst, zoo als bl. 84 geſteld wordt, maar Egyptiſche beeldendienst: het waren zinnebeelden ter eere van JEHOVA, gelijk weleer in de woestijn van *Arabië*. — In de ganſche Israëlitiſche Geſchiedenis is het Theocratiſche oogpunt te veel voorbijgezien, namelijk de afzondering en beſturing van *Israël*, tot bewaring van het zuivere Monotheïsme en van het Openbaringswoord des waren Gods op de wereld. In welken zin de Schrijver zeggen kan, bl. 172, 3, dat „ de af„ godendienst der *Grieken*, in plaats van hen in eenen

„ nacht van duisternis te dompelen, hunne geestvermo-
„ gens ontwikkeld, en hen tot het fchranderfte Volk der
„ Oudheid gemaakt heeft," betuigt Rec. niet te vatten: het Polytheïsme moge, door zijne vereering van verfchillende gewaande Godheden, en door zijne Mythologie, aan de beeldende kunften en aan de Dichtkunst ruime ftof verfchaft hebben; maar dat de ontwikkeling der geestvermogens in het algemeen, en de voortbrengfelen van fchrandere Dichters en Wijsgeeren vruchten van hetzelve geweest zijn, dit zou Rec. geenszins durven beweren. — Met een enkel woord zij nog aangeteekend, dat er hier en daar onnaauwkeurigheden in de namen zijn ingeflopen, die echter waarfchijnlijk drukfouten zijn, gelijk andere in dit werkje, b. v. bl. 77, ABSOLON, l. ABSALOM; bl. 147, ARTAXERXES *Macroch*, l. *Macrochir*, bl. 156, 7, *Alpheris*, l. *Alpheus*, *Pamifas*, l. *Pamifus*, *Sycion*, l. *Sicyon*; bl. 170, EGIALIUS, l. AEGIALUS, *Pelasgistes*, l. *Pelasgiotis*, enz.

In de behandeling der Bijbelfche Gefchiedenis des Ouden Verbonds heeft CREUTZBERG de volgende zes Tijdvakken tot rustpunten gekozen: I. Van de Schepping tot de roeping van ABRAHAM. II. Van ABRAHAM tot MOZES. III. Van MOZES tot SAMUËL. IV. Van SAMUËL tot het einde van SALOMO's regering. V. Van de fcheuring des Joodfchen Rijks tot de Babylonifche ballingfchap. VI. Van de Babylonifche ballingfchap tot CHRISTUS. Befchouwt men de Historie der *Israëliten* alleen als Volksgefchiedenis, dan kan men zich misfchien met deze wijze van verdeeling bij de vier laatfte rustpunten tevreden houden, hoewel men zelfs dan nog het Maccabefche Tijdvak tusfchen het vijfde en zesde zou mogen inplaatfen, als iets zeer kenmerkends hebbende; maar wanneer men ze als een deel der Bijbelfche, d. i. der Goddelijke Openbaringsgefchiedenis, ten behoeve van het Menschdom, aanmerkt, dan zou de verdeeling hier en daar nog eenigzins anders kunnen gewijzigd, en het kermerkende van fommige Tijd-

vakken zou duidelijker, dan door de enkele namen van ABRAHAM, MOZES enz. dienen aangeduid te worden; dan zou ook het einde van SALOMO's regering niet wel tot rustpunt kunnen dienen, als wel epoque makende in de Volks-, maar niet in de Openbarings-geſchiedenis. — Het *eerſte* Tijdvak is in 11 Hoofdſtukken behandeld, en van het *tweede* zijn hier alleen de 5 eerſte voorhanden, waarvan het laatſte betiteld is: *Vervolg en ſlot der Geſchiedenis van* ABRAHAM, doch welke hier niet verder gebragt wordt dan tot de voorgenomene opoffering van ISAÄK. — Naar de weinige berigten, die er van het eerſte Tijdvak te vinden zijn, wordt hetzelve zeer breedvoerig behandeld, beſlaande niet minder dan 155 bladzijden; maar er wordt dan ook wel eens wat veel bijgehaald, waartoe althans in die oudſte Bijbelſche verhalen geen de minſte grond of aanleiding, en dat alleen eene vrucht van later, zoo dan nog maar Bijbelsch, dogmatiſeren is, b. v. bl. 37, 38, over het Woord Gods, als den Wereldſchepper; of, na eene vrij goede voorſtelling van de geſchiedenis der eerſte zonde, de exegetisch-dogmatiſche uitweiding, bl. 74 e. v., over eenen verleidenden boozen geest, hoewel de Schrijver ook daar zeer gematigd ſpreekt: die oude verhalen hebben toch in zichzelve reeds moeijelijkheid en duisterheid genoeg, om ze met geene nieuwe van later Dogmatisme te bezwaren, althans niet om de jeugdige verſtanden daarmede nog meer te verbijsteren. — Voor het overige laat de ruimte hier niet toe, over de verſchillende opvatting van alle die oude verhalen uit te weiden.

Ook bij dit werkje zou Rec., ten opzigte der naauwkeurigheid van uitdrukking, hier en daar nog wel eenige bedenking hebben. B. v. bl. 2, 3, zegt de Schrijver tot aanbeveling van de Bijbelſche boven de Algemeene of de Vaderlandſche Geſchiedenis, dat men in dezelve „meer „geſproken vindt van de gewone bedrijven, gebeurte-„nisſen en beproevingen des levens, van den huiſelijken „kring en van menſchen uit alle ſtanden": nu ja! in

een zeker derde is dit waar; maar dit is toch ook al de hoofdinhoud niet; en is niet verre het grootste gedeelte des Ouden Verbonds Volksgeschiedenis, al is het dan ook in betrekking tot het Openbaringswerk van God aan de menschen? en als hij er dan nog bijvoegt: „ Ja, gij leest hier zeer veel „ van de daden en het leven van herders en visschers, ook „ van het gedrag van jongelingen en zelfs van kinderen," zal de jeugd, bij het lezen van den Bijbel, dit bevestigd, of zich veeleer door deze onjuiste aanprijzing grootelijks teleurgesteld vinden? wat is er toch van herders in te lezen, behalve het betrekkelijk weinige van *Israëls* Stamvaders en JOB, die Oostersche Herdervorsten? en van visschers? ja, eenigen van JEZUS leerlingen waren van dat beroep; maar leest men van hen, als zoodanig, wel naauwelijks iets? en zoo ook met het overige. Och, men overdrijve het goede toch niet! dit kan zeker niet anders dan kwaad doen, wanneer men zich naderhand teleurgesteld ziet: de Bijbel bevat waarlijk voortreffelijks en belangrijks genoeg, en behoeft dusdanige averegtsche lofspraken in geenen deele. Dit alleen mag Rec. evenwel nog met genoegen opmerken, dat de Schrijver, bl. 8, een juister denkbeeld van de Bijbelsche Geschiedenis, uit een hooger oogpunt beschouwd, gegeven heeft, als bevattende „ het ontwerp Gods, om, door eene allengs „ voortgaande en zich uitbreidende kennis der waarheid, het „ menschdom op te leiden tot ware wijsheid, deugd en za„ ligheid." — Verder nog ettelijke vragen! Konden de eerste menschen alle de smarten en onheilen, die de zonde voortbrengt, zoo als de Schrijver die bl. 53 voorstelt, alleen uit het woord *dood* leeren? en is het aldaar wel naauwkeurig gezegd: „ De zonde is de dood, vernietiging (?) van alles, „ wat de mensch is en heeft"? — Is „ de aarde" in het algemeen „ van God vervloekt om der menschen wil"? (bl. 81.) Waar staat dit? — Is de mensch „ oorspronkelijk ge„ vormd (?) om eeuwig op deze aarde te kunnen leven"? (bl. 106.) — Waar „ geven de Bijbelsche verhalen ons te „ kennen, dat bij de *Kaïniten* de lagere zielsvermogens zich „ voornamelijk ontvouwden"? waar zijn „ onder de Stamva„ ders der *Sethiten* die *velen*, (?) uitmuntende door gods„ vrucht en reinen wandel"? — Is die zoo genoemde profetie van ENOCH, bl. 118 aangehaald, een echt stuk? — Waaruit blijkt „ de omgang van hoogere wezens met den „ mensch, toen deze nog rein was, en ook daarna nog niet"

(l. met) „ regtvaardige mannen," namelijk vóór den Zondvloed; „ de hooge belooning, die dezen verwierven, daar zij „ van deze aarde werden weggenomen en in den hemel ver„ heven"?? — Doch genoeg hiervan! Rec. wilde alleen herinneren, hoe noodig het vooral voor de jeugd is, naauwkeurig in zijne voorstelling te zijn, om haar zoo veel mogelijk juiste denkbeelden en naauwkeurige kennis te doen verkrijgen. — Voor het overige zij den Schrijver gaarne de lof gegeven, dat hij doorgaans zeer practisch is, en tot opwekking van het godsdienstig gevoel zeer hartelijk spreekt.

Wat eindelijk de typographische uitvoering der beoordeelde werkjes aangaat, het is jammer, dat zij in beide niet gelijkvormig is: die van het eerste is netter dan die van het laatste. Zoo is het ook met de plaatjes in beide. In het eerste heeft men *de overblijffelen van Babylon*, of eigenlijk de barre vlakte, waar het gestaan heeft; *de bouwvallen van Thadmor of Palmyra*, en *het Dal Tempe*, nette steendrukjes, hoewel wat flaauw. In het laatste vindt men *de verzoeking* (van ADAM en EVA) en NOACH's *offer*, in houtsneê, maar minder gelukkig in uitvoering en houding; en eindelijk een Kaartje, bevattende den algemeenen omtrek van eenige landen van *Azië*, die in dit gedeelte der Bijbelsche Geschiedenis voorkomen.

Handboek voor Notarisfen volgens de Nederlandsche Wetgeving, enz. Door Mr. P. MABÉ, JUN., *Regter Plaatsvervanger bij de Arrondisfements-Regtbank, Advocaat en Notaris te Haarlem. Tweede verbeterde druk. IIde Deel. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1838. *In gr. 8vo. VI en* 308 *bl. f* 3- :

Ook dit tweede Deel van het *Handboek voor Notarisfen* door den Heer MABÉ bezit weder groote verdiensten. Echter hebben wij hier en daar eenige aanmerkingen. Zoo kunnen wij ons niet vereenigen met de leer van den Auteur nopens de plaatsvervulling in iedere erfopvolging van zijdmagen, wanneer nevens dengenen, die den erflater het naast in den bloede bestaat, er nog kinderen of afkomelingen aanwezig zijn van vooroverledene broeders of zusters van eerstgemelden; in welk geval (zegt de Wetgever zelf, Art. 892 van het *Burg. Wetb.*) deze, *bij plaatsvervulling*, met hunne ooms

of moeijen, oudooms of oudmoeijen, tot de *erfenis* geregtigd zijn. Dat zij slechts met hunne ooms enz. geregtigd zijn, staat er, onzes inziens, alleen, omdat zij anders zouden zijn buitengesloten, en dus alleenlijk erven, *si cum thiis suis concurrunt*. Maar als dat geval nu plaats heeft, wat dan? Dan zijn ze niet, gelijk de geachte Schrijver de Wet, door *invulling*, verklaart, (2de Hoofdst., 1ste Afd. § 23, bl. 24—27) slechts tot een aandeel in de *portie hunner ooms en moeijen* geregtigd, maar integendeel, *bij plaatsvervulling van hunnen vader* of *moeder*, met die ooms en moeijen, tot de erfenis *zelve*. Volgens Art. 888 geeft plaatsvervulling aan den vertegenwoordigenden persoon het regt, om te treden in de plaats, in den graad en in de regten van dengenen, die vertegenwoordigd wordt. Zoo ras dus iemand bij plaatsvervulling voor zijnen vader of zijne moeder optreedt, wordt de nalatenschap gedeeld, even alsof die vader of moeder nog leefde: en hieruit vloeit voort, dat de eenvoudige en gemakkelijk te verstane bepaling van Art. 892 door den Schrijver, die er als 't ware verborgenheden in zocht, duister en onbillijk is gemaakt; terwijl de natuurlijke, aan ieder bij de eerste lezing van het artikel zich opdoende opvatting, welke hij bestrijdt, de éénig ware is. Dit blijkt nog nader uit Art. 893, waar de plaatsvervulling in *alle* gevallen, waarin zij wordt toegelaten, beschreven wordt als op *dezelfde* wijze te geschieden.

Welligt had het onderzoek verdiend, of men aan de uitdrukking *legitime portie*; en de berekening daarvan naar de *zuivere waarde*, ook het denkbeeld hechten moet, dat men, na behoorlijke bepaling der zuivere waarde des boedels, zonder eigenlijke *scheiding*, zou kunnen volstaan met uitkeering dier portie in gelden, ten behoeve der minderjarigen op het Grootboek te brengen, dan wel, of de scheiding onvermijdelijk is.

Bij de formulieren ontbreekt de Acte van teruggeving van een, bevorens in bewaring genomen, eigenhandig geschreven Testament.

In het 3de Hoofdst. 2de Afd. § 18, bl. 213, is mogelijk wat te sterk gesproken over het *onverkoopbare* van vaste goederen, waarvan minderjarigen medeëigenaars zijn, tenzij dezelve niet konden worden *verkaveld*. Doch dit is ook een duister punt in de Nieuwe Wetgeving. De Jurisprudentie is nog niet gevestigd.

Inmiddels doen wij hulde aan al het goede en voortreffelijke in dit Handboek, welks zamenstelling een werk is, dat verbazenden arbeid gevorderd heeft.

J. VAN DEN VONDEL, *door geschiedkundige inleidingen, omschrijving in proza en aanteekeningen, in eenige zijner kleinere gedichten opgehelderd. Een boek voor het algemeen, en als proeve, om dien Prins onzer oude Dichters, ook voor min geletterden, regt verstaanbaar te maken. Door Mr.* B. H. LULOFS, *Hoogleeraar te Groningen, Lid van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut enz. (Versierd met het Portret des vierentachtig jarigen Dichters, en voorafgegaan door eenige aanmerkingen en dichtregelen tot zijn' lof, als voorstander van regt, orde, vrijheid en verdraagzaamheid in deze en gene zaken van Staat en Godsdienst.) Te Groningen, bij* J. B. Wolters. 1838. *In gr. 8vo. XLVIII en* 378 *bl. f* 5-25.

Rec. heeft den geheelen langen titel van dit boek afgeschreven, omdat die hem karakteristiek voorkomt, en hij met alle bescheidenheid den Hoogleeraar LULOFS op het verkeerde en smakelooze van dergelijke uitvoerige titels meent te moeten opmerkzaam maken. Wat op den omslag staat, ware volkomen voldoende: J. VAN DEN VONDEL, *in eenige zijner kleinere gedichten opgehelderd.* De wijze, waarop die opheldering geschiedt, enz. enz. had gevoegelijk in het Voorberigt kunnen worden aangewezen en was daar te huis, maar behoort niet tot den titel. (Hoe komt de Uitgever er bij, om dien titel door zijne *roode* letters nog meer te ontsieren?) Misschien acht men deze aanmerking op den titel beuzelachtig; zij is dit evenwel minder, dan men zou denken. Vooreerst, in een boek van smaak, geschreven door eenen man van smaak, behoort alles van dien smaak te getuigen. Men verlangt immers ook, dat de gevel van een gebouw evenzeer aan de wetten eener goede architectuur beantwoorde, als het inwendige van hetzelve. Maar ten andere komt het Rec. voor, dat het gebrek op den titel eenigzins een gebrek aanduidt, dat ook in dit, gelijk in andere te regt hooggeschatte werken van den *Groningschen* Hoogleeraar, kan worden opgemerkt. Hij kenmerkt zich dikwijls door eene breedsprakig-

heid, door eenen omhaal (indien dit woord niet wat te *trivi-aal* klinkt) van zaken en woorden, die den indruk van het geheel, den indruk van het vele goede en ſchoone verzwakken, dat men in zijne ſtukken kan vinden. Waarlijk, dat is te bejammeren! Eene wijze ſpaarzaamheid, eene meerdere keurigheid in de keuze van woorden en zaken beide, zoude aan de werken, waarmede hij met de daad onze Letterkunde heeft verrijkt, eenen veel grooteren bijval verzekeren.

Als wij van den titel tot het boek ons wenden, vinden wij, na een kort voorberigt en de niet zeer groote lijst van inteekenaren, de op den titel vermelde dichtregelen tot lof van VONDEL, voorafgegaan door eene inleiding in proza. Die inleiding, vooral het begin daarvan, laboreert ook al aan zulk eene breedvoerigheid; maar ruim wordt men daarvoor ſchadeloos geſteld, wanneer men tot de dichtregelen zelve is genaderd. Rec. gelooft niet, dat de Heer LULOFS als Dichter iets beters geleverd heeft. Het ſtuk is blijkbaar *con amore* bewerkt: de geheele vrijheidlievende, door zijn onderwerp in geestdrift ontvlamde ziel des Dichters heeft zich in zijnen zang uitgeſtort, en wij huldigen niet minder de edele gevoelens, daarin uitgeboezemd, dan de kunſtige en keurige gebruikmaking van VONDEL's woorden bij de ſchildering van de verſchillende dichtſoorten, waarin onze grootſte Dichter uitmuntte. Het geheele ſtuk is vol gang, gloed en leven, en Rec. kan zich voorſtellen, welk eenen diepen indruk het bij de gelukkige voordragt van LULOFS op alle *onpartijdige* hoorders moet hebben gemaakt. Rec. weet niet, wat hij als proeve zal mededeelen; want bij zoo veel ſchoons is de keuze moeijelijk. Hij kiest dan, ter ſtaving van datgene wat hij zoo even zeide aangaande het gelukkig gebruikmaken van VONDEL's taal, twee ſtukjes. Het eerſte roept ons den heerlijken rei uit den *Gijsbrecht* geheel voor den geest:

Maar ernst en 's diepen weedoms ſomberheid
Spreidt haren ſluijer over onze ziel,
En hangt een floers van tranen voor ons oog,
Als u de dichtkunst op verbeeldings wiek
In 't grijs verleên naar *Bethlems* ſtraten voert,
Waar zich Judea's purpren onverlaat
In bloed — onnoozel bloed van kindren — baadt.
Helaas, wij zien, wij zien van moeders borst
De versch gerukte lipjes, waar de melk

Met bloed aan kleeft; — wij zien den teedren dauw
Van tranen op de koontjes, eens zoo rood,
Thans koud, als marmer, bleek en blaauw, als lood; —
Wij zien, wij zien, ach, oogjes, door de hand
Des doods geloken, — oogjes, die 't gelaat
Niet meer ten hemel scheppen, die niet meer
Hun stralen schieten in het moederhart,
Maar starren schijnen, van haar' glans beroofd,
In mist en nacht en nevel uitgedoofd. —
Wij zien 't, wij zien 't; wij voelen 't hart versteenen,
En rouw doet ons met u en RACHEL weenen.

Niet minder fraai is de volgende aanspraak aan MAURITS:

O MAURITS, MAURITS, WILLEM's heldenzoon!
O schild van *Neêrland*, zwaard in Almagts vuist,
Voor FLIPS verderflijk, als het zwaard der wraak,
Waarmeê Gods engel in den middernacht
Eens ASSUR sloeg en ASSUR's legermagt!
O MAURITS, MAURITS, WILLEM's heldenzoon,
Wat liet g' *hem* sterven, die u in uw jeugd,
Als CHIRON eens ACHILLES, had gevoed!
Wat liet g' *hem* sterven? — Waartoe vlamde uw ziel,
Geknaagd, helaas, door 't vuur des langen wroks,
Op 't neêr doen ploffen van dat grijze hoofd,
Dat heilig hoofd, dat, als een sterke dam,
Zoo dikwerf 's onheils springvloên had geschut;
Dat heilig hooft, dat, als een vaste zuil,
't Gebouw van NASSAU's glorie had geschraagd,
En, eer 't voor eeuwig sloot zijn' gouden mond,
Aan *Arragon* op gouden bergen stond! —
O MAURITS, MAURITS, WILLEM's heldenzoon,
Met welk gesteent' uw grafelijke kroon,
Met welk een' glans uw diadeem moog' pralen,
Dat bloed, dat bloed bezwalkt, helaas, haar stralen!

Wij beklagen hem, in wiens borst dergelijke regels geenen weêrklank vinden. Deze beide stukjes zijn slechts proeven uit het vele schoone, dat wij hier aantreffen. Maar waarom, waarom moeten die stijve, *complimenteuse* slotregels van het geheel den ontvangen indruk toch storen? Moesten zij worden uitgesproken, waarom ze dan toch hier in druk herhaald?

Wij komen nu aan den eigenlijken hoofdinhoud van dit boekdeel: VONDEL, in eenige van zijne kleinere dichtſtukken opgehelderd. Een gelukkig denkbeeld! Het is maar zoo, VONDEL wordt te weinig algemeen gekend; zijne heerlijke ſtukken zijn ſchier enkel bij den letterkundige geſchat, en voor het groote publiek zijn de werken van *Nederlands* Puikpoëet een geſloten boek. De oorzaken daarvan zijn verſchillende, en te ontkennen is het niet, dat ook deze daaronder moeten gerekend worden, dat er onder het koren ook veel kaf wordt gevonden, dat vele zijner ſtukken door onderwerp en trant minder belang inboezemen, en dat het dus voor den gewonen lezer zonder aanwijzing niet gemakkelijk is, om het voor hem geſchikte op te zoeken. Helaas, dat wij er moeten bijvoegen, dat voor de meesten ook reeds VONDEL's taal te duister en te moeijelijk is! Treurige waarheid, die ten bewijze kan ſtrekken van het weinige belang, hetwelk onze natie ſtelt in hare heerlijke taal! De Hoogleeraar verrigtte dus een verdienſtelijk werk, toen hij eenige ſtukken uit VONDEL uitkoos, en die met de noodige ophelderingen in het licht gaf.

Hoe heeft hij dit gedaan? Hij heeft er historiſche inleidingen voor geſchreven; hij heeft de woorden door verklarende aanteekeningen toegelicht; hij heeft eene breedvoerige, den gang der denkbeelden verduidelijkende omſchrijving voor min geletterden er bijgevoegd. Het eerſte van deze drie dingen is belangrijk en hoog noodzakelijk. Perſonen en zaken, waarop VONDEL doelt, zijn den tegenwoordigen lezers niet zoo gemeenzaam bekend, en die kennis is nogtans onmisbaar, indien men de gedichten van den *Prins onzer Dichters* zal verſtaan. Verklaring der woorden is van niet minder gewigt bij den verouderden ſtijl en het gebruik van verouderde woorden. Maar het derde, de breedvoerige omſchrijving, — waarlijk, die had men kunnen misſen; die had men *moeten* misſen! Wie na de historiſche inleiding, na de verklarende aanteekeningen nog noodig heeft, eene prozaïſche omſchrijving te lezen, die ſluite het boek gerust toe; het is de os, die in den Bijbel leest. Maar komen er dan geene plaatſen in de hier gegevene dichtſtukken voor, waarbij deze den gang der denkbeelden verduidelijkende omſchrijving van nut kan zijn? Dat zal Rec. niet ontkennen; doch op die plaatſen ware toch eene korte aanwijzing in de aanteekeningen voldoende geweest, om het verband te doen opmerken en

begrijpen. Hoe veel ruimte ware daardoor niet gewonnen, die nu nutteloos beslagen wordt door datgene, wat Rec., ter eere van het publiek, hoopt, dat niet gelezen wordt noch behoeft te worden! Hoeveel rijker had de schat kunnen zijn van VONDEL's dichtstukken, door LULOFS opgehelderd, en daardoor waarlijk voor onze tegenwoordige lezers verstaanbaar gemaakt!

Van de overige beide deelen zijner taak heeft de Hoogleeraar LULOFS zich over het algemeen uitstekend gekweten. Hij heeft teregt VONDEL behandeld, gelijk men gewoon is, de oude *clasfici* te behandelen, en toont zijne groote belezenheid in onzen Hoofddichter, en het gelukkig gevolg, waarmede hij zijne stukken heeft bestudeerd. Zijne inleidingen zijn waarlijk inleidingen tot ieder vers; en indien hij ook daar nu en dan, gelijk b. v. bl. 226, 227, al te breed en te lang wordt, men ziet dit gaarne voorbij, om het vele belangrijke, dat wij meestal daar vinden. Bijzonder gelukt is, in dit opzigt, de inleiding voor den *Rommelpot*, welk anders niet gemakkelijk te begrijpen stuk daardoor volkomen wordt toegelicht. De geestigheid en scherpe satire van dit straatliedje komen helder voor den dag. Geene dezer inleidingen zal men als overtollig wegwenschen.

Ook de kortere aanteekeningen onder den tekst verdienen allen lof. Zij strekken grootelijks tot opheldering van VONDEL's woorden, en toonen ons, hoezeer de Hoogleeraar tot het regt verstand van diens stukken is ingedrongen. Het is bij het geven van dergelijke aanteekeningen altijd moeijelijk, de juiste maat te bepalen, en in het algemeen willen wij dan ook over het meerdere of mindere daarvan met LULOFS niet twisten, offchoon hij toch op sommige punten, b. v. het *draven* van den stijl, het gebruik van het woord *Goden*, enz. wat dikwijls terugkomt, en, zelf op bl. 57 verklarende, dat hij zich niet genoeg op kortheid kan toeleggen, aanteekeningen als die onder n°. 47, 49, 53, 61, 62 van het daar behandelde stukje had behooren achterwege te laten. Wie dergelijke dingen, als daar verklaard worden, niet weet en verstaat, die is geheel onbevoegd en ongeschikt, om VONDEL te lezen, en zal dat ondanks die aanteekeningen blijven. Op sommige plaatsen had Rec. intusschen wel gewild, dat de aanteekeningen wat breeder waren uitgevallen, en woorden en zaken wat meer hadden verklaard. Ook hiervan een paar voorbeelden. Bl. 102. *Hoe luisterscharp uw oor op 't rel-*

len van het wiel. Deze laatste halve regel had wel eenige toelichting verdiend; want, offchoon de woorden zelve niet duister zijn, zal menigeen toch vragen, wat dat rollen van het wiel hier beteekent. En waarlijk, duidelijk is dit niet. Het komt Rec. voor, dat het vroeger gebezigde beeld van eenen *wagen* den Dichter nog voor den geest speelde, offchoon hij later de beeldspraak van eenen herder met zijnen staf had gebruikt. Maar een en ander had moeten worden opgehelderd, en menigeen zal nu bij het lezen van den tekst en de omschrijving onvoldaan blijven. Een tweede voorbeeld ontleent Rec. uit het gedicht: *Lierzang op Koning* DAVID, en wel bij de regels: *Op 't draven van dien goddelijcken stijl Gevoelt de ceder Babels scherpe bijl.* In de eerste plaats had bij deze en dergelijke regels wel mogen worden aangemerkt, dat VONDEL in dezen lierzang niet naauwkeurig heeft onderscheiden, welke Psalmen van DAVID, en welke van AZAF of anderen zijn. Maar de meeste gewone lezers zullen toch vragen, wat het beteekent, dat *de ceder Babels scherpe bijl gevoelt*, en de verklaring ware niet overtollig geweest, dat de Dichter hier zinspeelt op de *Babylonische* gevangenis; dat de *ceder* (*Libanons*) hier het zinnebeeld is van *Israël*, en hoe gepast bij deze beeldspraak het woord *bijl* hier gekozen is.

De Hoogleeraar ziet uit deze aanmerkingen, dat Rec. zijn werk meer dan vlugtig heeft gelezen; hij wil daarom ook nog een paar aanteekeningen aanhalen, waarmede hij zich niet vereenigen kan; hij doet dit niet, om aanmerkingen te maken, maar om zijne belangstelling te toonen, en den Hoogleeraar een enkel punt in bedenking te geven. Bl. 40: *Habsburghs mijter.* De Heer LULOFS verstaat hierdoor de *mijterstad*, het aartsbisschoppelijke *Praag*, de hoofdstad van *Bohemen*; liever de *kroon* van HABSBURGH's geslacht, hier om het aartsbisschoppelijke *Praag*, mijter genoemd.

Bl. 95. *Deughtighe ommetrek*, zegt de Heer LULOFS, *lezen wij II.* 206 *voor voorstelling*, *afbeelding*, *schets van iemands deugden.* Zou daar het woord *deughdig* niet evenzeer, als in den *Harpoen*, deugdelijk, degelijk beteekenen? *Ik wenschte*, zegt VONDEL,

Ik wenschte mijn kopij niet scheelde van het leven:
Zoo zou, als 't *aenschijn* u de schilder heeft gegeven,
's Mans deughdige ommetrek hier zweven *in de ziel.*

Zijne wezenlijke, echte afbeelding, wat de ziel betreft, zoudt gij hier zien, even als de schilder zijn gelaat heeft wedergegeven.

Bl. 124. *Waer raeckt ze strandewaert?* De Heer LULOFS neemt deze uitdrukking en het woord *zie*, in den volgenden regel, in eenen figuurlijken zin. Ten onregte, gelooft Rec. De vrijheidsmaagd vlugt *te paerde*, gelijk zij zelve in denzelfden regel getuigt, den bodem van het Duitsche rijk, ten einde door de zee zichzelve te redden. Daarom zoekt zij het strand.

Bl. 186. *Zoo kleet, of been, ja schim van lagher Heijligh*, enz. De Hoogleeraar zegt: *toespeling op de wonderen, door de Profeten* ELIAS, ELIZA, *de Apostelen en verdere Kerkheiligen verrigt.* De laatste worden wel alleen bedoeld; dat ligt, naar Rec[s]. oordeel, geheel in den geest der Roomsche kerkleer; van de Profeten en Apostelen wordt hier niet gesproken.

Bl. 215. *Afzetsels.* De Heer LULOFS zegt, dat VONDEL dit woord dikwijls bezigt voor kopijen, nabootsingen, afdrukken van iets. Rec. zal dit niet ontkennen; maar hier is het, naar zijn oordeel, toch iets anders. Afzetsel is datgene, wat men anders een stekje noemt, eene loot van eene plant, die door kweeking of enting tot eene nieuwe plant opgroeit. Hoe gepast is dit woord hier, waar VONDEL de overledene vrouw van HUIGENS bij eene bloem vergelijkt, en hare nagelatene kinderen met dit woord *afzetsels* bedoelt!

Bl. 235 staat PAULUS voor PETRUS.

Bl. 250. *Zeebrant.* De figuurlijke zin komt hier niet te pas. Het kan alleen zijn oorlog ter zee, zeebrant genoemd, om hetgeen vroeger gezegd is aangaande het gebruik des geschuts.

Maar genoeg, misschien meer dan genoeg. De Heer LULOFS ontvange onzen dank voor het geleverde! Hij vinde aanmoediging genoeg, om ons meer soortgelijke vruchten van zijne studie der vaderlandsche letteren te schenken! Hij behoort onder onze ijverigste en verdienstelijkste Geleerden.

De Uitgever heeft voor goeden druk en goed papier gezorgd, en ook het portret van VONDEL verdient allen lof. Een ruim debiet zij dit boekdeel toegewenscht!

Lesſen van Staatkunde, of Redeneringen van NICOLAAS MACHIAVELLI, *over de tien eerſte Boeken van* TITUS LIVIUS; *uit het Italiaansch vertaald en met eenige Aanteekeningen uitgegeven door Mr.* C. M. ROEST VAN LIMBURG. *Iſte Deel. Inwendig Staatsbeſtuur. Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendrikſen. *In gr. 8vo. XVI en* 263 *bl. f* 2-60.

Ook *dit* werk van den vermaarden MACHIAVELLI is vloeijend en zuiver door den Heer Mr. ROEST VAN LIMBURG, tot dus ver, vertaald; terwijl zijne Voorrede en Aanteekeningen blijken dragen, zoo wel van gematigdheid en gezond oordeel, als inzonderheid daarvan, dat hij zich op het juiste ſtandpunt ter beoordeeling van MACHIAVELLI geplaatst heeft. De Italiaanſche Schrijver geeft geene lesſen, hoe een regtſchapen man aan het hoofd van eenen Staat, of hoe een edeldenkend volk *behoort* te handelen; maar alleen, hoe men, onafhankelijk van de vraag, wat pligtmatig is, zou moeten handelen, om zijn *doel* het beste te bereiken. Zoo geeft hij dan hier en daar middelen op, die zeker zijn af te keuren; doch hij neemt alleen de betrekkelijke doelmatigheid in acht, en onderzoekt, in hoe ver eene daad, uit *dat* oogpunt beſchouwd, goed is. Voor zoo veel men nu eenig oogmerk, b. v. in eenen vrijen Staat zich tot oppermagtig Vorst te verheffen, niet bereiken kan, zonder tot laakbare hulpmiddelen de toevlugt te nemen, volgt daaruit geenszins, dat die middelen ongeſchikt zouden zijn tot het oogmerk, maar alleen, dat men naar zulk een doelwit niet ſtreven moet, juist omdat, onder anderen, ook ſlechte middelen onmisbaar zijn tot bevrediging van zulk eenen ſtrafbaren wensch. Het zedelijke of onzedelijke van drijfveren en handelingen wordt niet onderzocht, maar het oordeel daarover door MACHIAVELLI aan zijne lezers gelaten. Hij zegt alleen: *die zoo iets wil, moet wel aldus handelen, of zijn doel mislukt.*

Dit eerſte Deel beſchouwt het inwendige Staatsbeſtuur; het tweede zal handelen over de uitbreiding des gebieds, en het derde zal den invloed van bijzondere perſonen op den bloei der Staten naſporen.

Er komt nog al het eene en andere voor, waarover men,

ook alleen uit het oogpunt van Staatkunde, anders kan oordeelen; gelijk dan ook door ROEST MACHIAVELLI in zijne aanteekeningen, wel eens te regt wordt gewezen. Het zedelijk gevoel ergert zich dikwijls aan hetgeen de oorspronkelijke Schrijver als Staatkunde leert, en het boek mag dus wel met behoedzaamheid worden gelezen. Trouwens, elk leerstelsel, dat op den elsch van regt en billijkheid geene acht slaat, heeft iets stuitends. Of wie kan met goedkeuring lezen, bl. 53: „Geen wezenlijk verstandige zal ooit iemand „ laken wegens eene *buitengewone* (*l*) handeling, ter grond„ legging van een Rijk of eene Republiek verrigt. *Beschul„ dige de daad*, *de uitkomst verontschuldigt*; en wanneer de„ ze *heilzaam* is, gelijk de door ROMULUS [*door den* „ *moord van zijnen broeder* REMUS] te weeg gebragte, zal „ zij den dader altijd *vrijspreken*: want hij, die geweld be„ zigt om te *verderven*, niet hij, die het doet om te *hee„ len*, behoort gelaakt te worden." Dit is zoo *Jezuitisch* gedacht als het kan. Alleen dan, als het geweld slechts gewelddadige uitoefening van het *regt* is, niet wanneer dat geweld onregtmatig is, verdient het onzen lof, zoo het strekt tot algemeen behoud: b. v. het doodschieten van op heeterdaad betrapte *oproermakers*; maar *nooit* het moorden van *onschuldigen*, die den Regter in den weg staan, al strekt zulk een moord tot vestiging van den Staat op hechteren grondslag. Zoo dikwijls de Zedekunde niet wordt toegepast op de Staatkunde, wordt de laatste eene leer, waar men van gruwen moet, omdat het zedelijk beginsel nergens kan worden buitengesloten, waar men spreekt over de *daden* van den mensch als burger.

Reistafereelen uit Denemarken en Zweden. Naar het Hoogduitsch van A. VON TRESKOW. *Te Groningen*, *bij* J. H. Bolt. 1838. *In gr. 8vo.* 221 *Bl.* *f* 2-20.

Volgens zijne eigene bekentenis, roert de Schrijver van deze Reistafereelen soms schijnbare hoofdzaken slechts vlugtig aan, terwijl hij bij kleinigheden langer vertoeft. Hij zegt, dat zijne lezers zich bedriegen, wanneer zij hopen, met dit boek in de hand, van *Hamburg* naar *Stokholm* te kunnen reizen, zonder een' sterveling naar den weg te behoeven te

vragen; wanneer zij van deze vlugtige bladen diepe blikken in de ſtaathuishoudkundige aangelegenheden van *Denemarken* en *Zweden* verwachten, en de merkwaardigheden der voornaamſte ſteden vermeld en beſchreven denken te vinden. De Schrijver wil alleen den mensch in zijn doen en laten ſchetſen, en bezigt daartoe kleine anekdoten, vooral uit de *lagere ſtanden* der menſchelijke zamenleving ontleend. Zijn doel is, onderhoudend te zijn. Beoordeelen wij nu het werk uit dit door den Schrijver zelv' aangewezen ſtandpunt, dan ontkennen wij niet, dat ſommige gedeelten van deze tafereelen eenig aangenaam onderhoud bij de lezing verſchaffen; maar over het geheel zijn de zaken te vlugtig en te oppervlakkig behandeld, om ernſtige belangſtelling op te wekken. Indien de Schrijver niet ſlechts in den hoek van den haard, of aan zijne ſchrijfſtafel, maar inderdaad dit reisje gedaan heeft, dan beſchouwen wij deze bladen als het gewrocht van eene ſpeculatie, die ten doel heeft, om den drukker, en zoo in de gevolgen het lezend publiek de uitgaven der reis te doen betalen; iets, hetgeen ook hier te lande niet geheel zonder voorbeeld is.

Valt den Vertaler ooit een belangrijker geſchrift ter overbrenging in onze taal ten deel, dan hopen wij, dat hij zich zal wachten voor misſlagen als *doorzigter* voor *doorzigtiger* en *reuzig* voor *reusachtig*. De Schrijver of Vertaler verhaalt ons, dat Koning GUSTAAF III zich te *Drottningholm*, nabij *Stokholm*, dikwijls met het vertoonen van kleine tooneelſtukken, N.B. *vermaakt;* terwijl wij eene bladzijde verder vermeld vinden, dat er reeds veertig jaren na den dood van dezen Vorst verloopen zijn. In één woord, het werk had zonder groot gemis onvertaald kunnen blijven en beter vertaald kunnen zijn.

Narigten betreffende de Ontdekking van Amerika in de tiende Eeuw. Naar het Deenſche van C. C. RAFN, *door* M. HETTEMA. *Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1838. *In gr. 8vo.* 35 *Bl. f* :- 40.

Dit boekje behelst in weinige bladzijden voor den liefhebber der aardrijkskundige geſchiedenis veel belangrijks. Het zijn narigten, uit Noordſche handſchriften opgezameld en in de *Antiquitates Americanae* breedvoeriger opgenomen, be-

appels, waarmede zij zoo wel zichzelven als hunne zwijnen spijsden. De bewoners van het *Steendal* droegen, wel is waar, den naam van Christenen; maar de minsten van hen hadden zelfs ooit eenen Bijbel gezien, of bezaten ook slechts de hoogst noodige kennis van de hoofdwaarheden des Christendoms; overal heerschte tweedragt en ellende. Zij waren een arm, half wild, meestal in slechte kielen gekleed volkje, welks hardluidend *patois* zelfs in den omtrek moeijelijk te verstaan was. Twee waardige Evangeliedienaren trokken na elkander zich de geestelijke en ligchamelijke belangen van deze ellendige menschen aan. De eerste was JOHANN STUBER, de andere de op den titel genoemde JOHANN FRIEDRICH OBERLIN.

Indien wij eene aanmerking op het werk wilden maken, zou het die zijn, dat STUBER, die toch de eerste aanvanger der zoo weldadige verandering der *Steendalers* geweest is, hier wat te veel in de schaduw geplaatst staat. Het was toch STUBER, die, na sedert het jaar 1750 bijna onafgebroken als een trouw zieleherder zijnen tijd aan het welzijn van die gemeente te hebben toegewijd, eene beroeping naar *Straatsburg* niet eer met een gerust geweten meende te kunnen aannemen, vóór hij zelf eenen waardigen opvolger gevonden had, van wien hij de voltooijing van het door hem aangevangen werk mogt verwachten. Deze opvolger was OBERLIN, die in 1767 als Predikant in het *Steendal* kwam, en gedurende bijna zestig jaren, tot aan zijnen dood, voorgevallen in 1826, met den boven vermelden zoo gezegenden uitslag in die betrekking werkzaam is geweest. Het hoofdoogmerk van OBERLIN, zoo wel als van STUBER, was, de verwilderde menschen, die hoogere behoeften gevoelden noch vermoedden, met den geest van het Christendom te bezielen. Maar hij was daarbij in het tijdelijke ook zoo zeer hun weldadige beschaver en onderwijzer, dat hij, bij al de elkander afwisselende regeringen van *Frankrijk*, zich de achting en goedkeuring van zijne burgerlijke Overheid heeft verworven.

Reeds vóór eenige jaren kondigden wij in dit Tijdschrift een kleiner stukje aan, onder den titel: STUBER *en* OBERLIN, waarin van deze beide edele mannen met verdienden lof berigt werd gegeven. Desniettegenstaande verdient dit tafereel, door den beroemden SCHUBERT geschetst, nog evenzeer bij ons gelezen te worden. De vertaling is door

eene kundige vrouweiijke hand op eene loffelijke wijze verrigt. Wat den ſtijl betreft, vertrouwen wij, dat het begin van ons verſlag, hetwelk een uittrekſel is van den aanvang van het werk zelf, in dit opzigt tot eene genoegzame aanbeveling zal verſtrekken. Offchoon veel van het door OBERLIN en zijnen voorganger verrigte alleen mogelijk, noodzakelijk en toepasſelijk is bij eenen toeſtand als die der bewoners van het *Steendal*, hopen wij echter, en bevelen daartoe gaarne dit werkje aan, dat in alle ſtanden der maatſchappij, hoogere en lagere, en bij vrouwen zoo wel als mannen, de brave, echt Christelijke, zegenrijke OBERLIN tot een innemend, opwekkend en aanmoedigend voorbeeld van navolging moge ſtrekken.

Academiſche Tafereelen, ontworpen en geſchetst tijdens het tweede Eeuwfeest der Utrechtſche Hoogeſchool, en in rijm gebragt door Mr. J. H. BURLAGE. *Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1838. *In gr. 8vo. XII, en* 164 *en* 12 *bl. f* 2-40.

Niets is moeijelijker, dan het beoordeelen van luimige dichtſtukken. Er zijn zoo vele ſoorten van *humor*, en wat op den eenen een' aangenamen indruk maakt, dat laat den ander' onverſchillig; wat door den een' als louter geestigheid wordt geprezen, dat vindt de ander laf en zouteloos. Tijden en omſtandigheden oefenen daarbij tevens hunnen invloed op de beoordeeling; en dikwijls verwerpt men in het eene oogenblik, wat men op een ander althans met goedwilligheid zou ontvangen. Rec. wil dan ook zijn oordeel over deze *Academiſche Tafereelen* niet als algemeen geldend doen voorkomen, en kan alleen rekenſchap geven van den indruk, dien de lezing op hemzelven heeft gemaakt.

Verſchillende ſtukken van den Heer BURLAGE hadden Rec. eene zeer gunſtige verwachting doen opvatten, en ook voor het luimige ontbreekt het dien Dichter aan geenen aanleg. Rec. vond zich echter in zijne verwachting bedrogen. Het eerſte en groote, wat hij op deze *Tafereelen* heeft aan te merken, is dit: zij zijn te lang, te gerekt, te langdradig. Het is daarom onophoudelijk terugkeeren tot het oude; de ſlaperigheid b. v. van TE VEREN is voor den Dichter, zoo

het schijnt, een onuitputtelijk thema, en tot geeuwens toe wordt daarover telkens weder gesproken. Datzelfde geldt ook eenigzins van de overige personen en datgene, wat hen karakteriseert. Het valt anders niet te ontkennen, dat diezelfde TE VEREN in zijne slaperige 'onverschilligheid uitstekend is geschilderd, en als origineel best zou voldoen, indien hij maar niet zoo dikwijls en altijd weder eveneens op het tooneel trad.

Eene tweede aanmerking betreft de vrienden van TE VEREN, die gekomen zijn, om het academisch feest te helpen vieren. Rec. acht het een ongelukkig denkbeeld, dat de Dichter als zijne hoofdpersonen geene studenten, maar integendeel gepromoveerden heeft gekozen. Rec. behoort niet onder de fijmelaars; hij is zelf eenmaal student geweest, en weet, hoe het in het studentenleven toegaat; het is er verre van daan, dat hij in losse grappen kwaad zou zien, of vergeten, dat het jongelingsvuur moet uitbranden. Maar iets anders is het, of het goed en wenschelijk zij, mannen, die eenmaal een stand in de maatschappij bekleeden, voor te stellen, als althans eenigzins tot die vroegere dwaasheden terugkeerende. Dat hindert vooral in de teekening van VAN DRECHTEN, die thans

stond, als waardig predikant,
In 't vetste dorp van Gelderland.

Het is iets onaangenaams, dat deze man, wien de Dichter toch als een fiksch, degelijk, ernstig en waardig predikant heeft willen voorstellen, reeds op den eersten morgen ten tien ure aldus wordt afgeteekend:

VAN DRECHTEN sprak: 't is wel der moeite waardig!
Al zijn die schoonen nog zoo aardig,
Wat toonverglans die drom ook om zich henen spreidt,
't Blijft alles . . . . louter ijdelheid! —
En naauwlijks had de man gesproken,
Of tilde, met een deftig oog,
Reeds de eerste fijne flesch omhoog,
Had ras de kurk er afgebroken,
En riep nog eens met ernst, bij 't ledigen van 't glas,
Dat alles, alles ijdel was!

VAN DRECHTEN blijft door het geheele ſtuk zich gelijk; maar Rec. laat ieder' onpartijdige en bezadigde oordeelen, of dergelijke voorſtellingen eenen welgevalligen indruk kunnen maken. Misſchien bij den onnadenkenden ſtudent, maar zeker niet bij ieder, die de zaken uit een eenigzins ernſtiger oogpunt beſchouwt.

Dat er voor het overige in deze *Tafereelen* veel goeds, aardigs, geestigs wordt gevonden, dat de verzen los en gemakkelijk zijn, dat behoeft naauwelijks te worden gezegd. Maar van den Heer BURLAGE hadden wij, ook wat keuze en vinding betreft, iets beters verwacht.

De beide brieven in proza, ſchoon wel wat op hoogen toon geſteld, getuigen van geest en vernuft. Wij lezen daarin, dat het vignet voorſtellen moet: de Lutherſche zwaan, die zich klapwiekend laaſt aan eene kleine teug van poëtisch bronnat uit het hart van het Utrechtſche wapen. Het is mogelijk; maar de zwaan ziet er vrij gansachtig uit.

Het boekje is net uitgevoerd. Maar wij hopen, den Dichter op eene andere maal gunſtiger te kunnen beoordeelen. Zijne talenten ſtellen hem in ſtaat, om wat goeds te leveren.

De Graaf en zijn Raad, of de St. Jansavond. Geſchiedkundig Tafereel uit de dertiende Eeuw. Door WILLEM VAN REHBURGH. *II Deelen. Te Amſterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1839. *In gr. 8vo. VIII*, 263 *en* 296 *bl. f* 5 - 80.

Men zal in de tegenwoordige tijden niet meer zeggen, dat het ons ontbreekt aan oorſpronkelijke Romans. Van alle kanten ſtroomen ze ons toe, en zij zijn meestal in het modekleed van den historiſchen Roman geſtoken. Is dat eene goede of eene kwade eigenſchap? Dat zal wel geheel afhangen van de wijze, waarop men van de historie gebruik maakt. De toovenaar (*) is niet meer, die met den ſlag zijner tooverroede de dagen van ouds terugriep, en hij heeft zijnen ſtaf aan geen zijner navolgers achtergelaten. Met dat al, er zijn onder die navolgers vele, wie het niet aan verdienſten ontbreekt, en daaronder mag, naar Rec. oordeel, ook de Schrijver van *De Graaf en zijn Raad*

(*) WALTER SCOTT.

worden gerekend. Rec. herinnert zich niet, vroeger iets van hem gelezen te hebben, en meent dezen Roman, als eerfteling, denkelijk onder eenen verdichten naam, te moeten befchouwen. Als zoodanig vooral toont hij goeden aanleg.

Reeds bij het lezen van de Voorrede wordt men gunftig ingenomen, omdat men ziet, dat de Schrijver zich een bepaald doel heeft voor oogen gefteld; namelijk, om het karakter, de oorzaken en drijfveren, benevens de omftandigheden des doods van den ongelukkigen Graaf FLORIS V te befchrijven. Het tijdperk is gelukkig gekozen; de perfoon boezemt belangftelling in; het onzekere der gefchiedenis geeft ruimte voor de verbeelding, en uit het geheel laat zich een belangwekkend tafereel zamenftellen. Vraagt men, of de Schrijver zijn doel heeft bereikt, zoo meent Rec. toeftemmend te moeten antwoorden. De Graaf en de leden van zijnen Raad, VELZEN, WOERDEN, AEMSTEL, KUYT en anderen, zijn fiksch en goed geteekend, en de toeftand des lands, de bedoelingen van FLORIS, de aanleiding van den haat der Edelen, zijne gebreken en misftappen, de oorzaken en omftandigheden van zijnen moord zijn getrouw en zorgvuldig aangewezen. Ook de ftijl en wijze van voorftellen is op vele plaatfen levendig en goed, en het boek laat zich met genoegen lezen.

De voornaamfte bedenkingen, die Rec. heeft, gelden het romantifche gedeelte. Ook daarin is echter veel goeds. De gekozene *intrigue*, waarop de Roman draait, is in den geest des tijds en het karakter van FLORIS. Verfchillende der tooneelen zijn goed gelukt en houden de belangftelling gaande. Maar toch hier is de zwakke zijde van het boek.

Vooreerst heeft men hier en daar te veel dingen, die den grooten *Schotfchen* Romanfchrijver herinneren. De geheele perfoon van ANNA VAN DEN DUIVELSHOEK is een wezen uit de Romans van WALTER SCOTT, bij wien dergelijke perfonen misfchien reeds te dikwijls voorkomen. ANNA zweemt te veel naar NORNA uit den *Zeerooyer*, maar mist die huiveringwekkende ftoutheid, waarmede SCOTT zijne heldin wist te fchilderen. Het Godsgerigt is eene te blijkbare navolging van de *Ivanhoe*, en kan bij het tooneel niet halen, waar REBECCA voor de brandftapel ftaat, wachtende, of eenig Ridder hare zaak zal durven verdedigen.

Eene tweede aanmerking geldt den held van het romantische gedeelte, EGBERT VAN DEN RAVENTOREN. Zijn karakter ftaat niet hoog genoeg; hij boezemt zelf geen genoegzaam belang in. Hij heeft eigenlijk geen karakter; althans het wordt niet ontwikkeld. Hij handelt bijna overal onberaden, en de lezer vraagt zich onwillekeurig af: hoe kon hij zoo dwaas handelen? Dat is onder anderen het geval bij zijnen aanval op HUGO VAN BAARLAND, en nog meer bij dien op VELZEN. Ongelukkig is ook het denkbeeld, om hem kennis te doen dragen van de zamenzwering tegen FLORIS; gelijk het ook zeer onwaarfchijnlijk is, dat VELZEN zonder meerderen grond van hoop op zijn deelgenootfchap hem in de geheimen der zaamgezworenen zou hebben ingewijd. Het moet nu den lezer hinderen, dat een verkeerd eergevoel hem weêrhoudt, om den Graaf zijn gevaar te doen kennen. Hij had dit niet eerder moeten bemerken, voordat het te laat was, en hij door omftandigheden buiten hem verhinderd werd, om de zaak te keeren. Nu is hij er te lijdelijk onder.

Eene derde aanmerking geldt de lange redeneringen, die men hier en daar vindt. Een voorbeeld zie men I. 169, waar FLORIS in zijne redevoering fchier Gefchiedfchrijver wordt; en zoo zijn er verfcheidene. Geheel tegen den geest en kleur des tijds ik ook de fentimentele toon, waarop WITTE VAN HAAMSTEDE en EGBERT over de vriendfchap en de laatfte over de liefde fpreekt.

Zoo zou men nog meer aanmerkingen kunnen maken, en daaronder ook deze, dat de ftijl hier en daar achteloos is; dat de Schrijver bij het gebruik van het betrekkelijke voornaamwoord dikwijls tegen de regels der fpraakkunst zondigt, en dat hij onophoudelijk den *ablativus abfolutus* bezigt, die eigenlijk aan onze taal vreemd is. Maar over het geheel verdient het boek toch lof, en behoort onder de gelukkige proeven, om onze oude gefchiedenis romantisch te behandelen. Het behaagde Rec. althans beter, dan een andere oorfpronkelijke Roman over hetzelfde tijdvak, getiteld:

AGNETA VAN KRUININGE. *Gefchiedkundig romantisch Tafereel uit den tijd van Graaf* FLORIS DEN V. *Door* J. F. BOSDIJK. *Te Amfterdam, bij* C. L. Schleijer. 1839. *In gr. 8vo. VI en 386 bl. f* 3-60.

Deze Roman verplaatst ons in *Zeeland*, en zal den strijd, tegen de *Vlamingers* gevoerd, die in *den Graaf en zijn Raad* wel wat kort wordt behandeld, uitvoeriger schetsen. Het boek mist intusschen te veel de kleur van den tijd. Graaf FLORIS was bij de goê gemeente te zeer bemind en behartigde te zeer hare belangen, dan dat men oproer en opstand tegen *der keerlen God* bij den burgerstand had te vreezen. Het waren juist de Edelen, die hem haatten en tegenwerkten. *Agneta van Kruininge* is te veel een gewone avontuurlijke Roman, vol onwaarschijnlijkheden. Sommige karakters zijn al zeer zonderling, gelijk dat van MELIS VAN SPANNINGA. Het boek zal evenwel door hen, wie het om avonturen te doen is, nog al met genoegen worden gelezen, en heeft in sommige beschrijvingen ook veel goeds. Maar het plan is te wild en te onwaarschijnlijk. Onder andere vragen, die van zelf zich opdringen, is ook deze: had men in dien tijd ook al regtbanken met gezworenen? bl. 96. Een' middelmatigen Roman te schrijven, is geene zeer groote kunst; maar tot een' goeden behoort veel, en men meent maar al te spoedig, dat men daartoe in staat is. Onze Literatuur krijgt veel middelmatige, maar, helaas, weinig goede Romans. Moge het getal van de eersten maar niet te zeer vermeerderen! Zij doen geen nut, ja bederven in zeker opzigt den smaak van het groote publiek, dat rijp en groen verslindt, als het maar een verhaal is.

Miniatuur-Bibliotheek voor Nederland. I—XXIste Stukje. Te Dordrecht, bij P. Los, Gzn. *In* 12*mo. De prijs van ieder Stukje is f* :-30, *bij inteekening f* :-25.

Indien deze uitgave, welker eerste stukje reeds in 1836 het licht zag, ons eerder ware toegezonden, zouden wij die, gelijk zij verdiende, spoediger hebben kunnen aanmelden. Elke poging, om de voortbrengselen onzer Letterkunde door goedkooper prijs voor iedereen verkrijgbaarder te maken, wordt door ons van harte toegejuicht, en wij prijzen daarom deze onderneming gaarne aan. Zij onderscheidt zich van vroegere soortgelijke daardoor vooral, dat zij den Schrijver, dien zij uitgeeft, *geheel* geeft, alleen met uitzondering van bruilofts-, lijk-, graf- en lofdichten, waarvan dan ook verre

het meeste flechts ballast onzer Poëzij is, uitgegeven, opdat toch niets, wat een Dichter van eenigen naam ooit ten papiere had gebragt, voor de nawereld verloren zou gaan, offchoon men voor den dichterlijken naam der makers beter zou gezorgd hebben, met dergelijke onbeduidende gelegenheidsftukken voor altijd aan het licht te onttrekken (*).

De zes eerfte Stukjes bevatten, behoudens de vermelde uitzondering, de *Gedichten* van POOT. Titels en bladwijzers zijn er aan toegevoegd, zoodat men, wanneer men de ftukjes laat bijeenbinden, eene zindelijke handuitgave van den *Abtswoudfchen* Dichter heeft. Het VII tot XII Stukje bevat *de opkomst en bloei der Nederlanden*, dat meesterftuk van STIJL, waaraan wij wel gewenscht hadden, dat de fraaije *Slotzang ter liefde van het Vaderland* ware toegevoegd. N°. XIII—XVII behelzen den *Germanicus* van L. W. VAN MERKEN; doch daar de Uitgever zich heeft laten verlokken, om, alvorens dien te voleindigen, in N°. XVIII—XXI de *Gedichten* van BELLAMY te geven, wordt de *Germanicus* met den aanhef van het XIIde Boek afgebroken. Het overige zal ongetwijfeld nu weldra volgen. Wij raden echter den Uitgever, in het belang zijner onderneming, welmeenend aan, in het vervolg zich voor zulk afbreken te wachten. Ook zou hij niet kwaad doen, nog eenig voordeel toe te ftaan aan degenen, die eenen Schrijver *ineens* nemen, boven de koopers van afzonderlijke Stukjes. De prijs is anders vrij matig gefteld, daar de Stukjes door elkander 96 bladzijden bevatten.

Wij prijzen, als gezegd is, deze onderneming gaarne aan.

(*) Zoo wordt er ook over geoordeeld door — helaas wijlen! — den fmaakvollen Hoogl. VAN KAMPEN, *Gefch. d. Nederl. Lett. en Wetenfch.* D. III. bl. 10, door den Uitgever teregt aangehaald.

Verhalen van allerlei kleuren, voor vrienden van verfcheidenheid. II Deelen. Te Amfterdam, bij C. L. Schleijer. *In gr. 8vo.* 578 *Bl. f* 5 - 80.

Onder dezen titel wordt aan ons lezend publiek de vertaling aangeboden van negen romantifche verhalen, wier aankondiging toevallig vertraagde. De beste uit dezen bundel

zijn die, welker verdichting is ingeweven in eenige ware en belangwekkende gebeurtenis der nieuwere of vroegere geschiedenis. Tot deze rubriek behooren: *Russische liefde; de Gevangene; de nacht van Varennes; Kapitein Gars*, (allen naar het Hoogduitsch van GUSTAF VON HEERINGEN) en *de Bivouac*, (naar het Fransch van DE LA MOTTE-FOUQUÉ.) *De Waarschuwing* (naar het Fransch van CLAUDE GILLINS) wordt aangekondigd als eene ware gebeurtenis. Ook zonder zoodanige waarschuwing door een voorgevoel of droom, als welke hier voorkomt, zou dit verhaal belangwekkend genoeg zijn. *Cora* (naar het Engelsch van H. NEALE) is de luimige beschrijving der dwaze verliefdheid van een' onervaren jongeling op een alledaagsch meisje. *De Geest van den Orkaan* (naar het Engelsch van *Miss* NORTON) verhaalt het treurig lot van eenen broeder, die zich door den nood van zijne teederbeminde zuster tot diefstal laat verleiden, en daardoor zichzelven en haar den dood berokkent. *De twee Duellen* (naar het Fransch van JULES JANIN) besluit den bundel. De ligtzinnige, laat ons liever zeggen beuzelachtige wijze, waarop door den Schrijver over het tweegevecht gesproken wordt, en het onbeduidende van het voorval zelve, doet inderdaad dit verhaal, indien het al opgenomen moest worden, ter naauwernood de laatste plaats tot bladvulling verdienen. Het is dus alleen dit voortbrengsel van den Parijschen broodschrijver, hetwelk wij uitzonderen in ons, over het geheel, gunstig oordeel nopens deze Verhalen.

Nederlandsche Volksverhalen en Romancen, *door* C. H. CLEMENS. *Iste Aflevering. Te Nijmegen*, *bij* D. J. Haspels. 1838. *In gr. 8vo.* 56 *Bl. f* :-80.

Toen Rec. een vroeger stuk van den Heer CLEMENS beoordeelde in dit Tijdschrift, gaf hij hem welmeenend den raad, om niet te spoedig met de uitgave zijner verzen te zijn. Dit is, zoo het schijnt, een raad, die moeijelijk op te volgen is. Althans wat deze eerste Aflevering van Nederlandsche Volksverhalen bevat, zulks had vooraf een strenger toets en beoordeeling moeten ondergaan. Des Dichters doel is goed, en hij heeft door zijne ingevlochtene godsdienstige vermaningen nut zoeken te stichten. Maar meer wordt er vereischt, om een volksverhaal in poëzij te geven, en aan die vereischten is slecht voldaan. Wij willen niet ontkennen, dat hier en daar goede regels gevonden worden; het geheel is echter zeer gebrekkig, zoowel wat plan als uitvoering betreft. — Een lief plaatje versiert deze Aflevering.

Boekbes. No. VII, bl. 319, reg. 18, moeten de „ eindigen achter *te kort te doen*.

BOEKBESCHOUWING.

De Godgeleerdheid en de Omwenteling. Eene beschouwing van den invloed der hedendaagsche vorderingen in de godgeleerde wetenschappen op den staatkundigen en zedelijken toestand der Volkeren. Naar het Hoogduitsch van Dr. K. G. BRETSCHNEIDER. *Vertaald en met eenige Aanmerkingen vermeerderd door* H. NIEUBUUR FERF, *Schoolopziener en Predikant te Bergum. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1838. *In gr. 8vo. XX en 232 bl. f* 2-40.

Van het oorspronkelijk werkje, dat ten jare 1835 te *Leipzig* in het licht kwam, onder den titel: *Die Theologie und die Revolution, oder die Theologischen Richtungen unserer Zeit in ihrem Einflusse auf den politischen und sittlichen Zustand der Völker*, werd een breedvoerig verslag gegeven in de *Godgeleerde Bijdragen*, (1836) Xde D. bl. 341—366, door F. J. DOMELA NIEUWENHUIS. Dit verslag, hetwelk ons vergunt van dit vertaalde stukje beknoptelijk te gewagen, deed geene vertaling bij ons te gemoet zien. Voor *Duitschland* moge het geschrift van BRETSCHNEIDER eenig belang hebben, en in zoo verre ook voor ieder, die de oogen slaat ook op hetgeen buiten het Vaderland plaats heeft; doch daarom is nog de vertaling niet noodig, daar het oorspronkelijke verkrijgbaar en verstaanbaar genoeg is. Wie aan eene *vertaling* uit het *Hoogduitsch* behoefte heeft, heeft misschien geene behoefte aan dit vertaalde *werkje* van BRETSCHNEIDER.

Het werk is in twaalf Afdeelingen gesplitst. I. *De staat der zaak*, bl. 6—15. II. *Het tegenwoordige en voorledene*, bl. 15—36. III. *Voorafgaande bedenkingen*, bl. 37—67. IV. *De Troon en de Roomsche Kerk*, bl. 67—75. V. *Het Protestantsch Supernaturalismus*

(*Supra-*) *en de Troon*, bl. 75—94. VI. *De wetenschappelijke Godgeleerdheid en de Omwenteling*, bl. 94—109. VII. *De aard der staatkundige bewegingen van onzen tijd*, bl. 109—125. VIII. *Het oud kerkelijk Supernaturalismus en het godsdienstig ongeloof*, bl. 126—159. IX. *Eendragt tusschen het godsdienstig geloof en de wetenschappen*, bl. 159—189. X. *De Godgeleerdheid en de zedelijkheid*, bl. 190—211. XI. *Overzigt van het geheel*, bl. 211—215. XII. *Bijvoegsel. De Hegelsche Wijsbegeerte als geneesmiddel onzer Eeuw*, bl. 215—232. Deze opschriften wijzen op zichzelve niet duidelijk aan, wat geleverd is. De hoofdsom van het geheele geschrift is: „ De staatkundige bewegingen „ van onzen tijd zijn niet te wijten aan de godgeleerde „ verlichting, en kunnen evenmin door herstelling van „ de oudkerkelijke Godgeleerdheid gestild worden. Noch „ het Katholiek noch het Protestantsch Supranaturalis- „ mus kunnen als steunsel der Alleenheersching en mid- „ del tegen Volksregering beschouwd worden. De be- „ middeling kan slechts mogelijk worden, wanneer men „ de Christelijke denkbeelden standvastig bewaart, maar „ de vormen van dezelve en de overgangspunten laat „ varen. *Men moet verstandig hervormen, opdat er „ geene gewelddadige omwenteling worde daargesteld.* „ Om alles in het kort zamen te trekken, behoort er in „ het algemeen een vrij onderzoek der waarheid naar *alle* „ kanten en in *alle* takken van wetenschap plaats te „ hebben. *In den Staat* vrijwillige afstand van alle wil- „ lekeur. *In de Kerk* geruste en vredelievende inwilli- „ ging der wetenschappen, zonder ergens eene partij „ staatkundig te begunstigen. *In de zeden*, eindelijk, „ hoogachting van de zedelijke eigenschappen in het bur- „ gerlijk leven en in de openlijke betrekkingen; grond- „ vesting van de deugd en de braafheid der volken, „ niet op onzekere of onbegrijpelijke leerstellingen, maar „ op de waarheid der zedelijkheid; ondersteuning der- „ zelve door openlijke zeden en gebruiken; verwijdering „ van al datgene, wat het zedelijk gevoel des volks

„ vervalscht en ſtomp maakt, en eindelijk handhaving „ van de wetten op de eerbiediging der Godsdienst, als „ het krachtigst middel, om de echte zedelijkheid bij „ alle leden der maatſchappij duurzaam te bevorderen." — Zoo oordeelt BRETSCHNEIDER over de kwaal en het geneesmiddel. Zooverre dit oordeel zich tot de *Duitſche* Godgeleerdheid bepaalt, willen wij hem in het gerust bezit van dit zijn oordeel laten. Doch of nu de Vertaler wél heeft gedaan, dit boek in onze taal met bijvoegſels en wijzigingen in het licht te zenden, daarover zal wel verſchillend geoordeeld worden. Naar ons inzien had hij alles moeten geven, zoo als BRETSCHNEIDER het in 't licht zond, of, zoo hij het voor onzen landaard geſchikt had willen maken, had hij de *Nederlandſche* Godgeleerdheid, welke nog iets anders is dan de verlichte Godgeleerdheid van BRETSCHNEIDER, meer moeten doen uitkómen, dan nu is geſchied, en van minder verlichte, maar niet minder hoogmoedige drijvers van hetgeen zij niet verſtaan had hij geheel kunnen zwijgen. Doch dan had welligt van dit geheele boek van BRETSCHNEIDER in onze taal niets geworden. En welk nadeel zou dan ons godsdienſtig publiek geleden hebben?

Van harte zal ieder toeſtemmen hetgeen bl. 98 voorkomt: „ Hij, die aan de *Duitſche* Godgeleerdheid het „ ontſtaan of ſlechts de bevordering der *Franſche* Om„ wenteling toeſchrijft, herinnert ons aan de fabel van „ den Wolf en het Lam, waar in de Wolf, bo„ ven (*) het Lam ſtaande, hetzelve beſchuldigt, dat „ het hem het water der rivier troebel maakte." Doch ook evenzeer zal elk *Nederlandsch* Godgeleerde weigeren, zijne Bijbelſche ſtudie en geleerdheid te verwisſelen

(*) Conf. PHAEDR. Lib. I. Fab. I.
Ad rivum eundem lupus et agnus venerant,
Siti compulſi; — ſuperior ſtabat lupus,
Longeque inferior agnus. —
— — — — — — — —
A te decurrit ad meos haustus liquor.

met de denkbeelden (*ideën*) van BRETSCHNEIDER, bl. 178 v. v. Wanneer men niet voorſtelt wat anderen uit de leère des Bijbels hebben gemaakt, om het even of zij oudkerkelijke Supranaturalisten of moderne Rationalisten zijn, maar JEZUS voordraagt zoó als Hij zich heeft geopenbaard en zijne Apostelen Hem hebben verkondigd, dan zal er zonder BRETSCHNEIDER's redmiddel wel geloof in de harten wonen, dat zich in zedelijkheid en ongemaakte vroomheid heerlijk zal openbaren.

In de ſpelling der eigennàmen verbetere men voor BARTH, bl. 8, BAHRDT, voor DOMMELA NIEUWENHUIS, bl. VII en 132, DOMELA NIEUWENHUIS, voor VOLKE, bl. 228 en 231, VATKE, wiens aangehaald werk bij G. BETHGE, niet BEDGE, is uitgekomen.

De waardij van de Kerkhervorming der zestiende Eeuw, in eenige Overdenkingen godsdienſtig beſchouwd, door wijlen Dr. F. V. REINHARD. *Met bijgevoegde Aanteekeningen van* W. N. MUNTING, *Predikant te Leyden. Te Leyden, bij* P. H. van den Heuvell. 1838. *In gr. 8vo. XVI en* 192 *bl. f* 1 - 90.

De zeven in dit bundeltje vervatte *Overdenkingen* zijn een vervolg van, en maken één geheel uit met de veertien andere over hetzelfde onderwerp, die de Heer MUNTING, in 1810, vertaald en uitgegeven heeft: het zijn oorſpronkelijk Leerredenen, maar door den Vertaler onder dezen veranderden titel geſteld. Ref. is geen beminnaar van zulke gemetamorphoſeerde Leerredenen, die, onder den titel van *Overdenkingen*, *Beſchouwingen*, *Vertoogen*, enz. haren ouden oorſprong moeijelijk verbergen kunnen, en, als tweeſlachtige wanſchepſels, noch tot de eene noch tot de andere ſoort behooren, waaraan het ware en eigenaardig kenmerkende leven ontbreekt, of, zoo zij met geringe moeite in voortbrengſels van de laat-

ſte te vervormen zijn, duidelijk genoeg toonen, dat zij voor de eerſte eigenlijk niet deugen. — Doch kan men dit nu aan zijne plaats laten, dan zal men hier wèl ingerigte en nuttige beſchouwingen vinden over het belangrijkſte der Kerkhervorming, uit onderſcheidene oogpunten bezien; en wel I. *als een werk des geloofs*, bijzonder van LUTHER, aan de allesleidende regering van God, aan de Goddelijkheid des Evangelies, aan de overwinning der goede zaak, aan zijne roeping daartoe, aan zijne bovenaardſche beſtemming. — Hierop wordt gehandeld, II. over *de verpligting, om ons den waren geest der Evangeliſche Kerk voor te ſtellen, en de bewustheid van ons aandeel aan dezelve in ons te hebben.* — Verder wordt, III. de aandacht gevestigd op *de magtige beſcherming van God, welke voor de uit de Hervorming ontſtane Evangeliſche Kerk tot hiertoe gewaakt heeft.* (Met dit bewijs, meent Ref. in 't voorbijgaan te moeten opmerken, moet men toch voorzigtig zijn, en daaruit niet te veel willen beſluiten; want zoo die driehonderdjarige voortduring der Evangeliſche Kerk op zichzelve een bewijs van goedheid en Godebehagelijkheid ware, dan zouden niet alleen de twee andere hoofdafdeelingen der tegenwoordige Christenheid ditzelfde wapentuig met voordeel tegen haar kunnen keeren, maar dan zou ook het *Mohammedanisme* zich op zijn twaalfhonderdjarig beſtaan mogen beroemen, hetwelk wij zeker gelooven, dat door de Voorzienigheid, om gewigtige en voor de zaak van Godsdienst en Menschheid waarlijk nuttige redenen, alzoo toegelaten en beſchermd wordt.) — Nu wordt, IV. een *opwekkend overzigt* gegeven *van de heilige banden, welke de Evangeliſche Kerk tot één geheel verbinden*, namelijk „vrijheid van geweten, onderwerping aan het gezag der H. S., geloof aan de hoofdwaarheden van het Evangelie, verdraagzaamheid in al het overige, moedig voorwaarts ſtreven tot elken trap van volkomenheid." — In het Vde ſtuk heeft REINHARD *opwekkingen ontleend uit de wijze, op welke God groote veranderingen in de zedelijke wereld*

doet voortkomen, gelijk hij dan bepaaldelijk de Kerkhervorming als zoodanig eene beschouwt, die „ voorbereid „ is in stilte; in beweging gebragt door zwakke werk„ tuigen; bevorderd door het spel der menschelijke harts„ togten; en in den beginne met wel is waar voortsle„ pende, maar nog onvolkomene, later daarentegen met „ steeds geweldadiger" (lees *weldadiger*) „ gevolgen ver„ bonden." — In den geest der Kerkhervorming is ook VI: de beschouwing van *de verpligtingen, welke de uitspraak van* JEZUS *oplegt: De waarheid zal u vrij maken;* alsmede, VII. de beantwoording der vraag: *Is door de Godsdienstverbetering der zestiende Eeuw alles tot die volkomenheid gebragt, dat er niets verder aan toe te voegen is?* waarbij REINHARD tusschen het toestemmen en het ontkennen in dezer voege tracht midden door te gaan, dat hij zegt van gevoelen te zijn, „ dat de hoofdzaak allezins bewerkt is, maar dat men „ op den ingeslagen weg moet voortgaan en zoeken vol„ komen te worden." — Ziedaar de hoofdonderwerpen, in deze zoogenoemde *Overdenkingen* behandeld, in welker tweede stuk altijd eene toepassing in den bekenden trant der Leerredenen van REINHARD gevonden wordt; welk een en ander, zoowel om het gewigt der zaken, als om de geleidelijke en duidelijke voordragt, met nut en genoegen kan gelezen worden, gelijk ook de meestal historische aanteekeningen, waarmede de Heer MUNTING hetzelve loffelijk voorzien heeft. — Het *Reinhardsche* predikwerk zal Ref. hier wel niet meer behoeven te beoordeelen; en enkele aanmerkingen, die hem onder het lezen van deze stukken voorkwamen, wil hij, als niet belangrijk genoeg, of als te uitvoerig wordende, thans liever terughouden.

De Geloofswegen, of de liefde uit de kindschheid. Wandelingen op het gebied der Godgeleerdheid in het modekleed der Roman. Naar het Hoogduitsch van J. C.

BIERNATZKI, *door J. B. Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1838. *In gr. 8vo.* 160 *Bl. f* 1-.50.

Op het gebied der Godgeleerdheid (of liever, en dit is geheel iets anders, der Godsdienstleer) te wandelen in het modekleed van den Roman, dat wil er bij *Rec.* nog niet best in, wat ook Schrijver en Vertaler ter verdediging van dit „ kleed" mogen zeggen. Wij gunnen echter ook in dit opzigt gaarne aan ieder zijn' smaak. De geest van het boekje is, bij eenige overdrijving in enkele opzigten, tamelijk goed. „ Wilde de geestelijke „ nu niet meer wezen, dan hetgeen aangewezen is, „ treedt hij voor de gemeente op, niet in zijn eigen „ naam en met *zijne* leer [dit spreekt van zelf], maar „ in den naam der kerk en *met de leer der kerk*, dan „ zal zijn woord niet ledig tot hem wederkeeren," enz. Deze tegenstelling is onjuist. Predikt men de *leer der Kerk* ALS ZOODANIG, dan treedt men juist op met zijne eigene, d. i. eene menschelijke leer; neen! met de *leer des Bijbels* moet het wezen. Komt de leer der Kerk daarmede overeen, des te beter; doch zoo niet — wij zijn bedienaars DES GODDELIJKEN WOORDS en van niets anders. *Daar* ligt onze kenbron, aan welke ieder onze woorden moge toetsen. Met *leer der Kerk*, hoe men het draaije of plooije — vaarwel, heilig kleinood van het *Protestantisme*, vrij en onbelemmerd onderzoek van den Bijbel!

„ Wij [Leeraars] leven niet zoozeer in de Apostoli„ sche hoop van te gewinnen en te verwerven, dan in „ die van te behouden en te bewaren. De predikant „ heeft dus meer de werkzaamheid der huisvrouw in de „ kerk van Christus, het aandeel des mans heeft de „ geest Gods aan zich voorbehouden." Door onmiddellijke werking? Neen — het geloof is uit het gehoor van Gods woord, zeide PAULUS, die het zeer wel wist. Dergelijke scheeve stellingen vindt men in dit werkje meer; en, met alle achting voor het goede, dat hier gevonden wordt, zeggen wij, als eenvoudig ons

gevoelen, dat men met dergelijke dingen althans niet bij menſchen moest op de baan komen, welke men door „ het modekleed van den Roman" voor het Christendom zoekt te winnen; tredende, gelijk bij wettige gevolgtrekking uit de woorden van den Schrijver voortvloeit, in hetgeen „ de geest Gods zichzelven heeft „ voorbehouden."

Gezond voedſel voor Christelijk verſtand en hart behoeven wij, Gode zij dank! nog niet uit het Hoogduitsch te vertalen.

Feestrede, ter herdenking van den Akademiſchen leeftijd; uitgeſproken bij de vereeniging van oud-Studenten der Leydſche Hoogeſchool, te Leyden, den 9 *Aug.* 1838, *door* D. T. HUËT, *Predikant bij de Walſche Gemeente te Rotterdam. Te Leyden, bij* S. en J. Luchtmans. 1838. *In gr.* 8*vo.* 52 *Bl. f* : - 65.

Het was, na de uitmuntende Redevoering van VAN DER PALM, geene gemakkelijke taak, ſpreker te *zijn* bij een herinneringsfeest van oud-Studenten. Des te grooter is de waarde van dit voortreffelijke ſtuk. Rijkdom van zaken, helderheid van denkbeelden, een ongedwongen toon, waarbij het, waar dit pas geeft, aan geene fijn ſatyrieke invallen ontbreekt, — dit een en ander trof ons vooral bij de lezing dezer Feestrede. *Zij* bewijst op nieuw, zoo het nog eenig bewijs noodig had, hoe helder HUËT denkt, en hoe keurig hij zich weet uit te drukken in eene taal, waarin hij niet zoo dagelijks voor het publiek het woord voert, als in de *Franſche*. Inderdaad, *wij* houden de keus des Redenaars *niet* voor de zwakke zijde der beſchikkingen van de beſtuurders dier feestviering. Niemand, die ſtudeert of geſtudeerd heeft, — of laten wij, met den Redenaar, ons beter uitdrukken, die Student is of geweest is — late na, dit boeijende ſtuk te lezen.

Beschouwing van het natuur- en zedelijk ſtelſel van de Vrouw, gevolgd door een Fragment over het natuur- en zedelijk ſtelſel van den Man, en door eene Verhandeling over de Gevoeligheid, door P. ROUSSEL, *voorafgegaan door eene geſchiedkundige Lofrede op den Schrijver, door* J. L. ALIBERT, *vertaald naar de zevende Parijſche uitgave door* G. D'ANCONA, *Med. Dr. enz. Eerſte Stuk, inhoudende de boven vermelde Lofrede. Te Amſterdam, bij* H. D. Santbergen. 1836. *In gr. 8vo.* 38 *Bl. f* : - 60.

Of op dit eerſte Stuk, dat den beoordeelaar eerst onlangs ter hand kwam, ſedert een vervolg gekomen is, weet deze niet.

Hoe men er toe komt, van dit reeds ſedert lang bekende werk, als aan den laten avond, nog eene vertaling in het licht te zenden, kan beoordeelaar almede niet beſlisſen.

Hoe verdienſtelijk een Schrijver Dr. ROUSSEL geweest is, en hoe veel goeds van dit zijn geſchrift ook kan gezegd worden, belangrijke drang- of beweegredenen ter vertaling beſtaan er *thans* vooral niet meer. Beoordeelaar heeft er echter vrede mede, indien de vertaling gewild is en den vereischten aftrek vindt.

Wat de Lofrede van den anders met roem bekenden ALIBERT op ROUSSEL betreft — in het *oorſpronkelijke* moge zij niet geheel ongevallig zijn, door de vertaling heeft zij vooral niet gewonnen. Deze Lofrede kan echter niet met andere voortbrengſels der vruchtbare pen van ALIBERT wedijveren. Er is weinig of nagenoeg geene geleidelijke orde in, en de ſprongen van het eene onderwerp op het andere zijn meestal onverwacht, zonder daarom verrasſende te zijn. En wat zal men, ten opzigte der vertaling, van zinſneden als de volgende zeggen? „ moest hij zich — door zijnen brandenden

„ ijver voor het welzijn der menschen aan zijne kwel-„ lingen zien te onttrekken," bl. 7. „ Het was ove-„ rigens voor hem niet genoeg, van onder sierlijke vor-„ men zijne schatbare inzagen omtrent de schoonste helft," enz. bl. 9. „ Ik ga nog in deze eeuw, als ergerlijk „ gemaal, aan het euvel mank van de eeden, die ik haar „ gezworen heb, getrouw te zijn," bl. 20. Eindelijk: „ Ik zoude vreezen dit gladde ijs te verdooven, dat dit „ wonderstuk der Godheid en der Natuur in mijne oogen „ doet voorkomen," bl. 8. Wij vermoeden, bij gemis van het oorspronkelijke, of de Vertaler zich hier niet vergist hebbe, en *glace*, welk woord ook *kristal* beteekent, hier ten onregte door *ijs* vertaald heeft; maar ook dan nog, welk eene taal! — De welwillende lezer zal met deze proefjes wel tevreden willen zijn. In het tegenovergestelde geval behoeft hij om meerdere niet verlegen te wezen, die als van zelf zich aan hem zullen opdoen.

Naschrift op het werkje, over de overeenkomst en het verschil tusschen de Jicht en de Scrophulosis. vooral met betrekking tot de Longtering; door A. A. SEBASTIAN, *Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij* M. Smit. 1838. *In gr. 8vo.* 96 *Bl. f* 1 : 40.

De Verhandeling of zoogenoemde Voorlezing van den Heer SEBASTIAN, boven reeds breedvoeriger vermeld, ontving nagenoeg overal, in ons Vaderland, een gunstig onthaal, hetwelk zij om den belangrijken inhoud ook overwaardig was. De beoordeelingen, voor zoo verre die ons bekend zijn geworden, waren doorgaande gunstig (*). Een onzer geneeskundige Tijdschriften kondigde haar zelfs met grooten lof aan, blijkens het onderstaande: „ Het in dit boekje behandelde onder-

(*) Onder anderen *Algemeene Konst- en Letterbode* voor 1838. N°. 47. *Vaderl. Letteroef.* voor 1838. Aug.

„ werp, waartoe ook het *Practisch Tijdschrift voor de* „ *Geneeskunde*, zoowel door oorspronkelijke als door „ overgenomene opstellen, van tijd tot tijd bijdragen ge- „ leverd heeft, is uiterst gewigtig, en deszelfs bear- „ beiding belooft meer nut voor de behandeling der „ longtering, dan de aanbevelingen van alle empirische „ middelen zamengenomen tegen die ziekte verschaft heb- „ ben. Men late zich door de woorden: *eene Voorle-* „ *zing;* die op den titel van het werkje voorkomen, „ niet verleiden tot de meening, dat het, gelijk zoo „ menige Voorlezing, oppervlakkig wezen zoude. Het „ is niets minder, dan dit; maar het heeft ook niet „ veel meer gelijkenis naar eene Voorlezing, dan dat „ men op de eerste bladzijde de aanspraak leest: *Zeer* „ *geëerde Hoorders!*" (*)

In een der binnenlandsche Tijdschriften werd echter, bij het overwigt van gunstige beoordeelingen, eene min gunstige gelezen. (†) De Schrijver werd door dezen beoordeelaar nog al scherp over enkele punten doorgehaald. De Heer SEBASTIAN, bij zoo vele blijken van verdiende goedkeuring mogelijk te gevoeliger geworden voor eene enkele berisping, heeft gemeend haar niet onbeantwoord te moeten laten; en zoo is het *Naschrift* ter perse gekomen. De Schrijver der vermelde beoordeeling in den *Recensent*, thans door SEBASTIAN, op zijne beurt, niet zeer malsch behandeld, heeft goedgedacht, zich tegen een en ander ontvangen verwijt te moeten verdedigen, en andermaal eene zeer uitvoerige beoordeeling van werk en Naschrift, en wederlegging, der tegen hem gerigte beschuldigingen, in den *Recensent* geplaatst. (§)

Dat de Schrijver der beoordeeling meer geletterd schijnt, dan de Heer SEBASTIAN dacht en hem voorstelde, blijkt uit de beoordeeling zelve; het is echter gemakke-

(*) *Practisch Tijdschrift voor de Geneeskunde*, 17 J. 5de St. 1838. omslag.

(†) *Rec. ook der Rec.* D. XXXI. N°. 6.

(§) D. XXXI, N°. 12, en D. XXXII. N°. 1.

lijker, eene uitgebreide letterkundige kennis ten toon te ſpreiden, dan een oorſpronkelijk denkbeeld te opperen en van hetzelve een doelmatig, toepasſelijk gebruik te maken. Elk echter hetgeen hem toekomt! Zich in den ſtrijd tusſchen twee partijen te mengen, al werden zij ook niet handdadig, is altijd bedenkelijk en zelden raadzaam. Rec. treedt dus in geene verdere *beoordeeling*, en bepaalt zich ſlechts bij deze aankondiging. Hij meent echter voor zichzelven er dit nog bij te mogen voegen, dat bij den wezenlijken eerbied, welken hij, op voortgezette eigene ondervinding, voor de ervaring aan het ziekbed koestert, hij op niet minder hoogen prijs ſtelt het licht, hetwelk alleen de *ziektekundige ontleedkunde* kan aanbrengen. Die van deze de noodige partij wil trekken, moet niet onervaren in de ontleedkunde en geen vreemdeling in de natuurkunde wezen. Een gepast, doelmatig gebruik van deze verſchillende takken der wetenſchap helpt den waren Arts voor het ziekbed vormen; buiten deze loopt men groot gevaar, met den tijd een *routinier* te worden, die dan, ongelukkigerwijze, hoe voorſpoediger hij ſlaagt, met des te meer minachting op de wetenſchap nederziet.

Brieven in antwoord op de Brieven van den Hoogleeraar PH. W. VAN HEUSDE, *over het beoefenen der Wijsgeerte inzonderheid in ons Vaderland en in onze tijden; met bijvoeging van aanmerkingen op deszelfs taalnavorſchingen. Door* F. C. DE GREUVE. *Te Groningen, bij* P. van Zweeden. 1838. *In gr.* 8vo. 331 *Bl. f* 3-30.

Het is eene dubbel moeijelijke taak, van een werk verſlag te doen en eene beoordeeling te geven, dat eene wederlegging van andere werken bevat, die over de hoogſte wetenſchappelijke aangelegenheden, namelijk de Wijsbegeerte, handelen. Men dient wel eerst zijn gevoelen over datgeen kenbaar te maken, wat wederlegd

wordt, ten einde op het juiste ſtandpunt te komen, van hetwelk men de wederlegging moet overzien.

Sedert eene reeks van jaren is de beoefening der Wijsbegeerte in ons Vaderland niet met dien ijver behartigd, die dit hooge wetenſchappelijke vak verdient. Onze oude Kantiaanſche School is bijna uitgeſtorven; hoezeer een KINKER en een SCHREUDER nog voor de wetenſchap werkzaam zijn. Vooroordeelen, meestal uit onkunde en miskenning geſproten, bleven omtrent de wijsgeerige ſtudiën onder vele onzer Geleerden heerſchen. Een onder hen, de waardige VAN HEUSDE, gevoed met de kern der Griekſche en Latijnſche letterkunde, poogde echter altijd hierdoor de wijsgeerige kennis te bevorderen; vooral was PLATO zijn lievelingsſchrijver, en zijn naam zal altijd als die van een uitmuntend Commentator van dien Wijsgeer bekend blijven, zoo als hier van zijn *Specimen criticum in Platonem* en zijne *Initia Philoſophiæ Platonicæ* de voldoendſte geloofsbrieven zijn.

Toen vóór eenigen tijd de beoefening der Wijsbegeerte weder eenigzins begon te herleven, en men hier te lande, na de uitmuntende Verhandeling van BORGER, *de Mysticismo*, meer met de Duitſche Wijsbegeerte begon bekend te worden, verſcheen er een Nederduitsch werk van den Hoogleeraar VAN HEUSDE, de *Socratiſche School* getiteld, dat een Encyclopedie der wijsgeerige wetenſchappen bevatten moest, en welks derde deel wijsgeerige taalnavorſchingen inhield. Met geſpannen aandacht hebben wij dit werk gelezen, en wat den vorm aangaat, hierin hebben wij den welſprekenden Schrijver van de *Brieven over het hooger Onderwijs* herkend. Men vindt hier denzelfden eenvoudigen, bevalligen en naïven ſtijl, dezelfde aangename inkleeding der denkbeelden weder, eenen zekeren geleidelijken gang, die den lezer onmerkbaar daarhenen leidt, waar men hem wil doen aanlanden; maar, wat den inhoud aanbelangt, deze heeft ons, wij moeten dit erkennen, minder bevredigd. Vooreerst vroegen wij ons af, welke Wijsbe-

geerte wordt ons hier geleerd? Is het de Socratisch-Platonische of de Platonisch-Socratische, hetgeen wel niet hetzelfde zijn zal, en hetgeen moeijelijk uit de werken van PLATO zelven te bepalen is, te meer daar SOCRATES niets in geschrifte heeft nagelaten. Voorts scheen het ons toe, dat PLATO door den Hoogleeraar, gelijk het doorgaans gaat, als men met eenen Schrijver hoog ingenomen is, veel te éénzijdig beschouwd wordt; zoodat hij van een' zekeren kant meer in hem vindt, dan er, naar ons oordeel, in te zoeken is, en in andere opzigten veel in hem voorbijziet, dat voornamelijk zijne verdiensten als Wijsgeer uitmaakt; in één woord, het letterkundig schoone en godsdienstig zedelijke van PLATO doet hem het bespiegelende en wetenschappelijke eenigzins voorbijzien. Het was dus eene populaire en gemoderniseerde Platonische Wijsbegeerte, welke wij hier ontvingen, waaraan echter eene diepe wetenschappelijke beschouwing en eene stelselmatige eenheid ontbreekt. Dat hiermede aan de behoefte van onzen landaard, en aan de vorderingen, die de Wijsbegeerte bij onze Duitsche naburen gemaakt heeft, voldaan is, durven wij gerust ontkennen. Wat de *wijsgeerige taalnavorschingen* aanbelangt, hierin zijn wij juist van een tegenovergesteld gevoelen met den Hoogleeraar, doch hiervan straks nader. Hetgeen hij *Wijsgeerte* noemt, is geheel iets anders, dan hetgeen wij door *Wijsbegeerte* verstaan. Zijn Hooggel. schijnt een' zekeren tegenzin voor de bespiegeling en de wetenschappelijke Wijsbegeerte te koesteren; een' tegenzin, die nog meer blijkt in zijne *Brieven over het beoefenen der Wijsgeerte*, waarin hij nog meer bepaald tegen de speculative stelsels, vooral die der nieuwere Duitsche Wijsbegeerte, te veld trekt. Hoezeer wij met hem het overdrevene van sommige stelsels, zoo als die van FICHTE, SCHELLING en HEGEL, erkennen, is alles in dezelve geen hersenschimmige bespiegeling, of zijn het geen ongerijmde paradoxen, die zij hebben voortgebragt. Hunne bespiegeling is eenzijdig, maar kenmerkt eene

groote wijsgeerige geestkracht, waardoor de Duitsche Wijsbegeerte der 19de eeuw een veelarmige reus geworden is, die in alle vakken van geleerdheid en wetenschap ingegrepen heeft, en dezelve heeft omgekneed en vervormd. Als men tegen de nieuwere Duitsche Wijsbegeerte declameert, moet men hare stelsels grondig onderzocht hebben, om hierdoor dezelve met vrucht te kunnen bestrijden. Omdat wij de Wijsbegeerte als de wetenschap der beginselen en den grondslag van alle overige wetenschappen aanzien, kunnen wij in het gevoelen van den Hoogleeraar omtrent de bespiegeling en het stelselmatige niet deelen. Zoodra men beide mist, bestaat er geen Wijsbegeerte meer; het is slechts eene onzamenhangende verzameling van opmerkingen van het gezond verstand, maar die op geene hoofdbeginselen rusten, en die niet door een stelsel tot eene organische eenheid gebragt zijn.

Het bevreemdde ons reeds, dat er zich geene stemmen tegen de twee eerste deelen der *Socratische School* verhieven, om de onvolledigheid van dezelve, uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd, met juistheid aan te toonen. Bij de verschijning van het eerste gedeelte der *wijsgeerige taalnavorschingen* was zulks echter het geval. Een zeker wederlegger trad in het strijdperk, en men kan zeggen, dat hij de overwinning behaalde, omdat hij in waarheid *wederlegde*. Het grondbeginsel dier navorschingen werd regtstreeks aangetast, en een juist tegenovergesteld als alleen geldend aangenomen. De toon echter van deze wederlegging was een weinig ruw en scherp, en wij mogen vermoeden, dat zij hierdoor bij dezen en genen, die, even als wij, met hooge achting voor den geleerden VAN HEUSDE vervuld zijn, den invloed miste, dien zij anders geschikt was uit te oefenen; te meer, daar men zich achter de *anonimiteit* verschanste.

Doch toen de *Brieven over de beoefening der Wijsgeerte* en de twee overige gedeelten der *Taalnavorschingen* in het licht waren verschenen, leed het niet lang, of er kwam een uitvoerig werk van den Hoogleeraar te

Groningen, F. C. DE GREUVE, uit, dat deze *Brieven* en deze *Navorschingen* op den voet volgde en meestal bestreed, en waarin hij zich als Schrijver van de eerste wederlegging bekend maakte.

Het is moeijelijk, eene uitvoerige analysis van een geschrift te geven, dat eene geheel polemische strekking jegens andere geschriften heeft. Men zoude genoodzaakt zijn, om beide *voor* en *tegen* naauwkeurig met elkander te vergelijken, hetgeen ons verre buiten de grenzen, die ons voor eene Recensie afgebakend zijn, brengen zoude, en tevens overtollig wezen voor hen, die met opmerkzaamheid dit wetenschappelijk geschil zouden willen nagaan, omdat zij zelve die vergelijking moeten maken.

Wij moeten ons dus tot de uiteenzetting der hoofdpunten van dit geschil bepalen, en ons oordeel uitbrengen over de wijze, waarop het gevoerd is, ten einde uitspraak te doen over de waarde van een werk, waarvan de strekking is, om aan de beoefening der Wijsbegeerte eenen geheel anderen gang aan te wijzen, dan die, welke de Hoogleeraar VAN HEUSDE als *de* meest geschikte aanprees.

Deze stelt in zijne Brieven:

1°. Dat de Wijsbegeerte uit de critische beoefening der oude letteren moet voortspruiten, of op de phylologie, toegepast op de schriften der oude Wijsgeeren, Dichters en Redenaars moet gegrond zijn; dat men uit deze voornamelijk den humanen, letterkundig schoonen zin moet putten, die de wijsgeerige onderzoekingen bevattelijk, leerzaam en toepasselijk op de wetenschappen, de kunsten, de letterkunde en het leven maakt.

2°. Dat eene zoodanige beoefening der Wijsgeerte, met den geest van onzen landaard en met de behoefte van onzen tijd overeenkomt.

3°. Dat men de echte Wijsgeerte geenszins in de hoogbespiegelende stelsels der nieuwere Duitsche Wijsgeeren, en over het algemeen in de afgetrokkene behandeling der bovennatuurkundige wetenschap zoeken moet,

die voor hem de weg is, welke ons tot ongerijmde paradoxen zoude kunnen leiden, en die de echt practiſche beoefening der overige wetenſchappen, en de ontwikkeling van den zin voor het ſchoone en goede in de letterkunde, zoude kunnen in den weg ſtaan. Het hoofdbeginſel, dat in zijne *wijsgeerige Taalnavorſchingen* overal op den voorgrond ſtaat, is, dat wij uit de woorden van onze Taal tot de kennis der Wijsgeerte, vooral die, welke op de grondſtellingen van PLATO, zoo als de Hoogleeraar zich die voorſtelt, rust, kunnen geraken; zoodat wij ſommige woorden, zoo als die van *oordeelen*, *begrijpen*, *waarheid*, *wezen*, enz. ſlechts grammaticaal en etymologisch hebben te onderzoeken, om ſpoedig en gemakkelijk eene echt wijsgeerige kennis op te zamelen.

De Hoogleeraar DE GREUVE daarentegen toont aan:

1°. Dat de Wijsbegeerte, wel verre van uit de critiſche beoefening der oude letteren voort te ſpruiten, en op de philologie en de ſtudie der oude Schrijvers gegrond te zijn, eene wetenſchap is, die op grondbeginſelen, uit den aard der menſchelijke rede voortvloeijende, rust, en voornamelijk door afgetrokkene beſpiegeling moet verkregen worden; terwijl zij noodwendig de reſultaten van haar onderzoek onder den vorm van een zamenhangend *ſtelſel* tot eenheid moet brengen, zonder dat men hierdoor gevaar zoude loopen, zich met herſenſchimmige paradoxen bezig te houden, en de ſtudie der oude letteren, voornamelijk der Griekſche Wijsgeeren, te verzuimen.

2°. Dat eene wetenſchappelijke beoefening der Wijsbegeerte met den geest van onzen landaard geenszins ſtrijdt, en met de behoefte van onzen tijd overeenkomt, ten einde hierin niet achterlijk bij andere volken te blijven; hetgeen uit den meer ontwakenden lust voor de wijsgeerige ſtudiën onder ſommige onzer landgenooten blijkt, en treffend door het voorbeeld van den te vroeg overledenen Hoogleeraar G. DE WAL en zijnen voortreffelijken leerling SCHREUDER STEINMETZ gebleken is.

3°. Dat de echte Wijsbegeerte, offchoon op verre na

niet volkomen, echter hier en daar in de hoogbespiegelende stelsels der nieuwere Duitsche Wijsgeeren vervat is. Dat men, om over hunne overdrijvingen en eenzijdige beschouwingen een juist oordeel te vellen, deze stelsels grondig moet bestuderen; eene studie, die zij wel waardig zijn, en die ons alleen in staat kan stellen, om hunne afwijkingen te doorzien en er ons voor te wachten. Dat, wel verre dat de afgetrokkene behandeling der bovennatuurkundige wetenschap schadelijk voor de practische beoefening der overige wetenschappen en de ontwikkeling van den zin voor het schoone en goede in de letterkunde en in het leven zijn zoude, integendeel de doelmatige beoefening der Wijsbegeerte, als wetenschap, heilzaam op het een en ander kan en moet toegepast worden, omdat zij ons rekenschap van de strekking en het doel van al deze belangrijke zaken geeft.

Verder wijst hij tot in de kleinste bijzonderheden aan, terwijl hij de *wijsgeerige Taalnavorschingen* op den voet volgt, dat wij nimmer door de ontleding der woorden tot eene juiste kennis der begrippen kunnen geraken, maar dat wij integendeel door het ontleden der begrippen den zin der woorden, in hunne verschillende beteekenis, kunnen deelachtig worden, en dat een grammaticaal en etymologisch onderzoek alleen niets voldoende zekers voor de wijsgeerige kennis oplevert.

Wij moeten volmondig verklaren, dat dit alles overtuigend betoogd is door de belangrijke *Brieven* van den Hoogleeraar DE GREUVE, en dat hij hierdoor bewezen heeft een echt wetenschappelijk Wijsgeer te zijn, die de bespiegeling en de toepassing in zijne gevoelens vereenigt; zoodat wij zijn werk als eene volkomene bijdrage aanzien tot onze niet zeer ruim voorziene vaderlandsche wijsgeerige letterkunde, en die tevens zelve het bewijs medebrengt, dat onze landaard zeer geschikt is voor de afgetrokkene wetenschappelijke behandeling der Wijsbegeerte, indien maar meer onzer Geleerden zich hiermede wilden bezig houden.

Wij zijn verpligt, ten slotte, eenige aanmerkingen op

den vorm van het geschrift des Hoogleeraars DE GREUVE te maken. Zijn Hooggeleerde heeft den vorm van *Brieven* in antwoord op die van Prof. VAN HEUSDE gekozen; wij hadden liever gezien, dat hij, in den vorm van *Verhandelingen*, de onderwerpen, die hij hier verdedigt, onmiddellijk had betoogd; zijn werk zou dan die polemische rigting niet zoo sterk hebben doen uitkomen, en, hoezeer de toon gematigd en vriendelijk poogt te blijven, wordt die weleens hier en daar ironisch en sarcastisch. Hij zou dan minder gevaar geloopen hebben van die groote uitvoerigheid, die in eenige wederleggende aanmerkingen aan langwijligheid grenst, en die soms de aandacht vermoeit, in plaats van dezelve te spannen. Prof. DE GREUVE, misschien om te toonen dat hij ook, even als de Hoogleeraar VAN HEUSDE, Litterator is, heeft zijne Brieven met zeer lange aanhalingen uit RUHNKENIUS, WYTTENBACH, PLATO, CICERO en de Grieksche en Latijnsche Dichters voorzien, die wel eens geheele bladzijden vullen, even als die uit sommige hedendaagsche Duitsche Wijsgeeren. Deze aanhalingen zouden merkelijk bekort hebben kunnen worden, en eenige geheel weggelaten, zonder dat hierdoor zijn geschrift aan waarde zou verloren hebben, terwijl het den prijs daarvan merkelijk zou hebben verminderd.

Doch deze aanmerkingen verhinderen niet, dat wij deze *Brieven* aan alle beminnaars der Wijsbegeerte in ons Vaderland, en ook aan de bezitters der werken van Prof. VAN HEUSDE, ruimschoots kunnen aanbevelen. Deze zullen, indien zij onbevooroordeeld dit geschrift met *de Socratische School*, de *Taalnavorschingen* en de *Brieven over het beoefenen der Wijsgeerte* vergelijken, met ons erkennen, dat, indien VAN HEUSDE een wijsgeerig Litterator kan genoemd worden, DE GREUVE een letterkundig Wijsgeer is.

Het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek uit deszelfs beginselen verklaard, en met de bepalingen der Fransche Wetgeving vergeleken, door Mr. W. H. VAN DER VOORT, *Advokaat te Utrecht. Isten Deels Iste Stuk. Boek I, Titel I—XV, (Art.* 1—384.) *Te Utrecht, bij* J. Altheer. 1838. *In gr. 8vo. XII en* 315 *bl. f* 3-:

De inrigting van dit werk is zoodanig, dat de Schrijver telkens het artikel of begin van het artikel der Nederlandsche wet opgeeft, voor zoo veel noodig is, om de daarop volgende aanteekening dadelijk verstaanbaar te maken, en dan weder telkens na den medegedeelden aanvang van het artikel, bij wege van aanteekening, zijne beschouwing mededeelt nopens den zin der wet en hare overeenkomst met of verschil van de bepalingen, niet van het *Wetboek Napoleon* in het bijzonder, maar van de Fransche wetgeving in het algemeen. De reden van dit laatste is, omdat men bij de opstelling en herziening der Nederlandsche wetgeving niet alleenlijk op het *Wetboek Napoleon* zelf heeft acht geslagen, maar tevens gelet op onderscheidene bijzondere Fransche wetten en op de Jurisprudentie van het Hof van Cassatie te *Parijs*.

Deze manier verdient allezins goedkeuring, en de bewerking tot dusverre getuigt van de oplettendheid en het helder inzigt des Schrijvers. Zoo wij ons in de identiteit niet vergissen, is de Heer Mr. W. H. VAN DER VOORT echter reeds overleden. Nadere toetsing zullen wij dus uitstellen, tot hetzij meerdere, reeds afgewerkt liggende deelen in het licht verschenen zijn, of wel de arbeid des oorspronkelijken Auteurs door eenen anderen zal zijn voortgezet, en het werk alzoo volledig zal zijn geworden, of wel zoo volledig, als met de mogelijkheid bestaanbaar zal wezen.

Nalezingen op het Leven van Jezus enz., *Verslag van den Roman van Walewein*, *en andere Bijdragen tot de oude Nederlandsche Letterkunde*; *door* G. J. MEIJER, *Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen*, *bij* J. Oomkens. 1838. *In gr.* 8*vo.* 152 *Bl.* *f* 1-50.

De beminnaars en beoefenaars onzer oude Taal- en Letterkunde hebben voorzeker groote verpligting aan den Hoogleeraar MEIJER voor de uitgave van *Het Leven van Jezus*, *naar een Nederlandsch Hsf. van de XIIIde Eeuw* (*Groningen* 1835., gr. 8vo.); een werk, 't welk, naar het oordeel van den geleerden WILLEMS, zoo niet vóór, dan zeker omtrent het jaar 1200 moet vervaardigd zijn, en dus wel waarschijnlijk voor het *oudste* bekende Nederlandsche geschrift in proza te houden is. Dit werk, in onderscheidene Tijdschriften (ook alhier 1836, bl. 195) gunstig vermeld, is vooral door den Hoogleeraar SIEGENBEEK op eene geleerde wijze en uitvoerig beoordeeld in den *Alg. Konst- en Letterbode*, 1836, n°. 2—4, alwaar die Taalkundige onderscheidene zeer gewigtige aanmerkingen heeft gemaakt op sommige der aanteekeningen, waarmede de Heer MEIJER het gemelde werk heeft doen vergezeld gaan.

De Heer MEIJER, na de uitgave van *het Leven van Jezus* bespeurd hebbende, dat er nog een Hsf. van hetzelve te *Stuttgard* aanwezig is, heeft het nuttig geacht, van dit Hsf. een naauwkeurig verslag te doen, en heeft tevens deze gelegenheid te baat genomen, om aan sommige der aanmerkingen van den Heer SIEGENBEEK openlijk toe te geven, en op andere, waar hij bij zijn gevoelen bleef, zijne tegenbedenkingen mede te deelen. — Dit is de inhoud van het eerste stuk, 't welk in dezen bundel wordt aangetroffen.

N°. 2 behelst een verslag van den tot dusverre onuitgegeven en alleen uit één enkel Hsf. bekenden Ridderroman, *Walewein* genoemd. HUYDECOPER heeft, gelijk men weet, daarvan veel gebruik gemaakt in zijne uitmuntende aanteekeningen op MELIS STOKE. Het Hsf. bevat 11333 regels of verzen, maar is niet geheel volledig, en hier en daar door vele schrijffouten onverstaanbaar, zoodat het nog niet raadzaam is hetzelve uit te geven, vóór er een tweede oud Hsf. van ontdekt wordt. Des te meer welkom zal dus

dit uitvoerig verslag en uittreksel (bl. 30—83) uit dezen Ridderroman aan onze Landgenooten zijn. Het laat zich met groot genoegen lezen. Naar die uittreksels te oordeelen, zouden wij echter dezen Roman (als Dichtstuk) beneden den *Ferguut* stellen, onlangs door den Utrechtschen Hoogleeraar VISSCHER in het licht gegeven.

No. 3 behelst Fragmenten van eenen onbekenden Ridderroman in de Nederlandsche taal, behoorende tot den Fabelkring van KAREL DEN GROOTEN en zijne *Paladijnen*. Deze fragmenten zijn te *Tubingen* gevonden, en door MASZMAN te *Munchen* in 1828 uitgegeven, doch hier te lande tot dusverre weinig bekend geworden.

Zeer belangrijk is het 4de stuk, zijnde een fragment van een *Nederlandsch Nibelungen-Lied*. De Heer SERRURE, thans Hoogleeraar te *Gent*, vond hetzelve aan een stuk van een' ouden lederen band, waarin de *Animadversiones in V. T. libros omnes auct.* L. DE DIEU, *Lugd. Bat.* 1648. 4o, gebonden waren. Er kan uit worden opgemaakt dat er nog in 1648 een Nederlandsch Hsf. der *Nibelungen*, geheel of gedeeltelijk, moet bestaan hebben. De Heer MEIJER brengt dit fragment tot de XIIIde Eeuw. Doch de Heer WILLEMS stelt het wel eene-Eeuw vroeger. (*Inleid. tot Reincke de Vos*, bl. XVIII.) In allen gevalle zou het hoogst belangrijk zijn, zoo hiervan meer fragmenten konden worden opgespoord. Wanneer Rec. nagaat, dat in de XVIIde Eeuw, meer dan nu, de gewoonte plaats had, om de boeken *ingebonden* uit te geven, houdt hij het voor niet onmogelijk, dat er ook in andere exemplaren van de *Animadversiones* van L. DE DIEU soortgelijke fragmenten schuilen. Dat daarom ieder, die een exemplaar van dit werk bezit, de, waarlijk geringe, moeite neme, de schutbladen van den band naauwkeurig gade te slaan. De graad van waarschijnlijkheid, om er iets te vinden, moge al niet groot zijn, er bestaat dan toch eene reden, om dáár eerder te zoeken dan elders.

Het laatste stuk is het Dichtstuk van MAERLANT *van der Drievoudichede*. Hoezeer het in de Hsf. meest als een afzonderlijk stuk van MAERLANT aangetroffen wordt, is het eigenlijk een vervolg op diens breedvoeriger Gedicht *Wapene Martijn* genoemd, en door de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde uitgegeven. De Heer MEIJER merkt te regt aan, dat dit stuk niet het minst dichterlijk is onder alle de werken van MAERLANT, en dat het op sommige

plaatſen eenvoudig ſchoon, op andere zelfs verheven mag genoemd worden. Met de uitgave van dit aloude Nederlandſche Dichtſtuk, 't welk de Hoogleeraar van korte taalkundige ophelderingen heeft doen vergezeld gaan, heeft hij zich op nieuw verdienſtelijk aan onze Letterkunde gemaakt.

Mogt dit zoo wél voorzien en zoo belangrijk bundeltje gretig gelezen en ook gekocht worden! Het is niet alleen nuttig voor de bezitters van *het Leven van Jezus*, maar ook op zichzelf eene gewigtige bijdrage voor de Nederlandſche Taal- en Letterkunde.

Harp en Pſalter. Eene Verzameling Christelijke Liederen ter huisſelijke ſtichting, naar het Hoogduitsch van C. J. P. SPITTA, *door* W. R. VAN HOËVELL, *Theol. Dr., Predikant in Neêrlandsch Indië. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1837. *In kl.* 8*vo*. 167 *Bl. f* 1-25.

Vreemd en duister is het eerſte gedeelte van den titel dezer *Liederen*, want welk een muzijkinſtrument de pſalter is, zullen de meeste lezers derzelven wel niet weten; en wat doet het dan nog tot kenmerking van dit bundeltje? Doch den zamenſteller ſchijnt het zonderling contrasterende tusſchen titel en inhoud wel meer eigen te zijn. Zoo luidt reeds het opſchrift van het eerſte ſtukje: *Op! harpen en ſchalmeien!* Wie zou nu hier niet verwachten eene vrolijke, in zachte en liefelijke poëzij geſtelde opwekking der Christenen tot Gods lof, of dergelijke? En waarlijk, dan kon het als inleiding van de geheele verzameling zeer gepast geweest zijn: maar neen! het heft aldus aan:

Stiller was het nooit voor dezen
Op den weg naar Kanaän, enz.

Verder wordt de poëzij wel beter, en het ſtukje is niet van de ſlechtſte; maar het is een lied op de terugkeering der *Israëliten* uit *Babel* naar hun Vaderland; en wat dit *hier* doet, begrijpen wij niet. — Zoo is het tweede getiteld: *De Verſchijning van* CHRISTUS, en doet iets verwachten over de hooge waarde der komst des Zaligmakers in de wereld; maar hiervan vindt men niets: met ziet wel, dat er lang gezinſpeeld wordt op het bezoek der Oosterſche Wijzen; maar

wat dan eigenlijk dat zoeken en vinden van JEZUS voor ons is, dit blijft in het duister. Men zie ook het ſtukje, getiteld: *Aandacht*, bl. 111:

'T Is mij zoo wél in 't Godsgebouw,
Hoe? kan ik naauw vertellen,
Mijn oog beſproeit een tranendauw,
Mijn borst vangt aan te zwellen.

o Traan, waarom beſproeit ge 't oog?
Mijn hart, waartoe die ſlagen? —
De geest wordt tot mijn God omhoog
En 't lijf ter rust gedragen.

Wat is dit nu? Eigenlijk met ſchijnbaar aandoenlijke woorden *niets*; en wat beteekent *hier* de laatſte regel? — Meer dergelijke voorbeelden zou Ref. kunnen aanhalen. — Voor het overige zijn wel vele onderwerpen zeer belangrijk, en der verhevenſte of zachtſte Poëzij overwaardig; maar de behandeling beantwoordt er dikwijls zeer ſober en ſlaauw aan; het is dikwerf niet veel meer dan plat proza en rijmelarij: is het al eens wat beter, het verheft zich zelden boven het middelmatige, en blijft verre beneden de waarde van het onderwerp. Voorbeelden kan men overal vinden, waar men het boekje maar openſlaat. Men neme b. v. het ſtukje, *U behoor ik toe*, of: *Verlangen*; en zoo zijn er vele andere. Of kan iemand iets beters vinden in plaatſen als deze, (bl. 92, 93) waar tot de lelie in het veld gezegd wordt, dat God haar „*vaak een' Engel zond Tot wachter in den nacht, Die* „*wascht uw kleed, zoo fraai en fijn, En droogt het in den* „*wind, En bleekt het in den zonneſchijn, En tooit zijn bloe-* „*menkind.*" Een Engel dus, die de wasch opdoet.... welk een mislukt ſtreven naar het ſchoone of verhevene! — Er zijn nogtans ook enkele ſtukjes, die over 't geheel beter en van zekere eenvoudige ſchoonheid niet ontbloot zijn, b. v. *Avondgebed*, (bl. 101,) hoewel het eigenlijk geen gebed is, maar eene opleiding tot bidden door de avondſtilte, *de Plant door God geplant*, (bl. 142,) *het Lied van 't Sterven*, (bl. 158,) *Hoe zal 't ons zijn?* (bl. 165—167) hoewel tegen het einde te zeer dalende. Eene kleine proeve uit *de Plant door God geplant*:

Bewaar in mij de groeikracht, 't vruchtbaar hopen

Op U, uw rijk en uw geregtigheid,
En sluit voor mij de milde bronâar open,
Die wasdom in den dorren tijd verspreidt.
Rondom mij heen spruit onkruid op uit de aarde;
o Reinig mij, opdat ik in uw gaarde
Ten prijs van uwe liefde en hoede sta
En niet, verstikt in 't kiemen reeds, verga!

Ik weet, Gij geeft het kiemen, wassen, bloeijen,
Gij, Vader, die en zaait en plant op aard,
En waakzaam steeds, met liefderijk bemoeijen,
Elk spruitje kweekt en koestert en bewaart.
Ik weet, er is geen halm zoo klein en teeder,
Of zorgend ziet Ge er van omhoog op neder;
Ik weet, dat Gij, die 't minste zaad gedenkt,
Ook mij 't ontkiemen, groeijen, rijpen schenkt.

De godsdienstige toon, die in deze Liederen aangeslagen wordt, is welmeenend, ernstig, hartelijk: hier en daar zou men denzelven zuiverder en helderder Evangelisch, zonder inmenging van den valschen toon van zekere zoete mystiek, mogen wenschen. Niet alleen toch wordt hier, gelijk in menig ander geschrift van vroeger' en later' tijd, het Hoogste Voorwerp van vereering te zeer verward en veranderd, en de Zaligmaker te dikwerf alleen en op zichzelf in plaats van den eenigen God gesteld; maar ook zijn er plaatsen, die meer duistere mystieke spelingen, dan klare Christelijke waarheid bevatten. Reeds is het stukje, (bl. 32,) *mijne ziel dorst naar den levenden God*, offchoon wel iets waars en goeds bevattende, daarvan niet vrij; maar nog meer is het zigtbaar in de stukjes, *de Zegen van Christelijke Gemeenschap* (bl. 108—110) en *de dorre tijd*, (bl. 144—146,) waar het goede, dat er nog onder schuilt, door overdrijving en wonderlijke voorstelling onkenbaar en onbruikbaar gemaakt wordt. Onze Lezer zal, hoopt Ref., hiervan geen voorbeelden verlangen; wij hebben reeds lang genoeg stilgestaan bij dit wel net gedrukte, maar naar inhoud niet zoo fraaije bundeltje Liederen, dat wij het hoog kunnen aanprijzen.

Gedichten van G. TEN BRUGGENCATE, HZ. *Te 's Gravenhage, bij* S. de Visser en Zoon. 1838. *In gr. 8vo.* 118 *Bl. f* 1 - 50.

Het is voor hem, die geroepen wordt, om een gedeelte van al de dichtstukken en dichtbundels te lezen, welke er bijna maandelijks uitkomen, een wezenlijk genoegen, wanneer hij, te midden van al de onbeduidende of slechte verzen, waarmede men ons overhoopt, van tijd tot tijd iets goeds en meer dan middelmatigs aantreft. Vooral is dat aangenaam, wanneer hij als Recensent moet optreden; want te prijzen is verkieslijker, dan te laken. Jammer maar, dat een Recensent tot het laatste zoo dikwijls gedwongen wordt!

Het lezen van de *Gedichten* van den Heer G. TEN BRUGGENCATE, HZ. verschafte Rec. dusdanig genoegen, en het is hem een aangename pligt, van den gunstigen indruk rekenschap te geven, dien dit bundeltje op hem gemaakt heeft. Wij moeten den Schrijver daartoe zijne plaats aanwijzen bij onze Dichters. Hij behoort niet tot de stouten en verhevenen, maar tot de zoetvloeijenden en bevalligen. Hij zoekt niet door vreemde wendingen, gedrongenheid, gezwollenheid, levenszatheid, *effect* te doen, maar drukt, in natuurlijke, ongekunstelde taal, natuurlijk, ongekunsteld gevoel uit. Hij is in aanleg en trant den bevalligen gevoeligen HÖLTY verwant, uit wiens gedichten wij hier meer dan ééne vertaling aantreffen. Een groot gedeelte van den inhoud der verzameling bestaat uit landelijke dichtstukjes, en in deze is de Dichter ook zeker het gelukkigst geslaagd. Zijne Morgen- en avondzangen, herfst- en lente- en winterliederen munten door zoetvloeijendheid, eenvoudigheid en bevalligheid uit, en geen gevoelig beminnaar der natuur zal ze zonder een streelend gevoel van genoegen lezen. Wij willen ten minste hopen, dat al dat schijnbaar verhevene, dat uitheemsche en vreemde, dat bij velen onzer jongere Dichters thans in de mode is, dien smaak voor het naïve en eenvoudige (het ongekunsteld eenvoudige) nog niet hebbe weggenomen. Het spreekt van zelf, dat in dergelijke stukjes zuiverheid van taal en gelukkige keuze van woorden een onmisbaar vereischte is, en ook daarin is TEN BRUGGENCATE meestal gelukkig geslaagd. Hij blijft gewoonlijk even ver van het platte en ondichterlijke, als van het gezwollene verwijderd, en slechts van tijd tot tijd stuit men op minder goede of minder gelukkige uitdrukkingen, b. v. wanneer hij *den winter* laat *sluiken* (bl. 103.)

Behalve deze landelijke stukjes zijn er ook anderen, romances of dichtstukjes, onderscheidene onderwerpen behan-

delende. Na den lof, dien wij den Dichter hebben toegezwaaid, zal hij het wel niet ten kwade duiden, dat Rec. deze als over het algemeen minder goed gelukt beschouwt. *De Eendragt* b. v. is veel te lang en te gerekt. Ook de romances missen dat boeijende, hetwelk deze moeijelijke dichtsoort behoort eigen te zijn, indien zij zal behagen. Dat geldt ook van de Vaderlandsche romances, waarvan TOLLENS vroeger wel het gelukkigste voorbeeld heeft gegeven, maar die bij de meeste anderen over het algemeen iets zeer eenzelvigs en vervelends verkrijgen. Onder de stukjes, die na de landelijke gedichtjes uitmunten, behoort, naar het oordeel van Rec., *Mozes dood.* Er heerscht ook daarin eene eenvoudigheid, die tevens iets statigs en ernstigs bezit, geheel voegende aan het onderwerp. Ziet hier, als proeve, eenige regels uit den aanvang:

O Eedle man, die ginds naar Nebo's top
Uw gangen rigt, gehoorzaam aan uw' God,
Wat stijgt gij kalm ten steilen bergspits op!
Hoe rustig nog volvoert gij 't hoog gebod!
Verzilverde ook de tijd uw achtbaar hoofd,
Geen ouderdom drukt uwe kracht ter neêr;
Uw boezemgloed is geenszins uitgedoofd;
Uw geest steeds vlug en vaardig, als weleer.
Verheven ernst rust op uw fier gelaat;
Een heilig vuur straalt uit uw helder oog, enz.

of, uit hetzelfde vers, eene beschrijving van *Kanaän:*

Een stroom, ontweld aan Libans boschrijk oord,
Door beek bij beek *gevoedsterd* in zijn vaart,
Stuwt zich met kracht door 't lagchend landschap voort,
En schenkt er vreugde en vruchtbaarheid *aan de aard.*
De dalen zijn met jeugdig groen bekleed,
Waarop het rund zich dartelend vergeet;
De gele halm is voor den oogst gereed,
En buigt zich reeds door 't zware van den last;
De wijngaardrank siert iedren heuveltop,
En biedt den lust haar purpren trossen aan;
De hooge palm rijst bij de bergkruin op,
En boeit het oog door 't heerlijk groen der blaân;
De olijvenstam, omringd van spruit bij spruit,
Bukt nederwaarts met kostelijke vrucht;

De vijg ſtrekt gul haar breede blaadren uit,
En biedt haar ſchaauw bij *zoele* zomerlucht.

Dat er ook in deze regels enkele vlekjes zijn, heeft Rec. door het onderſtrepen der woorden doen gevoelen. Maar over het algemeen zijn zij goed gelukt, en kunnen als proeve ſtrekken van hetgeen men hier vindt.

Wij wenſchen het lieve bundeltje in vele handen.

Étrennes Nationales. Chants Patriotiques, dédiés à ſon Alteſſe Royale le Prince d'Orange, par AUGUST CLAVAREAU, Chev. de l'Ordre du Lion Neerlandais, Membre de la Société Litt. de Leyde, Correspondant de l'Inſtitut des Pays-Bas. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre.* 1839. 8vo. 128 pag.

Het klinkt vreemd, eene vaderlandſche nieuwjaarsgift in het *Fransch* te ontvangen, en de titel, als in weêrſpraak met zichzelven, ſchijnt daarom minder gelukkig gekozen. Men ontvangt hier eenige vertalingen van *Hollandſche* dichtſtukken, waarvan verſcheidene reeds vroeger door afzonderlijke uitgave of andere plaatſing bekend zijn; een paar ſtukken, oorſpronkelijk van CLAVAREAU, zijn daarbij gevoegd. De meesten van deze ſtukken zijn buiten den tijd; of liever, ſedert 1830 is men zoo zeer overladen met vaderlandſche gezangen, dat de lust, om ze te lezen, meer dan verzadigd is. Overigens kent men de wijze, waarop de Heer CLAVAREAU vertaalt. Het minst gelukken den verdienſtelijken Man de eenvoudige ſtukken, en ons Volkslied heeft het karakteristieke verloren. Hoog loopt Rec. dus met de uitgave van dit bundeltje niet, ſchoon hij de waardij van ſommige ſtukken daarom geenszins ontkent.

Verhalen en Romancen in Verzen, door Nederlandſche Dichters. Te Zutphen, bij W. C. Wansleven. 1838. *In kl.* 8vo. *VI en* 168 *bl. f* 1-50.

Men vindt zich bij het lezen van den titel en het vergelijken van de in dezen bundel vervatte ſtukken eenigzins teleurgeſteld, wanneer men ontdekt, dat van de *Verhalen en*

Romancen door Nederlandsche Dichters bijna de helft vertalingen zijn. De makers behooren, met enkele uitzonderingen, bijna allen tot de mindere sterren aan onzen letterkundigen hemel. De inhoud is dan ook over het algemeen niet uitstekende boven het middelmatige; enkele stukken, zoo als die van den Heer GRAADT JONCKERS, daar beneden; ook dat van den Heer LOOIJEN onderscheidt zich door langwijligheid. *Astarte* van VAN LANGELAAR heeft goede en los gedichte brokken. Onder de vertalingen zijn aardige stukjes. *Hercules eerste worstelstrijd* van TEN KATE heeft de goede en kwade eigenschappen van den trant van dezen jeugdigen dichter; er is kracht en gang in, maar hij zoekt deze wel eens in vreemde en klinkende woorden, die ze niet geven kunnen. Dat is eene gevaarlijke klip, waarop hij dreigt te stranden.

Het vignet onderscheidt zich niet door bijzondere schoonheid.

Anne Grey, door eene jonge Dame. Uit het Engelsch. II Deelen. Te Amsterdam, bij J. D. Sijbrandi. 1838. *In gr.* 8*vo.* 327 en 315 *Bl. f* 6-40.

Er komt zulk eene menigte van Romans en verdichte verhalen van allerlei soort en waarde in het licht, dat het niet anders kan, of de een moet den ander als verdringen, en het hangt dikwijls van het toeval af, welke keuze de lezer doet uit een aantal, dat hij onmogelijk alle doorlezen kan. Maar daardoor wordt dikwijls een weinig beduidend of zelfs geheel onverdienstelijk werk door velen ter hand genomen, alleen omdat het met eenen uitlokkenden titel, met eenen beroemden naam of wat dies meer zij prijkt; terwijl andere van meer innerlijke waarde worden over het hoofd gezien, omdat zij een of meer dezer uitwendige aanlokselen missen. Rec. hoopt, dat onder de aldus over het hoofd geziene de Roman niet moge behooren, aan het hoofd dezes genoemd. Hij onderscheidt zich in vele opzigten gunstig boven vele anderen. Het Voorberigt meldt ons, dat het een eersteling is van eene vrouwelijke hand, en Rec. stemt met dat Voorberigt volkomen in, wanneer het zegt, dat de vrouwelijke toon in dit boek niet te miskennen is. Het is een familietafereel, waarin de verschillende personen ons met eene juistheid en bevalligheid geteekend worden, die der Schrijfster

eene eervolle plaats onder de bekwaamften harer vrouwelijke landgenooten verzekeren. Zoo oordeelde het *Engelfche* publiek ook, en ondanks den verbazenden toevoer van Romans, waarmede het maandelijks als overftroomd wordt, beleefde *Anne Grey* meer dan éénen druk, terwijl er in *Parijs* en *Brusfel* verfchillende nadrukken van werden bezorgd.

Naar Rec^s. oordeel getuigt dit voor den goeden fmaak van het romanlezend publiek, en hij wenscht ook bij ons dit boek opgang. Het onderfcheidt zich door eene juiste karakterteekening, niet van denkbeeldige perfonen, maar van menfchen uit het gewone leven. *Anne Grey*, de heldin van den Roman, de befcheidene en befchroomde, de bevallige en begaafde, de teedere en godvruchtige, is met eene kieschheid en fijnheid gefchetst, die elken lezer moeten innemen, en den wensch des Vertalers doen billijken, dat onder de lezeresfen vele *Anne Grey's* mogen gevonden worden. Hare zuster, hare moeder, en ieder lid der familie bijna, ftaan ons als voor de verbeelding. Gelukkig is de greep der Schrijfster, om het gedrag van *Charlotte Daventry*, eene nicht van *Anne*, eene duivelin in boosheid en wraakzucht, door twee magtige oorzaken te verklaren; door hare liefde voor den minnaar van *Anne*, en door hare opgewondenheid van verbeelding, die tot krankzinnigheid overflaat. Zonder dit laatfte ware haar karakter al te boos.

Behalve door deze juistheid van teekening, onderfcheidt deze Roman zich door zekere frischheid van ftijl en voorftelling. Men kan zien, dat de fchatkamers van den geest nog niet uitgeput zijn, en op vele plaatfen ontbreekt het aan wezenlijke geestigheid niet. Goed gevoel, dikwijls treffend uitgedrukt, wordt hier op vele bladzijden gevonden, en zonder de zedepreêkfter te willen uithangen, heeft de Schrijffter toch een waarlijk zedelijk boek gefchreven, hetwelk ook om deze reden alle aanprijzing verdient. Men zoeke hier flechts geene avontuurlijke ontmoetingen, ingewikkelde intrigues en wat dies meer zij.

De beide Deelen van dezen Roman zijn verfierd met verfchillende vignetten, die eene gunftige uitzondering maken op de gewone vignetten voor onze boeken, en het werk tot fieraad verftrekken. Wij wenfchen *Anne Grey* vele lezers en onder onze vaderlandfche meisjes vele évenbeelden en navolgfters!

De Schaapherder. Een Verhaal uit den Utrechtschen Oorlog 1481—1483. *Door* J. VAN DEN HAGE. *IV Deelen. Te Amsterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1838. *In gr. 8vo. Te zamen* 1760 *bl. f* 16-80.

De Heer VAN DEN HAGE — of hoe hij heeten mag, indien het gerucht naar waarheid zegt, dat dit een verdichte naam is — leverde vóór weinige jaren *het Slot Loevestein*, een' Roman, aan welken eene welverdiende goedkeuring te beurt viel. Op veel grooter schaal is *de Schaapherder* aangelegd, die, wat de uitvoerigheid betreft, de meeste, zoo niet alle nieuwere Romans overtreft, en de tijden van *Willem Levend* en *Susanna Bronkhorst* herinnert. Wij moeten van dit lijvige werk eenig verslag geven.

Zonder door opgave van den gang der geschiedenis het verrassende der nieuwheid te willen benemen aan diegenen, welke dit werk nog niet hebben gelezen, kunnen wij alleen zeggen, dat de zelfopoffering van JAN VAN SCHAFFELAAR de geschiedkundige hoofddaad uitmaakt. Indien het er nu op aankomt, dat de Romanschrijver eene gelukkige keuze doe van het tijdperk zijner geschiedenis, dan meenen wij, dat onze Schrijver daarin goed is geslaagd. De Utrechtsche oorlog in het laatst der 15de eeuw, over de plaatsing van DAVID VAN BOURGONDIË op den Stichtschen bisschopszetel, is daartoe allezins geschikt, en de Schrijver toont zulk eene naauwkeurige kennis der toenmalige zeden en gewoonten, (waaraan slechts weinige uitdrukkingen zouden kunnen geacht worden ongetrouw te zijn) dat zijn werk te dezen met de uitmuntendste stukken in dit vak van Letterkunde kan gelijk gesteld worden. Burgers en edellieden, krijgers en geestelijken, stedelingen en dorpers zijn allen juist in den geest van diên tijd geteekend. De eigenlijke knoop des verhaals wekt en spant de aandacht. De karakters zijn met juistheid geschilderd, goed volgehouden en behoorlijk afgewisseld. Doch hetgeen, waarin de Roman bijzonder uitmunt, zijn de uitstekende partijen. Men leze of herleze de beschrijving der legerplaats van PERROL, de boodschap van dezen naar de heks der *Hunneschans*, de verwoesting van *de Schaffelaar*, het gevecht te *Eemnes*, de vlugt van FRANK met MARIA; en wat niet al! Maar voor-

al noemen wij die overheerlijke, echt meesterlijke schildering van het gebeurde op den maaltijd in het bisschopshof te *Utrecht*, die niet alleen de kroon is van den ganschen Roman, maar waartegen zelfs de anders keurige beschrijvingen van het tournooi te *Haarlem* en van den scheepstogt naar *Vriesland*, (in *de Roos van Dekama*) onzes inziens, de vergelijking op verre na niet kunnen uithouden. Wij zouden alle drie de afdeelingen van dat Hoofdstuk onverbeterlijk noemen, indien niet in de woning van PERROL de schilderij wat al te sterk ware gekleurd, waar de welvoegelijkheid liever eenen sluijer over enkele bijzonderheden hadde gewenscht te zien geworpen. Maar *onwaar* is het, wat Rec. hier en daar door het gedienstige gerucht hoorde verspreiden, dat *de Schaapherder* althans geene lectuur voor vrouwen is. Onkiesch is de Schrijver nergens; uiterst welvoegelijk b. v. is de poging van PERROL tot verleiding van MARIA geschilderd, en ook op de bedoelde plaats, schoon hier, als gezegd, de tint minder kon en moest wezen, is de belangstelling van den onbedorven lezer (en voorkomen, dat de onreine verbeelding niet vooruitloope en aanvulle, kan men toch niet) zoo sterk op COENE VAN BAERBERGH gevestigd, dat het overige slechts eenen zeer vlugtigen indruk achterlaat. Voegt men nu bij het tot lof van dezen Roman gezegde, dat de stijl voortreffelijk, de voordragt uiterst onderhoudend, en de kunst van *dialogiseren* ongedwongen is, dan zal men gaarne de veelzijdige voortreffelijkheid van deze vrucht eener vaderlandsche pen toestemmen.

Zoo welgemeend deze lofspraak is, zoo waar is het, dat wij, des ongeacht, nog al eenige aanmerkingen te maken hebben. Het lust ons, die — met voorbijgang van kleinigheden — mede te deelen; welligt kan dit zijn nut hebben voor den Schrijver en voor anderen.

Vooreerst moeten wij den vervaardiger doen opmerken, dat, schoon wij niets terugnemen van het straks aangaande de goede keuze des onderwerps gezegde, de afloop der geschiedenis in zooverre geene nieuwsgierigheid spant, als het algemeen bekend is, dat JAN VAN SCHAFFELAAR, om den zijnen lijfsbehoud te verwerven, van den toren te *Barneveld* is gesprongen. Men ziet dus *dezen* afloop vooruit. Men weet alzoo ook, dat het tusschen SCHAFFELAAR en MARIA tot geen — immers tot geen duurzaam — huwelijk komen zal. Men weet, welk lot den op den toren opge-

flotenen te wachten ftaat. Het vooruitzien van dit alles ftaat der onverminderde belangftelling en verrasfing in den weg. Maar hier zien ook Schrijvers van historifche Romans eene der redenen, waarom het te ontraden zij, daarin gefchiedkundig-bekende perfonen als *hoofdperfonen* te doen optreden. En het aangemerkte is hier te meer jammer, vermits het buitendien aan geen knoop ontbreekt. Hoe PERROL aan de *roode hand* kwam, en waarom hij in zulk eenen fellen toorn ontftak, wanneer hij die flechts hoorde noemen; dit is eigenlijk, fchoon door den Schrijver flechts als eene bijzaak behandeld, de *intrigue*; dat is hetgene, naar welks ontknooping de lezer het meeste verlangt; meer, dan naar het einde van het influiten op den toren, want dit weet hij; meer, dan naar de betrekking tusfchen den Schaapherder en FRANK, niettegenftaande de Schrijver het laatfte voor den hoofdknoop fchijnt te willen laten doorgaan. Doch hierover nader. Het gezegde brengt ons tot eene

tweede aanmerking, namelijk, dat de Roman te lang is. Dat wil niet enkel zeggen, dat hier en daar de kennelijke zucht doorftraalt, om wijdloopig te zijn; iets, dat, hoe onderhoudend ook de voordragt zijn moge, de aandacht te lang vergt, om die onverdeeld te kunnen boeijen. Zoo hadden de tooneelen in het huis *Oosterweerd* te *Utrecht*, en de drie dagen op den toren, onverhinderd vele inkorting kunnen lijden. Zelfs zouden wij den Schrijver over het geheel meerdere fpaarzaamheid, *fobrietas* zeggen de Latijnen, hebben aangeraden. Hij heeft, naar het ons toefchijnt, al te veel willen geven. Hadde hij, dachten wij meermalen onder het lezen, dit tafereel liever tot eenen volgenden Roman bewaard; hier was buitendien reeds overvloed genoeg. Doch wij weten niet, hoe vruchtbaar de verbeelding van den Schrijver zij; en het zou niet fraai zijn, te klagen over het tegendeel van iets, waarover wij ons bijna bij ieder hedendaagsch ftuk moeten beklagen, ten deele van fchrijvertjes, die baarblijkelijk toonen, niet te weten, wat een *historifche Roman* is. Maar wij bedoelden nog iets anders met de woorden: deze Roman is te lang. Wanneer het — ijsfelijk fraai gefchilderde — fterfbed van PERROL de *intrigue* heeft ontknoopt, is de aandacht genoegzaam bevredigd. Het eenige, dat de lezer nog *eenigzins* zou wenfchen te weten, is de betrekking tusfchen RALPH en FRANK, en of de laatfte nog met MARIA trouwt; doch dit laatfte moge hij zich

naar welgevallen denken; onverschillig is het hem, wat er werd van Heer LOEF, van ADA, van den Bisschop, van HEINTJE, en van meerderen. De Romanschrijver doe als de Tooneeldichter; wanneer de ontknooping daar is, mogen zich de medespelers eenvoudig voor het publiek buigen — het gordijn valt, en het wordt den aanschouwer niet haarklein uitgelegd, of de verslagenen *casu quo* worden begraven, of de vreemden huiswaarts keeren en de hoofdpersonen lang of kort leven, of de echt met kinderen gezegend wordt, enz.; de handeling, die men zich voorgenomen had voor te stellen, is ten einde, en — *daarom* is het stuk uit. Misschien zal de Schrijver antwoorden, dat de knoop van zijn verhaal juist ligt in de betrekking tusschen RALPH en FRANK; dat de titel, dien hij aan zijn werk heeft gegeven, dit reeds aanwijst. Wij zeggen, en dit is onze

derde aanmerking, dat dit punt ons voorkomt, de zwakste zijde van het geheel te zijn. De Schaapherder zou, naar den titel, de spil moeten zijn, waarop alles draait. En wat is hij? Iemand, van wien men niets anders verneemt, dan dat hij, als een *Deus ex machina*, overal is, waar hij wezen moet, om FRANK uit het gedrang te helpen; terwijl de ontknooping hunner onderlinge betrekking niets treffends heeft en den herder niets belangrijker maakt. Waartoe ook die laatste verwikkelingen moeten dienen, begrijpen wij niet; zij rekken onnoodig het werk, dat, als gezegd, dan eigenlijk reeds uit is. En dat geen der hoofdpersonen in het einde gelukkig wordt, is een offer aan eenen hedendaagschen smaak, of liever wansmaak, hetwelk den indruk inderdaad benadeelt.

Wij voegen er *laatstelijk* bij, dat de gansche Roman, behoudens knoop en inkleeding, gebouwd is op den onderlingen haat van SCHAFFELAAR en PERROL. Dit ware goed, mits dan de *oorzaak* hiervan — al ware het eerst op het einde geweest — ware ontknoopt geworden; nu blijft deze omstandigheid goeddeels onopgelost. Ook hadden wij wel gewenscht, dat de edele SCHAFFELAAR tegenover den afschuwelijken verworpeling PERROL eene betere houding hadde gehad; b. v. zoo als de, tegen dronkenschap en daaruit ontstane onbedachtzaamheid aan, door en door ridderlijke BARRBERGH. Welk een monster het hoofd der *zwarte Bende* ook zij, hij komt van de zijde zijner bekwaamheden gunstiger uit, dan zijne partij. Over het onwaarschijnlijke, dat

de heks der *Hunneschans* die is, welke zij blijkt te zijn, zeggen wij niets, daar wij niet deelen (zonder het al te avontuurlijke te begeeren) in het gevoelen van sommigen, dat een Roman te beter is, naarmate de geschiedenis zich minder verheft boven hetgene gewoonlijk in de wereld gebeurt.

Kortom, *de Schaapherder* is een fraaije, uitmuntende Roman; maar indien hij merkelijk ware ingekort, indien hij vroeger eindigde, en hier en daar die verschikkingen onderging, die alsdan noodig waren — b. v. den ganschen RALPH weg en FRANK de zoon van de heks en — men begrijpt wien — dan zou hij onder den titel: *de Roode Hand* nog veel hooger staan, en nog veel meer dan nu zijnen Schrijver en onzer Vaderlandsche Letterkunde tot eer strekken. De fout zit in het ineenzetten des geheels. De schoonheden in *détail* zijn groot en vele.

De meeste misstellingen, die wij aanteekenden, vonden wij achter het laatste Deel verbeterd. Wij willen onze naauwkeurigheid niet uitstallen, door de overige aan te wijzen. Alleen moeten wij den Schrijver nog zeggen, dat de *Romanschrijver* niet behoorde te vermelden, wat eerlang van de *Kamppoort* te *Amersfoort* worden zal, (zie D. I. bl. 9) noch dat aldaar — hoe waar dit ook zij — nog heden ten dage schoone meisjes zijn (ald. bl. 27.) Uit sommige bijzonderheden zouden wij opmaken, dat hij daar ter stede, zoo niet woont, dan toch bijzonder bekend is.

Wij besluiten deze beoordeeling met den Schrijver op te wekken, dat hij, op het ingeslagen spoor voortgaande, de Letterkunde van zijn Vaderland helpe verrijken, en alzoo — immers indien daaraan *iets* te doen is — medewerke, om de meestendeels ellendige vodden te helpen verdringen, die ons onophoudelijk door eene dolle vertaalwoede onder den naam van Romans worden aangeboden.

De Uitgever heeft eer van het werk, vooral ook van de *vier* onderscheidene *vignetten.*

Qui fit, Maecenas? Dichterlijke Nanuts voorlezing, door Mr. A. W. ENGELEN. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In gr.* 8*vo.* 26 *Bl. f* :-50.

Onze letterkunde is, bij vergelijking, niet zeer rijk aan

goede satirische, luimige en geestige poëzij, en elke bijdrage daartoe, mits zij van de echte soort is, moet ons welkom zijn. De Heer ENGELEN, een man van veelzijdige talenten, en die in de laatste jaren door onderscheidene geschriften eenen welverdienden roem heeft ingeoogst, had vroeger door zijnen *Dichterlijken Brief* getoond, wat hij ook in dit vak vermogt. Van verschillende kanten is men over dat stuk gevallen. De hartstogten van het oogenblik, bijzondere betrekkingen enz. hadden daaraan ongetwijfeld eenigzins deel, en de onbevooroordeelde lezer, die het stuk nu ter hand neemt, zal moeten erkennen, dat daarin veel goeds niet alleen, maar veel waars is gezegd. Dat de Dichter zich hier en daar door zijnen ijver te verre liet vervoeren, is intusschen even min te ontkennen, en het is loffelijk gehandeld, wanneer hij zelf, in deze *Nanutsvoorlezing*, wel niet terugneemt, wat hij gezegd heeft, maar toch het al te stoute van zijne taal verontschuldigt:

Zoo 'k eenmaal, om de schim van Bilderdijk te wreken,
Wat al te vrij en licht, al te onbedacht mocht spreken,
't Geschiedde in 't openbaar, en 't deed me zelfs verdriet,
Zoo 'k iemand onverdiend beleedigde in mijn lied, enz.

Hij levert in dit stukje eene nieuwe proeve van zijn talent, en hier althans is niets, wat iemand kan beleedigen. Het stuk loopt over 's menschen ontevredenheid met zijn lot en de oorzaken dezer algemeene zieleziekte.

Ook hier geeft ENGELEN een bewijs van zijne bekwaamheid in het overbrengen der oude Dichters, en de vertalingen uit de Satiren van HORATIUS, die hier voorkomen, zijn zoo gelukkig en los, dat men aan geene vertaling zou denken.

Maar niet minder geestig, ongedwongen en los zijn de oorspronkelijke gedeelten van deze *Nanutsvoorlezing*, waarbij de beschrijving van het leven te *Elburg*, en vooral van de vergadering van het Nut en Nanut, door onschuldige luim en geestigheid uitmunten, en ook geen der *Elburgers* zal kunnen kwetsen. De schildering van de wijze, waarop hij den dag doorbrengt, gedeeltelijk HORATIUS gevolgd, maar door wijze van bewerking tot 's Dichters eigen werk gemaakt, is niet minder gelukkig uitgevallen.

De Heer ENGELEN heeft dan door dit stukje op nieuw zijnen dichterlijken roem gehandhaafd. Hij is een voorbeeld

van gelukkige beoefening der oude letteren, zoodat deze op de voortbrengselen van eigen geest eenen weldadigen invloed heeft, en vrijwaart voor den valschen smaak, dien de uitsluitende beoefening der nieuwste, vooral *Fransche*, litteratuur zoo ligtelijk aanbrengt.

Eene proeve te geven, is moeijelijk; want, om den Dichter regt te doen wedervaren, zou zij te groot moeten zijn. Liever wekt Rec. zijne lezers op, om zich het boekje aan te schaffen, hen verzekerende, dat hij, ook wat het werktuigelijke der kunst aangaat, goede verzen zal aantreffen. De Heer ENGELEN geve ons meer dergelijke proeven!

Nieuwe Bijdragen tot de Geschiedenis van het Strafregt. In Verhalen, door J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Schoonhoven, bij* S. E. van Nooten. 1838. *In gr. 8vo.* 303 *Bl. f* 3-35.

Deze bundel bevat drie Verhalen: *de twee lettermerken, of de vond in zee; de notendop, of de ontmoeting op de heide; de vraag naar den weg, of de Italiaansche marskramer.* De Schrijver verzoekt zijnen Recensenten, den zamenhang niet te ontleden, of den knoop te zeer bloot te leggen. Wij zullen dit dan ook niet doen, alleen zeggende, dat CHRISTEMEIJER niet onduidelijk te kennen geeft, het tweede en derde te hebben verdicht. Het eerste is naar een mondeling verhaal. De waardige man, aan wien hij „het fonds van hetzelve" te danken heeft, is zeer verkeerd onderrigt geweest, zoowel ten aanzien van den persoon des vermoorden, als van den moordenaar, en van de eigenlijke aanleiding tot de ontdekking. Ook is de misdadiger niet, zoo als het hier heet, gevat en gestraft, maar voortvlugtig gebleven. Namen en zaken te noemen, zou hier niet voegzaam zijn, schoon *Rec.* met volle verzekerdheid spreken kan. Doch de Heer CHRISTEMEIJER kon niet helpen, dat zijn zegsman met de zaak niet naauwkeuriger bekend was.

Plaatsgebrek verhindert ons, meer te zeggen van dezen net, — schoon dan ook bijster wijd — gedrukten bundel. Ook is de Schrijver sedert jaren als onderhoudend verteller bij het publiek bekend. Wij voor ons hadden echter gaarne het tweede, maar vooral het derde verhaal wat minder uitgesponnen gezien.

De zwakheid van het menschelijk hart. In romantische Tafereelen, door H. M. *Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. *In gr.* 8*vo.* 279 *Bl. f* 2-70.

Wij zullen ons niet inlaten in eene breedvoerige beoordeeling van het al of niet gepaste voor dezen bundel der benaming: *zwakheid van het menschelijke hart.* Alleen willen wij aanmerken, dat deze naam het meest toepasselijk is op het eerste der hier voorkomende verhalen. Behoorden nu eenmaal de beide andere tot hetzelfde convooi, dan waren zij wel genoodzaakt, om onder dezelfde vlag te varen. In het eerste hier voorkomende verhaal wordt de vroeger, als een wijs en deugdzaam man, beproefde EDUARD, door de tooverkracht van een portret, onwederstaanbaar, zoo het heet, gedwongen, om voor de ligtzinnige vrouw, wier afbeeldsel hetzelve voorstelt, zijne voortreffelijke vrouw, zijne kinderen, zijnen eervollen rang in de maatschappij te verlaten. Eerst in het oogenblik der vernietiging van het afbeeldsel verdwijnt de begoocheling. Het verhaal houdt het verlangen, om den eindelijken afloop te weten, zeer goed levendig. Wij houden niet, zelfs in verdichte verhalen, van hetgeen aan het, in onzen tijd weder verlevendigde, geloof in bovennatuurlijke sympathie en diergelijke bijgeloovigheden voedsel geeft. Wij dachten daarom, bij de lezing van dit verhaal, aan het gezegde van HORATIUS:

Quodcunque ostendis mihi sic, incredulus odi. (*)

Het slot echter bevredigde ons eenigermate. In hetzelve zegt LATOUR tot zijnen vriend EDUARD, die zijne dwalingen wilde verontschuldigen met de tooverkracht van het portret: „Neem de toevlugt niet tot eenen Demon buiten u, om beter te schijnen. De betoovering woonde niet in het portret, maar in uw hart. Haar naam is *hartstogt.*"

De Roover van Ospedaletto is eene nieuwe variatie van het afgesleten thema der Italiaansche roovergeschiedenissen, en *Het levende Beeld* schildert den toestand van eenen belangrijken krankzinnige. — Wij hebben in deze verzameling

(*) Alwat gij mij van dien aard vertoont, haat ik, daar ik geen geloof aan hetzelve sla.

niets gevonden, hetwelk schadelijk is voor de goede zeden; daarom aarzelen wij niet, om vooral wegens het belangwekkende van het eerste dezer verhalen, het boek als eene bruikbare bijdrage aan te kondigen tot lectuur voor ons beschaafd publiek.

Lionel Lincoln, of de Belegering van Boston, door J. F. COOPER. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1838. *In gr. 8vo.* 618 *Bl. f* 6 - :

Het is twijfelachtig, of de lotgevallen van den held des verhaals, dan of de belegering van *Boston*, met welke in de laatste helft der voorgaande eeuw de Noordamerikaansche vrijheidsoorlog aanving, als hoofdzaak in dezen Roman behandeld worden. De lezing van dit verhaal vordert eene zekere mate van bekendheid met de geschiedenis van dien tijd. Waarschijnlijk stelt zich de Schrijver bij voorkeur zijne landgenooten als lezers voor, die hij mag vooronderstellen, dat met het gewigtigste tijdvak van hunne geschiedenis gemeenzaam bekend zijn, daar elders, ten minste bij den gewonen Romanlezer, de tijd de geschiedkundige daadzaken van dit verhaal reeds begint te verduisteren. Daar echter de gebeurtenissen der Amerikaansche omwenteling in Europa, en vooral ook in ons Vaderland, met zoo veel deelneming beschouwd zijn, mogen wij vooronderstellen, dat het bij onze landgenooten tot aanbeveling van dit werk zal verstrekken, dat de Schrijver, bij het verhalen van geschiedkundige gebeurtenissen, zich nergens eenige afwijking van de waarheid veroorloofd, maar integendeel dezelve zoo getrouwelijk beschreven heeft, als zulks iemand mogelijk was, die geen ooggetuige van dezelve geweest is. De lotgevallen van LIONEL, den ridderlijken held des verhaals, die, offchoon een geboren *Amerikaan*, echter, door zijne Engelsche familiebetrekkingen en door zijnen stand als krijgsman van eenen hoogen rang, genoodzaakt is, aanvankelijk den strijd tegen zijne landgenooten te voeren; die te midden van de gevaren en rampen des oorlogs nog geschokt wordt door de trapswijze ontraadseling van zeer geheimzinnige familiegebeurtenissen en door de zorgen der liefde, — (dit alles houdt de belangstelling in het romantische verhaal bij den lezer levendig, en maakt hem begeerig, om den eindelijken afloop te leeren kennen;

terwijl de afwisfeling der voorftelling van ernftige met die van vrolijke en lachverwekkende karakters en luimige fchilderingen het dit werk niet aan ftof tot aangenaam onderhoud doet ontbreken). — Of het eene fout van den Schrijver, dan wel van den Vertaler, is, dat wij, op bladz. 271 van het IIde Deel, aan eenen man eenen ouderdom van meer dan eene eeuw hooren toefchrijven, van wien op de volgende bladzijde gezegd wordt, dat hij flechts drie ën tachtig jaren oud is, kunnen wij niet beflisfen. Over het geheel evenwel heeft de Vertaler zich loffelijk van zijne taak gekweten, en mag, dewijl deze Roman ook van de zijde der zedelijkheid aanbeveling verdient, gerekend worden, zich bij ons lezend publiek door de overbrenging verdienftelijk te hebben gemaakt.

Pauline van Saalberg, een Nederlandsch Tafereel uit de negentiende Eeuw. Oorfpronkelijke Roman, in den fmaak der Kleine Pligten. Te Amfterdam, bij J. C. van Kesteren. 1838. *In gr. 8vo.* 380 *Bl.* *f* 3-25.

De heldin van dezen Roman, een lief en zedig meisje, maakt zichzelve het flagtoffer van eene misdadige liefde jegens het hoofd eens huisgezins, waar zij logeert, en die in haar die hoedanigheden vindt, welke hij in zijne vrouw en moeder zijner kinderen niet aantreft: zij verwijdert zich eindelijk wel uit dat gezin, maar onderhoudt de wederzijdfche genegenheid door briefwisfeling, in denzelfden geest geftemd, en waardoor zij elkander zelfs door valfche godsdienftige gronden misleiden: ten laatfte neemt hare gezondheid allengs zigtbaar af; zij kwijnt weg, en fterft. — Ziedaar in korte woorden het beloop van dezen Roman! Rec. kan niet zeggen, dat die wending der gefchiedenis, waarbij de groote zaak in questie blijft ftaan, en in den grond door beiden aangehouden en zelfs in de fterkfte bewoordingen goedgekeurd wordt, hem behaagt, omdat zij, naar zijn inzien, tot bevordering van het zedelijk goede in dit opzigt niet zeer dienftig is, maar veeleer, hoewel de Schrijver dit zeker niet bedoeld heeft, der zelfmisleiding in de hand werkt.

Wat den vorm en ftijl van dezen Roman aangaat, dezelve is niet kwaad, en laat zich met zeker gemak lezen, maar

is niet bijzonder oorspronkelijk: men kan het denzelven aanzien, dat de Schrijver andere, vooral oudere Hollandsche Romans gelezen heeft. In de episodische brieven, die hier inkomen, van zekere *Beatrix van Domperen*, en *Margaretha* en *Jochem Ronduit*, herkent men eene navolging van dergelijke in de Romans van de Jufvrouwen BEKKER en DEKEN, maar hier hangen zij door een' zeer losfen en breekbaren draad met de hoofdgeschiedenis zamen, steken bij het overige te zeer af, en konden zeer wel gemist worden. — Waarom er op den titel bijgevoegd is: *in den smaak der Kleine Pligten*, betuigt Rec. niet te begrijpen, want hij heeft geen de minste overeenkomst tusschen beide gevonden, noch naar stof noch naar vorm, dan dat beide in brieven zijn; maar hij is van oordeel, dat deze, offchoon niet onverdienstelijk, echter in beide opzigten verre voor die eerste moeten achter staan.

De Strandbewoners. Door L. RELLSTAB, *Schrijver van* 1812 *enz. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1838. *In gr. 8vo.* 192 *Bl. f* 1-80.

Deed het ons meermalen leed, bij het aankondigen van werken van denzelfden Schrijver, dat wij die niet onbepaald konden aanbevelen, zoo veel te aangenamer is ons de taak, om op het thans voor ons liggend verhaal ons lezend publiek opmerkzaam te maken, in hetwelk RELLSTAB zijn, nooit door ons geloochend, talent, om regt onderhoudend te schrijven, heeft besteed aan het schilderen van tafereelen, die zeer zeker met genoegen zullen beschouwd worden door iederen lezer, die aanspraak mag maken op gevoel en smaak. De bescherming der belaagde onschuld door den zamenloop van verschillende omstandigheden, die deze bescherming kenmerken als het bestuur der Voorzienigheid; de bekrooning der kuische liefde van *William* en *Helga*; de straf van den ondeugenden belager: dit alles maakt dit verhaal zelfs leerzaam, en geeft daaraan eene goede zedelijke strekking. De eindelijke ontknooping bevredigt den leeslust, die door het onderhoudende van het verhaal tot het laatste toe levendig is gehouden, op eene allezins voldoende wijze. Naar ons oordeel verdient deze vertaling van de overgroote menigte der

op dezelfde wijze bij ons genaturalizeerde vreemdelingen gunstig onderscheiden te worden.

Albrecht beyling *en zijne Tijdgenooten. Oorspronkelijk historisch-romantisch Tafereel uit de Hoekfche en Kabeljaauwsche Twisten. Door* h. c. dresselhuys. *IIde Deel. Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1837. *In gr. 8vo.* 339 *Bl. f* 3 - 30.

Wij lieten de verloofde bruid van den held dezes Romans in handen van haren halven broeder floris van kyfhoek. In dit Deel wordt zij door hem aan het Hof van Vrouw jacoba gebragt, en bijna tot een huwelijk gedwongen, maar ontsnapt de gevangenis, waarin hare weigering haar bragt, en treedt te *Rotterdam* met beyling in den echt. De gehuwden leven stil op hunne goederen; maar een zonderling testament van den vader van den held brengt hem weder in den krijg; hij wordt binnen *Schoonhoven* belegerd, gevangen, en, na het uit de geschiedenis bekende uitstel, eindelijk levend begraven. Ziedaar het hoofdbeloop der gebeurtenissen, die vrij goed in het kleed der verdichting gestoken zijn. Wij waarschuwen intusschen, zoo als dat bij soortgelijken letterarbeid doorgaans noodig is, om in dezen Roman geene Historie te zoeken. Immers de komst van jacoba van beijeren, na hare vlugt uit *Gent*, had plaats in den zomer van 1424; de dood van beyling in December van datzelfde jaar. Haar geheime huwelijk met frank van borselen, dat hier in dien tusschentijd gesteld wordt, viel wel *tien* jaren later voor, nadat zij reeds, bij het verdrag van Julij 1428, filips van bourgondië als Ruwaard erkend en zich met den blooten naam van Gravin vergenoegd had. Dit weinige zij ter herinnering genoeg. — Op bladz. 65, reg. 15, vonden wij *regeren* voor *zegenen*, hetgeen wel onder de zinstorende fouten mag gerekend worden.

Museum voor jonge lieden uit den beschaafden stand. Door t. van spall; *onder medewerking van Wed.* a. b. van meerten, *geb.* schilperoort, p. moens, *en*

eenige letterlievende Vrienden. Isten Deels 1ste en 2de Stuk. Te Dordrecht, bij P. Los, Gzn. 1839. *In kl.* 8*vo.* 158 *Bl. f* 1 - 60.

Leerzaam vermaak, of Lettergeschenk voor de Nederlandsche Jeugd, in Verhalen, door C. VAN DER VIJVER. *Te Amsterdam, bij* G. W. Tielkemeijer. *In* 12*mo.* 76 *Bl. f* : - 90.

Gelijkenissen van JEZUS, *verklaard door eene Moeder aan hare Kinderen. Naar het Fransch van Mevr.* A. DE SAVIGNAC, *door* A. WASSENBERGH, *Predikant te St. Anna-Parochie. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. *In* 12*mo.* 122 *Bl. f* : - 30.

Nouveaux petits poèmes pour le jeune âge, tirés des meilleurs écrivains français, tant anciens que modernes, et, en grande partie, librement imités du hollandais, par G. VERENET, Lecteur à l'Université et au Gymnase d'Utrecht, Utrecht, chez *van Paddenburg et Comp.* 1839. En 12mo. 152 pag. *f* : - 90.

L'Ami des petits enfans, ou choix de contes et historiettes de BERQUIN, CAMPE et BLANCHARD, orné de jolies figures. A la Haye, chez *A. Kloots.* En petite 8ve. 78 pag. *f* : - 90.

No. 1 is weder de onderneming van eene soort van Tijdschrift, dat om de twee maanden zal worden uitgegeven, dat *f* 4-80 in het jaar kosten zal, en welks stukjes door elkander niet minder dan *vijf* vellen druks zullen behelzen en een of twee plaatjes bevatten. De uitvoering is keurig net, en de steendrukplaat, die dit stukje versiert, van BACKER. Dit is genoeg gezegd. De namen op den titel waarborgen het deugdelijke van den inhoud. Het *derde* opstel hadde beter aan het hoofd gestaan. Wij verlangen naar het daarbij beloofde. De vaderlandsche *Romance* van Ds. MIDDELKOOP, hoezeer goed geversificeerd, staat hier vreemd, daar zij niets bevat, dat hare plaatsing in een werk *voor de jeugd* wettigt. Vertalingen uit Duitsche Dichters, als de

tweede van C. J. W. in het tweede Stukje, konden gerust wegblijven, daar het *Loflied*, bl. 158, ondanks den naam van MATTHISON, niets om 't lijf heeft; zijne eerste daarentegen, het *Akkerlied*, is zeer fraai. Indien de deelneming ruim genoeg is, om de kosten goed te maken, zonder vermindering van gehalte of vermeerdering van prijs, (een schandelijk middel, daar men liever iets meer opoffert, dan een niet compleet werk bezit) zal de jeugd van den beschaafden stand een aangenaam Tijdschrift bezitten in dit *Museum*, dat de vermelding der goedkeuring en begunstiging onzer waardige Kroonprinses op den titel draagt.

N°. 2 kondigen wij met genoegen aan, omdat de Heer VAN DER VIJVER zich daarin heeft vrij gehouden van de hem anders eigene wijdloopigheid. Het eerste verhaal is in gevoelens en uitdrukkingen hier en daar een weinig overdreven. Het boeksken is een *leerzaam vermaak*.

N°. 3. De uitmuntende *Parables de l'Evangile, expliquées et mises à la portée des petits enfans par une mère, par Mad.* DE SAVIGNAC, verdienden eene Nederduitsche overzetting. De Eerw. WASSENBERGH heeft die taak loffelijk verrigt. Tweederlei uitgave ziet van dit werkje het licht, de eene op gemeen papier tot schoolgebruik, tot den boven opgegeven prijs, de andere op *velin*-papier, met eene andere letter en steendrukplaatjes (die echter verreweg het minste van het geheel zijn). De laatste is tot schoolprijsjes allezins geschikt en kost 90 c.

N°. 4 is voor de Fransch leerende jeugd een zeer geschikt verzenboekje, waarin Godsdienst en zedelijkheid overal worden ingeprent. Het woord *grande* op den titel hadde kunnen wegblijven, of de *imitation* is zoo *librement* gedaan, dat het oorspronkelijke nagenoeg onkenbaar is geworden. Doch dit doet er op zichzelf niet toe.

N°. 5, eindelijk, is een nuttig en aangenaam boekje. Hoe kon het van zulke bekende Kinderschrijvers ook anders? De *figures* zijn inderdaad vrij *jolies*; hetwelk wij vermelden, om de steendrukkerij van KOOLE en ROEST, de eenige, zoo wij meenen, in *Zeeland*, met reeds verdienden lof aan te moedigen.

Meer kunnen wij, bij den overvloed van boeken voor *groote menschen*, (gelijk de jeugd zegt) van deze kinderboekjes niet zeggen.

BOEKBESCHOUWING.

Palestina, of het Heilige Land, van de vroegste (tijden) tot op den tegenwoordigen tijd. Op geschiedkundige waarheid, volgens de meest geloofwaardige Reizigers, gegrond; benevens een beknopt overzigt van de Aardrijkskunde, Land- en Plaatsbeschrijving; alsmede van de Geschiedenis des Joodschen Volks, de Kruistogten, en van de Letterkunde en Godsdienst der oude Hebreën, van Dr. M. RUSSEL; *naar het Hoogduitsch van Dr.* A. DIEZMANN. *II Deelen. Met Platen. Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1838. *In gr. 8vo. VIII*, 200 *en* 229 *bl. f* 5-10.

Er is over het Joodsche land door Aardrijks-, Oudheid- en Reisbeschrijvers reeds zoo veel geschreven, dat er overvloedige bouwstoffen tot het zamenstellen van een werk, als het bovenstaande, voorhanden zijn, en de groote kunst is, niet om slechts eene zekere grootere of kleinere compilatie uit dat een en ander te maken, of (gelijk hier ook al dikwijls geschiedt) brokstukken uit deze en gene Reizen mede te deelen, maar van alle die bouwstoffen een oordeelkundig gebruik te maken, en hieruit zulk eene geregelde beschrijving van *Palestina*, zoo als het oudtijds was, en zoo als het heden is, te voorschijn te brengen, die aan de tot hiertoe gedane onderzoekingen evenredig is. — Tot de zamenstelling van het hier aangekondigde werk, dat oorspronkelijk in het Engelsch geschreven is, zijn (zoo als uit het berigt des Vertalers en uit den inhoud zelven blijkt) vele van de nieuwste, meest Engelsche en ook ettelijke Fransche Reizigers gebruikt: Hoog- of Nederduitsche Schrijvers, hiertoe dienende, vindt men niet vermeld. Het is in zijne soort niet kwaad, maar ook niet uitstekend; insgelijks

ten aanzien van den ftijl niet verwerpelijk, maar ook niet bijzonder aantrekkelijk; doch zoo als het is, laat het zich met eén zeker genoegen doorloopen.

Het eerfte Deel bevat 5 Hoofdftukken, waarvan het *eerfte voorloopige*, zonder eenige bepaalde orde of zamenhang bijeengebragte, *opmerkingen* geeft, loopende voornamelijk over de belangrijkheid van de gefchiedenis van *Palestina*, en van het Volk, dat het voormaals bewoond heeft; over de vruchtbaarheid van het land; en eindelijk over de aardrijkskundige verdeeling van hetzelve, waarvan bl. 26—29 vijfderlei naar de verfchillende tijden opgegeven wordt, waarin echter, gelijk op meer plaatfen in dit werk, drukfouten en misftellingen (*) moeten ingeflopen zijn, die het voorgeftelde onverftaanbaar maken. Zoo lezen wij daar niet flechts *Amarieten* voor *Amorieten*, maar ook onder de „oude Israëlitifche „verdeeling" des lands: „Stam ASCHER" (ASER) „(*Asfer* in *Libanon*)": wat beteekent dit laatfte? Bij den halven ftam van MANASSE, *Dora* en *Caefarea*, en bij dien van JUDA, „eigenlijk *Judea*;" dat latere namen waren. *Philiftijnen*, komen die overeen met SIMEON's erfdeel, en lag dit ten Zuidwesten van DAN? is het niet veel meer in het Zuidelijke van JUDA, en daarin als geënclaveerd? en woonden de *Philiftijnen* niet aan de zeekust hooger op, bij *Dan* en *Juda*? Hoe komt *Juda* hierbij achter *Joppe* gemeld, alsof het eene ftad ware? Wat doet bij RUBEN de latere naam *Peraea*, die teregt in de derde kolom als naam van Romeinfche verdeeling vermeld is? en zoo ook bij GAD, *Decapolis*, *Ammonitis*; bij den halven ftam MANASSE, *Gaulonitis*, *Batanaea*? Verder *Caefarea*, *Philippi*, alsof het twee fteden waren, l. *Caefarea Phi-*

(*) B. v. in dit Hoofdftuk, bl. 22, „eene 2—3 voet „lange druif verzadigt een geheel huisgezin," l. *druifiros*; bl. 24: „Het vertelfeltje, dat voor den *Hebron* ABRA„HAM's graf in de plaats ftelt;" onverftaanbaar! *Hebron* was immers geen berg of rivier, maar eene ftad; en wat is dan nog het overige?

lippi; daarentegen *Samaria Neapolis*, l. *Samaria*, *Neapolis*; *Asdod*, (v. *Motus*) l. *Azotus*. — Zoo wordt ook, bl. 3, JACOB niet naauwkeurig „ een *Syriër*” genoemd; want, offchoon hij lang in *Syrië* bij LABAN geleefd had, was hij toch zelf in *Kanaän* geboren: en kan men zeggen, dat hij „ den dood nabij was,” toen hij „ met eenige menfchen” (l. met zijn huisgezin) „ naar „ *Egypte* trok?” en zijn er blijken, dat de *Israëliten* in *Egypte* „ hunne oogen fteeds op *Palestina* vestig- „ den, als de fchouwplaats van hunnen roem, (?) en „ den eigendom van hunne ftammen”? Kan men JEZUS eenen „ Leeraar uit de laagfte klasfen van het He- „ breeuwfche volk” noemen?

Het *tweede* Hoofdftuk, *Gefchiedenis van den Hebreeuwfchen Vrijftaat* getiteld, handelt voornamelijk over de ftaats-inrigtingen der *Israëliten*, en bevat wel niets nieuws, maar over 't geheel zeer goede, doelmatige en duidelijk voorgeftelde opmerkingen en ophelderingen. — Bl. 33 ftaat „ nakomelingfchap van IZAäK”, voor JACOB of ISRAëL; want onder de eerfte zouden ook de *Edomiten* vervat zijn, van welke hier niet gefproken wordt. Kan men de *Israëliten* onder JOSUA „ ervarene troepen” noemen, „ die, door langdurige dienst „ in een brandend heet (?) klimaat, gehard waren” (bl. 34)? — Bl. 35 noemt de Schrijver de landverdeeling van *Kanaän* door JOSUA, eer dat alles veroverd was, „ eene onverftandige ftaatkunde, eenen maatregel, „ die binnen korten tijd veel fchuld en lijden aan zijn „ volk berokkende:” wij lezen echter JOSUA XIII: 1—7, dat deze landverdeeling op uitdrukkelijken last van JEHOVA gefchiedde! — Waaruit het blijkt, dat „ de „ ftam DAN, zoo om andere redenen, als in het bij- „ zonder wegens de onoverwinnelijke neiging tot afgo- „ derij, fomwijlen van het register uitgefloten was,” zoo als bl. 43 beweerd wordt, is ons niet bekend: het is waar, in het 1fte Boek der *Kronijken* wordt wel het geflachtregister van DAN niet gevonden, maar ook niet dat van ZEBULON, en van dat van NAPTHALI

ſlechts een paar regels, H. VII: 13, bij allen zonder bijvoeging van eenige reden, maar die waarſchijnlijk nergens anders in gelegen is, dan dat die ſtukken verloren zijn geraakt, gelijk die geheele negen eerſte Hoofdſtukken er zeer fragmentarisch uitzien, en alle blijken dragen, dat de latere verzamelaar daarvan bijeengebragt heeft, wat hij uit de algemeene ſchipbreuk der Natie redden kon.

In het *derde* Hoofdſtuk wordt in eene „*korte ſchets*" een goed, maar hier en daar wat oppervlakkig overzigt gegeven der „geſchiedenis" (des Israëlitiſchen Volks) „van de troonbeſtijging van SAUL, tot aan de (twee„de) verwoesting van *Jeruzalem*": het laatſte gedeelte, na den tijd der *Maccabeërs*, is, naar evenredigheid, wat al te uitvoerig behandeld. Onder de drukfouten is hier te rekenen ABSOLON, l. ABSALOM, ALCINNUS, l. ALCIMUS, misſchien ook „Maccabeesch „*Volk*," voor *geſlacht*. Doch hoe ALEXANDER JANNAEUS, bl. 93 „een man van lage afkomst" heeten kan, is onbegrijpelijk, daar hij een zoon van JOANNES HYRCANUS, en dus kleinzoon van SIMON den *Maccabeër* was, wien SALOME ALEXANDRA, de weduwe zijns broeders ARISTOBULUS, boven zijne twee andere broeders hare hand en het Rijk bood.

Het *vierde* Hoofdſtuk voegt zonderling genoeg bijeen de *Letterkunde* en de *godsdienſtige gebruiken der oude Hebreën*, en men vindt hierover wel het een en ander goeds gezegd, maar het is er verre van af, dat deze onderwerpen hier volledig zouden behandeld worden: men vindt hier geen geregeld of zelfs maar algemeen overzigt van de nog voorhanden zijnde voortbrengſels der Hebreeuwſche Letterkunde, en de beſchrijving der godsdienſtige gebruiken bepaalt zich meest alleen tot de Feesten; ja over het geheel is dit Hoofdſtuk al zeer ſchraal uitgevallen, en tegen verſcheidene dingen, die de Schrijver beweert, valt gegronde twijfel of bedenking in te brengen. Waaruit blijkt het, b. v., dat de Profetenſcholen op kosten van den Staat onderhouden werden,

zoo als bl. 110, en dat zij naar de klooster-inrigtingen geleken, zoo als bl. 128 gezegd wordt? (In plaats van ELIA leest men daar ZACHARIA.) De (zeer onjuiste) onderscheiding van *groote* en *kleine Profeten* wordt bl. 118 beweerd te zijn ook „ naarmate van het gewigt „ van hetgeen zij behandelden," hetwelk moeijelijk te bewijzen zou zijn. Bl. 119 schijnt RUSSEL de *Psalmen* voor eenen geheel van DAVID afkomstigen bundel, geheel voor de openbare Godsvereering ingerigt, en SALOMO om zijne *Spreuken* voor eenen Profeet te houden!! — Er is geen het minste blijk in de Schriften des O. V., dat de Synagogen reeds vóór den tijd der Babylonische ballingschap zouden bestaan hebben; want de eenige plaats, uit *Ps.* LXXIV, die RUSSEL, bl. 133, daarvoor aanhaalt, is buiten twijfel uit het Maccabesche tijdvak, zoo als onder anderen door MUNTINGHE, VAN DER PALM, en nog onlangs door VAN BEMMELEN, *Geschiedenis der Maccabeërs*, bl. 108, 9, en ten zelfden jare door HESSE, in zijne *Diss. de Psalmis Maccabaïcis*, *Vratislav.* 1837, aangetoond is: en *Hand.* XV: 21 zegt JACOBUS niet, zoo als RUSSEL hem laat zeggen: „ MOZES heeft „ sedert langen tijd Synagogen in alle steden laten bou„ wen, om er in te prediken, en iederen Sabbat wordt „ er in de school gelezen;" maar er staat: „ Van oude „ tijden af zijn er in elke stad, die MOZES prediken, „ daar hij op iederen Sabbat in de Synagoge wordt ge„ lezen." Waar bestaat de zekerheid van „ een feest „ der herstelling van het goddelijk vuur in den tempel," en wel „ dat ontstoken werd op den dag, toen NEHE„ MIA de offerdienst in het nieuwe gebouw verrigtte"? (bl. 142) en was NEHEMIA dan Priester? — Bl. 143 noemt RUSSEL „ het door MOZES nagelaten stelsel „ van wetten het eenige volledige Wetboek;" maar dit zal toch wel zeer betrekkelijk te verstaan zijn, naar de gesteldheid des Volks, waaraan, en den tijd, waarin het gegeven werd. — Verder wordt aldaar beweerd, „ dat „ de *Hebreën* geen wereldlijke Letterkunde hadden, na-

„ melijk geene schriften, welke slechts tot onderhoud „ en vermaak dienden;" maar daaruit, dat er geene zoodanige overgebleven zijn, volgt immers niet, dat zij niet bestaan hebben; zoo ook, dat „ zij geen beeld van eene „ zaak in den Hemel of op aarde toelieten," namelijk niet tot godsdienstige vereering, maar immers niet in het algemeen? zelfs bl. 144, dat zij hunne Poëzij op geene andere dan godsdienstige onderwerpen toepasten; en dus, dat „ het (zoogenaamde) *Hooglied* van SALO- „ MO wel eene geestelijke beduidenis moet hebben;" doch waaruit is dit met mogelijkheid te bewijzen? zullen dan de 1005 gedichten van SALOMO en zijne schriften over de Natuurlijke Historie (I *Kon.* IV: 32, 33) allen van godsdienstigen inhoud geweest zijn? — Overdreven en aan het belagchelijke grenzende is, wat RUSSEL daar verder zegt: „Nooit schijnt een enkele glim- „ lach het gelaat van eenen Joodschen Geleerde opge- „ helderd te hebben, nooit eene kleingeestige gedachte „ door zijne ziel gegaan te zijn"!! Even min kan Rec. hem toestemmen, wat een weinig verder volgt: „ Men „ kan geen sterker bewijs van de reinheid en verheven- „ heid der Hebreeuwsche Dichtkunde geven, dan de „ daadzaak, dat men dezelve (derzelver voortbrengsels, „ zal de Schrijver zeker willen zeggen) in de Christe- „ lijke Kerk invoerde, en voor de uitdrukking van die „ verhevene gevoelens, welke het Evangelie in het hart „ van ieder waarlijk geloovende opwekt, geschikt oor- „ deelde"; want dit was de vrucht van gedeeltelijk verkeerde denkbeelden en van overdreven' eerbied omtrent die Bijbelsche dichtstukken, en over 't geheel omtrent den Psalmenbundel: en hoeveel ontbreekt er dan nog aan de gepastheid derzelven voor dat gebruik! hoe vele zijn daartoe geheel ongeschikt, terwijl men zelfs andere geschiktere, maar die niet in dien bundel stonden, ongebruikt liet liggen.

Het *vijfde* Hoofdstuk, eindelijk, van dit eerste Deel bevat eene beschrijving van *Jeruzalem*, namelijk van het hedendaagsche, en bestaat meest in uittreksels uit vroe-

gere en latere reizigers desaangaande. De Schrijver schijnt hier en elders in dit eerste, en ook in het 1ste en 2de Hoofdstuk van het tweede Deel, nog al veel geloof te slaan aan de echtheid van de aanwijzingen van zekere zoogenoemde heilige plaatsen, maar het daaromtrent met zichzelven niet eens te zijn, want nu eens spreekt hij vrij geloovig, dan eens weder meer twijfelachtig, en de gronden, die hij bijbrengt, zijn doorgaans zeer zwak. Rec. acht het niet noodig hierover uit te weiden, maar hecht voor zichzelven weinig waarde aan alle zulke overleveringen, in een land, waarover zoo vele verwoestingen gegaan zijn, dat zelfs de sporen der beroemdste gedenkteekens der kunst genoegzaam geheel uitgewischt zijn; en hoe veel te meer dan nog moet de geheugenis verloren geraakt zijn van zulke eenvoudige, door niets onderscheidene plekjes, als b. v. waar het huis van JOZEF en MARIA gestaan heeft, of waar JEZUS geboren is, en dergelijke; maar welke de overdrevene godsdienstigheid en ligtgeloovigheid van latere tijden meende gevonden te hebben, omdat zij ze gaarne wilde vinden.

Ten aanzien van het tweede Deel zij het genoeg, kortelijk te zeggen, dat het in de *twee eerste* Hoofdstukken eene beschrijving behelst van *het land ten Zuiden en ten Oosten*, en *ten Noorden van Jeruzalem*; en, behalve de bovengenoemde hoogst betwijfelbare overleveringen omtrent zekere heilige plaatsen aldaar, kan men die beschrijving over 't geheel met genoegen volgen. — Het *derde* Hoofdstuk geeft een overzigt van de *Geschiedenis van Palestina, van den val van Jeruzalem tot aan den tegenwoordigen tijd*, waarbij dus ook, en nog al breedvoerig, de op den titel gemelde Kruistogten verhaald worden. — Het *vierde* Hoofdstuk, eindelijk, handelt over de *Natuurlijke Geschiedenis van Palestina*, en wel in zes Afdeelingen, getiteld: 1. *Aardkunde.* (Hier had, volgens den Bijbel, nog wel iets meer over de bergwerken en derzelver voortbrengsels kunnen gegeven worden.) 2. *Weêrkunde.* 3. *Dierenrijk.* (Dit

moest, blijkens de twee volgende, *Zoogdieren* zijn.) 4. *Vogels*. 5. *Amphibiën en kruipende dieren*. 6. *Vruchten en Planten*. Daar dit alles in flechts 43 bl. afgehandeld wordt, kan men ligtelijk begrijpen, dat het zeer onvolledig en oppervlakkig is. Van Visfchen en Infekten, zelfs van de in het Oosten zoo bekende fprinkhanen, vindt men hier geen woord. — Waar de Schrijver bij MOZES gelezen heeft, dat de vogels in drie klasfen verdeeld werden, namelijk lucht-, land- en watervogels, betuigt Rec. niet te weten; want in de hoofdplaats, 3*de Boek van* MOZES XI: 13—20, waar de onreine, d. i. ter fpijze en ten offer niet beftemde vogels worden opgenoemd, is het niet te vinden; en hoe de Schrijver de meeuw onder de luchtvogels, en wel tusfchen den gier en den havik; den uil, den fteenuil en de hoppe onder de watervogels komt te plaatfen, terwijl hij den nachtuil onder de landvogels heeft, begrijpt Rec. niet, evenmin als waarom hij de vledermuis N. B. onder de watervogels tusfchen uil en roerdomp plaatst. — Over het geheel is het Rec. in dit werk voorgekomen, dat, waar de Schrijver op uitlegkundigen bodem *treedt*, *hij* geene groote bekendheid met den weg en met de latere vorderingen op denzelven aan den dag legt, gelijk men over het geheel genomen, en enkele uitzonderingen daarlatende, wel zeggen kan, dat de *Engelfchen* op het Godgeleerde grondgebied nog wel eenige mijlen ten achteren zijn. — Men neme dan dit werk zoo als het is, en doe voordeel met het nuttige, dat er voor fommige lezers nog wel in te vinden is!

Elk Deel is met twee nette Platen uit de fteendrukkerij van BACKER verfierd, welke gezigten uit het Joodfche land, zoo als het thans is, voorftellen.

Tiental Leerredenen over het boek Daniël, *door* P. J. LAAN, *rustend Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amersfoort. Te Utrecht*, *bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1838. *In gr.* 8*vo.* 335 *Bl.* *f* 2-75.

Van den prediktrant des Eerw. Schrijvers behoeft niet veel gezegd te worden. Men heeft dien uit de Leerredenen, gevoegd bij 's mans werk over de *Openbaring*, leeren kennen, als geleerd, zaakrijk, onderwijzend, hartelijk en gemoedelijk. Men vindt dit alzoo terug in den onderhavigen bundel, waarin de *vier* eerste Hoofdstukken van *Daniël* worden behandeld in *negen* Leerredenen, waarbij ééne over *Hebr.* XI: 34[a] ten vervolge van *Dan.* III: 13–30. Het overige van het geschiedkundige gedeelte dezes Bijbelboeks is in *negen* Leerredenen nog te wachten, met een aanhangsel, bevattende des Schrijvers — gedeeltelijk uit het aangehaalde werk reeds bekende — gedachten aangaande het Profetische in DANIËL's *boek*, niet *boek* DANIËL's, gelijk hier meestal gezegd wordt: het laatste strijdt tegen den aard der taal, die slechts enkele, door het algemeene gebruik half gewettigde, uitzonderingen lijdt, als *werken Gods* enz.

Vooraf gaat eene *inleiding*, over den algemeenen inhoud, het belang, de geloofwaardigheid, echtheid, ongeschondenheid, en het Goddelijk gezag van dit boek; met een woord ook over de — teregt naar de *apocryphe* boeken verwezene — *aanhangsels* tot hetzelve. Bedachten wij niet, dat LAAN hier niet schreef voor *Theologanten*, maar voor ongeleerde, schoon niet geheel ongeoefende Christenen, dan zouden wij verscheidene aanmerkingen maken, die wij nu terughouden. Zoo zijn op verre na — maar, als gezegd, tot *dit* doel behoefde het ook in geenen deele — niet al de nieuwere bedenkingen der zich noemende hoogere *kritiek* aangevoerd of opgelost. Zoo is het eene zonderlinge orde, *eerst* over het gewigt, *daarna* over de geloofwaardigheid — *vooraf* over het Goddelijk gezag, *later* over de ongeschondenheid des boeks gehandeld te vinden. Van de zeer goede inleiding voor het werk van J. A. VOS over dezen Profeet zagen wij met genoegen in dit gedeelte des werks een oordeelkundig gebruik gemaakt; ook in de Leerredenen bemerkten wij, dat noch dit werk, noch dat van den diepgeleerden BEKKER, door LAAN wordt achter-

de bank geschoven. Beide boeken verdienen nog eenen lof, dien de onpartijdigheid bezwaarlijk aan velen onzer oudere *practische* en *populaire* Bijbelverklaarders durft geven.

Werden vroeger deze Leerredenen met genoegen gehoord, men zal ze nu met genoegen lezen. Wij durven den waardigen — van predikwerk, maar niet van studiën *rustenden* — LAAN gerust aanmoedigen, om ook het vervolg niet aan het godsdienstig publiek te onthouden. (Aan dezen wensch is, na het inkomen van deze Beoordeeling, reeds voldaan.)

Iets ter nagedachtenis van FREERK HOEKSTRA, *in leven Leeraar der Doopsgezinden, in de Gemeenten Holwerd, Zaandam en Harlingen. Door* A. VAN STEENDEREN. *Te Francker, bij* J. F. Jongs. 1839. *In gr. 8vo.* 48 *Bl. f* :-60.

Rec. gelooft gaarne, dat dit *Iets* uit waarachtige belangstelling in den verdienstelijken HOEKSTRA is voortgevloeid. Maar dit neemt niet weg, dat de nagedachtenis van den eerwaardigen Man door dergelijk geschrijf volstrekt niet vereerd wordt, en dat iemand, die niet meer begrip heeft, wat er tot goeden stijl, taal enz. behoort, het niet moest wagen, zulks in het licht te zenden. Wil men een voorbeeld, men zie bl. 14: OOSTERBAAN, *wiens huis voor hem open stond; wien (die) hem vele vriendschapsblijken bewees en vele genoegens deed genieten.* Iets dergelijks leest men ook bl. 23. Het beste van het geheele boekje zijn de uittreksels uit de schriften van den Heer HOEKSTRA, die eenen beteren lofredenaar had verdiend.

Grondbeginselen der ziektekundige Ontleedkunde. Door G. ANDRAL, *Hoogleeraar in de faculteit der Geneeskunde te Parijs. Uit het Fransch, naar de tweede Uitgave, door* E. C. BUCHNER, (*) *Dr. in*

(*) Gelukkig, dat de naam van BUCHNER bij ons ge-

de Natuurlijke Wijsbegeerte en Geneeskunde te Amſterdam. Iſte Deel. Algemeene ziektekundige Ontleedkunde. Te Amſterdam, bij S. de Grebber. 1838. *In gr.* 8*vo. VIII*, 333 *bl. f* 3-90.

Uit een gedeelte der Voorrede van Dr. E. C. BUCHNER, waar hij zich, zonder dit zoo dadelijk te willen zeggen, over de onderneming van dezen arbeid als 't ware tracht te verontſchuldigen, wordt bij Rec. bevestigd, hetgeen hij reeds meermalen meent opgemerkt te hebben, dat bij velen onzer kunstoefenaren het beoefenen der ontleedkundige Ziektekunde nagenoeg zoo veel geldt, als der leer van BROUSSAIS geheel toegedaan te wezen. Het is of de Heer BUCHNER vreest, dat, bij het hooren van den naam van *ziektekundige Ontleedkunde*, men, zonder navraag, dadelijk tegen het werk van ANDRAL en zijne vertaling vooringenomen zal wezen, even of zulk een arbeid alleen het uitvloeiſel van eenen in de leer van BROUSSAIS ingewijden kan zijn. Opdat het onderhavige werk niet ongehoord moge veroordeeld worden, wordt bij de vermelding van ANDRAL's naam terſtond gezegd, dat hij wel uit de *Franſche School* is voortgeſproten, weleer onder den invloed van BROUSSAIS geſtaan, maar als 't ware zich *geëmancipeerd* heeft. Indien ANDRAL vroeger onvoorwaardelijk BROUSSAIS gevolgd ware, maar zich later met zulken arbeid van de vroegere banden losgemaakt had, het zoude hem tot niet minder eere verſtrekt hebben. Mogten zij even zoo vrijzinnig wezen, of nog worden, indien dit mogelijk is, die geen onderſcheid weten te maken tusſchen het naſporen der ziekelijke overblijfſels van den mensch aan de hand der natuur en het verklaren der ziekelijke ontaardingen uit het eenzijdig gezigtpunt der *irritatieleer!* Wie zoude in elk geval wel

---

noeg bekend is; men zoude anders moeite hebben, dien zoo uit de vreemdſoortige letters op het titelblad te lezen. Waartoe toch die ongevallige inſchuivingen?

het meest den weg der eenzijdigheid bewandelen, — hij, die alles uit het eenzijdige der irritatieleer wil verklaren, of hij, die, met versmading van den arbeid van BICHAT en die zijn voetspoor zijn gevolgd, in een zamengesteld geneeskundig voorschrift den eindpaal der geneeskundige volkomenheid meent bereikt te hebben? Dit is zeker, dat, wanneer ook de ziektekundige Ontleedkunde steeds veel te wenschen zal overlaten, hare beoefening reeds veel meer voordeel heeft aangebragt, dan een aantal, zelfs in keurig Latijn, hetwelk een CICERO en CELSUS mogelijk nog met een *cura ut valeas* (*) zouden groeten, geschrevene waarnemingen, wier eenigste grondslag is: *post hoc*, *propter hoc.* — Nog onlangs kon men den geest van dezen of genen Geneeskundige zien doorstralen, bij den gerezen twist tusschen eenen Hoogleeraar in de Geneeskunde met zijnen Recensent: *over de overeenkomst en het verschil tusschen de Jicht en Scrophulosis*, *vooral met betrekking tot de Longtering.* In die beoordeeling (*Rec. ook der Rec.* XXXI. D. N°. 6.) leest men onder anderen: „Die met de practische Geneeskunde vertrouwelijk om„gaan en met al hare vereerders kennis wil blijven hou„den, moet zich van eenen al te vertrouwelijken om„gang met hare gezusters" (wie zijn die Dames met name?!) „zelfs in de snipperuren trachten te onthou„den." Uit den aard van den strijd kan men hier niet wel denken aan die *gezusters*, om het woord van den Rec. te behouden, waarvan CICERO zegt: *secundas res ornant* (†), maar zal men waarschijnlijk onder anderen hier ook de ziektekundige Ontleedkunde enz. te verstaan hebben. Het schijnt dus de *Praxis medica*, de zoogenoemde praktijk, te zijn, waarbij men nagenoeg blijven moet, praktische waarnemingen lezen, waarnemingen schrijven; maar het waargenomene bij het leven

(*) G. W. RABENER's *Satiren* 2 *Th. Ein Traum von der Beschäfftigung der abgeschiednen Seelen*, *S.* 57.

(†) *Pro Archia poëta.*

verder, na den dood, met het mes in de hand, te vervolgen, en, hoe ſchraal ook de oogst dikwijls moge uitvallen, onverdroten weder bij dergelijke gelegenheid aan het werk te gaan, zoude dit ook een al te *vertrouwelijke* omgang genoemd kunnen worden?

Met den Heer BUCHNER ſtemmen wij toe, *dat de Geneeskunde niet alleen als wetenſchap, maar ook als kunst aan de ziektekundige Ontleedkunde vele waarheden en ontdekkingen van daadzaken verſchuldigd is.* Ook verder, wanneer hij zegt: *Tot bewijs hiervan behoeven wij ſlechts te denken aan de betere en naauwkeurigere kennis, die wij in de laatstverloopene jaren hebben verkregen aangaande de ziekten der werktuigen van de ademhaling en van den bloedsomloop, en* DE OP DEZE KENNIS STEUNENDE GENEESKUNDIGE BEHANDELING. (*) Tegen dit laatſte gezegde hebben wij echter, der waarheid getrouw en elk het zijne willende geven, eenige bedenking.. Zoo als het daar gelezen wordt, zoude men vermoeden, dat men in de behandeling dezer ziekten, voor de lijders, het al verre gebragt had, vooral waar men de trompet, bij de aankondiging van het werk van RAMADGE, zoo ſterk heeft hooren ſteken. Het ware te wenſchen, dat men zulks van vele zulke verderfelijke ziekten, als de knobbel-longtering, de zoogenoemde keeltering, de uitzetting van het hart, enz. zeggen kon. Is men echter tot dusverre weinig gevorderd, om deze gebreken, in zekere tijdperken bijna ongeneeslijk geworden, te heelen, de Geneeskundige, die langs dezen weg zijne kunst beoefenen mag, zal juist door die verkregene kennis zijnen lijderen een aantal proefnemingen beſparen, waarmede de *practici* tot dusverre der kunst geen voordeel gedaan, maar den lijder menig bitter uur vóór den doodſtrijd bezorgd hebben.

(*) Zoo zegt ook WILLIAM STOKES, *ueber die Heilung der innern Krankheiten etc. Deutsch bearbeitet von Dr.* T. J. BEHREND, *Leipzig* 1839: „*Durch die genauere „Kenntniſs der pathologiſchen Anatomie ist die Diagnoſe der „einzelnen Krankheiten ſehr verbesſert worden.*"

Niemand neme dit gezegde als eene ingewikkelde beschuldiging. Elke poging tot redding, ter goeder trouw in het werk gesteld, is vrij van verdenking. Die echter herhaalde malen, b. v. bij longtering, de ontaardingen van de longen en de ziekelijke aandoeningen van het darmkanaal onderzocht heeft, zal eindelijk tot de overtuiging komen, dat in het laatste, ja reeds in het tweede tijdperk dezer ziekte, een aantal geneesmiddelen niet alleen geen heil aanbrengen, maar dat zij den lijder zelfs onnoodig kwellen zullen, en dat in deze gevallen het eenigste en beste middel *verzachten* is. Zulk eene wijze van handelen, eene omzigtige behandeling in vele ziekten, is of wordt alleen de vrucht van de beoefening der ziektekundige Ontleedkunde, die echter ook wederom binnen zekere grenzen behoort te blijven of teruggebragt te worden. Nooit moet men bij het kille beeld des doods vergeten, dat het slechts eene flaauwe tint van den vroegeren gloed des levens is. De veranderingen door ontsteking na den dood kunnen nooit opheldering geven over de oorspronkelijke verandering des bloeds bij de ontwikkeling en den voortgang der *ontsteking.* (*) Die echter niet bloot ziektekundige Ontleedkunde in de ontleedzaal beoefent, maar zich slechts daarheen begeeft, om, in vergelijking met hetgeen hij, bij het leven, aan het ziekbed zag en opteekende, nog eenige vragen aan de overblijfsels der ziekte in de veranderde bewerktuiging te doen, die zal niet bij de koude beschouwing des doods alleen blijven stilstaan, maar tevens bewaard worden voor die speculative, tot nog minder leidende bespiegelingen, die, terwijl zij eene onzigtbare kracht als eene schaduw volgen, door een dwaallicht al verder en verder van het regte spoor op ongebaande vlakten afdwalen.

Wat nu de aanleiding ter vertaling van dit werk be-

(*) *Ejusmodi sanguis, velut altioris vitae igniculos recondens.* — FRIEDLÄNDER, *Fundamenta doctr. Pathologicae*, § 280.

treft, voor velen der genen, zoo als zij zich voordoen, die niet gunſtig voor de beoefening der ziektekundige Ontleedkunde geſtemd zijn, zal zij voor overtollig gehouden worden. De meesten onder dezen kunnen ook geacht worden geene vertaling te behoeven, omdat zij der Franſche taal magtig genoeg zijn. Voor diegenen, welke dezelve niet verſtaan, zoude de vraag kunnen geopperd worden, of zij in het geheel wel vatbaar zijn voor het onderwijs, hetwelk in zulke boeken weggelegd is. Deze arbeid van ANDRAL vooronderſtelt toch eene zekere mate van ontleed- en natuurkundige kennis, welke voor het tegenwoordige nog niet algemeen aangetroffen wordt. Men zoude derhalve den inhoud van dit werk als voor velen onzer Heelkundigen te hoog kunnen achten. Let men echter op den gunſtigen invloed, welken onder anderen de Kliniſche School te *Amſterdam* en de Geneeskundige Militaire School te *Utrecht* op de verſpreiding van ontleed- en natuurkundige kennis uitoefenen, waardoor derzelver kweekelingen voor die der Hoogeſcholen in geenen deele behoeven onder te doen, dan laat zich verwachten, dat door den tijd de zucht ter beoefening van de ziektekundige Ontleedkunde meer algemeen zal worden. Daartoe kan dan ook het gebruik van dit werk medewerken en den lust tot zulke naſporingen bevorderen. Wij hopen derhalve, dat de Heer BUCHNER genoegzame aanmoediging zal vinden, om dezen arbeid, door de vertaling ook van het tweede Deel, te voltooijen.

Wanneer dit tweede Deel het licht zal zien, en de Uitgever ons hetzelve doet toekomen, zullen wij op de geheele beoordeeling van den inhoud dezes werks terug komen. De vertaling ſchijnt ons welgelukt te zijn. Vooralsnog kan men zich met den Vertaler vereenigen, dat het werk van ANDRAL een der beste mag genoemd worden, vooral om de orde, welke bij de zamenſtelling in acht genomen is, en die men in andere niet minder voortreffelijke werken wel eens mist. Daarmede willen wij echter niet gezegd hebben, dat men de verdeeling

van den Schrijver, in dit eerste Deel, bevattende *de algemeene ziektekundige Ontleedkunde*, voor de eenigste en beste moet houden. Die verdeeling is deze: 1ste Afd. *Afwijkingen in den bloedsomloop.* 2. *Afwijkingen in de voeding.* 3. *Afwijkingen in de afscheiding.* 4. *Afwijkingen in het bloed.* 5. *Afwijkingen in de zenuwwerkzaamheid.* Er zijn tegen deze verdeeling al aanstonds bedenkingen te maken. De afwijkingen in den *bloedsomloop* en van het *bloed zelf* staan in zulk een naauw verband, dat, wanneer men elk onder eene afzonderlijke afdeeling wilde brengen, zij elkander onmiddellijk volgen moesten. De omloop van het bloed, de gesteldheid van het bloed en de zenuwverrigtingen maken als een groot geheel uit, welks drie afdeelingen tot elkander in het naauwste verband staan. Zij oefenen op de voeding den grootsten invloed, even als de voeding wederom op hare onderhouding werkt. Welke bedenkingen men echter tegen deze verdeeling moge in te brengen hebben, zij geeft aanleiding tot eene geleidelijke volgorde, en dit is reeds veel voor eenen tak, waar overvloed van stof is, die, zal zij bruikbaar worden, eene behoorlijke rangschikking vordert. Hiermede heeft in elk geval ANDRAL een begin gemaakt, en daardoor zich groote verdienste verworven.

Verhandeling over de besmettelijke Longziekte van het Rundvee en de maatregelen en middelen om dezelve af te weren en te stuiten, *door* J. VAN HERTUM, *'s Rijks Veeärts der eerste klasse te Zierikzee. Te Zierikzee, bij* P. de Looze. 1839. *In gr. 8vo.* 99 *Bl. f* 1-:

Dit geschrift behandelt een onderwerp, waarin elk, die het met het Vaderland wél meent, belang stelt. De besmettelijke longziekte onder het rundvee, die in de laatste zes jaren tot verscheidene streken van *Oud-Nederland* doorgedrongen is, heeft reeds vele duizende

ftuks rundvee weggefleept en menige veehouders jammerlijk doen verarmen. Men zal dus ongetwijfeld den bekwamen Veeärts VAN HERTUM dankzeggen, dat hij over dit aangelegen onderwerp zijne gedachten heeft medegedeeld in een opftel, hetwelk evenzeer van zijne kunde getuigt, als het zich door verftaanbaarheid en beknoptheid onderfcheidt. In de *inleiding* maakt ons de Schrijver met de gefchiedenis dezer ziekte bekend, waarvan de eerfte bepaalde narigten eerst in de zeventiende en achttiende eeuw voorkomen. Zij woedde in 1743 en federt dien tijd in *Zwitferland*, en in de laatfte helft der achttiende eeuw herhaalde malen rondom *Parijs* en in verfchillende ftreken van *Duitschland*. Bij ons echter vindt men van haar vroeger geen gewag gemaakt, en zij verfcheen eerst in 1833 in *Noord-Nederland*. De Verhandeling zelve beftaat uit twaalf Hoofdftukken. Het eerfte bevat eene *bepaling der ziekte;* juister gefproken handelt het over de benamingen, waardoor men haar aanduidt, onder welke de Schrijver aan die van befmettelijke longziekte, of *peripneumonia exfudativa contagiofa*, de voorkeur geeft. Het tweede handelt over den *aard der ziekte;* zij beftaat, volgens den Schrijver, in eene geheel bijzondere, eigenaardige ontfteking der longen en meestal ook van het borstvlies, die zoodanig eene ziekelijke verandering of ontaarding van het weeffel der longen ten gevolge heeft, als men bij geene andere longontfteking aantreft. Deze ontfteking gaat met koorts en doorzweeting van ftolbare vezelftof gepaard. In het derde Hoofdftuk wordt de *gang der ziekte* befchreven, d. i., haar voortgang en verfpreiding onder het rundvee, waaraan zij alleen eigen is, terwijl zij bij andere huisdieren niet wordt waargenomen. Het vierde Hoofdftuk handelt over *de onderfcheiding en de verfchijnfelen der ziekte.* Deze verfchillen, naar mate de vorm der ziekte meer zuiver ontftekingachtig of wel asthenisch is. In het eerfte geval is het beloop der ziekte veel fneller, en het dier fterft na vijf of zes dagen; onder den laatften vorm fchijnt de ziekte in ons Vaderland het meest voor

te komen, en duurt drie of vier weken; de koorts is dan in den aanvang minder merkbaar; er ontstaan op het laatst zuchtige gezwellen, en de buik is trommelachtig opgezet. In beide vormen nogtans zijn vele verschijnsels dezelfde; een krampachtige hoest, verminderde eetlust, eene ruischende beweging in de longen, die men gewaar wordt als men het oor achter de schouders legt, en die eerst op de lijdende zijde heviger gehoord wordt, maar vervolgens alleen aan den tegenovergestelden niet aangedanen borstwand wordt waargenomen; hoe meer de verstoringen in de longen toenemen, hoe beperkter de plaats wordt, waar zich het geluid laat hooren. Het haar is stroef en zonder glans, en staat vooral op den rug en aan de schouders op eene zeer eigenaardige wijze overeind. Ten laatste vermagert het rund plotseling, de ademhaling wordt snel en benaauwd, en het dier sterft onder stuiptrekkingen of door uitputting van krachten. Het vijfde Hoofdstuk handelt over de *verschijnselen bij de gestorvene dieren*. De ziekelijke veranderingen, die men na den dood waarneemt, bepalen zich niet alleen tot de borstholte, maar zijn toch vooral in de longen zigtbaar. Het weefsel der longen heeft zijne natuurlijke sponsachtige hoedanigheid verloren; de longen zijn niet alleen aanmerkelijk vergroot, maar hare zwaarte is somtijds op eene onbegrijpelijke wijze vermeerderd, daar zij dikwerf het zes- en tiendubbele gewigt van derzelver natuurlijke zwaarte verkrijgen; eene taaije, geelachtig witte, stolbare vezelstof bedekt hare oppervlakte en vervult de longcellen. Zoodanig vertoonen zich de longen vooral, wanneer de ziekte zich reeds vóór den dood volkomen ontwikkeld had en een' *acuten* loop volgde. Bij runderen, die na langer tijdsverloop aan deze ziekte bezwijken, in die gevallen, waarin zij meer *asthenisch* was, vertoonen de longen zich dikwerf in eenen graauwachtig netvormige zelfstandigheid veranderd, somtijds bijna verteerd, zoodat het schijnt alsof er geene longen meer voorhanden zijn. Het zesde Hoofdstuk behelst een onderzoek aangaande de *oorzaken der ziekte*. Welke

ook de eerste werkende oorzaken geweest mogen zijn, die deze ziekte oorspronkelijk deden ontstaan, thans kan men derzelver voorkomen noch aan weêrsgesteldheid, noch aan inrigting der stallen, noch aan verpleging, voeding en onderhouding van het vee toeschrijven. Men ziet haar dikwerf te voorschijn komen op boerderijen, waar de stallen ruim zijn ingerigt en het vee rijkelijk gevoed en wel verzorgd wordt; terwijl daarentegen andere streken in de nabijheid der eersten, waar het vee slecht gevoed en in naauwe onzuivere stallen wordt opgesloten, geheel daarvan verschoond blijven. De Schrijver toont uit overtuigende voorbeelden aan, dat zich de ziekte door besmetting verspreidt, en dat zij in ons Vaderland ook door besmetting aangebragt is. Zij ontstond het eerst in eene gemeente in *Gelderland* niet ver van de *Pruissische* grenzen, verspreidde zich vervolgens in de omstreken van *Nijmegen*, *Doesburg* enz., en, na twee jaren achtereen alleen in *Gelderland* geheerscht te hebben, sloeg dezelve in December 1835 en Januarij 1836 naar de provincie *Zuid-Holland* over. Dat zij van elders naar ons is overgebragt, wordt des te aannemelijker, omdat zij sedert lang in de nabijheid onzer grenzen heerschte. — Het zevende Hoofdstuk behelst eenige denkbeelden omtrent *den aard en de eigenschappen der smetstoffe*. Over dit onderwerp weet de Schrijver weinig bepaalds te zeggen. Belangrijk zijn intusschen de proefnemingen van Prof. VIX te *Giessen*, welke leeren, dat de longziekte door inenting inderdaad aan gezonde runderen kan worden medegedeeld. — In het achtste handelt de Schrijver over de *onderkenning der ziekte*, en vergelijkt dezelve te dien einde met andere ziekten, waarmede men haar veelligt zou kunnen verwisselen. — Het negende bevat eenige weinige woorden over de *voorzegging bij de longziekte*, welke de Schrijver over het algemeen als zeer ongunstig stelt, nogtans de kenteekenen, die eene aanvankelijke beterschap aanduiden, beknoptelijk opgevende. Het tiende Hoofdstuk handelt *over de geneeswijze en de geneesbaarheid der longziekte in het al-*

gemeen. De geneeswijze, in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 4 Mei en 14 Dec. 1838 door den Heer VAN ELBURG aanbevolen, keurt onze Schrijver af; in den *acuten* vorm komt wel in den beginne eene aderlating te pas, maar in den *asthenischen* vorm zal dezelve slechts zelden aangewezen zijn en dan nog matig moeten wezen. Afleidende uitwendige prikkels, inwrijvingen van eene zalf, door den *Duitschen* Veeärts WALCH aanbevolen, en uit *braakwijnsteen*, *poeder van Spaansche vliegen*, *euphorbium*, *basilicum-zalf* en *terpentijn-olie* bestaande, op de vooraf kaal geschorene borstwanden, en voorts eene, naar gelang der verschijnselen en het beloop gewijzigde, inwendige behandeling, verdienen, volgens hem, meer vertrouwen; hoezeer hij evenwel in de toediening van geneesmiddelen weinig voordeel ziet, en dezelve, wegens het gevaar, dat daarbij door de verdere verspreiding der ziekte ontstaat, doorgaans meent te moeten afraden. Alle pogingen moeten, volgens hem, daarheen gerigt worden, om het *contagium* te vernietigen, hetwelk door geene geneesmiddelen kan geschieden. „Het eenige en afdoende middel, om daartoe te geraken, is: dat wij alle werkelijk zieke en besmette runderen onverwijld dooden of afslagten, onder behoorlijke voorzorgen opruimen, en vervolgens de stallen en alle voorwerpen, welke met de smetstof bezoedeld kunnen zijn, naauwkeurig zuiveren of vernietigen," (bl. 80.) Op dit beginsel berust ook, hetgeen de Schrijver in het elfde en twaalfde Hoofdstuk voordraagt, welke handelen over de *maatregelen en middelen van policie, welke tot afwering der longziekte in ons Vaderland kunnen en behooren aangewend te worden*, en de *maatregelen en middelen, om de longziekte in ons Vaderland te sluiten en uit te roeijen.* Wij wenschen in het belang van ons Vaderland, dat deze denkbeelden en voorgestelde maatregelen door de Regering behartigd en opgevolgd mogen worden, al moge de Schrijver ook eens in sommige opzigten wat te ver gaan. Dat b. v. de besmetting door runderen, welke de long-

ziekte doorgestaan hebben en voor hersteld doorgaan, nog maanden lang en *misschien wel zoo lang dezelve leven*, aan gezond vee, waarmede zij in aanraking komen, zou kunnen worden medegedeeld, (bl. 67) is eene stelling, die wij uit algemeene gronden van *pathologie* geneigd zijn te betwijfelen, offchoon de Schrijver haar eene *daadzaak* noemt, welke *door de dagelijksche ondervinding overal is bewaarheid gevonden*. Doch waar men, met te weinig te doen, alles veelligt bederven zou, is er minder vrees om te ver te gaan. De zaak is dringend en eischt spoedige en krachtige maatregelen.

Over den Oorsprong en de Geschiedenis der Hollandsche Duinen, *door* W. VAN DEN HULL. *Met eene Afbeelding van het Strand. Te Haarlem*, *bij* de Erven F. Bohn. 1838. *In gr.* 8*vo*. 120 *Bl. f* 1-40.

De Schrijver van dit niet onbelangrijk werkje tracht *eerst* te bewijzen, dat de wording der Hollandsche Duinen moet gezocht worden in de afsluiting der *Noordzee* van den *Atlantischen Oceaan* door de Anglo-Gallische landengte, die naderhand de straat van *Calais* geworden is. *Ten tweede* poogt hij de geschiedenis dier Duinen op te geven (natuurlijk zoo wat in het breede tot zeker algemeen overzigt), sedert het bestaan dier zeeëngte tusschen *Frankrijk* en *Engeland*; en *ten derde* spoort hij eenige bewijzen op voor den loop des *Rijns* langs de Hollandsche binnenduinen, ten einde daaruit, bij nadering, den tijd te bepalen, in welken gene (d. i. die) duingronden ontstaan zijn, die zich heden ten oosten de *Leidsche vaart* tot aan het *Haarlemmermeer* uitstrekken.

Met scherpzinnigheid en bescheidenheid behandelt de Schrijver zijn onderwerp, waarbij hij niet verzuimt, de geschiedkundige berigten te raadplegen en met zijne inzigten in overeenstemming te brengen. Dat echter veel hier voorkomt, dat meer als waarschijnlijke gissing, dan als bewezen zaak moet worden beschouwd, ligt in den aard der behandelde stof. — Zonderling is des Auteurs gewoonte, om telkens *vooraf* te schrijven, waar *vóór* genoegzaam was, b. v. bl. 1: *vooraf het bestaan dier waterkeeringen*, en op een aantal andere plaatsen. Overigens is de stijl goed en duidelijk.

Geschiedenis der achttiende Eeuw en der negentiende tot op den ondergang van het Fransche Keizerrijk; door F. C. SCHLOSSER, *Hoogleeraar te Heidelberg. Iste Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In gr. 8vo.* 367 *Bl. f* 3-:

Het uitstekende genoegen, waarmede Rec. het hier boven genoemde boek heeft gelezen, beweegt hem, om daarvan zoo spoedig mogelijk eene aankondiging te schrijven, in de hoop, dat dezelve eenigzins zal kunnen medewerken, om het debiet van een werk te bevorderen, dat door deszelfs hoogstbelangrijken inhoud en levendigen stijl algemeen gelezen verdient te worden. Een ontelbaar aantal romans en verhalen worden dagelijks in onze taal overgebragt, hetzij ze van meerder of mindere waarde mogen zijn. Rec. hoopt, dat de uitkomst zal leeren, dat ons publiek ook voor degelijker lectuur nog den smaak niet heeft verloren, en dat een boek, als het onderhavige, dien opgang zal mogen maken, waarop het in een beschaafd land, waar kennis op prijs wordt gesteld, aanspraak heeft.

Het tijdperk der geschiedenis, hetwelk de Hoogleeraar SCHLOSSER zich ter behandeling heeft gekozen, is belangvol en rijk aan gewigtige gebeurtenissen, aan groote namen van verschillenden aard, aan veranderingen in den geheelen maatschappelijken, politieken, letterkundigen toestand van *Europa*. Het begint met den *Spaanschen* succesie-oorlog, waar de namen van EUGENIUS en MARLBOROUGH onze aandacht trekken, en met den Noordschen oorlog, waarin PETER DE GROOTE en KAREL XII in al hunne goede en kwade eigenschappen ten tooneele treden. FREDERIK DE GROOTE in al de kracht van zijn genie, LODEWIJK XV in al de zwakheid van wellustigheid en zedeloosheid, of KATHARINA II, de merkwaardige beheerscheres van een groot rijk, de strijd tusschen *Engeland* en *Amerika*, en de *Fransche* revolutie met al hare gruwelen en gevolgen, zietdaar slechts eenige groote punten, waarop het oog zich bij het noemen van de geschiedenis der achttiende eeuw als onwillekeurig vestigt.

Er bestaan intusschen verschillende wijzen, waarop deze geschiedenis kan worden behandeld; maar die, welke SCHLOS-

SER gekozen heeft, is voorzeker wel diegene, waardoor de geschiedenis inderdaad de leermeesteresse der wijsheid worden kan. „Het hoofddoel bij het schrijven van dit werk was," zoo luiden de woorden des Hoogleeraars, „om den zamenhang der staatkundige gebeurtenissen uit (met) de wijzigingen van het huiselijke en burgerlijke leven aan te toonen, dus den geheelen uitwendigen vorm der beschaafde maatschappij van onze dagen, benevens den voortgang der inwendige beschaving en de voornaamste veranderingen in dat gedeelte der letterkunde, hetwelk den geleerde niet uitsluitend aangaat, te ontwikkelen." Geene gemakkelijke taak voorzeker, maar het middel, niet alleen, om ons den geest der geschiedenis te doen kennen, om ons den voortgang en ontwikkeling der beschaving te doen opmerken, maar ook, om ons de geschiedenis van onzen eigen leeftijd te doen begrijpen, om ons den maatschappelijken toestand te verklaren, waarin wij zelve leven, en ons op oorzaken te wijzen, wier gevolgen nog voortduren. Er is misschien in de nieuwere geschiedenis geene eeuw aan te wijzen, waarin de geheele maatschappij in hare verschillende betrekkingen zoo vele veranderingen heeft ondergaan, als in de achttiende; en wij behoeven de inleiding van SCHLOSSER slechts te lezen, waarin hij met korte woorden het kenmerkende van ieder tijdperk opgeeft, dat hij achtereenvolgens zal behandelen, om daarvan levendig doordrongen te zijn. Het gezegde van LODEWIJK XIV: *L'état, c'est moi!* was in het begin dezer eeuw nog de stelregel, waarnaar schier alle regeringen handelden, terwijl de volken het zich lijdelijk getroostten; hoe veel moest er gebeuren, hoeveel veranderd en ontwikkeld worden, voor dat de souvereine magt des volks het beginsel kon worden, van waar men uitging, het gezag, dat alleen werd erkend, en dat brooddronken en teugelloos met alles kon spotten, wat voorheen als heilig of eerwaardig werd beschouwd! Hoe belangrijk is het voor hem, wien het lot, de beschaving en ontwikkeling des menschdoms ter harte gaat, voor hem, die uit het voorledene voor het tegenwoordige en voor de toekomst wil leeren, hier den gang der gebeurtenissen, den gang van den menschelijken geest na te gaan, oorzaken en gevolgen te verbinden, en te onderzoeken, wat in zulk eenen tijd van beweging ten goede, wat ten kwade heeft gewerkt!

En zietdaar, wat SCHLOSSER in zijne Geschiedenis

tracht te doen; zietdaar, wat het aantrekkelijke van zijn boek uitmaakt, en het ook door hem met hooge belangstelling zal doen lezen, die met de gebeurtenissen zelve gemeenzaam bekend is. In dit eerste Deel der vertaling vindt de *Nederduitsche* lezer reeds iets daarvan, maar naarmate hij verder komt, zal hij het gewigt van die beschouwingen duidelijker leeren inzien.

Na eene Inleiding, die over het doel, de verdeeling en wijze van bearbeiding de noodige inlichtingen geeft, en verder een overzigt behelst van den staatkundigen toestand van *Europa* bij het eindigen van de zeventiende eeuw, begint de Schrijver in het eerste Hoofdstuk der eerste Afdeeling terstond met de beschouwing van den *Spaanschen* successie-oorlog. Met fiksche trekken worden in eene eerste § de oorzaken van dezen krijg en de toestand der hoofdmagten, die daarin deel namen, geschetst, en daarbij regtmatige hulde toegebragt aan onzen WILLEM III, van wien SCHLOSSER getuigt, dat hij zich nooit grooter betoonde, dan in deze laatste oogenblikken van zijn leven. De tweede § behelst de geschiedenis van den oorlog zelven; en zeker is zelden van deze gebeurtenissen zulk een helder, geleidelijk, levendig en boeijend tafereel opgehangen, waarin niet alleen de wapenfeiten, maar ook de karakters der verschillende in dien oorlog werkzame personen zoo kennelijk zijn afgeteekend, dat wij hen als voor oogen zien. Een treffend kontrast maakt hier de traagheid en ellendigheid van het *Duitsche* rijk met de bekwaamheid en talenten van EUGENIUS en MARLBOROUGH; terwijl de toestand van het *Spaansche* hof en FILIPS met niet minder krachtige trekken is afgemaald. Een derde §, over den vrede van *Utrecht*, *Rastadt* en *Baden*, besluit het eerste Hoofdstuk van dit belangrijke werk.

Het volgende Hoofdstuk handelt over den Noordschen oorlog; een niet minder belangrijk gedeelte der geschiedenis dan het voorgaande. Treffend is hier de teekening van KAREL XII, den heldhaftigen, ridderlijken, maar tevens stijfkoppigen en dollen Koning van *Zweden*. Tegen hem over staat PETER DE GROOTE, een man, moeijelijk om te beoordeelen, wiens talenten hier wel naar waarde worden geprezen, maar wiens list, wreedheid en tirannij toch ook met sterke kleuren worden geteekend, zoodat men zich als onwillekeurig gedrongen voelt, om met den Schrijver in te stemmen, als hij zegt: (bl. 310.) „Ook bij PETER be-

vestigt zich de bekende ondervinding, dat zelfs bij de *heroën* de prijs, dien zij voor een' onsterfelijken roem en voor eene magt en glans, die meer menschen dan Gode welgevallig is, moeten betalen, van dien aard is, dat de bedaarde aanschouwer en de gewone mensch voor eene grootheid terugbeeft, die den grooten hoop en dichters en redenaars met bewondering vervult." Bij PETER intusschen gingen die onedele eigenschappen met veel groots en goeds gepaard, en als de man, die *Rusland* het eerst uit deszelfs barbaarschheid heeft teruggeroepen, zal hij altijd merkwaardig blijven en in de gevolgen een weldoener voor zijn land moeten genoemd worden, al is het dan ook, dat zijne tijdgenooten dikwijls veel van zijne woestheid hadden te lijden, en dat zijn persoonlijk karakter vele onedele trekken bezat. Maar dergelijk eene vergoeding had AUGUSTUS II van *Polen* niet. Het is een bedroevend schouwspel, dat de verregaande zedeloosheid, de jammerlijke verkwisting, de geheele armzaligheid van dezen Vorst en zijn' gunsteling FLEMMING ons oplevert, en het hart bloedt bij het zien van de gewetenlooze uitzuiging, waaraan het volk in die dagen blootstond, ten einde schatten op te brengen, die in overdaad en wellust werden verkwist. De haren rijzen ons te berge, wanneer wij zien, dat aan het hof van dien ellendeling de onbeschaamdste losbandigheid zoo zeer alle palen te buiten ging, dat hij zich niet ontzag, bij een bezoek van den Koning van *Pruissen*, dezen met deszelfs zoon in een vertrek te geleiden, waar de Gravin ORSELSKA, zijne natuurlijke dochter en tevens zijne meest begunstigde minnares, geheel naakt op eene sofa lag. Geheel verschillend was het karakter van FREDERIK WILLEM I van *Pruissen*; maar ofschoon zeker zijne spaarzaamheid tegen de verkwisting van anderen gunstig afstak, zoo staan toch ook zijne kleingeestigheid en bekrompenheid, zijne onbeschaafdheid en willekeurigheid hier op de regte wijze geteekend.

Rec. heeft aldus slechts eenige hoofdtrekken aangestipt van datgene, wat men in dit belangrijke en onderhoudende boek kan vinden. Het ontleent een nieuw belang daaruit, dat het geheel uit de bronnen is geput, en door aanhalingen van gelijktijdige Schrijvers den lezer nog beter in staat stelt, om over den geest des tijds zelf te oordeelen. Het is in eenen krachtigen, kernachtigen stijl geschreven. SCHLOSSER schroomt niet, zich van tijd tot tijd van woorden en uit-

drukkingen te bedienen, die misschien een ander als te plat zoude verwerpen; maar dit gebeurt vooral dàn, wanneer verontwaardiging zijne pen bestuurt, en de zedelijkheid van zijn werk (indien Rec. zich zoo mag uitdrukken) wint er bij. De Vertaler, die zich loffelijk van zijne niet gemakkelijke taak heeft gekweten, heeft met regt begrepen, dat eigenaardige van SCHLOSSER's stijl niet te moeten wegnemen. Hij ga op den ingeslagen weg voort, en levere ons spoedig het vervolg! Rec. hoopt en vertrouwt toch, dat deze onderneming genoegzamen bijval zal vinden. Ook voor onze leesgezelschappen (althans voor de betere onder deze) is dit boek eene zeer geschikte lectuur. Het zou ons van den smaak van ons publiek spijten, indien het voor zulk een werk geenen zin meer had, en het zou een slecht bewijs zijn voor de degelijkheid onzer lezende klasse. SCHLOSSER, die, getuige zijne gunstige beoordeeling van de *Archives* van den Heer GROEN VAN PRINSTERER (in de *Heidelberger Jahrbücher*), ook het goede onzer historische literatuur op prijs weet te stellen, ondervinde het, dat ook wij de verdiensten van den *Duitschen* Geschiedkundige naar billijkheid weten te waarderen!

Enkele zinstorende drukfeilen hadden wel mogen worden opgeteekend. Overigens is de uitvoering van dit werk eenvoudig en goed. Een ruim debiet beloone de onderneming des Uitgevers!

Schetsen van het Eiland Java en deszelfs onderscheidene Bewoners. Naar het Hoogduitsch van PFYFFER VON NEUECK, *voormalig Zwitsersch Officier in dienst van het Nederlandsch Gouvernement in Oostindië. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1838. *In gr. 8vo. XXIV en* 250 *bl. f* 2-40.

Een veeljarig verblijf in het op den titel genoemde gedeelte van *Oostindië* stelde den Schrijver in staat, zich met de zeden, gewoonten, behoeften en taal der inboorlingen en bewoners bekend te maken. De vergelijking van zijne berigten met die van anderen pleit voor zijne waarheidsliefde; terwijl het hier behandelde onderwerp zeer zeker de opmerkzaamheid waardig is van den Nederlandschen lezer, bij wien thans

de Nederlandsche Oostindische bezittingen te beschouwen zijn als de zuilen, waarop de welvaart en het geluk van ons dierbaar Vaderland zijn gebouwd. Ten einde onze Lezers eenigermate in de gelegenheid te stellen, om te weten, wat zij in dit werk vinden zullen, laten wij hier de opgave van den inhoud volgen. Iste Hoofdstuk. Topographische en statistieke schets van *Java*. II. Natuurlijke Historie van *Java*. III. De *Javaan*, beschouwd onder een ligchamelijk en zedelijk opzigt. IV. Algemeene levenswijze der *Javanen*. V. Godsdienst der *Javanen*. VI. Kunsten en Wetenschappen. VII. Burgerlijk en krijgsmagtig Bestuur. VIII. Levenswijze der *Europeërs* op *Java*. IX. Tafereel der onderscheidene Natiën, die het eiland *Java* bewonen. X. Besluit. Nalezingen. — Wij erkennen, dat meer grondige en volledige berigten over *Nederlandsch-Oostindië* door *Nederlanders* deels kunnen geleverd worden, deels werkelijk geleverd zijn. Maar men behoort, gelijk de Vertaler te regt aanmerkt, niet uit het oog te verliezen, dat de Schrijver op niets verder aanspraak maakt, dan op het leveren van *Schetsen*, dat is, van een vlugtig overzigt van *Java*; terwijl men echter deze schetsen vol zal vinden van daadzaken, welker bijzondere merkwaardigheid niet kan worden miskend. Indien aan het werk een minder bekwame Vertaler ten deel gevallen ware, dan zou het eenigermate kunnen beschouwd worden als verouderd en niet meer van toepasfing op *Java's* tegenwoordigen toestand, die zoo zeer is veranderd na het jaar 1827, toen de Schrijver dit eiland verliet, onder het bestuur van den Generaal VAN DEN BOSCH; maar in de nalezingen heeft de Vertaler zijne aanmerkingen tot verduidelijking, of ook wel tot teregtwijzing, verzameld. Voor Lezers, die minder op de avonturen, in eene gewone reisbeschrijving voorkomende, dan op wetenswaardige zaken gezet zijn, is het werk, gelijk het in onze taal thans wordt aangeboden, eene welkome bijdrage.

Iets over het Ontwerp eener zoogenaamde Giro- of Handelsbank; bij gelegenheid der Recensiën van het werk van den Heer W. C. MEES, *Proeve eener Geschiedenis van het Bankwezen in Nederland, gedurende den tijd der Republiek, door* J. ACKERSDIJCK, *Hoogleeraar aan de Uni-*

versiteit te Utrecht. Te Rotterdam, *bij* W. Messchert. 1839. *In gr. 8vo.* 68 *Bl. f* :-70.

Te regt is Prof. ACKERSDIJCK verontwaardigd over den onbescheiden toon der drie Recensiën van het werk van den Heer MEES, gelijk die Recensiën voorkomen in het *Handelsblad* van 5, 9, 11 en 17 Oct. 1838, den *Konst en Letterbode* van 26 Oct., 2 en 6 Nov., en den *Gids*, N°. XI van hetzelfde jaar. Ook *hij* houdt, even als wij, het voor waarschijnlijk, dat die drie Recensiën het werk zijn van denzelfden persoon, en wel denkelijk van hem, die in der tijd de *Bedenkingen over het Crediet*, *Gedachten over den Handel*, en welligt meer van die strekking, nameloos in het licht heeft gegeven, en wiens doel niets anders was, dan de nu voorloopig althans mislukte oprigting eener Girobank, die crediet zou geven, zonder ooit te betalen. Kort, krachtig en helder verdedigt de Hoogleeraar de ware wetenschap tegen alle stichters van luchtkasteelen en bevorderaars van windhandel; want het geliefkoosde stelsel der vijanden van den Heer MEES verdient geenen beteren naam, en met juistheid zegt Prof. ACKERSDIJCK, bl. 51, hetgeen hij vervolgens nog nader uiteenzet, dat *die* soort van Bank, welke door de bestrijders der wetenschap, gelijk die alom in *Europa* onderwezen en verstaan wordt, zoo gaarne zou worden opgerigt, *eene Bank* zou zijn, *welke insolvent opgerigt werd.* De kundige Lezer oordeele en kieze!

Notice Historique sur l'établissement et les progrès de la Société établie dans les Pays-Bas pour l'amélioration morale des prisonniers; suivi du Réglement de la dite Société. Par JEAN ETIENNE MOLLET. Amsterdam, chez *S. de la Chaux et Fils.* 1838. 8vo. 120 pag. *f* 1-50.

Het Voorberigt vermeldt de reden, waarom dit werkje het licht ziet. Niet alleen enkele personen uit het buitenland, maar ook menschlievende Vereenigingen, of Gouvernementsadministratiën, uit verschillende oorden van *Europa*, wenschten het op den titel genoemd Genootschap, in deszelfs *aard*, *doel* en *werkzaamheden*, te leeren kennen; dan daartegen bleef de onbekendheid met onze moedertaal, bij den vreemdeling, eene groote, soms onoverkomelijke, zwarig-

heid in den weg leggen; en van hier, dat deszelfs Hoofdbestuur besloot, aan een' zijner medeleden, den Heer MOLLET, tevens *Secretaris voor de buitenlandsche betrekkingen*, de taak op te dragen, om, door het opstellen van dit geschrift in de *Fransche* taal, aan eene wezenlijke behoefte te voldoen.

De Schrijver heeft dezen zijnen arbeid opgedragen aan zijne Medehoofdbestuurders, en hij deed zulks in weinige, maar veelzeggende en hartelijke bewoordingen. Aandoenlijk zelfs is het slot dier Opdragt, die wij hier, vertaald, laten volgen: „ De betrekkingen, die ik met Ul. aanknoopte, „ hebben mij den oogenblik doen zegenen, waarin uw Vaderland het mijne geworden is; en alhoewel mijn hart nog „ steeds in liefde wordt aangetrokken door dat *Zwitserland*, „ waar ik het eerste licht aanschouwde, zoo beklaag ik het „ mij niet, hetzelfde lot met den *Rijn* te deelen, die, afgedaald van de bergen van *Helvetië*, zijnen loop in de „ vlakten van *Holland* gaat eindigen; vermits mijne laatste „ blikken zich kunnen vestigen op die achtingwaardige vrienden, die eenige mijner laatste levensjaren verzoet hebben, „ door het bekoorlijke hunner Vereeniging zoo wel, als door „ het voorbeeld hunner deugden."

Na, in het Voorberigt, eenige algemeene denkbeelden, zoo wel ten aanzien van het in dit Rijk aangenomen gevangenisstelsel, als van de beginselen, die door het Genootschap worden aangekleefd, kortelijk ontwikkeld te hebben, behandelt de Schrijver, in *acht* Hoofdafdeelingen, de volgende onderwerpen: 1°. *Oorsprong des Genootschaps.* 2°. *Verrigtingen van het Gouvernement, met opzigt tot gevangenissen en gevangenen.* 3°. *Betrekkingen des Genootschaps tot het Gouvernement.* 4°. *Betrekking van hetzelve tot de gevangenen.* 5°. *Betrekking van hetzelve tot de ontslagenen.* 6°. *Binnenlandsche betrekkingen des Genootschaps.* 7°. *Deszelfs betrekking tot het buitenland.* 8°. *Besluit.* Wordende hierachter de vertaling van het *Reglement des Genootschaps* gevonden.

Het blijkt, dat de Schrijver, bij het opstellen van dit werkje, een gepast gebruik gemaakt heeft van de jaarlijksche Verslagen, van wege het Genootschap in 't licht gegeven, waardoor dan ook dit geschrift inzonderheid rijk in zaken mag genoemd worden. Inderdaad, dit werkje mag als de *quintessence* van al deze meer uitvoerige Verslagen worden aangemerkt; en moet men zich verwonderen, dat het Ge-

nootschap, met zoo geringe middelen, in verhouding tot de groote behoeften, en in zoo weinige jaren, zoo veel goeds heeft mogen tot stand brengen of helpen bevorderen. Hoogst belangrijk zijn de mededeelingen, bl. 72 te vinden, en waaruit blijkt, dat, van den jare 1828 tot 1837, een getal van 2903 ontslagenen tijdelijk zijn ondersteund, en 564 aan een middel van bestaan zijn geholpen; van deze 3467 individus hebben, volgens ingekomene berigten, een aantal van 93 zich de hulpbetooning, aan hen bewezen, onwaardig gemaakt; dan men mag teregt vragen: wat zou er van die 3467 geworden zijn, indien het Genootschap zich deze ongelukkigen *niet* had aangetrokken? Immers, de zorg voor gevangenen en ontslagenen, althans in den zin en geest des Genootschaps, was, tot vóór weinige jaren, ook in ons Vaderland, eene geheel vreemde zaak.

De *Tabel*, op bl. 73, is een gedenkstuk der weldadigheid van diegenen onzer Landgenooten, die, alle vooroordeelen ter zijde stellende, in 1823 en vervolgens, de nieuwe Instelling hielpen vestigen en sedert opgebouwd en geschraagd hebben. Immers blijkt uit dezelve, dat, van den jare 1825 tot 1837, voor onderwijs en invoering van arbeid in de gevangenissen, zijn besteed *f* 30,502: 87; dat aan ontslagenen is verstrekt *f* 34,555: 92[5]; dat de kosten van administratie hebben beloopen *f* 27,948: 54, en dat er, in 't geheel, in *dertien* jaren, een kapitaal van *f* 96,459: 45[5] door ongeveer *vierduizend* onzer Landgenooten, ten nutte van gevangenen en ontslagenen, is bijeengebragt.

Het is der aandacht van den bekwamen en der zake kundigen Schrijver geenszins ontsnapt, dat onze Nederlandsche gevangenissen en derzelver inrigting, over het geheel, nog geenszins zijn, wat men, omtrent een en ander, als wenschelijk mag beschouwen, uitgaande van het beginsel: *dat de gevangenisstraf tevens middel tot verbetering van den misdadiger behoort te zijn.* Dan, hij gaat hierbij, aan de eene zijde, wel met rondborstigheid, maar ook tevens met bescheidenheid, en onder erkentenis van het bestaande goede, te werk. *Recensent* huldigt hierin de wijze voorzigtigheid des Schrijvers te meer, omdat er alle grond bestaat voor de onderstelling, dat het de bedoeling is van het Hoog Bestuur, om eensdeels in de *lokaliteit* der des behoevende *gevangenissen*, anderdeels in het, tot hiertoe gevolgd, *gevangenisstelsel*, die verbeteringen in te voeren, die zoo wel door het

voorbeeld, elders gegeven, als door eigene ervaring, als nuttig en doelmatig erkend zijn. Maar daarenboven beschouwt *Recensent* het als gepaster, om bestaande leemten en gebreken, wier herstel en verbetering van het Rijksbestuur afhangen, bescheidenlijk ter kennis van dat Bestuur te brengen, dan dat men een overzigt daarvan geve aan het publiek, en nog wel (gelijk met het onderhavige werk het geval is) aan een *buitenlandsch* publiek, te eenemaal onvermogend, om de bestaande kwaal te verzachten of weg te nemen.

Van vele zijden beveelt zich dit werkje, alhoewel oorspronkelijk ten behoeve van den vreemdeling opgesteld, ook voor den *Nederlander* als belangrijk aan, wanneer hij begeerig mogt zijn, om van eene vaderlandsche Instelling, waaromtrent onkunde en vooroordeel geheel verkeerde denkbeelden vormen en verbreiden, duidelijke en welgegronde begrippen te erlangen. Niemand zal dit boek onbevredigd uit de hand leggen, en een iegelijk, die de waarheid liefheeft, zal, door de lezing van dit eenvoudig Verslag, indien hij tot hiertoe vreemd bleef aan deze Inrigting, zich gewis opgewekt gevoelen, om, door de uitgave van slechts één stuiver 's weeks, een penningsken te offeren op het altaar der menschenliefde.

Recensent bevond zich dikwerf in de gelegenheid, om met de bedoelingen en werkzaamheden des Genootschaps, ook in bijzonderheden, bekend te worden, en maakt daarom aan het einde van dit verslag de woorden des Heeren MOLLET, bl. 15 van het Voorberigt, gaarne de zijne: „ Ik zal hier „ bij het gezegde niets meer voegen dan eenige woorden, „ ter verklaring van hetgeen ik door het Boetestelsel versta. „ Het is het, door alle denkbare middelen, in praktijk bren„ gen van het voorschrift des Bijbels: „ Heb berouw en „ bekeer u, en uwe zonden zullen u vergeven worden." In„ dien de gevangene, welke zijne misdaad ook zij, daarover „ berouw gevoelt, zich in waarheid boetvaardig toont, en „ hij daarvan doet blijken, door een onderworpen, ootmoe„ dig, bescheiden en arbeidzaam gedrag, gedurende zijn ver„ blijf in den kerker; heeft hij dan niet de vergeving ver„ diend, die hem, onder deze voorwaarde, beloofd was? „ En die vergeving, wordt deze hem volkomen verleend, „ waar men zich alleen bepaalt, om hem de deuren van het „ verblijf der smart te openen? Behoort men niet, gelijk„ tijdig, hem de helpende hand te reiken, en de aanwending

„ der middelen gemakkelijk te maken, tot het verkrijgen
„ eener eerlijke betrekking, waarin hij zich het onmisbaar
„ dagelijksch brood kan verschaffen, zonder de toevlugt te
„ nemen tot zijne voormalige afdwalingen? Edele en edel-
„ aardige zielen, spoedt u dan ter onzer ondersteuning! Uw
„ eigen welbegrepen belang raadt u zulks, de menschheid
„ schrijft het u voor, en de liefde, die deugd, welke alle
„ andere overleeft, maakt het u ten pligt! De Zaligmaker
„ der wereld beveelt u, uwe vijanden lief te hebben, en hen
„ wél te doen, die u haten en vervolgen; met des te meer
„ reden geldt dit, zonder twijfel, omtrent hen, die opge-
„ houden hebben zulks te doen. Moge elken dag het getal
„ van hen aangroeijen en zich verdubbelen, tot wie deze
„ oproeping niet vergeefs is gerigt geweest!"

M. VAN GEUNS, *over het gebruik en misbruik van sterke Dranken, bewerkt tot een Volksboek voor den tegenwoordigen tijd, door* O. G. HELDRING. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In kl.* 8*vo.* *VIII en* 163 *bl.* *f* :- 60.

Het misbruik van sterke dranken! Welk waar menschenvriend, die over deze zaak ernstig nadenkt en met den toestand onzer natie bekend is, zoude niet gaarne alles aanwenden, om het te keer te gaan? Hoe ligtzinnig en onnadenkend handelen toch zij, die met de thans opgerigte Matigheidsgenootschappen spotten, en, hoezeer voor zichzelven het misbruik afkeurende, echter geene pogingen willen aanwenden, om, door raad en voorbeeld, door invloed en vermaning, het kwaad, in den kring, waarin zij werken kunnen, te keer te gaan! Het gewone spreekwoord: „het misbruik neemt het gebruik niet weg," (*abusus non tollit usum*) geldt hier niet, want het gebruik zelve is veelal reeds misbruik. Men begint het in te zien. God geve, dat het niet te laat zij! — Neen, sterke dranken, die het bloed verhitten en eene koortsachtige opgewektheid in het ligchaam brengen, zijn noch voor redelijke menschen noodig, die een vrij gebruik hunner vermogens behoeven, noch voor zedelijke wezens geschikt, die te allen tijde God moeten verheerlijken en Zijnen wil volbrengen. Kan men inderdaad een afzigtelijker, walgelijker tooneel uitdenken, dan hetgeen ons een dronkaard vertoont? Zijne menschelijkheid heeft hij uit-

geschud en zijne vrijheid verloren; eene vreemde hand moet hem geleiden, en eene onzalige drift vervoert hem dikwerf tot de gruwzaamste buitensporigheden en misdrijven. Is dat de mensch naar Gods beeld geschapen? Is dat het pronkstuk der schepping op aarde? En wie peilt de ellenden, die, door het toedoen van zulke rampzalige slaven hunner lusten, onder hunne betrekkingen en in hunne gezinnen worden gesticht? Zoo er ooit eene zaak is, die eene edele geestdrift verwekken moest, het is deze. De vrijverklaring der slaven, die elk mensch, waardig dien naam te dragen, toejuicht, geldt ons nog minder dan dit; hier willen wij duizenden vrij maken en hunne kinderen met hen, die rondom en met ons leven. En men vreeze niet, dat er het menschdom iets bij verliezen zal. Hoe dikwerf het ook herhaald worde, is het nog niet overtollig: het gebruik van sterke dranken is voor de inspanning van krachten volstrekt niet noodig. De wonderen van heldenmoed, die *Griekenlands* oude vrijheid vestigden; de groote daden van LEONIDAS, MILTIADES en THEMISTOCLES waren geenszins de vruchten van eenen bedwelmenden en prikkelenden drank; en de onsterfelijke zangen van HOMERUS zijn evenmin als de meesterstukken der PHIDIASSEN uit een dronkenmansbrein voortgekomen.

Wij wenschen daarom, dat de goede zaak moge zegevieren, en hopen, dat ook het Volksboekje, 't welk wij aankondigen en dat een' schat van nuttige zaken behelst, op eenen vruchtbaren en weltoebereiden akker zijne milde zaden uitstrooije. Menschenvrienden, Christenen, alwat uwe hand vindt om te doen, doet dat met al uwe magt, eer de nacht komt, waarin niemand werken kan!

Proeve eener Recensie door een niet-recenserend Schrijver. Ook onder den titel van: Alweder iets over het Grieksche Treurspel, door P. VAN LIMBURG BROUWER. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In gr. 8vo. IV en 39 bl. f* :-60.

Indien iemand, dan is wel zeker de Heer VAN LIMBURG BROUWER bevoegd, om zijne gedachten, of liever zijne nadere gedachten, over het Grieksche Treurspel mede te

deelen. Maar al is men door en door geleerd, al bezit men fijnen smaak en warmte van gevoel, echter is men daardoor nog niet onfeilbaar. Immers Prof. GEEL, de Heer J. W. BLINK STERK, en de op eene eenigzins andere wijze, zoo 't schijnt, zich gevormd hebbende of gevormd zijnde, aan den beoordeelaar dezer Proeve insgelijks onbekende, Recensent van het werkje *over den Schrik en het Medelijden in het Grieksche Treurspel*, die in *dit* Tijdschrift zijn gevoelen geuit heeft; *al* die Heeren bezitten bekwaamheid en talent. Echter verschillen zij in denkbeeld. Bij gevolg moet nu eens deze, dan gene op het eene of andere punt hebben gedwaald.

Wat nu de thans aangekondigde Proeve van den Heer LIMBURG BROUWER betreft, volkomen kan Recensent zich vereenigen met zijn gevoelen over de *vrees* (niet *schrik*) en het *medelijden* in het Grieksche Treurspel. Wat de beschouwing van ORESTES als ἔνθεος betreft, zoodat hij door APOLLO niet alleen gelast, maar gedreven wordt, om zijne moeder te straffen, ook hiermede kan Recensent zeer wel instemmen. Naar de Godsdienstbegrippen der *Grieken*, hield het stuitende der daad natuurlijk op door het bevel en de aanblazing. ORESTES, in zijn binnenste alzoo worstelende met het tegen een hem gedaan Goddelijk gebod in strijd komende menschelijk gevoel, geraakt in eene tragische *stelling*, gelijk aan die van ABRAHAM, toen hij meende op bevel van JEHOVA zijnen zoon IZAAK te moeten slagten.

Maar dat ELECTRA haren broeder toeroept: *Tref haar nog eens, zoo gij kunt!* neen, dit schijnt ons noodeloos tot den aanleg van het stuk. Dit geeft er iets *afgrijselijks* aan. Immers ELECTRA had geenen last van APOLLO te volvoeren. Zoo men SOPHOCLES niet vergoden wil, dan moet men hier den Recensent in de *Letteroefeningen* gelijk geven.

Het is waar, de *Grieken* dachten en gevoelden in vele opzigten anders dan wij. Doch wat algemeen menschelijk is, dat is zoo wel antiek als hedendaagsch, wat het *grondbeginsel* betreft. Alleen de toepassing daarvan kan, uit hoofde van deze of gene begrippen, gewijzigd worden. Zeer juist beweert dan ook de Heer VAN LIMBURG BROUWER, dat men met de hulpmiddelen, die ons tegenwoordig ten dienste staan, al mist men veel, waarvan een Grieksch Dichter partij kon trekken, even zoo goed een voortreffelijk Treurspel zou kunnen vervaardigen, als men dit in *Griekenland* deed. Met andere woorden, zoo b. v. SOPHOCLES in onzen tijd

leefde en voor onze tijdgenooten werkte, zou hij even indrukwekkende, schoon op eenigzins anderen leest geschoeide, Tragediën leveren. Den Rei en nog veel meer moeten wij thans wel opofferen; doch daarentegen gedoogde de inrigting van het Grieksche tooneel, of wel de nationale begrippen der oude *Grieken*, geene voorstelling van liefde of minnenijd in het Treurspel. Naar het Recensent voorkomt, zou men die hartstogten, *mits tragisch werkende*, niet alleen in stukken uit de Middeleeuwen en den hedendaagschen tijd kunnen behouden, maar ook in Grieksche stukken, voor een hedendaagsch tooneel bewerkt, mogen invoeren. Want wel behooren zij niet tot de oude, tegenwoordig voor onveranderde opvoering ongeschikt geworden, Tragedie; maar zij zijn echter geenszins vreemd aan het karakter en de zeden der Ouden. Of wat noopte PARIS tot het schaken van HELENA? Waarom toog AGAMEMNON met al zijne Grieksche bondgenooten ter verdelging van *Troje?* Wat was de reden der gramschap van ACHILLES? — Liefde en minnenijd, benevens de uit die hartstogten ontstane wraakzucht en wanhoop, waren niet beneden de waarde van het Heldendicht: waarom zouden zij, in hunne vreeselijke werking, in een Treurspel niet mogen worden voorgesteld? Verkozen dit de *Grieken* niet, waarom zijn de hedendaagschen aan hun voorbeeld gebonden, al schilderen zij *Grieken* uit de heldeneeuw, die toch eveneens menschen waren als wij? Op dit punt moeten wij inzonderheid verschillen van hetgeen de *Letteroefenaar* zegt, bl. 21 van N°. I voor Jan. 1839.

Wat eindelijk het karakter van CREON aangaat, hier schijnt ons zoo wel de Heer VAN LIMBURG BROUWER als de Heer KLINK STERK te dwalen, schoon beider gevoelens lijnregt tegen elkander overstaan. STERK oordeelt zeker te gunstig over CREON: want het Noodlot of Godsbestuur is regtvaardig, en zoo CREON zulk een voortreffelijk Vorst ware geweest, als waarvoor STERK hem groet, dan zou hij door TIRESIAS, door het Noodlot, ja eindelijk door zichzelven niet zijn veroordeeld. Maar was hij een *huichelaar*, gelijk VAN LIMBURG BROUWER hem afmaalt? Neen! Vooreerst, een huichelaar, een veinsaard, moge in een hedendaagsch Drama te pas komen, of in een stuk van KOTZEBUE onmisbaar zijn; zulk een karakter, zoo het ten minste niet met zekere grootheid gepaard gaat, is verre beneden de waardigheid der Tragedie. En CREON, zoo

zijne aanspraak, waarbij hij de grondregelen van zijn bestuur openlegt, geveinsd ware geweest, zou geene historische grootheid bezitten; hij zou laag en verachtelijk zijn. Ten tweede, de drift, die CREON veelal beheerscht, verbiedt het, huichelarij in hem te onderstellen. Ten derde, al is de Rei niet onfeilbaar, indien CREON geene loffelijke hoedanigheden en goede beginselen bezeten had, de Rei, in de ANTIGONE uit de oudsten des volks, dus uit de verstandigsten en eerwaardigsten, bestaande, zou hem niet zoo toegejuicht en aangehangen hebben. Doch waarom zich liever CREON niet voorgesteld, als in het algemeen pligtlievend en opregt, maar uitermate gestreng van aard, hoog denkende van het oppergezag der Vorsten, vaderlandlievend, maar juist daardoor met afkeer vervuld tegen hem, die de wapenen tegen dat Vaderland, welks zoon hij was, voor eigene grootheid gevoerd had. Een gestreng en oploopend karakter vervalt daardoor tot wreedheid, tot onregt. Alzoo werd zelfs een CREON voor het Godsgerigt strafschuldig. Trouwens overdrijving, ook in het beste, doet den mensch dwalen. De edele ANTIGONE, door wanhoop overmeesterd, beneemt zich het leven. Zonder te groote overijling zou zij gered zijn geweest. Zij, zoo wel als EURYDICE, zijn zelve de oorzaak van haren dood. — *Hoe ontzettend! Hoe deelen wij in het treurig lot van zoo vele achtingwaardigen, die, door verschillende hartstogten weggesleept, zich in het ongeluk storten! Bij de overpeinzing daarvan beven wij voor onszelven. Wij behoeven geene booswichten te zijn, om, bij eenen zamenloop van omstandigheden, strafschuldig en ongelukkig te worden.* Indien wij de ANTIGONE van SOPHOCLES uit zulk een oogpunt beschouwen, zullen wij door vrees en medelijden, in dien zin, waarin de Heer VAN LIMBURG BROUWER zelf dat wil, worden gelouterd. Bij elke andere beoordeeling van CREON mist de Tragedie haar doel.

Jacobaas Weeklacht op het Huis te Teylingen. Door Mr. J. VAN LENNEP. *Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1839. *In gr. 8vo. 24 Bl. f* : - 30.

Sedert geruimen tijd had de eertijds zoo vruchtbare Muze van den Heer VAN LENNEP ons slechts weinige dichterlijke

produkten aangeboden, en Rec. zal niet ontveinzen, dat hij met leede oogen zag, hoe de Dichter der *Nederlandſche Legenden* en der *Academiſche Idyllen* zich meer uitſluitend aan den proza-roman ſcheen toe te wijden. In den voorgaanden winter echter vernam hij met genoegen, dat bij eene openlijke vergadering van het Koninklijk Inſtituut door VAN LENNEP een nieuw dichtſtuk was voorgedragen. Slechts ééne ſtem van goedkeuring en lof deed zich van alle kanten hooren, en met verlangen zag men de uitgave van *Jacobaas Weeklacht* te gemoet. Aan dat verlangen is thans zoowel in de werken des Inſtituuts als door dezen afzonderlijken druk voldaan, en er valt niet aan te twijfelen, of de algemeene verwachting zal rijkelijk zijn bevredigd. Naar het oordeel van Rec., hetwelk inſtemt met dat van zoo vele bevoegde regters, is dit kleine ſtukje een juweel van goeden ſmaak, van waarachtige poëzij, van diep gevoel, van wezenlijke kunst, die de hoogte der ſchijnbaarſte eenvoudigheid en kunſteloosheid heeft bereikt, en hij getroost zich de lezing van menigen lijvigen dichtbundel zonder poëzij, indien hij van tijd tot tijd zich mag verkwikken met ſtukken, als *Jacobaas Weeklacht*.

Het is een gelukkig denkbeeld van den Dichter, JACOBA VAN BEIJEREN op het Huis te *Teylingen* tot zijn onderwerp te hebben gekozen. De ſchoone, maar rampſpoedige vrouw, de fiere Landsgravin, wier leven zoo rijk was aan treurige lotwisſelingen, dikwijls door hare eigene ſchuld veroorzaakt, nu van rang en magt beroofd, op een eenzaam kasteel in kwijnende ziekte den dood te gemoet gaande, welk een ſchoon onderwerp ter poëtiſche behandeling! Gelukkig ook is de keuze, om haar zelve als ſprekende voor te ſtellen, of liever, om de verſchillende denkbeelden, die in oogenblikken van ernſtig nadenken bij haar moesten oprijzen, in natuurlijke en ongedwongene, maar tevens hoog kunſtige volgorde woorden te geven. De vijfvoetige jambe, die hier de plaats van den ſtijven alexandrijn of van de te gemeenzame legendemaat vervangt, leent zich uitſtekend, om de zwaarmoedigheid uit te drukken, die natuurlijk den grondtoon van dit dichtſtuk uitmaakt, en heeft tevens eene eenvoudigheid, die voor dergelijke beſpiegelingen onmisbaar is, en eene verſcheidenheid, die voor eentoonigheid vrijwaart. Ook de taal is in overeenſtemming met het onderwerp; zij is eenvoudig; zij heeft niets van die *conventionele poëtiſche* woorden, waar-

in de eenige poëzij van zoo velen onzer *soi-disant* Dichters bestaat. De poëzij zit hier in de zaak, in de gedachte, in het gevoel, in de natuurlijke uitdrukking van dat gevoel. Hoe verschillende ook beide stukken zijn, Rec. gelooft, *Jacobaas Weeklacht*, wat het *genre* betreft, te moeten stellen naast de *Lament of Tasso*, dat meesterstuk van BYRON's dichtgenie, ook door VAN LENNEP vertaald.

Het stuk vangt aan met de beschrijving van JACOBA's slapelooze nachten, en reeds de eerste regels ademen een' weemoed, die zich als onwillekeurig aan den lezer mededeelt. De lijderes staat ons terstond levendig voor oogen, die

de lange en slapelooze nacht,
Die rust aan de aard, maar haar geen laafnis bracht,

doorworsteld heeft, voor wie

't is maanden reeds geleden,
Dat haar geen slaap weldadig de oogeleden
Gesloten heeft,

of, zoo zij al sliep, die slaap schonk haar geen rust,

bij 't vruchteloos bestrijden
Van schimmen, die het malend brein zich teelt,

en

Waaruit zij zich niet losscheurt, dan benaauwd,
Het bleek gelaat met tapplend zweet bedaauwd
En ziek van angst.

Ook de morgen vermindert haar verdriet niet; maar dan kan zij toch weder

geregeld en bedaard
Herdenken aan hetgeen zij heeft geleden,
Aan 't geen zij was en 't geen zij is op heden,

en bij het als onwillekeurig haar ontsnapte woord van *vroeger heil* keeren hare gedachten tot het voorledene terug. Zij gaat hare geschiedenis door, haar eerste huwelijk en weduwschap, hare liefde voor ARKEL, haren moeijelijken toestand als Landsgravin, haar huwelijk met Graaf JAN, zijn schandelijk gedrag, hare eigene dwalingen en verkeerdheden,

en de ſtraf, waarmede zij daarvoor moest boeten. Er is in dit gedeelte van het dichtſtuk veel karakteristieks, dat getuigt, hoezeer de Dichter zich geheel in JACOBA's toeſtand heeft verplaatst; van den eenen kant ſpreekt de trotſche en eerzuchtige Gravin, de dochter van WILLEM VI, van de andere zijde de zwakke, naar liefde hakende vrouw, die, niet geleerd hare driften te beteugelen, aan de inſpraak van den hartstogt alles opoffert; beide karaktertrekken vereenigen zich treffend, als zij zegt van Graaf JAN:

En toch, ik had dien ſmaad vergeten konnen,
Hij had wellicht mijn liefde nog gewonnen,
Zoo hij voor 't minst zijn feilen had vergoed
Met ééne deugd, met mannelijken moed.

De gedachte aan den ſmaad, haar aangedaan, roept haar een tooneel harer kindschheid voor den geest, als haar Vader WILLEM zich over haar bezit en hare vooruitzigten verblijdde, en treffend is het ſlot van deze herinnering:

Wat bleef mij van mijn heerſchappij? — Dit ſlot.
En van mijn volk, mijn heir, mijn duizendtallen?
... Daar gaan zij ginds, mijn machtige vazallen!

Er ligt in dezen laatſten regel eene diepte van gevoel, eene bitterheid van gewaarwording, die zich in ons eigen harte overſtort. Maar hoe ſchoon is hier de overgang tot zachtere aandoeningen, wanneer bij de herhaling van dit: *Daar gaan zij*, de ſchilderachtigſte beſchrijving wordt gevoegd van de eenvoudige ſlotbewoners, niet om eenige fraaije regels te pas te brengen, maar om bij JACOBA den wensch te doen geboren worden, dat ook haar lot gelijk aan het hunne mogt zijn! Eens had zij geloofd, dat dit mogelijk ware. Zij had in dat vooruitzigt van de Grafelijke kroon afſtand gedaan en den geliefden BORSELEN gehuwd. Maar zij had zich bedrogen: want hij,

Hij acht den prijs te hoog, dien zij betaalde,

en

Meer dan zij betreurt zijn ziel 't gemis
Der heerſchappij, die haar ontnomen is.

Bitter en grievend is die teleurſtelling, en hartroerend hare klagt, omdat haar de moedervreugd was onthouden. De Dichter zag juist en voelde fijn, toen hij de ongelukkige zich liet verliezen in de gedachte aan datgene, wat zij voor haar kind zou gedaan hebben, en de ſchoonheid der uitdrukking moet door ieder gevoeld worden, als zij ſpreekt van

langzaam, zoetjens
D' onwisſen tred der wankelende voetjens

te beſturen. Maar niet minder gelukkig is hierop de overgang tot geheel andere denkbeelden. Het is dat kind, waarnaar zij wenscht, hetwelk hare gedachten afleidt. Indien zij een' zoon had, ach wat zou hij zijn?

Een ſpeelpop voor oproerige onderzaten!
Een doelwit voor den haat van FLIPS!

En zoo vestigen hare gedachten zich onwillekeurig op dezen. Dat was de man, die aan hare zijde had moeten ſtaan, de man, die voor haar Vaderland noodig is. Het gevoel der vrouw gaat hier weder over in dat van de Gravin van *Holland*, en JACOBA is voor een oogenblik weder de moedige, trotſche, eigenzinnige, wraakgierige dochter van WILLEM. Dat gevoel ſpreekt uit hare taal, die levendig, vurig, driftig wordt. Maar het duurt ſlechts een oogenblik, en die geestdrift is voorbij. Zij voelt

ook thans de wraakzucht haar verlaten;
Haar geest wordt dof; haar levenskracht neemt af,

en bij het naderen van het graf

Betaamt het niet aan vijandſchap te denken.

Ach, zij gevoelt te zeer, hoe veel vergeving zij zelve behoefde; en zoo komt zij terug tot datgene, waarmede zij was aangevangen, tot de onrust en kwellingen, die haar dag en nacht pijnigen, bij de herinnering van het kwaad door haar geſticht, het bloed, door haar vergoten, en die haar hare weeklagt met een innig gebed tot de Moedermaagd doen eindigen.

De Dichter zelf voegt er nog eenige regelen bij, die volkomen bij het ſtuk pasſen en het waardig beſluiten, zoodat de indruk, dien men van hetzelve wegdraagt, die is van innig medelijden met de ongelukkige, en dat men hem van ganſcher harte de regels nazegt, waarmede hij zijn ſtuk eindigt, en waarvan de laatſte als eene gulden ſpreuk, op duizend gevallen toepasſelijk, in ieders hart behoorde gegrift te ſtaan:

Blijven ons haar bittre rampen nutte les en leering biên;
Maar geen vonnis! — Maar geen haat meer, die alleen de ſchuld wil zien.
Neen, ons hart betreur' de zonde, met de rampen, die zij baart; —
Maar het oordeel over zondaars heeft de Heer voor zich bewaard.

Zietdaar den inhoud en den lof van dit voortreffelijk dichtſtuk! Als kleine, bij eenen nieuwen druk gemakkelijk te verbeteren vlekjes, noemt Rec. het herhaalde: *En toch*, dat wat dikwijls komt, en den te langen volzin bl. 6.

De Heer V'AN LENNEP verrijke onze poëzij nog dikwijls met zulke verzen! Hij zal er meer duurzamen roem mede behalen, dan door ſommige zijner grootere, ook proza-ſtukken, hoeveel goeds ook deze bezitten. Romans ſchrijven, gelijk de zijne, doen er meer; maar weinigen, zeer weinigen zijn in ſtaat, eene *Jacobaas Weeklacht* te dichten.

Gedichten van H. MARONIER. *Te Rotterdam, bij* A. Wijnands. 1838. *In gr. 8vo. VIII en 240 bl. f* 2-60.

De Heer MARONIER is reeds lang genoeg als Dichter bij ons publiek bekend, om eene uitvoerige beoordeeling van zijnen dichttrant overtollig te maken. Hij zelf betuigt in zijne Voorrede, waarin overigens het afgezaagde en tot walgens toe herhaalde onderwerp van Recenſenten-partijdigheid al weder wordt aangevoerd, dat hij op géenen onderſcheidenden rang als Dichter aanſpraak maakt. Uit zoo vele zijner vroegere ſtukken heeft men hem leeren kennen, als een man, wien het niet aan dichterlijken aanleg ontbreekt. Hij heeft zich eene zekere gemakkelijkheid van verſificatie eigen gemaakt, die zijne verzen vloeijend doet lezen; hij is bezield

van eenen goeden, godsdienſtigen geest, en maakt zijne dichtſtukken dienstbaar aan de bevordering en verbreiding van zulk eenen geest. Hooge vlugt zal men vergeefs bij hem zoeken, eenvoudige, welmeenende taal op vele plaatſen niet miskennen; met één woord, MARONIER is gewoon de lier te hanteren, en wie met die gemakkelijkheid, welmeenendheid en goeden geest tevreden is, zal ook in dezen bundel zijne behoefte bevredigd vinden, vooral in ſtukken als *Maria*, *De Christenleeraar*, *Bij de wieg van een onecht kind*, *Tempelgang*, *Wederzien*, *De Pelgrim* enz. Maar meer moet men hier ook niet zoeken; het zijn gewone denkbeelden, die door niets verrasſends of nieuws treffen; en de beide eerſte redevoeringen in verzen, zoo als men die, een vijfentwintig jaren geleden, plagt te houden, zijn daarvan, door keuze van onderwerp en behandeling, ſprekende bewijzen. Minst gelukkig is MARONIER, als hij zich uit den kring van eenvoudige, welmeenende en godsdienſtige beſpiegeling rukt en historiſche onderwerpen wil behandelen. ADOLF *en* IMAGINA, onder anderen, lijdt aan verbazende gerektheid.

Over het geheel is deze bundel zoo, als men dien van den Heer MARONIER kon verwachten, en wijst hem zijne beſcheidene plaats onder onze Dichters aan. *Zeer zelden* laat hij zich door de zucht naar het vreemde verlokken, om woorden te ſmeden, gelijk bl. 84, waar wij lezen van een *onderzonnig leven*; — *ondermaansch* is ook al zoo oud!...

Jacob-Simonsz. de Rijk, een Voorbeeld van ware Vaderlandsliefde; door W. PLOKKER, *Stads Burger-Schoolhouder te Brielle. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1838. *In kl.* 8*vo.* 106 *Bl. f* 1-20.

Een welgeſchreven boekje, door den Heer PLOKKER in het licht gegeven, om in zijne betrekking, als Onderwijzer der Jeugd mede te werken, om haren lust meer en meer op te wekken tot de beoefening der vaderlandſche Geſchiedenis. Het leven en karakter van den edelen DE RIJK, uit goede bronnen bijeenverzameld, wordt in vele belangrijke bijzonderheden vermeld en waardig voorgeſteld; terwijl de ſchets van de omſtandigheden des lands ten tijde van DE RIJK juist

geschikt is, om de lezers op het regte standpunt te plaatsen, van waar zij den vaderlandschen held in al deszelfs grootheid kunnen leeren kennen. Het geheel heeft mede de strekking, om aan te toonen, hoe hij, die, door pligt en zedelijkheid geleid, met het oog op hooger Bestuur zijn pad bewandelt, tot heil voor zichzelven en anderen werken, kloekmoedig strijden en alle gevaren trotseren kan; waardoor het dan ook allezins dienstbaar is, om het gevoel der jeugd voor het goede, ware, schoone en godsdienstige op te wekken.

Den stijl wenschten wij hier en daar wat minder afgebroken; hierdoor zoude het boekje op vele plaatsen zich vloeijender laten lezen. Korte zinnen kunnen een' geheelen schat van denkbeelden bevatten en soms eene zeer goede uitwerking doen; doch zulks moet altijd overeenkomstig het onderwerp zijn, dat men behandelt. Het boekje is met een vignet en twee plaatjes versierd; terwijl een slotzang, (welk toevoegsel van een' anderen Onderwijzer, den Heer VAN ES, niet geheel zonder dichterlijke verdiensten is) het geheel besluit. De Heer PLOKKER stichte in zijne belangrijke betrekking veel nut: het aangekondigde werkje kan hiertoe bijdragen.

Gedichtjes voor Kinderen, *door* L. SCHIPPER. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1838. *In kl. 8vo.* 68 *Bl. f* 1-20.

Deze Kindergedichtjes van den op onzen Zangberg nog weinig bekenden Heer SCHIPPER hebben wij met genoegen gelezen. Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, hoe moeijelijk het is, den eenigen VAN ALPHEN, in het dichten voor kinderen, te evenaren. Hij alleen verstond de kunst, om den waren kindertoon, zonder platheid of weinigbeduidendheid, bij eene edele eenvoudigheid en kunstelooze innemendheid, aan te slaan. SCHIPPER heeft gevoeld, voor wie hij schreef, en voor het kinderlijk verstand en hart wordt hier veel goeds ter opleiding gevonden. Op sommige rijmklanken, zoo als ze b. v. in het eerste stukje geplaatst zijn, zouden wij wel eenige aanmerking kunnen maken; ook de veelvuldige verkleinwoordjes hinderden ons wel eens: *levenspligtjes*, *zaakjes* en dergelijke zijn minder voegzaam; doch de vervaardiger toont te veel smaak, om niet bij eene

tweede proeve zulks onder het oog te houden en te vermijden. En hiermede wenschen wij het lieve boekje een goed vertier!

COLUMBUS, CORTEZ, PIZARRO; *of de ontdekking van Amerika*, *door* J. H. CAMPE. *Naar den veertienden druk, uit het Hoogduitsch vertaald. Met Platen* [*en Kaarten.*] *II Deelen. Te Amsterdam*, *bij* ten Brink en de Vries. 1838. *In kl.* 8*vo*. 571 *Bl. f* 4 - 80.

De Amerikaansche Volkplanters, *of de wedergevonden Broeders. Eene Nederlandsche Geschiedenis*, *voor de Jeugd. Met Platen. Te Deventer*, *bij* A. ter Gunne. *In kl.* 8*vo*. 180 *Bl. f* 1 - 60.

In het eerste dezer werkjes voor de jeugd geeft de sedert vele jaren met roem bekende Kinderschrijver CAMPE (wie verslond, om zoo te spreken, zijnen *Robinson Crusoë* niet?) een uiterst onderhoudend en leerzaam verhaal van de ontdekking van *Amerika*, in den vorm van gesprekken tusschen een' vader en zijne kinderen. Het werkje is ook onder ons sinds lange bekend. Een eigenlijk kinderboek is het niet; aankomende knapen en meisjes zullen het steeds met groot genoegen lezen, en, met ouders en opvoeders doen gelijk wij, den Heer P. BEST danken voor zijne welgeslaagde overzetting, de uitgevers voor de keurige uitvoering. Het verwondert ons in geenen deele, dat van het oorspronkelijke eene zoo dikwijls herhaalde oplage noodig was, en twijfelen geenszins aan eenen blijvenden goeden opgang, ook bij ons, van dit bevallige en nuttige werk.

Ook N°. 2 is geen onverdienstelijk toevoegsel tot de Bibliotheek voor de Jeugd. Men vergeve het ons, dat wij, bij den overgrooten stapel van boeken voor volwassenen, aanprijzenswaardige boekjes voor het opkomend geslacht doorgaans slechts met aanbeveling aankondigen.

N°. VIII. *Boekbesch.* bl. 328. reg. 20. leze men: waar over.
Bl. 335. reg. 7. *placenta.*
reg. 8. v. o. *Deughdighe.*
Bl. 350. reg. 5. *zee.*
Bl. 360. reg. 17. KUYK.
reg. 2. v. o. voor den brandstapel.
Bl. 361. reg. 24. is.
N°. IX. ——— bl. 387. reg. 2. v. o. leze men: men ziet wel.
Bl. 391. reg. 9. v. o. vergast.

BOEKBESCHOUWING.

Commentarius perpetuus in Epistolam Pauli ad Philippenses. Edidit WESSEL ALBERTUS VAN HENGEL. Lugduni Batavorum et Amstelodami, apud *S. et J. Luchtmans* et *J. Müller*. 1838. formâ 8vâ. maj. VIII et 349 pag. *f* 3-90.

Voor eenen Brief van naauwelijks zes bladzijden eene doorloopende verklaring van 333, dat is dus voor elke door malkander van 55½ bladzijden aanteekeningen, dit is zeker, op zichzelf beschouwd, niet zeer uitlokkend: men vraagt zich, of PAULUS dan zoo duister en moeijelijk geschreven heeft; en verbeeldt men zich, dat de gansche Bijbelbundel eens in deze manier gecommentarieerd wordt, dan schrikt men voor de *immensa librorum moles*, waarmede men dan overladen zal worden: men brengt zich onwillekeurig langwijlige *Commentators* van vorige eeuwen, zoowel in de Classische als in de Bijbelsche Letterkunde, te binnen, en denkt aan RABENER's *Hincmar van Repkow*, *Noten zonder tekst*. De Hoogleeraar zelf schijnt dit gevoeld te hebben, daar hij zich in de Voorrede over de uitvoerigheid eenigzins verontschuldigt, maar als redenen daarvan opgeeft, 1°. dat hij eene *doorloopende* verklaring heeft willen schrijven, waarin niets, dat tot kennis van de woorden en spreekwijzen en van den ganschen zamenhang der rede dienen kan, overgeslagen wordt; 2°. dat hij dikwijls de verkeerde beteekenissen heeft moeten wederleggen, die men, als bij uitlegkundige overlevering, aan de woorden gegeven heeft; 3°. dat hij gemeend heeft, de verschillende gevoelens der Uitleggers te moeten aanwijzen en, waar zij met zijn gevoelen streden, te wederleggen; 4°. dat hij zijne verklaring ook door uitwendigen vorm den lezers wilde aanbevelen. Gaarne laat Rec. deze redenen gelden voor hetgene zij kunnen, en gevoelt ook,

hoe moeijelijk het is, een ander als het ware voor te fchrijven, hoe verre hij de grenzen van zijnen arbeid zetten moet; maar hij kan toch niet ontveinzen, dat hem de omflagtigheid, waarin de *Commentator* door dit een en ander vervalt, wel eens hinderde, en het fomtijds moeijelijk maakte, niet alleen deszelfs eigen gevoelen op te delven, maar ook en vooral met den oorfpronkelijken Schrijver, die opgehelderd wordt, zoo gemeenzaam te worden, dat hem de zin en de fchoonheden van dezen voortreffelijken Brief duidelijk voor oogen kwamen. — Hoe dit intusfchen zij, men mag in allen gevalle den Hoogleeraar dankbaar zijn voor het vele goede, dat hij hier tot het hoofdoogmerk bijeengebragt heeft; waarbij men nog voegen kan het licht, dat hij ook aan andere plaatfen van gewijde en ongewijde Schrijvers toegebragt heeft; hoewel Rec. wel bekennen wil, dat hem zulke *excurfus* in oude en nieuwe *Commentariën* doorgaans niet bevallen, *vooreerst* omdat zij de rede met eenen ballast van geleerdheid, waaronder de eigenlijke Schrijver foms bedolven wordt, overladen en langwijlig maken, en *ten andere* omdat zulke uitweidingen grootendeels weder verloren en vergeten raken, daar men, offchoon de Schrijver, even als de Hoogleeraar VAN HENGEL, door *Indices* daarin tracht te voorzien, dezelve daar niet zoekt, en naderhand niet zal gaan zoeken, ten ware men onder het lezen met de pen in de hand dezelve in zijne *adverfaria* overgebragt heeft.

De Hoogleeraar meent, dat deze Brief van PAULUS, offchoon groote moeijelijkheden hem fomtijds verhinderd hebben zichzelven te voldoen, nogtans door deze Verklaring opgehelderd is. Het fpreekt van zelf, dat Rec. zulks niet in bijzonderheden kan gaan toetfen; en al wilde hij zich zelfs maar tot enkele plaatfen bepalen, dan zou hij nog, hetzij bij overeenftemming of bij verfchil, flechts zijne individuéle meening gezegd hebben, waarvoor, behalve dat, in dit Tijdfchrift geene genoegzame ruimte is; maar tevens houdt hij het er niet voor, en hij denkt, ook de Hoogleeraar niet, dat het onderzoek

nu, om zoo te ſpreken, geſloten is, maar dat er nog wel eens onderzoekers en verklaarders na VAN HENGEL zullen opſtaan, die hier of daar nog wel eens een ſtraaltje, misſchien flaauwer, misſchien helderder, zullen laten vallen, maar aan welke toekomende lichtontſtekers hij nogtans van voller harte raden wil, het licht, dat hun hier van de *Minerva Leidenſis* toeſtraalt, niet te verſmaden.

VICTOR KELLER's *nalatenſchap aan zijne vrienden, een vervolg op zijne Uren aan de Godsdienst gewijd; naar het Hoogduitsch door* J. M. L. ROLL, *Evangelisch Luthersch Predikant te Amſterdam. Iſte Deel. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1838. *In gr. 8vo. XIV en* 322 *bl. f* 3-60.

Het vroegere werk van VICTOR KELLER, een Roomsch-katholijk Geestelijke, gelijk men uit het Voorberigt van den Weleerw. Heer ROLL zien kan, is in geest en ſtrekking bij ons publiek te algemeen bekend, dan dat het noodig zoude zijn, breedvoerig over KELLER's *Nalatenſchap* te handelen. Het laatstgenoemde werk is geheel in denzelfden trant geſchreven, als de *Uren aan de Godsdienst gewijd*, en zal dan ook dezelfde of ſoortgelijke goedkeuring en berisping ondergaan.

Wie in het algemeen wilde ontkennen, dat er in dit boekdeel, even als in de vorige geſchriften van KELLER, veel, zeer veel goeds gevonden wordt, dat er in verſchillende omſtandigheden troost, ſtichting en opwekking in kan gevonden worden, zou alleen in zijn oordeel door partijdigheid worden geleid, en de groote bijval, dien de *Uren* hebben gevonden, zou voldoende zijn, om hem te logenſtraffen. Er is ook hier weder een rijkdom van zaken behandeld, en men behoeft de inhoudsopgave ſlechts door te loopen, om zich te overtuigen, dat vele onderwerpen uit het leven genomen en voor het leven der Christenen van belang zijn. Het

te moeten toezwaaijen, zoo ontkent hij van den anderen kant het vele goede, daarin vervat, niet. Hij hoopt, dat ook deze *Nalatenschap* veel nut moge stichten, en dat God daartoe zijnen zegen gebiede!

Gelijkenissen van Jezus, verklaard door eene Moeder aan hare Kinderen. Naar het Fransch van Mevr. A. DE SAVIGNAC, *door* A. WASSENBERGH, *Predikant te St. Anna Parochie. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1837. *In kl. 8vo.* 122 *bl. f* :-30.

Op den titel van dit boekje staat wel „ verklaard", in het Fransch zelfs „ *expliquées et mises à la portée* „ *des petits enfans;*" maar gelijk de Eerw. Vertaler met reden zegt, „ de Gelijkenissen van onzen Heer, die altijd voor de jeugd vele aantrekkelijkheid hebben," (ja! maar toch niet allen, zegt Ref., en niet allen zijn even geschikt voor dezelve) „ worden hier niet zoo zeer verklaard, dan" (l. als) „ wel toegepast op verschillende voorvallen in het dagelijksche leven, en *menige* heilzame vermaning en liefderijke waarschuwing wordt uit dezelve afgeleid ter aankweeking van goede gezindheden en verschillende deugden." — Gelijk Ref. den lóf van dit laatste aan dit boekje gaarne toekent, zoo rekent hij daarentegen het eerste, het niet genoeg verklaren van de Gelijkenissen, een hoofdgebrek van hetzelve; want zonder verklaring, die sommige althans voor de jeugd wel noodig hebben, kunnen zij niet goed verstaan, en zelfs niet goed toegepast worden. Voorbeelden althans van verkeerde toepassing kan men hier meer dan één vinden. Zoo zal de Gelijkenis van het verloren stuk gelds onder anderen moeten leeren, dat „ wij ons „ niet beroemen moeten op deugden, welke wij bezitten, „ maar zonder ophouden streven naar die, welke ons „ ontbreken, en dat men hiermede vroegtijdig moet beginnen." In die van de arbeiders in den wijngaard zal „ de voorname leering" zijn, „ in de eerste zulke

„ Christenen voor te ftellen, die zich op hunne deugd „ verheffen, in de laatfte degenen, die gewillig, opregt „ en nederig den wil van God gehoorzamen." In die van het onkruid onder de tarwe „wilde onze Heér zijne „ leerlingen doen opmerken, dat men, het misdrijf van „ den fchuldigen ftraffende, met de ondeugd tevens de „ deugd zou kunnen uitrukken, welke op den bodem „ van het hart van den fchuldigften ontkiemt."

Het hier gegeven onderwijs is ingekleed in den vorm van verhaaltjes uit het huifelijk leven, waarin eene moeder uit deze of gene bijzonderheid aanleiding neemt, wel eens niet zeer gepast, maar ontijdig, gezocht en als uit de lucht gegrepen, om haren kinderen eene Gelijkenis voor te lezen, of te laten lezen, dezelve nu eens meer, dan eens minder gelukkig op het voorkomende geval toe te pasfen, en daarover nu eens grondiger, dan eens oppervlakkiger, doorgaans nog al op een' ftrakken toon, te moralifeeren. Papà, die meest uit reizen is, verfchijnt maar eens op het tooneel, leest ook eene Gelijkenis voor, en zegt ook wel goede dingen, maar is vrij fcherp, en mogt waarlijk, vooral na zoo lange afwezigheid en bij zijne met zooveel vreugde verwachte tehuiskomst, zijne moraal wel wat vriendelijker preken. — In het 15de verhaaltje zijn niet minder dan drie nog al ongelijkfoortige Gelijkenisfen in 8 bladzijden, waarvan de tekst er 4 beflaat, (men kan dus begrijpen, hoe oppervlakkig!) behandeld. — Het 8fte ftukje heeft het flot der Bergrede van JEZUS, dat eigenlijk geen Gelijkenis, maar eene *vergelijking* is, ten onderwerpe; maar hoe dit bij eene kleine berispelijkheid van HENDRIK in het fpelen met zijn broertje te pas, of liever te onpas, gebragt kan worden, en hoe de Schrijffter zeggen kan, dat JEZUS hier fpreekt van „ het geloof, eenige zekere voorwaarde „ van het eeuwige leven," is Rec. onbegrijpelijk. — De drie laatfte verhaaltjes, die hier te vinden zijn, behooren ook eigenlijk hier niet; want zij handelen over eenige ftukken uit de gemelde Bergrede; maar anders,

offschoon er ook wel aanmerkingen op gemaakt konden worden, zijn zij niet het slechtste gedeelte van dit boekje.

In korte woorden, Rec. heeft wel het een en ander goeds in dit boekje gevonden, maar wat zoo wel den vorm als de verklaring van de Gelijkenissen van JEZUS voor de jeugd aangaat, loopt hij met dit Fransche product niet hoog, en stapt er hiermede van af. Alleen wil hij nog zeggen, dat er ook eene uitgave van bestaat, waarvan papier en druk beter zijn, met vier plaatjes versierd, en op den titel vermeerderd met de woorden: „*een geschenk voor jonge lieden.*"

Handleiding tot de Geneeskundige Praktijk, door Dr. LUDWIG CHOULANT, *Hoogleeraar enz. enz. Uit het Hoogduitsch vertaald door* J. C. GUDE. *Te Utrecht, bij* C. van der Post, Jr. 1837. *In gr. 8vo. XII*, 247 *bl. f* 2-80.

Dit werk van den genoeg bekenden Hoogleeraar CHOULANT wordt door eene Voorrede vooraf gegaan, gedeeltelijk niet zonder bitterheid geschreven. Hoe scherp echter de berispende toon sommigen schijnen moge, hij is niet ongegrond; het is ongelukkig, dat zulken, als hier door den Schrijver gegispt worden, door den tijd het leven van vele menschen zal worden toevertrouwd, en wat zullen *deze* te wachten hebben, waar het gesteld is geweest gelijk de Schrijver zegt: „Gelijk zoo vele „leerlingen in de Geneeskunde niet gelooven eenen leid-„draad tot hunne studie te behoeven, zoo zullen voor-„zeker nog meerdere van onze jonge practici naar geene „handleiding in hunne praktijk omzien."

Wij hebben evenwel slechts eene vertaling voor ons. De Voorrede is van den Schrijver des werks, niet van den Vertaler. Deze heeft er zelf niets bijgevoegd. Het ware te wenschen, dat het gezegde alleen toepasselijk op *Duitschland* kon geacht worden, en dat men er niet bij behoefde te denken: *c'est partout comme chez nous.*

Maar is de kring ook eng van degenen, wien het ernst met de kunst is; bij hen zullen pogingen, als die van onzen Schrijver, juist doel treffen. Zij zullen bevorderen, dat het artselijke leven niet alleen uitwendige vruchten drage, maar ook voor het inwendige leven van den Arts. Tot dezen wendt zich de Schrijver door dit geschrift met een bescheiden vertrouwen. Hij worde niet teleurgesteld, en zijne pogingen mogen hem en der menschheid eenen rijken oogst bezorgen!

Wij ontvingen sedert eenigen tijd meerdere werken van dien aard, die, gelijk de Schrijver van zijn eigen werk getuigt, omdat de grenzen niet scherp getrokken kunnen worden, binnen welke men de geneeskundige wetenschap beperken mag, in *vorm* en *aanleg* van elkander afwijken, in strekking verschillen.

De Schrijver zegt van zijn werk: „Mogt dit boek „met al deszelfs gebreken niet als een glinsterende drup„pel bevonden worden, die, zonder nut en spoedig „verdwenen, den grooten vloed der medische literatuur „alleen helpt opzwellen, maar als eene donkere, zich „gaarne verbergende kern, waarmede het betere als een „kristal zich moge vereenigen, voor den bijzonderen „Geneesheer niet alleen, maar ook voor de geneeskun„dige wetenschap en kunst in het algemeen." Ondanks het gezwollene en duistere van dezen zin, door de vertaling noch verholpen noch verbeterd, zal niemand dit geschrift als een voorbijgaand, vergankelijk voortbrengsel van den dag beschouwen. Voor zulk een lot wordt het door den wezenlijk belangrijken inhoud gewaarborgd. De hoofdpunten: I. *de herkenning der ziekte*; II. *de behandeling der ziekte*; III. *de voortgaande behandeling van den zieke*; IV. *de verdere vorming van den praktischen Geneesheer*, zijn in 198 § § wel niet geheel boven bedenkingen, maar doorgaande evenwel zeer wel bearbeid. Zij, voor welke dit boek geschreven is, (Voorrede, bl. V) zullen het niet zonder vrucht lezen, en ook de geoefendste practicus zal hier en daar nog een nuttigen wenk, een doelmatig gezegde ontmoeten.

Indien den Schrijver, gelijk hij verzekert, de *litteratuur*, die niet geheel ontbreken mogt, geene gemakkelijke taak was, hij heeft zich evenwel zeer goed van dezelve gekweten, zoo als dit van hem verwacht kon worden. Mogten wij dit ook met ruimte van den Vertaler kunnen zeggen! Zijn werk is niet onder het gewone, onder het alledaagsche fabrijkmatige te tellen, maar hij heeft zich geenszins van den knellenden band van het oorspronkelijke kunnen vrijmaken. Men merkt het gewrongene vooral in de Voorrede en in de Inleiding op. Sommige zinsneden zijn zoo moeijelijk te verstaan, dat zij eene herhaalde lezing vorderen, om wél begrepen te worden. Ook op de keus van woorden vallen hier en daar gegronde aanmerkingen.

Ondanks de gemaakte bedenkingen, is deze Handleiding als doelmatig tot de Geneeskundige Praktijk te beschouwen, en alzoo der aanprijzing wel waardig.

Als een aanhangsel wordt op het einde van dit boek nog gevonden: I. *De raad van* ASKLEPIADES. II. *De geneeskracht der Natuur, oorsprong der Geneeskunst.* III. *Schets eener toekomstige bearbeiding der praktische Geneeskunst.*

HEINRICH SCHMID's *Voorlezingen over het wezen der Wijsbegeerte en hare beteekenis voor wetenschap en leven. Voor denkende Lezers. Uit het Hoogduitsch vertaald en met Ophelderingen voorzien door* F. C. DE GREUVE, *Hoogleeraar te Groningen. Iste Afdeeling. Zevental Voorlezingen over de waarde der Wijsbegeerte. Te Groningen, bij* P. van Zweeden. 1838. *XXXVI*, 236 *bl. f* 2-40.

Dit werk, dat door den Hoogleeraar PH. W. VAN HEUSDE, in zijne *Brieven over het beoefenen der Wijsbegeerte*, werd aangeprezen, en door Prof. DE GREUVE, in zijne *Brieven in antwoord*, dikwijls met lof aangehaald is, verschijnt thans in onze taal, na eenige

omwerking te hebben ondergaan; waardoor de laatfte aan zijne belofte geftand doet.

Niemand zal ontkennen, dat er omtrent de Wijsbegeerte, als wetenfchap befchouwd, in ons land, vooral uit vooringenomenheid en onkunde, vele misbegrippen heerfchen, wat het wezen en de waarde van dezelve betreft. Men befchouwt de befpiegelende Wijsbegeerte meestal als eene drooge ftudie van afgetrokkene waarheden, of wel van herfenfchimmen, die volftrekt van geene toepasfing op de overige wetenfchappen en wel het minst op het werkelijke leven zijn. Een zoodanig oordeel kan wel niet anders dan uit onkunde van het wezen der Wijsbegeerte voortfpruiten; want hun, die het meest tegen dezelve uitvaren, moet men meestal de kennis van hare eerfte grondbeginfelen ontzeggen. Zij hebben volftrekt geen begrip van hetgeen, waartegen zij te veld trekken; zij hechten zich aan bijzondere misbruiken, die wel eens van de afgetrokkene redenering gemaakt worden, en zien het geheel en de ftrekking der befpiegeling over het hoofd. Hoe zouden zij ook iets van de heilzame toepasfing derzelve op alle wetenfchappen en op het leven kunnen gewaar worden, daar zij onkundig zijn van den aard eener wetenfchap, die ons alleen tot de echte kennis van al de andere kan geleiden?

Het is door deze Voorlezingen, dat men genoegzaam over deze belangrijke onderwerpen kan ingelicht worden. Eene korte opgaaf van den inhoud en de flotfommen derzelve kan hiervan ten bewijze ftrekken. De eerfte handelt over het *begrip der Wijsbegeerte*, en er wordt in aangetoond, dat dezelve de wetenfchap van alle vrije kennis is, objectief ten opzigte van haren inhoud befchouwd, en fubjectief ten opzigte van haren vorm; de wetenfchap van de wetten en voorwaarden der menfchelijke kennis. In de tweede Voorlezing, die over de *zielkundige ontwikkeling der wijsgeerige kenwijze* handelt, wordt bewezen, dat zij zich grondt, wat haren inhoud betreft, op zuivere redekennis, en ten aanzien van haren vorm, op zuiver denken, of op het verftand. De der-

de, die het *doel der Wijsbegeerte* ten onderwerp heeft, betoogt, dat dit doel en de bestemming der Wijsbegeerte zich uitstrekt tot het geheele menschelijke leven, met betrekking tot deszelfs hoogere, zuivere doeleinden, van wetenschap, kunst, Godsdienst en deugd. De vierde Voorlezing handelt over de *tegenstanders der Wijsbegeerte*, de vijanden der geestvrijheid, de Practici, de Popularisten, of het zoogenoemde gezonde menschenverstand en het onmiddellijke gevoel; waarin de wetenschappelijke en afgetrokkene bespiegeling grondig tegen hunne aanvallen verdedigd wordt, en voor het eenzijdig gebruik van het zoogenoemde gezonde menschenverstand en het dweepen met het onmiddellijke gevoel wordt gewaarschuwd. De vijfde wijst de *betrekking* aan *van de ervaring tot de Wijsbegeerte*, *en de belangrijkheid derzelve voor Natuurkunde en Geschiedenis*. De zesde de *betrekking der Wijsbegeerte tot de Geneeskunde*, *de Regtsgeleerdheid en de Theologie*, waarin zeer behartigenswaardige wenken en opmerkingen voorkomen, even als in de zevende Voorlezing, die *over de Wijsbegeerte en den Tijdgeest* handelt.

Wij hebben met genoegen en opmerkzaamheid deze Voorlezingen nagegaan, en er, offschoon niet veel verrassend nieuwe gezigtspunten, echter eene duidelijke uiteenzetting van denkbeelden in aangetroffen, die den eenigzins gemeenzame in de *Duitsche* Wijsbegeerte verder tot het beoefenen van de wetenschap der bespiegeling kan aansporen. Eene andere vraag is het, of wij dezelve volkomen geschikt keuren, om tot eene inleiding der wijsgeerige wetenschappen voor jonge lieden of liefhebbers van dit vak te dienen. Wij moeten verklaren, dat zij ons hiervoor, wat inhoud en vórm aanbelangt, te *Duitsch* en te eenzijdig voorkomen. Men moet reeds eenigzins met de geschiedenis en de stelsels der hedendaagsche *Duitsche* Wijsbegeerte bekend zijn, om alles, wat SCHMID in zijne *polemica* tegen sommige derzelve aanvoert, te kunnen vatten. De Vertaler erkent zelf in zijne Voorrede, dat zijn Schrijver hier en daar partijdig

is, maar voegt er tevens bij, dat dit in eene Inleiding tot de echt. ſpeculative Wijsbegeerte geen nadeel doet. Wij houden het tegendeel ſtaande, en zijn overtuigd, dat men zich hierin zoo veel mogelijk tot een verheven en algemeen ſtandpunt moet verheffen, waaruit men de eerſte grondbeginſelen der wijsgeerige wetenſchap moet overzien; terwijl men zich dan minder met het wederleggen van bijzondere ſtelſels behoeft in te laten. De verdienſtelijke Vertaler heeft in zijne Voorrede verder de redenen ontwikkeld, waarom hij zelf geene oorſpronkelijke Inleiding tot de Wijsbegeerte geſchreven heeft; hoezeer wij met dezelve eenigzins kunnen inſtemmen, hadden wij toch liever gezien dat hij dit plan gevolgd ware. Hij zoude dan ook niet genoodzaakt zijn geweest, om, door invoegſelen van meerdere of mindere lengte, ſommige te ſterke of partijdige oordeelvellingen en onjuiste gezegden te wijzigen; hetgeen toch, na al de moeite, welke hem zulks gekost heeft, eene ongelijkheid van ſtijl en ſoms van den gang der denkbeelden veroorzaakt, die den geoefenden lezer dadelijk in het oog valt. Hij zoude dan verder, ook wat den vorm betreft, eene zekere *Duitſche* kleur in de voordragt en ſommige Germanismen in de woorden vermeden hebben, waartoe men zoo ligt vervalt, wanneer men een wetenſchappelijk werk uit het *Duitsch* vertaalt. Wij zullen dezelve niet afzonderlijk aanwijzen, omdat hier de waarde der onderwerpen zoo zeer den vorm overweegt; maar wij moesten er echter de opmerkzaamheid op vestigen, omdat wij onze taal even zoo goed als de *Duitſche* geſchikt houden, om er afgetrokkene denkbeelden zuiver in uit te drukken. Onze landaard, die al de vereischten tot het beoefenen der wetenſchappelijke Wijsbegeerte in zich vereenigt, en minder met ligtzinnigheid, overhelling tot dweeperij en ſombere zwartgalligheid, dan de *Franſchen*, *Duitſchers* en *Engelſchen*, behebt is, heeft in zijne taal een volkomen geſchikt middel, om zijne gedachten met duidelijkheid en juistheid in te kleeden. Eigenlijke wijsgeerige kunsttermen moeten in eene Inleiding tot de Wijsbegeerte

zoo veel mogelijk vermeden worden, en niet zonder eene daarbij gevoegde verklaring worden gebruikt.

Uit een levensberigt, dat in eenen eenigzins zwellenden ſtijl geſchreven is, verneemt men, dat de Schrijver dezer Voorlezingen de zoon is van eenen man, die zich ook omtrent de Wijsbegeerte, volgens de methode van KANT, verdienſtelijk gemaakt heeft. Hij zelf was tevens ook een leerling van den beroemden FRIES, die in zijne *Neue Kritik der Vernunft* de leemten en onvolkomenheden van de leer van KANT heeft trachten aan te vullen en te verbeteren, en die in onophoudelijken ſtrijd was tegen de abſolute ſtelſels der nieuwere *Duitſche* Wijsbegeerte. Hieruit is ook de partijdigheid van SCHMID tegen de gevoelens van FICHTE, SCHELLING en HEGEL te verklaren, die, daar zij dikwijls met eene onregtmatige hardheid over hunnen gemeenſchappelijken meester oordeelden, terwijl hunne ſtelſels uit zijne leer voortgeſproten zijn, ook, op hunne beurt, door de gewijzigde volgelingen van KANT, eenzijdig en niet altijd grondig en onpartijdig beoordeeld zijn.

Niettegenſtaande onze aanmerkingen, wenſchen wij deze Voorlezingen in handen van allen, die in de Wijsbegeerte als wetenſchap belang ſtellen, voornamelijk in die van jonge lieden, die zich aan het akademisch onderwijs toewijden, om eerlang in de aangelegenſte betrekkingen der maatſchappij op te treden; ten einde hun te doen zien, dat hunne ſtudie, wil zij iets meer dan eene bekrompene broodſtudie zijn, op eenen wijsgeerigen grond moet rusten, daar het alleen de Wijsbegeerte is, die den aard en de ſtrekking van iedere wetenſchap en betrekking moet aanwijzen; terwijl zij anders niet dan op eene onvruchtbare veelweterij, empiriſche practijk, en onverdraagzame aankleving van eene, zonder grondig onderzoek, aangenomene leer, uitloopen.

Wij doen voor het overige hulde aan de moeite, die de Hoogleeraar DE GREUVE aan deze Voorlezingen beſteed heeft, en verlangen ſpoedig de overige, met gelijke zorg door hem bewerkt, in het licht te zien ver-

ſchijnen, met den wensch, dat zijn voorbeeld van werkzaamheid in het vak der Wijsbegeerte door velen onzer Hoogleeraren en Geleerden moge gevolgd worden.

Geſprekken der Dooden. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1839. *In gr.* 12*mo.* 91 *bl. f* : - 90.

Als Schrijver van dit kleine, maar geestige boekje heeft zich in den *Letterbode* bekend gemaakt de Hoogleeraar P. VAN LIMBURG BROUWER. Trouwens, wie den GRYLLUS van denzelfden Schrijver kent en deze *Geſprekken* opmerkzaam leest, zou gemakkelijk tot de gisſing komen, dat beide uit ééne pen zijn gevloeid. Het is bekend, hoe LUCIANUS *dialogi mortuorum* geſchreven heeft, en in navolging van deze ontvangen wij hier drie Geſprekken, in de onderwereld gehouden, in geestigen, ſatiriſchen toon geſchreven, en waardig, om naast die van den Griekſchen *Satyricus* te worden geplaatst. Zij zijn van zeer verſchillenden inhoud. In het eerſte geſprek worden, in de zamenſpraak tusſchen ORPHEUS, HERMAN en EUGÈNE, de philoſophiſche droomerijen der *Duitſche* geleerden over ORPHEUS geestig en ſcherp ten toon geſteld. Het tweede is een vervolg op eene der Zamenſpraken van LUCIANUS, en de geletterde lezer zal wél doen, vooraf den *Griek* na te lezen, om regt ſmaak te vinden in *Micyllus en zijn haan.* Het derde levert, in het geſprek van Dr. MATANASIUS met den dichter CHOERILUS, eene geestige ſatire op de *mania* van vroegere en latere uitgevers van clasſiſche ſchrijvers, die eenen vrij nutteloozen arbeid beſteden aan het maken van tallooze noten, en om woorden, letters en nietigheden de ſtudie der zaken verwaarloozen; een gebrek, dat men den hooggeleerden Schrijver niet te last zal leggen, die in de degelijke vruchten zijner letteroefeningen toont, dat het hem om gewigtige zaken te doen is. De Heer BROUWER geeft deze Geſprekken louter als ſpelingen; maar ook daarin

komt menige trek voor, die meer is, dan eene geestige aardigheid, en die wel mag ter harte genomen worden.

De behandeling is allergelukkigst. Het *zijn* gesprekken, en de naam (vooral in het eerste) behoeft niet genoemd te worden, om dadelijk te weten, wie de spreker is. Er is eene losheid en gemakkelijkheid in, die niets te wenschen overlaten. Proeven mede te deelen, gaat niet. Wij raden liever ieder aan, die smaak in geestigheid en luim heeft, om zich dit kleine boekje aan te schaffen.

Het Christendom in de Zuidzee, of Reizen en Lotgevallen van den Zendeling J. WILLIAMS; *met Aanteekeningen over de Natuurlijke Geschiedenis der Australische Eilanden, den Oorsprong, de Talen, Overleveringen en Zeden der Bewoners. Naar de achtste uitgave uit het Engelsch vertaald. Met Platen. Iste Deel. Te Gorinchem, bij* H. Horneer. 1838. *In gr.* 8*vo. XII en* 321 *bl. f* 3-20.,

Het eerste Deel van den titel dezes werks doet alreede zien, wat als het hoofddoel van hetzelve te beschouwen is; en offchoon het aan zulke aanteekeningen niet ontbreekt, als in het tweede gedeelte vermeld staan, en de Schrijver ook in 't vervolg nog meer zoodanige belooft, (*Voorr.* bl. III en IV) zoo is het nogtans uit alles blijkbaar, en wordt het door hem erkend, dat het Zendelingswerk de hoofdzaak van zijn schrijven is. Hoe hij zich dit voorstelt, ziet men aldaar bl. IV en V: „Zelfs „wanneer men dezelve (de Zendelingsondernemingen) „uit het laagst mogelijke oogpunt beschouwt, als een „werktuig namelijk voor de omverwerping van kinderachtige, vernederende en wreedaardige bijgeloovigheden, voor het verheffen van een groot gedeelte van „ons geslacht op de schaal der wezens, en voor het „invoeren onder hen van de wetten, de orde, de gebruiken, de kunsten en de genoegens van het beschaaf-

„ de leven, — moet het nut derzelve erkend worden,” enz.; en verwonderd vraagt men zichzelven: „ Is dit „ het *laagst mogelijke* oogpunt”? Eer zou men nog zeggen: „ Wanneer men ze beschouwt als een werk„ tuig van koophandel en winzucht,” waarvan men de *Engelschen* wel eens beschuldigt. En wat is dan nu, volgens WILLIAMS, het hoogste oogpunt? „ Hare „ hoofdbedoeling is, om van zeshonderd millioenen van „ Adams kinderen den vloek af te wenden, die op hen „ rust;” (waar staat dit laatste geschreven?) „ hen tot „ de waardigheid van verstandige schepselen en kinderen „ Gods te verheffen;” (is dit zoo verre verwijderd van het boven genoemde verheffen van een groot gedeelte van ons geslacht op de schaal der wezens?) „ hunne ge„ dachten bezig te houden met de bespiegeling, en hunne „ harten te vervrolijken met het uitzigt der onsterfelijk„ heid.” Ja voorzeker! dit behoort onmisbaar tot de bedoeling van het Zendelingswerk; doch daarmede is het van het vorige niet afgezonderd, maar het moet eene opleiding tot eene Christelijke Godzaligheid zijn, die de beloften heeft, zoowel van het tegenwoordige, als van het toekomende leven.

De groep der *Australische* eilanden, waaromtrent dit eerste Deel berigten mededeelt, is die der *Hervey-eilanden*; terwijl het tweede, die omtrent de *Samoa-* of *Navigateurs-eilanden* schijnt te zullen bevatten. Omtrent de eerste, en bijzonder omtrent de vorming van zulke koraaleilanden, vindt men hier, in het tweede Hoofdstuk, eenige niet onbelangrijke berigten. In het overige des werks zijn dergelijke aanteekeningen, die de Natuurkunde of de Natuurlijke Historie betreffen, zeldzamer, en geven Ref. geen genoegzame stof, om er zich langer bij op te houden.

Voornamelijk wil dus Ref. nog een oogenblik stilstaan bij de hier geleverde resultaten van het Zendelingswerk; en dan vindt hij aan de eene zijde reden, om zich te verblijden over den, ook hieruit blijkbaar wordenden, weldadigen invloed van het Christendom op zedelijkheid

„ pelijk." — Bl. 256 vindt men eene proeve, dat men zich op *Tahiti* even tritheïstisch over den eenigen waarachtigen God weet uit te drukken, als in sommige symbolische schriften van vroeger eeuwen; en bl. 263, 4, dat die arme inboorlingen ook al onderwijs krijgen in de *typologie*, gelijk bl. 296 met veel lof vermeld wordt een voor hen opgestelde „ *breedvoerige* en leerrijke *Catechis-* „ *mus*, welke een *veelomvattend stelsel van Godgeleerd-* „ *heid* in schoone en treffende taal bevatte"!! — Bl. 266 wordt verhaald van de vrouw eens Opperhoofds, welke reeds lang verlangd had Christen te worden, N.B. om zoo mooi gekleed te gaan als de Christenvrouwen, terwijl zij „ in *Satans gewaad*" gekleed was. Fraaije voorstelling dus, haar door de Zendelingen bijgebragt! — Ref. zou nog meer staaltjes van dezen aard kunnen bijbrengen; maar het aangevoerde moge genoeg zijn, om de verslagen van het, in zijnen aard en bedoeling prijselijk, maar niet overal even gelukkig uitgevoerd Zendelingswerk, met oordeel des onderscheids te doen lezen, uit de dwaasheid van anderen wijsheid te leeren, en deze voor de groote en goede zaak des Goddelijken Christendoms met waarheid en liefde te doen aanwenden!

Disquisitio de L. AELIO STILONE, CICERONIS in Rhetoricis magistro, Rhetoricorum ad HERENNIUM, ut videtur, auctore. Inserta sunt AELII STILONIS et SERVII CLAUDII fragmenta. Scripsit J. A. C. VAN HEUSDE, Phil. Th. Mag. Litt. Hum. Doct. Trajecti ad Rhenum apud *R. Natan*. 1839. forma 8va maj. VIII et 109 pag. *f* 1-20.

De Heer VAN HEUSDE doet, in eenen Brief, die voor eene Voorrede dienen kan, aan zijnen Neef, Prof. ROVERS, verslag, wat hem aanleiding tot het onderzoek naar den Schrijver van de *Rhetorica ad Herennium* gegeven; en wat hij daartoe gedaan heeft. — Na ter inleiding opgemerkt te hebben, dat de reden, waarom

dit onderwerp door velen ter fprake gebragt is, daarin te zoeken fchijnt, dat dit werk te voren doorgaans aan CICERO toegefchreven werd, doet hij (*Cap. I*) eene korte opgave van de verfchillende gevoelens der latere Geleerden daaromtrent, en handelt (*Cap. II*) bijzonder over de gisfing van SCHUTZ, die het aan GNIPHO, eenen leermeester van CICERO, toefchrijft, welke hij tracht te wederleggen. — Hierop zou men verwachten, dat hij tot het voorftellen van zijn eigen gevoelen zou overgaan; maar hij geeft eerst nog, (*Cap.* III) om, zoo het fchijnt, aan eene vrij fchrale en dorre ftof eenige meerdere uitgebreidheid en belangrijkheid bij te zetten, een overzigt van de beoefening der Taal- en Redekunde bij de *Romeinen*, tot aan den tijd van CICERO, en komt alzoo (*Cap.* IV) tot eene vermelding van hetgene, dat er van L. AELIUS STILO, en van deszelfs fchoonzoon SERVIUS CLAUDIUS, welk laatfte hier minder belangrijk fchijnt, bekend is; ja geeft zelfs de fragmenten op, die men van deze beiden, met meerdere of mindere zekerheid, bij andere Schrijvers vindt. Na deze breede uitweiding komt hij eindelijk, p. 84, (*Cap.* V) aan het eigenlijke onderzoek. Hiertoe voert hij eerst eenige bijzonderheden aan, die hem fchijnen te bewijzen, dat AELIUS waarlijk de Schrijver van het bewuste werk geweest is, maar die Rec. niet veel meer dan de mogelijkheid hiervan fchijnen aan te toonen. Daarna tracht hij drie bedenkingen, welke tegen dat gevoelen kunnen ingebragt worden, weg te nemen, namelijk 1. dat de *Auctor ad Herennium* een vers, waarmede LUCILIUS het eerfte boek zijner Hekeldichten aan L. AELIUS opdraagt, berispt, hetwelk VAN HEUSDE meent, dat hij nogtans kan gedaan hebben, omdat die Dichter deszelfs vriend SCAEVOLA gehekeld had: maar kan men toch wel zonder noodzaak onderftellen, dat AELIUS zoo onbefcheiden en onbeleefd zal geweest zijn, dat hij den Dichter, die hem zijn werk opdroeg, juist om eene fout in eenen regel zijner opdragt, zoo openlijk in gefchrifte zou ten toon gefteld hebben? 2. Waarom CI-

CERO zijne *Rhetorica de Inventione* niet afgewerkt heeft, die zoo zakelijk en woordelijk met het werk van den *Auctor ad Herennium* overeenkomen. VAN HEUSDE meent, dat CICERO, bij het onverwacht uitkomen van het werk van AELIUS zelven, (waarbij hij dan toch, *in parenthesi* gezegd, den naam van *plagiarius* kwalijk ontgaan kan) het zijne gestaakt heeft: maar dit kon immers waar zijn, wie ook de bewuste *Auctor* moge geweest zijn, en doet niets af ten bewijze voor AELIUS. 3. Waarom QUINTILIANUS het werk *ad Herennium* niet aangehaald, en AELIUS niet als Schrijver genoemd heeft; hetwelk VAN HEUSDE meent, dat hij zal gedaan hebben, om CICERO te sparen, die het zijne uit de lessen van zijnen meester geput had: maar dit kon immers waar zijn, wie ook de Meester moge geweest zijn, en bewijst dus weder niets bepaald voor AELIUS. — Hoe dit een en ander ook zij, en hoewel deze letterkundige quaestie in het oog van Rec. niet van zoo groot belang is, zij nogtans de poging des Schrijvers van deze *Disquisitio* in eere, die daaraan zijne moeite besteed heeft!

Historische Kamper Kronijk; door E. MOULIN. *1ste Deel. Tweede Druk. Te Kampen, bij* de Erven Aegidius Valckenier. 1839. *In kl. 12mo.* 434 *Bl. f* 2-:

Met genoegen kondigen wij dezen, van vroeger ingeslopene feilen gezuiverden, en met latere nasporingen en bijzonderheden verrijkten herdruk eener in ons oog zeer belangrijke Kronijk aan, welke allereerst in stukjes is uitgegeven, en van welke het eerste stukje in 1817 in het licht verscheen, en sedert door 23 andere gevolgd werd.

Op eene wijze, die allen lof verdient, heeft de kundige Schrijver, in dit eerste deel, loopende van Christus geboorte tot op het einde der regering van Keizer

KAREL V (1555), ons, gelijk hij in het Voorberigt schrijft zijn oogmerk te zijn, in XVIII Hoofdstukken, de eerste XIX stukjes bevattende, eene schets gegeven van den vroegsten toestand van *Overijssel*, van de opkomst, den aanwas en voormaligen bloei der stad *Kampen*, van de zeden, gebruiken, krijgs- en regeringszaken der voormalige inwoners, en daarbij tevens doen zien, hoe deze, onder verschillende Graven en Heeren gezeten, bij derzelver onderlinge twisten, aan geweld en heerschzucht ter prooije, maar ook steeds tot vechten en verwoesten bereid waren; en hoe zij daarna, onder het bestuur der Bisschoppen vereenigd, in gedurigen krijg met naburige Vorsten, echter van lieverlede uit den staat der ruwheid en afhankelijkheid tot dien van beschaving en het waarderen der vrijheid zijn opgevoed, en daardoor voorbereid, om de verkregene regten en vrijheden tegen de dwingelandij der *Spaansche* Vorsten te verdedigen.

Wij prijzen allen oudheidminnaars en beoefenaars der Vaderlandsche Geschiedenis deze Kronijk, in welke vele onbekende zaken worden aan 't licht gebragt, en waardoor wij ons in staat gesteld zien tot eene betere bepaling van het ware oogpunt, waaruit onderscheidene in *Overijssel* en inzonderheid te *Kampen* voorgevallene gebeurtenissen behooren beoordeeld te worden, ten sterkste aan. Spoedige verschijning van het tweede Deel is onze wensch; en met dien wensch, twijfelen wij niet, of zullen zij, die met den inhoud van het tegenwoordige bekend zijn, zich gereedelijk met ons vereenigen.

Schets eener Geschiedenis van den Oud-Nederlandschen Staat, van den aanvang der Grafelijke regering van FILIPS VAN BOURGONDIË, *of het jaar* 1433, *tot aan de slooping van dien Staat door den inval der Franschen, in het begin van het jaar* 1795; *met eene Inleiding over de vroegere Staatsgesteldheid en Geschiedenis der zeven, later, door de Unie van Utrecht, Vereenigde Gewesten, door* MATTHIJS SIE-

GENBEEK. *Te Leiden*, *bij* S. en J. Luchtmans. 1839. *In gr.* 8*vo. XII en* 518 *bl. f* 4-60.

Redevoering ter gedachtenis van den zesden van Wintermaand des jaars 1813, *dag waarop de Koning der Nederlanden van de hem opgedragene Souvereiniteit bezit heeft genomen*, *den zevenden dier maand van het jaar* 1838, *in eene openbare Vergadering der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden uitgesproken door* MATTHIJS SIEGENBEEK; *met eene toepasselijke Cantate. Te Leiden*, *bij* S. en J. Luchtmans. 1839. *In gr.* 8*vo. f* :-65.

Abrégé de l'Histoire de la Patrie depuis l'époque la plus reculée jusqu'à nos jours, à l'usage de l'adolescence et des écoles secondaires du Royaume des Pays-Bas; par F. DOUCHEZ. II Parties. A Amsterdam, chez *G. Portielje*. 1838. Petit en 8vo. *f* 2-20.

Oordeelkundig, onpartijdig en gematigd is voorwaar de Schets der Geschiedenis van Oud-Nederlands Staat, gelijk de achtingwaardige Hoogleeraar SIEGENBEEK haar geleverd heeft. Wanneer men bij deze verdiensten van het werk nog voegt, dat het in een' goeden en deftigen, aan het onderwerp voegenden historiestijl is geschreven, en telkens naar de bronnen verwijst, waaruit het verhandelde geput is, en waaraan het kan getoetst worden; als men opmerkt, dat Schrijvers van geheel tegen elkander inloopende beginselen met dezelfde naauwkeurigheid worden aangehaald, en de waarheidlievende lezer, wien men nergens bijzonder voor of tegen iemand of iets zoekt in te nemen, alzoo zich steeds den weg ziet aangewezen, ja aangemoedigd wordt tot nader vergelijkend onderzoek; wanneer men over dat alles nadenkt, dan zal men zich zeker over de uitgaaf van dit werk verheugen, en het bij andere belangrijke schriften over onze Geschiedenis, vooral bij WAGENAAR en BILDERDIJK, inzonderheid als teregtwijzing voor laatstgenoemdens hartstogtelijke en partijdige beschouwingen, gaarne eene plaats in zijne boekerij inruimen.

Ook de Redevoering ter gedachtenis van den 6 Dec. 1813, met de hier en daar niet ongelukkig geslaagde dichtregelen der Cantate, en de belangrijke aanteekeningen achter het stukje, zijn ons uit de hand des bejaarden, maar altijd werkzamen Professors welkom.

Het werkje van DOUCHEZ, waarvan wij de twee eerste deelen aankondigen, en welks derde deel, van 1795 tot op onzen tijd, nog verschijnen moet, beantwoordt tot dusver zeer goed aan het oogmerk der uitgaaf voor de ontluikende jongelingschap en voor het onderwijs op de middelbare scholen. Voor zoo ver wij het hebben nagegaan, is het naauwkeurig en vrij onpartijdig, ten minste gematigd, geschreven. Niet weinig gemak voor de jeugdige beoefenaars der Fransche taal geeft achter ieder deel een woordenboekje, alleen voor de moeijelijkste woorden en spreekwijzen, door den Amsterdamschen onderwijzer BIGOT er aan toegevoegd.

Reizen in Circassië en eenige naburige Landen, in 1836 *gedaan, door* EDMUND SPENCER, *Esq. Uit het Engelsch beknopt vertaald door* J. OLIVIER, JZN. *Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1839. *In gr. 8vo.* 282 *Bl. f* 2 - 90.

Onder die landen, welke, bij de zich steeds uitbreidende magt van het *Russische* Keizerrijk, tegenwoordig de aandacht grootelijks tot zich trekken, behoort voorzeker ook het op den titel genoemde *Circassië*. Bekend is ook de naijver, waarmede de *Engelschen* de pogingen der genoemde Mogendheid gadeslaan, om haar gebied door de bewoners van de *Caucasische* bergstreek te doen eerbiedigen. Is het deze naijver, welke, bij de onder de *Engelschen* zoo zeer heerschende zucht tot reizen, zeker ook het zijne toebrengt, om *Britsche* reizigers die landstreken vooral in onzen tijd te doen bezoeken, in welken het *Russisch* gebied de *Engelsch-Oostindische* bezittingen hoe langer hoe meer nadert; zoo vloeit hieruit echter voor de wetenschap dit gewin voort, dat zoodanige, tot nog toe weinig bekende landen en volken, hoe langer hoe meer voor de onderzoekingen van den aardrijkskundige toegankelijk worden. Eene reisbeschrijving van deze soort is het, welker vertaling wij thans hebben aan te kondigen. De Schrijver, die zich reeds vroeger door zijne *Schetsen van Duitschland en van de Duitschers* voordeelig bekend gemaakt heeft, scheepte zich, volgens zijn verhaal in dit werk, te *Pesth* in *Hongarije* op eene stoomboot in, en voer den *Donau* af, over de *Zwarte Zee*, voorbij *Konstantinopel*, naar de *Dardanellen*; maakte van daar een uitstapje te land, om de voormalige standplaats van *Troje* te bezigtigen, en voer vervol-

gens weder naar *Konstantinopel* terug. Na eenig verblijf aldaar en het bezigtigen van het merkwaardige van die stad en hare omstreken, begeeft zich de Schrijver met eene *Engelsche* stoomboot naar *Tribizonde* in *Klein Azië*, en van daar op eene *Turksche* brigantijn naar eene haven ten noorden van *Tribizonde*, *Pchad* genaamd, op de *Circassische* kust, waar het *Caucasische* gebergte zich genoegzaam tot aan de *Zwarte Zee* uitstrekt. Door middel van eene *Turksche* aanbeveling gelukte het den Reiziger, om door de, anders omtrent vreemdelingen zeer wantrouwende, bergbewoners gastvrij te worden opgenomen. — Hier eindigt het aaneengeschakeld reisverhaal en vangt de beschrijving aan van *Circassië* en deszelfs bewoners. Niet alleen deze beschrijving, maar ook het verhaal der vaart van den Schrijver over den *Donau*, door en tusschen de landen, aan het *Oostenrijksche*, *Russische* en *Turksche* gebied onderworpen, levert veel wetenswaardigs op. Daar het verhaal van dezen togt en van het verblijf te *Konstantinopel*, en de berigten aangaande het oude *Troje*, bijna de helft van het werk beslaan, ontvangt de lezer hier inderdaad meer, dan op den titel beloofd wordt. Wat *Circassië* zelf betreft, heeft de Vertaler het te regt noodig geoordeeld, vele niet zeer onzijdige beoordeelingen van de maatregelen der *Russische* Mogendheid ten aanzien van dit land weg te laten. De berigten zelve, aangaande de natuurlijke gesteldheid van *Circassië*, de zeden, gewoonten, levenswijze en het karakter der *Circassiërs*, verdienen in allen deele de aandacht der beoefenaars van land- en volkenkunde, als betrekking hebbende tot een volk, hetwelk, ook wegens deszelfs ligchamelijke schoonheid, eenen gevestigden roem heeft verkregen, en deszelfs afzonderlijk volksbestaan zoo lang en met zoo veel kloekmoedige volharding heeft weten te bewaren. Daar, waar onze Reiziger vroegere Aardrijkskundigen, zoo als KLAPROTH, PALLAS en CLARKE, van onnaauwkeurigheid beschuldigt, zet het aan zijne teregtwijzingen niet weinig gezag bij, dat geen *Europeesch* reiziger van den nieuweren tijd, voor zoo veel ons bekend is, zoo goed de gelegenheid gehad heeft, om *Circassië* te leeren kennen, als onze Schrijver; terwijl tevens daar, waar wij niet kunnen vooronderstellen, dat de Heer SPENCER door staats- of volksvooroordeelen verblind is, zijne berigten in allen deele den stempel van waarheidsliefde dragen. Als eene proeve van de wijze, waarop de Schrijver verhaalt, plaatsen wij hier de

volgende beschrijving van *het militaire Cordon*, *hetwelk Oostenrijk getrokken heeft, om zijne provinciën tegen de invallen en strooperijen der Turken te beveiligen.*

„ Dit uitmuntend Cordon strekt zich uit van *Bocca di Cataro*, in *Neder-Dalmatië* aan de *Adriatische* zee, tot aan de *Bukovina* aan de grenzen van *Polen*, en doorloopt de provinciën *Croatië*, *Slavonië*, *Hongarije* en *Zevenbergen*, een afstand uitmakende van vierhonderd-vijf-en-vijftig Duitsche mijlen, bewoond door eene bevolking van bijna twaalfmaal-honderd-duizend zielen, die hunne landerijen, regten en privilegiën, onder de uitdrukkelijke voorwaarde genieten, dat zij ter verdediging van de grenzen de wapenen zullen voeren. Ieder man, van achttien tot vijftig jaren oud, is tot deze krijgsdienst verpligt, en na verloop van dezen tijd verrigten zij gedurende tien jaren de dienst, waartoe gewoonlijk oude krijgslieden gebezigd worden. Elk regiment kiest zijn' eigen' Kolonel, die met zijnen militairen rang het gezag van een burgerlijk opperhoofd vereenigt. Langs de geheele linie is eene reeks van wachthuizen opgerigt, die genoeg nabij elkander staan, om de onderlinge gemeenschap te onderhouden; en zoo er eene rivier tusschen ligt, worden zij op *pontons* gebouwd. De wachthuizen in de bergdistrikten zijn in de rots gehouwen en zeer sterk. Vermits zij doorgaans achter borstweringen verborgen of onder digt lommer verholen liggen, worden zij eene geduchte hinderlaag voor een invallend leger. Achter deze keten zijn de wachthuizen der officieren, van alarmklokken enz. voorzien, waardoor, in geval van dringend gevaar, de geheele bevolking van deze ontzaggelijke grenslinie, in minder dan vier uren tijds, onder de wapenen kan gebragt worden.

„ Dit belangrijke distrikt, hetwelk vóór nog geen twintig jaren, door derwaarts gezondene officieren, als eene soort van ballingplaats werd aangemerkt, is thans zoo aanmerkelijk verbeterd, dat de reiziger, die dit gedeelte van den Oostenrijkschen Staat bezoekt, altijd met vreugde het gebied van het militaire Cordon betreedt. Hij vindt hier niet slechts zeer wél onderhoudene wegen, die vaak met vruchtboomen beplant zijn, maar ook goede herbergen; de steden en dorpen zijn beter gebouwd, en hebben openbare wandelingen voor het volk, hetwelk op zon- en feestdagen, in hunne beste kleederen gedost, bij de vrolijke toonen van viool en zakpijp, zich met dansen verlustigt. Hunne velden zijn hier

ook beter onderhouden, en de kleine schilderachtige hutjes van de boeren, met bloeijende tuinen omringd, hebben het voorkomen van welvaart en vrijheid; want de zware hand van eenen landheer wordt hier evenmin gevoeld, als die van eenen schraapzuchtigen rentmeester, die het volk de vruchten van hunnen arbeid ontrukt.

„ Deze militaire landbewoners leven in een' staat van ware aartsvaderlijke onschuld, èn men ziet niet zelden een geheel geslacht, soms uit zeventig personen bestaande, eendragtig en vriendschappelijk onder een en hetzelfde dak wonende. Somtijds vereenigen familiën, die met elkander vermaagschapt zijn, zich tot eene enkele gemeente, bebouwen gemeenschappelijk den grond, en deelen gelijkelijk de opbrengst van hunnen arbeid. Zij kiezen doorgaans den man, wiens gedrag het voorbeeldigst is, tot hun opperhoofd, en deze is de onherroepelijke scheidsman en regter, ingeval er het een of ander geschil tusschen de leden van het groote huisgezin mogt ontstaan."

Over het geheel komt het ons voor dat de Vertaler zich loffelijk van zijne taak gekweten heeft. *Hunne* voor *hare*, waar van vrouwen gesproken wordt, zoo als: *hunne* moeder, *hunne* gelaatstrekken, *hunne* gelaatskleur, zal de Vertaler zelf ons wel veroorloven als eene uitzondering op dit gunstig oordeel aan te stippen. De afbeelding tegenover den titel, offschoon van geene groote waarde als plaat, is echter voldoende, om de gedaante van een *Circassisch Opperhoofd in uniform* aanschouwelijk te maken.

Plegtige Intrede van Keizer KAREL DEN VIJFDEN, *in Utrecht, in den jare* 1540. *Voornamelijk volgens den Triumphus Caroli V Caesaris, van* CORNELIUS VALERIUS, *door Jhr. Mr.* A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK. *Te Utrecht, bij* L. E. Bosch. 1838. *In gr. 8vo. XII,* 92 *en* 18 *bl. f* 1-:

Na eene Voorrede, die tot algemeene toelichting van het volgende strekt, vindt men hier eerst een levensberigt van CORNELIUS VALERIUS, den dichter van den *Triumphus Caroli V Caesaris*, welk gedicht, vergeleken met de Kronijk van HENRICA VAN ERP en de *Analecta* van MATTHAEUS, niet weinig bouwstof voor den hoofdinhoud van dit werkje geleverd heeft. Die hoofdinhoud behelst, overeen-

komstig den titel van het boeksken, het verhaal der plegtige intrede van KAREL V in *Utrecht*, ten jare 1540. Dit verhaal begint met bl. 1, en eindigt bl. 24. Nu volgen de bijlagen, eerst eene lijst der Regenten van de stad *Utrecht*, sedert 24 Oct. 1539 – 16 Oct. 1540; daarna eenige uittreksels uit de Utrechtsche Staten-Notulen des jaars 1540, tot het hoofdonderwerp betrekkelijk, alsmede uit de Kameraarsrekeningen, waaruit men de kosten van al die feestelijkheden eenigzins kan nagaan. Met bl. 41 beginnen de ophelderende aanteekeningen, doorloopende tot bl. 92. Maar nu treft men aan, met geheel nieuwe paginering, (hetgeen wij minder verkieslijk oordeelen) de beide in de Voorrede aangehaalde Latijnsche gedichten van C. VALERIUS op de intrede van KAREL V te *Utrecht*, in 1540, en op de feestviering der Orde van het Gulden Vlies te *Utrecht*, in 1546. Een *facsimile* der handteekeningen van KAREL V en eenige aanzienlijken en Regenten, tot levering waarvan Jhr. BEELDSNIJDER VAN VOSHOL den Schrijver in staat had gesteld, besluit en versiert het geheel.

Zeker heeft Jhr. ASCH VAN WIJCK eenen verdienstelijken arbeid verrigt; maar het jammert ons, juist om de waarde van het werkje, dat de correctie, voor het weinige Grieksch en het veelvuldige Latijn, niet beter is uitgevallen. De verschooning, daarvoor bij het lijstje der *Errata* gevraagd, zou wel eenige weinige feilen over het hoofd doen zien, maar kan moeijelijk tot verontschuldiging voor zoo veel verstrekken. Behalve een paar notabele fouten in het Grieksch, is, in de mededeeling der Middeleeuwsche stukken in het Latijn, de toenmalige spelling met de naderhand herstelde klassieke gedurig ondereengeward, zoodat men nu eens vinden zal *Praepositus*, straks weder (gelijk men in de Middeleeuwen schreef) *Prepositus*; nu eens *dioecesis*, dan weder *diecesis*. Somwijlen is niet de *a* of de *o* uit de tweeklanken *ae* en *oe* (gelijk behoorde) weggelaten, maar integendeel de nooit onderdrukt wordende *e*. Best zou het zijn, dergelijke stukken mede te deelen gelijk zij waarschijnlijk geschreven zijn, en dus voor *ae* en *oe* altijd de enkele *e* te laten drukken. Eenige feilen in het Hollandsch gaan wij voorbij. Het spreekt van zelf, dat deze literarische aanmerkingen op de wezenlijke waarde van het werkje niets mogen afdingen.

Verzameling van Fransche Woorden, uit de Noordsche Talen afkomstig of door sommigen afgeleid, bijeengebragt door Mr. J. H. HOEUFFT, *Iste Stuk. A—E. Te Breda, bij* Broese en Comp. 1837. *In gr. 8vo.* 160 *Bl. f* 1-60.

Deze *Verzameling* is een nieuw blijk, dat de Heer HOEUFFT in zijnen ouderdom nog steeds werkzaam is, om uit zijnen rijken schat van taalkennis en belezenheid oude en nieuwe dingen voort te brengen. Ref. wil uit het *Voorberigt*, zoo veel mogelijk met 's Mans eigene woorden, kortelijk mededeelen, wat de Schrijver hiermede bedoeld en hoe hij hierin gehandeld heeft. Onder het bewerken van zijne *Taalkundige Aanmerkingen op eenige Oud-Friesche Spreekwoorden* had hij voor eigen gebruik eenige aanteekeningen op het papier gebragt, om met voorbeelden te toonen, dat de Schrijvers der Fransche Etymologische Woordenboeken veelal, uit onkunde van de Noordsche Talen, in de grofste misslagen vervallen zijn. Zes jaren geleden besloot hij, om die aanteekeningen uit te geven, maar werd hierin weder teruggehouden door de uitgave der *Origines Françaises* van nu wijlen POUGENS; doch daar hiervan niet meer dan het eerste Deel verschenen is, heeft hij nu zijn vroeger voornemen weder opgevat en uitgevoerd, daarbij zelfs nog zoo veel mogelijk gebruik makende van een eerst later tot zijne kennis gekomen *Etymologisches Verzeichniss* van STOSCH. — Voorts heeft hij, bij het opgeven van verschillende, zelfs tegenstrijdige afleidingen, niet dan zeer spaarzaam zijn eigen gevoelen geuit, om geen meesterachtig beslissenden toon aan te nemen, en den Lezer zelven het genoegen der keus over te laten. Hoe bescheiden en vriendelijk en jonger lieden ten voorbeelde dit ook zij, had Ref. nogtans wel gewenscht, dat zulk een bevoegd Regter zijn eigen oordeel wat meer uitgedrukt hadde, daar hetzelve, met goede gronden gestaafd zijnde, den taalkenners niet onverschillig kan zijn: evenwel moet men, volgens deszelfs verzoek, wel in het oog houden, dat hij geen eigenlijk gezegd *Etymologicon*, maar alleen eenige bijdragen of bouwstoffen tot hetzelve den beoefenaar der Fransche en Cimbrische taalkunde wilde aanbieden; en hiermede is deze *Verzameling* juist zeer goed gekenmerkt. — Ook heeft de Schrijver hier en daar eenige klaarblijkelijk verkeerde afflei-

dingen in het midden gebragt, doch zulks somtijds gedaan, om de te groote neiging van sommigen tot het, uit de gelijkheid van letters of uitspraak, vormen van afleidingen ten toon te stellen, en somtijds om uit een zoodanig dwaalbegrip aan anderen aanleiding te geven tot het opsporen van de ware herkomst van een woord.

Zulk een *Repertorium* nu van bouwstoffen, die tot de Etymologie van verscheidene verouderde of nog gangbare Fransche woorden in de Noordsche Talen te vinden zijn, is natuurlijk voor geen uittreksel of bijzondere beoordeeling vatbaar. Wat de laatste betreft, zijn Ref., bij het doorloopen, wel verscheidene woorden voorgekomen, bij welke hij zich met de opgegevene afleidingen niet vereenigen kon, of die hij ten minste zeer onzeker vond; ook wel eens de zoodanige, waarop hij het puntdicht, dat men op eene afleiding van MÉNAGE maakte, en dat de Heer HOEUFFT bl. 58 aanhaalt, kon toepassen:

„ *Alfana* vient *d'equus*, sans doute;
„ Mais il faut convenir aussi,
„ Que pour arriver jusqu'ici
„ Il a beaucoup perdu en route."

Doch wilde hij hierover uitweiden, dan zou hij de grenzen van eene hier pasfende recensie verre moeten te buiten gaan; en met het geven van eene sobere proeve van dien aard verkrijgt de taalkennis geen aanwinst. — Eene enkele aanmerking van eenen anderen aard zij het Ref. vergund nog in het midden te brengen. Het is hem namelijk voorgekomen, dat, bij het afleiden van Fransche woorden uit de Noordsche Talen, alleen de naaste afleiding moest in aanmerking genomen, en dat dus zoodanige woorden niet behoefden vermeld te worden, die men, ja, wel eindelijk misschien tot eenen Noordschen oorsprong terugbrengen kan, maar die toch eigenlijk daaruit niet regtstreeks genomen, en eerst door middel van eene andere Taal in het Fransch gekomen zijn. Het is toch overbekend, dat de Latijnsche en Grieksche Talen vele woorden aan het Fransch verschaft hebben, en bij het smeden van nieuwe nog gedurig verschaffen: nu is het, ja, zeer wel mogelijk, dat de stamvormen van sommige dier Latijnsche en Grieksche woorden iets met die van eene of andere Noordsche Taal gemeen hebben; maar daarom kan men

nog niet zeggen, dat die Fransche woorden uit die Noordsche Taal herkomstig zijn. Bij voorbeeld, in de woorden *agriculteur*, *agriculture*, die Ref. op dit oogenblik, bl. 5, voor zich heeft, zij het al eens waar, dat „het laatste gedeelte „komt van den Keltischen wortel *col*, de daad van snijden „beteekenende; en *agriculteur* dus iemand is, die het land, „de aarde doorklieft, doorgraaft;" maar desniettemin zijn die woorden, zoo als zij daar nu in het Fransch zijn, zeker niet uit het Keltisch, maar uit het Latijn, *agri cultor*, *agricultura*; en de opgegevene afleiding zou alleen in overweging kunnen komen, wanneer men over het Latijnsche woord *colere* handelde. Is *cher*, *charité*, klaarblijkelijk het naast van *carus*, (*charus*), *caritas* (*charitas*), *couronne* van *corona*, zoo goed als *trône* van *thronus*, waarom zal men dan den oorsprong in het Noorden gaan zoeken? — Indien deze aanmerking van eenig belang mogt bevonden worden, dan zouden er uit de gegevene *Verzameling* misschien verscheidene woorden kunnen gemist worden; maar in allen gevalle blijft zij een nuttig *Repertorium* van taalgeleerdheid, waarvoor men den Heere HOEUFFT dank verschuldigd is, en welks voortzetting men verlangen mag.

Memorie betrekkelijk de wederregtelijke intrekking van de benoeming van den Ingenieur-Directeur der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, op den 7 Dec. 1838. *Iste Stuk. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1839. *In gr. 8vo.* 43 *Bl. f* :-60.

Schoon dit niets tot de zaak in betwisting doet, moeten wij beginnen met de aanmerking, dat deze Memorie van taalfouten krielt, vooral tegen de geslachten der zelfstandige naamwoorden, en dat ook de stijl alles behalve gekuischt *is*. Wat het onderwerp aangaat, wij hooren hier slechts ééne partij, en weten niet, wat de tegenstanders van den Schrijver hier en daar nog verder zullen antwoorden. Indien echter deze Memorie *geheel* de waarheid en *niets anders* dan de waarheid behelst, *dan* is de Heer BRADE onbillijk en ondankbaar behandeld, en voor zoo veel hij door het aangaan eener dading met Commissarissen der Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij zijn oorspronkelijk regt mogt vertee-

kend en zich in betrekking van gefalarieerd Ambtenaar dier Heeren mogt verplaatst hebben, is dat niet alleen ten gevolge van allerlei lagen en kunstgrepen geweest, maar zelfs heeft men van den tekst dier Acte (*Bijlage C*) een misbruik tegen den Heer BRADE gemaakt, zoo fchandelijk en argligtig als maar immer mogelijk is. Doch de zaak zal in regten behandeld worden, (*) en daarbij moet het blijken, of Commisfarisfen van den IJzeren Spoorweg de grieven tegen hun, zoo het *hier* fchijnt, onregtvaardig gedrag kunnen oplosfen. Voor hunnen goeden naam is het niet genoeg, bij gebrek van bewijs ter andere zijde, (hetwelk mogelijk plaats zal hebben) voor den *Regter* te zegevieren. Hunne goede trouw moet blijken aan het *Publiek*.

(*) Men kent nu reeds den aanvankelijken uitflag van dat Pleidooi, en wel ter gunfte van den Memoriefchrijver; doch weet tevens, dat Heeren Commisfarisfen daartegen in appel gekomen zijn. *Redact.*

De vrije Fries. Mengelingen, uitgegeven door het Provinciaal Friesch Genootfchap, ter beoefening der Friefche Gefchied-, Oudheid- en Taalkunde. Te Leeuwarden, bij G. T. N. Suringar. *Iften Deels Ifte en 2de Stuk.* 1837, 8. *In gr.* 8*vo.* 188 *Bl. f* 1-20.

In een Voorberigt aan den Lezer ontvangt men eerst eenig verflag van den aard en den gang der werkzaamheden van het Provinciaal Friesch Genootfchap in het algemeen, en van het ontftaan dezer voortgezet wordende verzameling van Mengelingen, welke door hetzelve worden uitgegeven, in het bijzonder. Daarna vindt men een vertoog *over eene nederzetting of volkplanting der Friezen in Zwitferland, benevens eenige aanmerkingen over den togt der Friezen naar Rome, door wijlen Mr.* F. BINKES; een ftuk vol belangrijke navorfchingen en gisfingen, waarbij echter zeer veel onzekers natuurlijk is overgebleven. JAN BONGA, een krachtig en ftout historisch gedicht van J. D. ANKRINGA. *Brief van* GOSLIK COLONNA, *Hopman over eene compagnie Franeker burgers, aan den Magiftraat der ftad Franeker.* Deze brief, den 15 Augustus 1672 gefchreven, doet zien, dat de bedoelde compagnie vrij onhandelbaar en weinig vaderlandschgezind was;

doch reeds waren er 120 vrijwilligers van dezelfde kleine ftad uitgetrokken, en dus viel er van de gedwongene ligting weinig uitftekends te verwachten. De brief is medegedeeld door A. TELTING. De Heer HETTEMA geeft eenige toelichting op eene bewering van Mr. H. A. EVERTSZ., dat zeker welbekend Friesch Gefchiedfchrijver SUFFRIDUS PETRUS en niet PETRI (gelijk men gewoon is) zou behooren genoemd te worden. De Heer R. POSTHUMUS tracht eenige Friefche woorden, fpreekwijzen enz. op te helderen. Tot dusver het eerfte Stukje. In het tweede ontmoet men *Herinneringen van Martena-huis te Franeker*, door *Mr.* J. W. DE CRANE; een ftuk, hetwelk in belangrijkheid niet behoeft onder te doen voor dat over der *Friezen* volkplanting in *Zwitferland* door Mr. BINKES, waar het eerfte Stukje mede werd aangevangen, en men vindt bij het medegedeelde nopens het *Martena-huis* natuurlijk meer historifche zekerheid, want men doolt hier niet om in den tijd der dichterlijke volksoverleveringen. Wijders treft men in dat tweede Stuk nog aan: *Gedachten bij het lezen van het Idioticon Frificum, of Woordenboek van bijzonder in Friesland gebruikelijke woorden en fpreekwijzen, door* EV. WASSENBERGH; *van Jhr. Mr.* M. HETTEMA. De Heer HETTEMA, die ook het eerfte Stukje met eene taalkundige *bijdrage* verrijkt had, neemt thans in het tweede vooral, tot opheldering van het Friesch, zijne toevlugt tot het *IJslandsch*, om de geletterden op die minder bekende, maar, volgens des geleerden Commentators gevoelen, met het Friesch zeer naauw verwante taal, oplettend te maken. Eens ongenoemden *Proeve van de taal, zoo als dezelve op het eiland Schiermonnikoog gefproken wordt*, befluit, tot bladvulling, dit tweede Stukje. — Over het geheel befchouwd, levert derhalve de aangekondigde verzameling tot dusver een voldoend bewijs van de werkzaamheid en het nuttige der bemoeijingen van het Friefche Genootfchap, hetwelk zich met de uitgaaf dezer Mengelingen belast heeft, op welker verder vervolg wij alleszins prijs ftellen.

Aardrijkskundig Leesboek tot uitbreiding der kennis van verfchillende Volken op den Aardbol. Tweede verbeterde Druk. IIIde en IVde Aflevering. Te Deventer, bij A. J. van den Sigtenhorst. 1838. *In 8vo.* 209—412 *bl. f* 2-80.

Euthymia, *verzameld door* J. A. BAKKER, J. VAN HARDERWIJK, RZ. *en* G. VAN REYN. *IIde Stuk. Te Rotterdam*, *bij* H. W. van Harderwijk *en* S. van Reijn Snoeck. 1838. *In gr.* 8*vo.* 128 *Bl.* *f* 1 - 40.

Algemeene en bijzondere Technologie, *door Dr.* S. BLEEKRODE. *Vde en VIde Aflevering. Te Groningen*, *bij* P. S. Barghoorn. 1838. *In gr.* 8*vo.* 409—600 *bl.* *Bij Inteek.* *f* 2 - 40.

Als men op den inhoud let, hebben een leesboek over de aardrijkskunde, verhandelingen en losse stukken uit zedekunde en fraaije letteren, en een gestreng wetenschappelijk werk uit het vak van natuur- en werktuigkunde al zeer weinig met elkander gemeen. Wij voegen ze dan ook eeniglijk zamen als vervolgwerken, die slechts eene korte vermelding vorderen en bekomen kunnen.

Het *aardrijkskundig Leesboek* is met deze beide Afleveringen volledig. Wij hebben den zindelijken herdruk met genoegen gelezen, en vereenigen ons ten volle met den lof, vroeger in dit Tijdschrift (*) aan den eersten druk gegeven. De platen zijn goed uitgevoerd, en een gegraveerde titel met vignet, bij de laatste Aflevering gevoegd, beveelt het geheel evenzeer als het cartonnen bandje tot een fraai geschenk, bijzonder tot prijs op de middelbare scholen, aan.

De keurig net gedrukte *Euthymia* gaat op dezelfde uitmuntende wijze voort. De *Opmerkingen over Romans en Romanlectuur* van BAKKER zouden, al bevatte het stukje niets anders, ons vurig doen wenschen, dat het algemeen verspreid wierde, en met bedaard nadenken gelezen door Romanschrijvers, Romanvertalers en Romanlezers. Het onderwerp is in onze dagen eene meer uitvoerige, opzettelijke behandeling overwaardig, waartoe wij den verstandigen, gematigden en smaakvollen Schrijver nog wel durven opwekken. Een fraai onderwerp voor een *Socratisch* gesprek! De *Lof der Dwingelandij* is eene goed volgehoudene *ironie.* Ook het overige heeft waarde. Wij vinden niets, dat zijne plaats niet verdiende; en, schoon in het algemeen alles, wat *Tijdschrift* is, niet door ons kan worden aangekondigd en beoordeeld, maken wij gaarne met het onderhavige (dat ook niet op ge-

(*) 1825. Boekbesch. bl. 874.

regelde tijden, maar nu en dan in het licht komt) eene eervolle uitzondering, omdat het zulk een schoon innerlijk met zulk een bevallig uiterlijk vereenigt.

Dr. BLEEKRODE's *Technologie*, eindelijk, wordt in deze stukken zoo voortgezet, dat daarin de beweegkracht van water en van wind behandeld wordt. Daar aan het laatste gedeelte de platen nog ontbreken, hebben wij het nog slechts kunnen doorloopen. Wij hopen, dat de Schrijver zijnen belangrijken arbeid zonder al te lang verwijl zal voortzetten, schoon de Uitgever den spoed niet maakt, waartoe hij zich bij de inteekening had verbonden. Doch het is hier: *sat cito, si sat bene.* Zoo de verdienstelijke Schrijver het soms niet mogt kennen, maken wij hem opmerkzaam op een werk, getiteld: HARTMANN, *Encyclopaedisches Handbuch des Maschinen- und Fabrikwesens*, uitgegeven te *Darmstadt* bij LESKE. Wij kennen het nog alleen uit Duitsche Recensiën, maar volgens deze zou het zeer belangrijk zijn voor het onderwerp, dat de Heer BLEEKRODE behandelt.

Het bovenstaande zij genoeg tot aanbeveling dezer vervolgstukjes.

De Vrijmetselarij en de Jezuitisch-Hierarchische Propaganda. Geschiedkundige Vergelijking. Door G. FRIEDERICH, *Theol. Doct., Evang. Pred. te St. Catharina, binnen Frankfort aan den Main. Une Société, qui ne travaille qu'à faire germer, fructifier toutes sortes de vertus dans mes Etats, peut toujours compter sur ma protection. C'est la glorieuse tâche de tout bon Souverain, et je ne discontinuerai jamais de la remplir.* FRED. LE GRAND, *sur la Maçonnerie. Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1839. *In gr. 8vo. XVI en* 129 *bl. f* 1-25.

Bij het groot verschil in de heerschende gevoelens over de Vrijmetselarij, is het voor Recensent onmogelijk, een oordeel over het bovenstaand werkje te vellen, hetwelk aan allen zal voldoen. Somtijds hoort men in den kring der beschaafde wereld de bewering, alsof de eeuw der Vrijmetselarij zou zijn vervlogen, alsof zij zichzelve zou hebben overleefd en in de rij der maatschappelijke instellingen overtollig zou zijn geworden; om nu niet te spreken van het eenvoudige ge-

meen, hetwelk de leden van dit Genootſchap houdt voor zoekers naar den ſteen der wijzen. Bij anderen daarentegen is zij het *noli me tangere*, hetwelk men met geene ruwe hand mag aanraken, zonder verontwaardiging en gramſchap te doen uitbarſten, ja eene geestdrift op te wekken, welke de oningewijde in zijne onkunde wel eens gewoon is te vergelijken bij die, welke heerscht in de minneliederen, door den H. FRANCISCUS aan de Maagd MARIA toegezongen. Ons zij het daarom genoeg, zonder zelven partij te kiezen, dit ſtukje aan te kondigen als eene zeer aanprijzende voorſtelling der Vrijmetſelarij, vooral dewijl zij, zoo als de Schrijver beweert, in regtſtreekſchen ſtrijd verkeert tegen de *Jezuitsch-Hierarchiſche Propaganda*, welke hier beſchreven wordt als „ de ultramontaanſche Congregatie, die de menschheid op „ nieuw, in dweepzieken ijver, met den vergiftigen adem „ van Jezuitſche grondſtellingen en handgrepen poogt te ver„ pesten, om haar daardoor in een' bedwelmenden ſluimer te „ doen nederzinken; en dan de bedwelmden in den donkeren „ nacht der Middeleeuwen terug te voeren."

De geſchiedenis der Jezuitenorde, van welke ook hier eene ſchets wordt gegeven, is te zeer bekend en te dikwijls beſchreven, dan dat men in dit kort beſtek omtrent dezelve iets nieuws zou kunnen ontvangen. Het inderdaad belangrijke van dit ſtukje beſtaat voornamelijk daarin, dat hetzelve den lezer bekend maakt met de tegenwoordige woelingen van dit Genootſchap, en met het deel, hetwelk de genoemde *Propaganda* heeft aan ſtaatkundige omwentelingen en pogingen tot omwentelingen. Zijn er voorſtanders van het hier aangevallen Genootſchap, die zich in ſtaat gevoelen, met op waarheid gegronde redenen, het hier beweerde te wederleggen; zij zijn het aan de eer van deze Orde verpligt. Zoo lang echter dit niet volledig ten uitvoer gebragt is, is het onderhavige ſtukje, benevens de geſchriften, die hier worden aangehaald, de opmerkzaamheid van lezers van iederen ſtand, van Overheidsperſonen zoo wel, als van onderdanen, overwaardig. Tot zoo lang zeggen wij met den Schrijver: „ Het „ menschdom moet voor-, niet achterwaarts gaan; de Gods„ dienst van JEZUS, hetgeen zij in hare oorſpronkelijke „ reinheid, overeenkomſtig den zin haars Goddelijken Stich„ ters, was, al verder en verder, en in ſteeds toenemende „ mate, worden: — verkondigſter van *licht* en *liefde!* Dat „ is de wensch van alle braven, waarin zich al het goede,

„ edele en ſchoone oplost. Tot bereiking van dit doel, moe-
„ ten zij, ſtandvastig vereend, een' ſtalen muur, eene heilige
„ keurbende vormen tegen den vergiftigen, verſtand en hart
„ moordenden pestwalm van het *Jezuitisme*, 't welk, werk-
„ zamer dan ooit, ons geſlacht weder in den afgrond van
„ verderf dreigt te ſtorten, waar geen enkele ſtraal van vrij-
„ heid van denken, of redelijke zelfſtandigheid, in het akelig
„ duister van den ſtikdonkeren nacht vermag door te dringen."

Tooneelen uit het Dagelijkſche Leven. Zestal Verhalen van F. H. GREB. *Te Dordrecht, bij* van Houtrijve en Bredius. 1838. *In gr. 8vo. XVI en 205 bl. f* 2-:

De Opdragt van dit boeksken is aan den Heer A. VAN DER HOOP, JR., aan wien de Auteur erkent groote verpligting te hebben, naardien zijn geest door het *génie* van dien Dichter dikwerf werd aangeblazen, en deze hem in zijne letterlievende oefeningen van jongs af heeft voortgeholpen. Dan volgt *Iets, dat ſtrekken kan tot Voorberigt*, waaruit men zien kan, dat deze Verhalen oorſpronkelijk ter vervulling van leesbeurten zijn opgeſteld, dat zulks op aanraden van een' vriend geſchied is, en wat dezen tot die raadgeving bewoog. Aan het ſlot van dit *Iets* vindt men eenige welgemeende raadgevingen aan de Recenſenten, en een heilwensch aan elken toegevenden Lezer.

De titels der Verhalen zijn: *Ouderenſchuld*, *Kinderſchuld*, *Vooroordeel*, *Ligtzinnigheid*, *Teleurſtelling*, *Miskenning*.

Het eerſte levert een waarſchuwend tafereel, ten bewijze, dat de ſchande van de daden der ouders op hunne kinderen overgaat, gelijk hier de dochter van MARIA WELNETS zich verpligt ziet haren teedergeliefden minnaar op te geven, en kort daarna aan de tering wegkwijnt, omdat de moeder des minnaars, bovendien reeds uit adeltrots tegen die echtverbindtenis ingenomen, daarvan niets meer hooren wilde, toen zij vernomen had, dat MARIA zich, ook als vrouw, aan verregaande ongeregeldheden had overgegeven. De laatſte maakt, uit wanhoop, een einde aan haar leven, en de ongelukkige minnaar volgt, na van de paden der losbandigheid, waarop zijne teleurſtelling hem gevoerd had, teruggekeerd te zijn, zijn meisje vroegtijdig in het graf.

Kinderſchuld heeft het vierde Gebod van de Wet der tien

Geboden, niet *der*, maar, zoo als 't zeker gemeend zal zijn, *naar* de Augsburgsche Geloofsbelijdenis, (eigenlijk volgens den *kleinen Catechismus* van LUTHER, Hoofdst. I) tot motto, t. w. *Eert uwen Vader en uwe Moeder*, enz. Een ongelukkig slagtoffer der verleiding van een zedeloos meisje en van haren even ondeugenden broeder wordt hier sprekende ingevoerd, en verhaalt op eene roerende wijze, hoe het veronachtzamen der vermaningen van brave ouders hem van misdaad tot misdaad, van onheil tot onheil gevoerd heeft, zonder dat iets in staat is geweest, de folteringen van zijn geweten tot bedaren te brengen. Het slot dezer geschiedenis is dan ook, dat de ongelukkige, die vrijwillig tot den rang van bedelaar is afgedaald, na eene vlaag van zinsverbijstering, in een gering Zeeuwsch herbergje den geest geeft.

Het derde Verhaal behelst de lotgevallen en bekentenissen van een slagtoffer des vooroordeels van den vader zijner eerste geliefde, die hem hare hand weigerde, omdat de vader des minnaars bankbreukig was geworden. De menschenhater, wiens nagelaten geschrift ons de bijzonderheden deswege mededeelt, heeft, in zijnen wrevel onverschillig en losbandig geworden, zijne vrouw van verdriet doen sterven, en komt, na zijne eerste geliefde als gelukkige vrouw en moeder ontmoet en nog eenigen tijd een afgezonderd leven geleid te hebben, aan de tering om.

De onzalige gevolgen van het ligtzinnig spotten met de Liefde worden in het vierde Verhaal geschilderd. Een jeugdig losbol heeft het hart van een bevallig buurmeisje aan haren minnaar ontroofd; de vroeger ingetogen minnaar vangt een liederlijk leven aan, doet in dronkenschap eene poging tot zelfmoord, wordt nog gered, maar verlaat het Vaderland, zonder dat ooit meer iets van hem vernomen wordt. Het meisje, nu ook door den tweeden minnaar verlaten, komt van droefheid om, en de schuldige begeeft zich met der woon naar elders.

In het stuk, *Teleurstelling* getiteld, beklagen wij eenen ongelukkigen jongeling, die een meisje huwt, dat wel bevallig en onberispelijk, maar niet in staat is zijne gevoelige en fijn gestemde ziel te doorgronden. De derde hoofdpersoon in dit Verhaal is een ander meisje, beter hiertoe in staat, maar voor welke hij meer vriendschap dan liefde meent te gevoelen, waarom hij tot zijne eerste, reeds verlatene geliefde terugkeert. Deze echter, voor de oppervlakkige genie-

tingen der wereld meer dan voor edelèr gewaarwordingen vatbaar, wordt hem, na een tweejarig huwelijk, ontrouw, en de ongelukkige man vindt, vermoedelijk ten gevolge van zelfmoord, te *Scheveningen* in de zee zijn graf.

Het laatste Verhaal heeft tot inleiding een gesprek over de redenen, waarom kunstenaars (kunstbeoefenaars van professie, ware hier welligt gepaster woord geweest) over het algemeen zoo laag staan in de achting hunner medemenschen. Onze Schrijver vindt de hoofdoorzaak daarin, dat de wereld te ongevoelig, te veel aardsch is, om in de kunsten meer dan een vermaak, een tijdverdrijf te beschouwen, daarom ook den kunstenaar niet naar verdienste huldigt, enz. FERDINAND EVERTSON was het slagtoffer eener zoodanige *Miskenning*. Eerst wilde niemand hem in betrekking stellen, omdat hij Dichter was; toen werd hem de hand van een bemind meisje geweigerd, omdat hij, *en desespoir de cause*, Acteur was geworden. Nadat hij uit de brandende woning des vaders de voornaamste bezittingen van dezen geborgen had, en de trouweloosheid des aanstaanden echtgenoots van het meisje was ontmaskerd, zou de zaak zich welligt nog geschikt hebben; maar die ongelukkige tering kwam ook hier tusschenbeiden; de arme JOHANNA daalde in het graf, en FERDINAND, aan zijne eenige liefde getrouw tot in den dood, bleef tot zijn einde toe treuren en tooneelspelen.

„ Gij moogt weder komen verhalen," riepen de vrienden van den Heer GREB, toen zij scheidden, en hij eindigt zijn boek met de woorden: „ Mogt ik ook bij mijne lezers mogen wederkomen!"

Hoezeer wij, omdat het hier oorspronkelijke voortbrengselen geldt, reeds vrij uitvoerig zijn geweest, erkennen wij toch, dat uit de gegevene ruwe omtrekken niet veel over de bewerking valt te oordeelen. Maar den doorgaanden geest zal men er toch genoegzaam uit zien, en opgemerkt hebben, dat de thans zoo menigvuldig voorgeschrevene Roman-ingrediënten, vooral zelfmoord en tering, ook hier rijkelijk zijn aangewend. *Rec.* neemt de vrijheid, den Heere GREB te vragen, of hij zich van zoodanige herhaling van akeligheden, in een zoo beperkt bestek, grooteren invloed belooft, dan van de karakterkundige voorstelling der minder ijselijke, maar toch even beklagelijke gevolgen van onderscheidene ondeugden en dwalingen, gelijk die in het dagelijksche leven voorkomen? Hij vreest, dat vele lezers, die daardoor in zich-

zelve keeren zouden, nu de door hem geſchilderde uitkomſten als te overdreven, te romantisch, zullen aanmerken, en dat daardoor voor ſommigen hunner het goede doel zal verloren gaan, dat de Verhaler zich heeft voorgeſteld.

Eene tweede algemeene aanmerking is, dat de Schrijver, die het toch in zijne keuze had, wien der door hem ingevoerde perſonen hij de zedelesſen wilde doen uitdeelen, en de beſlisſende uitſpraken, bij vriendſchappelijke redetwisten, in den mond leggen, welligt de hem eigene beſcheidenheid meer zou hebben doen uitkomen, wanneer hij daartoe een ander dan bijna altijd zichzelven had gekozen.

Wij zouden te breedvoerig worden, wilden wij al de bijzondere aanmerkingen nederſchrijven, onder de aandachtige lezing dezer Verhalen gemaakt. Elk heeft zijne wijze van zien, en wij laten den Heere GREB de zijne. Alleen hopen wij, om zijnentwille, dat hij niet al te zwart over de miskenning en vooroordeelen denkt, waaraan perſonen van ſmaak en verdienſte onderworpen zijn. Wie zichzelven wrevelig uit den kring wil rukken, waartoe wij hier op Aarde bepaald zijn, zal zeker in dien kring weinig bijval vinden; maar wij gelooven, dat men, met de vereischte menſchenkennis, door anderen bemind en geacht, en voor de Maatſchappij nuttig zijn kan, al beoefent men, zonder daarom datgene te verwaarloozen, waartoe wij tot onderhoud van ons en de onzen verpligt zijn, eenig vak van wetenſchap of kunst. De voorbeelden ontbreken niet.

Dit een en ander verhindert ons niet, de lezing dezer met ſmaak en onderhoudende levendigheid geſchrevene Verhalen aan te prijzen, die allen het loffelijk doel tot bevordering van deugd en goede zeden, tot afmaning van ſchadelijke meeningen en gevaarlijke dwalingen, hebben. De Verhaler kome, zich gegronde aanmerkingen ten nutte makende, bij ons Publiek weder, en helpe, door goede oorſpronkelijke, maar minder akelig afloopende Verhalen of anderſoortige voortbrengſelen, ſchadelijke vreemde lectuur verdringen! Hij blijve de vreugd zijner brave ouderen; toone voortdurend aan zijne tijdgenooten, dat men gevoel en ſmaak kan bezitten, zonder ligtzinnig te zijn; zij bevrijd voor de gevolgen van Vooroordeel en de ſmarten der Teleurſtelling; en, wel verre van miskend te worden, ondervinde hij, dat men, ook onder ons, ware verdienſten weet op prijs te ſchatten en te vergelden!

De Zeeſtraat van 's Hage naar Scheveningen, *door* CONSTANTIJN HUYGENS; *op nieuw uitgegeven*, *naar de hedendaagſche taal en ſpelling gewijzigd en met eenige Aanteekeningen voorzien*, *door Mr.* J. G. LA LAU. *Te 's Gravenhage en Amſterdam*, *bij* de Gebr. van Cleef. 1838. *In kl.* 8*vo. XII*, 71 *bl. f* :-75.

Het is niet te verwonderen, dat de *Korenbloemen* van HUYGENS in onzen leeftijd minder bekend zijn, dan de dichtwerken van VONDEL, HOOFT en vooral CATS. Gezwegen toch van het vele, dat, vooral in zijne *Sneldichten*, te zeer afwijkt van hetgeen wij als welvoegelijk aanmerken, is HUYGENS vooral duisterder, dan zijne tijdgenooten, vooral door de ineengedrongen kortheid, het al te ſpelend vernuft en de jagt op veronderde ſpreekwijzen en woorden, die dikwijls bij hem aangetroffen worden. Jammer echter, dat deze gebreken hem meer ongelezen laten liggen, dan hij verdient. Zijn *Zeeſtraat* onder anderen is een der zinrijkſte gedichten van den zinrijken HUYGENS, maar zoo vol van duistere en vreemde zegswijzen en van ſtroeve regels, dat, buiten opzettelijke beoefenaars onzer oudere Letterkunde, *weinigen* dit Leerdicht hebben gelezen. Het was dus geen ongelukkig denkbeeld van den Heer LA LAU, eene proeve te nemen, „ om zulk eenen Dichter het ouderwetſche kleed uit te trek„ ken, en in eene zoodanige nieuwe kleeding te voorſchijn „ te brengen, dat hij, zonder aanſtoot te lijden, in een fat„ ſoenlijk gezelſchap zou kunnen verſchijnen. Ten dien ein„ de," zoo vervolgt hij, „ hebben wij 't oorſpronkelijke door „ verandering van ſpelling, omzetting van ſtroeve regels, of „ verandering van zulke, die thans te zeer tegen rijm, taal „ of uitdrukking zondigen, voor het lezend publiek bruik„ baar trachten te maken, ons ten regel ſtellende; om in die „ veranderingen zoo ſpaarzaam te zijn, als immer mogelijk „ ſcheen, opdat HUYGENS HUYGENS blijven zou."

In hoeverre de Heer LA LAU in dezen zijnen arbeid geſlaagd zij, moet uit vergelijking van zijne met de oorſpronkelijke uitgave blijken. Ons beſtek laat niet toe, daartoe het geheele Gedicht te doorloopen; dit is ook niet noodig, en het zal genoeg zijn, dat wij b. v. uit het eerſte derde gedeelte eenige plaatſen bijbrengen, die gelukkig verbeterd zijn, met

andere, waar ons die verbetering minder goed toefchijnt. Om plaats te winnen, zullen wij ons daarbij onthouden van alle taal- en letterkundige uitweidingen, waartoe de gelegenheid ons anders alligt zou kunnen verlokken.

Wij zeiden ftraks, dat HUYGENS niet zelden duister wordt door het gebruik van verouderde woorden en fpreekwijzen. Hij doet het ook in dit Gedicht op vele plaatfen. Een paar, door den tegenwoordigen Uitgever zeer goed verbeterde, voorbeelden mogen volftaan.

Het wereldfche beleid van Landen en van Steden
Begaep ik even foo;

fchreef de Dichter. Het is teregt veranderd in *befchouw.*

Ded' ick het ijverigh, en met de felve trouw,
Die 'ck noch het Vaderland, als 't fijn most, *leesten* fouw.

Leesten, 't Hoogduitsch *leisten*, *præstare*, zegt KILIAAN, en na hem woordelijk BILDERDIJK in zijne aant. te d. pl. Het is jammer, dat die geleerde man zijne aanteekeningen op HUYGENS meer, dan die op HOOFT, heeft ontfierd met de ellendigfte uitvallen. Slechts ééne proeve. Op het woord *oortjens* (*Zeeftraat*, bladz. 17 zijner uitg.) teekent hij aan: „ Men mag hier wel aanmerken, dat *een oortjen* twee duiten „ (een vierde van een ftuiver) was: want onze kleinkinderen „ zullen 't zekerlijk niet meer weten, na de invoering van „ 't verftand - verftompend decimaal ftelfel in *munt*," enz.!! Men zou bijna vragen, hoe het *verftand-verftompend* ftelfel heette, waarin de fchrijver van zulke vreemde invallen en uitvallen opgevoed was? Maar wij moeten niet afwijken. LALAU veranderde den regel aldus:

Waarmeê 'k den Lande nog, als 't zijn moest, dienen zou.

Dienen regeert echter den derden naamval niet, waarin *den Lande* ftaat.

HUYGENS fchreef:

Terwijl ick 't feggen gae, en dien flagh van gedachten
Of wel, of qualick, foeck in andere te *fmachten.*

d. i. *fmakelijk maken*, een verkeerd en geheel ongewoon ge-

bruik van dit woord. De verandering in deze uitgave is dus eene goede verbetering:

Terwijl ik 't zeggen ga, en wat ik van die zaken,
Of wel, of kwalijk ook, zoek smakelijk te maken,

Hard is de uitdrukking:

Ick sie geen sterren lichten,
Die 't voor die van eertijds niet toe en stae te zwichten,

maar verbeterd in:

Die het niet passen zou voor vroegeren te zwichten.

En, als ick wegh sou zijn, een vroom mann' mogelijck
Van herten seggen sou: Die brodder had gelijck,

is ook zoo vloeijend niet, als:

En als ik weg zou zijn, een wijs man, die het las,
Van harte zeggen zou, dat het geen dwaasheid was. (*)

In de regels:

Daar viel geen houden aen: als 't hert van onderen
Aen 't blixemen geraeckt, will 't boven donderen.

wordt, om niet te spreken van het duistere der geheele uitdrukking, *onderen* en *donderen* als *staand* rijm gebruikt, hetgeen verkeerd is. Het is daarom, met behoud van den zin, schoon in een ander beeld, zeer goed veranderd:

Daar viel geen houden aan: als 't hart van onder blaakt,
Dan slaat de vlam ligt uit, de tong wordt welbespraakt.

Doch wij zijn aan de waarheid verpligt te zeggen, dat dit zuiveren van de *dictie* het *poëtische* wel eens benadeelt.

Maar 't pleiten ging niet aan: men leende mij geene ooren,
Schoon d' overtuigingskracht der rede zich liet hooren.

moge netter zijn, maar is ook *prozaïscher*, dan het oude:

(*) In deze en de vorige aanhaling valt, verkeerdelijk, de klemtoon op *het*.

Daer 't finnelickst geweld van Reden in kon boren.

En wipte, zegt HUYGENS:

En wipte menighmaal ter flincker en ter rechter,
Eer hij, fijn eigen Rol, fijn eigen *fcherpe Rechter*,
Het vonnis vellen dorst.

Het was misfchien om regter (*dexter*) niet op regter (*judex*) te laten rijmen, dat LA LAU fchreef:

Zijn eigen *zaakbeflechter*.

HUYGENS bedoeling is min of meer duister. Heeft hij met *fcherpe Rechter* bedoeld *onverbiddelijke regter* of *fcherpregter?* In het laatfte geval zou zijn tijdgenoot VONDEL de *diaerefis* hebben gebruikt en gefchreven *fcherrepregter.*

Alle verandering is geene verbetering. Dit fpreekwoord vindt hier en daar ook in dit werkje zijne toepasfing. Op dit punt kunnen wij kort zijn.

HUYGENS fchreef:

En 't queeckfel heeft fich felfs gequeten, foo het *most*,
En manlick uytgevoert hetgeen ick wel *begost.*

Naar den *zin* behoorde het te zijn *moest* en *begon*; doch de Heer LA LAU heeft de bedoeling niet juist uitgedrukt, aan het rijm een offer brengende, toen hij fchreef: *zoo het* KON en *begon.* Zoo rijmt ook bij HUYGENS *hert* (*cor*) op *werdt.* De Uitgever heeft de *woorden* behouden, maar een ongebruikelijk rijm gegeven in *hart* op *wordt* (bladz. 6) en *worden* op *harden* (bladz. 11, in plaats van *werden* op *harden.*)

Waar de Dichter zegt, dat alles zijn' beftemden tijd heeft, en men dien flechts dient te weten, zegt hij:

De kind'ren weten tijd van knickeren en koten,
En, fonder Almanack, en is 't haer noyt ontfchoten
Wanneer 't goed knickeren, wanneer 't goed koten wordt;
Soolangh fchiet alle kracht van redenen te kort.

Deze regels verdienden niet te worden overgeflagen. Het is eene vernuftige aanwending van eene dagelijkfche opmerking.

Eene korte levensbefchrijving van HUYGENS, het verflag van deszelfs reis naar *Oranje*, met iets over dat Prinsdom,

benevens het ontwerp van den ſtraatweg zelven, maken geen ongeſchikt toevoegſel uit tot het net gedrukte boekje. De aanteekeningen zijn zeer weinige. Het ware te wenſchen, dat het aangewende middel mogt medewerken, om den luſt tot beoefening der ſchriften van CONSTANTER, gelijk hij zich noemde, te verlevendigen. WESTERBAEN's *Ockenburg* ware voor dergelijke behandeling, waarbij veel moest worden uitgelaten, ook niet ongeſchikt.

Dichterlijke Mengelingen van P. J. V. DUSSEAU. *Te Winſchoten, bij* J. Huiſingh. 1838. *In kl.* 8*vo.* *VIII en* 96 *bl.* *f* 1-20.

Een nieuw bundeltje bij den grooten ſtapel van de zoodanigen, die beter ongedrukt bleven, omdat zij zich door niets onderſcheiden. Heerscht er dan in deze *Dichterlijke Mengelingen* geen goede, godsdienſtige geest? O ja; maar hij zal door het gebrekkige der ſtukken weinig indruk maken. Is maat en rijm niet in orde? O ja; maar maat en rijm maken geen gedicht. Het verwonderde Rec. op den omſlag van dit boekje te zien, dat de Heer DUSSEAU Predikant en dus een geſtudeerd man is. Van den zoodanigen toch verwacht men met regt meer, dan van den ongeſtudeerde. Hij kent de heerlijke voorbeelden der Ouden; zijn ſmaak is door ſtudie, door lectuur, door omgang ontwikkeld, en hij moest te kieskeurig zijn, om eigene gebrekkige produkten in het licht te zenden. Misſchien zegt de Heer DUSSEAU, dat hij dat gebrekkige niet heeft ontkend in zijne Voorrede; dat is *zoo*, maar die erkentenis beteekent niet veel, zoo lang zij niet van de uitgave terughoudt. Vraagt men, wat Rec. dan op deze ſtukken heeft aan te merken, het is dit: zij zijn in inhoud en gedachten alledaagsch en weinig dichterlijk, in uitdrukking gebrekkig. Ziet eens b. v. een couplet uit het vers: *de Orkaan*:

Paleizen, op wier hooge tinnen
Het oog bewondrend ſtaart,
Ontroeren ook de trotſche zinnen
Van 't godendom der aard'.
De hut en ſtulp, met rieten daken,
Doen 't landvolk bange zuchten ſlaken,

En vorst en onderdaan buigt zich eerbiedig neêr
Voor de onbegrensde magt van aller schepslen Heer.
Het leven is hun beiden heilig,
Maar riet en marmer even veilig.

Wie zal uit de zes eerste regels, wanneer hij niet uit het verband ziet, dat de Dichter zoo iets heeft willen zeggen, begrijpen, dat de orkaan het paleis zoo min, als de hut spaart? Wat beteekent het, dat *het leven hun beiden heilig is?* Eene dergelijke proeve, en wij vinden ze op iedere bladzijde, is voldoende, om te doen zien, dat de Heer DUSSEAU de gave niet bezit, om zijne gedachten klaar en duidelijk in maat en rijm uit te drukken. Hij houde zich liever aan het proza.

Het best zijn nog de vertalingen; maar ook deze kunnen niet wedijveren met de overbrengingen, die wij, van sommigen der stukjes, van TOLLENS of ook van TEN BRUGGENCATE bezitten. Rec. gelooft dus, dat de Heer DUSSEAU zijnen tijd nuttiger kan besteden, dan met verzen te maken.

Mijne belofte. Gedichten door G. G. VAN MEURS. *Te 's Gravenhage, bij* K. Fuhri. 1838. *In gr. 8vo. 78 Bl. f* 1-:

De menschen doen somtijds vreemde beloften, die veel liever ongedaan of althans onvervuld moesten blijven. Daaronder behoort ongetwijfeld ook de *belofte*, volgens welke de Heer VAN MEURS dit bundeltje in de wereld zendt. Het schijnt uit eene toespraak aan zijne kinderen te blijken; dat hij aan zijne eerste vrouw de uitgave heeft beloofd. Dat eene gade eene toegevende beoordeelaarster van het werk eens geliefden echtgenoots was, laat zich begrijpen; maar indien zij de dichtstukken van haren man als ware poëzij heeft beschouwd, dan had zij, bij al hare deugden, weinig begrip, wat er tot een goed vers behoort. Was haar doel, deze rijmen, waarin overigens een goede geest heerscht, als eene gedachtenis voor hare kinderen te bestemmen, dit doel ware of door overschrijven of des noods door drukken zonder uitgave te bereiken geweest. Voor het publiek moet men beter beslagen ten ijs komen, en met alle welwillendheid kan men van deze stukken niets anders zeggen, dan dat zij

goed gemeend zijn, maar volstrekt geene poëtische waarde hebben, en dat het veel beter ware, indien de Heer VAN MEURS ze te huis had gehouden. Men behoeft het eerste stuk, *de arme Weduwe met hare Kinderen*, slechts te lezen, om daarvan overtuigd te zijn. Rec. zal er hier en daar een' regel uit mededeelen, om zijn gevoelen te staven. Men bemerkt terstond, dat de Dichter, door rijm en maat gebonden, zich niet naar eisch weet uit te drukken, als hij, ter beschrijving van den hongersnood, verhaalt:

Ach, ach, één bete slechts staat daar *voor 't troostloos harte!*

of als hij de koude aldus schildert:

De snerpende koude doet 't water verstijven,
Doen hen zoo veel mooglijk in 't hutje *verblijven*,
Van wege de buldrende en barre natuur.

Als later de zoon der weduwe, als een arme grijsaard verkleed, verschijnt, dan wordt datgene, wat aandoenlijk moet heeten, eigenlijk lachverwekkende, b. v.:

Vierentwintig donkre uren
Moest ik in de kou verduren
Zonder ééne bete brood, —
Sprak de grijsaard — o mijn vrinden,
Moest ik hier deez hut nu vinden,
Om te zien uw grooten nood?

Neen, ik kan en mag niet eten
Hier, waar de armoe is gezeten,
Neen, ik ga weer verder voort.
Ach, sprak toen de weduw, eerwaardige oude,
Wat ik u mag bidden, blijf hier met deez koude,
Bewoon met ons hier dit verschrikkelijk oord!

Een uitlokkend voorstel! Nog aandoenlijker is het oogenblik der herkenning:

Daar staat hij, rijk gekleed, als in een vorst herschapen,
En roerend staan zij hem al weenend aan te gapen!!!

De Heer VAN MEURS doe in het vervolg niet weder zulke onbezonnene *beloften!* — Het vignet is even treffend als de poëzij.

Bijdrage ter vereering der nagedachtenis van ROELAND VAN WIJK, JACOBUS ZOON, *in leven Phil. Theoret. Mag. Litt. Hum. Doctor en Rector der Latijnsche Scholen te Kampen, door* G. H. HEIN, P. H. GALLÉ, D. H. P. ABBING, A. L. LESTURGEON *en* W. S. DE ROOY. *Te Zwartsluis, bij* R. van Wijk, Anthz. 1839. VIII en 81 bl. *f* :-75.

Onder de vele verliezen, die, vooral in den laatsten tijd, de geleerde en letterkundige wereld door den dood van verdienstelijke mannen in verschillende vakken ondervonden heeft, behoort ook voorzeker het verlies, hetwelk de Latijnsche Scholen te *Kampen* trof, door het afsterven van haren achtingwaardigen Rector R. VAN WIJK, JZ. De werkzame man werd in den bloei zijner jaren aan zijne gade, een achttal kinderen, en dierbare betrekkingen ontrukt! De nagedachtenis van dien waardigen onderwijzer en opvoeder der jeugd openlijk te vereeren kon dan wel niet anders of moest aan allen, die hem gekend hadden, hoogst-welgevallig zijn. Dit geschiedde in de te *Kampen* gevestigde Afdeeling der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, op den 19 December des vorigen jaars, bij welke gelegenheid de Heer HEIN, Predikant aldaar, doeltreffend over de verdiensten van den afgestorvene sprak, en VAN WIJK schetste 1.) *in zijne vorming voor het wetenschappelijke*, 2.) *in zijnen openbaren werkkring*, 3.) *in zijne betrekking, waarin hij tot deze Afdeeling der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen heeft gestaan.*

Schoon wij hier geen eigenlijke levensbeschrijvende lof- of lijkrede aantreffen, is echter de behandeling zeer gepast, en zijn de punten goed uiteengezet; in welke al dat belangrijke omtrent VAN WIJK wordt voorgedragen, dat zijnen vrienden en vereerders niet anders dan welkom kan geweest zijn. Het stuk bevat vele noemenswaardige aanteekeningen, die de blijken leveren dat VAN WIJK den naam van Geleerde in zijn vak ten volle verdiende. Geheel uit het hart is de aanspraak van D°. HEIN bij het graf van VAN WIJK: vertroostend en opbeurend voor de bedroefde betrekkingen. Ook de Heer GALLÉ heeft een' laatsten groet bij het graf zijns vriends uitgesproken, welke regelen den echten toon en de uitdrukking des deelnemenden gevoels kennen doen. Eenige verzen,

van vrienden van den afgestorvene, worden mede in dit bundeltje, als blijken hunner hoogachting en hulde, aangetroffen. Van de dichterlijke waarde spreken wij niet; wij vereeren het doel: het gedicht van den Heer GALLÉ verdient eervolle onderscheiding. Wie coupletten vervaardigt als het volgende en dergelijken weet de lier wel te hanteren:

Wien zou 't niet bang zijn in de ziel,
Als hier geen hooger lichtstraal viel,
In 't donker van den nacht der graven?
De spotter sust; — de wijsgeer bloost; —
De rede zwijgt; — de Bijbel troost:
U toeft het zaligst loon der braven! —

Dat loon zij het deel van VAN WIJK en van allen, die het goede ter bevordering van waarheid, deugd, kennis en verlichting, in hunnen werkkring voorstaan!

Het aanzienlijk getal Inteekenaren, of het verder ruime debiet, moge vooral bijdragen tot het doel waartoe het werkje, bijzonder voor de naaste betrekkingen van den overledene, werd uitgegeven; die wij met den Eerw. HEIN toeroepen: „dit zij uwer aller troost — de Afgestorvene heeft wel kort, doch tevens lang en niet te vergeefs geleefd!"

Op de spelling ware hier en daar wel wat aan te merken, dan wij zien uit het Voorberigt: „afwijkingen van de algemeen aangenomene heeft men aan de vrije keuze der Opstellers overgelaten, zonder daarin iets te veranderen." Eenheid is echter altijd verkiesselijker.

Gedichten van B. PH. DE KANTER. *'s Gravenhage, bij* W. P. van Stockum. 1838. *In kl. 8vo. VI en* 96 *bl.* *f* 1-25.

Ziet daar, lezers, een bevallig gedrukt bundeltje Gedichten, waaraan geen billijk beoordeelaar gloed en warmte, vloeijendheid en sierlijkheid zal ontzeggen. De Heer DE KANTER toont in de meeste zijner stukjes, dat hij inderdaad een gevoelig Dichter is. Het is meestal niet de verhevenheid der onderwerpen of gedachten, maar de gevoelige, warme, hartelijke toon, die deze stukken met welgevallen doet lezen. De Dichter heeft naauwe verwantschap met HÖLTY in *Duitschland* en met BELLAMY bij ons. Intusschen kan Rec. zich volstrekt niet vereenigen met het invoe-

ren van de oude *Latijnsche* en *Griekſche* voetmaten in onze poëzij. De meeste proeven mislukken; en reeds dit, dat geene proeve ook, hoe verdienſtelijk, *algemeenen* opgang maakte, is een bewijs, dat de zaak niet bij ons te huis behoort. Er is te veel over dat punt van weerszijden geſchreven, om daarover hier op nieuw te ſpreken. De Heer DE KANTER zou door onze redenen niet worden overtuigd, evenmin als zijne gedichten ons zijn gevoelen kunnen doen omhelzen. Maar de indruk, dien de lezing zijner verzen, in der Ouden voetmaten opgeſteld, op Rec. maakte, was telkens deze; Hoe jammer, dat de Dichter, die, blijkens andere ſtukken in dezen bundel, onze gewone rijmende *metra* zeer goed weet te bezigen, ook hier niet liever dien eenvoudiger toon heeft aangeſlagen! Er is en blijft in het andere iets ſtijfs en gedwongens, iets onnatuurlijks, dat onaangenaam aandoet.

Ondanks deze aanmerking, beveelt Rec. de lezing van dit bundeltje elken beminnaar van lieve, gevoelige poëzij ten ſterkſte aan. De uitvoering is zeer net.

Aan de Bruid van den Erfprins. Te Haarlem, bij Erven F. Bohn. 1839. *In gr. 8vo. 4 bl. f* :-15.

Dit dichtſtukje is onderteekend NICOLAAS BEETS; maar men zou haast denken, dat de een of ander den Dichter eene kool heeft geſtoofd, en diens naam heeft geſtolen, om zijner rijmelarij opgang te doen vinden. Zoo verre is het beneden de bekende dichterlijke talenten van den Heer BEETS. Indien dat het geval ware, verdiende het wel bekend te worden. Moeijelijk laat het zich toch vooronderſtellen, dat de Dichter van JOSE, KUSER en GUY DE VLAMING een ſtukje van zes coupletten zou willen uitgeven, dat letterlijk niets beteekent en grootendeels plat proza is. Moeten het misſchien poëtiſche wendingen heeten, wanneer, tegen alle regels onzer taal, twee coupletten met de onbevalligſte en ſtootendſte conſtructiën beginnen?

Ons Haagſche Hof zich fier betoont
Op al den luister, die het kroont.

en:

De Burgerij naar 't zoet gelaat,
Met liefde en eerbied, de oogen ſlaat.

Is het welligt eene dichterlijke omfchrijving van het eenvoudige denkbeeld, dat de Bruid weldra met haren Bruidegom in het Vaderland komen zou, wanneer gezegd wordt:

> Dat *zij* de princelijke voeten
> Haast zetten *zou* op Hollands grond.

Ook het vierde couplet is treffend. Daarin wordt gezegd, dat de moeders de kleine kinderen van den grond zullen tillen, om hun de Bruid te doen zien, en hun zeggen zullen,

> — — — fchoon 't hun wonder fchijn,
> Dat wij onze Erfprincesse groeten,
> Die eens hun Koningin zal zijn.

Het is te hopen, dat voor die kleine kinderen de krachtige tegenftelling niet moge verloren gaan van *onze Erfprincesse* en *hun Koningin*. Het fraaist van allen intusfchen, gezwegen van den echt-Hollandfchen Leeuw, die „ *hoflijk* haar *te voet valt*," is het flot:

> En Hollands juichtoon ftijgt ten hoogen:
> O Koningskind, en Vorstenbruid!

Kijk, dat zijn nog woorden van kracht en beteekenis!!! De Vervaardiger heeft zeker geen zeer hoogen dunk van den dichterlijken fmaak van het jonge paar, dat hij het zulke rijmen durft aanbieden.

Een dag in het Kamp bij Rijen, 1831, *in luimig rijm befchreven door* J. OVERBEEK, JR., *Schutter bij de 1ste Komp. van het 1ste Batt. der 2de Afd. mobiele Noord-Hollandsche Schutterij.* (*Uitgegeven ten voordeele van het fonds tot onderfteuning van de gewapende dienst.*) *Te Amfterdam*, *bij* J. D. Sijbrandi. 1839. *In gr.* 8*vo.* 40 *bl.* *f* :-55.

Een ftukje, dat geene aanfpraak maakt op poëtifche waarde, maar getrouwelijk befchrijft, wat er al zoo in het kamp gebeurt. Het komt wat laat; maar er zijn welligt nog Schutters genoeg, die zich het vroeger ondervondene nog eens willen herinneren en dit kleine ftukje koopen. Wij hopen het, om het weldadige doel der uitgave. Wie fmaak vindt in ftukjes gelijk het bekende *Familiaar Souper*, *de Trekfchuit* enz., zal welligt hier evenzeer zijnen fmaak voldaan vinden.

BOEKBESCHOUWING.

Het wezen des waren Christendoms, of JOHANNES *eerste Brief verklaard en ontwikkeld. Met een kort uitlegkundig Aanhangsel. Een Huisboek voor beschaafde Bijbelvrienden. Vrij naar het Hoogduitsch van* K. RICKLI, *door* L. C. MEIJER, *Predikant bij de Hervormden te Houtenisse. Met een Voorberigt van* D. T. HUËT, *Predikant bij de Walsche Gemeente te Rotterdam. Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendriksen. 1838. *In gr. 8vo. XXIV en* 533 *bl. f* 5-:

Een werk, dat met een aanprijzend *Voorberigt* van den bekwamen en Christelijk-liberalen *Rotterdamschen* Kerkleeraar HUËT in het licht verschijnt, laat zich met een gunstig vooroordeel in de hand nemen, en hierin is de steller van het volgende verslag niet teleurgesteld, maar wil, om het zeer goede, dat hij er in vond, hetgene, dat er hem minder in beviel, gaarne ter zijde zetten. Om den aard, het oogmerk en den inhoud van hetzelve te leeren kennen, meent hij het beste te zijn, den inhoud van het gemelde Voorberigt hoofdzakelijk mede te deelen, en er eene of andere aanmerking tusschen te vlechten.

Te *Lucern* werd tot in 1826 geen Evangelisch-Hervormde Gemeente geduld: ten voordeele van die, welke toen aldaar gesticht werd, gaf haar Predikant RICKLI, tien jaren geleden, eenen bundel Leerredenen of Bijbeloefeningen uit, ter verklaring van den eersten Brief van JOANNES. Dit werk werd in *Duitschland* met de meeste goedkeuring, ook van bevoegde beoordeelaars, onder anderen van LÜCKE in zijne *Theol. Stud. und Krit.*, ontvangen. Hierdoor ontstond bij den Heer MEIJER, Predikant te *Houtenisse*, in *Zeeland*, het

verlangen, om dit werk te vertalen: hij nam hiertoe den raad in van den Heer HUËT, offchoon hem onbekend; deze moedigde hem hiertoe aan, en fchreef er op deszelfs verzoek een Voorberigt voor. — Het werk zelf is door den Vertaler veelzins van gedaante veranderd. Wat vborafging en flechts van plaatfelijk belang was, is weggelaten. De algemeene aanmerkingen over den eerften Brief van JOANNES vindt men voor het wezenlijke in eene Inleiding van den Heer MEIJER. Weggelaten is ook de vertaling van den geheelen Brief; maar boven elke der 25 hier voorkomende ftukken is die van dat gedeelte des Briefs geplaatst, dat daarin behandeld wordt. — (Den achter het Voorberigt volgenden inhoud van den *Joanneïschen* Brief, zoo als RICKLI zich dien in zamenhang voorftelt, wil Ref. hier althans in deszelfs hoofddeelen kortelijk opgeven: *Inleiding*. De zekerheid, reinheid en het doel der *Apostolifche* verkondiging H. I: 1—4. *Eerfte Deel*. De grondwaarheden des Christendoms. I: 5—II. II. *a*. Wezen der ware gemeenfchap met God. I: 5—7. *b*. Mogelijkheid derzelve, in weerwil van onze zondigheid. I: 8—*II*. 2. *c*. Hare werkelijkheid door het bewaren van Gods geboden. II: 3—11. *Tweede Deel*. Vermaningen, op de voorgeftelde waarheden gegrond. II: 12—III: 22. *a*. Den Vader lief te hebben. II: 15—17. *b*. Het geloof in den Zoon getrouw te blijven. II: 18—27. *c*. De regtvaardigheid te betrachten, en alle zonde te vlieden. *II*: 28 —III: 22. *Derde Deel*. Het geloof in JEZUS CHRISTUS en de broederlijke liefde, als de beide grondzuilen des Christendoms. III: 23—V: 12. *a*. Overzigt hiervan. Geloof en liefde de hoofdfom van geheel het Christendom. III: 23, 24. *a*. Geloof en liefde, de grondflagen onzer gemeenfchap met God. IV; 1—13. *b*. Geloof en liefde, op de zekerfte Goddelijke getuigenisfen rustende. IV: 14—V: 12. Befluit. De vrijmoedigheid van den Christen voor God, en haar vaste grond. V: 13—21.)

De homiletifche vorm van het oorfpronkelijke werk is aanmerkelijk gewijzigd, en van hier menige verandering,

uitbreiding en inkorting. (Naar Ref. oordeel is echter die vorm nog maar al te zigtbaar: na eene doorloopende ophelderende of paraphraserende verklaring volgt doorgaans datgene, wat men in eene Leerrede de toepassing noemt; en men gevoelt het zeer duidelijk, dat *Hoorders* in *Lezers* veranderd is: dit tweeslachtige wil Ref. het minst bevallen.) Daarentegen zijn de hoofd- en onderdeelen des Briefs, ook in de opschriften, duidelijker voor oogen gesteld dan in het oorspronkelijke. Voor het overige is gewijzigd, wat geheel plaatselijk, of min verstaanbaar, of voor misverstand vatbaar was; want de Vertaler wilde het werk tot een Christelijk, niet alleen stichtelijk, maar ook waarlijk leerzaam Huisboek, en tevens tot eene welkome bijdrage voor eigenlijke Geleerden maken, opdat alzoo dit Apostolische geschrift, als het eigenlijke en te allen tijde bruikbare wezen des Christendoms voorstellende, door dezen arbeid in gewigt en waardij voor den Christen mogte winnen. — Met dit gevoelen van den Heer MEIJER stemt de Heer HUËT *over het geheel* („ieder heeft toch," zegt hij te regt, „zijne eigene wijze van zien, zeggen en schrijven") overeen, (en zoo ook Ref.): hij heeft uit dit werk „RICKLI leeren kennen als eenen opregten vereerder, „van het Christendom, eenen schranderen Schriftver„klaarder, en eenen helderdenkenden en bezadigden God„geleerde," wiens boek „zich aanprijst door eene goede „echt Christelijke stemming," ook door „zeer vernuf„tige verklaringen van duistere plaatsen, en de wijze, „waarop hij den Brief opvat en den zamenhang toe„licht." Ten aanzien van dit laatste zullen sommigen de bedenking hebben, ook door LÜCKE geopperd, ofschoon niet zwaar gedrukt, of RICKLI zich dit verband niet wel eens te kunstig voorstelt. (In deze bedenking deelt ook Ref. eenigzins: in eenen brief aan gemeenzame vrienden, of waarin veel gevoel heerscht, schrijft men niet naar zulk een ordelijk afgemeten plan: men behoeft daarom nog niet zonder doel, zonder orde, zonder eenigen zamenhang in het wilde daarheen te schrij-

ven; maar men komt ligtelijk tot uitweidingen of herhalingen, en dikwijls door de fijnste punten of draden van aanraking, door ééne enkele gedachte, door één enkel woord van het eene op het andere; en zoo omtrent dunkt het Ref. ook in dezen Brief, waar men het den ouden JOANNES kan aanzien, dat zijn hart van de groote zaak des geloofs en der liefde, of, om met den Heer MEIJER te spreken, van het ware wezen des Christendoms vol is.) In een *Aanhangsel*, „ alleen voor Geleerden bestemd, en dat elk ander Lezer zonder schade „ ongelezen zal kunnen laten," heeft de Schrijver de wetenschappelijke gronden, waarop zijne verklaring en indeeling des Briefs rusten, nader aangewezen; en de Vertaler heeft dit met eenige aanteekeningen verrijkt. (De aard van dit Tijdschrift, en de ruimte, die hierin genomen kan worden, laten Ref. niet toe, zich met eene opzettelijke beoordeeling van dit *Aanhangsel* bezig te houden: der overweging van deskundigen beveelt hij het wel aan, en erkent gaarne het vernuft des Schrijvers, om zijne wijze van opvatting van orde en zamenhang in dezen Brief te verdedigen, maar kan tevens niet ontveinzen, dat zij hem dikwijls te kunstig en te gedrongen voorkomt. — Volkomen vrede daarentegen heeft Ref. met een ander hierop volgend bijvoegsel over de bekende plaats, H. V: 7, 8, welker belangrijke geschiedenis in de nieuwere kerkelijke vertalingen door den Schrijver, die de bewuste woorden: ἐν τῷ οὐρανῷ — ἐν τῇ γῇ, met het volkomenste regt als onecht verwerpt en uit zijne vertaling uitlaat, gegeven wordt, en waarbij de Vertaler doelmatig laat voorafgaan, wat LÜCKE, in zijn *Commentar über die Schriften des Evang. Johannes*, aangaande het ontstaan dier hoogstverwerpelijke lezing bijgebragt heeft. — Deze Brief van JOANNES, merkt HUËT, zich hierin bij RICKLI en MEIJER voegende, verder aan, handhaaft de oorspronkelijke Christelijke leer tegen onchristelijke leeringen van dien tijd, met name tegen de *Gnostieken:* (Ref. twijfelt, of de *Gnostieken* hier nog niet wat te vroeg gezocht zijn; maar hij kan hierover te dezer plaatse niet uitweiden,

en er ligt daarenboven over sommige antichristische gevoelens, waartegen de eerste Christengemeente op verschillende plaatsen te strijden had, eene duisterheid, die welligt nooit geheel opgehelderd zal worden) al vinden die oude dwalingen nu geene voorstanders meer, ook in onze dagen nogtans blijft dit Apostolisch geschrift voor het wezen des Christendoms belangrijk, want ook nu nog stelt men daarvoor wel eens of willekeurige verdraaijingen, of diepzinnige bespiegelingen, of duistere en der zedelijkheid en der liefde schadelijke leerstelsels, of vruchten van dweeperij en geestdrijverij in de plaats. Hiertoe kan dit *Joanneïsche* geschrift nog dienen, om den Christenen te herinneren, dat zij steeds terugkeeren tot JEZUS CHRISTUS, tot de ontwijfelbare daadzaken, door zijne eerste leerlingen gehoord, gezien en verkondigd, „tot het eenvoudige geloof in Hem, waardoor „wij gemeenschap hebben met God en met elkander, „en gereinigd, geheiligd, als kinderen Gods en navol„gers van CHRISTUS, gezind zijn en handelen; „want, hoezeer onze Christelijke kennis volmaakbaar „is en trapswijze volkomener kan worden, de geest des „Christendoms de menschheid en alle hare belangen im„mer dieper doordringen moet, de hervorming der Chris„telijke Kerk nooit als geheel voltooid kan aangemerkt „worden, en iedere eeuw het Christendom van haar „eigen standpunt beschouwen zal; het eigenlijke wezen „des Christendoms, waarvan de kennis voor alle tijden „en menschen behoefte blijft, dit is onveranderlijk." — Hiertoe „zullen nog vrij wat scheidsmuren, door men„schenhanden opgerigt, moeten wegvallen, moet vrij „wat wind van leering door den bezielenden geest des „reinen Christendoms verdreven worden." — Zoo „zullen wij dan in het einde op dezelfde hoogte staan" als de eerste Christenen? „Ja, maar verrijkt met al „den schat der ervaring van eeuwen bij eeuwen" enz. Onder dit schoone „voortschrijven" van den Heer HUËT, waarvan het bovenstaande slechts eenige staaltjes gaf, zou Ref. gaarne mede zijnen naam zetten; en hij eindigt

zijn algemeen verslag van dit werk, met, in navolging van denzelven, „de aandacht van alle beschaafde Bijbel„ vrienden en Christelijke huisgezinnen, gelijk ook van „ zijne Medebroeders in de bediening, op hetzelve te „ vestigen," en den Vertaler, „die, op zijne afgelegene „ standplaats, de uren, welke hem van zijne ambtsbe„ zigheden overschieten, zoo nuttig gebruikt, en met „ een oplettend oog den gang der wetenschap gadeslaat," de aangenaamste belooning en de krachtigste aanmoediging toe te wenschen.

Aanwijzing van de Echtheid der gezamenlijke Schriften des Nieuwen Verbonds. Voor nadenkende niet geleerde Lezers. Door Dr. H. OLSHAUSEN, *Professor te Erlangen. Uit het Hoogduitsch vertaald door* A. R. BERGHEGE, HZN., *Predikant te Hillegondsberg. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1838. *In gr. 8vo. VIII, 238 bl. f* 2-:

De Schrijver van dit werkje, door meer dan *één* vooral uitlegkundig geschrift bekend, ook bij onzen Landaard, had ten jare 1823 als buitengewoon Hoogleeraar te *Koningsbergen* in het licht gegeven: *Die Echtheit der vier canonischen Evangelien aus der Geschichte der zwei ersten Jahrhunderte erwiesen.* Dit geschrift, den Geleerden genoeg bekend, had aan eene vertaling voor *Nederlanders* geene behoefte. Het werkje, dat hier wordt aangekondigd, is bestemd voor het grootere Publiek. Niet geleerde, maar beschaafde Lezers, die iets vernomen hebben van de bedenkingen nopens de echtheid van de Schriften des Nieuwen Verbonds, vinden hier *aanwijzing* van de echtheid dier Schriften, zoo verre dit in beperkte ruimte, met terzijdestelling van alle eigenlijke geleerdheid, geschieden kon. Het spreekt van zelve, dat Geleerden hier niet veel voor zich zullen vinden, maar evenzeer, dat zij, afgaande op den titel, hier niets voor zich zoeken zullen. De vertaling zou ook voor

hen onnoodig zijn, welke, nu voor een ander Publiek bestemd, door BERGHEGE regt goed is bezorgd geworden.

In eenen tijd, waarin alles openlijk wordt behandeld, kan dit vertaalde stukje nuttig zijn; offchoon wij voor ons nog ruimer aanbevelen de voortreffelijke Verhandeling van Doctor VAN HEYST *over het kanoniek gezag van de Schriften des Nieuwen Verbonds*, eene Verhandeling voor Geleerden hoogstbelangrijk, en voor niet-geleerden, die iets meer dan *aanwijzing* verlangen, onmisbaar. Doch wij willen van Professor OLSHAUSEN niets vergen, buiten hetgeen hij beloofd heeft.

Wij geven den hoofdinhoud op. *Inleiding*, bl. 1—13. Hierop volgen tien Afdeelingen: 1. *Over het Nieuwe Verbond in het algemeen*, bl. 14—32. 2. *Over de verzameling der Evangeliën*, bl. 33—47. 3. *Over de vier Evangeliën en de Handelingen der Apostelen*, bl. 48—71. 4. *Over de Brieven van* PAULUS, bl. 72—103. 5. Vervolg. *Over de Brieven van* PAULUS, *welke tijdens en na zijne gevangenschap te Rome geschreven zijn*, bl. 104—127. 6. *Over den Brief aan de Hebreën*, bl. 128—143. 7. *Over de Algemeene Brieven*, bl. 144—159. 8. *Over den tweeden Brief van* PETRUS, bl. 160—179. 9. *Over de Brieven van* JACOBUS *en* JUDAS, bl. 180—198. 10. *Over de Openbaring van* JOHANNES, bl. 199—218. Alles wordt besloten met opgaaf van de *slotsom*, bl. 219—238. Het is onze gewoonte niet, bladwijzers te schrijven op de werken, die worden aangekondigd of beoordeeld. Hier evenwel hebben wij dit noodig geacht, om deskundigen te doen gevoelen, dat alles door Prof. OLSHAUSEN beknopt is behandeld, zoodat er weinig gelegenheid is tot korte zamenvatting van den hoofdinhoud des werks, of tot meer bijzondere beoordeeling van eenige punten; daar de beknopte behandeling van zoo vele en groote bezwaren, als men weet, dat bij dit onderwerp in overweging moeten komen, weinig meer kan zijn, dan op-

gaaf van aanmerkingen, die door hare algemeenheid veelal buiten ſchot zijn.

Onnaauwkeurig is de opgaaf der betwiste lezing 1 JOAN. V: 7, 8, bl. 5. „De woorden: *Drie zijn* „ *er, die getuigen in den hemel, de Vader, het Woord* „ *en de Heilige Geest, en deze drie zijn één*, zijn zon„der twijfel als onecht te beſchouwen." Van de onechtheid der gewone lezing houden wij ons overtuigd. Geen tot dusver echt bevonden Handſchrift deelt die lezing mede. Doch de opgaaf van OLSHAUSEN is niet juist, daar alzoo de woorden *op de aarde* ſchijnen aangehouden te worden, waaruit niet geleerde maar nadenkende lezers bewijs voor de echtheid van het overige zouden kunnen ontleenen. Wij herinneren ons uit onzen Akademiſchen leeftijd dergelijk betoog uit den mond van Geleerden gehoord te hebben. Het onechte is in het volgende, zoo als het behoort, onderſcheiden aangewezen: „ Drie zijn er, die getuigen [*in den Hemel, de* „ *Vader, het Woord en de Heilige Geest, en deze* „ *drie zijn één. En drie zijn er, die getuigen op de* „ *aarde*] de Geest en het Water en het Bloed, en die „ drie zijn tot één." Voór niet-geleerden is naauwkeurigheid nog meer noodig, dan voor Geleerden, die middelen genoeg bezitten, om het onnaauwkeurige dadelijk te ontdekken.

Zoo vinden wij ook onnaauwkeurigheid bl. 14: „De „ oudſte ſporen van het aanwezén van het ganſche N. V., „ als eene verzameling van Schriften, welke een geſloten „ geheel uitmaakten, vinden wij eerst driehonderd jaren „ na de tijden der Apostelen." Dit is met andere woorden hetzelfde, maar nog korter gezegd: EUSEBIUS heeft het eerst melding gemaakt van die Schriften als een geſloten geheel. In zoo verre hebben wij niets hierop aan te merken. Maar minder juist is het, wanneer OLSHAUSEN hierop volgen laat: „ Dat er zulk een „ geruime tijd verliep vóór en aleer deze verzameling „ van Schriften naauwkeurig bepaald was, had deszelfs „ grond vooral daarin, dat de afzonderlijke Schriften

„ van dezelve, welke natuurlijk vroeger bestonden dan „ de gansche verzameling, in den beginne of elk op „ zichzelven of in kleinere verzamelingen in omloop wa- „ ren.” Hier heeft zich OLSHAUSEN niet naauwkeurig uitgedrukt. Niet geleerde maar nadenkende Lezers zouden hieruit afleiden, dat eerst na drie eeuwen de verzameling bestond; terwijl de onderscheiding en *algemeen erkende*, *betwiste* en *onechte* ten tijde van EUSEBIUS een vroeger aanwezen van die verzameling aanduidt. De zaak is: EUSEBIUS is de eerste kerkelijke Geschiedschrijver ook omtrent hetgeen vóór hem is geschied. Al vermeldt hij het eerst die verzameling als een gesloten geheel, zoo kan die verzameling veel vroeger hebben bestaan, zoo als dit met het Nieuwe Verbond meer dan waarschijnlijk is. OLSHAUSEN had voor zijn publiek juister moeten schrijven. Maar het is allen Geleerden niet gegeven, voor ongeleerden bevattelijk te schrijven. Men moet en op woorden en op zaken letten, zal men de ongeleerden niet buiten hunnen kring op vreemd grondgebied overbrengen, en van zaken spreken, waarover zij niet juist kunnen oordeelen.

Als aanwijzing van de echtheid der Schriften van het Nieuwe Verbond zal het zijne lezers vinden, die intusschen bij het lezen dienen op het oog te houden, dat zij, om tot vastheid te komen, vaster steunsel behoeven, dan OLSHAUSEN hun in dit geschrift heeft aangeboden.

Tafereelen uit het boek Esther. Belangrijke bijdragen tot de oude Geschiedenis, voor den beschaafden stand, door J. P. SPRENGER VAN EYK, *Predikant te Rotterdam. Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1838. *In gr. 8vo.* 128, *XXVIII bl.* *f* 1-50.

Door vroegeren arbeid, aan SAMUËL en JONA besteed, heeft zich de Eerw. SPRENGER VAN EYK

als smaakvol beoefenaar der Bijbelsche geschiedenissen doen kennen. Het onderhavige werkje is daarvan een nieuw en aangenaam bewijs. Belangstelling in de geschiedenis zelve, opmerking, dat het goede, hetwelk daarover in onderscheidene schriften verspreid ligt, nog altijd plaats overliet voor eene opzettelijke *pragmatische* behandeling, en „dat zelfs bij ons beschaafd godsdienstig publiek de achting voor het Bijbelboek *Esther* op verre na zoo algemeen niet is, als men reden heeft te verlangen," — dit was het, wat den werkzamen Schrijver bewoog, om te beproeven, of hij eene gunstige verandering in de beoordeeling dezer geschiedenis zou kunnen helpen te weeg brengen.

Zoozeer wij dat doel prijzen, zoozeer vleijen wij ons, dat het grondig en met gekuischten smaak geschreven werkje door onze beschaafde godsdienstige landgenooten zal ontvangen worden met blijdschap en dankbaarheid voor de moeite, die zich de waardige *Rotterdamsche* Leeraar te hunnen behoeve gegeven heeft. De verdeeling in hoofdstukken geeft geschikte rustpunten voor den lezer; verscheidene aanteekeningen onder den tekst dienen tot opheldering van sommige bijzonderheden of eenige min duidelijke plaatsen in dit Bijbelboek (*), en wat daartoe te uitgebreid was, wordt in *Bijvoegsels* en *Nalezingen* opgenomen, onder welke het betoog, dat AHASVEROS de XERXES der ongewijde geschiedenis is, door JUSTI medegedeeld in EICHHORN's *Repertorium für Bibl. u. Morgenl. Literatur*, en door den Eerw. VAN EYK zelven in de *Fakkel* tot eene zamenspraak omgewerkt, met regt de eerste plaats bekleedt.

(*) In de Aant. (71) had de Schrijver ook kunnen verwijzen naar *Mark.* VI: 23.

Proeve eener verbetering van het Apothekerswezen. Door B. MEYLINK, *Philos. Nat. Doctor, enz. Apotheker en Chemist te Deventer. Te Deventer, bij*

A. J. van den Sigtenhorst. 1838. *In gr. 8vo. IV en 64 bl. f* : - 60.

De Heer MEYLINK deelt in het *Voorberigt* de redenen mede, welke hem eerst *wederhouden* en later *aangespoord* hebben, zijne gevoelens mede te deelen *over den*, zoo hij dit noemt, *waarlijk treurigen toestand van het Apothekerswezen in ons vaderland.* (Zoude het niet beter gezegd zijn, *over den toestand der Artsenijmeng- of bereidkunst?*) Belangstelling in de zaak deed hem eindelijk alle bezwaar te boven komen, en zoo ziet zijn geschrijf, zediglijk eene *Proeve* genoemd, het licht. Uit den aard der zaak kan het ook niet meer wezen, daar het den Heer MEYLINK, ook bij den besten wil, aan het vereischte gezag en de noodige magt ontbreekt, om ten uitvoer te brengen hetgeen hij oorbaar zoude oordeelen, indien alles ook *uitvoerbaar* ware, wat hij in het belang der *wetenschap*, des *Apothekers* en der *menschheid behoefte* oordeelt.

Overeenkomstig het Voorberigt, moet de *Inleiding* beginnen met het aanheffen van eenen klaagtoon over de verachtering van het Apothekerswezen en het daarmede verbonden bestaan. Maar kan het wel met den Apothekersstand naar wensch gaan, wanneer de geheele Geneeskunde nog zoo veel te wenschen overlaat? Behalve hetgeen echter, bij dezen stand van zaken in het algemeen, meer bijzonder op het Apothekerswezen moet afstuiten, zoude misschien ook op den teruggang van de Apothekerskunst en het bestaan der Apothekers het gezegde van SCHILLER toepasselijk kunnen zijn: dat, waar de kunst terugging, de kunstenaars daartoe ook het hunne bijdroegen? Welligt is hier ook veel te wijten aan het verzuim van het bekende gezegde: *schoenmaker, houd u bij uwe leest!* Indien de Apotheker bij zijne gewigtige betrekking ook nog die van Genees- of Heelmeester wil waarnemen, en daardoor van zelf een groot gedeelte van den dag uithuizig is, zal het dan in den winkel wel zoo gaan, als het behoort? Het is toch mede

een bekend gezegde: *het oog van den meester maakt het paard vet.* En gesteld ook, dat de bedienden of leerlingen eerlijk genoeg zijn, wie staat den bezorgden lijder borg, dat, bij de afwezigheid van den meester, zij steeds even naauwkeurig op alles zullen toezien? Het moge sommigen menschen, van wege de vermeende bezuiniging, welkom zijn, dat de Apotheker het voelen van den pols en het bezigtigen der tong als op den koop er bij waarneemt; het moge eenen enkelen lijder een' hoogen dunk van des Apothekers geleerdheid geven, wanneer hij hem over een *troisquart* hoort redeneren, alsof hij er den lijder mede te lijf wilde, — de Apotheker houdt zich niet bij zijne leest! De verleiding is echter groot, wanneer de *Etiquette* het medebrengt, gelijk dit in sommige steden gebruikelijk is, dat de Apotheker den lijder moet bezoeken, zoodra hij eenige recepten voor hem heeft gereed gemaakt. Bij deze gelegenheid vordert de wellevendheid, dat hij de tong bezigtige, den pols bevoele, enz. En wie kan zich in zulk een geval van goeden raad onthouden? Haalt hij dan toevallig de schouders op, zoo wordt *hij ligtelijk* verzocht met de daad te verbeteren, wat hij stilzwijgend schijnt af te keuren; waartoe anders de schouders opgehaald en het gelaat in eene geheimzinnige plooi gebragt? Wij willen hier niet van de *Hoofdstad* spreken, waar het gewoonte is geworden, eerst de toevlugt tot den Apotheker te nemen, en de Geneesheer slechts in overweging komt, wanneer het met den lijder niet naar wensch schijnt te zullen afloopen, — wanneer het de betrekkingen met den behandelenden Apotheker bang begint te worden, en nu den Geneesheer de eer, om de uitvaart te besturen, wordt opgedragen. Rec. gaat dagelijks voorbij zulk een' winkel, waar hij slechts zelden den patroon op zijne plaats ziet, die intusschen elders bezig is, terwijl alles door de handen der bedienden of leerlingen gaat. Hij kent daarentegen ook eenen Apotheker, dien men zelden buitenshuis ontmoet. Des eersten zaken gaan niet vooruit; het bestaan van den ande-

ren, is zoo ruim, als betamelijke menfchen dit flechts verlangen kunnen.

Het valt niet te ontkennen, dat vereenvoudiging van den voorraad van geneesmiddelen den Apotheker van groot bezwaar zoude ontheffen; tot dusverre wordt hij echter ook nog door geen tarief in het verkrijgen van behoorlijke winst belemmerd.

Veel goeds zoude er zeker uit voortvloeijen, indien tot de Geneeskundige Commisfiën alleen de kundigfte en ervarenfte mannen gekozen werden; maar wie zal hen daarvoor erkennen? Hoe zoude het hier en daar dan met familiebelangen, betrekkingen enz. gaan? .... De fomwijlen mislukte keuze in dezen zal echter den Apothekersftand niet doen kwijnen. In allen gevalle, wat kunnen Commisfiën en Vifitatiën helpen, wanneer de vergiftige planten (bl. 14) juist het weligfte bij de *Chemisten* en *Droogisten* groeijen en tieren; vooral wanneer Apotheker en Droogist vaak in denzelfden perfoon vereenigd zijn? Wie zal zulk een' hof mogen en moeten wieden? .... Het is zeker geen blijk van eene werkdadige uitoefening der Geneeskundige Policie, wanneer in den *kom-* en *eisch*-winkel (!), bij *koffij* en *thee*, *rabarber* en *fennebladeren* te verkrijgen zijn; ook *Urbanus*-pillen; — maar is er zoo veel verfchil tusfchen deze en *Prof. Hofman's flijmpillen?* Wanneer een Apotheker *firop de punch*, *van Veen's Elixir*, *Haarlemmer olie*, *tandkralen* en een aantal andere uitheemfche fnuisterijen in de Courant en aan de glazen met overgroote letters aankondigt, en zoo in het vak van den *Neurenberger winkel* treedt; ligt dat de Kruidenier zich dan op het Apothekersveld tracht fchadeloos te ftellen. (Wij laten *Gomma*, *Cholera-* en *Levens-Elixir* te *Leeuwarden* voor hetgeen zij zijn.) Welligt zoude dit kwaad niet zoo welig uitfpatten, indien het getal der Apothekers beperkt kon worden, gelijk dat der Notarisfen. Dat toch het ongelukkige Patent heilzame verordeningen niet in den weg mogt ftaan! Ook den Notarisfen zijn bijzondere verpligtingen opgelegd, en met reden, want het

geldt hier vaak de *beurs;* waarom ook niet den Apothekers? het raakt hier ook iets van belang — het *leven!*

Om den aanwas der Apothekers te beperken, zoude misschien hetgeen de Schrijver bij derzelver opleiding verlangt iets uitwerken; het is echter als een zeer twijfelachtig middel te beschouwen. Hoe groot is niet het aantal wachtende Kandidaten voor de dienst bij de Hervormde Kerk in ons Land; evenwel wordt menige *Jochem* niet afgeschrikt, om te beproeven, of hem door den tijd het geluk niet mag te beurt vallen van te hooren: *Baas Jochem, is Mijnheer uw zoon ook te huis?* (*) Men mag het er echter voor houden, dat de Heer MEYLINK te veel verlangt, bl. 17 en 18, *taalkennis*, en deze niet gering of beperkt, *rekenkunde* en *wiskunde;* zoo toch zouden de Apothekers-leerlingen mede bevestigen, wat elders gezegd is:

Al wie in Neêrland eens het dagelijksch brood wil eten,
Moet blokken dag en nacht, om hoeken af te meten.

Voorts *artsenij-*, *planten-*, *natuur-* en *scheikunde*. Moeten alle Apothekers in het vervolg ook *Artis Pharmaceuticæ Doctores* wezen? Die tot den *Hoogen Geneeskundigen Raad* zouden dienen, behoorden zeker dien graad te bezitten. Dewijl het Koningrijk der *Nederlanden* een Hoog Geregtshof, een' Hoogen Raad van Adel enz. bezit, heeft zeker de Schrijver gemeend, dat een Hooge Geneeskundige Raad ook den Geneeskundigen stand zoude verheffen, tot sieraad en luister verstrekken. Het denkbeeld is niet onaardig. De plaatsen zouden ook geene *Sinecuren* wezen, naar de werkzaamheden, waarmede de Heer MEYLINK hen bedeeld wil hebben. Nu, wanneer men pakhuizen, zolders en kelders moet bezoeken, heeft men nog al wat te doen, blijft er niet veel tijd over, om andere zaken bij de hand te nemen, en mogen de leden wel ruim bezoldigd worden! MEYLINK verlangt ook, en te regt, dat die bezoldiging

(*) *Hollandsche Spectator.*

niet karig zij; of de door hem voorgestelde middelen eene ruime belooning zullen opleveren, is echter zeer twijfelachtig. Wij vreezen ook voor eene gunstige bedeeling van den Hoogen Geneeskundigen Raad op het Budget. Wat heeft de Hooge Raad van Adel niet al moeten doorstaan! Nu *van*, dan wederom *op* het Budget. En werkten hier niet de menschelijke zwakheden gunstig mede, zoo als onlangs nog deswege gezegd is, wie weet, wat er niet reeds gebeurd ware?

Bij de geheime middelen gedenkt de Heer MEYLINK den Apothekers in gunst; *zij alleen* mogen de *goedgekeurde* verkoopen. Arme MASSIGNAC, met uwe *huile acoustique* en verdere heilaanbrengende middelen! Het zoude voor u worden, of het jaar 1687 terugkeerde. (*)

Met den Hoogen Geneeskundigen Raad zullen er echter Geneeskundige Commissiën blijven bestaan. (plaatselijke Hoven?) Zij ontvangen hun Reglement van bl. 26—30.

Wat de uitoefening der Geneeskundige praktijk ten platten lande betreft, komen hier de oude klagten terug; zij zouden gegrond kunnen wezen, wanneer alle maatschappelijke inrigtingen waren, wat zij *behoorden* te zijn. Zoo lang deze zoete begoochelingen der verbeelding niet verwezenlijkt worden, zal het dienen te blijven zoo als het *thans* is. Moest elk dorp eene Apotheek hebben, dan mogt de Apotheker tevens wel Kroeghouder worden, om het dagelijksch brood te vinden. Doch laat ons de Apothekers niet bij de Matigheidsgenootschappen in verdenking brengen, alsof zij in dezen naar een bij onze naburen in gebruik zijnde voorregt hunkerden. Met reden mag de stand des Apothekers een *fatsoenlijke* genoemd worden; wij verheugen ons dus, dat, ondanks de aankondigingen boven vermeld, het bij ons nog niet zóó verre gekomen is als bij onze

(*) Verg. *Wenken en Meeningen omtrent de Geneeskundige Staatsregeling* enz. bl. 184. *Oud-Amsterdamsche Keure nopens de Kwakzalvers.*

naburen, bij welke alles zoo goed, voorbeeldig is, en de wetenschap op den hoogsten trap staat, (bl. 58, 62) dat er de Apotheker veeltijds, Zondags althans, Koffijhuishouder is!

Nu volgen voorschriften ter opleiding tot Apotheker, worden zijne *verpligtingen* vastgesteld, en natuurlijk ook van zijne *privilegiën* gesproken.

Van eenen leerling bij deszelfs inschrijving *f* 100 - : te vorderen, is wat veel, zelfs voor fatsoenlijke ouders. Waar zal een bediende de *f* 200 - : zoo gemakkelijk verkrijgen? Dat een Apotheker zijne privilegiën, met *f* 400 - : te betalen, verkrijge, kan er door; maar hem bij *buitengewone bekwaamheden* voor de eer van derzelver verklaring nog *f* 200 - : daarenboven te laten betalen, die eer wordt duur gekocht. Ter verontschuldiging kan echter strekken: *honos alit artes*. Wij hopen, dat dit voorstel van den Heer MEYLINK bij de Akademiën niet opgemerkt zal worden; anders loopen wij gevaar, voor de graden nog *opcenten*, behalve de reeds bestaande *verhooging*, te moeten betalen. *Quid non mortalia pectora cogis! sacra auri fames!* O Eer! wat komt gij ons duur te staan!

Wanneer men nagaat, wat de Heer MEYLINK reeds elders en hier van de wetenschap van eenen Apotheker verlangt, dan zoude men wel willen uitroepen: waar zullen de Apothekers voor het *dagelijksche leven* gevonden worden? Zij kunnen toch evenmin, als *alle* plattelands-Heelmeesters, *Medicinæ*, *Chirurgiæ et artis obstetriciæ Doctores* wezen. Er bestaan voorschriften omtrent het afleggen van *Examina*, welke niet weinig van den Kandidaat verlangen; maar zij zijn, in vergelijking met hetgeen MEYLINK van de zijnen verlangt, kinderwerk te noemen!

De verpligtingen, den Apotheker opgelegd, zijn nagenoeg dezelfde als de tegenwoordige, welke echter grootendeels niet nagekomen worden; zoo zal het ook wel met die, welke de Schrijver voorstelt, gaan, wanneer zij eenmaal in werking mogten komen. Hoe zoude onder anderen

een welbeklant en daarbij nog practiferend Apotheker in onze Hoofdftad het maken, indien hij werkelijk voor ieder der bij hem voorfchrijvende Geneesheeren een afzonderlijk boek (bl. 49) en dus ook een voor zichzelven moest aanleggen? Hoe zullen winkelinrigtingen afzonderlijk gebouwd worden, enz. bl. 52—55.

Ongelukkig, dat, bij vele anders doelmatige voorfchriften, de vervalfchingen, bij vifitatiën ontdekt, met *f* 100-:—*f* 200-: geboet kunnen worden! Is zulk *bloedgeld* wel overeen te brengen met den prijs, op het leven gefteld, bl. 31? Wij zouden het met den Schrijver meer eens wezen, den ftand des Apothekers te beveiligen, te bevoordeelen en te verheffen, door behoorlijke beperkingen, even als die der Notarisfen, gelijk boven reeds gezegd is. Minder, ten einde dit doel te bereiken, dat de ftudiën kostbaar gemaakt worden, en dat men ze tot eene niet wel te bereiken hoogte tracht op te drijven: alle overdrijving bevat de kiem der vernietiging. Al deze overdrevene vorderingen leiden tot niets anders, dan tot verkrachting van op zichzelve onuitvoerbare wetten, die op deze wijze ten fpot worden. Zij zijn als de vogelverfchrikkers, die uit de verte gezien eenig opzien wekken, maar van nabij voorwerpen van gelach worden. *Programmata* van *Examina*, op zulk eene leest gefchoeid, verfchrikken, bij derzelver verfchijning, als de balk, in het water nedergeploft, die den kikvorfchen een' voorbijgaanden fchrik aanjaagt; fpoedig echter fpringen de dartele dieren over denzelven heen. Arme *Examinator*, wien de rol van den ooijevaar daarbij opgedragen wordt! Een weinig aan de lange ooren te mogen trekken, dat kan er mede door. In allen gevalle is het niet opwekkend, eenige uren van den zoo kostbaren tijd te moeten doorbrengen onder het aanftaren van ooren, die fteeds van onder het aangenomen mom doorkijken. Er zijn in de Maatfchappij en *bruikbare* en *geleerde* menfchen noodig. De Apothekers en *Artis Pharmaceuticæ Doctores* kunnen niet denzelfden weg ten einde toe bewandelen.

Handleiding bij de beoefening der Sterrekunde van Sir JOHN F. W. HERSCHEL, *Ridder, enz. voor Lezers uit den beschaafden stand, uit het Engelsch vertaald door* J. W. ERMERINS, *Hoogleeraar te Groningen. Iste en IIde Aflevering. Te Francker, bij* G. IJpma. *In kl. 8vo.* 320 *Bl. f* 1-80.

Wij bezitten in onze taal onderscheidene oudere en nieuwere boeken over de eerste beginselen der Sterrekunde, en handleidingen tot een algemeen overzigt dier schoone wetenschap. Verreweg het meeste daarvan is vertaald; want men wete, dat onze vaderlandsche geleerden, ook in die vakken, in welke zij met de grootste mannen van *Europa* kunnen wedijveren, zeer bescheiden, zich, met geringe uitzonderingen, maar des te eervoller voor die ze maken, behoedzaam onthouden van het leveren van eenig wetenschappelijk werk; zich hoogstens verdienstelijk makende met het vertalen, of *sub auspiciis* vertaald uitgeven van boeken, die zij voor het minst even goed zelve hadden kunnen vervaardigen. Wat eigene wetenschappelijke schriften meer, en wat vreemde Romans minder, dit zou onze letterkunde juist niet schaden. Maar wij dwalen af, en keeren met eenen stouten sprong tot ons onderwerp terug met de aanmerking, dat, ondanks het vele meerder en minder doelmatige, wetenschappelijke, oude, nieuwe, belangrijke, eenvoudige, hetwelk wij bereids hebben, de vertaling van dit werkje geenszins overbodig was. Naar de inhoudsopgave, vooraan geplaatst, zal het geheel vervat zijn in 13 Hoofdstukken, met name: *Algemeene begrippen; over den aard van sterrekundige werktuigen en waarnemingen in het algemeen; over de aardrijkskunde; algemeene beschouwing des hemels; over de beweging der zon; over de maan; over de zwaartekracht der aarde en de algemeene wetten der zwaartekracht; schijnbare beweging der dwaalsterren; over de wachters; over de staartsterren; over de storingen der pla-*

neten; over de vaste sterren, en eindelijk *over den kalender.*

De beide eerste Afleveringen behelzen de *vijf* eerste Hoofdstukken. Wij hebben die meestal met goedkeuring gelezen, schoon wij wel eene meer onderhoudende voordragt hadden begeerd. De „lezer uit den beschaafden stand," voor wien deze *Handleiding* het eerste boek is, dat hij over de Sterrekunde ter hand neemt, zal, vreezen wij, zich weinig door het drooge, eenigzins afgetrokkene van den stijl uitgelokt vinden; en dat ook deze wetenschap zeer fraai kan worden voorgedragen, blijkt, om slechts twee werken, een oud en een nieuw, te noemen, uit SCHMIDT, *Beschouwing van het Wereldstelsel*, en SOMMER, *Tafereel van het Heelal*, D. I.

Bij elke voordragt van, of handleiding tot eenige wetenschap, is de vraag: *voor wie* is het geschreven? Dat moet men weten, om den Schrijver billijk te beoordeelen, en zijn werk uit het regte oogpunt te beschouwen. Zoo schrijft men sterrekundige boeken voor een *mathematisch* en on-*mathematisch* publiek. Die het laatste deden, hebben zich inderdaad regt verdienstelijk gemaakt. Niet alleen, omdat het voor den wiskundige altijd moeijelijk blijft, zijne kunsttaal, ook bij het schrijven in zijn eigen vak, binnen te houden; maar vooral ook, dewijl er — en bij de menigte hulpmiddelen is dit eene schromelijke halsstarrigheid — menschen genoeg zijn, anders van beschaafde, zelfs wetenschappelijke vorming, die niet slechts geen het minste denkbeeld hebben van de orde des heelals, maar er ook wel den draak mede steken, en den beoefenaren van de schoonste aller menschelijke wetenschappen den spotnaam: *starrekijkers* naar het hoofd werpen. Voor de laatsten is deze *Handleiding* zeker geen nieuwe boter aan de galg gesmeerd. Het doel van den Schrijver is, den lezer bekend te maken met den tegenwoordigen stand der Sterrekunde, als eene wetenschap, welke tot zulk eene zekerheid is gekomen, dat zij geen omkeer, „ gelijk vele (?) minder gevorderde wetenschappen," te vreezen heeft. Zijne leermethode is

„ eene vereeniging der *analytische* met de *synthetische*, met eene overhelling tot de laatste, als best met een leerboek overeenkomt." Hij heeft geen plan, om zich in te laten met hetgeen men *astronomia polemica* zou kunnen noemen; te weten, bewijzen voor de waarheid van het stelsel van COPERNICUS en derg.; hij onderstelt, dat zijn lezer met eenen „ goedwilligen geest" begint. Dit kon hij daarom doen, vermits hij lezers onderstelt, die „ vlug zijn bij 't uitvoeren van de re-„ kenkunstige regels, eenige kennis van meetkunst, van „ platte en bolvormige driehoeksmeting, van de eerste „ beginsels van werktuigkunde hebben, en zoo veel van „ de leer van het licht, als noodig is, om de zamen-„ stelling en het gebruik van teleskopen en eenige andere „ eenvoudige werktuigen te verstaan."

Het zou wat al te voorbarig zijn, na de lezing der vijf eerste Hoofdstukken reeds te willen beoordeelen, in hoeverre dit werkje aan het opgegeven plan beantwoordt. Wij willen dan ook deze twee Afleveringen slechts aankondigen, met bijvoeging echter van eenige aanmerkingen, die wij onder het lezen opteekenden.

Bladz. 3 staat, dat de planeten zich vertoonen als sterren, *eenigzins schitterender* dan de overige; hiervoor leze men liever *helderder*; want het is juist een kenmerk der planeten, dat zij een' effen glans verspreiden, en niet, gelijk de vaste sterren, *schitteren*.

Bladz. 34 lezen wij, dat BIOT en GAY LUSSAC zich op derzelver beroemde reis met een' luchtbol tot de ontzettende hoogte van 1000 Ned. ellen verhieven; dit is eene druk- of schrijffout, en moet zijn 4000 ellen (12313 Par. v.). Maar de eigenlijke *beroemde* luchtreis van laatstgenoemden geleerde is die, welke hij den 26 September 1804 zonder BIOT ondernam, waarbij hij klom tot 21549 Par. v. (ongeveer 7000 *meters*), eene hoogte, die inderdaad „ ontzettend" is, en zeker de grootste, die immer door iemand bereikt is.

Bladz. 63 wordt de Poolster bij vergissing tot het

ſterrebeeld van den *grooten*, in plaats van tot den *kleinen Beer* gerekend.

Bladz. 110 vindt men, dat de kortſte zonnedag (niet te verwarren met den burgerlijken, als zijnde de tijd, die verloopt tusſchen twee zonsdoorgangen door éénen en denzelfden *meridiaan*) omtrent den 21 *September* plaats heeft. Hiervoor leze men *Junij*.

Bladz. 289, „dat de zon ten aanzien harer middellijn „tot de aarde ſtaat in eene reden, die grooter is, dan „111½ tot 1 en ten aanzien van den *omtrek* (dit moet „zijn *ligchamelijken inhoud*) als 1384472 tot 1."

Bladz. 307. 117° op de Ecliptica is niet 5ᵗ 27° 0′, maar 3ᵗ 27° 0′. Zoo ſtaat ook bladz. 308, bij de opgave der lengte van het *tropiſche* jaar, 58′ in plaats van 48′.

Schoon in het algemeen het werkje, zij het dan niet ſierlijk, echter vrij duidelijk geſchreven is, hebben wij op eenige plaatſen geſtooten, die wij niet verſtaan. Slechts ééne halen wij aan: „Wij moeten hier op„merken, dat deze bepaling van breedte [de hoek, „welken de *verticaal* eener plaats met het vlak der „nachteveningen maakt] ſlechts tijdelijk is. Eene be„tere kennis van de natuurlijke geſteldheid der aarde, „alsmede van de groote naauwkeurigheid, welke de „ſterrekunde in acht neemt, zal in de uitdrukkingen „eenige wijziging, of eene bijzondere manier van be„ſchouwing noodzakelijk maken." Bladz. 83.

De vertaling is zoo, als men dat van den kundigen Hoogleeraar ERMERINS verwachten mag. Echter ware het ons verkieslijk voorgekomen, dat de *Engelſche* mijlen van het oorſpronkelijke tot *Nederlandſche*, of nog liever (men vergeve ons deze ketterij tegen het *metrieke* ſtelſel) tot *Geographiſche*, waren overgebragt.

Misſtand, bij groot ongerief, is het, dat de *figuren* (en dat zeer grove en onduidelijke) tusſchen den tekst zijn ingevoegd, zoodat men vaak het blad moet omſlaan, om ze te gebruiken. Wij hadden liever gezien, dat zij in afzonderlijke, uitſlaande platen waren opgeno-

men, te meer, daar men, blijkens bladz. 311, toch nog afzonderlijke platen te wachten heeft.

Wij verlangen naar de voortzetting der vertaling van dit belangrijk werkje, dat wij, even als de voortreffelijke *Geschiedenis der aardrijkskundige Ontdekkingen* van COOLEY, voortreffelijk door Prof. VAN KAMPEN overgezet, aan de groote onderneming van Dr. LARDNER, *Cabinet Cyclopédie*, te danken hebben.

Levens van beroemde Nederlanders, sedert het midden der Zestiende Eeuw. Uit echte stukken opgemaakt, door N. G. VAN KAMPEN. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1838. *In gr. 8vo. VI en* 376 *Bl. f* 3-60.

Met een weemoedig gevoel nemen wij het boven aangekondigde werk van eenen Man in handen, wiens onvermoeide ijver steeds bezig was ter uitbreiding van alles, wat den wetenschappelijken, letterkundigen en staatkundigen roem des Vaderlands, geput uit eene veelomvattende kennis van deszelfs letterkundige voortbrengselen en geschiedenis, verhoogen en in 't licht plaatsen kon. De brave, werkzame en geleerde Schrijver, de voortreffelijke en in zoo vele opzigten waarlijk uitstekende VAN KAMPEN, is niet meer! Als Geleerde, als Geschiedschrijver, als Letterkundige heeft hij eene onvergankelijke aanspraak op de hoogachting en hulde van allen, die den roem der vaderlandsche Letterkunde waarderen. Ook hij heeft tot derzelver kennis en waardschatting zeer veel bijgedragen; en zijne talrijke schriften getuigen, van welk een edel beginsel hij uitging en welk een voortreffelijke geest hem bezielde. De Wetenschappen en Letteren treuren om zijn verlies; terwijl *Nederland*, zonder tegenspraak, in hem eenen Man mist, die te allen tijde gloeide voor de eer der vaderlandsche Letterkunde, welke in hem niet zelden eenen krachtigen verdediger vond tegen de aanvallen van afgunst, onkunde en betweterij, die zoo vaak door den pogchenden buitenlander op dezelve gerigt werden. De voor ons liggende Levensbeschrijvingen ademen dien echt vaderlandschen zin, die er steeds op uit was, om de daden en den roem onzer Helden en Staatslieden in een waar, schoon en belangrijk licht te stellen; waartoe dan ook zijne

uitgebreide historische kennis, bij de veelvuldige bronnen, die zijn onderzoekingsgeest opspoorde, hem de uitmuntendste gelegenheid verschafte. Deze Levens leveren hiervan een doorslaand bewijs; en was het een allergelukkigst denkbeeld van den Hoogleeraar, om zulk een werk aan te vangen: hoogst betreurenswaardig is het, dat wij hetzelve door hem niet voltooid zien.

Zijn plan was, om eene nieuwe oorspronkelijke verzameling van *Levensbeschrijvingen van beroemde Nederlanders* in het licht te geven, vertrouwende dat dezelve niet minder welkom zouden zijn, dan de vóór zestig jaren uitgekomene *Levensbeschrijvingen van eenige voorname, meest Nederlandsche Mannen en Vrouwen;* welk werk in dien tijd tot de geliefkoosde lektuur behoorde. Te regt merkt de Schrijver in zijne Voorrede aan, dat, hoezeer enkele dier Levens, zoo als dat van PUNT en STIJL, tot de meesterstukken onzer Letterkunde behooren, er echter vele gebreken in worden gevonden, en er een volslagen gebrek aan orde, hoe goed en aanlokkelijk verscheidenheid ook wezen moge, in deze verzameling heerscht; terwijl sommige Levens te onbeduidend en andere te kort en te oppervlakkig behandeld zijn, om den lezer belang in te boezemen. VAN KAMPEN besloot, zoo veel mogelijk, zulke personen te kiezen, die in de oude Levens of niet, of slechts ter loops en al te kort, naar de mate hunner verdiensten, vermeld zijn, en bovendien, de karakters *uit de bedrijven* te ontwikkelen. Die met de vroegere verzameling bekend is, zal weten, dat dit in geene der Levensbeschrijvingen, dáár te vinden, het geval is; en deze wijze van behandeling doet dan al voorloopig deze Levensberigten van eene hoogst belangrijke zijde aanbevelen. Wij kennen VAN KAMPEN's *Vaderlandsche Karakterkunde*, waarin hij hier en daar met zulke krachtige en fiksche trekken, na eenen scherpen blik in het karakter en op de daden der handelende personen geworpen te hebben, onze vaderlandsche Helden en Staatsmannen als afschildert; en wij vinden in het onderhavige werk, in den bekenden, vloeijenden en mannelijken stijl van VAN KAMPEN hiervan de proeven weder.

De Hoogleeraar levert ons hier de Levens van LODEWIJK VAN NASSAU, PIETER ADRIAANSZOON VAN DER WERFF, JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN, MAARTEN HARPERTZ. TROMP en CORNELIS TROMP. Van twee der hier behandelde personen treffen wij levensschetsen

in de vroegere verzameling aan; namelijk van M. H. en C. TROMP; men vindt ze in het IIIde en VIIde Deel. Prof. VAN KAMPEN geeft doorgaans de bronnen op, waaruit hij geput heeft, en welke meerendeels aan de Schrijvers der oude Levens onbekend waren; zijnde hem, gelijk blijkt en hij zelf getuigt, de *Archives de la Maison d'Orange-Nassau*, door den Heer GROEN VAN PRINSTERER uitgegeven, en de *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, door den Archivarius DE JONGE, in de zamenstelling van dit werk zeer te stade gekomen, waarbij de hier en daar aangehaalde mondelinge mededeelingen des eersten de belangrijkheid verhoogen, en voor den onpartijdigen beoefenaar en onderzoeker der Geschiedenis van het hoogste gewigt zijn.

Met het Leven van LODEWIJK VAN NASSAU wordt deze belangrijke verzameling geopend. Voor hetzelve meende de kundige Schrijver eene Inleiding te moeten plaatsen nopens de *Nassausche* Vorsten, die vóór WILLEM I en zijne Broeders diensten aan *Nederland* en deszelfs Vorsten hebben betoond; welke Inleiding, schoon grootendeels uit de werken van ARNOLDI en MUNCH over de Geschiedenis der *Nassausche* Vorsten ontleend, zeer belangrijk is, en ten bewijze verstrekt voor de magt en den invloed, die het *Nassausche* Huis, ook in *Nederland*, in het midden der *zestiende* Eeuw verkregen had. Het Leven zelve van den waardigen en roemruchtigen *Ridder*, uit de heerlijke omwenteling ter verkrijging van onze burgerlijke vrijheid, wordt, uit echte historische bronnen opgehaald, levendig geschetst; komende in hetzelve niet minder schoone trekken voor, waaruit men de uitmuntende Moeder van LODEWIJK, als eene voortreffelijke vrouw, vol ijver en warme godsvrucht, kan leeren kennen. In de moeijelijke omstandigheden, waarin men zich tijdens den beeldenstorm bevond, komt de moederlijke teederheid en voortreffelijke denkwijze dezer vrouw, in eenen brief aan haren Zoon, waardiglijk uit; en moge het bij BILDERDIJK nog twijfelachtig zijn, of Graaf LODEWIJK daartoe eenigzins hebbe medegewerkt, het blijkt uit VAN KAMPEN, dat dit het geval niet geweest is. De man, die, volgens de aanhaling uit de genoemde *Archives*, de beeldstormers „*canaille*, een gemeen, nietig, gering en ontbloot „volk" noemt, zal wel aan deze buitensporigheden geen deel gehad of dezelve goedgekeurd hebben. Wij twijfelen niet, of de uitgeboezemde wensch van den Heer GROEN

VAN PRINSTERER, dat de door hem medegedeelde historische bijzonderheden tot eene waardige levensbeschrijving mogten leiden van den held van *Heiligerlee*, is in de hier geleverde vervuld, gelijk het onderwerp deze poging voorzeker waardig was. Na het lezen van deze levensbeschrijving dachten wij aan het gedenkteeken, ter nagedachtenis van Graaf ADOLF VAN NASSAU, in den jare 1826, door de *Groninger's*, in de nabijheid van het voormalige klooster te *Heiligerlee*, opgerigt, en de wensch, door den Dichter SPANDAW toen geuit:

„ En eerlang rijze en prijk'
Ook op de Mokerheide
Een zuil voor Lodewijk!"

(Zie *Hulde aan de nagedachtenis van Graaf* ADOLF VAN NASSAU, bl. 70) kwam ons voor den geest. Waarlijk, onder de gedenkteekenen, in lateren tijd, door de dankbaarheid des volks, voor groote mannen opgerigt, zoude eene eerzuil vóor den krijgshaftigen en ridderlijken Broeder van den Grondlegger onzer Vrijheid eene waardige plaats bekleeden. Dit in 't voorbijgaan; wij spoeden ons met de verdere berigtgeving van het werk des Hoogleeraars.

Hoe bekend het manmoedig gedrag van den vermaarden *Leydschen* Burgervader VAN DER WERFF aan iederen vaderlander ook wezen moge, het geheele leven diens mans, zoo wel uit belangrijke brieven en stukken van hemzelven, als uit andere historische bescheiden opgemaakt, zal met levendig genoegen gelezen worden, en maakt, met het levensberigt van VAN LINSCHOTEN, een voortreffelijk gedeelte dezer verzameling uit. Wie van de lotgevallen van dezen te weinig bekenden zeeman het merkwaardige wenscht te weten, kan hem uit dit geschrift naar waarde leeren kennen. De slotsom der gedane ontdekkingen diens *Nederlanders* wordt door den Hoogleeraar VAN KAMPEN volgens de meesterlijke pen van DE GROOT, uit het 4de Boek zijner *Nederlandsche Historiën*, medegedeeld.

Wie verder de hooge waarde dezer Levensbeschrijvingen wil opmerken, vergelijke de levens der beide TROMPEN met die, welke in de vroegere verzameling gevonden worden. Hier is alles leven, handeling, schildering, daar is het slechts een dor en droog, ja van M. H. TROMP zelfs een

zeer schraal levensberigt; en vooral zijn beide *deze* levens hier belangwekkend beschreven, en de voorstelling van tijd, plaats en handeling dier voortreffelijke zeehelden met levendige kleuren gemaald; hetwelk tevens het verschil in geaardheid van beide, zoo onderling als met andere gelijktijdige *Nederlandsche* zeehelden, verstandig uitkomen, en het zeer gemengde karakter van CORNELIS TROMP, vooral lettende op den gang der gebeurtenissen, naar waarheid kennen doet.

En wat nu eindelijk den toon en stijl betreft, men kent VAN KAMPEN. Los en ongedwongen, bij eenen rijkdom van denkbeelden en zaken, is hij ook hier. Sommige tafereelen zijn krachtig geteekend, en de overgangen van dezelve tot het meer verhalende geleidelijk en soms treffend. Na het geschetste moord- en schandtooneel, aan de DE WITTEN gepleegd, waarbij wij C. TROMP aantreffen, zegt de Hoogleeraar (bl. 329):

„ Doch wenden wij ons oog van dit tafereel af. Het is „ een treurige, maar onvermijdelijke pligt van den levens„ beschrijver, ook in het anders loffelijke gedrag van zijnen „ held het slechte en zelfs verfoeijelijke op te merken. Een „ leven van DAVID zonder zijn gedrag omtrent BATHSEBA „ en URIA zou geene levensbeschrijving, maar *eene* lofrede „ zijn." Zulke opmerkingen zijn treffend, en leveren tevens geschikte rustpunten op. De inleidingen (*exordia*) tot sommige levensberigten getuigen van den rijkdom zijner kennis en van het gepast aanbrengen van voorbeelden uit oudere of nieuwere Geschiedenis. Tot proeve kiezen wij die voor het leven van C. TROMP: „ Zelden zijn uitstekende kunde en „ genie, zelden is heldenmoed erfelijk. Men ziet soms, in „ spijt der beste opvoeding, de zonen der grootste mannen „ in nietigheid wegzinken. De zoon van MARCUS AURELIUS, een' der beste Keizers van *Rome*, is de nietswaardige schermer COMMODUS; de zoon van den grooten „ GERMANICUS, de snoode of krankzinnige CALIGULA; „ de twee zonen van den grooten THEODOSIUS, de zwakhoofdige ARCADIUS en HONORIUS. Vandaar, dat „ *Romes* schoonste tijd die was, toen de Keizers de beste „ jongelingen uit den Staat *tot zoons aannamen*: van NERVA „ tot MARCUS AURELIUS. Onze Vaderlandsche Geschie„ denis telt op dezen, zekerlijk niet algemeenen regel, de „ meeste uitzonderingen. Het heldengeslacht der NASSAU's,

„ van den eersten ENGELBRECHT tot WILLEM III, le-
„ vert gedurende drie Eeuwen eene schier onafgebroken reeks
„ van Helden en Staatslieden op. PIETER DE GROOT
„ is de waardige zoon van den grooten HUGO; PIETER
„ HOOFT, in een ander vak, de verdienstelijke telg van den
„ beroemden Burgemeester CORNELIS PIETERSZ. (ook
„ later ontmoeten wij meer dan éénen bekwamen HOOFT
„ uit dit geslacht); JAN DE WITT, de grootere zoon van
„ den moedigen tegenstrever van WILLEM II; eene geheele
„ volgreeks van schrandere en eerlijke Staatslieden uit het
„ geslacht der FAGELS; de drie GRONOVIUSSEN, de
„ beide HEINSIUSSEN (DANIËL en NICOLAAS), de
„ VOSSIUSSEN, de oudere en jongere DOUZA, TIBE-
„ RIUS en FRANS HEMSTERHUIS, de SCHULTEN-
„ SEN, vader, zoon en kleinzoon, die allen strekken daar-
„ van ten bewijze, en pleiten voor het anders wonderspreu-
„ kige gezegde van HORATIUS: *Kloeken worden uit kloe-*
„ *ken geboren.* Eene andere bevestiging levert hiervan ons
„ de zoon van den man op, wiens leven wij zoo even heb-
„ ben beschouwd." En nu vervolgt de Hoogleeraar met het leven van CORNELIS TROMP te beschrijven. Men kent uit deze proeve geheel VAN KAMPEN'S stijl, belezenheid en kennis. Dan genoeg! Men schaffe zich dezen laatsten arbeid des verdienstelijken Mans aan, en men zal ook hier den ijveraar voor de waarheid der Geschiedenis, die met echte liberaliteit vrijmoedigheid van oordeel paart, aantreffen. Wij vernemen, dat de Hoogleeraar reeds voor een goed gedeelte het leven van MAURITS VAN NASSAU had afgewerkt: mogt hetzelve door eene bekwame hand voltooid en het plan des waardigen Schrijvers door eene welversneden pen worden voortgezet! De zoodanige zoude billijke aanspraak hebben op den dank van iederen belangsteller in de eer en den roem onzes Lands en de verdiensten onzer Vaderen.

Enkele drukfeilen troffen wij aan; dan wij willen geene nietsbeduidende vlekjes aanwijzen, maar eindigen met den wensch, dat VAN KAMPEN, ook nog na zijnen dood, door zijne belangrijke schriften, veel nuts stichte, en de studerende jeugd, ook bij de opleiding van zijnen waardigen opvolger, uit den arbeid en de voorlichting van haren afgestorvenen Leermeester nog veel opzamele, wat voor de vorming van haren smaak en de verrijking harer kennis dienstbaar wezen kan.

Zij bloeije; zijne assche ruste in vrede!

Verhaal van het Bezoek bij de Amerikaansche Kerken, door de Afgevaardigden van wege de Congregationale Vereeniging van Engeland en Wallis. Door ANDREW REED *en* JAMES MATHESON, *Theol. Drs. en Predikanten te Londen. Uit het Engelsch vertaald door* A. VAN DEINSE, *rustend Predikant van Ostende en Nieuwpoort. Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1838. *In gr. 8vo. XIV en* 348 *bl. f* 3-40.

Om het oogmerk van het kerkelijk bezoek, waarvan dit werk verslag geeft, te doen kennen, deelt Ref. uit het Voorberigt des Vertalers mede, dat eenige Gemeenten van *Presbyteriaansche Independenten* in *Engeland*, d. i. die in Kerkbestuur onafhankelijk op zichzelve bestaan, maar ook *Congregationalisten* genoemd worden, omdat zij zich met Gemeenten, van geloofsbelijdenis aan de hunne gelijk, gaarne vereenigen, in 1831 zulk eene vereeniging te *Londen* tot stand bragten, en, bij meerdere uitbreiding, in 1834 besloten, om, na gehoudene briefwisseling, de twee Broeders, op den titel vermeld, af te vaardigen, die bij hunne geloofsgenooten in *Noord-Amerika* „ een vriendschappelijk bezoek „ zouden afleggen, en dezelve van de achting en genegen„ heid der Engelsche Christenen verzekeren, in de hoop van „ antwoord van wederkeerige liefde en vertrouwen te zullen „ mogen ontvangen," gelijk het hun dan hieraan niet ontbroken heeft. — Het hier voorhanden zijnde en in den vorm van brieven medegedeelde Verhaal van den Heer REED bevat ook meest het verslag van die streken, welke hij alleen bezocht heeft, en maakt als zoodanig een geheel op zichzelf uit. Het tweede deel van het oorspronkelijke werk is een verslag van den Heer MATHESON omtrent zijn bezoek in *Canada* en *Pensylvanië*, hetwelk de Heer Vertaler misschien ook in het licht zal geven.

Beschouwt nu Ref. dit Verhaal volgens het oogmerk der ondernomene reis, dan mag hij gaarne lijden, dat het gegevene kerkelijke bezoek aan Christelijke liefde en eensgezindheid onder verre van elkander verwijderde geloofsgenooten bevorderlijk geweest is; maar vele voor het Publiek belangrijke of onbekende bijzonderheden heeft hij er niet in gevonden. Over sommige veel besprokene en vreemde zaken,

die er in dat zonderlinge land ook in het godsdienftige voorkomen, wil men zekerlijk het bevinden en oordeel des Engelfchen bezoekers wel eens hooren; en dan zij het tot deszelfs eere gezegd, zijn oordeel is doorgaans zacht, misfchien zelfs wel eens al te zacht, en hierdoor niet fiksch en onpartijdig genoeg; en al is het, dat hij in den tweeden brief over eene zeer mislukte proef met de zoogenaamde bank der bekommerden verftandig en over 't geheel afkeurend fpreekt, op andere plaatfen, en bijzonder ten aanzien der beruchte *camp-meetings* en der *revivals*, wordt hij door de ligte opwinding van zijn godsdienftig gevoel welligt te zeer vervoerd, om alles wat al te gunftig te befchouwen, en het nadeelige en buitenfporige van het misfchien eerst goedgemeende te veel uit het oog te verliezen. — Hij is ook wel eens al te genegen, om overal met zijnen maatftaf van godsdienftigheid in de hand te gaan, op gevaar van hierin, flechts aanziende wat voor oogen is, zoo wel ten goede als ten kwade, den fchijn voor het wezen te nemen: doch zijn toon is niet, gelijk men het bij die foort van menfchen ligtelijk aantreft, fcherp en onbarmhartig veroordeelend, maar doorgaans vrij zacht en gematigd.

Vraagt men naar de waarde van dit werk, als Reisverhaal befchouwd, zoo kan Ref. van hetzelve eene goede getuigenis geven. Zekerlijk vervalt de Schrijver wel eens in het gebrek van vele Reisbefchrijvers, dat hij ons allerlei kleinigheden vertelt, die hem voorgekomen of door hem gedaan, maar noch van blijvend nut, noch zelfs voor het oogenblik belangwekkend zijn; doch daarentegen vindt men hier ook aangename en belangrijke befchrijvingen van de landen en plaatfen, die hij doorgetrokken is, of waar hij zich eenigen tijd opgehouden heeft: men ontwaart ook daarbij blijken van het zacht en godsdienftig gevoel, waarmede hij de fchoonheden der Natuur tot de voorwerpen zijner befchouwing en befchrijving maakt. — Ook van deze zijde befchouwd, zal dus het boek zijne lezers wel vinden, en, al behoort het dan ook niet tot de belangrijkfte Reisbefchrijvingen, dit verdient het nogtans in zekere mate, zoodat Ref. het gaarne wil aanprijzen.

Reize om de Wereld, zijnde eene geregelde verzameling van het wetenswaardigfte, hetwelk de Ontdekkingsreizen opleve-

ren van MAGELLAAN, TASMAN, DAMPIER, ANSON, BYRON, WALLIS, CARTERET, BOUGAINVILLE, COOK, LAPEROUSE, BLIGH, VANCOUVER, D'ENTRECASTEAUX, WILSON, BAUDIN, FREYCINET, FLINDERS, PORTER, DUPERREY, KRUSENSTERN, KOTZEBUE, BELLINGHAUSEN, BASIL HAL, PAULDING, BEECHEY, DUMONT D'URVILLE, LAPLACE, LUTKE, DILLON, MORELL, *en anderen. In het Fransch uitgegeven onder opzigt van* DUMONT D'URVILLE, *en in het Hoogduitsch overgebragt, en met eenige aanmerkingen en bijvoegsels vermeerderd, door Dr.* A. DIEZMANN. *Uit het Hoogduitsch vertaald door* N. ANSLIJN, N. Z. *Iste Deel. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1837. *In gr. 8vo.* 376 *Bl. f* 3 -:

De Reiziger, die in dit werk zijnen togt verhaalt, is eene soort van de wereld omreizenden ANACHARSIS, een verdicht en geheel onafhankelijk mensch. Het oogmerk der zamenstelling van dit werk is, om bij lezers, die buiten de gelegenheid zijn, de kostbare beschrijvingen van werkelijk gedane reizen zelve aan te koopen, en wie de tijd ontbreekt, om die in derzelver geheelen omvang te lezen, de kennis der groote ontdekkingsreizen, welke tot heden ondernomen werden, meer algemeen te verbreiden.

De Reiziger vertrekt van *Toulon*, langs de *Balearische* eilanden, de *Spaansche* en *Afrikaansche* kust, naar *Madera*; van daar naar den *Senegal* en *Rio Janeiro*, de *Kaap de Goede Hoop*, *Ile de France*, *Bourbon*, *Madagaskar*, de *Maldivische* eilanden, *Ceylon*, *Pondichery*, *Madras* en *Calcutta*; terwijl dit deel besloten wordt met een afzonderlijk hoofdstuk over de Godsdienst der *Hindoes*.

In hoe ver er aan zulk een werk behoefte is voor de landgenooten van den Franschen Schrijver, of van den Hoogduitschen Vertaler, en in hoe ver aldaar door hetzelve in die behoefte kan voorzien worden, willen wij niet beslissen. Maar wij willen rond voor ons gevoelen uitkomen, dat dit het geval niet is met de overbrenging van dit werk in onze taal. Tot dit ongunstige oordeel worden wij bewogen door het oppervlakkige en onvolledige der beschrijving. Gedeeltelijk is dit gebrek moeijelijk te vermijden in een werk, waarin de Aardrijksbeschrijving vervat is in den vorm van eene

Reis. Van alle die plaatsen, door welke men den Reiziger niet gevoegelijk zijnen weg kan doen nemen, moeten van zelve de berigten ontbreken. Het middel, om in dit gebrek te voorzien, is door den Schrijver niet gebezigd, namelijk den held des verhaals andere reizigers te doen ontmoeten en de berigten van dezen in het werk op te nemen; gelijk wij dit op eene smaakvolle en oordeelkundige wijze in het werk gesteld vonden in een Fransch werk van dezelfde strekking als het onderhavige: *L'Ermite du Chimboraço etc. par* C. H. DE MIRVAL. *Paris* 1837. Gedeeltelijk ook wordt dit gebrek veroorzaakt door de partijdige handelwijze van den Schrijver, die, niettegenstaande zijne weidsche optelling op den titel van zoo vele reisbeschrijvers, meestal bij voorkeur schijnt te putten uit Fransche reisbeschrijvingen, met blijkbare verwaarloozing van hetgeen door reizigers van anderen landaard in grooter overvloed en van meer gewigt tot bevordering der aardrijkskundige kennis geleverd is. Daarenboven hinderde ons eene zekere, wij zullen ze maar noemen Fransche ligtzinnigheid, die in het werk heerscht. Ten bewijze hiervan diene onder anderen de ontuchtige Negerdans bladz. 162, die, offchoon dan ook al niet uitlokkend, echter vrij uitvoerig beschreven wordt, en de voorstelling van het Concubinaat als eene zeer verschoonbare betrekking. Onder de aardigheden, waarmede de Schrijver tracht zijne lezers te vermaken, behoort ook de beschrijving van een Nederlandsch schip, hetwelk onder de groote en fraaije en zindelijke Fransche en Engelsche schepen eene jammerlijke figuur maakt. Het is voorzien van een rond en zwaar achterschip, van lage en zwakke masten, de kajuit is slechts zes voet lang en vier breed. De dampkring, waarin de kaaslucht de overhand heeft, is daardoor *insupportable*. En met dit schip moet onze arme *Franschman* naar *Rio Janeiro!*

De naam van den Nederduitschen Vertaler, die in ons vaderland als Schrijver in het vak van opvoeding en onderwijs niet ongunstig bekend is, en ook de naam, op den titel aan het werk gegeven: *geregelde verzameling van het wetenswaardigste, hetwelk de ontdekkingsreizen opleveren*, geven van zelve aanleiding, om, bij het beoordeelen van dit werk, ook in aanmerking te nemen, of hetzelve eene nuttige lektuur oplevert voor de jeugd. Het reeds aangemerkte zal voldoende zijn, om onze lezers te doen gevoelen, hoe wij het werk ook uit dit oogpunt beschouwen. Daarenboven

had. men van den Vertaler eenen beteren ftijl en taal mogen verwachten. Sommige volzinnen zijn onverftaanbaar, b. v. bl. 46: „ Voor het de zoo verfchillende ladingen, welke „ *Londen* en *Liverpool* naar *Italië*, *Sicilië*, *Maltha*, en de „ *Levant* zenden, behoudt *Gibraltar* voor zijne rijke be„ woners" enz. Zoo ontmoeten wij ook *flyboot* en *Riebeck* voor *vlieboot* en *Riebeek*. Zonderling is ook de keuze van den Vertaler, daar hij, op zijne wijze het onregt willende vergoeden, hetwelk door den Franfchen Schrijver de Nederlandfche aardrijksbefchrijvers wordt aangedaan, door hunne verdienften niet te vermelden, flechts vier van onze reis- of aardrijksbefchrijvers, en wel onder dezen de eerften noemt TROOST en MODERA.

Om dit werk belangrijk voor den Nederlandfchen lezer te doen worden, had aan hetzelve eene even zoo oordeelkundige en fmaakvolle bearbeiding in onze taal moeten ten deel vallen, als aan COOLEY's *Gefchiedenis der aardrijkskundige Ontdekkingen* te beurt gevallen is. Maar welk eene vergelijking! Welk eene fmartelijke herinnering wekt zij op! Deze vertaling van eene vertaling — en de voortreffelijke arbeid van onzen reeds aan de wetenfchap ontrukten VAN KAMPEN!

Chronologisch Handboek der Algemeene Gefchiedenis. Te Haarlem, *bij* de Erven F. Bohn. 1837. *In gr. 8vo. VIII en 367 bl. f* 3-:

Dit werk, volgens de *Voorrede*, voor het onderwijs beftemd, is gefchreven ter vervanging van het uitverkochte *Chronologisch Handboek van de Gefchiedenis der voornaamfte Staten*, *door* OUDEMANS, en „ meer ingerigt naar de be„ hoeften van den tegenwoordigen tijd. Om aan de ver„ eischten van zulk een Handboek te voldoen, heeft de „ Schrijver zich ten doel gefteld, beknoptheid en duidelijk„ heid met volledigheid te vereenigen, in zoo verre ten min„ fte aan deze laatfte eigenfchap, bij zulk eenen beperkten „ omvang, kon voldaan worden." Over het geheel genomen wil Rec. er deze eigenfchappen wel aan toefchrijven; maar hij kan niet ontkennen, dat, gelijk het meer in foortgelijke werken gaat, de zucht, om beknopt te zijn, en toch van alles iets te zeggen, wel eens eene dorheid en kronijk-

matigheid aan het verhaal geeft, die voor het aangenaam lezen en leeren niet zeer bevorderlijk is, zoo als hij daarvan hier onder anderen in de verhalen van de Grieksche, Middeleeuwsche en Nederlandsche Geschiedenis voorbeelden gevonden heeft. — Wat de volledigheid betreft, deze komt hem voor, meer in de geschiedenis der oorlogen en staatsomwentelingen gelegen te zijn, dan wel in die van den voortgang der wetenschappen en kunsten, der beschaving en veredeling van de Volken en de Menschheid, en in de vermelding van de genen, die zich in dit een en ander verdienstelijk en beroemd gemaakt hebben, van welke hier genoegzaam niet anders dan de Vorsten en Staatsdienaars genoemd worden; gelijk het ook aan pragmatische beschouwing der Geschiedenis hier bijkans geheel ontbreekt. — De Schrijver heeft den ethnographischen vorm voornamelijk gevolgd, als voor het onderwijs den meest geschikten. Offschoon men hierdoor ligtelijk in vooruitloopingen en herhalingen valt, en er ook, vooral wanneer men de algemeene Geschiedenis als Geschiedenis der Menschheid beschouwt, wel iets tegen te zeggen is, kan Rec. er hier over het algemeen in berusten.

De Schrijver verdeelt zijn onderwerp in *Oude*, *Middeleeuwsche* en *Nieuwe* Geschiedenis, en geeft van de verdere verdeeling in den vooraan geplaatsten inhoud een overzigt, dat evenwel, wanneer men het werk zelf vergelijkt, niet volledig is. Zoo heeft de *Oude* Geschiedenis, volgens bl. 5, deze vier gepaste hoofdafdeelingen: I. Oostersche Volken. II. *Grieken* tot op het verlies hunner onafhankelijkheid. III. Macedonische Monarchij, en de Rijken, die uit dezelve ontstaan zijn. IV. *Romeinen*. Maar in den inhoud vindt men de Volken, van de *Ethiopiërs* en *Egyptenaren* af, tot de *Romeinen* ingesloten, allen onder de rubriek *Geschiedenis der Oostersche Volken*. Ook zijn de verschillende tijdvakken dier oude Volken, die in het werk zelf zeer goed geplaatst zijn, in den inhoud niet te vinden; terwijl zij daarentegen bij beide wel voorkomen in de Geschiedenis der Middeleeuwen, maar wederom in den inhoud ontbreken bij de Nieuwe Geschiedenis, die, bl. 163, in vier tijdvakken verdeeld wordt, namelijk: I. Van het einde der Middeleeuwen tot den Munsterschen Vrede. II. Van den Munsterschen Vrede tot de Fransche Omwenteling. III. Van de Fransche Omwenteling tot aan den val van NAPOLEON. IV. Van den val van

NAPOLEON tot op onze tijden, of het begin van een nieuw tijdvak.

Eene of andere van de aanmerkingen, die Rec. onder het lezen voorkwamen, zij het hem vergund hier bij te voegen, of zij misschien bij eenen herdruk des werks van dienst konden zijn. — In de beschrijving van de Geschiedenis der *Israëlieten* komt, naar zijn inzien, het theocratische niet genoeg uit; en wordt dit voorbijgezien, of niet duidelijk genoeg voorgesteld, dan kan zij niet juist, en moet zelfs dikwijls zeer scheef beoordeeld worden. Zoo is het b. v. niet juist, wanneer bl. 15 gezegd wordt: „SAUL's heerschzuchtig „karakter gaf aanleiding, dat SAMUËL den schoonen en „verstandigen zoon van ISAÏ, DAVID, uit den stam van „*Juda*, als toekomstigen Koning zalfde." Neen! gelijk duidelijk in de Geschiedenis te lezen staat, het was SAMUËL niet, die dit op eigen gezag deed, maar het was op last van God, en wel omdat SAUL tegen een uitdrukkelijk staatsbevel van JEHOVA gehandeld, en dus uit het oog verloren had, dat hij slechts Koning was onder JEHOVA, als hoogsten burgerlijken Koning van den Israëlitischen Staat; terwijl SAMUËL zelf, offchoon aan Gods bevel zich onderwerpende, er nog lang leed over droeg, dat SAUL zich dus der regering onwaardig gemaakt had. — Dat het volk van *Israël*, vooral de meer verwijderde stammen, door SALOMO gedrukt werd, en dat de toegefelijkheid van dien Vorst voor de Afgodsdienst zijner vreemde vrouwen de Priesters vertoornde, gelijk bl. 16 te lezen staat, is door de Geschiedenis niet bewezen, of men moet, wat het eerste aangaat, alles gelooven, wat een onrustige, ondankbare, nooit te vreden volkshoop, met eenige woelige Demagogen aan het hoofd, (zie *België* op het woord *grieven*, *opstand* enz.) gelieft op te werpen; ook hierbij is het theocratische niet genoeg op den voorgrond gebragt. — Het is wonder, dat de Geschiedenis van dit Volk, bl. 21, niet verder voortgezet wordt, dan tot op ALEXANDER DEN GROOTEN: de Schrijver heeft het overige, tot de slooping van den Staat ingesloten, wel bl. 49, 50, bij het *Syrische Rijk*, en bl. 79, bij de *Romeinen*; maar het behoorde toch eigenaardiger ter eerstgenoemde plaatse als één geheel bij elkander. — Het is ook vreemd, dat wel het latere Syrische Rijk vermeld wordt, maar niet de vroegere geschiedenis der *Syriërs*, die toch reeds vroeg schijnen bestaan te hebben, en in de Israëlitische His-

torie nog al een- en andermaal eene rol ſpelen. — Zoo vindt men hier in de oude geſchiedenis der Oosterſche Volken ook niets van *Indië* vermeld. — Somtijds komen er wel eens dingen genoemd voor, waarvan wel eenige korte beſchrijving had mogen bijgevoegd worden, opdat de leerlingen iets meer dan namen mogen onthouden. Zoo vielen Rec. b. v., bl. 32, in het oog de *Griekſche Mysteriën*, de *Raad der Amphictyonen*, de *Argonautentogt*, de *Thebaanſche oorlog*, zonder eenige aanduiding, wat hierdoor verſtaan moet worden. Zoo ook, bl. 91, *Ariaansch Christendom*, bl. 92, *Orthodoxen* en *Ketters*, welke woorden ook wel eenige opheldering zouden behoeven, of anders, wat Rec. nog liever verkiezen zou en daar zeer goed geſchieden kon, mogten weggelaten worden. Rec. zou hier nog meer kunnen bijvoegen; doch het zij genoeg, om te toonen, dat hij dit werk niet zonder aandacht en belangſtelling gelezen heeft; en om eenen wenk te geven, hoe noodig het is, vooral in onderwijsboeken, ook op de kleine punten acht te geven.

Prachtuitgave van eenen Encyclopediſchen Atlas, *door* BRAND ESCHAUSIER. *Aflevering I—VI. Te Amſterdam*, *bij* L. van der Vinne. 1837. *In plano olifants-formaat. Iedere Aflevering*, *bij Inteekening f* : - 95.

Uit de in der tijd verſpreide berigten van inteekening is de aard en aanleg van dezen *Atlas* genoeg bekend. Schoon geene letterlijke vertaling, is dezelve grootendeels gevolgd en ingerigt naar het bekende werk van den Franſchen Graaf DE LAS CASAS (LE SAGE). Daar wij eerst onlangs de zes eerſte afleveringen ter aankondiging ontvingen, hebben wij van deze onderneming niet eerder verſlag kunnen geven.

Elke aflevering beſtaat uit twee Tabellen, welke bij elkander behooren; doch overigens is de volgorde der uitgave noch die van het werk, noch die der wetenſchappen. Zulks is dan ook meer onverſchillig; doch het ware voor de geregelde orde van het geheel na de voltooijing des werks beter geweest, dat de woorden: *Encyclopediſche* (niet *Encyklo-* zoo als overal ſtaat) *Atlas* ..... *Aflevering* (linker- of regter-) *blad* niet *in* de Tabellen zelve gedrukt waren. Het eerſte paar Tabellen bevat de geſchiedenis der groote volksverhuizing, opgehelderd door de uitmuntende kaart, ook uit het

Fransche werk overgenomen, in welke men met eenen oogopslag de togten van de onderscheidene horden uit *Azië* naar en door *Europa* en een klein gedeelte van *Afrika* zien kan. Derzelver geschiedenis wordt in verschillende kolommen hoofdzakelijk vermeld; terwijl een kort overzigt van de invallen der *Noormannen* in *Nederland*, getrokken uit het geleerde werk van den Utrechtschen Praeceptor VAN BOLHUIS, een zeer nuttig bijvoegsel is.

Het volgende paar behelst de *eerste* afdeeling van de *aardrijkskunde der oude geschiedenis*, zijnde *landbeschrijving en staatkundige verdeeling*. De *tweede* afdeeling, *beschrijving der bewonende volken*, zal in de *twaalfde* aflevering voorkomen; en de *derde*, *stad- en plaatsbeschrijving der voornaamste steden en plaatsen*, *waarvan in de oude geschiedenis werdt gewag gemaakt*, wordt gevonden in de *vijfde* aflevering, Tabel IX en X. (Ook deze aankondiging ware, om boven vermelde reden, beter niet op Tabel III gedaan).

De *derde* aflevering bevat, met eene kaart van het oude *Griekenland*: 1. eene vertaling der kronijk op marmer, bekend onder de namen der steenen van ARUNDEL, *Paros* of *Oxford*, de eerste naar den voormaligen eigenaar, de andere naar de plaats, waar zij ontdekt werden, de derde naar de stad, waar zij zich tegenwoordig bevinden; 2. eene beredeneerde en vrij volledige woordenlijst van zaken, instellingen en gebruiken der *Grieken*. Eenige belangrijke artikels worden echter hier gemist, b. v. *Panatheneën*, *Musen*, *Tirannen*, en anderen; 3. een geschiedkundig overzigt van de *Grieken*, verdeeld in vier Tijdvakken, dat van *opkomst*, van *ontwikkeling*, van *grootheid* en van *ondergang*. Kort, maar zeer goed.

De volgende aflevering, de *vijfde* en *zesde* van de schoone kunsten bij de Ouden, geeft een overzigt van de geschiedenis der *beeldhouw-* (Tabel VII) en *schilderkunst* (Tabel VIII) der Ouden.

Eindelijk de *zesde* aflevering (van den inhoud der *vijfde* spraken wij boven reeds; zij is verrijkt met platte gronden van *Athene*, *Jeruzalem* en *Rome*) doet het *zeewezen der Ouden* kennen, opgehelderd door afbeeldingen hunner schepen, naar oude gedenkstukken gegraveerd. Als eene misstelling merkten wij hier op, dat zekere kano's der Ouden niet *monoxylen* heetten, omdat zij in het eerst slechts één' mensch

konden bevatten, maar omdat zij uit één (μονον) ftuk hout (ξυλον) beftonden.

De uitvoering is zeer zindelijk, de druk zuiver. De letter is voor jonge en fterke oogen; maar daardoor is dan ook buitengewoon veel op eene Tabel geplaatst, zoodat, in evenredigheid tot hetgeen men bekomt, de prijs inderdaad matig mag genoemd worden. Wij wenfchen den uitgever voorfpoed op deze zijne onderneming, en zullen, wanneer men ze ons toezendt, van de volgende afleveringen insgelijks verflag geven.

Tooneelen uit het Oorlogsleven van 1813, 1814 *en* 1815. *Volgens ware Gebeurtenisfen. Uit het Hoogduitsch. II Deelen. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1839. *In gr. 8vo.* 547 *Bl. f* 5-75.

Men vindt in deze beide Deelen verfchillende verhalen van zeer onderfcheiden aard. Uit het Voorberigt leeren wij, dat de Schrijver zich verbergt onder den aangenomen naam van FREIMUND OHNESORGEN, een zeer ongepaste naam voor iemand, die zooveel gruwelen befchrijft, als er gelezen worden in *Moed en Vastberadenheid*, *het Kwartier in den Zaagmolen*, *de Fufillade*, *het Spook op de Voorposten.* Bij de overige verhalen: *het Duël zonder wederga*, *de Gevangenen*, *de Kozak*, voegt die naam beter.

Hoogen lof kan Rec. aan deze bundels intusfchen niet geven. Het romantifche dat bij de ware gebeurtenisfen gevoegd is, neemt den indruk weg, dien de ware gebeurtenis welligt zou gemaakt hebben, omdat het er meestal zoo wonderlijk is bijgevoegd, dat men de verdichting levendig gevoelt, en daardoor ook het misfchien waar gebeurde als verdichting gaat befchouwen. In de verhalen, die op vrolijker toon geftemd zijn, mist men te dikwijls wezenlijke luim en geest. De Schrijver heeft dit gemis zoeken te vergoeden door eene zeer eentoonige, telkens terugkeerende, *quasi*-geestige fchildering van eenen *Engelschman*, waarbij de *fpleen*, *plumpudding* en *biefsteak* hunne finds jaren afgezaagde rol weder moeten fpelen, en waar de oude aardigheden tot vervelens toe weder worden opgedischt. Men leze *het Duël zonder wederga* en *Moed en Vastberadenheid*, waar daarin *Engelfchen* voorkomen. Van niet veel beter allooi zijn de laffe woordfpelingen in den *Kozak*. Nog verdient opgemerkt

te worden, dat eene geheele reeks van voorvallen uit het verhaal: *Moed en Vastberadenheid* geheel en al overeenkomen en waarschijnlijk ontleend zijn uit MARRYAT's *Pieter Simpel*, waar deze namelijk de vlugt van O'BRIEN en PIETER uit de *Fransche* gevangenis verhaalt.

Verhandeling over de Noordsche Godenleer, door D. BUDDINGH. *Te Utrecht, bij* L. E. Bosch. *In gr. 8vo.* 94 *Bl.* *f* 1-:

De leer der enkele en dubbele vokaalspelling in het Nederduitsch, onderzocht en opgehelderd door Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH. *Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendriksen. *In gr. 8vo.* 88 *Bl.* *f* :-75.

Taalkundig Magazijn, bijeenverzameld door A. DE JAGER. *IIden Deels 2de Stuk. Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendriksen. *In gr. 8vo.* *f* 1-25.

Met wijsgeerigen geest en uitgebreide kennis is de Verhandeling van den Heer BUDDINGH over de *Noordsche Godenleer* geschreven. Zij wordt hier inzonderheid als *Natuur-philosophie* beschouwd, doch waarbij eene zedelijke en bovennatuurkundige strekking niet te vergeten is. Het is inzonderheid de verheven Tragische schoonheid dier *Mythologie*, welke hier in het licht wordt gesteld. Belangrijke aanteekeningen, achter de Verhandeling gevoegd, helderen haar op, en verhoogen hare waarde.

Nieuw en verrassend, maar tevens grondig betoogd en met niet weinig taalkennis uiteengezet, is het opstel van den Heer VAN DEN BERGH over *de leer der enkele en dubbele vokaalspelling in het Nederduitsch.* Het kenmerkende in het stelsel van den Schrijver komt daarop neder: Geheel de quantiteitsleer is gegrond op de enkele en dubbele vokaalgeluiden. Elke dubbele, of wel door een' anderen klinker verlengde vokaal is lang; elke enkele klinker is kort. De vertraging in de uitspraak, door het opeensluiten van medeklinkers veroorzaakt, deed wel de lettergreep, offchoon eenen korten klinker hebbende, als lang aanmerken; maar het onderscheid tusschen lange en korte grepen, bij de Grieken en Latijnen tot grondslag voor hunne versafmeting aangenomen,

lag eigenlijk in het onderfcheid tusfchen lange en korte, d. i. tusfchen dubbele en enkele klinkers. Dat men in het Latijn zulks niet meer befpeuren kan, ligt in de veranderde fpelling; maar de Grieken hebben bij de ε en η, bij de ο en ω dat onderfcheid bewaard, terwijl zij zichzelven wel eens ongelijk zijn geworden, en het ook moeijelijk anders, dan door de aanwending in het metrum, kunnen doen blijken bij de α, ι en υ. Uit vergelijking echter van eene menigte woorden in het Perzisch, Grieksch, Latijn, Hoogduitsch, IJslandsch, Gothisch, Nederduitsch enz. kan men zien, dat het *natura longum* en de verdubbeling der vokalen fteeds aan elkander beantwoorden. Derhalve ligt de zoogenaamde quantiteitsleer in den aard der Indo-Germaanfche talen, en zulks onafhankelijk van de leer der toonplaatfing of het accent. Wegens gevestigd gebruik, kunnen *wij* wel niet meer de maat in onze verzen van de lengte der klinkers laten afhangen, en wij kunnen ons wel aan de rhytmifche versmaten houden, doch behoorden echter den van den klemtoon onafhankelijke duur der lettergrepen niet geheel uit het oog te verliezen, en konden dien ook meer toepasfen op de regeling onzer enkele en dubbele vokaalfpelling. — Met uitnemend genoegen en met zeer veel bijval hebben wij dit gefchrift gelezen. Een en andere opmerking zij het ons vergund in het midden te brengen. Bl. 57 wordt gezegd, dat de middelfte *e* in *begeeren*, naar den Rotterdamfchen tongval, te regt kort, d. i. als *enkele* klinker, offchoon dan ook met den klemtoon, en dus als *begéren* wordt uitgefproken. De Schrijver had er kunnen bijvoegen, dat de Zeeuwen, zoo naauwkeurig in de onderfcheiding tusfchen de enkele en dubbele *e* en *o*, insgelijks altijd *begéren*, maar nooit *begééren* uitfpreken. — Bl. 67, over het al of niet dubbele of fcherplange der *oo* in den tweeklank *ooi*. Er had hier veilig kunnen worden beweerd, dat ook hier de Zeeuwen met de Maaslanders overeenkomen, en dus even als dezen de *o* verdubbelen, zeggende b. v. wel duidelijk *tooijen*, *ftrooijen*, maar nimmer *tojen*, *ftrojen*, gelijk de Hagenaars. — Bl. 32 fchrijft de Heer VAN DEN BERGH: „De *a* in *văder* is dus even kort als in *măn*, *kăn*, *plăn*, hoezeer de letter anders wordt uitgefproken; in *mānen* (*lunae*) daarentegen even lang als in *māan*, *wāan*, *trāan*; waaruit volgt, dat

men alle lange klanken met dubbele, alle korten met enkele klinkers behoorde te fpellen." Dit alles vloeit zeker voort uit het ftelfel; maar er is toch veel duisters in. Wij kunnen niet nalaten de *a* in *vader* even traag uit te fpreken, als die in *ftralen*, meervoud van *ftraal*; ook de enkele *a* in *paden*, meervoud van *păd*, klinkt hoorbaar even lang, als die in *ftaten* (of *ftaaten*) van *ftāāt*. Hoe zullen uitfpraak en theorie hier tot eenheid worden gebragt? of waarin ligt de overeenftemming tusfchen beide? Doch wij kunnen hier niet bij alle bijzonderheden ftilftaan, en bevelen dit werkje aan de oplettende toetfing aller taalkundigen.

Welligt zou het *Taalkundig Magazijn*, waarvan wij thans het tweede Stuk des tweeden Deels aankondigen, in het een of ander nommer de beste gelegenheid tot eene uitvoerige beoordeeling van vorenftaand opftel aanbieden. In dit ftuk is die beoordeeling nog niet te vinden; maar met genoegen hebben wij de meeste hier voorkomende ftukken gelezen. De *taalkundige aanteekeningen* van Mr. J. H. HOEUFFT, de *gemengde taalkundige bedenkingen* van Prof. SIEGENBEEK, en de *aankondiging*, of wel *beoordeeling*, *van uitgekomen taalkundige werken*, door den geachten Verzamelaar zelven, fchijnen ons echter toe het belangrijkfte te zijn, waarbij men nog, als algemeen overzigt gevende, voegen kan de *opgaaf van gefchriften* enz. door Mr. VAN DEN BERGH. Immers de Verhandeling over de fpelling, door VAN DER KEMP, behelst eenige voorflagen, van verfchillende waarde, tot wijziging der aangenomene fpelling, zonder dat de eigenlijke *taalkennis* er veel bij winnen kan; en de uit het Duitsch door den Heer BOMHOFF vertaalde Verhandeling, hoe lezenswaardig ook, is meer wijsgeerig en opvoedkundig, dan de werkelijke taalkennis bevorderend. Echter is er ook in dit ftuk van het *Taalkundig Magazijn* niets opgenomen, dan hetgeen zulk eene eer verdiende, en wij verheugen ons over het beftaan van een Tijdfchrift, waarin ieder zijne gedachten over Taal en Taalonderwijs, zoo het voorgedragene zich flechts eenigzins hooren laat, vrijelijk openbaren kan. Bij zulk een befcheiden ftrijdvoeren moet de ware wetenfchap aangroeijen en in helderheid toenemen.

Herinneringen uit mijn leven, door J. N. BOUILLY. *Iste Deel. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In kl. 8vo.* 234 *Bl.* *f* 2-:

De Schrijver van deze *Herinneringen* is ook onder ons door zijne in onze taal overgebragte werken, meestal ten dienste der jeugd, bekend. In het jaar 1837 gaf hij, onder den titel van *Recapitulations*, dit werkje uit, van hetwelk thans aan onze landgenooten eene vertaling wordt gegeven. Daar de Vertaler zelf in het Voorberigt erkent, dat de Schrijver in dit werk eene hooge mate van zelfgevoel, wij zouden het liever noemen ingenomenheid met zich zelven, ten toon spreidt, en blijkt behebt te zijn met de zwakheden aan zijnen landaard eigen, waren wij vóór de lezing eenigermate tegen het boeksken vooringenomen. Daar vroegere werken van denzelfden Schrijver gunstig waren ontvangen, deed het ons zelfs leed, dat hij zich nu van eene minder gunstige zijde deed kennen. Bij de lezing zelve troffen wij dan ook hier en daar deze gebreken aan. Met grooten ophef verhaalt hij, dat de Koningin van *Frankrijk* van hem getuigd had: „Hij is een uitmuntend mensch." In het beoordeelen van andere geleerden is BOUILLY scherp; zoo spreekt hij van LA HARPE, „wiens nijdig oog, vierkante houding en kwaadaardige lach den onverzoenlijken belager deden kennen van iederen opkomenden naam." Van MARMONTEL zegt hij: „MARMONTEL deed door zijne aangename verhalen zijne ijskoude verbeelding en de dorre netheid van zijnen stijl vergeten." Somtijds is het overdrevene in het gedrag en de uitdrukkingen belagchelijk en aan het walgelijke grenzende, zoo als waar BOUILLY eene tooneelspeelster, welke in de opvoering van een door hem vervaardigd stuk eene rol vervuld had, smeekt, zijne dankbaarheid aan haar door eenen kus te mogen te kennen geven, en dan verder verhaalt: „Zij gaf hare toestemming en wilde de zweetdroppelen afdroogen, die nog op haar edel en bekoorlijk gelaat zigtbaar waren; maar, haar om den hals vallende en in mijne armen drukkende, riep ik uit, terwijl ik haar herhaalde malen kuste: „Ach, wat is het zweet van eene tooneelspeelster heerlijk, aan welke men het welslagen van zijn werk te danken heeft!" — Bij gelegenheid eener vereeniging van aanzienlijke vrouwen, werd aan BOUILLY de vergunning toegekend, om haar, welke hij verkoos, te omhelzen. Hij zegt: „Ik was zoo nabij de schoone Gravin DE SABRAN, dat ik in den eersten oogenblik voornemens was van de nabuurschap gebruik te maken; maar de welvoegelijkheid vorderde, dat ik mijne hulde elders bewees; en offschoon Mevrouw VON STAEL op dat tijdstip het gezigt met puisten had bedekt, ging ik eenen eerbiedigen kus drukken op haar voorhoofd, terwijl ik haar verlof vroeg om eenige uit-

vloeifelen te mogen inademen van het fcheppende génie, hetwelk zijnen zetel in dat voorhoofd had." Wij vragen onze lieve Lezeresfen bijkans om verfchooning voor het mededeelen der misfelijke bewijzen van het gezegde!

Met dat al leest men over het geheel deze *Herinneringen* met vermaak. De Schrijver bezit het talent van zelfs over minder gewigtige onderwerpen op eene aangename wijze te fchrijven. Voor zoodanige van onze landgenooten, die de lektuur tot uitfpanning bij voorkeur in hunne moedertaal wenfchen te ontvangen, is dus deze welgeflaagde vertaling, van de afbeelding des fchrijvers voorzien, geen onaangenaam gefchenk. Worden wij in dit eerfte Deel reeds met vele min bekende bijzonderheden aangaande beroemde perfonen bekend gemaakt, met welke de Schrijver in het laatst der voorgaande eeuw in aanraking kwam, voorzeker zal de Franfche omwenteling en zoo vele merkwaardige gebeurtenisfen, voorgevallen in 's mans meergevorderden leeftijd, hem gelegenheid geven, om in het overige van dit werkje nog veel belangrijks mede te deelen.

Kusjens, nevens het oorfpronkelijke van JANUS SECUNDUS, *vrij gevolgd door Mr.* A. W. ENGELEN. *Tweede Druk. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In kl. 8vo. XII en 84 bl. f* 1 - :

De Heer VAN BOEKEREN levert ons hier een *pendant* van zijne bevallige uitgave van ANACREON door TEN KATE en VAN DEN BERGH, en de uitvoering van dit kleine boeksken doet zijnen fmaak eer aan. Trouwens, de inhoud verdiende dit. De vertaling van de *Bafia* door den Heer ENGELEN is een meesterftuk van zoetvloeijende poëzij. Er is eene hooge mate van kieschheid in de keuze zijner woorden, eene bevalligheid en fierlijkheid van uitdrukking, waardoor de *Kusjens* geheel de kleur der oorfpronkelijkheid hebben gekregen, en niemand bij het lezen aan eene vertaling zou denken; terwijl zij daarbij tevens eene vergelijking met het Latijn zeer goed kunnen doorftaan. Rec. fchat dit bundeltje hoog, als een bewijs, hoezeer onze taal voor *erotifche* poëzij gefchikt is, en hoe veel zachtheid, liefelijkheid en welluidendheid zij bezit, wanneer eene bekwame hand haar gebruikt.

In hoe verre deze tweede druk van den eerften verfchilt, kan Rec., bij gemis van dien eerften druk, niet beoordeelen; maar hij wenscht den uitgever een ruim debiet van dit bevallig boekje, en den Heere ENGELEN daarin belooning voor zijnen keurigen arbeid!

Gedichten van Mr. W. W. NOODT, *J. U. Dr. te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1838. *In gr. 8vo.* 101 *bl. f* 2-50.

Wat den Heer NOODT tot de uitgave van dezen bundel bewogen hebbe, begrijpt Rec. niet, of het moet dan de lust geweest zijn, om zijnen naam op eenen net gesteendrukten titel te lezen en zijne verzen niet in zijne portefeuille begraven te houden. De uitgave verdienden zij zeker weinig. Zij behooren tot die soort, die reeds van overouden tijd als niet te dulden staan geteekend, — tot de middelmatigen. Zij hebben niets, wat hen onderscheidt, zijn alledaagsch van inhoud, niet meer dan redelijk van versificatie en stijl, zonder gloed en leven. Beter ware het, ze ongedrukt te laten, en er zich in gezellige en vriendschapskringen mede te vermaken, waar de goedwilligheid ook aan het middelmatige haren bijval niet onthoudt.

III November. Ida, door E. T. VAN BEUSEKOM. *Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1839. *In gr. 8vo.* 295 *Bl. f* 2-90.

Zijnen naam op gegraveerde titels te zien prijken, schijnt een bijzonder groot genoegen te zijn. Althans, wanneer eenmaal de proef genomen is en niet geheel ongelukkig is geslaagd, wordt zij onophoudelijk weder herhaald. Zoo schijnt het den Heer VAN BEUSEKOM ook te gaan. Een jaar geleden, betuigt hij in zijne Voorrede, gaf hij niet zonder heimelijken angst zijn *Allerlei* in het licht, en nu dat boekje nog al gunstig is ontvangen, moet terstond een nieuw boekdeel de wereld in. Rec. heeft dat *Allerlei* niet gelezen, maar vertrouwt gaarne, dat het beter is, dan wat wij hier ontvangen, en dat wij mede aan die gunstige beoordeeling hebben te danken. Een der motto's, door den Schrijver verkozen, heldert ons het geheim op, dat de drukpers reeds zoo spoedig onder een tweede werk moest zuchten. Het luidt aldus:

Votre goût a servi de règle à mon ouvrage
J'ai tenté les moyens d'acquérir son suffrage.
Vous voulez, qu'on évite un soin trop curieux,
Et des vains ornemens l'effort ambitieux:
Je le veux comme vous: cet effort ne peut plaire:
Un auteur gâte tout, quand il veut trop bien faire.

Wil dat met andere woorden zeggen, dat de Heer VAN BEUSEKOM het gemakkelijk vindt, maar voort te schrijven, en het niet noodig rekent, zijn werk te beschaven, of zelfs met zorg te bearbeiden? Wij zijn van een tegenovergesteld gevoelen. Het *Nonum prematur in annum* van HORATIUS

roepen wij elken jeugdigen Schrijver toe. Door te fpoedig en te veel te willen uitgeven, bederft menigeen zich, die, bij bedaardere ftudie, bij zorgvuldige bewerking en ftrenge befchaving van het gefchrevene, met den tijd iets goeds had kunnen leveren. Welk eenen langwijligen en gerekten verhaaltrant heeft de Schrijver in het eerfte, en, hoewel niet zóó erg, toch ook in het tweede verhaal gekozen! Hoe menige bladzijde zou, bij ftrenge zelfbeproeving, hebben moeten wegvallen! Hoe duidelijk had het, bij onpartijdige zelfbeoordeeling, alleen na verloop van geruimen tijd na het fchrijven zelve mogelijk, hem in het oog moeten vallen, dat de geheele grondflag van *III November* wanfmaak is, niet te verdedigen met de aangehaalde woorden van MONTLOSIER! Men kan eene waarzegfter in hare voorfpelling zeer wel tot grondflag van een verhaal nemen; maar men moet dan het verhaal in de tijden des bijgeloofs verplaatfen, en het geloof des bedrogs is voldoende, zonder dat de uitkomst de voorfpelling bewaarheidt, of men moet toonen, hoe de ligtgeloovigheid zelve medewerkte, om door eigene fchuld het voorzegde te doen gebeuren, dat nu juist gebeurde, omdat men geloof floeg aan de bedriegelijke taal der zoogenoemde profetes. Maar het is meer dan wanfmaak, het is verderfelijk, met opzet als 't ware op te treden, om de leugenachtige ftelling te verdedigen, dat de toekomst voor fommigen bloot ligt, en dat het iets anders is, dan leugen en bedrog, wanneer zij zich vermeten te voorzeggen, wat dezen of genen bepaaldelijk zal overkomen. En vooral door het *Nafchrift* zou men meenen, dat de Schrijver in ernst zoo iets heeft willen beweren. Het verhaal is daarenboven niet interesfant, en de held der gefchiedenis heeft in zijn karakter niets, wat den lezer boeit, of ftemt, om na zijne misdaad medelijden te gevoelen. Zijn gedrag bij het fterven van zijnen bloedverwant is ftuitend.

Schoon oud en afgefleten, is het thema van het tweede verhaal, IDA, beter; eene zuster, die, zelve beminnende, hare liefde voor hare zuster opoffert, die denzelfden man bemint. Er zijn in dit verhaal goede partijen. De neef, die de harten der beide zusters heeft veroverd, is door den Schrijver evenwel wat heel flecht en boos geteekend; want nu zegt men onwillekeurig: hoe konden die beide lieve meisjes zich door dien fchelm zoo laten bekoren?

De Heer VAN BEUSEKOM is niet zonder eenigen aanleg; maar hij fchrijve niet te veel en te vlug! Hij late zijne ftukken door kundige en ftrenge vrienden beoordeelen, vóór dat hij er aan denkt, om ze uit te geven. Anders zal hij nooit iets wezenlijks goeds voortbrengen, maar fchrijven, wat misfchien een *alles* verflindend publiek bevalt, maar wat menfchen van goeden fmaak tegenftaat. Waartoe toch verhalen gefchreven, indien zij niet door keuze van onderwerp, door vorm van behandeling, door ftijl en taal althans eenigzins uitmunten? Het is water in de zee dragen en kostbare uren verfpillen.

BOEKBESCHOUWING.

Beknopte Geschiedenis der Wijsbegeerte, sedert de vroegste tijden tot op den tegenwoordigen. Vrij vertaald uit het Hoogduitsch van K. L. KANNEGIESSER, *Professor te Breslau. Met bijvoegselen en doorloopende aanmerkingen vermeerderd door* J. J. LE ROY, *Predikant te Oude Tonge. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1838. *In gr. 8vo. X en* 337 *bl. f* 3-60.

De Geschiedenis der Wijsbegeerte, die in dit boek verhaald wordt, is, volgens den oorspronkelijken Schrijver, bl. 3, „de voorstelling der menigvuldige en verschillende pogingen, om tot kennis van zichzelven, „en tot de wetenschappelijke kennis van God en van „de wereld te geraken;" volgens den Vertaler, bl. 2, „geene geschiedenis der reeds ontdekte, maar eene geschiedenis der nog gezochte, en dikwijls misverstane „waarheid; eene geschiedenis van de onderscheidene, „dikwijls verkeerde wijzen, welke men tot ontdekking „der waarheid gebruikt heeft; der omwegen, welke „men ten dien einde gemaakt heeft." De laatste ziet dus vooral op de donkere en ongunstige zijde; de eerste spreekt, hoewel ook niet volledig, nogtans meer in algemeene bewoordingen, waaronder het goede zoo wel, als het kwade, kan begrepen zijn, en dit met regt, want de waarheid moge nog niet geheel en in alles, maar er zal toch wel iets, ja veel van ontdekt, en onder de wijzen en wegen tot hare ontdekking zullen ook wel goede gebruikt zijn, vooral indien het waar is, wat aldaar een weinig verder gezegd wordt, „dat wij in on„zen tijd niet ver meer af zijn van het gewenschte doel, „mits men niet ondankbaar van de hand wijze, hetgeen „de voorarbeid van zoo vele eeuwen, inzonderheid van „dezen laatsten tijd, ons reeds geleverd heeft." Hoe

dit ook zij, de Heer LE ROY heeft niet kwaad gedaan met dit werk te vertalen: al was dit op zichzelf voor Geleerden juist niet noodig, (en bij het groote Publiek zal het toch niet bijzonder gezocht worden) de bijvoegſelen en aanmerkingen, waarmede hij het verrijkt, en die hij, met eene kleine letter gedrukt, telkens tusſchenbeiden geplaatst heeft, zijn geen onbelangrijke bijdragen, waarin hij (volgens de Voorrede) getracht heeft, de aaneenſchakeling en onderlinge betrekking der verſchillende wijsgeerige ſtelſels aan te wijzen.

In eene *Inleiding* handelt KANNEGIESSER kortelijk over de *Oosterſche Volken*, namelijk de *Chinezen*, *Egyptenaars*, *Indianen*, *Perzen*, *Chaldeërs*, *Phoeniciërs* en *Hebreën*, bij welke hij, „ ſlechts enkele met „ Godsdienst en Poëzij vermengde philoſophemata of „ wijsgeerig luidende ſtellingen en ſpreuken, maar geene „ wijsgeerige ſtelſels" vindt. — Hiermede, als op de getuigenis der Geſchiedenis gegrond, kan Ref. zich over het geheel beter vereenigen, dan met het hier en elders door LE ROY beweerde, maar niet bewezene, dat alle Wijsbegeerte uit Godsdienst en Goddelijke Openbaring, als eerſten oorſprong, moet afgeleid worden, en dit niet alleen bij de zoo even genoemde Volken, maar ook naderhand bij de *Grieken*. — Of is er dan geen kennis van God en Goddelijke en menſchelijke zaken door de beſchouwing der Natuur en door de Rede? Hoe gedwongen is ook die afleiding hier ſomtijds voorgeſteld! De vereering des Hemels en der ſterren en der als perſonen voorgeſtelde Natuurkrachten zal bij de *Chinezen* ontſtaan zijn „ uit een verbasterd verhaal der ſcheppingsgeſchiedenis, en van de eerſte openbaring van God en „ zijne verkeering, benevens die der Engelen met de „ menſchen"! (Bl. 9.) Hoe hangt dit zamen? Wat was er daartoe aan die geſchiedenis te verbasteren? Zou niet veeleer het den natuurmensch eigene zinnelijk perſonificéren en ſymboliſeren de eerſte aanleiding geweest zijn, waardoor al ligtelijk het geperſonifieerde voor eenen perſoon, het ſymbool voor de zaak zelve gehouden

werd? Geen betere gronden voor het gevoelen van LE ROY vinden wij door hem bijgebragt bij de *Egyptenaren*, *Perzianen* en *Indianen*. Zoo zal THALES den oorsprong van alles uit het water, ANAXIMENES uit de lucht, beide uit het scheppingsverhaal ontleend hebben (bl. 25—27); bij HERACLITUS echter, die denzelven uit het vuur afleidde, (bl. 31) en bij alle volgende Wijsgeeren, tot SOCRATES ingesloten, (bl. 100) schijnt de gemelde hypothese zelfs bij haren voorstander te kort te schieten, en niet meer of slechts flaauw aangevoerd te worden. — Doch keeren wij tot ons verslag terug.

Na gemelde *Inleiding* vangt KANNEGIESSER de eigenlijke Geschiedenis der Wijsbegeerte aan met die der *Griekſche*, welke hij in drie tijdperken verdeelt, in welker *eerſte*, van THALES tot op SOCRATES, de *Joniërs*, *Pythagoristen*, *Eleäten*, *Atomisten* en *Sophisten* vervat zijn, en waarbij LE ROY, bl. 50—59, eene nuttige opheldering geeft omtrent de leer van PYTHAGORAS. — Het *tweede* tijdperk der *Griekſche* Wijsbegeerte loopt van SOCRATES tot en met EPICURUS. Over de leer en verdiensten des eerstgenoemden wordt door KANNEGIESSER, bl. 89—100, een goed overzigt gegeven, waarbij men echter nog iets meer zou mogen verwachten omtrent deszelfs geloof aan éénen God, en over de inspraak van deszelfs *daemon*. Gelijk het overzigt van KANNEGIESSER over PLATO en zijne Wijsbegeerte (bl. 117—131) goed is, zoo zijn ook de bijvoegselen van LE ROY, tot regte waardering van derzelver voortreffelijkheden en gebreken, (bl. 131—137) over het geheel wel en belangrijk. Zoo verdienen beide ook gelezen te worden (bl. 139—163) over ARISTOTELES en de *Stoïcijnen*. — Tot het *derde* tijdvak, eindelijk, der *Griekſche* Wijsbegeerte worden gebragt de *nieuwe Academiſche* en *Sceptiſche* Wijsgeeren, de *Eclectiſche* Wijsgeeren en de *Sophisten*, en laatstelijk de *nieuwe Platonisten*.

In eene tweede hoofdafdeeling van dit werk wordt de

Geschiedenis der Schoolsche Wijsbegeerte behandeld, van het jaar 800 tot 1500 onzer tijdrekening, en daarvan een beknopt overzigt gegeven, waarbij de bijvoegsels van LE ROY, bijzonder bij § 108, waar hij ook de verdiensten van onzen GROTIUS met alle regt vermeldt, belangrijk zijn. Minder gaaf zou Ref. hem toestemmen, wat hij bl. 200 en volgg. beweert, dat het Christendom de stof der ware Wijsbegeerte verschaft, en daartoe alleen de regte vorm gezocht moet worden: (*) iets anders toch is het, aan hetzelve op de beoefening der Wijsbegeerte eenen heilzamen invloed toe te schrijven; iets anders, de stof daaruit alleen te ontleenen: hiertoe was het niet op de wéreld verschenen, even min als om de Logica te leeren: verder, dat de Kerkvaders over het algemeen de leer des eenvoudigen Christendoms door hunne wijsgeerige begrippen niet zoo erg bedorven hebben, en dat de leer en instellingen der Kerk en de echte CHRISTUS-leer in de eerste eeuwen nog niet zeer onderscheiden waren, (tot hoe vele gelukkige eeuwen zou dit zich wel uitstrekken ? !) en eindelijk, dat de scholastieke Philosophie der Middeleeuwen niet weinig heeft toegebragt tot fijnheid en juistheid van denken en onderscheiden. (Jammer dan inderdaad, dat men die Christelijke Sophisterij niet is blijven volgen!)

De derde hoofdafdeeling dezes werks bevat de Geschiedenis der *nieuwere* Wijsbegeerte, in twee tijdperken verdeeld, in welker *eerste* de *Fransche*, *Hollandsche* en

(*) Op eene andere plaats van dit boek, bl. 373, noemt LE ROY „de Goddelijke Openbaring, zoo als zij in den „Bijbel vervat is, de eenige bron onzer kennis ten opzigte „van het bovenzinnelijke, zoo ver den inhoud aanbelangt;" maar hoe kan hij dan aldaar tusschenvoegen, dat „zij met „de vorderingen der practische Rede uitmuntend overeen„stemt"? Immers indien, gelijk er voorafgaat, „alle gezag „buiten dat des Bijbels ten eenemaal moet worden ter zijde „gesteld," dan heeft de Rede in zake van Godsdienst gezag noch stem zelfs; dan heeft zij geene vorderingen te doen: hoe strookt dit een met het ander?

Engelsche Wijsgeeren, met name DESCARTES, SPINOZA, LOCKE, en zijne volgers in *Frankrijk* en *Engeland*, ten tooneele treden, die in het *tweede* vervangen worden door de voorstanders der *Duitsche* Wijsbegeerte, LEIBNITZ met zijne *navolgers* en *tijdgenooten*; na welke de *Critische* Wijsbegeerte optreedt, met KANT aan het hoofd, en in haar gevolg hebbende KANT's *verklaarders*, *tegenstanders* en *opvolgers*, onder welke laatsten ook, ten besluite, bijzondere melding gemaakt wordt van HERBART en HERMES. — In meerdere of mindere mate belangrijk zijn wederom de bijvoegsels van LE ROY op deze hoofdafdeeling, zoo als (behoudens het straks over stof en vorm, met opzigt tot den invloed van het Christendom, aangemerkte, waartoe ook hier wederom gelegenheid zou zijn) de inleiding op de nieuwere Wijsbegeerte, bl. 230—244; zoo ook de aanvulling over die van LOCKE en zijne volgers, bl. 275—282; over VON TSCHIRNHAUSER, PUFENDORF en THORMASIUS, bl. 297—304; over KANT, met wien hij, zoo als bekend is, veel opheeft, bl. 324—335; over het lot der Kantiaansche Philosophie in ons Vaderland, bl. 361—367; en eindelijk over de reeds genoemde HERBART en HERMES, bl. 369—374.

Er is dus veel goeds en bruikbaars in dit werk, door den arbeid zoo wel van den Vertaler, als van den oorspronkelijken Schrijver; waarom het aan degenen, die zich met de geschiedenis der pogingen van den menschelijken geest, om van Goddelijke en menschelijke zaken kennis te krijgen, bekend willen maken, zij aangeprezen!

De Verhandeling van den Heer P. VAN DER WILLIGEN, *over het eigenlijke wezen des Christendoms, beknoptelijk getoetst aan de grondbeginselen eener gezonde Wijsbegeerte; voorafgegaan van een kort vertoog over het ware Rationalismus, en het regt gebruik der Wijsbegeerte in de Godsdienst. Door*

J. J. LE ROY, *Predikant te Oude Tonge. Te Rotterdam*, *bij* van der Meer en Verbruggen. 1838. *In gr. 8vo. VIII en* 117 *bl. f* 1-00.

De Verhandeling van den Weleerw. Heer P. VAN DER WILLIGEN, Predikant te *Tiel*, over *het eigenlijke wezen des Christendoms*, is door Bestuurders van TEYLER's *Godgeleerd Genootschap* met den gouden eereprijs bekroond, en met eene liberale en bescheidene verklaring uitgegeven. Zij is alzoo ook vervolgens door ons en andere Tijdschriften over het geheel met grooten lof aangekondigd en beoordeeld: zie onder anderen *Godgeleerde Bijdragen*, Dl. XI, St. 2, (niet 3, gelijk bl. 543 van het onze bij vergissing staat,) bl. 153 en volgg. bijzonder bl. 182—193, en *Vaderl. Letteroef.* voor 1837, N°. XIII, bl. 541—548. Doch nu treedt als Oppercensor te voorschijn de Weleerw. Heer J. J. LE ROY, Predikant te *Oude Tonge*, die dezelve in de *Voorrede*, bl. V, eene „ zoo veel gerucht makende Verhande„ ling" noemt, (waarvan wij echter, in dezen ongunstigen zin namelijk, niets vernomen hebben); *die* (bl. VI) „ niet zeggen kan, dat zij bij de eerste lezing veel ge„ wigts had in zijn oog, — daar zij te zeer op loutere „ magtspreuken neêrkwam, en hem voor ieder, die „ maar eenigzins geoefend was, te gemakkelijk te we„ derleggen scheen, dan dat zij vele gemoederen zou „ kunnen wegslepen;" (wel nu! dan had de man waarlijk wel kunnen zwijgen, indien zij zoo onbeduidend ware!) die den Schrijver aandicht, bl. 55, „ dat het „ schijnbaar verwerpen van het gebruik der Wijsbegeerte „ in de Godsdienst hem alleen tot een dekfel zal dienen, „ waaronder hij zich voor het oog der onbedrevenen „ zoekt te verschuilen;" (zie dergelijk vriendelijk compliment bl. 73!) die deszelfs Verhandeling, in de 67 laatste bladzijden van zijn boeksken, (want de 50 eerste staan er in geen verband mede) op eenen hoogen, scherpen, alles behalve liefderijken toon berispt en afkeurt, hem wegens dezelve den naam van *Eerwaarde*

en de hand van broederschap uitdrukkelijk weigert, (regt vriendelijk en Christelijk!) maar nogtans wel de goedheid wil hebben, om hem, alleen wegens de acht laatste bladzijden zijner Verhandeling, waar hij meer met hem overeenkomt, beide te geven. — Wat zullen nu Bestuurders van TEYLER's *Genootschap* doen? Zullen zij zich verschoonen, of verdedigen, omdat zij „een zooveel geruchtmakend en weinig beduidend" prulwerk in de wereld gestooten hebben? Wij denken het niet, maar meenen, dat de Opzieners van deze nuttige Stichting, die reeds zoovele belangrijke Verhandelingen uitgelokt en te voorschijn gebragt hebben, het aan het onbevangen en onpartijdig oordeel van bevoegde lezers gerust zullen overlaten. Wat zal VAN DER WILLIGEN doen? Zal hij zich over zijn geschrift voor het Publiek tegen LE ROY verantwoorden. Wij denken het niet, en wenschen het ook niet, offchoon wij hem daartoe allezins berekend achten, en hij hem welligt bij de stukken zou kunnen toonen, dat, indien hij hem slechts had *willen* verstaan, en zich door de drift van zijn tegenspreken niet had laten wegslepen, zij op sommige punten zoo ver niet van elkander zouden afzijn: men vergelijke b. v. VAN DER WILLIGEN, bl. 58 en 117, met LE ROY, bl. 30, 34—36, 53; VAN DER WILLIGEN, bl. 80, met LE ROY, bl. 83, 84, en meer andere plaatsen. Zullen wij dan dit zoogenaamde getoetste weder gaan overtoetsen, en duidelijk aanwijzen, waar de toetser, naar ons bevind, niet goed getoetst, en de waarde van het reeds goedgekeurde en gemerkte goud ten onregte verkleind heeft? Aan stof zou het Ref. niet ontbreken, indien hij hetgene, dat hij, bij aandachtige lezing en vergelijking der beide schriften, aangeteekend heeft, behoorlijk wilde uiteenzetten, en zijne gedachten over de beide gedeelten van dit stukje mededeelen: doch waartoe al dat geschrijf en weder geschrijf? waartoe al dat getwist en gekijf, hetwelk waarlijk niet tot het eigenlijke wezen des Christendoms behoort? Het spijt ons, dat een anderzins ge-

leerd Man, als de Heer LE ROY, zich tot het schrijven van dit stukje verledigd heeft; ja, „wij mogen „niet verzwijgen," zeggen wij met het *Groninger* Tijdschrift: *Waarheid in liefde*, (Jaargang 1839, 3de Stuk, bl. 650) „dat het ons diep smart en tot innig leedwe„zen is, dat nog heden ten dage in ons Vaderland „op zulk eenen toon beoordeeld en getwist wordt, als „in dit geschrift geschied is;" en wij keuren geene meerdere plaats in dit Tijdschrift voor de beoordeeling van zulke twistschriften noodig, die reeds lang zullen vergeten zijn, wanneer zulke zooveel goeds bevattende Verhandelingen, als die van den Weleerw. Heer VAN DER WILLIGEN, bij volgende navorschers naar het eigenlijke en voor alle tijden onveranderlijke wezen des Goddelijken Christendoms nog in achting en eere zullen gehouden worden.

Het Heidensche Rome. Uit het Fransch van ROUSSEL. *Derde Druk. Te Rotterdam bij* van der Meer en Verbruggen 1839. *In kl. 8vo. 41 bl. f* 0-25.

Bij het ontvangen van dit boekje, waar van Rec. reeds had hooren spreken, stelde hij zich, om zijn oordeel daar over te kunnen zeggen, drie vragen voor: 1. Wat behelst het? 2. Waartoe dient het? 3. Verdient het zooveel gerucht te maken, als men zegt, dat het elders gemaakt heeft, zoo dat het daar reeds verboden zou zijn?

Eerstelijk dan, wat behelst dit boekje? Eene aanwijwijzing in verschillende voorbeelden, dat er in de Volksgodsdienst der Romeinen of, zoo hier de stof te kort schiet, in die van andere Volken, vóór de invoering van het Christendom, veel was, dat „*het formalismus*" bevorderde, d. i. „de natuurlijke (?) neiging onzes harten, „om de gezindheden en deugden, die God van ons „eischt, te vervangen door de afbeelding dier deugden en „gezindheden in ijdele uitwendige plegtigheden." (Bl 1).

Hierop vraagt men nu *ten andere* natuurlijk: Waar-

toe dient deze aanwijzing? Hier schijnt eene *openbare* en eene *bedekte* bedoeling te moeten onderscheiden worden. De *openbare* is, om te doen zien, dat „ de strekking van de Christelijke Godsdienst is, om dat formalismus uit te roeijen, en te doen vervangen door „ eene levende godsvrucht. Met dat oogmerk," zegt de Schrijver, „ zullen wij eenige trekken mededeelen uit „ tallooze gebruiken der Heidensche Godsdienst; daar „ tegenoverstellen de voorschriften van het Evangelie, en „ uit deze tegenstelling zal bij den lezer de overtuiging „ geboren worden, niet slechts, dat de Heidensche „ Godsdienst valsch en leugenachtig, — maar vooral, „ dat de Godsdienst van JEZUS CHRISTUS waar en „ Goddelijk is." (Bl. 2). De *bedekte* bedoeling schijnt te zijn, aan te toonen, dat de Heidensche gebruiken nog heden, onder Christelijken naam, in het Roomsche Kerkgenootschap bestaan, en als zoodanig verwerpelijk zijn: dit schijnt uit de bijzondere keus der voorbeelden, en uit de wijze, waarop zij in het licht gesteld worden, allezins te blijken.

Na deze opgave zal Rec. nu de *laatste* vraag ligtelijk kunnen beantwoorden: verdient dit boekje zoo veel gerucht te maken, als men zegt dat het elders gemaakt heeft? Naar zijn inzien, neen! Ziet men toch op deszelfs openbare bedoeling, dan schijnt het waarlijk voor het algemeen geene behoefte te zijn, nu nog aan te toonen, dat de Christelijke Godsdienst, ook ter zake van uitwendige vereering, iets veel beters dan de Godsdienst der *Romeinen* gegeven heeft. En wat de *bedekte* bedoeling aangaat, die hier doorschijnt, het is toch waarlijk bekend genoeg, dat er, vooral sedert CONSTANTIJN *den Grooten*, vele gebruiken uit de Romeinsche Godsdienst overgenomen, en, zoo goed het kon, Christelijk gewijzigd zijn, om het volk tot het Christendom te lokken, en dat er hiervan, helaas! nog veel ongepasts in de Grieksche en Romeinsche Kerk overgebleven is. — Of zoo men al meende over het een of ander dezer punten te moeten schrijven, dan zou het vrij wat grondiger

behooren te geschieden, dan in dit zeer oppervlakkig geschreven boekje geschied is.

Als iets nieuws heeft Rec. hier gevonden, dat JEZUS CHRISTUS één feest heeft ingesteld, het Paaschfeest namelijk (Bl. 28); maar waar dit in het N. V. te lezen staat, weet hij niet. De vergelijkingen, die de schrijver maakt, om hem tot zijn oogmerk te dienen, zijn niet altijd even gelukkig; b. v. bl. 35 vergelijkt hij de vermenigvuldiging van de gebeden voor eenen dooden met de veelheid van woorden in het gebed, welke JEZUS, MATTH. VI: 7, den Heidenen te laste legt, hetwelk toch wel geheel iets anders is.

Ten slotte gelooft dus Rec., dat niemand in ons land er wel aan denken zal, om dit boeksken te verbieden; maar hij kan ook geene bijzondere reden vinden, om het aankoopen van hetzelve aan te bevelen. Dit behoeft ook niet, zal men welligt zeggen; want de derde druk, en de getuigenis in het Voorberigt, dat het in *Frankrijk*, *België*, *Engeland* en *Amerika*, „met ongemeene „belangstelling ontvangen, met gretigheid gelezen is," bewijst, trots alle Recensenten krietiek, eene gunstige stemming voor dit boekje bij het Publiek. Nu, dit zij zoo! maar zou de nieuwsgierigheid, door den titel uitgelokt, er ook niet een groot aandeel aan hebben, om zich voor eene kleinigheid zulk een boeksken eens aan te schaffen? en zou bij menigen oordeelkundigen en denkenden lezer die teleurstelling niet ontstaan, welke Rec. bij geëindigde lezing deed zeggen, „Is dit nu alles?" (*).

(*) Sedert deze Recensie, wier plaatsing door toevallige omstandigheden vertraagd werd, ingekomen is, volgden reeds weder *drie* nieuwe oplagen de hier aangekondigde *derde*. *Red.*

Archives, ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau. Recueil, publié, avec autorisation de S. M. le Roi, par Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, Chevalier de l' ordre du Lion belgique,

Conseiller d'état. Première Série. Tome V. 1574—1577. LXXXIV et 635 pag. et Tome VI. 1577—1579. LXXX et 681 pag. Avec des Facsimilés. Leide, *S. et J. Luchtmans*, 1838 et 1839. 8vo. *f* 16-00.

Dit voor de Vaderlandsche Geschiedenis zoo onschatbare werk, dat jaarlijks met een Deel voortgezet wordt, neemt meer en meer in belangrijkheid toe. De oorspronkelijke bescheiden en brieven schijnen in aantal te vermeerderen, naar mate de gebeurtenissen zich meer inwikkelen en de worstelstrijd der *Nederlanden* tegen *Spanje* heviger en algemeener wordt. Het vijfde Deel bevat omtrent tweehonderd brieven, gedurende bijna drie jaren geschreven, van Mei 1574 tot Februarij 1577. Zij verdeelen zich in twee tijdperken, verschillend in karakter en duur, veroorzaakt door een plotseling en merkwaardig voorval, dat den tegenstand van twee Provinciën, namelijk *Holland* en *Zeeland*, aan al de *Nederlanden* gemeen deed worden. Het eerste tijdperk loopt tot aan Julij 1576, en de strijd duurt voort, met afwisseling van voor- en tegenspoed. Wij kunnen hier in geene bijzonderheden treden. Omtrent het beleg en het ontzet van *Leiden* ontmoet men hier (p. 67, 75) belangrijke narigten. In het algemeen bleef de staat van zaken dezelfde; maar dit *status quo*, na vier jaren strijds, is reeds eene verwonderlijke uitkomst, aangezien de geringheid der hulpmiddelen tegen de geduchte magt van den vijand. De Prins van *Oranje*, die de hoofdspil van alles blijft, is grooter dan het ongeluk, dat hem door den slag van de *Mookerheide* en het verlies van zijne beide broeders treft. Zijne ziekte is het gevolg van eene te sterke inspanning van ligchaams- en zielskrachten. Zijn herstel doet in verscheidene brieven de warme liefde en toegenegenheid zijner kinderen, echtgenoote en broeder uitkomen. Verder komen er brieven voor, die voor de wettigheid van het huwelijk des Prinsen met CHARLOTTE VAN BOURBON pleiten (N° 562ᵃ, 562ᵇ, 562ᶜ.) en die voor de zorg, die de Prins en

Prinſes hadden, om zich hierin voor alle blaam vrij te waren, ten bewijs ſtrekken, (p. 545 ſqq.) De Prins blijft met zorgen en werkzaamheden als overladen, en worſtelende met geldgebrek en gemis aan genoegzame onderſteuning van wege de Staten en de Regeringen der Steden. Deze ſchrikken echter op het denkbeeld van den Prins te verliezen, en hebben zelfs het voornemen, om zijn gezag, dat niet juist genoeg bepaald was, erfelijk te verklaren; doch zoodra is het dringende gevaar niet eenigzins geweken, of zij worden met ijverzucht tegen den Prins vervuld, gehoorzamen met laauwheid, en ſtreven, om zelven het oppergezag in handen te krijgen. WILLEM verklaart, zijn bewind te zullen nederleggen, indien men hem niet in ſtaat ſtelt, het land te verdedigen. Hij handhaaft eindelijk het regt der Gemeenten en de vrijheid van Godsdienst tegen alle inbreuk.

In zijne betrekkingen met de buitenlandſche Vorſten was zijn broeder, Graaf JAN, zijne regterhand. Deze was dubbel werkzaam, hij vervolgt de door den dood van LODEWIJK afgebrokene onderhandelingen met *Frankrijk*. (N°. 524, 526 etc.) Het gedrag van Graaf JAN jegens zijnen broeder is even kiesch, als het vertrouwen van dezen op hem onbeperkt is; hetgeen blijkt door het noodzakelijk openen van eenen brief aan den Prins geſchreven en het antwoord van dezen op de kennisgeving daarvan, (p. 612). Vooral merkwaardig is de correspondentie met de *Duitſche* Vorſten, hunne onvruchtbare medewerking in raad zonder daad, hunne kleingeestige godgeleerde naauwgezetheid en afkeer tegen de Calvinisten, eindelijk hunne afkeuring van het huwelijk van den Prins met CHARLOTTE VAN BOURBON. De Prins, ziende dat er weinig hulp van *Duitschland* te verwachten was, ſlaat al meer het oog op *Frankrijk*, en tracht zich te gelijk met den Koning en de Koninginne-moeder en met de *Hugenoten* in betrekking te ſtellen, (p. 238, 239, 116 en 458.) WILLEM ſtreed eigenlijk voor de vrijheid der Volken en de onafhankelijkheid der Staten. De oorlog in *Holland* en *Zeeland* was eene weldaad voor

Engeland, *Frankrijk* en *Duitschland*, eene krachtige afwending, die *Spanje* bezig hield, en deszelfs heerschzucht en het weder verheffen der Catholieke partij belemmerde. Maar wat deden deze Rijken, om van deze omstandigheid eene voor hunne staatkunde voordeelige partij te trekken? Eigenlijk niets. *Engeland* deed zelfs kwaad. De Koningin deed beloften, die zij niet nakwam (p. 334.) Van *Duitschland* hebben wij reeds gesproken; en *Frankrijk* gaf weinig degelijke blijken van deszelfs belangstelling in onze zaak (p. 380.) Hoezeer de zaken in 1575 en 1576 hagchelijker begonnen te staan, verloor de Prins den moed, en het godsdienstig vertrouwen op de Voorzienigheid niet (p. 281, 380.) Hierin werd hij niet beschaamd; er kwam eene onverwachte uitkomst. Toen, door het innemen van *Zierikzee*, de nood op het hoogst geklommen was, en alle verdere tegenstand bijna nutteloos scheen, veranderden de omstandigheden op het onverwachtst, en, in plaats van twee Provinciën, die op het punt waren van te bezwijken, verklaarden zich al de *Nederlandsche* gewesten tegen de heerschappij der *Spanjaarden*.

In den loop van zes of zeven maanden ziet men de belangrijkste gebeurtenissen elkander opvolgen. De dood van REQUESENS; de muiterij en de plundering der *Spaansche* benden; de opstand des volks in al de Provinciën, om zich gewapenderhand tegen hen te verzetten (p. 381 sqq.); de vereeniging der Algemeene Staten, te voren te vergeefs gewenscht, nu door den drang der omstandigheden en het groot gevaar daargesteld (p. 403); de Pacificatie van *Gent*, die de algemeene beweging bevestigt, en die meer kracht en eenheid bijzet (p. 470); Don JUAN, in het midden der krisis, als Koninklijk Landvoogd in het land komende, en buiten staat om den storm te bezweren; de Unie van *Brussel*, die den openbaren oorlog schijnt te zullen verhaasten (p. 589 sqq.), en het eeuwig Edict, dat, voor eene poos, dien oorlog weder eenigzins afwendt: zietdaar den hoofdinhoud van hetgeen in dit Deel voorkomt.

Men ontmoet dus op het eind brieven van nieuwe perfonen, die aan deze groote voorvallen deel namen, en die ons hierdoor in karakter en bedoelingen nader bekend worden, zoo als den Hertog VAN AERSCHOT (p. 459 fqq.), den Graaf VAN BOSSU (p. 470), den Graaf PHILIPPUS VAN LALAING (p. 580), den Heer VAN BERSELLES (p. 572), den Graaf VAN RENNENBERG (p. 581), den broeder van den Kardinaal VAN GRANVELLE, Heer van *Champagny* (p. 487), en nog vele anderen, die wij hier niet allen kunnen opnoemen. Wij zullen hier niets meer bijvoegen, om het gewigt van hetgeen de Archiven voor de kennis van dit tijdperk onzer Vaderlandfche Gefchiedenis zijn aan te toonen. Men ziet hier de perfonen en gebeurtenisfen op eene onmiddellijke wijze fpreken, handelen en zich ontwikkelen, en men verkrijgt nieuwe gezigtpunten, die het oordeel wijzigen, dat wij vroeger over deze perfonen en gebeurtenisfen hebben geveld. Gaan wij thans tot de korte befchouwing van het 6de Deel over.

Dit Deel begint met het eeuwig Edict in Februarij 1577, en eindigt met het mislukken van de onderhandelingen te *Keulen* in Augustus 1579. Het bevat, even als het vorige, bijna tweehonderd brieven. Het is, om het gewigt der hierin verhandelde gebeurtenisfen, een der belangrijkfte der verzameling.

Een algemeene band vereenigde bijna al de Provinciën der *Nederlanden*. Het was hun te doen om hunne onafhankelijkheid en hunne vrijheden te handhaven, om perk te ftellen aan de heerfchappij der *Spanjaarden* en den invloed eener wraakzuchtige priesterpartij. Maar dit verbond had reeds van het begin af de zaden zijner ontbinding in zich. Onder de vijanden van de Inquifitie en van *Spanje* waren er, die verlangden, dat het Catholicismus alleen en uitfluitend zoude beftaan, terwijl de overigen op de vrije invoering van de Hervormde Godsdienst aandrongen. De botfing van tegenftrijdige belangen, godsdienftige denkwijzen, en hartstogten,

openbaart en ontwikkelt zich ſpoedig. Met den oorlog tegen de *Spanjaarden* paren zich de ſcheuring der partijſchappen en de burgerkrijg. Deze oorzaken van verwijdering dragen hare vruchten: de tegenſtrijdige beſtanddeelen ſcheiden zich onherroepelijk; een groot gedeelte der *Nederlanden* vervalt weder onder *Spanje*; zeven gewesten, door eene nieuwe Unie, die van *Utrecht* in 1579, vereenigd, houden den ſtrijd vol, onder de leiding van het Huis van *Nasſau*.

Nooit heeft voorzeker de diepe ſtaatkundige geest van den Prins van *Oranje* heerlijker uitgeblonken. De kring van zijne werkzaamheden verruimt zich. Hij leidt eene beſlisſende beweging tot heil der Christenheid in *Europa*, de worſteling, der ſtaatkundige zoo wel, als die der godsdienſtige vrijheid, tegen de onbepaalde heerſchappij en gewetensdwang; en zoo de omſtandigheden tot het toppunt der verwarring opklimmen, is het als om de ſcherpzinnigheid van zijnen geest, de vastheid van zijn karakter, zijne onvergelijkelijke bekwaamheden, en den verwonderlijken rijkdom in zijne aanwending der geringe hulpmiddelen, die hem ten dienſte ſtonden, in het helderst daglicht te plaatſen.

Hier, nog meer dan elders, zullen wij genoodzaakt zijn, onze denkbeelden aangaande perſonen en zaken aanmerkelijk te wijzigen. Een duurzame afkeer, die weldra op eene voorbijgaande vereeniging gevolgd is, heeft omtrent dit tijdſtip onzer Geſchiedenis oordeelvellingen doen geboren worden, die de hartstogt meer dan de bedaarde overweging heeft doen ontſtaan. Het wordt noodzakelijk, bij eene naauwkeurige kennis der ſtukken, het vonnis te herzien, in eenen tijd van ſpanning geveld, en door de volgende geſlachten als bij overlevering bevestigd.

Het wantrouwen omtrent de bedoelingen van Don JUAN veroorzaakt den oorlog, en dit doet, in vele Provinciën, de Hervorming zegevieren; het verbond, door het algemeen gevaar ontſproten en den vijand weêrſtand biedende, wordt door de tegenſtrijdigheid van des-

zelfs bestanddeelen ontbonden: dit zijn de drie tijdperken, die in dit Deel verhandeld worden.

Het eerste tijdperk is, niettegenstaande de schijnbare toenadering tot vrede en overeenkomst, een staat van spanning en van eenen bedekten strijd tegen den Koninklijken Landvoogd. De naam van Don JUAN is in onze Geschiedenis met eene zwarte kool geteekend. Men schijnt nog heden in den haat te deelen, dien hem zijne tijdgenooten toedroegen, omdat men nog het oor leent aan de overdrevene voorstelling, die onze oude Geschiedschrijvers BOR en VAN METEREN van hem geven. Was hij een toonbeeld van verraderlijke listigheid? Men zoude alsdan zijn karakter en zijne handelwijze miskennen. Dat men den brief leze, dien GRANVELLE hem schrijft (N°. 729), en tevens de aanmerkingen doorloope, die de Uitgever omtrent de uitvoering van het eeuwig Edict doet voorafgaan (p. 1 sqq.), alsmede die over de beruchte brieven van ESCOVEDO, (p. 52 sqq.) over de ontdekte zamenzwering (p. 42, 74), over de gebeurtenissen van *Brussel* (p. 82 sqq.), en vooral die over de verrassing van *Namen*, en men zal zien, dat Don JUAN, getrouw aan zijne beloften, door zachtheid wilde regeren, en tevens, dat het aan zijne tegenstanders, bestuurd en aangemoedigd door den Prins van *Oranje*, gelukte, door de meest onrustwekkende vooronderstellingen en de beleedigendste vermoedens, door overdrevene eischen, onverdiende verwijtingen, vernederingen, grove beleedigingen, en zelfs door zamenzweringen, het wantrouwen tegen hem aan te blazen, zijne pogingen te verlammen, zijn gevoel van eigenwaarde te kwetsen, en zijn gezag te vernietigen; in één woord, hem in eene gestadige krisis aangaande het behoud van zijne vrijheid en zijn leven te brengen, en hem eindelijk, als zijn eenig redmiddel, tot eenen onberaden' en wanhopigen stap te noodzaken.

Deze stap, dien de Prins eene dwaasheid (*folie*) noemde, was de vermeestering van *Namen*; maar was dezelve niet door hem vooruitgezien, verlangd en voor-

bereid, en wist hij daarvan ook niet behendiglijk partij te trekken? De oorlog, welken hij wenschte, was er het gevolg van. Het was echter niet gemakkelijk, de Algemeene Staten tot het opvatten der wapenen over te halen; zij wantrouwden ook tevens ORANJE (p. 118.) De partij voor den vrede was talrijk. Don JUAN, meer dan ooit door zijne vergeeffche pogingen ontmoedigd, fcheen zich alles te laten welgevallen, en vroeg zijne terugroeping. De Koning deed hem door de Hertogin van *Parma* vervangen. (p. 204.) Maar de Prins wist deze vredelievende befchikkingen te verijdelen, en zijne bemoeijingen ftrekken daarhenen, om eene verzoening, die hij heilloos acht, voor te komen. Hij doet in elken ftap van de *Spaanfche* zijde eene aanleiding tot kwade vermoedens zien, en poogt, door middel van de Afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland*, aan te dringen op de vernieling der citadellen, tot bedwang der fteden door ALVA opgerigt, op het aanwerven van krijgsbenden, en toen de Staten, voldaan over de inwilligingen, die fchijnbaar niets te wenfchen overlieten, de vredes-artikelen door hunne toeftemming hadden bekrachtigd, is alleen de komst van den Prins te *Brusfel* genoegzaam, om alles in duigen te doen vallen. Men komt van het eerfte befluit terug, en men ftelt een *ultimatum* voor, dat in het oog van Don JUAN meer naar een ftout oorlogs-manifest dan een vredesvoorflag moest gelijken. (p. 166 fqq.) De komst van ORANJE te *Brusfel*, die hij zoo lang had uitgefteld, toont, dat hij kloekmoedig eenen beflisfenden ftap durfde wagen, wanneer het er op aankwam. Eene fchijnbare welwillendheid der *Zuid-Nederlandfche* grooten bedekt de ijverzucht, de geheime vijandfchap en de gefpannen hinderlagen. Zijne vrienden zijn niet zonder bekommernis (p. 154, 178.)

Het tweede tijdperk begint met de eerfte voorteekenen van den burgeroorlog tot aan den dood van Don JUAN.

De Prins wil het land van een driedubbel juk, namelijk dat van de *Spanjaarden*, van de grooten en van de

priesterschap, bevrijden (p. 155.) Zonder twijfel hebben velen, die hem inriepen, in hem niet anders dan een raadsman verlangd, wiens tegenwoordigheid zij niet lang uitgestrekt wenschten te zien. Maar als men een' zoodanigen raadsman kiest, is het een meester, dien men zich geeft. De Prins oefent reeds bij zijne aankomst een zedelijk Dictatorschap op de gemoederen uit. De Algemeene Staten en de Edelen waren meestal tegen de overheersching der *Spanjaarden*, doch nog meer het volk; zij en de Geestelijken waren vijanden der Hervorming, en wenschten niets vuriger, dan de volstrekte handhaving der R. C. Godsdienst; bij het volk daarentegen wonnen, vooral in *Vlaanderen*, *Antwerpen* en *Brussel*, de Hervormde beginselen meer en meer veld. De Prins van *Oranje* was bij het volk sterk bemind, en hij zocht in hetzelve den voornaamsten steun, om zich te handhaven. Hij vondt voor het overige niets dan gebrek aan geestkracht en goeden wil (p. 215), *noch orde*, *noch geld*, *noch tevredenheid* (p. 219.)

De beste regtvaardiging van den Prins is in de hinderpalen gelegen, die men van alle kanten in den weg legde. Vooreerst door den Aartshertog MATTHIAS (p. 191 sqq.) als Landvoogd tegenover Don JUAN in het land te doen komen. Dit had plaats, zoo niet tegen den verklaarden wil van ORANJE, dan toch ten minste zonder zijn weten. Hierdoor meende men een steun tegen de *Spanjaarden*, een middelaar bij den Koning, en een opperhoofd verkregen te hebben, dat den Prins, wiens meerderheid men gevoelde en met wien men niet instemde, zoude kunnen verwijderen. Maar dit werd weder door de fijne staatkunde van WILLEM verijdeld. Zijne eerste zorg is, om het volk te bedaren, en zich als raadsman bij den zwakken negentienjarigen jongeling noodzakelijk te maken (p. 216.) Weldra poogt hij door eenen stouten stap zijnen geheimen vijanden ontzag in te boezemen. Hij wordt Ruwaard van *Braband*, doet den Hertog van AERSCHOT, Stadhouder van *Vlaanderen*, gevangen nemen, en regelt het bestuur, als Regent voor

den nieuwen Landvoogd, volgens zijne inzigten. Door de nieuwe Unie van *Brussel* (p. 257) geeft hij waarborgen aan de Protestanten; door de voorwaarden, aan MATTHIAS voorgeschreven, stelt hij hem onder de afhankelijkheid der Algemeene Staten (p. 258); door de keus van nieuwe leden in den Raad van Staten verkrijgt hij hier de meerderheid voor zijne vrienden. Hij laat zich tot Stadhouder-Generaal van den Aartshertog benoemen, en regeert op zijnen naam.

De *Zuid-Nederlandsche* Edelen, in hunne bedoelingen gedwarsboomd, zoeken hem in den Hertog van ANJOU een' mededinger tegenover te stellen, en een' Vorst van hem af te trekken, waarin hij lang zijne hoop gesteld had. ANJOU neemt hunne voorstellen aan; hij nadert en dreigt om het land in te komen *als vriend of als vijand* (p. 370). De Adel ondersteunt hem, de *Waalsche* provinciën dringen hier op aan, de Algemeene Staten zijn verlegen. De Prins laat zich niet van zijn stuk brengen; door eene listige onderhandeling weet hij den Hertog van de *Walen* af te trekken en aan de Generaliteit te verbinden (p. 438 sqq). Het is de tweede keer, dat hij van eene *intrigue*, die volgens het inzigt des aanleggers, zijnen invloed moest doen ophouden, tot bevestiging daarvan partij trekt.

Even als de Prins der Catholieke partij een te ijverig Protestant toescheen, en hem MATTHIAS en ANJOU tegenstelden, zoo begrepen de Hervormden, dat hij te gematigd omtrend de Roomschgezinden was, en voegden hem, door tusschenkomst van Koningin ELISABETH, den Hertog JAN CASIMIR toe, een onrustig mensch, die weinig goeds uitrigtte, en van wien GRANVELLE met regt zeide, *dat hij meer gerucht maakte dan daden voortbragt* (p. 417). De voorzigtige bedaardheid van ORANJE kwam hem als laauwheid voor; doch zijne bemoeijingen bepaalden zich om misslagen te begaan, die dikwijls niet dan met veel moeite door den Prins konden hersteld worden.

Men verkreeg dan zoo veel raad en onnutte hulp,

dat ſoms het geneesmiddel erger dan de kwaal was. Van groot gewigt was echter het aannemen van het Stadhouderſchap van *Gelderland* door Graaf JAN VAN NASSAU, die nimmer rustte, om voor de goede zaak werkzaam te zijn; hij houdt de onderhandeling met *Frankrijk* gaande (p. 136) en kwam de benoeming voor van eenen Ultra-Catholieken Aartsbisſchop te *Keulen* (p. 97 en 181), eene groote dienst, te gelijk aan de *Nederlanden*, het *Duitſche Rijk* en de Hervorming in het algemeen bewezen.

De verwarring was in de *Nederlanden* ten top geklommen en de burger-oorlog onvermijdelijk.

Het derde tijdperk van dit Deel bevat de Geſchiedenis der ſcheiding van de onvereenigbare beſtanddeelen der Pacificatie van *Gend* en der Unie van *Bruſſel*. Don JUAN ſterft als het ſlagtoffer van zijne wanhoop om hier iets te kunnen verrigten, (p. 452 ſqq). De heerschzuchtige en ligtgeraakte JAN CASIMIR vermeerdert de verwarring door zijne onberadene ſtappen (p. 466). Het gelukt den Prins eindelijk, om hem beleefdelijk uit *Gent* en uit de *Nederlanden* te doen verhuizen. Het verbond met ANJOU had ſlechts geringe gevolgen (p. 438 ſqq.). Van de eene zijde beſtond de Generaliteit, en van de andere diegenen, welke geloofden, dat zij geene genoegzame beſcherming voor hun geloof in het Catholicismus genoten; zij verdedigden zichzelven onder de veelbeteekenende benaming van *Malcontenten*. Hier hebben de Hervormden, daar de Roomschgezinden de overhand. De haat tegen de *Spanjaarden* is hun gemeen; maar dit belet niet, dat zij elkander haten en afbreuk doen. De dood van Don JUAN, die meer te beklagen dan te laken was, had dus geene de minſte heilzame gevolgen voor de zaak der godsdienstige en ſtaatkundige vrijheid. PARMA, die hem opvolgde, paarde met zijne krijgskundige alle die overige bekwaamheden, welke hem voor zijnen moeijelijken post geschikt maakten.

Er beſtond reeds lang verſchil tusſchen de *Duitſche* en *Waalſche* provinciën der *Nederlanden*, dat weldra in vijandſchap uitbrak. In *Holland* en *Zeeland* ontwik-

kelen zich gemeenebestgezinde gevoelens (p. 337,415). Gedurende het afwezen van den Prins worden zijne orders niet met den vorigen ijver opgevolgd. (p. 246 en 481). Sommige steden weigeren bezetting in te nemen (p. 564). Het volk vergat wel eens allen eerbied, dien het aan de Overheden verschuldigd is. (p. 656). De Staten van *Vlaanderen* zijn op hunne beurt in twist met de krijgsopperhoofden; vooral in *Gent* zijn de Hervormden onder HYMBISE van meening, eenen afzonderlijken Staat op te rigten (p. 507, 586). Niettegenstaande al deze oneenigheden, liet de Prins niets na, om het in duigen vallend verbond van al de *Nederlanden* zoo lang mogelijk in stand te houden (p. 530). Zijne pogingen waren vruchteloos. Twee tegenstrijdige vereenigingen ontstaan er, die van *Arras* voor de *Waalsche* provinciën, en de Unie van *Utrecht* (p. 521) voor de Noordelijke; waarover men eene uitvoerige Memorie (p. 539—560) en belangrijke bescheiden vindt. De Unie van *Utrecht* en het Traktaat van *Arras*, waren het begin van de volkomene afscheiding van *Noord-* en *Zuid-Nederland*; weldra volgde hierop de bijzondere vrede; dien de *Waalsche* provinciën met den Koning sloten, (p. 612) en de vruchteloosheid van de Vredes-onderhandelingen te *Keulen* was hiervan het gevolg. Zij konden ook niet anders afloopen, daar men van den kant van *Spanje* den Godsdienstvrede en de vrije uitoefening van de Hervormde eeredienst niet wilde toestaan; zoodat de on-Roomschen genoodzaakt zouden geweest zijn om het land te verlaten. De tusschenkomst des *Duitschen* Keizers had alleen ten voordeele van het Rijk en het Huis van *Oostenrijk* plaats; terwijl men eene sterke vooringenomenheid tegen de Hervormden bleef koesteren, die van hunnen kant het vertrek der vreemdelingen, de handhaving der privilegiën en de vrijheid van Godsdienst verlangden. Zoo werd de breuk met den Koning van *Spanje* onheelbaar, en werden de losse banden van de Pacificatie van *Gent* verscheurd.

Wij doen hulde aan den onvermoeiden ijver, dien de

Heer GROEN VAN PRINSTERER in de uitgaaf van deze *Archiven* ten toon ſpreidt, niet alleen in de veeltijds moeijelijke ontcijfering van den tekst, die met de grootſte naauwkeurigheid wedergegeven wordt, maar vooral in zijne veelvuldige en uitgebreide biographiſche en geſchiedkundige aanmerkingen; die uit onuitgegevene echte bronnen en uit de gelijktijdige Geſchiedſchrijvers geput zijn, en dit werk tot eene uitvoerige en doorloopende Geſchiedenis van de *Nederlandſche* onlusten maken; zoodat de originele brieven en ſtukken niet op zich zelven ſtaan, maar, met elkander verbonden, een duidelijk geheel vormen. Andere verzamelingen van oorkonden, zoo als de correspondentie van GRANVELLE en de manuſcripten van *Casſel* worden tevens gebruikt, om de verzameling nog vollediger te doen worden. Bijna al de ſtukken zijn in het *Fransch* en *Hoogduitsch*: ſlechts enkele komen er in het *Hollandsch* voor, of in een gebroken *Geldersch* dialect; ook eenige in het *Spaansch*, waarvan men de vertaling in het *Fransch* aantreft. De bijgevoegde *facſimilés* en handteekeningen kunnen over de onduidelijkheid van het ſchrift doen oordeelen. De uiterlijke vorm van het werk doet onzer drukpers eer aan; terwijl wij er ook weinige drukfouten in hebben aangetroffen.

Ten ſlotte zij ons eene algemeene aanmerking veroorloofd. Het was vroeger de gewoonte, om, met eene vooringenomene partijdigheid, al hetgeen wat van de *Spaanſche* zijde verrigt werd, en de daarbij handelende perſonen, zoo als Koning PHILIPS, ALVA, zijnen zoon, Don JUAN en anderen, met de zwartſte verwen af te ſchilderen, en alles, tot zelfs de noodzakelijkſte ſtappen van hunnen kant, zonder verſchooning te veroordeelen. Sedert de uitgave der Vaderlandſche Geſchiedenis van BILDERDIJK is men tot een ander uiterſte overgeſlagen; men ſchijnt, op zijn voetſpoor, geneigd te zijn, om als lofredenaars van de *Spaanſche* zijde te willen optreden, ten minſte om de bovengenoemde perſonen in een voordeelig en den Prins van *Oranje* met

zijne broeders, en al diegenen, die met hen medewerkten aan de afschudding van het juk van *Spanje*, in de schaduwzijde te plaatsen, misschien om een blijk van belangelooze onpartijdigheid te geven, zonder dat men schijnt te bemerken, dat men hierdoor gevaar loopt, om meer dan partijdig, dat is onregtvaardig, te worden jegens mannen, die door hunne rustelooze pogingen de dankbare herdenking hunne naneven hebben verdiend. Wij voeren zulks niet aan, in toepassing op den Uitgever der *Archiven*, die vroeger, op eene zoo krachtige als bescheidene wijs, den Prins van *Oranje* tegen de lasterlijke aantijgingen van Prof. LEO verdedigde, en hier ook overal de diepe staatkunde, de groote bekwaamheden en het achtingwaardig karakter van WILLEM DEN I., de verdiensten van zijnen broeder Graaf JAN, en van allen, die tot de verlossing des Vaderlands hebben mede gewerkt, voortreffelijk doet uitkomen. Maar wij gelooven toch, dat hij, door eene loffelijke zucht om onpartijdig te zijn gedreven, wel eens de personen aan de *Spaansche* zijde van eenen te voordeeligen kant beschouwt, niet zoo zeer door hunne handelwijze al te veel te vergoelijken, als wel door eenen te goeden dunk van hunne bedoelingen te koesteren. Dat Koning PHILIPS, toen hij zag, dat hij de *Nederlanden* met geweld niet weder onder zijne gehoorzaamheid kon brengen, *alles toegaf, wat hij volgens zijn geweten kon toegeven*, (T. VI, p. XLIV) willen wij niet ontkennen; dat Don JUAN veel gedaan heeft, om indien mogelijk, de *Nederlanden* te bevredigen, is zeker; maar even zeker is het, dat de Prins nooit iets goeds van al die schoone beloften voor hem en de Hervormde provinciën kon hopen. Het was te ver gekomen, en hij was zeker, dat bij onderwerping eene bloedige wraak voor de deur stond. Dat de onderhandelingen te *Keulen* moesten mislukken, was onvermijdelijk; noch de Koning, noch de Prins, noch Catholieken of Protestanten hadden er de schuld van; het was de zamenloop der tegenstrijdige omstandigheden. WILLEM DE I. en de

Hervormde provinciën hadden te veel van de zoogenaamde goede trouw van het *Spaansche* Hof geleerd, dan dat zij zich hierop zouden verlaten hebben. Onze voorouders kenden de *Spanjaarden* beter dan wij, en het scherpziende oog van den Prins doorzag zoo duidelijk den toeleg van PHILIPS en zijne raadslieden, dat het hem hoe langer hoe meer onmogelijk toescheen, om tot een duurzaam vredesverdrag met hen te geraken en eenige waarde aan hunne schijnschoone inwilligingen te hechten.

Wij wenschen den Heere GROEN VAN PRINSTERER lust, kracht en gezondheid toe, om in de schoone taak voort te gaan, die hij in het belang onzer Vaderlandsche Geschiedenis heeft op zich genomen.

Bijdrage tot de Geschiedenis van de Bouwkunde der Middeleeuwen; of Handleiding tot de Geschiedenis der Gothische Bouworde. Door W. C. TIMMERMAN. *Met Platen. Te 's Gravenhage bij* A. Kloots. 1838. XII *en* 214 *bl. f* 2-40.

De gunstige ontvangst, ook in dit Tijdschrift, der mededeelingen van den Schrijver, over de Bouwkunde der Middeleeuwen, of van de 8ste tot de 15de eeuw onzer jaartelling, vroeger in het *Nederlandsch Bouwkunstig Magazijn* opgenomen, spoorden hem aan, die, met aanmerkelijke uitbreiding, in een bundeltje verzameld, afzonderlijk uit te geven, en dit „den in het ware wezen der kunst vreemden, doch onder„zoekenden beminnaar en den reeds meer gevorderden beoe„fenaar der Bouwkunde bescheidenlijk aan te bieden." Om zijne lezers verder met de meest kenmerkende vormen der noordelijke bouwmanier bekend te maken, heeft hij deze Bijdrage met twee platen voorzien, en van de daarop vervatte figuren, in het 3de hoofdstuk, eene beknopte verklarende beschrijving gegeven.

De Schrijver verdient wegens deze meer uitvoerige uitgave gelijken lof, als hem voor zijne vroegere mededeelingen geschonken is, daar alles beknoptelijk, maar met naauwkeurigheid is bewerkt, en de smaakvolle en nette uitvoering van het werkje het te meer der aanprijzing waardig maakt.

Herinneringen, indrukken, gedachten en tafereelen, opgedaan gedurende eene Reize naar het Oosten (1832—1833), *door* A. DE LAMARTINE. *IVde Deel. Te Breda, bij* F. P. Sterk *enz. In gr.* 8*vo.* 338 *Bl. f* 3-60.

Dit vierde deel van LAMARTINE's belangrijke reisbefchrijving, te lang onvermeld gebleven, is verfierd, vooreerst met de afbeelding des beroemden Auteurs, ten tweede met eene tabel, houdende de namen van zoodanige *Bedouïnen*-ftammen, aan welker hoofd zich DRAYHY als algemeen aanvoerder heeft weten te plaatfen, in Arabifche en Latijnfche letters; de namen van de opperhoofden dier ftammen, eveneens in Arabifche en Latijnfche letters; en wijders het getal tenten en het vermoedelijk aantal der bewoners daarvan bij iederen ftam, makende over al die aan DRAYHY, als legerhoofd, onderhoorige ftammen in 't geheel 102,000 tenten met 1,020,000 bewoners. Wijders ontmoet men hier nog eene kaart tot aanwijzing der reistogten van LAMARTINE naar, door en uit het Oosten, benevens eene kaart van *Syrië* in het bijzonder. De inhoud van dit laatfte Deel beftaat vooreerst uit het verder verflag der reis, behelzende aanteekeningen over *Servië*. Verder ontmoet men, in proza, door J. AGOUB in 't Fransch overgebragte, en hier in 't Nederlandsch wedergegevene *Maouals* of Volksromancen der hedendaagfche *Arabieren*. Daarna de ftaatkundige flotfom der op reis gedane waarnemingen, van den Schrijver zelven afkomftig, en alle aandacht verdienende, waarmede de Reisbefchrijving zelve befloten wordt. Maar nu ontvangt men nog het lezenswaardige Aanhangfel, bevattende het door den Burggraaf DE MARCELLUS aan LAMARTINE toegezonden verhaal van het verblijf van FATALLA SAYEGHIR bij de zwervende *Arabieren* der Groote Woestijn, medegedeeld en vertaald onder LAMARTINE's bezorging. Niet alleen leert men hier de, millioenen fterke, tentbewonende *Arabieren*, zoo in *Arabië*, *Syrië* en *Mesopotamië*, als in *Perzië* en een deel van *Indië*, kennen; maar men krijgt er ook een beter inzien door in de ontwerpen en plannen van NAPOLEON, die, zoo de togt tegen *Rusland* niet mislukt ware, met behulp van honderdduizendtallen *Bedouïnen*, welke in *Turksch Azië* onder DRAYHY, en in *Perzië* onder SAHID, flechts op zijne verfchijning wachtende

waren, de *Engelschen* in *Indië* zou hebben aangevallen. Deszelfs verspieders hadden reeds alles voorbereid. Maar hetgeen daaromtrent wordt medegedeeld is voor geen uittreksel vatbaar; men moet het werk zelve lezen. — De vertaling is overal weder doorgaans gelukkig geslaagd. *Dwingelandige menschen*, bl. 48, en *Voorwoord* voor Voorberigt, bl. 86, willen ons echter niet bevallen.

De Afgestorvene in Afrika. Ontmoetingen en Opmerkingen op eene Reis door het Fransche wingewest in Noord-Afrika en het Rijk van Tunis. Naar het Hoogduitsch. II Deelen. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1838. *In gr. 8vo.* 742 *Bl. f* 7-50.

Hoe men ook over de bedoelingen moge oordeelen, welke medegewerkt hebben om den sedert van den *Franschen* troon verstooten' KAREL X tot de verovering van *Algiers* te bewegen, en over het voortdurend in bezit houden van dit gedeelte van het Noordelijke *Afrika* door de *Franschen*, is het niet te ontkennen, dat door het gelukkig slagen van deze onderneming voor de wetenschap de gelegenheid daargesteld is, om naauwkeuriger dan vroeger dit gedeelte der aarde te leeren kennen, en dat er van eene reis door deze landstreek in de tegenwoordige omstandigheden veel belangrijks te verwachten is. Gelijk de Vertaler te regt in zijn Voorberigt aanmerkt, bezit daarenboven dit werk in deszelfs Schrijver eene wezenlijke aanbeveling. Het is toch bekend, dat *de Afgestorvene* de aangenomen naam is van den beroemden reiziger, Vorst VAN PUCKLER MUSKAU. Onder dezen naam zijn reeds vroeger werken van denzelfden reiziger in onze taal in het licht verschenen, over het geheel gunstig beoordeeld en met genoegen gelezen. De goede verwachting, welke daardoor bij den Recensent opgewekt was, is ook bij de lezing van dit werk niet te leur gesteld. De vorstelijke reiziger vertrok in het begin van 1835 uit de haven van *Toulon* naar *Algiers*, en deelt omtrent die stad en hare oorspronkelijke en *Fransche* bewoners veelsoortige berigten mede. Ieder, die zich vroegere beschrijvingen van die stad herinnert, zal zich zonderling getroffen gevoelen over de verandering, die aldaar plaats heeft gehad, wanneer hij onder an-

deren met den Schrijver danspartijen met *Fransche* galoppades, *Fransche* hotels, restauraties en schouwburgen bezoekt, en ingeleid wordt in *cercles*, die meer aan *Parijs*, dan aan den voormaligen schuilhoek der *Barbarijsche* zeeroovers zouden doen denken. De reiziger maakt van zijn verblijf te *Algiers* gebruik, om ook de omliggende streken te bezoeken, en vertrekt vervolgens met eene stoomboot naar *Bugia* en *Bona*, en van daar met een *Genueesch* schip naar *Tunis*. Gedurende zijn verblijf te *Tunis* bezoekt hij de overblijfselen van *Carthago*, en doet vervolgens eene reis door de binnenlanden van *Tunis*, in welke stad hij aan het einde van het tweede Deel teruggekeerd is. Volgens een naschrift van den Vertaler, heeft de Vorst zijne reis vervolgd door de binnenlanden van *Afrika*, en heeft men, nu hij van dezen stouten togt behouden is teruggekeerd, ongetwijfeld nieuwe belangrijke mededeelingen van hem te wachten. De Schrijver is sedert lang bekend als een man van uitgebreide kunde en een levendig vernuft, die hetgeen hij zag en hoorde geestig en onderhoudend weet te beschrijven; en die, als een warm vereerder van de schoonheden der natuur, den lezer door zijne landschapstafereelen geheel en al in het verre land weet te verplaatsen. In zijne tegenwoordige reisbeschrijving heeft de Vorst die bekende en aantrekkelijke hoedanigheden niet verloochend. Offchoon hij hier en daar oudheidkundige aanmerkingen en berigten mededeelt, maakt hij echter daarvan minder zijne hoofdbezigheid, maar beschrijft de door hem bezochte landen in derzelver tegenwoordige gesteldheid. Het kenmerkende van zijn reisverhaal weten wij niet beter voor te stellen, dan met des reizigers eigene woorden, daar hij zijne eigene berigten vergelijkt met die, welke het nieuwe werk van *Sir* GRENVILLE TEMPLE over *Barbarije* bevat, en zegt: „Mijne geenszins op volledigheid aanspraak makende aanteekeningen zijn zeer arm aan oude opschriften, terwijl *Sir* GRENVILLE's werk een' geheelen schat daarvan behelst. Daarentegen zijn mijne verhalen, die altijd de vrucht van den indruk des oogenbliks waren, misschien iets rijker in schilderingen van de schoonheden der natuur en van het eigenaardige der bewoners van dit land."

Daar toch de stijl en wijze van verhalen uit de vroegere werken van den vorstelijken reiziger bekend zijn, zullen wij ons verslag niet buiten noodzaak verlengen door het geven van eenig fragment tot eene proeve.

Indien wij op het een of ander aanmerkingen zouden te maken gehad hebben, is ons de Vertaler, die zich op eene uitstekende wijze van zijne taak gekweten heeft, telkens door ter zake passende teregtwijzingen voorgekomen.

Het doet ons leed, dat wij van de correctie ditzelfde gunstige getuigenis niet kunnen geven. Zonder met voordacht naar drukfeilen te zoeken, vonden wij: *daabrij* voor *daarbij*, *genohten* voor *genoten*, *waalf* voor *twaalf*, *estatistieke* voor *statistieke*, *ergens* voor *nergens*, *moustiquaires* voor *mousquitaires*, *mustieken* voor *muskieten*.

Vertoog over de eerste Grondslagen van het Strafwezen, *door* Mr. L. A. SCHROEDER STEINMETZ. *Te Groningen*, *bij* W. van Boekeren. 1837. *In gr. 8vo.* 82 *Bl.* *f* :-90.

Tegenwoordige gesteldheid der Engelsche Staatspartijen, *Tories*, *Whigs*, *Radicals en Conservatives*, *toegelicht ter gelegenheid van de troonaanvaarding der Koninginne* VICTORIA. *Fragment uit een nader in het licht te geven Handschrift.* (*Herinneringen uit Engeland.*) *Te Kampen*, *bij* K. van Hulst. 1837. *In gr. 8vo.* 51 *Bl.* *f* :-60.

1. De Heer Mr. SCHROEDER STEINMETZ bestrijdt, op eene krachtige, doch tevens redelijke en overtuigende wijze, offchoon dan ook in een' dikwerf ingewikkelden stijl, naar de manier der meeste *Duitsche* prozaschrijvers, zoo wel de zoogenaamde geregtigheids- en absolute, als de zoogenaamd relative theoriën, in het leggen der grondslagen van het Strafregt. Vooral verzet hij zich tegen hen, die het bestaan van een natuurlijk Strafregt ontkennen, en slechts van een Strafregt in den Staat willen weten. Te regt betoogt hij de onmogelijkheid van eenig regt *in* den Staat, zoo het niet vooraf reeds *buiten* den Staat aanwezig was, daar de burgers aan hunne Overheden geene regten ter uitoefening in de maatschappij konden overdragen, dan die zij buiten de maatschappij reeds bezaten. Maar even als de handhaving van het burgerlijk, zoo is ook die van het Strafregt, tot beveiliging van onszelven en anderen, buiten de maatschappij uiterst moeijelijk en doorgaans onmogelijk. Dit neemt echter het regt zelve niet weg. In den Staat verkrijgt de Overheid

het regt van elk bijzonder burger tot regtmatige ſtraf van den aanrander, en de uitoefening van dat regt wordt daardoor gemakkelijk en regelmatig. Verbetering van den misdadiger, en dergelijke menschlievende en heilzame oogmerken, mag men door de ſtrafbedeeling wel tevens, voor zoo veel het kan, trachten te bereiken. Dit is zelfs edel en loffelijk. Maar dat alles is ſlechts bijkomende. Het hoofddoel der ſtraf moet ſteeds zijn beveiliging der ingezetenen door toepasſing eener billijke ſtraf, die in de maatſchappij reeds vooraf bedreigd werd, maar in den natuurſtaat niet, daar de ſchuld des misdadigers aldaar van zelve den maatſtaf zijner ſtrafbaarheid geven moet, en er geene voorafgegane bedreiging noodig is, om hem ſtrafſchuldig te maken voor de ſchennis van het natuurlijk regt zijner medemenſchen. Op deze en ſoortgelijke wijze redekavelt de Schrijver. Wij bevelen zijn opſtel aan de bepeinzing van alle Wijsgeeren en Regtsgeleerden, ook van hen, die Wetboeken opſtellen of herzien.

2. Wij leeren door dit Fragment de Engelſche Staatspartijen en al de woelingen der Radicalen of Engelſche Jakobijnen kennen, en gelooven, dat elk regtgeaard *Nederlander* zoo wel de misdadige ontwerpen dier lieden, als de ſtijfhoofdigheid van de echte Tories zal afkeuren. Wie zou dan niet wenſchen, dat de behoudende of conſervative partij, die uit gematigde Tories en gematigde Whigs is zamengeſteld, weldra de bovenhand verkreeg? Dan vindt de gelijkheid van regten voor burgers van onderſcheidene geloofsbelijdenis en de verbeterde wijze van verkiezing der Parlementsleden wel geen tegenſtand meer; doch alle poging, om *Groot-Brittanje* hetzij aan den Stoel van *Rome*, hetzij aan de Klubs der Jakobijnen te onderwerpen, zal dan ſchipbreuk lijden. De zegepraal van zoodanige vrijheid bij de *Britten*, die hervormt zonder te verwoesten, en die de heiligheid van wet en orde ſteeds eerbiedigen wil, zal voor gansch *Europa*, ook voor ons Vaderland, een zegen zijn.

Burgerlijk Wetboek, voorafgegaan door de Wet, houdende algemeene bepalingen der Wetgeving van het Koningrijk, vergeleken met het Romeinſche en Franſche Regt, onder toezigt van Mr. S. P. LIPMAN. *Te Amſterdam, bij* P. Meijer Warnars *en* J. C. van Kesteren. 1839. *In kl.* 8*vo.* *VIII en* 616 *bl.* *f* 4 - 50.

Onder de voor Regtsgeleerden en beoefenaars van het Regt in *Nederland* minst misbare werken behoort voorzeker deze uitgaaf der Nederlandsche Wetboeken, waarvan hier het eerste Deel wordt aangekondigd, hetwelk het Burgerlijk Wetboek behelst, voorafgegaan door de Wet, houdende de algemeene bepalingen der Wetgeving van dit Koningrijk.

Zoo ras de Nationale Wetgeving voltooid zal zijn, immers eerst na die voltooijing, daar nu nog het Wetboek van Strafregt en de Tarieven ontbreken, zal eene uitvoerige Inleiding met een Overzigt van geheel de Wetgeving, tot volledigmaking dezer uitgaaf, worden geleverd. De vergelijking van de nieuwe Wetgeving met de Romeinsche en Fransche is, onder het onmiddellijk toezigt van den op den titel genoemden en algemeen gunstig bekenden Regtsgeleerde Mr. S. P. LIPMAN, door den jeugdigen, maar bekwamen Advocaat Mr. J. W. TYDEMAN verrigt, die ook door dezen arbeid toont, zijnen in de jaarboeken der Regtsgeleerdheid beroemden naam waardig te voeren, en de voetstappen van zijnen nog levenden Vader, zijnen overleden' Grootvader en zoo vele anderen, die de Familie der TYDEMANS tot eere strekken of in hun leven gestrekt hebben, gelukkig te drukken.

Voor de Wet, houdende de algemeene bepalingen, gaat eene soort van toelichting nopens hare strekking, haren geest en zamenhang, bij form van opschrift of inleiding. Dit is eveneens geschied met elken titel van het Burgerlijk Wetboek. Voorts is onder aan den voet van elke bladzijde aangetoond het verschil of de overeenkomst tusschen de Nederlandsche, de Fransche en de Romeinsche Wetgeving, hier en daar met aanwijzing van het wel eens voorkomend verschil tusschen dezen meer naauwkeurigen en den onoplettend gecorrigeerden officiëlen druk. Dit alles wordt door weinige teekenen aangeduid. O. E. beteekent officiële Editie; = gelijkheid tusschen de Nederlandsche Wet en de aangehaalde plaats van Fransch of Romeinsch Regt; + meerdere overeenstemming, doch niet zonder eenig verschil; — meerder verschil, of zelfs geheele afwijking, enz. Zeer veel dienst kan men dus van deze uitgaaf trekken, welke wij hopen omtrent de andere Wetboeken op denzelfden voet weldra voortgezet te zien; doch natuurlijk is het raadzaam voor ieder, die er oordeelkundig gebruik van wenscht te maken, niet bij de aanhalingen te blijven berusten, maar de aangehaalde teksten zelf telkens na te zien en onderling te vergelijken; immers hier en daar zou men zelfs,

nopens de meerdere of mindere gelijkvormigheid, in gevoelen kunnen verfchillen. De gegevene handleiding maakt het nader onderzoek veel gemakkelijker, dan het anders zou zijn geweest.

Geschiedkundige Beschouwing van het oude handelsverkeer der stad Utrecht, van de vroegste tijden af tot aan de veertiende Eeuw, door Jhr. Mr. H. M. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, *Staatsraad, Lid van de tweede Kamer der Staten-Generaal, Burgemeester van Utrecht, enz. Iste Stuk. Te Utrecht, bij* L. E. Bosch. 1838. *In gr. 8vo.* XII *en* 171 *bl.* *f* 1-80.

Na eene Opdragt aan den Raad der Stad *Utrecht* brengt de Schrijver zijne lezers op het ftandpunt, waaruit zij het gekozen onderwerp te befchouwen hebben. Bij die Inleiding doet hij opmerken, dat vele der oorlogen in de Middeleeuwen niet zoo zeer uit enkele zucht tot uitbreiding van grondgebied of oorlogsroem, maar inderdaad ook tot verovering of behoud van eenig voor de handelsgemeenfchap belangrijk punt werden gevoerd, en dat zulks ook het geval was met de oorlogen tusfchen *Franken* en *Friezen*, waarbij zij elkander het bezit van *Utrecht* en andere plaatfen beftreden. Vervolgens, tot de ftof zelve overgegaan, fpoort hij de eerfte ftichting van *Utrecht* na, en houdt, op gronden van hooge waarfchijnlijkheid, het daarvoor, dat *Utrecht*, als *Trajectum vetus*, reeds in den tijd der *Romeinen* beftaan heeft en eene ftad geweest is; welk gevoelen hij daarna, door befchouwing van *Utrechts* gunftige ligging aan den *Rijn* en de *Vecht*, en der rigting van de onderfcheidene takken des *Rijns*, bevestigd vindt. Het tweede Hoofdftuk fchetst den vermoedelijken toeftand des handels, in het Romeinfche tijdperk, in deze landen, bijzonder in betrekking tot *Utrecht*; en daarbij wordt ook op de oude betrekking van *Utrecht* op *Keulen*, als hoofdftad van *Germania secunda*, gewezen. *Utrecht* was dan eene *civitas*, die eene tusfchenplaats voor den handel was, waar, bij overlading der zee- in de rivierfchepen, hetgeen van buiten was aangebragt verder den *Rijn* op tot *Keulen* vervoerd werd. Bij hetgeen de Heer VAN ASCH VAN WIJCK van zeevaart en handel, benevens den overtogt naar en uit *Britannië*, zegt, rees bij Referent de bedenking, of

de Schrijver niet te uitsluitend denkt aan den middelsten *Rijn*-mond, en of de Heer DRESSELHUIS, in zijne bekende Verhandeling over de Provincie in hare aloude gesteldheid, (*Nieuwe Werken van het Zeeuwsch Genootschap*, Iste D. Iste St.) vooral bij aanteekening 7, niet voldoende bewezen heeft, dat het veer op *Britannië* tot den zuidelijken *Rijn*-mond *Helius*, de zamenvloeijing van *Waal*, *Maas* en *Schelde*, behoorde, en of niet de *Roompot* (*Romanorum portus*) de haven was, waar de groote zeeschepen in- en uitliepen? Door de gracht van CORBULO zou dan het vervoer op rivierschepen naar de bezettingen aan den *Middelrijn*, en ook naar *Utrecht*, geschied zijn. Het derde Hoofdstuk onderzoekt het handelsverkeer van *Utrecht* onder de *Frankische* en *Friesche* Vorsten. Het gewigtige der ligging en de uitgebreidheid des handels van *Utrecht* worden aangetoond, en hieruit wordt het duidelijk, waarom *Franken* en *Friezen* zoo hardnekkig over het bezit dier plaats hebben gestreden. De magt van het Volkenverbond der *Friezen* en *Saksen* wordt in helder licht gesteld, met aanwijzing, hoe *Friesland* magtig was geworden, door dat *Cauchen*, *Chamaven* en anderen (waarbij wij wel het overschot der *Batavieren* en *Quaden*, mitsgaders der in en omstreeks *Zeeland* zich nedergezet hebbende *Saksen*, de zoogenaamde *Nedersaksen*, wilden gevoegd hebben) zich bij de *Friezen* hadden aangesloten, wier Rijk zich nu uitstrekte van het *Zwin* of de *Sincfala* tot den *Wezer*, onmiddellijk aan de landen hunner bondgenooten, de *Saksen*, d. i. de in *Duitschland* geblevene *Saksen*, grenzende. Want *Friesland* bevatte alzoo twee afdeelingen, het meer zuiver *Friesche*, benoorden den *Middelrijn*, waartoe ook de *Cauchen* en *Chamaven* behoorden, en het door MELIS STOKE zoo genoemde *Nedersaksen*, bezuiden den *Middelrijn*, welks meer Neder-Saksisch dan Friesch sprekende bevolkingen zich met de *Friezen*, uit gemeenschappelijk belang, tegen de *Franken* hadden vereenigd; gelijk de in *Duitsohland* wonende *Saksen*, als afzonderlijk volk, zich tot hetzelfde doel met de *Friezen* verbonden. Men vergelijke hierbij de 10de aanteekening achter de reeds aangehaalde Verhandeling van den Heer DRESSELHUIS. Het vierde of laatste Hoofdstuk van dit eerste Stuk beschouwt den toestand des handels in *Utrecht* bij de vestiging van het *Utrechtsche* Bisdom, tot aan de vermeestering dier stad door de *Noormannen*. Wij zien met verlangen het vervolg van dit werk te gemoet.

Handwijzer op den kruisweg des levens. Voor Jongelingen en Meisjes bij hunne naderende intrede in de wereld. Door A. BIBEN, *Predikant te Edam. Vrij bewerkt naar het Hoogduitsch van Dr.* H. B. WAGNITZ. *Iste Stuk. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1839. *In gr. 8vo.* XII, 176 *bl. f* 1-80.

Onder den titel: *Bijdragen ter bevordering van levenswijsheid en levensvreugde, in voorbeelden*, verscheen in 1836 een eerste gedeelte der vertaling van het Hoogduitsche werk van Dr. WAGNITZ, *Moral in Beyspiele.* Die overzetting was door den Eerw. WASSENBERGH, Predikant te *St. Anna Parochie*, loffelijk volvoerd. Waarom de Eerw. BIBEN uitgenoodigd zij, om dat werk te vervolgen, wordt niet gemeld, evenmin als waarom de opgegeven hoofdtitel niet zij behouden. Doch hoe dit zij; de tegenwoordige overzetter heeft zijne taak insgelijks loffelijk verrigt, en met oordeel aan het geheel door inkleeding eenen nieuwen en behagelijken vorm gegeven. Wij behoeven het vroeger (*) aangaande dit werk gezegde hier niet te herhalen, en kunnen ons dus vergenoegen met eenvoudige aankondiging en aanprijzing van dit nuttige werk, hetwelk met nog één stuk, nagenoeg van gelijken omvang, zal kompleet zijn.

(*) *Letteroef.* 1837. *Boekbesch.* bl. 447.

Fragmenten uit mijne Aanteekeningen; door H. J. ABBRING, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. Iste Deel. Te Groningen, bij* J. H. Bolt. 1836. *In gr. 8vo.* 258 *Bl. f* 1-80.

Keur van kleine Geschiedenissen en Verhalen; door denzelfden. 1ste Stukje. Te Utrecht, bij L. E. Bosch. 1838. *In kl. 8vo.* 145 *Bl. f* 1-25.

Wij voegen deze twee geschriften bijeen, als van denzelfden Auteur. Zij hebben nog meer onderlinge raakpunten, zelfs punten van overeenkomst, zakelijk nu en dan, letterlijk hier en daar. Echter beduiden die onderwerpen juist zoo magtig veel niet. Van NAPOLEON is *Rec.* evenmin, als de heer

ABBRING, een buitengewoon bewonderaar, maar is toch van oordeel, dat op zijne verdiensten als Veldheer hier wat al te veel wordt afgedongen. Die KEUR *van kleine Geschiedenissen* moet nog komen. Behalve een *vlugtige* (ja wel vlugtige!) *blik op de fraaiste omstreken van de stad Utrecht*, bestaat het boekje in een verhaal van het grootste gedeelte van des Schrijvers levensloop, vooral zijnen togt met het groote leger naar *Rusland.* Hij openbaart zijn voornemen, om over dat land en deszelfs bewoners een werk in het licht te geven, waartoe hij toont niet geheel onbevoegd te wezen. Overigens blijkt, inzonderheid uit No. 1, dat de Heer ABBRING eenen ontembaren schrijflust bezit. Wie zal hem in ons vrije vaderland het regt betwisten, daaraan bot te vieren, en de uitvloeisels zijner pen, vlug naar het schijnt in het schrijven, maar traag tot doorhalen, ter drukpers te zenden? Zoolang 's lands bestuur hem niet met eenige nuttige werkzaamheid belast, is zijn voornemen zichzelven door schrijven voor het publiek (nuttige?) werkzaamheid te verschaffen. Ons zijn 's mans boeken niet in den weg; want, beduiden zij niet veel, er staat ook geen kwaad in. — baten ze niet, ze schaden niet. Met dat al ware het (mogen wij opregtelijk onze gedachten zeggen) voor onze Letterkunde niet kwaad, dat 's mans wensch naar werkzaamheid vervuld werd: trouwens, dit zou zoo bijzonder moeijelijk niet wezen, want hij onderscheidt zich van de meeste *sollicitanten* op eene opmerkelijke wijze daardoor, dat het hem niet om voordeel, maar alleen om werkzaamheid te doen is. Wij wenschen hem (ook als Recensent) goeden uitslag van zijne pogingen, daartoe aangewend. Mogelijk is die wensch reeds vervuld, want het Voorberigt dagteekent 1 Febr. 1836. Wij kunnen echter niet helpen, eerst drie volle jaren daarna de *Fragmenten* ter beoordeeling te hebben ontvangen. Moge het volgende Deel door minder sopperigheid eenen met bezigheden gezegenden Schrijver toonen! Hij vernedert zich overigens rijkelijk genoeg, wanneer hij zich geschikter acht, „ om voor het publiek op te treden op eene wijze, meer gelijkende naar het „ klimmen achter op een rijtuig, dan het daarin plaats nemen." Maar als een Schrijver de heer is in de koets, wat is dan de knecht er achter op?

„ De geschiedenis is mijne lievelingsstudie, dewijl ik met „ haar behulp. zoo gemeenzaam met vader NOACH in de ark „ kan zitten, met de Grieken *Troije* kan belegeren en met

„ kapitein HOORN kaap *Hoorn* kan omzeilen." Ridder ABBRING, die *Kapitein* HOORN is een man van uwe schepping. Genoemde kaap werd ontdekt door onzen zeereiziger SCHOUTEN, die haar naar zijne Noordhollandsche geboortestad aldus noemde. Dat is er geen, om als lakkei achter op de koets te staan, maar om voor op den *bok* te zetten!

Schetsen uit de Nederlanden. Door LOUIS LAX. *Uit het Hoogduitsch. Te Dordrecht, bij* van Houtrijve en Bredius. 1839. *in gr. 8vo. VIII en* 239 *bl. f* 2 - 40.

Rec. weet niet beter te doen, dan eenige regels af te schrijven uit de voorrede van dit boek; zij zullen kunnen dienen, om de dwaasheid van Schrijver en Vertaler in het licht te stellen. „Of de Schrijver," zoo spreekt de Vertaler, „zijnen „verkregenen roem door het onderhavige werk vermeerde„ren, of liever staande houden zal, betwijfelen wij zeer.... „Immers het geheel bevat een *amalgama* van waarheid en „dwaling, van kennis en onkunde, van eenzijdigheid en „vooroordeel, van scheeve beoordeeling en schijnbaren waar„heidszin, in eenen bevalligen stijl geschreven en overdekt „met het vernis van luim, geest en *humor*."

Er is in dit oordeel veel waars, vooral wat de dwaling, onkunde, eenzijdigheid, bevooroordeeldheid enz. betreft. Het is het oude geschimp op onze Natie, met al de lafheden en zotheden, bewijzen van domheid en moedwillige lasterzucht, waaraan wij in de geschriften van de meeste vreemdelingen over ons gewoon zijn. In het tweede verhaal speelt de jeneverflesch in onze fatsoenlijke kringen reeds bij het ontbijt eene hoofdrol! In het derde, *de Toonkunstenaar van Amsterdam*, is onze zoogenoemde onvatbaarheid voor alles, wat kunst en smaak is, het afgesleten thema. De brieven over ons land krielen van de grofste leugens, van de onbeschaamdste beschimpingen, Uit de hoogte wordt onze letterkunde, onze kunst beoordeeld, en bijna geen enkele naam zelfs juist gespeld. Iedere bladzijde levert het bewijs, dat de Schrijver van de zaak niets weet, en slechts schrijft, om hier en daar wat geestigs te zeggen, en daardoor zijn boek te doen verkoopen. Nog te weinig bekommert men er zich in *Duitschland* ook over, of er over *Holland* waarheid of leugen wordt geschreven.

Zooveel, wat de dwaasheid en kwade trouw van den Schrijver betreft. Maar wat zal men nu zeggen, van de dwaasheid van Vertaler en Uitgevers, die ons publiek op zulk eenen kost onthalen? Is er dan volstrekt niets meer te vertalen, zoodat men zijne toevlugt moet nemen tot de schotschriften, die vreemdelingen over ons schrijven? Wij beklagen den man, die zijne kostelijken tijd heeft verbeuzeld met al de zottepraat van LAX in het Hollandsch over te brengen. Wij beklagen zijnen wansmaak, omdat hij meende, daarmede ons publiek genoegen te geven. Aanstoot, ergernis geeft het boek, niet alleen, omdat wij zien, hoe men in den vreemde zich vermeet ons te beoordeelen, maar ook omdat een *Hollander*, lust kan hebben zulk geschimp op het vaderland te vertalen. Maar.... hij wijst ons op de teregtwijzende aanteekeningen, die onder den tekst zijn gevoegd. Wat raken deze *ons?* Laat hij ze in *Duitschland* geven, ons publiek heeft ze niet van noode, en waarlijk ze zijn zoo algemeen en onbeduidend, dat ze gerust achterwege hadden mogen blijven.

Wij kunnen dit boek geen ruim debiet toewenschen, want wij zouden daarmede het gevoel van ergernis en verontwaardiging aan velen toewenschen; zonder deze laat het zich niet lezen. Door schade moge men dan wijzer worden in de keuze van boeken ter vertaling.

De uitvoering doet anders den Uitgevers eere, en is veel te goed voor het boek.

Afwisseling van ernst en boert, ter verpoozing in ledige oogenblikken; door H. J. HAVERKAMP. *Te Amsterdam, bij* N. M. Bergman. 1838. *In gr. 8vo. IV en* 160 *bl. f* 2 - :

„De ondervinding leert, dat het ons meestal veel gemakkelijker valt, eenen eenmaal ingeslagen weg te vervolgen, dan wel van denzelven terug te keeren; en mogten dan ook aanmerkingen, *hem* (?) [den Schrijver] door eene vriendelijke hand medegedeeld, *hem* (?) doen inzien, dat het werkje, dáárnaar af te meten, als zeer zwak zoude worden beschouwd, ja! de vinnigste recensie te wachten ware, zoo was hem echter, ook in dit geval, het terugkeeren niet alleen moeijelijk, maar niet mogelijk." Er is in hetgeen gij daar in het Voorberigt zegt, goede HAVERKAMP, veel

waars; maar weet gij dan niet, dat het beter is ten halve gekeerd, dan ten heele gedwaald? Want schoon wij u niet met de vinnigste recensie willen tegenkomen, zoo moeten wij u toch zeggen, dat het ons voor u leed doet, dat het u zoo moeijelijk, ja zelfs niet mogelijk geweest is terug te keeren. Doch wij willen bedaard uwe verzen beoordeelen, en hierin nog al uitvoerig zijn, te meer omdat gij zelf zegt, dat alle aanmerkingen op deze uwe eerstelingen u tot zoo vele prikkels zullen verstrekken, om uwe feilen te verbeteren, maar wij voegen er bij voorraad den wensch bij, dát gij niet heel spoedig weder moogt optreden; het zal voor u waarlijk goed zijn, want gij hebt vrij wat zonden uit te wisschen, eer de Olimp u in genade aanneemt. Ter zake:

Wij beleven eenen tijd, ja, dit leert de ondervinding wel, dat, wie maar eenigzins armen en beenen roeren kan, met alle geweld den Zangberg wil opklauteren, en wij zouden bijna dagelijks de bede kunnen slaken, dat er toch eens een einde kwame aan al die wanstaltige voortbrengselen, waarmede men den Tempel der Zanggodinnen meent te versieren: het wordt een stal van AUGIAS; en wij zijn het aan de eer der kunst en den roem onzer vaderlandsche Letterkunde verpligt, dien aanvoer, waar wij kunnen, af te wijzen, of voor *incourant* te verklaren. De stukjes, die wij in het voor ons liggende bundeltje aantreffen, zijn geschreven ter verpoozing in ledige oogenblikken; maar wie eenigen smaak of gevoel voor het schoone heeft, zal liever een' geheelen dag, zonder gezelschap of toespraak, ledig in onze gewone vervelende veer- of trekschuiten zitten, dan dat hij zich met den *ernst* en *boert* van den Heer HAVERKAMP zoude willen verpoozen. Wat wij zeggen, is niet uit de lucht gegrepen; wij willen het met bewijzen staven, en onze Lezers mogen oordeelen.

Wij treffen hier, gelijk natuurlijk is, allerlei soort van onderwerpen en gedichten aan: Romancen, liedjes, grafschriften, gesprekken, brieven, eene soort van lofdicht zelfs! Wat wij echter van al die zaken inzien en lezen, (zoolang wij dit kunnen) overal vinden wij het werk van iemand, die in taal, woordvoeging, maat en rijm, bij gebrek aan dichterlijke denkbeelden, alles mist, wat niet alleen voor het wezen, maar ook voor het werktuigelijke der kunst noodzakelijk is. Het bundeltje wordt geopend met een stukje, getiteld: *Het roosje der tevredenheid*, en wij durven gerustelijk

zeggen, dat hij, die, zonder zelf dichter te zijn, zijnen smaak door het lezen van zoovele heerlijke gedichten, als wij bezitten, (te bejammeren is het, dat onze eerste en beroemdste Poëten zwijgen) gevormd heeft, het boekje na de lezing met groote *ontevredenheid* zal ter zijde leggen, om niet verder van de doornen der schrijfsjeukte van anderen gekwetst te worden. HAVERKAMP zegt daar onder anderen, dat wij *de geur en adem van dat roosje moeten* EEREN, en dat die roos *jubel* (?) *om hare treden spreidt*; doch dat zij 't meest gevonden wordt bij de *maagd, die haar op het voorhoofd draagt*, enz. enz. terwijl dan eindelijk dat roosje *ons* GOED *en vrolijk maken zal.* Welk eene zonderlinge vereeniging, onjuistheid en verwarring van denkbeelden! Wij zouden vóorzeker het werkje ook uit de handen gelegd hebben, om den tijd nuttiger te besteden, ware het niet, dat wij de beoordeeling op ons genomen hadden, en ons dus verpligt vinden, zoo wij hopen, tot leering van den Heer HAVERKAMP en tot waarschuwing van het heirleger verzenmakers, nog het een en ander te laten volgen; hoewel reeds een ieder onze voorloopige aanwijzingen voorzeker zoude billijken, wanneer hij lust en moed had het werkje in te zien. Het tweede stukje is eene Romance, getiteld EUGILDE, gevolgd naar het verhaal van dien titel, voorkomende in de *Iris* van 1835. Zonder van de gerektheid en daardoor flaauwheid te gewagen, die dit stukje kenmerkt, vinden wij hier, bijna in ieder couplet, regels, die tegen de eerste en voornaamste vereischten der kunst zondigen. In *Saluzza's* dreven stond een adellijk slot, dáár mogt EUGILDE's goedheid *blijken*. Haar stem en zoete toonen beloonden ERIC, door het lot haar ten gemaal gegeven; en nu zegt de Dichter in den laatsten regel van deze coupletten:

O God! hoe SCHOON, *hoe* SCHOON *was dat!*

Er gebeurt verder nog heel wat met haar en ERIC; dan eindelijk drukt ze hem aan het harte,

Om EEUWIG, EEUWIG *Hem te loven,*
Die HIER *op aard niet één' vergeet.*

HAVERKAMP schijnt een groot liefhebber te zijn van nuttelooze woordherhalingen. Zoo vinden wij, in hetzelfde stukje, bl. 6: *Zij weent, weent*, bl. 12. *En ik, ik*, bl. 13.

Hij viel, viel; of gij, gij; bl. 15. *Hem, hem*, enz. Is het niet onbegrijpelijk, hoe men met zulke verzen voor den dag durft komen? Aan het geliefde stoplapje *steeds* ontbreekt het ook niet. Hortende *t t* of *t d* worden in menigte overal gevonden. De *t* tusschen twee consonanten, waarvan de eene daarenboven eene *d* is, laat zich moeijelijk uitspreken: het *sonore* der taal is toch geene kleinigheid. Ook hier en in de meeste stukken valt de klemtoon op *het*, op *de*, op *men*; onder anderen bl. 10, waar EUGILDE de kunst schijnt te verstaan om soldaten te betooveren:

Ontgloeit, (zij) betoovert DE *soldaten.*
Bl. 15. *Ja,* DE *Sultane hoort hun smart.*

In dat zelfde couplet laat ons de Dichter *een hart hooren (?) weenen*, hetwelk aldus door hem wordt uitgedrukt:

Daar hoort M' *een edel harte weenen.*

en wij zien tevens, dat HAVERKAMP nog al aardig met het perf. voorn. woordeken *men* omspringt. Wien hij zich hierin ook ten voorbeelde stelle, *men* blijft altijd *men*. Dezelfde fout vinden wij bl. 10, en het geheel heeft slecht geconstrueerde regels. In andere stukjes vinden wij, om des lieven rijms wille, vele oneigenlijke en onbepaalde uitdrukkingen; b. v. in de *oude Vrijster*, bl. 18:

En 'k zag geen minnaar GLOREN,

waar het eigenlijk zeggen wil, dat de Coquette geen minnaar zag opdagen. *Gloren* wordt toch gebezigd van een ligchaam, dat gloed van zich afgeeft, zoo als het gloren van eene vonk, van het licht enz.; maar *een' minnaar te zien gloren....* dan zou hij niet oneigenlijk, maar in de ware beteekenis van het woord door liefde in lichtelaaije vlam moeten staan!

Om de *elisie* denkt de Dichter tusschen beiden niet; men oordeele:

Bl. 25. *De zon rees ter kimme* IN *'t Oosten met gloed*
En verwde AZUUR *'s hemels transen,*
Toen plaste EEN vaartuig daar ginds in den vloed.

Wij treffen dit aan in het stukje, *de Krankzinnige*, waar dan ook gezegd wordt, dat *het schoon van hare haren eens*

liefde kon ontvonken, en vervolgens. Het is eene leesproeve, om op één na den laatsten regel van dit stukje te lezen. Hier zijn prosodie en caesuur geheel verloren.

Hoezeer wij ons haasten om verder te gaan, moeten wij echter nog iets zeggen betrekkelijk sommige stukjes, waarin de Dichter zoo 't schijnt, eens regt *erotisch* heeft willen zijn; maar, naar ons inzien, wel wat kiescher had mogen wezen. Wij bedoelen, om van andere te zwijgen, *het Hondje*. In dat stukje zit Lizet, die *een poezlig, rond, vol zoet verlangen hartje* had, angstig te treuren, omdat zij haar hondje, Fikki genaamd, verloren heeft; al de goede hoedanigheden van het beestje worden opgegeven en zij bidt maar, dat zij een hondje als Fikki mag wedervinden, want één hond is alles waard. Maar de zaken nemen een' andere keer, en zij vond een hondje weer. *'t Tweede Fikki was* EEN MAN.

De brief, bl. 37, waarin het ongepaste en veelvuldige gebruik van Fransche woorden voorzeker door den Dichter wil worden aangewezen, kwam ons volstrekt niet voor, daar henen te strekken, om het bespottelijke van alle *affectatie*, zoowel in spreken als schrijven, in het licht te stellen. Het is hem niet gegeven, boertende de waarheid te zeggen, en het belagchelijke aan te toonen van hen, die onze rijke moedertaal jammerlijk misvormen. Zulks zoude, onder anderen, onzen VAN OOSTERWIJK BRUYN beter toevertrouwd zijn. Coupletten als het volgende zijn boertig noch geestig (bl. 59):

Laatst was de zoon van Dominé
 Bij TANTE OP de thee;
Maar fi! wat was die jongen stijf!
Schoon anders regt van lid en lijf,
 Hij viel mij toch niets meê.

En nu hebben wij de lezing volbragt tot aan de zelfopoffering van VAN SPEYK. Na dat wij op iedere bladzijde op vele en velerlei gebreken, strijdig tegen alle kunstregelen en woordvoeging, gestooten hebben, wordt van den Tijd gezegd, dat hij den band *uiteenscheurt*, die ons bindt aan 't leven en verder:

Maar, Tijd! eens toch ook staan uw vleugelen *pal*.

Bl. 47 vinden wij *beladen* op *schade*; bl. 91 *bloeijen* op *bloemen*; elders *schade* op *raden*; op vele plaatsen *ij* op *ei*, welke op elkander slaande rijmklanken wij altijd nog als ver-

werpelijk beschouwen; eene verkorting of zamentrekking van het werkwoord *vereenigen*, zoo als de Dichter doet, troffen wij, zoo wij meenen, nergens aan: dat is der taal geweld aandoen; maar zulke verzenmakers toonen, dat zij de taal in bedwang hebben; zij kunnen ze kneden!! Wij lezen daar, dat de Zomer, ons spoedig begevende, zich met de Lente weder zal ÉÉNEN: hoe onjuist bovendien! Bl. 51 vinden wij, dat als de Winter slaapt, geene liefelijke toonen van vogelen de lucht *beroeren*. Wij hebben wel gehoord, dat een storm of onweder de lucht beroert; maar dat de lieve vogeltjes dat zouden doen, hiervan willen wij onze nachtegalen niet beschuldigen; neen, zangers van het woud, zingt vrij! wij zullen u liever hooren, dan onzen Dichter. Daarbij wordt *beroeren* altijd gebezigd van iets, dat in beweging gebragt en gehouden wordt, en doorgaans schrik en vrees aanjaagt.

Nog een enkel woord over het vers, op VAN SPEYK. Wij bezitten de uitmuntende Dichtstukken van LOOTS, SIMONS en anderen, ter vereeuwiging dezer heldendaad, en de gebeurtenis is te versch en te zeer bekend, om, wanneer ze niet op eene regt dichterlijke, treffende, fiksche wijze behandeld of bezongen wordt, onze belangstelling gaande te houden. En dan zoo als hier! Men oordeele! Nadat de Dichter beschreven had, waar en met welke zorg VAN SPEYK opgevoed was, zegt hij, dat hij leerde het vaderland beminnen, en dat een held leeft, als hij den dood trotseert en er voor sterft, en eindigt dat couplet met den krachtvollen regel, een meesterstuk van *climax*:

VAN SPEYK stierf ook dien dood! VAN SPEYK kende ook geen vrees!

Thans gaat hij dien heldendood malen, en het is nu ook tot vervelens toe herhaling van dezelfde woorden. Wij weten wel, dat zulks somwijlen kracht kan bijzetten aan de uitdrukking der denkbeelden; maar zeven maal achter elkander *dien dood*, *dien dood* enz. is een *cresſendo*, dat in ijdelen galm ontaardt, vooral wanneer er volstrekt geene verheffing van denkbeelden in zoodanige regels plaats heeft. Verder: de Koning riep de *jeugd* (?). De strijd was roemvol. Hollands zeemagt zal den Belg *weren*, en dus *werpt* VAN SPEYK zich

den vijand *tegen*; de boot wordt echter door *wind* en *storm* voortgedreven, en nu is het:

En werpt haar weg met kracht, tot bij der muitren wal,
Die muitren *daar* gereed, *daar* loerend op haar' val.

De aanval begint, en wordt dus beschreven:

Ras snellen zij daártoe (?), *in blinde drift ontstoken.*

en nu rukt het graauw de vaan omlaag, en om toch den Lezer te doen opmerken, dat het de vaan is, waarvan de Dichter spreekt, is het: 't graauw rukt *de vaan*, *die vaan*, en scheurt *die vaan*, en nog eens *die vaan*, *die vaan in schoonen top verheven.* Dat is de inhoud van vijf regels! en dan zegt hij van VAN SPEYK, dat hij zijnen togtgenoot niet in het jammer wil doen deelen, en dus waarschuwt hij:

Neen! „ *Redt u !*" *spreekt zijn mond; neen!* „ *Redt u !*" *is zijn taal.*

Wij merken op dit noch op al het volgende verder iets aan. Wat het krachtigst op den spoed tot ontkomen gewerkt moge hebben, het spreken van VAN SPEYK's *mond* (gelijk de Dichter, zeker tot meerdere duidelijkheid, zoo naïf zegt) blijft nog altijd een gewigtig vraagstuk.

Wij eindigen ons verslag, om onze Lezers niet te vervelen. Wat wij schreven, is eene onpartijdige beoordeeling, uit opregte waarheidsliefde en uit eerbied voor de kunst voortgevloeid. Wie het boekje in handen neemt, zal onze kritiek gematigd vinden. Wij zijn uitvoerig geweest in het aanwijzen van zulk een *legio* gebreken ter waarschuwing van anderen, die, door schrijfjeukte ongeduldig, het Publiek met hunne rijmelzucht zouden willen lastig vallen. Wie niet wijs wil worden, moge dan toch zoo veel eergevoel hebben, dat hij zich schame, wanneer zijn werk op dusdanige wijze naar verdienste aan dat Publiek moet worden bekend gemaakt. Ware de Heer HAVERKAMP waarlijk, zoo als hij gelieft te zeggen, van zijne zwakheid overtuigd geweest, hij had zijnen ernst en boert teruggehouden, die nu wel in eeuwige vergetelheid zal begraven worden. De man weet nu, hoe men over zijne eerstelingen, die hij bij het inzenden in de wereld zijne lieve kinderen noemt, denkt, en wij vreezen

dus, zonder den horoskoop te kunnen trekken, of de kunst der prognosticatie te bezitten, dat ze hem het leed niet zullen sparen, waarvan hij spreekt:

Want, Hemel! als gij, mij zoo dier,
Eens dienen moest tot scheurpapier,
Als 'k u 't geluk zag derven;
Als eens mijn kroost het arme lot
Beschoren was van papiljot,
Ach! 't was om *te* besterven.
Bespaart uw' vader toch dat leed
Op 't pad, dat gij voor 't eerst (?) betreedt.

Wij wenschen hem dus van harte een onderworpen *zwijgen* toe. *Tantùm!*

Aliboron, of satyre, scherts en ernst; door A. E. VAN NOOTHOORN. *Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1839. *In gr. 8vo.* 257 *Bl. f* 2-80.

„Weet gij, met wien gij de eer hebt, te spreken? Ik „zal het u zeggen: mijn naam is *Aliboron*; mijn gewoon „verblijf is tusschen hemel en aarde, en de taak, mij op„gelegd, bestaat daarin, dat ik de menschen tot alle zotte „en dwaze daden aanspoor:.... in het bijzonder ben ik de „beschermgeest.... van die soort van lieden, welke door „uiterlijk vertoon van bekwaamheid, deugd of regtschapen„heid hunne medemenschen bedotten." Zoo spreekt de hoofdpersoon, eene soort van nikker of kabouterman, tot zekeren Ridmeester KUNO, wien hij in eenige nachtelijke bijeenkomsten allerlei vertellingen, aanmerkingen enz. opdischt. Ziet daar, Lezers! de inkleeding van het werkje. Wat zullen wij er overigens van zeggen? Er is — een gebrek, waardoor zoo vele *satyren* haar doel missen — veel in, dat *te* scherp is. Zoo zal een Leeraar, gelijk hier bladz. 51 wordt geteekend, wel moeijelijk, hopen wij, te vinden zijn. Het bevalt ons niet, iemand van eenen achtingwaardigen, nuttigen, en ook voor de menschheid zoo weldadigen stand *aldus* ten tooneele te zien voeren. Is den Schrijver het *origineel* bekend, — zulk een verdient niets beters, dan met naam en toenaam genoemd, en aan de openbare verachting

prijs gegeven te worden; is het daarentegen eene uit de lucht gegrepene schilderij, dan beklagen wij den wansmaak en de loszinnigheid des Schrijvers ten deze. Waar en behartigingwaardig is, wat hij elders zegt van den overvloed van geleerden in ons land, ten koste van den middelstand; van Fransche Gouverneurs; van de behandeling der krankzinnigen enz.; menschlievend meer, dan welligt doordacht, laat hij zich uit over lijfstraffen en gevangenissen. Een zonderling gevoelen vonden wij bladz. 130: „ De ongelukkige, „ dien gij daar ziet, is ter dood veroordeeld. Reeds sedert „ meer dan drie maanden wist hij, den dood verdiend te „ hebben, doch had altijd nog eene flaauwe hoop op verzachting der straf; thans echter heeft hij de verschrikkelijke zekerheid, dat deze straf binnen drie dagen aan hem „ zal voltrokken worden. Dat noem ik duizend dooden sterven.... Ik ontken geenszins, dat de misdaad de straf niet „ ( ) verdient. — Maar waarom den man niet terstond, toen „ hij volkomen van zijne misdaad overtuigd was, het leven „ benomen? Kunt gij u eenen afgrijselijker toestand schetsen, „ dan die, waarin een mensch, gezond van ligchaam en helder van geest, den dag, het uur, de plaats waar, en de „ wijze hoe, weet, dat een einde aan zijn leven zal worden „ gemaakt?" Welk een zamenstel is dit weinige, blijkbaar in ernst gezegde, van onkunde der *criminele* regtspleging, en tevens van miskenning van een Christendom, dat juist onder zulke „ afgrijselijke" omstandigheden het middel aan de hand geeft, om de straf der wereldlijke geregtigheid te lijden onder het uitzigt van barmhartigheid te vinden voor de hooge Regtbank des oneindigen!

De kleine verhalen zijn over het geheel niet onverdienstelijk. LAURA voor LEONORA (bladz. 227 r. 4. v. o.) is eene hinderlijke misstelling; *gespens* (spook), vreemd genoeg bladz. 110 *ges-pens* afgedeeld, geen Nederduitsch woord.

Wij hebben nog wel eenige aanmerkingen; maar *Recensenten* krijgen hier weder zoo bitter het hunne, dat wij liever zwijgen. „ Die soort van lieden is even onmisbaar in de „ beschaafde maatschappijen, als adders, padden, nachtuilen, spinnen en andere dergelijke beminnelijke beesten in de „ huishouding der natuur; ja waren zij, gelijk de ratelslangen, kenbaar aan het een of ander teeken, weinigen zouden dan zulk een nietig ambt in de maatschappij bekleeden." bladz. 115. 't Is toch wat te zeggen! Nu, het is ook eene soort van duiveltje, die het zegt, en wij weten, dat de Booze het licht haat; maar, schoon *acte* nemende van dezen uitval, prijzen wij het door ditzelfde duiveltje elders met gezond verstand gezegde gaarne aan.

No. XI. *Boekbesch.* bl. 490. r. 12. v. o. leze men: WELTENS.

BOEKBESCHOUWING.

JEZUS, *in zijne verhevenheid*, *beminnelijkheid en hooge waarde voor menschen*, *voorgesteld door* S. HOEKSTRA. *Iste Deel. Te Medemblik*, *bij* L. C. Vermande. 1838. *In gr. 8vo. X en* 201 *bl. f* 1-80.

De Eerw. HOEKSTRA, Predikant bij de Doopsgezinden te *Twisk*, in *Noordholland*, heeft een verheven, nuttig en aangenaam onderwerp ter behandeling gekozen, den Evangeliebedienaar hoogstwaardig en voor zijne Christelijke hoorders veelzins vruchtbaar, en hierover in dezen eersten bundel veel goeds gezegd. De hier voorkomende twaalf stukken dragen de volgende opschriften: 1. JEZUS *in het gevoel zijner hooge waarde voor menschen*, naar MATTH. XI: 27—30. — 2. *De ijver van* JEZUS *voor de belangen der Godsdienst*, naar JOAN. II: 12—22. — 3. *Navolging Gods het beginsel van* JEZUS *daden*, naar JOAN. V: 17. — 4. JEZUS *in levensgevaar*, naar MATTH. VIII: 26 eerste gedeelte. — 5. JEZUS *inborst als Leeraar*, naar MATTH. XII: 46—50. — 6. JEZUS *in zijnen omgang*, naar MARK. II: 1—12. — 7. JEZUS *bemoeijing met lieden van geringen en verachten stand*, naar MATTH. IX: 9—13. — 8 JEZUS *in het beeld van den echten Weldadige*, naar MARK. X: 46—52. — 9. *De zachtmoedigheid van* JEZUS *bij het verduren van Godsdiensthaat*, naar LUK. IX: 51—56. — 10. JEZUS *onze Trooster bij het verlies van dierbare betrekkingen*, naar LUK. VII: 13 laatste gedeelte. — 11. *De hooge ingenomenheid van* JEZUS *met heilbegeerige zondaars*, naar LUK. XIX: 1—10. — 12. JEZUS *weenende over Jeruzalem*, naar LUK. XIX: 41.

Aan deze stukken nu heeft de Schrijver den vreemden naam van *Voorstellingen* gegeven, daar het toch blijkbaar Kerkelijke Redenen, of, zoo als men gewoonlijk

zegt, Leerredenen zijn. Nu, deze voorſtellingen zijn dan ook naar vorm en ſtijl zeer eenvoudig en tevens duidelijk: zonder eenige de minſte inleiding vat de Voorſteller terſtond zijnen tekst aan, verklaart denzelven, en past de diensvolgens gedane beſchouwing van JEZUS ten nutte zijner hoorders toe: verdere verdeeling van zijn onderwerp geeft hij doorgaans niet. Van dit laatſte evenwel zijn enkele uitzonderingen, met name de *vijfde* Voorſtelling, waarin hij uit den tekst tracht aan te wijzen, dat JEZUS zich door geen tegenſtand liet ontmoedigen; — dat zijn werk bij Hem voorging boven familieäangelegenheden en voedſelgebruik; — dat Hij zijne leerlingen innig liefhad; — dat godsvrucht bij Hem hooger geſchat werd dan maagſchap. (Het eerſte dunkt Rec. minder in den tekst te liggen, en het laatſte te minder tot het thema, JEZUS *inborst als Leeraar*, te behooren, en over het geheel niet genoeg eenheid in dit alles te zijn.) — Eene andere uitzondering ten opzigte der verdeeling, en zelfs gedeeltelijk ten aanzien der doorgaande manier van HOEKSTRA, is de *tiende* Voorſtelling, waar de geſchiedenis zelfs minder behandeld wordt, dan men verwacht zou hebben, en men deze volgende opgave van „*redenen*" vindt, „waarom JEZUS tot eene kalme gemoedsgeſteldheid opwekt bij „het verlies van dierbaren: 1. Hij kent God als der „menſchen Hemelſchen Vader, en op dien grond zegt „Hij: „ween niet!" — 2. Zelf heeft Hij van God „de magt ontvangen, om de dooden in het leven terug „te roepen, en op dien grond zegt Hij: „ween niet!" „— 3. Zelf is Hij de door God verordende Stichter „van het Koningrijk der Hemelen onder de menſchen, „en op dien grond zegt Hij: „ween niet!" Alleen het tweede komt Rec. voor hier gepast te zijn, als uit de tekstgeſchiedenis ontleend, en alzoo ook de tekst zelf niet als algemeen *motto* te kunnen gebruikt worden. — Het derde voorbeeld, waarin eenige meerdere verdeeling van de ſtof heerscht, is de *twaalfde* Voorſtelling, waar deze redenen van JEZUS weenen over *Jeruzalem* wor-

den beschouwd: „omdat deze stad zoo weêrspannig was, „ in Hem als den Messias aan te nemen, — omdat Hij „ nu voor de laatste maal dezelve binnentreden zou, „ ten einde er te lijden en te sterven, — omdat Hij „ derzelver ellendig uiteinde, als straf voor hare hals- „ starrigheid, voorzag." Het tweede kan Rec. in de woorden van JEZUS niet vinden, die niet van Hemzelven, maar alleen van de stad spreken. Ook in de hieruit opgemaakte zondaarsliefde van JEZUS worden deze drie punten gepast gevolgd. Deze beide laatstgenoemde Voorstellingen hebben ook de meeste levendigheid: voor het overige toch zijn de hier voorkomende stukken wel duidelijk, welmeenend, ernstig; maar zij missen te dikwerf die aangename verscheidenheid, welke bij eenheid zoo zeer behaagt en nuttig is; zij hebben niet zelden iets koels en droogs, dat niet genoeg opwekt; zij missen althans doorgaans die warmte, dien gloed, dat levendige vuur, die edele verheffing, waardoor toehoorder of lezer zich medegesleept en geheel en al met het onderwerp ingenomen gevoelt. Doch bedenken wij, dat er verscheidenheid van gaven is; en ofschoon dit juist de uitgave van alle Voorstellingen of Leerredenen nog niet wettigt, doen wij echter hulde aan die van dezen Christenleeraar, die over den grootsten Leeraar tot zijne hoorders en nu ook lezers heeft willen spreken, en daarin doorgaans eene gezonde denkwijze en welmeenende belangstelling aan den dag legt.

Indien Rec. zijn oordeel over elke hier voorkomende Voorstelling moest geven, dan zou hij meer dan één voorbeeld kunnen aanvoeren, waar het hem voorkomt, dat de Spreker het bepaalde oogpunt, waaruit hij JEZUS beschouwen wilde, zeer gelukkig uit den tekst genomen heeft, b. v. de 1ste, JEZUS *in het gevoel zijner hooge waarde voor menschen*, naar MATTH. XI: 27—30; de 3de, *navolging Gods het beginsel van* JEZUS *daden*, naar JOAN. V: 17; de 8ste, JEZUS *in het beeld* (liever: *het beeld*) *van den echten Weldadige*, naar MARC. X: 46—52. Maar ook ettelijke andere

zou Rec. kunnen aanvoeren, waar het hem voorkomt, dat zulks minder gelukt is; b. v. in de 5de fchijnt het onderwerp, JEZUS *inborst als Leeraar*, te ruim, om dit alleen uit MATTH. XII: 46—50 te leeren kennen; en in de 6de, JEZUS *in zijnen omgang*, datgene niet te zijn, wat men in de gefchiedenis der wondergenezing MARC. II: 1—12, zoeken zou.

Voor het overige wenfchen wij van harte den besten zegen over deze welmeenende Voorftellingen, om „JE„ZUS," naar des Schrijvers doel, „in zijne verhe„venheid, beminnelijkheid en hooge waarde voor men„fchen" meer en meer te doen hoogachten, beminnen en navolgen!

Leerrede ter gedachtenisviering der vijfentwintigjarige Evangeliebediening in de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amſterdam van SAMUEL MULLER. *Te Amſterdam*, *bij* J. Muller. 1839. *In gr. 8vo. IV en 44 bl. f* :-60.

Het is gewoonlijk geene gemakkelijke taak, wanneer de Evangeliedienaar geroepen wordt, om bij gelegenheden voor zijne Gemeente op te treden, waarbij zijn eigen perfoon mede op den voorgrond moet worden gefteld. Bij gedachtenisvieringen, gelijk die, welke tot het uitfpreken en in het licht geven van de hier aangekondigde Leerrede aanleiding gaf, loopt men zoo ligtelijk gevaar, om te veel over zichzelven te zeggen. Van den anderen kant vordert de gelegenheid des tijds en ook de wensch des toehoorders, dat men zichzelven toch ook niet geheel voorbijga.

De middelmaat tusfchen deze beide uiterften te bewaren, is, wij herhalen het, niet gemakkelijk. Het is de lof, die der feestrede van den hooggeleerden MULLER met ruimte toekomt; eene rede, die zich daarenboven onderfcheidt door belangrijkheid van inhoud, door helderheid en keurigheid van ftijl, zoo als wij die uit 's Mans *Leerredenen* kennen.

De tekst is *Hebr.* XIII: 8; het onderwerp: *dat het godsdienſtig herdenken van onze vereeniging het geloof aan de onveranderlijkheid van* JEZUS CHRISTUS *in ons verlevendigt en verſterkt.* In het eerſte deel wordt aangetoond, hoe dat geloof alzoo in ons wordt verſterkt *bij de vergankelijkheid van het aardſche, bij de woelingen in de Kerk van* CHRISTUS, *bij de ontrouw van zijne belijders.* In het tweede deel wordt daaruit afgeleid de verpligting tot *ootmoedige dankbaarheid*, tot *vernieuwde gehechtheid aan* CHRISTUS, tot *bemoedigend vertrouwen.* Zeer gepast worden in het eerſte deel de bijzonderheden ingevlochten, wier herinnering der Gemeente en den Leeraar belangrijk zijn moesten.

Wij wenſchen den waardigen Hoogleeraar nog lange jaren van werkzaamheid en kracht toe, en Gods besten zegen over zijne verdere Evangeliedienst!

Geſchiedenis der Israëliten vóór de tijden van JEZUS; *door* J. J. HESZ. *Tweede Druk. VIIde Deel. Te Amſterdam*, *bij* J. F. Schleijer. 1839. *In gr. 8vo.* 374 *Bl.* *f* 3-75.

Bijbelsch Huisboek, of Christelijke Overdenkingen over ſommige Bijbelplaatſen des N. T., vooral ingerigt voor huiſelijk gebruik. Door A. RADIJS, *Predikant te Doesborgh. IIIde Stuk. Te Doesborgh, bij* Kets en Lambrechts. 1838. *In gr. 8vo.* 290 *Bl.* *f* 2-50.

Tweede tiental Leerredenen over het boek van DANIËL, *door* P. J. LAAN, *rustend Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amersfoort. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1839. *In gr. 8vo.* 334 *Bl.* *f* 2-75.

Het gebed der godvruchtigen, ons ten voorbeelde bewaard in de boeken des Ouden Verbonds. Door C. E.

VAN KORTSVELD, *Predikant te Schoonhoven. Naar aanleiding van* J. FINCHER, *the Achievements of Prayer. London* 1838. *Derde Druk. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1839. *In gr.* 8*vo.* 245 *Bl. f* 2-40.

Herinnering van de godsdienstige feestviering der vijftigjarige Evangeliebediening, op den 25 *Nov.* 1838, *van* J. P. AMSHOFF, *Predikant te Emmen; voor zijne kinderen en verdere betrekkingen, door* M. A. AMSHOFF, *Predikant te Groningen. Te Koevorden, bij* D. H. van der Scheer. 1839. *In gr.* 8*vo.* 66 *Bl. f* :-60.

Vervolgwerken kunnen wij doorgaans slechts met een kort woord aanmelden. Men houde ons dit dus ten aanzien van N°. 1—3 ten goede.

Het *zevende* Deel der nuttige *Israëlitische Geschiedenis* van HESZ loopt tot 2 Sam. XIV. De uitvoering blijft lof verdienen.

De Eerw. RADIJS levert in dit Stuk ruim 20 Vertoogen uit de geschiedenis en redenen van onzen Heer. Wij wenschen aan hetzelve een goed onthaal in vele Christelijke huisgezinnen, en bidden Gods zegen over de lezing van het vele nuttige, dat hier voorkomt. Veel nieuws, in denkbeelden of oogpunten, bevat het geschrift, ook dit gedeelte, niet; maar het is, wat het wil zijn, een nuttig, stichtelijk Huisboek.

De tweede bundel over DANIËL van den Eerw. LAAN bevat *vijf* Leerredenen over Hoofdst. V, VI; eene over VII: 13, 14; twee over IX; eene over XII: 2, 3, en eene over XII: 13. Ze zijn over het geheel verstandig, nuttig en gemoedelijk. De Eerw. Schrijver hield zich overtuigd, (bladz. 175) dat eene behandeling van de *zes* laatste Hoofdstukken dezes Bijbelboeks, in derzelver geheel, „minder geschikt zoude wezen voor „den Christelijken predikstoel, dan wel voor den Boek-

„ handel." Dat hier echter het een en ander gedrukt is, waarvan men het omgekeerde zou kunnen zeggen, zou *Rec.*, met alle achting voor de geleerdheid en kunde van den braven LAAN, niet geheel durven ontkennen. De toepasfing der laatfte Leerrede begint vreemd: „ Wanneer, in het jaar 1702, WILLEM *de Derde*, „ Koning van *Engeland* en Stadhouder der *Nederlan-* „ *den*, op zijn fterfbed lag, en de Graaf van *Albe-* „ *marle* hem een kort verflag deed van de toedragt der „ zaken in *Holland*, was het eenige antwoord, hetwelk „ hij van den ftervenden Vorst ontving: *Ik nader tot* „ *mijn einde.* (*) En dit is, M. H.! het flot der ge- „ fchiedenis van alle menfchen," enz. — Ook deze arbeid van den grijzen LAAN ftichte het bedoelde nut!

Van het onder N°. 4 aangekondigde werk moeten wij iets meer zeggen. Het *Engelfche*, op den titel genoemde, gefchrift werd den Heere VAN KOETSVELD ter vertaling aangeboden. Hij las het, en bevond, dat het, na eene inleiding, de gebeden behelsde, zoo als die naar de orde der Bijbelboeken worden aangetroffen, gevolgd door het gefchiedverhaal der verhooring, met bijvoeging van eenige der merkwaardigfte dankzeggingen en lofzangen, en eindelijk van de voornaamfte bijbelfche gezegden, waarin het gebed wordt aangeprezen en beftuurd, of verhooring daarop toegezegd. Zulk eene verzameling van Bijbelplaatfen (want meer is het niet) achtte de Eerw. VAN KOETSVELD voor vertaling minder gefchikt, en het was hem, „ als *Nederlander*, aangenamer, de „ vruchten van eigen nadenken en onderzoek mede te „ deelen, dan vreemde vruchten op den vaderlandfchen „ grond over te planten." Hij bewerkte de bouwftof, in FINCHER's werk voorhanden, minder om de gefchiedenis der gebeds-*verhooring*, meer om eene bijdrage te leveren tot de *gefchiedenis der aanbidding van God, gelijk die in den Bijbel voorkomt.* Zoo ontftond dit

(*) „ *Je tire vers ma fin.*" Zie WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. XVII, bl. 107.

werk, van hetwelk wij eenig, hoewel kort, verslag willen geven.

Eene *inleiding* gaat vooraf, over den aard, het doel en het nut des gebeds in het algemeen, waarbij de Schrijver zijne lezers op het standpunt plaatst, van waar hij wenscht, dat zij zijnen arbeid zullen beschouwen. Hij wenscht uit den Bijbel zelven in voorbeelden te doen zien, hoe en wat men bidden moet. Het zijn dus minder de *uitdrukkingen* der daar voorkomende gebeden, dan de *geest*, waarin deze gebezigd worden; minder de *omstandigheden*, waarin zich de bidders bevinden, (schoon VAN KOETSVELD, als verstandig Bijbeluitlegger, niet verzuimt, ook hierop acht te slaan) maar meer hun *gemoedsbestaan*, *ons ten voorbeelde*, gelijk de titel zegt.

Hetgeen uit dat oogpunt in de geschiedenis der *oude wereld* (d. i. vóór ABRAHAM) te vinden is, levert de stof tot een *eerste* Hoofdstuk. Eigenlijke *gebeden* vindt men hier niet; daarentegen wel sporen, hoe zich de *eerste menschen*, KAÏN, *de tijdgenooten van* ENOS, (*Gen.* IV: 26) HENOCH, NOACH, het bidden, den omgang met God voorstelden, en hoe zij, overeenkomstig die voorstelling, God aanbaden. De wenken, die de *aartsvaderlijke* geschiedenis voor het doel des Schrijvers aan de hand geeft, maken den inhoud uit van het *tweede* Hoofdstuk. Men vindt hier niet alleen grond tot bepaling der *wijze van aanbidding*, maar ook een meer uitvoerig *gebed zelf*, *Gen.* XVIII. Ééne opmerking willen wij afschrijven. „Wij vinden hier hernieuwde, „verdubbelde beden, tot zes malen toe. Zoo treffen „wij ook later gebeden aan, met dubbelen aandrang „herhaald, tot dat zij eindelijk verhoord worden. Het „menschelijke hiervan is de gedachte, als of God door „sterken aandrang wordt bewogen, overgehaald, zich „*laat verbidden*. De altijd geldende waarheid is, dat „wij menschen, in ons eigen gebed, aandrang, klimming van gedachten, van begeerte en vertrouwen, „noodig hebben; totdat wij, in de blijde hoop der verhooring, het volle *Amen* op ons gebed kunnen uit-

„ spreken." Zietdaar eigenlijk, voegen wij er bij, de reden, waarom men moet *bidden en niet vertragen.* (*Luk.* XVIII: 1.) ISAÄK (*) levert weinig; JAKOB meerdere, zelfs vele stof. De klagten en uitboezemingen van JOB nemen hier en daar het karakter van gebeden aan, of gaan wel in eigenlijke gebeden over. Niet ten onregte bekomt alzoo het naar hem genoemde boek een afzonderlijk, het *derde* Hoofdstuk. *Gebed*, *voorbede* enz. bij MOZES en de tot zijne geschiedenis behoorende personen zijn begrepen in het *vierde* Hoofdstuk; waarbij *offer*, *priesterstand* en *nationale*, *godsdienstige volksliederen* eene gepaste plaats vinden. Ook wordt de proeve van een *onverhoord gebed* (*Deut.* III: 23—25) wel niet voorbijgezien, maar, onzes inziens, wat al te kort (wij schreven bijna: oppervlakkig) behandeld. Wij kunnen overigens noch dit Hoofdstuk, noch het *zesde*, (het volk *Israëls* onder JOZUA en de *Rigteren*) noch het *zevende* (SAMUËL) in de bijzonderheden doorloopen. Overgeslagen vinden wij niets, dat in het bestek van den Schrijver vallen kon; veel goeds gezegd bij gepaste gelegenheid, b. v. bij JEFTHA over de *geloften*, over de *profetenscholen* bij SAMUËL. Dat de moeder van den laatsten hier eene waardige plaats inneemt, spreekt van zelf. DAVID en zijne *Psalmen* vullen de twee overige Hoofdstukken, het *achtste* en *negende*; waarna eene *Bloemlezing van gebeden uit de zangen van Israël*, onder elf verschillende rubrieken verzameld, dit Deel besluit. Wij hebben het (behoudens eenige aanmerkingen, maar waarover wij met den bekwamen, hartelijken en, uit het Voorberigt te oordeelen, *jovialen* (in den besten zin) Schrijver geene lans willen breken) met zeer veel genoegen gelezen, en wachten met verlangen het vervolg.

(*) De Redactie, niet in de gelegenheid om het hier aangekondigde werk te zien, verwondert zich, hier het belangrijke voorbeeld van ABRAHAM niet vermeld te vinden, en weet niet, of dit bij den Eerw. Schrijver, dan wel bij den Berigtgever ligge; zij kon deze leemte echter niet onopgemerkt laten.

Een paar woorden — meer is niet noodig — over N°. 5 mogen dit verslag besluiten. Behalve de Feestrede van den waardigen grijsaard zelven, naar aanleiding van *Ps.* LXXI: 5—9, getuigende van een geoefend verstand en een edel hart, vindt de lezer hier een eenvoudig en hartelijk verhaal, hoe het feest, ook door eene Leerrede van den behuwdzoon des feestvierenden Leeraars, D°. GOOSZEN, Predikant te *Eibergen*, (des namiddags gehouden) over *Psalm* 128, en door eene Avondrede van den Schrijver zelven, zoon van den „*Jubel-„greis*" gelijk de *Duitschers* zeggen, over 1 *Thess.* V: 18, opgeluisterd werd. — Dat zich de *kritiek* onthoude, over dergelijke taal des harten, door belangstellende betrekkingen alleen *ten volle* te verstaan, haren kouden adem te blazen!

Over de Privilegiën van den Roomschen Stoel, in betrekking tot de Regering van den Staat, uit een regtskundig oogpunt beschouwd, door Dr. H. G. BRETSCHNEIDER. *Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1839. *In gr. 8vo.* 58 *Bl. f* :-75.

Bij de oneenigheden, die thans heerschen tusschen de Pruissische en Pauselijke Regering, beroept zich de Roomsche Stoel op zijne Privilegiën. De Pauselijke Regering beweert namelijk, dat de geheele volheid der wetgevende en uitvoerende magt in de Kerk aan haar uitsluitend is opgedragen; dat haar derhalve alleen, en met uitsluiting van anderen, het regt toekomt, om Bisschoppen te benoemen, te installeren, te oordeelen en af te zetten, algemeene Kerkvergaderingen zamen te roepen, te leiden, derzelver besluiten te bevestigen of te verwerpen, en beslissende en algemeen verbindende regels over geloof, tucht en inrigting der Kerk te bepalen. Onder hetzelfde denkbeeld van privilegie vallen de voorregten, waarop zij voor de Bisschoppen, als hare plaatsbekleeders, aanspraak maakt. Deze bewering geeft den geleerden Schrij-

ver aanleiding, om den aard en de regtmatigheid van dit privilegie, naar de gronden van regt en geschiedenis, te behandelen. Hij herinnert vooraf de algemeene grondbeginselen des regts omtrent de privilegiën. *Privilegie* beteekent: eene voor éenen enkelen gegevene, het regt van een bijzonder persoon bepalende wet; of het beteekent: een voorregt. De privilegiën worden verdeeld in regten, welke aan eenen *persoon* gegeven, en in de zoodanige, welke aan eene *zaak* verbonden worden. Om wettig te zijn, behoort men voor een privilegie een in regten geldend *bewijs van verkrijging* te kunnen aanvoeren. De eenige in regten geldende bewijzen van verkrijging zijn: eene uitdrukkelijke wet, welke van de regtmatige wetgevende magt uitgaat, of de onheugelijke gewoonte. Tot geldigheid van het regt van gewoonte wordt vereischt, dat zij noch tegen de goede zeden, noch tegen het gezond verstand mag strijden; dat zij gedurende langen tijd op eene gelijkvormige wijze moet uitgeoëfend zijn. Vervolgens toont de Schrijver aan, in welke gevallen een privilegie ophoudt en tot hoe ver zich hetzelve uitstrekt. — Volgens de theorie van het Roomsche Hof, gaan de privilegiën van de Bisschoppelijke waardigheid alle van den heiligen Stoel uit, welke uitsluitend de bezitter is van de geheele volheid der wetgevende en uitvoerende magt, en van wien elke Bisschop oorspronkelijk de regten van zijn ambt ontvangt. De gewigtigste vraag is derhalve die, naar het *bewijs van verkrijging*, volgens hetwelk deze geheele volheid van magt uitsluitend aan den Roomschen Stoel toekomt. Hiertoe wijst men ons op het Goddelijk karakter des Christendoms. Maar daaruit volgt slechts een privilegie voor de geheele Kerk, namelijk te bestaan zonder eenig verlof van eenig aardsch wetgever, maar geenszins een privilegie, dat een enkel lid, b. v. de Roomsche Bisschoppen bezitten tegenover de andere leden der Kerk. Men gevoelde dit ook van de zijde van *Rome*, en zocht daarom het privilegie van den Roomschen Stoel van twee bijzondere uitspraken van CHRISTUS af te lei-

den. *Matth.* XVI: 18: „*Gij zijt Petrus, en op deze rots wil ik mijne gemeente bouwen, en de poorten der hel zullen dezelve niet overweldigen;*" en *Joann.* XXI: 15—17, alwaar JEZUS op de driemaal aan PETRUS herhaalde vraag, of hij Hem liefheeft, driemaal antwoordt: „*weid mijne ſchapen.*" De Schrijver bewijst, dat beide deze plaatſen geen aan PETRUS toegekend privilegie bevatten. Maar nu doet zich de vraag op, of het misſchien uit het *regt der gewoonte* in de eerſte Kerk bewijsbaar zij. — Dat er zich in de Apostoliſche Kerk geen ſpoor van eenig primaat opdoet, is bekend. Het tegendeel blijkt uit *Hand.* XI: 1. vlg., XIII: 1—3, XV: 1. vlg., 1 *Kor.* I: 12. vlg., III: 3—23 en *Gal.* II: 2—16. PETRUS zelf noemt zich een *Apostel*, een *Medeöuderling*, 1 *Petr.* I: 1 en 2 *Petr.* I: 1, 1 *Petr.* V: 1. Voor den *Opperherder* verklaart hij geenszins zichzelven, maar uitdrukkelijk CHRISTUS, 1 *Petr.* V: 4. Evenmin vinden wij in de Kerk der eerſte drie eeuwen ſpoor hoegenaamd van eenig privilegie des primaats. — Zoo was het met de Kerk geſteld, toen, in het begin der vierde eeuw, Keizer CONSTANTIJN tot het Christendom overging, en hetzelve tot Godsdienst van het Hof maakte; want Godsdienst van den Staat werd het Christendom eerst bijna eene eeuw later. Van dat oogenblik ſtelden zich de Keizers aan het hoofd van het Kerkbeſtuur. Evenzeer waren zij zonder tegenſpraak Opperheeren der Bisſchoppen, die ook den Keizer als zoodanig erkenden. De Keizers benoemden Bisſchoppen, zetteden ze af, of herſtelden ze. — Wat nu betreft de Vorſten der nieuwere Staten, na den ondergang van het westerſche *Romeinſche* Keizerrijk, de Schrijver toont aan, dat noch de *Frankiſche* Koningen, noch de *Duitſche* Keizers den Bisſchop van *Rome* als eene ſoort van Mederegent in hun Rijk aanzagen, of aan hem de volheid van magt over de Kerk in hun Rijk gaven. Onder anderen verrigtte KAREL *de Groote* eene menigte daden van kerkelijke oppermagt. Nadat echter GREGORIUS VII in het jaar 1073 den Roomſchen Bis-

ſchopszetel beklommen had, hebben de Roomſche Bisſchoppen begonnen aanſpraak te maken, *Pausſen* te zijn, d. i. door God en CHRISTUS geſtelde Opperheeren van alle Christelijke gemeenten op aarde, aan wie de volheid der wetgevende en uitvoerende magt geſchonken was. Eene zoodanige aanſpraak kon men ſlechts aanvangen te maken en te doen gelden in eenen tijd, waarin ruwheid, woestheid en grove onwetendheid heerschten, en waarin de ſtaatsinrigtingen zoodanig ontbonden waren, als in de door onze nieuwere Pausſen zoo hoog geprezene Middeleeuwen. De Pausſen zochten hunne privilegiën als *regten van gewoonte* te doen erkennen, waartoe de verzameling van ondergeſchovene *decretalen*, of zoogenaamde decretalen van ISIDORUS, dienen moesten. Dat deze *decretalen* valsch en verdicht zijn, is eene bekende zaak, welke zelfs de Roomſche Schrijvers van lateren tijd zelve erkennen moeten. Indien men echter zeggen wilde, dat de Pauſelijke privilegiën dan toch van de twaalfde eeuw af erkend geworden zijn, en diensvolgens ten minſte de *gewoonte* van zeven eeuwen voor zich hebben, dan getuigt de geſchiedenis, van het laatst der 11de eeuw af, van een' gedurigen ſtrijd tusſchen de regten van den Paus en die der Vorſten, waarbij de overwinning nu eens op de zijde van den eerſte, dan weder op die der laatſten was. Beweringen en daadzaken ſtaan van weerskanten tegen elkander over, zoodat uit al, wat gebeurd is, in regten niets kan worden afgeleid. De Generaal der Jezuiten LAINEZ kon het zelfs in de 16de eeuw op het Concilie te *Trente* niet eens gedaan krijgen, de aldaar verzamelde Bisſchoppen te bewegen, om de grondſtelling te erkennen, dat de Bisſchoppelijke magt ſlechts een uitvloeiſel van den Pauſelijken Stoel zij. De *Franſche* en *Spaanſche* Bisſchoppen hielden zoo ſtellig het tegendeel vast, dat het Concilie in de 23ſte zitting, cap. 4, integendeel vastſtelde, dat de Bisſchoppen de opvolgers der Apostelen waren. Ook ſtelden de *Duitſche* Katholijke Aartsbisſchoppen op het Congres te *Bad-Ems* in het jaar 1784 vast: dat de

Vasallen-eed, waarmede de Bisschoppen sedert den tijd van GREGORIUS VII den Paus onvoorwaardelijke gehoorzaamheid beloven moesten, afgeschaft, en alle Pauselijke bullen en besluiten slechts dàn kracht van wet verkrijgen zouden, wanneer de overige Bisschoppen hunne toestemming daartoe zouden gegeven hebben; dat men toestemmen moest, dat de Bisschoppen niet alleen slechts *Mandatarissen* en *Vicarissen* van den Paus waren, maar de regten bezaten, welke volgens het episcopaal stelsel aan de Bisschoppen toekwamen. — Vat men dit alles te zamen, dan heeft alzoo het privilegie van opperheerschappij in de Christenheid over geloof, tucht en kerkinrigting, waarop de Roomsche Stoel aanspraak maakt, geenen in regten bestaanbaren titel van verkrijging. Het rust noch op eene verklaring van den Goddelijken Stichter der Kerk, noch op een behoorlijk overgebragt regt van gewoonte; het heeft nooit eene algemeene en duurzame erkenning gevonden, maar is steeds op eene in regten geldige wijze tegengesproken geworden. Dat de Roomsche Stoel zichzelven dit privilegie toekent, kan van geene kracht in regten zijn, omdat geen *privilegie* geldig is, wanneer het óf tegen de welverkregene regten van eenen derden, óf met bepaaldelijk daar tegenovergestelde bepalingen strijdt, óf geenen in regten geldigen titel van verkrijging aanwijzen kan. — Maar al ware ook het Pauselijk privilegie in *Duitschland* tot aan de Hervorming volledig erkend geworden, dan zou hetzelve toch door onderscheidene Staatsverdragen, door den *Augsburgschen* geloofsvrede in 1535, door den *Westfaalschen* vrede in 1648, en nu laatstelijk door de *Weener* Congresacte van 1815, geheel afgeschaft zijn.

Ten besluite maakt BRETSCHNEIDER van dit alles een zeer doeltreffend gebruik tot wederlegging van hetgeen onder anderen door den beruchten GÖRRES in zijnen *Athanasius* en de *Triarier* beweerd wordt, daar zij de Pauselijke privilegiën met alle geweld tegen de Protestanten willen doen gelden. Dat men zulk eene wederlegging der Pauselijke aanmatigingen niet onnoodig

behoeft te achten, blijkt uit den vijandigen geest, die zich zelfs in zulke uitdrukkingen van GÖRRES openbaart, waar hij den schijn van verdraagzaamheid aanneemt, b. v. waar hij zegt: „ De Katholijken bestrijden het bestaan der Protestanten niet; *daar God hen* „ *toegelaten heeft*, moet het hun wèl zijn." BRETSCHNEIDER merkt hierop te regt aan: „ Dit toelaten (hetwelk het Protestantisme op ééne rij met den „ Boozen stelt) had daardoor plaats, dat het zwaard „ der Katholijke Vorsten in den *Smalkaldischen* en dertigjarigen oorlog niet magtig genoeg was, om de Protestanten te verdelgen. Mogt het eenmaal magtig genoeg worden, dan hield voor den Heer GÖRRES „ die Goddelijke toelating op, welke ons bestaan rekt, „ en naar zijn gevoelen zou het dan de tijd zijn, om „ het Roomsche oordeel van verdoemenis aan ons te „ voltrekken." — Als een voorbeeld van allerbespottelijkst misbruik van de Heilige Schrift, om hunne kwade zaak te verdedigen, vinde ook nog het volgende uit deze Verhandeling eene plaats: „ Het is bekend, dat de „ Pausfen de plaats, *Luk.* XXII: 38: *En zij zeiden*, „ *Heer, ziet hier twee zwaarden, en hij zeide tot* „ *hen, het is genoeg*, menigvuldig gebruikten ten bewijze, dat CHRISTUS hun niet alleen het geestelijke, maar ook het wereldlijke zwaard gegeven, en „ daarmede het regt opgedragen had, om Keizers en „ Koningen te rigten en af te zetten."

Recensent las reeds vroeger deze Verhandeling van den verdienstelijken BRETSCHNEIDER met groot genoegen in de *Allgemeine Kirchenzeitung* van dit jaar, en hoopt, dat de in dit verslag geleverde schets derzelve genoegzaam zal zijn tot aanprijzing, en dat de gelegenheid, door deze afzonderlijke uitgave in onze taal onzen Landgenooten aangeboden, door velen moge gebruikt worden, om in de gewigtige zaak, die hier behandeld wordt, het ware van het valsche te leeren onderscheiden. — Behalve enkele misstellingen, waaronder *opkondiging* in plaats van *opzegging*, heeft de Vertaler zich loffelijk van zijne taak gekweten.

Theoretisch-practisch Handboek der algemeene en bijzondere Heelkundige Instrumenten- en Verbandenleer, enz.; door F. A. OTT. *VI Afleveringen.*

(*Vervolg en slot van bl.* 104.)

In de *vierde* Aflevering met bl. 257 begint het *practische* gedeelte van dit *theoretisch-practisch Handboek*, waarvan het *theoretische* gedeelte door ons reeds behandeld is. Het wordt nog door twee Afleveringen voortgezet en eindigt met bl. 504. Op bl. 505 wordt een *bijvoegsel* gevonden, bevattende eene *Proeve van een stelsel, aangaande de werktuigelijke Geneesmiddelleer, gegrond op de gedaante der werktuigelijke geneesmiddelen*, 505—536. Het werk wordt besloten met de Litteratuur der Instrumenten- en Verbandenleer.

Dit *practische* gedeelte wordt in twee Afdeelingen gesplitst, waarvan de *eerste* de algemeene Heelkundige Gereedschappen, de *tweede* de bijzondere Heelkundige Gereedschappen beschrijft, en dus ter toelichting verstrekt van de werktuigen enz., wier afbeelding op 44 Platen gevonden wordt.

Wij zullen ons bij de aankondiging en beoordeeling van dit gedeelte kunnen bekorten, omdat het onderwerp in al deszelfs bijzonderheden na te gaan ons tot eene al te uitgebreide mededeeling zoude brengen. Elk werktuig als 't ware te willen ontleden, het gebrekkige aan te wijzen, verbeteringen op te geven, zoude nagenoeg gelijk staan met eene eigene bewerking van dit onderwerp. Niets is bovendien moeijelijker, dan de beoordeeling van werktuigen, vooral met betrekking tot daarbijgevoegde veranderingen. Indien een nieuw eigenaardig werktuig slechts geene grove gebreken oplevert, is het als een bijzonder eigendom van den vinder te beschouwen, die er zich op eene hem eigen gewordene wijze van behandeling, door de ondervinding, van weet te bedienen. Of zoo vele werktuigen eene volstrekte be-

hoefte zijn, tot eene behoorlijke en doeltreffende uitoefening der Heelkunde, is eene andere vraag, die wij niet gaarne toestemmend zouden willen beantwoorden. In rust en vrede, waar de beoefening der Heelkunde met bespiegelingen gepaard kan gaan, groeit het getal der heelkundige werktuigen aan, zonder dat er de kunst dikwijls veel bij wint; op het slagveld, waar men met kracht, nadruk en spoed handelen moet, worden met weinige en eenvoudige werktuigen de belangrijkste kunstbewerkingen verrigt; en werd die plaats de school, van welke met geringe middelen groote mannen, als THEDEN, SCHMUCKER, LARREY en anderen, uitgingen en der kunst schitterende aanwinsten bezorgd hebben.

De Schrijver bevestigt in zekeren zin ook dit gezegde door eene soort van korte inleiding of voorafspraak, welke in § 1 aan het hoofd dezer Afdeeling geplaatst is, in welke hij tevens reden geeft, waarom, en te regt, hij de verloskundige niet meer onder de heelkundige werktuigen heeft opgenomen, zoo als hij dit vroeger gedaan heeft. Tevens ontvouwt hij zijn aangenomen systema der werktuigelijke geneesmiddelleer, waardoor hij tot eene eigenaardige rangschikking dezer werktuigen op het einde van dit werk gekomen is. De Schrijver deelt zelf het onvermijdelijk gebrekkige van zulk eene rangschikking mede; het is te wenschen, dat de goede uitkomsten, welke het zoude kunnen aanbieden, door den tijd verwezenlijkt zullen worden.

Na dit gezegd te hebben, gaat hij in Hoofdst. I over tot de beschrijving van eenige vervoeringstoestellen, en beschouwt in Hoofdst. II tafels ter verrigting van kunstbewerkingen, in Hoofdst. III de ziekenbedden, en in Hoofdst. IV zoogenoemde *ziekenligters*. Wat de vervoeringstoestellen betreft, die wel het meest te pas zullen komen bij verwondingen op het slagveld, zoo zullen de eenvoudigste, om welbekende redenen, steeds de doelmatigste en bruikbaarste wezen.

De draagstoel van TOBER, niet FOBER, zoo als

op eene andere plaats gelezen wordt, kan desgelijks onder de zeer zamengestelde werktuigen gerekend worden. Wat de afbeelding der tafel, op 1/11 verkleind, op pl. I. fig. 4 betreft, hoe zindelijk deze afbeelding ook bewerkt is, wij houden het voor hoogst moeijelijk, om, volgens de afbeelding en beschrijving, van haar een juist denkbeeld te verkrijgen, vooral om door eenen werkman naar die afbeelding te laten werken. Zulke zamengestelde en dus tevens zeer kostbare werktuigen zijn alleen te verkrijgen in groote ziekeninrigtingen, waar tevens de handen door een stelsel van bezuiniging niet gebonden zijn. Van vele dezer werktuigen kan gezegd worden (waarmede de Schrijver dit Hoofdstuk sluit): „Deze „ligter is alleen voor ziekeninrigtingen geschikt, en de „uitvinding daarvan veelligt geestiger uitgedacht dan „practisch bruikbaar."

De Schrijver gaat thans in de volgende Hoofdstukken voort, bij afwisseling, nu eens werktuigen, dan wederom verbandtoestellen te beschrijven. Het werk wordt dus als van gemengden inhoud en de draad telkens afgebroken. Stelselmatig worden de werktuigen tot de eene of andere kunstbewerking met derzelver verbandtoestellen verbonden; maar voor beginnende kunstoefenaren inzonderheid zal daardoor dit Handboek niet bruikbaarder worden.

De afbeelding van de eigenlijke verbandstukken laten doorgaans, tot een goed begrip van dezelve, *veel* te wenschen over, omdat zij geen' zoo standvastigen vorm aannemen en bewaren, als zulks het geval is met eigenlijke heelkundige werktuigen, vooral wanneer die uit een of ander metaal vervaardigd zijn. Wanneer derzelver aanlegging ook uit de beschrijving van de handgrepen moet geleerd worden, zal deze veel moeite kosten, veel tijd vereischen, en toch niet altijd doel treffen. Sedert eenigen tijd heeft vereenvoudiging ook hier veel veld gewonnen, en wanneer men nu maar niet tot een ander uiterste vervalt, zoo zullen en kunst en lijders er niet bij verloren hebben.

Wat van de verbanden gezegd is, kan ook op de werktuigen toepasfelijk gemaakt worden. Op den duur worden werktuigen uitgedacht, veranderingen, zoogenoemde verbeteringen aangebragt; daardoor komen andere in onbruik. Het is dus moeijelijk, eene volledige verzameling, een zoogenoemd *heelkundig wapenhuis* behoorlijk in te rigten. Tot zoodanig doel is hier niet alles bijeenverzameld; voor een Handboek had veilig nog het een en ander, hetwelk geheel verouderd is, weggelaten kunnen worden.

Hetgeen echter op de Platen is afgebeeld, kan gezegd worden doorgaans zindelijk, net en duidelijk voorgefteld te zijn; eene groote verdienfte, dat hiermede door alle Afleveringen volgehouden is, en dat de ijver bij de laatfte Platen niet verflaauwd is. Heeft men op de uitvoering van enkele figuren hier en daar iets aan te merken, het geheel voldoet aan de boven vermelde vereischten. Tot dusverre blijft ook de pers, van welke de Heer VAN DEN HEUVELL zich bedient, zich gelijk, en onderfcheiden de uitgaven van geneeskundige werken zich voordeelig bij die van anderen. — Dit gedeelte (het eigenlijk practifche) met de aankondiging en beoordeeling van het eerfte of theoretifche gedeelte vergelijkende, zal men, met terhandneming van de Platen, de doorgaande verdeeling van dit tweede gedeelte voldoende leeren kennen. Het practifche gedeelte nog eens te doorloopen, gelijk wij het theoretifche gedaan hebben, zoude ons in herhalingen hebben doen vervallen; eene kritifche befchouwing van fommige werktuigen ons te verre henen geleid hebben, vooral bij het verfchil, hetwelk er nog beftaat, bij die van latere uitvinding. Wij wijzen hier alleen op den ftrijd, door de vinding der fteenverbrijzeling en de daartoe benoodigde en reeds veranderde werktuigen opgewekt.

Over het algemeen heeft de Vertaler zich te veel aan de Hoogduitfche woordvoeging gehouden, zoo als dit ook reeds bij de beoordeeling van het eerfte gedeelte is aangemerkt, waardoor de ftijl dikwijls iets gewrongens

heeft verkregen. Doorgaande schijnt echter aan dit tweede gedeelte eene naauwkeuriger herziening besteed te zijn.

Wijsgeerige Verhandelingen over de Bovennatuur-, Zedekunde en Rede-Godsdienst; door J. A. BAKKER. *Te Rotterdam, bij* M. Wijt en Zonen. 1837. *In gr. 8vo. XII en* 230 *bl.* *f* 2-40.

Deze bundel bevat de volgende rubrieken: I. Verhandeling over de Beginsels (d. i. Grondbeginselen in onderscheidene vakken van 's menschen bespiegelende en gedragregelende kennis.) II. Hoofdpunten eener wetenschappelijke beschouwing van den mensch als denkend wezen. III. Hoofdpunten eener wetenschappelijke Zedekunde. IV. Hoofdpunten eener wetenschappelijke behandeling der Rede-Godsdienst. V. Wijsgeèrig, zede- en geschiedkundig aanhangsel.

Alvorens tot nadere beschouwing over te gaan, betuigen wij eerst in het algemeen onze ingenomenheid met dit werk over het geheel, en betreuren het alleen, dat er zoo veel schrijf- of drukfeilen in kunstbenamingen, uit vreemde talen genomen, zijn overgebleven, b. v. *metempsicosa* voor *metempsychosis*, en een aantal andere. En nu, ter zake tredende, ontmoeten wij eerst de *Verhandeling over de Beginsels.* De duisterheid van dien titel ligt in de Prijsvraag zelve, tot welker beantwoording zij strekken moest. *Over Grondbeginsels*, of *over de beste Grondbeginselen*, zou beter zijn geweest. Inzonderheid behaagde ons in deze Verhandeling, bl. 64—74, de tegenoverstelling van *ware* en *valsche* grondbeginselen. De ware (d. i. die de Schrijver als zoodanig aanneemt) zijn in *cursijf* aan den linkerkant van elke bladzijde, en de *valsche* (d. i. die de Schrijver als zoodanig beschouwt) met gewone letter aan de regterzijde gedrukt, stelling over stelling, en bij de valsche met den naam van hem, die de stelling, hetzij woordelijk, hetzij zakelijk, heeft voorgedragen, telkens er onder. Recensent, die veel over wijsgeerige onderwerpen gelezen en gedacht heeft, kan zich ten volle vereenigen met al de stellingen, door den Schrijver als *ware* grondbeginselen aangenomen, althans in dien zin, waarin de Schrijver die opvat. Want de 3de der zedelijke beginselen:

De mensch, als zedelijk wezen, is vrij in zijnen wil, schijnt, blijkens het overige des werks, alleen te beteekenen vrij van stoffelijken *dwang*, zoodat de uiterlijke omstandigheden op zichzelve geenen gebiedenden invloed op 's menschen wilsbepaling uitoefenen, hetgeen toereikend is tot onze *verantwoordelijkheid*, en geenszins buitensluit de waarheid, dat onze wil door ons eigen *karakter* bepaald wordt. Trouwens, indien wij iets wilden zonder, hetzij gegronde, hetzij ongegronde, doch altijd voor het oogenblik ons genoegzaam schijnende reden, zouden wij geene redelijke schepselen zijn. Hieruit echter vloeit voort, dat onze vrijheid van *empirischen* aard is. Bij de staatkundige beginselen staat te regt: *Tot handhaving der vrijheid zijn er in den Staat wetten noodig*, en: *Tot handhaving der wet is er in den Staat eene Oppermagt noodig.* Maar de Oppermagt, die de wet slechts *handhaaft*, is niet meer dan *uitvoerende Magt*, de dienares der wetgevende. Wie *maakt* de wet? Hoe krijgt men daar regtens gezag toe? Hoe wordt men bevoegd tot handhaving der wet? Hierop zwijgt de Schrijver. Het is waar, dat hij slechts onomstootelijke waarheden onder de beginselen opneemt; maar juist hierom vleit de Schrijver zich vergeefs, den strijd tusschen de leer van oorspronkelijke Volkssouvereiniteit en van Goddelijk Regt der Vorsten, als twee uitersten, te hebben vernietigd door aanwijzing van het ware beginsel. Immers Republikeinen en Monarchalen zullen hem toestemmen, dat er wetten noodig zijn, en dat er eene magt moet bestaan tot hare handhaving. Maar hoe ontstaat regtens de wetgevende magt? waar zijn de natuurlijke grenzen der oppermagt? wat zijn de wederkeerige regten en pligten van regenten en onderdanen? welk verschil in grondbegrip maakt het al of niet aanwezig zijn eener de oppermagt beperkende staatsregeling, enz.? Tot oplossing dezer vragen kan men niet geraken door loutere uitwerking van de gestelde beginsels.

Voortreffelijk is de beschouwing van den Mensch als denkend wezen. KANT schijnt ons wel eens wat al te schroomvallig toe, en, schoon hij het *Idealismus* niet heeft gepredikt, straalt echter zekere overhelling daartoe nu en dan bij hem door, of hij laat zich ten minste vrij *sceptisch* uit over de *wezenlijkheid* der *noumena*, weiligt omdat hij de *oorzakelijkheid* alleen onder de *categoriën* des verstands opnam, maar als *redebegrip* haar niet erkende. Dit tot Idealismus neigen-

de Scepticisme is denkelijk de bron der afdwalingen van hen, die de Critische Wijsbegeerte wilden volmaken, doch inderdaad haar in vele opzigten deden ontaarden. Wij bedoelen FICHTE, SCHELLING, HEGEL en anderen. De Heer BAKKER, niet gelijk KANT door de lezing van HUME te veel weggesleept, neemt, in de 6de stelling zijner bovennatuurkundige beginsels, (bl. 67) *oorzakelijkheid* en *zelfstandigheid* aan als *grondbegrippen der Rede*; en daar hij in zijne beschouwing van den mensch als denkend wezen hieraan getrouw blijft, zoo wel als aan de leer der subjectiviteit onzer kennis van de buitenwereld of het Niet-ik, zoo blijft hij even ver van Scepticismus en Idealismus, als van Dogmatismus en Empirismus verwijderd. Hij is dus, naar ons inzien, zuiver *Critisch Wijsgeer*, en juist daarom niet geheel *Kantiaansch*.

Te regt verdedigt hij in de *Zedekunde* (rubriek III) de beginselen van *welbegrepene* vrijheid, eigen-wetgeving en belangeloosheid, en houdt zich aan de *Kantiaansche* grondstelling, die het 7de der zedekundige beginselen was op bl. 79: *Gedraag u zóó, dat de bijzondere regel van uwe handelingen eene wet voor alle zedelijke wezens worden kan.*

In de hoofdpunten eener wetenschappelijke behandeling der Rede-Godsdienst handhaaft de Schrijver, vooral op *zedelijken* grond, het bestaan van God als volmaakt Wezen, Schepper en Bestuurder van het Heelal, en stelt (naar ons inzien met onwederlegbare zekerheid, althans Recensent heeft er nooit anders over gedacht) dat Heelal, daar het een gewrocht van een volmaakt en dus altijd zonder beperking werkend Opperwezen is, als zonder begin, zonder einde, en zonder grenzen. Zoo eeuwig, als God is, heeft Hij geschapen, d. i. Zijne gedachte verwezenlijkt. Schepselen zijn beperkt, ontstaan en verdwijnen; de schepping is eeuwig en onbegrensd. Wijders erkent de Schrijver de Voorzienigheid Gods, benevens de onsterfelijkheid, ter eindelooze volmaking, van den mensch, en bestrijdt de bedenkingen uit het natuurlijk en zedelijk kwaad. Eindelijk toont hij de valschheid aan van *Atheïsmus*, *Materialismus*, *Cosmologisch* en *Idealistisch Pantheïsmus*, *Hylozoïsmus* en *Dualismus*; terwijl hij het zuivere *Theïsmus* voortreffelijk verdedigt, onder bestrijding van ongeloof en bijgeloof. Een overzigt van de Geschiedenis der Wijsbegeerte besluit het vertoog.

Een belangrijk wijsgeerig, zede- en geschiedkundig aan-

hangsel bekroont, als *vijfde* rubriek, het werk. Ten opzigte der verhouding tusschen Rede en Openbaring houdt zich de Schrijver aan de beide stellingen, waarmede Recensent zich insgelijks altijd vereenigd heeft: 1o. dat de Rede de *mogelijkheid* eener nadere Openbaring erkent; 2o. dat zij *niets* als zoodanig aanneemt, dat met hare zedelijke en godsdienstige beginselen *strijdt*.

De Zee, hare bewoners en wonderen. Door W. F. A. W. ZIMMERMANN. *Uit het Hoogduitsch vrij vertaald, door* G. A. HONDEYKER, *Onderwijzer in de Zeevaartkunde. IV Stukken. Met Afbeeldingen. Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1838, 1839. *In gr. 8vo. Te zamen* 1272 *bl.* *f* 8-80.

Voor ieder, die de natuur en hare verschijnselen met eenen aandachtigen blik beschouwt, is die ontzagchelijke watermassa, welke meer dan twee derden van de oppervlakte onzer aarde bedekt, een waardig voorwerp van navorsching; niet alleen in de bestanddeelen der zee, hare beweging, hare eigenschappen, maar ook als de middelstof, waarin ontelbare *organische* wezens leven, en daaronder de grootste, die er bestaan, als het vervoermiddel voor den wereldhandel, als de bron van welvaart voor duizenden; doch tevens als een geducht middel ter vernieling van de stevigste gewrochten van menschen, als de schouwplaats van tallooze wonderen des oneindigen Scheppers, als de groote scheikundige werkplaats der natuur, als een voorwerp, om niet meer te zeggen, dat met de gansche inrigting onzer planeet, als eene bewoonbare wereld, in het naauwst, in een onafscheidelijk verband staat. Dit gedeelte van den aardbol is alzoo niet alleen de opmerkzaamheid van den natuurbeschouwer, maar ook van ieder, die aanspraak maakt op het bezit van eenige beschaving, ten volle waardig; ja, wat meer is, in een land, als het onze, aan zee gelegen, voor geen klein gedeelte aan haren schoot ontwoekerd en nog dagelijks tegen haar geweld te verdedigen, in een land, waar een zoo aanmerkelijk gedeelte der bevolking, middellijk of onmiddellijk, van de zee leeft, kan eene volledige zeebeschrijving, in eenen beschaafden stijl, onderhoudend uitgevoerd, voor onderscheidene standen der maatschappij berekend, niet anders dan een welkom — meer dan dat, hoogst nuttig — werk zijn.

Op dien lof heeft, naar het ons voorkomt, het onderhavige werk eene veelzijdige aanfpraak. Voor den beminnaar des vaderlands, overtuigd, dat in hetzelve mannen genoeg gevonden worden, niet minder, dan ZIMMERMANN, tegen dezen arbeid opgewasfen, geeft het wel geen aangenaam gevoel, dat wij eene nieuwe zeebefchrijving ook al van buitenslands bekomen moeten; maar dit is nu eenmaal zoo met boeken van allerlei ftrekking en inhoud! Gelukkig dan nog maar, wanneer boeken van algemeen nuttige ftrekking in handen vallen van menfchen, die niet alleen de taal verftaan, *uit* en *in* welke zij overzetten, maar wie het daarbij niet aan wetenfchappelijke kennis mangelt, om of het verkeerde te verbeteren, of het gebrekkige aan te vullen, of het geheel voor *onze* landgenooten duidelijker en belangrijker te maken. In dit opzigt hebben wij alle reden, om ten aanzien van dit werk tevreden te zijn. Men klaagt wel eens over het ellendige vertalen van vele buitenlandfche Romans; wij zelve hebben dit meermalen gedaan; maar zou het, wèl befchouwd, voor onze Letterkunde zelve, en voor den fmaak in eene meer verftand of hart voedende lectuur bij het publiek, niet in vele opzigten een zegen zijn, dat zulke op zichzelf ellendige prullen door eene flechte overzetting er althans niet beter op worden? Een werk, als het onderhavige, verdiende een gelukkiger lot, en heeft dit dan ook getroffen. De Heer HONDEYKER heeft het met oordeel overgezet, en zijne bijvoegfels en aanmerkingen, meestendeels tusfchen den tekst in geplaatst, hetgeen ook beter is, vermeerderen er de waarde van.

Om velen uit te lokken tot de lezing, om eenigermate met den inhoud bekend te maken, en onze lezers een *gedeelte* te geven van het genoegen, dat ons dit werk verfchaft heeft, willen wij eenig verflag van hetzelve geven, hier en daar die aanmerkingen mededeelende, waartoe wij aanleiding verkrijgen.

Het werk is afgedeeld in elf grootere afdeelingen; t. w. na eene algemeene inleiding, *de zee; beweging der zee; wind en ftorm; zeevaart; andere foorten van vaartuigen; de IJs- of Poolzee; de Atlantifche Oceaan; de Middellandfche en Zwarte zee; de Indifche zee; de ftille Oceaan.* Wij zullen zien, wat in deze, juist niet naar ftreng wetenfchappelijke orde afgemetene, afdeelingen behandeld wordt.

De *inleiding* dan loopt over de aarde in het algemeen,

hare gedaante, grootte, omloop, de jaargetijden, klimaten, het ontstaan van den aardbol en derg., waarbij wij ons nu niet nader zullen ophouden.

Aan de beschouwing van *de zee* in het algemeen is eene eerste afdeeling gewijd. De Schrijver van dit werk, na voorgesteld te hebben, wat door *zee* te verstaan zij, vangt aan met de aanwijzing van den beurtelingschen overgang van damp en water in de groote huishouding der natuur, waardoor de zee in eenen onophoudelijken staat is van winst en verlies. Dat (I. 69) „bij den geweldigsten, aanhoudendsten regen „nooit meer dan 3 *lijnen* in de 24 uren valt," is of eene misstelling of eene grove fout. Wij denken het eerste. Zie o. a. een paar voorbeelden van 10¾ duim in 8 uren, zelfs van minstens 26 duim op één' dag, bij SOMMER, *Tafereel van het Heelal*, (welks IIIde Deel, korter, nagenoeg hetzelfde, de *zeevaart* uitgezonderd, met *dit* werk behandelt) D. IV, bladz. 225. Vervolgens komt de uitgebreidheid van de oppervlakte der zee in aanmerking. Zij vult ¾ der geheele oppervlakte van den aardbol, en ligt (alle voorname zeeën (*oceanen*) als ééne beschouwd) tusschen die landgrenzen, welke met een woord worden opgegeven, om naderhand, bij de beschouwing der afzonderlijke gedeelten van de groote wereldzee, afzonderlijk te worden aangewezen. Dat de oppervlakte der zee geen volmaakt plat aanbiedt, ontstaat door de ronde, en ten deele ook door de knolronde gedaante der aarde, en wordt, gelijk het de *theorie* leert, door ondervinding en dadelijke proeven bevestigd; terwijl de laatste bovendien een aanmerkelijk verschil tusschen den waterstand van sommige zeeën, b. v. van den *Atlantischen* oceaan en de *Zuidzee*, hebben doen kennen. Moeijelijker is de vraag naar den *grond* der zee; wij weten, dat daar niet alleen, even als op het land, hoogten en diepten elkander afwisselen, maar dat ook de aard der gronden op den bodem der zee eveneens verschilt, als op het bloote land. De zeegrond onderscheidt zich daardoor van het vaste land, dat de eerste natuurlijk geene rivieren heeft, maar daarentegen koraalbosschen, die het laatste mist. Opmerkelijk is de overeenkomst tusschen den bodem der zee en het *nabijgelegen* land, hetgeen ten overvloede bewijst, dat de eerste eene door het water aangevulde voortzetting van het laatste is. Ook is het eene ontegensprekelijke daadzaak, dat de bodem der zee insgelijks vulkanen bevat. De middelen, om den

zeegrond te onderzoeken, zijn weinige. Het dieplood is op groote diepten zeer moeijelijk te gebruiken door het drijven der lijn, welke met een' ketting neder te laten, gelijk de Schrijver elders teregt zegt, ook niet aan het oogmerk voldoet, waarom hij, niet onvernuftig, klavierſnaren aanraadt. De duikerklokken, over welke vervolgens wordt gehandeld, kunnen ſlechts tot eene betrekkelijk geringe diepte dienen. Onze aandacht trok bij deze gelegenheid de aanteekening (van den Vertaler?) bladz. 103: „PIETER PIKMANS, een „*Hoornsch* ſchipper, ondernam, om met beugels en haken „op de rotſige kusten van *Ierland* naar gezonkene goederen „der *Spaanſche* onoverwinnelijke vloot te visſchen, en bekwam met deze onderneming eenen grooten ſchat, uit welken vervolgens de eerſte aanzienlijke bijdrage gekomen is „ter droogmaking en bedijking van de *Beemſter* in het begin „der zeventiende eeuw." Indien deze, nergens door ons gevondene, bijzonderheid waar is, dan verdient zij mededeeling en opmerking. — Aan HALLEY hebben de duikerklokken vele verbeteringen te danken; maar de drukking van het water neemt op grootere diepten te zeer toe, om van dit middel dáár gebruik te maken. Bij de behandeling van de *diepte* der zee wordt eene beſchrijving medegedeeld van den zeebarometer. Die diepte zelve is zeer ongelijk en veelal onbekend. De meeste natuuronderzoekers zijn tegenwoordig van oordeel, dat die nergens eene Duitſche mijl te boven gaat. Dat het water *elastiek* is, wordt thans niet meer, gelijk vroeger, ontkend of betwijfeld. Over de *temperatuur* en *kleur* van het zeewater zullen wij niets zeggen. De verſchillende verklaringen van het *lichten der zee* worden oordeelkundig opgegeven, en het verſchijnſel, voor zoo verre het niet door *organiſche* ligchamen ontſtaat, voor *phosphoriek* gehouden. De *ſmaak* en *chemiſche beſtanddeelen* van het water krijgen mede eene beurt. (Bladz. 169 van het 1ſte Stuk ſtaat *ſoortgelijk* gewigt, hetwelk den zin onverſtaanbaar maakt, en moet zijn: *ſoortelijk.*) Naar de oorzaak van het zoutgehalte der zee is veel gegist, doch te vergeefs. Gelukkiger is men geſlaagd, om te voorzien in eene der verſchrikkelijkſte kwalen aan boord, gebrek aan water, daar verſchillende middelen en toeſtellen zijn uitgevonden, om het zeewater drinkbaar te maken; of liever, om het laatſte uit het eerſte af te ſcheiden. De nieuwſte en beste toeſtel, (zoo ver ons bekend is) wel niet beſchreven, maar toch met een

woord vermeld door SOMMER, t. a. pl. D. III, bladz. 366, waardoor in éénen dag voor 890 man water geleverd werd, schijnt aan onzen Schrijver onbekend geweest te zijn. Deze afdeeling over het geheel overtreft meer in omvang, dan in waarde, hetgene dienaangaande in het zoo even aangehaalde werk wordt medegedeeld.

Bij de *beweging* der zee komen eb en vloed in de eerste plaats in aanmerking; waarna gesproken wordt over den *Mascaret*, eene, in den zomer, bij lagen waterstand voorkomende, doch slechts weinige minuten durende, plotselinge verheffing en terugloop van het riviertje de *Dordogne*, bij *Bordeaux*. Voorts over de vloeden der naar het oosten openliggende kusten van *Amerika*, *Pororocca's* genoemd; waarna de invloed van den wind op de watergetijden niet voorbijgezien wordt. In sommige binnenlandsche wateren bemerkt men verschijnselen, aan dat van ebbe en vloed niet geheel ongelijkvormig; doch dit verschijnsel zelf kan zich uit den aard der zaak slechts in de groote zeeën, of daarmede gemeenschap hebbende golven, enz. vertoonen. Ook komen hier in aanmerking de stroombewegingen der zee, zoowel de groote westelijke stroaming, door de aswentelingder aarde ontstaan, als de strooming van de polen naar den equator, voortvloeijende uit de uitdamping in warme gewesten; welke beide stroomingen zich hier en daar vereenigen, en naar den aard der landen, waarlangs zij vloeijen, gewijzigd worden. De groote golfstroom in den *Atlantischen* oceaan verdient en bekomt eene afzonderlijke beschrijving, in vele opzigten, gelijk van zelf spreekt, overeenkomende met het aangehaalde werk van SOMMER. Kort en duidelijk, om zulks in het voorbijgaan te zeggen, behandelde onze te vroeg gestorven VAN KAMPEN die stroomingen in zijn onschatbaar werk: *De Aarde in hares natuurlijken toestand.* — De derde beweging der zee, de golfslag, verdient mindere vermelding. Alleen zij aangemerkt, dat de Schrijver breedvoerig en belangrijk is over het zoo veel besprokene punt der oliestorting, om de branding te doen bedaren, de dadelijk daaromtrent genomene proeven met naauwkeurigheid uiteenzettende.

De *winden* en *stormen* hebben maar eene zijdelingsche betrekking tot het onderwerp, in dit werk behandeld; de passaatwinden, land- en zeewinden, mousons, komen hier vooral in aanmerking; minder de kracht van den wind, en de middelen om deszelfs rigting en snelheid te bepalen. Stormen en

orkanen, die verſchrikkelijke vijanden van den zeeman, en volſtrekte windſtilte, misſchien nog meer te vreezen, leveren de ſtof tot uitnemende beſchrijvingen, al is het onderwerp akelig. Waterhoozen zijn mede zeer te vreezen. Bij de ſtormen wordt van ſtormvogels geſproken, en een voorbeeld bijgebragt van bijgeloof der zeelieden aangaande deze dieren, hetwelk, indien ſchip en perſonen niet met name genoemd wierden, van *Engelſchen* buiten het geloofbare wezen zou.

Hoe vele menſchen ook een opgetuigd zeeſchip mogen gezien hebben, zoo zijn er toch betrekkelijk niet velen, die bekend zijn met deszelfs inrigting en verdeeling. De ſcheepsbouw en beſchrijving van een ſchip maakt daarom een belangrijk gedeelte van dit werk uit. Na eene korte geſchiedenis van den ſcheepsbouw, en beſchrijving van de wijze, hoe in het algemeen een ſchip wordt vervaardigd, kiest de Schrijver ten voorbeelde een oorlogsſchip van 74 ſtukken, waarvan hij eene in de hoofdzaken naauwkeurige beſchrijving mededeelt, opgehelderd door twee afbeeldingen, de eene van het ſchip in doorſnede, de andere van het dek. Beide zouden echter gemakkelijker zijn in het gebruik, wanneer zij buiten het boek uitſloegen, vermits de tekst, waartoe ze behooren, over verſcheidene bladzijden doorloopt. Op den romp volgen masten, zeilen, touwen enz.; voorts *vlaggen*, ankers, kabels, booten, ſtukken. De vertaling der ſcheepstermen is, gelijk trouwens van de betrekking des Overzetters te verwachten was, naauwkeurig. De zeeſlag van *Abukir* wordt beſchreven, om een algemeen denkbeeld van zoodanig eenen ſlag te geven. De menſchelijkheid beeft terug van zulke moorddadigheden, uitgevoerd naar de regelen eener zich, tot ſchande van beſchaving en Christendom, noemende *kunst*, en verwijlt liever bij de reddingsbooten en verdere middelen ter bewaring en beſcherming van ſchepen en ſchepelingen; waartoe behooren de redmiddelen voor ſchipbreukelingen; waarbij wij het een en ander over de *drijfmiddelen* hadden verwacht, vooral omdat zeer vele houtſneden in dit werk ontleend zijn uit het bij dezelfde Uitgevers verſchijnende *Nederlandsch Magazijn*, in hetwelk (1834, bladz. 388) eene met vele afbeeldingen opgehelderde beſchrijving dier toeſtellen voorkomt. Bovendien wordt hier het een en ander gezegd van loodſen en loodsdienst, tonnen en bakens, en vooral van de vuurtorens. De wereldberoemde *Pharus* voor den mond van den *Nijl*, thans reeds eeuwen vernield, was

een gedenkftuk van de bouwkunst der Ouden, fchoon men het over deszelfs hoogte niet eens fchijnt. Het verwonderde ons, hier den niet minder beroemden *Kolosfus* op het eiland *Rhodus* niet genoemd te vinden. De lichttorens van *Cordouaan* aan den mond der *Garonne*, van *Eddyftone* voor de haven van *Plymouth*, en van *Bellrock* op de *Schotfche* kust, worden afzonderlijk befchreven. Men ftaat verbaasd over den moed, de volharding, krachtinfpanning en kunst, die er noodig was, om deze gevaarten, ten deele uit rotfen, door de zee bedekt, op te trekken. Hierna vinden de middelen, om de plaats, waar zich het fchip in zee bevindt, te verkennen, melding; kompas, chronometers, loglijn, met alles, wat daarbij behoort, gelijk *declinatie* en *inclinatie* der magneetnaald, enz..

Na deze algemeene befchouwing van fchepen en zeevaart, erlangen eenige bijzondere foorten van vaartuigen eene afzonderlijke afdeeling, en wel de galeijen, met eene befchrijving der affchuwelijke ftraffen van misdadigers, tot dezelve veroordeeld; waarbij wij ons verheugden, dat, mogen fommigen, uit eene misfchien overdrevene menschlievendheid, zich tegen *onze* lijfftraffen verklaren, dergelijke wreedheden echter niet in ons land gevonden worden. Bij de ftoomfchepen, en de vroegere fporen van derzelver uitvinding, misten wij het verhaal aangaande BLASIO DE GARAY, die een vaartuig, voorzien van eenen toeftel, beftaande in een' ketel met kokend water, welks damp twee raderen aan de zijden des vaartuigs in beweging bragt, reeds in 1543 aan KAREL V aanbood. Men zie COOLEY, *Gefch. der Aardrijksk. Ontdekk.* D. II bladz. 205, of dit Tijdfchrift, 1826, *Mengelw.* bladz. 492. Hierbij behoort ook de befchrijving van het door FULTON vervaardigde *ftoomfregat*, eenen verfchrikkelijken toeftel tot moord en verwoesting; gelijk ook die van branders, waarvan de *Grieken* in hunnen bevrijdingsoorlog tegen de *Turken* vooral zulk een vernielend gebruik hebben gemaakt. Hetgeen wij boven zeiden van de galeijen, is nog veel meer van toepasfing op de befchrevene ftraffen voor de zeelieden, van welke de menschheid terugbeeft, en die, Gode zij dank! ook bij ons niet *zoo* wreed zijn, als bij de *Engelfchen*. Zeeregten, fcheepsbemanning, fcheepsdienst en zeeleven kunnen wij alleen opnoemen, zonder in bijzonderheden te komen.

(Het vervolg en flot hierna.)

Het Gymnasium, als stedelijke inrigting beoordeeld. Te Leyden, bij P. H. van den Heuvell. 1839. *In gr. 8vo.* 72 *Bl. f* : - 90.

De ongenoemde Schrijver zegt veel waarheid ten opzigte van de verkeerde inrigting onzer Gymnasiën; hij toont aan het vernederende, dat er voor hem, die naar eene post van Rector, Conrector of Praeceptor staat, in gelegen is, steeds de gunst en van Heeren Curatoren en van de Leden van eenig stedelijk Bestuur te moeten afbedelen; het hinderlijke, dat er voor den Rector ontstaat uit zijne afhankelijkheid van de Schoolverzorgers en het gebrek aan gezag over Conrector en Praeceptor, die, even als hij, in de hoofdzaak slechts aan Curatoren onderworpen zijn, gelijk die weder aan den Stedelijken Raad. Hij bewijst verder het nadeel, dat uit gemis van eenheid en kracht in het onderwijs voor de leerlingen voortvloeit. Hij ontwikkelt de redenen, waarom alzoo het lager onderwijs hier te lande veel beter is aangelegd, en wenscht het onderrigt in de Gymnasiën eenigermate op die leest geschoeid te zien. Te regt verwerpt hij dan ook den raad van den Heer THIERSCH, om onze Gymnasiën te vervormen naar het voorbeeld der Pruisische; hij kant zich tegen zulk denkbeeld aan, omdat het geheel in den geest onzer wetgeving op het onderwijs en der zeden onzer Natie ligt, dat de Regering des Lands slechts zeker toezigt uitoefene, maar zelve zich niet aan het hoofd plaatse, om het onderwijs als van harentwege te laten toedienen. In dit alles hebben wij vrede met de gevoelens van den Schrijver. Gewaagd zou het ons echter schijnen, in het vervolg geene vaste bezoldiging aan nieuw aan te stellen Rectoren en Leeraars van minderen rang aan de Gymnasiën toe te kennen. Neen! eene behoorlijke ondersteuning zal wel onmisbaar blijven, ten einde aan de Literatoren het uitzigt op eene niet onvoordeelige betrekking geenszins te ontnemen. Maar al worden ook in het vervolg de Rectoren enz. van stadswege bezoldigd, daarom behoeft nog die verkeerde inrigting der Gymnasiën niet onveranderd te blijven. Men zou de magt tot verkiezing van eenen Conrector of Praeceptor eenvoudig, bij ontstane vacatuur, aan den Rector hebben over te dragen, dezen meer onafhankelijk te maken, en daardoor al dat kruipen en posten afsmeeken, grootendeels bij lieden, die volstrekt

onbevoegd zijn, om over de verdiensten van eenen Candidaat te oordeelen, geheel afsnijden. En ware de post zelf van Rector opengevallen, dan zou of de Conrector van regtswege kunnen opvolgen, of, waar een Rector alleen zonder medehelper is, zou de Minister van het openbaar Onderwijs, of wel eenvoudig de Curatoren der school zouden in de benoeming kunnen voorzien. Dezen of soortgelijken weg zou men kunnen inslaan; maar alles aan particuliere ondernemingen van gepromoveerden in de Literatuur over te laten, zou welligt het middel zijn, om eene menigte Latijnsche Scholen (gelijk men zich veelal uitdrukt) overal te doen ontstaan, doch welker onderwijzers gebrek leden, hetgeen niet anders zou kunnen uitwerken, dan ieder' jongeling voortaan af te schrikken van de studie der Letteren: want die soort van ondersteuning, waarop de oordeelkundige Schrijver uitzigt geeft, als zeer gering en geheel van de willekeur der Stadsbesturen afhangende, zou te weinig zijn ter aanmoediging. Behoudens beter oordeel, meenen wij dus, in *dat* opzigt, van den opsteller dezer Verhandeling te moeten verschillen.

Souvenirs d'un Voyage à Paris, par J. KNEPPELHOUT. 17 Décembre 1838—24 Fevrier 1839. Leyde, *P. H. van den Heuvell.* 1839. gr. 8vo. VIII et 156 pag. *f* 1-80.

De Heer KNEPPELHOUT heeft eene verwonderlijke letterkundige naïveteit, waarvan Rec. schaars de wedergade heeft gezien. Vóór eenigen tijd gaf hij een stukje uit onder den titel van *Prose et Vers*, en plaatste daarin een gesprek, door hem met den Heer JULES JANIN gehouden, aan wien hij de vroegere produkten van zijnen schrijflust had gezonden, en die hem daarop met alle mogelijke *Fransche* beleefdheid te kennen gaf, dat zijn geschrijf niet veel te beduiden had. Nu ontvangt het publiek, in eene vroeger onderdrukte, maar thans (de hemel weet, waarom) geplaatste Voorrede dier *Prose et Vers*, de geschiedenis van dat letterkundig voortbrengsel, en daarin een nieuw bewijs van diezelfde kluchtige naïveteit, of hoe zal men het noemen? die zichzelven onbarmhartig aan de kaak stelt. De Heer KNEPPELHOUT verhaalt daarin, dat hij zich had voorgesteld *de devenir en France l'apôtre et s'il le fallait l'avocat de la Hollande.* Wij roepen hem het: *Non defensoribus istis* toe;

wie geen degelijker kost kan leveren, dan hij in *Prose et Vers* deed, beproeve het niet, handhaver onzer eer te worden. Wij gevoelen, wat dat voor eene handhaving zoude worden, wanneer wij hem aan den Redacteur eener *Fransche Revue* over een algemeen goedgekeurd artikel van VAN LENNEP aldus zien schrijven: *Vous avez publié, il y a quelque temps, un article sur* VONDEL *de notre* VAN LENNEP, *et je vous avoue que j'ai été fort étonné de voir un auteur si élégant, si spirituel, adopter une forme aussi sèche et sévère. On ne veut plus cela, on ne veut plus cela surtout dans une Revue comme celle que vous dirigez.* De Heer KNEPPELHOUT wist het beter; hij staat beter op de hoogte van zijnen tijd, van het publiek; hij zal het den Heer VAN LENNEP eens toonen, hoe men zulke dingen moet aanpakken, en de *Revue* zal met een paar artikelen van hem vereerd worden. Maar, o smart en teleurstelling! de Redacteur zwijgt eerst; de stukken worden niet geplaatst, en bij slot van rekening krijgt de Heer KNEPPELHOUT het: *on ne veut pas cela*, dat hij, in de nederigheid van zijn hart, den Heere VAN LENNEP had toegedacht. De Redacteur schreef een briefje, *où il temoignait ses regrets de ne pouvoir insérer les articles, les uns étant tout-à-fait opposés aux opinions que la Revue avait embrassées, les autres trop peu importants et écrits dans un style trop étranger.* Hoe openhartig, Lezer, om zoo iets te laten drukken! Intusschen de Heer KNEPPELHOUT liet zich niet afschrikken; wat te schrale kost was voor eene *Fransche Revue*, was zachts nog goed genoeg voor ons *Hollanders*, en de *Prose et Vers* zag het licht.

Maar nu het doel van den Heer KNEPPELHOUT mislukt is, en *Frankrijk* van hem niet gediend belieft als *l'apôtre et l'avocat de la Hollande*, waarom schrijft de man nu nog *Fransch?* Hij heeft twee redenen: vooreerst: *il a perdu son Hollandais, qui est devenu à peu près insupportable.* En dat durft een *Hollander*, en die *Holland* nog al wil verdedigen, wonende in het hart van *Holland*, openlijk zeggen? Wee den verachter onzer schoone moedertaal, of den dwaas, die in zulke laffe en zotte betuigingen roem zoekt! Ten andere: *les relations de voyages devraient toujours être écrites dans la langue des pays qu'on a visités.* Eene reisbeschrijving in het *Chineesch* of *Javaansch*, bij voorbeeld? Wij hopen, dat de Heer KNEPPELHOUT, indien hij *China* of *Java* mogt gaan bezoeken, ons verschoonen zal!!

Als wij ons nu wenden tot de *Souvenirs d'un Voyage* zelve, wat vinden wij dan? Enkele aardige ſtukjes, die uit eene menigte prullen en nietsbeduidende dingen moeten opgezocht worden, welke op *Parijs* zeer weinig betrekking hebben. Onder de beste behooren MARIE D'ORLEANS, *Mlle* RACHEL, en *Dunkerque*. Het middelſte, intusſchen, is in eenen *Hollandſchen* brief van den Heer N. BEETS, onmiddellijk achter hetzelve gedrukt, met ſcherpe luim geparodieerd op eene wijze, die volkomen voldoende is, om den indruk van het ſtukje weg te nemen. Hoe hebben de beide Schrijvers het ongepaste niet gevoeld, om die ſtukken aldus op elkander te laten volgen! De ſatire is te ſcherp, omdat zij waar is, vooral ook de ſlotregel: *Bewaar dezen wel. Ik wil ze* [*hem*] *naderhand laten drukken.*

De overige ſtukken en de verzen hebben, even als in *Proſe et Vers*, weinig om het lijf, en waren beter in de portefeuille gebleven. Er is nog een ſtukje in, waarin dit Tijdſchrift met de ſatire, de luim en het genie van eenen KNEPPELHOUT wordt aangevallen over datgene, wat in de *Letteroefeningen* van Januarij tegen Dr. WAP is geſchreven. Rec. zou het zeker niet de moeite waardig geacht hebben, om over het geſchrijf van Dr. WAP het harnas aan te trekken. Evenmin acht hij het noodig, den Heer KNEPPELHOUT te beantwoorden.

Rec. eindigt met den Schrijver te raden, om maar weder *Hollandsch* te gaan leeren, zijn vroeger beſluit thans ten uitvoer te brengen, en niet weder te verſchijnen *dans une littérature hybride, où il occupait une place ſi ſeule et ſi abandonnée.*

Holland en Duitschland, eene belangrijke tijdvraag, vooral voor den Handel. Uit het Hoogduitsch. Te Dordrecht, bij van Houtrijve *en* Bredius. 1838. *In gr. 8vo.* 79 *Bl. f* :- 90.

Men ziet uit dit onpartijdig en verſtandig geſchreven werkje, hetwelk wel verdiende vertaald te worden, dat niet alle *Duitſchers* met dezelfde vooroordeelen bezet zijn. De Schrijver van dit kort en bondig opſtel toont aan, hoe *Holland* (d. i. *Nederland*) en *Duitschland* elkander noodig hebben, zoodat ons vaderland inderdaad het kustland is, dat door zijnen zeehandel den binnenhandel der *Duitſchers* levendigheid

en aftrek geven moet. Hij wijst aan het dwaze der poging, om door den inlandschen beetwortel de suiker bij de *Duitschers* te willen vervangen. Hij betoogt, dat men zich ook van de onafhankelijkheid van *België* geene gouden bergen voor *Duitschlands* welvaart beloven mag, daar de *Belgen* steeds meer een landbouwend en fabrijken begunstigend, bovendien onder *Franschen* invloed staand volk zijn; maar dat *Holland* (gelijk hij ons geheele vaderland noemt) altijd het eenige ware kustland der *Duitschers* is; dat de *Duitschers* niets zouden winnen met vijandelijke behandeling onzer natie; dat onze ondergang zelfs hun verderf zou medeslepen; maar dat goede en billijke handelsverdragen en wederkeerige behulpzaamheid *Duitschers* en *Nederlanders* onderling moeten verbinden, en alzoo de welvaart zoo wel van het eene als van het andere volk bevorderen. Daar de *Nederlanders* zelven, schoon de betrekkelijk minder daarbij belanghebbende partij, de broederhand hebben gereikt, maant hij zijne landgenooten aan, haar welwillend te aanvaarden, al ware het slechts uit welbegrepen eigenbelang. Het is te wenschen, dat des Schrijvers raadgevingen in *Duitschland* zullen worden behartigd.

Antigone, *Treurspel*, *naar* SOPHOCLES *vrij vertaald door* *Mr.* A. F. SIFFLÉ. *Te Amsterdam*, *bij* M. Westerman en Zoon *en* C. van Helsen. *In kl. 8vo.* 88 *Bl. f* 1-60.

De meermaals gemaakte aanmerking, dat het moeijelijk is, de Treur- en Blijspelen der *Grieken* en *Romeinen* op ons hedendaagsch Tooneel over te brengen, onder anderen omdat zij dikwijls op ons geheel vreemde denkbeelden en zeden rusten, en als zoodanig bij ons geene genoegzame belangstelling kunnen verwekken; deze aanmerking is op de *Antigone*, die de Heer SIFFLÉ van SOPHOCLES met vrije navolging ontleend heeft, in ruime mate toepasselijk. Immers daarin is alles gegrond op het denkbeeld van door de begrafenis rust aan den doode te verschaffen; zulks doet ANTIGONE aan het lijk van haren gesneuvelden broeder POLYNICES, tegen het verbod van haren oom CREON, Koning van *Thebe*, door wien zij deswege tot den hongerdood in de steengroeven veroordeeld wordt, doch waar zij zich weldra verhangt, en zijn zoon HEMON, haar geliefde,

zichzelven doorsteekt. Deze uitkomst is door den Heer SIFFLÉ, op het voetspoor van zijnen voorganger, in het laatste bedrijf het gelukkigst behandeld. Ook ettelijke andere tooneelen zijn over het geheel wèl gelukt; b. v. het 6de van het 1ste bedrijf, de zamenspraak, waarin ANTIGONE aan hare zuster ISMENE haar voornemen, om den lijkpligt aan haren broeder te bewijzen, te kennen geeft, en de daarop in het 7de volgende bede van ISMENE aan de Goden voor hare zuster. Zoo is de voorspraak van HEMON voor ANTIGONE bij zijnen vader, in het 7de tooneel van het 3de bedrijf, over het geheel zeer wel en krachtig volgehouden. — Het spijt ons er te moeten bijvoegen, dat verscheidene andere tooneelen ons stijf, en somtijds ook te gerekt voorkomen, zoo als b. v. de zamenspraak van HEMON en ANTIGONE in het 1ste tooneel van het 2de bedrijf, dat bijna geheel van des Heeren SIFFLÉ's vinding is; of die van CREON en HEMON in het 5de en 7de, die beide met andere woorden hetzelfde zeggen; ja zelfs konden het 4de, 5de, 6de en 7de gemakkelijk ineengesmolten worden, en LYSIPPUS, een nieuw, door SIFFLÉ verzierd persoon, kon, in plaats van een' soldaat der lijfwacht, de aanbrenger van het feit zijn. Zoo konden ook de redenen van LYSIPPUS en EUPHORBUS (een' ander verdicht persoon) in de twee eerste tooneelen van het 4de bedrijf misschien gemist worden; en men zou althans, in deszelfs 4de tooneel, ANTIGONE en MNEMON, een Lid van den Raad, in die ontzettende omstandigheid, toen zij haar lot wist, wat treffender willen hooren spreken. — De Reijen heeft de navolgende Dichter weggelaten, maar derzelver woorden, met weglating, bijvoeging en verandering, niet ongepast in den mond van twee Raadsleden, MNEMON en LYSANDER, gelegd, van welke de eerste tot zachtheid en ter gunste van ANTIGONE, de laatste tot strengheid en ter harer veroordeeling overhelt. — Uit dit een en ander blijkt de boven opgemerkte moeijelijkheid, om de Treurspelen der Ouden op ons Tooneel over te brengen; maar tevens, dat nogtans de poging van den verdienstelijken SIFFLÉ, om dit doel te bereiken, zoo al niet volkomen gelukt, echter geenszins van verdiensten ontbloot is.

Gedichten van E. M. CALISCH. *Te 's Gravenhage, bij* K. Fuhri. 1839. *In gr. 8vo. XVI en 264 Bl. f* 3-80.

Met groot genoegen ziet Rec. het aantal van dichtbundels, die in de laatste jaren bij ons het licht hebben gezien, met deze verzameling van *Gedichten* vermeerderd. De zoogenoemde romantische school heeft daarenboven zoo vele en daaronder begaafde Dichters opgeleverd, dat het, ter voorkoming eener te groote eenzijdigheid in onze poëtische letterkunde, geenszins onbelangrijk is, dat er van tijd tot tijd Dichters optreden, die zich door trant en manier meer aan onze eigene groote voorgangers aansluiten. De invloed der *Engelsche* literatuur op de onze is in de laatste tijden zeer groot geweest. Rec., zelf een beminnaar der *Engelsche* letterkunde en een bewonderaar der *Engelsche* Dichters van onze eeuw, is er verre af, zich daarover te bedroeven. Wij hebben daaraan veel goeds te danken. Maar overdrijving is in alle dingen schadelijk. En zoo gaat het ook hier; zij zou onzer dichtkunde iets eentoonigs kunnen geven, eene eenzijdige rigting, waarover wij ons op den duur zouden beklagen. Met dat al bevelen wij onzen jongen Dichters de studie der *Engelschen* aan. Wij zouden wenschen, dat zij het vele en veelsoortige goede, bij dezen gevonden, navolgden en met hunne eigene oorspronkelijkheid vereenigden. Wij zouden wenschen, dat zij de gemakkelijkheid van WALTER SCOTT, de stoutheid van BYRON, de zoetvloeijendheid van MOORE, de eenvoudige naïveteit van WORTHWORTH, de waarheid van teekening van CRABBE trachtten over te nemen. Stelden zij zich onzen BILDERDIJK en DA COSTA daarbij ten voorbeelde, wat versificatie, taal en woordenkeus betreft, zij zouden het voortreffelijke van vreemden en vaderlanders pogen te vereenigen; zij zouden met den geest des tijds medegaan, maar tevens bolwerken *zijn tegen* den wansmaak, die het onnatuurlijke en overdrevene tegenwoordig maar al te zeer huldigt.

Rec. zou den Heere CALISCH, wiens *Gedichten* hij thans moet aankondigen, insgelijks de studie der zoo straks genoemde voorbeelden aanbevelen. Zij zouden op de verdere ontwikkeling van zijn waarachtig dichterlijk talent eenen goeden invloed kunnen hebben. Hij sluit zich door zijnen trant in vele stukken aan *onze* groote meesters aan; maar er zijn in zijnen bundel toch ook stukken, gelijk bijvoorbeeld het eerste, die bewijzen, dat hij ook voor de zoogenoemde romantische poëzij niet weinige gaven bezit.

De bundel, die thans voor ons ligt, heeft reeds groote

verdienſten. Het is wezenlijk poëzij, meestal vrij van bombast, in goede, dikwijls krachtige, meestal zuivere taal uitgedrukt, en ook, wat de verſificatie aanbelangt, gewoonlijk de blijken dragende van geoefendheid en ongemeenen aanleg. Er zijn dichterlijke gedachten en beelden, gelukkige beſchrijvingen, in de kleinere ſtukken goed en natuurlijk gevoel. De groote aanmerking, die Rec. op de uitgebreidſte dichtſtukken in dezen bundel zou maken, is deze: zij zijn wat al te uitvoerig, te breedſprakig; de Dichter verſtaat nog de kunst niet genoeg, om in weinige woorden veel te zeggen. Hij wil dikwijls de zaak ook te veel uitpluizen, de gedachten te veel ontleden. Als voorbeeld daarvan wijst Rec. den Dichter zelven op den eerſten zang of het eerſte gedeelte van het gedicht, *de togt van* HEEMSKERK *naar Gibraltar*. Hij vergelijke dat eens aandachtig met het gedicht van den Heer BOGAERS, bl. 181—183; hij kan daaruit leeren, hoe eene wijze ſpaarzaamheid ter zijner tijde nuttig is. Bij CALISCH is de inleiding, hoe veel goeds ook bevattende, te lang en te gerekt. Bij voorkeur haalt Rec. dit voorbeeld aan, omdat de vergelijking met een ander hier het gemakkelijkst is.

Wat vinding betreft, zou Rec. aan het eerſte ſtuk uit den bundel, *de togt naar Rusland*, de voorkeur geven boven het zoo even aangehaalde. De vergelijking met BOGAERS is ook voor CALISCH ongunſtig. De *togt naar Rusland* is een fraai ſtuk. Reeds de aanvang is gelukkig; de beſchrijving van den ſtillen nacht in *Parijs*, en van NAPOLEON, in den nacht zijne plannen beramende. In fikſche verzen wordt de optogt geſchilderd, en de klaagzang, waarmede het eerſte gedeelte eindigt, is waarlijk ſchoon. Wat de Dichter als ſchilder en beſchrijver vermag, zien wij uit den tweeden zang, waar de brand van *Moscou*, de terugtogt, de *Berezina* enz. beſchreven wordt. Dichterlijk is ook de laatſte zang, NAPOLEON op *St. Helena* ſtervende, en de wending, waarmede het gedicht eindigt, doet het hart van CALISCH eere aan. Veel ſchoons en voortreffelijks vinden wij ook in *het herboren Holland*, en na al de vaderlandſche ſtukken, in de laatſte jaren geleverd, verdiende ook dit het licht te zien, omdat, gelijk de Dichter teregt te verſtaan geeft, het zich door toon en ſtrekking boven eigenlijke gelegenheidsverzen onderſcheidt. Maar toch ook hier, gelijk in *het Wereldburgerſchap*, vindt Rec. de te groote uitvoerigheid, die hij ſtraks gispte. Het ontbreekt beiden anders niet aan poëzij.

Het Wereldburgerſchap toont ook, dat de Dichter fiksche alexandrijnen kan maken, gelijk hij in het algemeen de door hem gekozene versmaten meester is. Onder de fraaiſte ſtukken telt Rec. het vers aan DA COSTA. Daarin is warmte en gloed, gang en gevoel, en het is een ſtuk, den Dichter waardig, aan wien het gerigt is. Hoort ſlechts den aanhef:

Waar zijt gij, die op gouden citherſnaren
'T Oorſpronklijk ſchoon der poëzij herſchiept,
Het bruiſend lied van Salems harpenaren
Met d'oude kracht en gloed te voorſchijn riept;
Gij, door natuur beſtemd tot meer dan zanger,
Tot eindloos meer, tot ziener en profeet,
Wiens borst, van 't vuur der echte dichtkunst zwanger,
Den pſalm van 't Oost in 't West weêrgalmen deed.

of het ſlot:

Verrijs! Schud af de langgetorschte keten;
Wij juichen toe bij ieder ſchoon akkoord,
Ook dan wanneer 't geloof van ons geweten
Vaak in uw leer een droeve wanklank hoort.
Grijp aan de harp en laat uw zangen vloeijen!
Verhef u in de bovenaardſche ſfeer!
Doe hart en ziel in heilige aandrift gloeijen;
Verbaas, ſleep weg! en wees DA COSTA weêr!

Wij wenſchen den Heere CALISCH geluk met zijnen welgeſlaagden eerſten bundel. Wij verwachten meer en nog beter van hem. Wij zouden hem vooral de ſtudie van BYRON aanbevelen, om kortheid en kracht van uitdrukking te leeren. Aan historiſche vinding ontbreekt het hem ook wel eens; het meest is hij op zijn eigen veld, als hij zich in beſpiegelingen verliest of beſchrijvingen geeft. Eene gunſtige ontvangst bij velen wordt dit boek toegewenscht, dat netjes uitgevoerd en met een fraai vignet is voorzien.

Ter Echtviering van den Erfprins van Oranje en SOPHIA, *Prinſes van Wurtemberg, bij hunne komst in 't Vaderland.* *Te Rotterdam, bij* M. Wijt en Zonen. 1839. *In gr.* 8vo. 4 *Bl. f* :-25.

Dit stukje, nameloos in het licht verschenen, maar dat door gang en toon zijnen benoemden maker verraadt, althans doet gissen, is zeker een van de beste, die bij gelegenheid van het huwelijk van den Erfprins zijn uitgegeven. Het is een goede greep geweest, om het sluiten van den vrede met het echtverbond te vereenigen, en daardoor de stoffe van *Nederlands* vreugde te verdubbelen. Het stukje heeft daardoor aan denkbeelden gewonnen. Het zijn over 't algemeen sierlijke verzen met gloed en leven. Jammer, dat in het derde couplet de plaatsing van het woord *min* en in het zesde die van het woord *wel* niet gelukkig is. Wij vereenigen ons met den slotwensch, waarmede de Dichter regt gepast eindigt: mogen wij

Den duur bevestigd zien van 't rijk
Door Koningen voor vier geslachten!

Ontzwaveling van den Hippocreen-ontzwavelaar. Te Alkmaar, bij H. J. van Vloten. 1839. *In gr. 8vo.* 10 *Bl. f* : - 25.

Het schotschrift, waartegen deze dichtregelen zijn gerigt, heeft in der tijd genoeg gerucht gemaakt en de algemeene verontwaardiging opgewekt. Men heeft het der moeite niet waardig gerekend, de vuile schimpredenen, tegen de achtingwaardigste mannen en verdienstelijke dichters daarin uitgebraakt, te beantwoorden, en teregt begrepen, dat de maker zich te verachtelijk toonde, dan dat zijn smaad onteeren of zijn lof vereeren kon. Verachting van alle weldenkenden was het eenige, wat de *Ontzwavelaar* met zijn stuk heeft gewonnen.

Rec. meende, dat de zaak, ondanks eenen tweeden druk der *Ontzwaveling*, toch schier weder vergeten was. Deze *Ontzwaveling des Ontzwavelaars* schijnt het tegendeel te bewijzen. De ongenoemde dichter, die, blijkens de versificatie, geen ongeoefende is, tast den schimpredenaar met zijne eigene wapenen aan, ofschoon de schampere toon hier zeker niet onverdiend is. Het is de taal van hevige verontwaardiging, hier en daar krachtig uitgedrukt. Maar was de aanvaller het waardig, dat men hem alzoo nog zeker gewigt toekende? Kunstnijd wordt hier met ronde woorden als de vuile bron genoemd, waaruit de schandelijke schimpredenen des Ontzwavelaars opwelden; en wien men voor den Schrijver houdt,

is op verscheidene plaatsen, vooral aan het slot, bijna zoo duidelijk als mogelijk is, aangewezen.

Is deze gissing gegrond? Zoo neen, dan had de Schrijver haar niet dus moeten bloot leggen.

Overigens hopen wij, dat de zaak hierbij blijve rusten. Waartoe in dien stinkpoel meer te roeren? De dichter van het tegenstuk kan betere dingen doen, dan zich hiermede in te laten. Daarvan strekt ook dit stukje ten bewijs. Het zal zijne lezers wel vinden.

EDUARD WESTBURG, *of de Aanslag der Zonen van* OLDENBARNEVELD. *Een oorspronkelijke Roman, door* J. DE VRIES. *Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1838. *In. gr.* 8*vo.* 281 *Bl. f* 2-90.

Wij hebben dezen eersteling van eenen jeugdigen Schrijver met veel genoegen en groote goedkeuring gelezen. Zulks zegt niet, dat wij geene aanmerkingen op dezen Roman hebben; b. v. dat de matrozen hunne redenen meer met zeemanstermen moesten doorspekt hebben; dat kleine misstellingen overbleven, zoo als bladz. 203: „De nog steeds aanhondende vorst had de wegen effen en gelijk gemaakt; het „water, reeds ontslagen van de winterboeijen, kabbelde in „kleine golfjes zachtkens voort," waar het eerste tegen het laatste strijdt; bladz. 210, waar van eene beurs met *goudgeld* wordt gewag gemaakt, terwijl daarna, bladz. 219, de matrozen (die ook al zoo geneigd niet zullen geweest zijn, om hun geheim aan den eersten den besten te ontdekken) tegen Prins MAURITS van *gerande rijksdaalders* spreken, en dergelijke kleinigheden meer. De *kritiek* strekt zich meestal daarheen, dat zij den Schrijveren de *gebreken* in hun werk onder het oog brengt. De Heer DE VRIES zal die denkelijk ook wel van anderen vernemen; het lust *ons* ditmaal, strekke het tevens te zijner bescheidene onderrigting, iets van de *goede zijde* zijns werks te zeggen.

Eene *eerste* verdienste in dezen Roman achten wij den aanleg des verhaals. De vinding is niet alledaagsch; zij is ook wel niet geheel onmogelijk, maar toch zooverre boven den gewonen gang der gebeurtenissen in het menschelijke leven, als een Roman dient te bezitten, om niet tot het alledaagsche te vervallen. Het is alleen aan de grootste meesters gegeven,

van eene dagelijksche gebeurtenis eenen onderhoudenden Roman te maken. Men trekke dit niet te ver, en vervalle niet tot de meening, dat eene opeenstapeling van de zonderlingste voorvallen en *situatiën* aan jonge Schrijvers als eene verdienste zij aan te rekenen. Integendeel, het verraadt doorgaans onvastheid van smaak, en wij ontveinzen niet, dat de bewaring van het juiste midden tusschen de opgenoemde uitersten eene eigenschap is, die ons in dit boek zeer geviel. Helt de Schrijver, zoo hij het *juiste* midden al niet houdt, *eenigzins* tot het laatste over, welnu! zoolang dat hij een *eenigzins* blijft, vallen wij er hem niet hard om, gedachtig, dat weligheid van vernuft van zelf vermindert — als het maar geene waterloten zijn.

Verder rekenen wij den Heere DE VRIES als eene verdienste toe de keuze zijner karakters. Er zijn goede en kwade — zoo behoort het, en zoo is het in het menschelijk leven. Maar het is, bij de hoogte, waarop dit vak van fraaije letteren tegenwoordig staat, niet gemakkelijk, in dit opzigt iets nieuws te voorschijn te brengen. Zien wij niet mis, dan is dit onzen Schrijver eenigzins gelukt, *niet* in den *Jezuit*, *niet* in den hoofdpersoon, *niet* in den praatzieken ADELHORST met zijn *Engelsch* poespas, schoon wij deze noemen, als zeer goed uitgewerkt; maar in den overste VAN SOMMENSTEYN.

Wij voegen er bij, dat de Schrijver zich zorgvuldig heeft gewacht voor overlading. Het is een gebrek der meeste pas beginnende Romanschrijvers, (en sommige verleeren het nooit) dat zij hun verhaal al te overdadig oppronken met beschrijvingen van eenen schoonen avond en dergelijke. De Heer DE VRIES heeft goeden smaak aan den dag gelegd, door zich van dat klatergoud doorgaande te onthouden. Het zijn toch allen geen WALTER SCOTTS, die, zonder dat men hem met verveling leest, een paar bladzijden besteedt aan de beschrijving, hoe een zijner helden te paard gaat zitten.

Eindelijk prijzen wij in den Schrijver eene loffelijke getrouwheid aan de zeden en gewoonten van den tijd, waarin hij zijne lezers verplaatst — aan het *kostuum*. Eenigzijk, zoo ons niets ontgaan is, zonderen wij daarvan uit, dat, bladz. 50 en elders gesproken wordt van *Mevrouw* VAN DUINEN. Die titel, thans nagenoeg van elke fatsoenlijke vrouw de eernaam, werd in de eerste helft der zeventiende eeuw niet dan voor vrouwen uit den *allerhoogsten* stand gebezigd. MA-

RIA VAN REIGERSBERGEN, zoo wij ons niet bedriegen, heette *Jufvrouw* DE GROOT, zelfs nog toen haar echtgenoot *Zweedsch* Gezant aan het *Fransche* Hof was.

Na het bovenstaande zal de ons geheel onbekende Schrijver niet meer behoeven te vragen, of het hem onzentwege geraden zij, op den ingeslagen weg voort te gaan. Hij late zich echter door onze noch anderer lofspraak verleiden, om, door te snelle uitgave, de soms onbarmhartig besnoeijende, altijd beschavende hand te onthouden, aan hetgeen wij verder met genoegen van hem te gemoet zien. Vriendelijk en welmeenend hem radende, dat hij niet, door lofspraak opgewonden, naar het kwade voorbeeld van anderen, zich der *kritiek* ontwassen rekene, nemen wij, zoo wij hopen niet voor het laatst, van hem en zijn werk een gelukwenschend, aanprijzend en aanmoedigend afscheid.

De Slaikhandelaar, een Verhaal naar het Hoogduitsch van ROBERT HELLER. *Te Groningen, bij* J. H. Bolt. 1839. *In gr. 8vo.* 374 *bl. f* 3-30.

Onder de menigvuldige voortbrengselen van vreemden bodem, die, in onze taal overgebragt, moeten dienen om den leeslust van een groot gedeelte van ons publiek te bevredigen, verdient deze Roman eene aanbevelende aankondiging, dewijl de schildering van den toestand en het karakter der hier voorkomende personen zoodanig is, dat zij eene voor de zeden gunstige strekking heeft. In STEINBAUER ziet men, dat vroegere losbandigheid nog langen tijd daarna bittere en wrange vruchten kan voortbrengen. MANCINI is een afschrikkend voorbeeld van verharding in de boosheid; terwijl het terugvinden van de verlorene MAGDALENA, door hare edele ouders, herinnert aan de zorg der goede Voorzienigheid, om, boven alle verwachting, rampen en verliezen te herstellen en te vergoeden. De lezing van het verhaal zal den lezer ook een aangenaam onderhoud verschaffen. Dat men het bekende sprookje van de padde, die duizenden van jaren in eenen steen zonder eenig voedsel zou geleefd hebben, en nog levende door steenhouwers er uit zou genomen zijn, hier terugvindt, en dat het ontstaan van dit dier aan de vroegste voortbrengingskracht der aarde worde toegeschreven, kan ons niet verwonderen, bij de bekende ingenomenheid

van vele *Duitschers* met hunne *Naturphilosophiën*. Dit schaadt minder, omdat een Roman geen leerboek is over de Natuurkunde, en wij mogen vooronderstellen, dat de Schrijver zijne personen laat spreken in den geest van hunnen tijd en van hunnen landaard, zonder daarom het beweerde onbepaald voor zijne rekening te nemen. Wegens den invloed echter, dien het lezen van Romans heeft op de spraak en den stijl van het algemeen, kunnen wij de vele onnaauwkeurigheden en feilen, die wij in dit opzigt in het boek aantreffen, niet onopgemerkt laten. Wenschen Vertaler en Drukker bij volgende gelegenheden lof te verwerven, dan behooren zij te zorgen voor eene meerdere naauwkeurigheid in de bewerking en eene betere correctie van den druk.

Het Kasteel van Lovel, of de duistere wegen der Voorzienigheid. Een Verhaal, door J. P. M. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 306 *bl. f* 3 - :

De Schrijver van dit boek heeft zekerlijk goede bedoelingen gehad; maar hij is, naar het oordeel van Rec., ongeschikt, om een verhaal of roman te schrijven. De gebeurtenissen zijn onwaarschijnlijk, het verhaal gerekt, zonder leven, de stijl waterachtig en flaauw, en geen lezer van gezond verstand zal zeggen, dat het boek zoodanig is geschreven, dat men er de duistere wegen der Voorzienigheid in erkent. Men gevoelt overal de verdichting, de onhandige verdichting, die daarenboven luttel belang inboezemt. Rec. hoopt, dat de goede smaak van het publiek dergelijke boeken geen bijval schenke, en dat de Schrijver niet eerder weder als Auteur optrede, voor dat hij in staat is, om iets beters voort te brengen. Een goed verhaal te leveren, is waarlijk ieders zaak niet; en indien het niet eenigzins door vorm of inhoud uitmunte, *cui bono* dan?

De Tooverkol, of Nederland in 1572. *Historisch Romantisch Tafereel. Door* A. E. VAN NOOTHOORN. *II Deelen. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1839. *In gr. 8vo. XIV en* 393 *bl. f* 4 - 90.

De Schrijver begint zijn boek met een Voorrede, die geestig zal heeten, ter verdediging der Romans. Wij zullen die laten voor hetgeen zij is, en alleen zeggen, dat goede Romans geene verdediging behoeven. Is nu die van den Heer VAN NOOTHOORN een goede? Onder de uitstekende behoort hij niet. De tooverkol op den titel, die mede aanleiding tot de titelplaatjes heeft gegeven, doet al zeer weinig tot den Roman, en waarom die zoo genoemd is, begrijpen wij niet.

Wie is de hoofdperfoon? Jonker WALRAVEN zeker; maar hij is over het algemeen al een zeer onbeduidend perfoon, die bitter weinig belang inboezemt. De rentmeester en zijne zoogenoemde geestigheid komen ook al te dikwijls terug, om aardig te zijn. Gemakkelijkheid van fchrijven bezit de Auteur overigens wel; en bij den grooten overvloed van Romans moge ook deze worden gevoegd, die den gewonen Romanlezer ligt eenige oogenblikken bezig houdt en alzoo zijn doel zal bereiken.

ACTÉ. *Door* ALEXANDER DUMAS. *Uit het Fransch. Te Deventer, bij* M. Ballot. 1839. *In gr. 8vo.* 310 *bl.* *f* 3-:

A. DUMAS is in de nieuwfte *Franfche* letterkunde genoegzaam bekend. Hij heeft tooneelftukken gefchreven, wier zedeloosheid en afzigtelijkheid voor die van geen' anderen behoeven onder te doen. Hij heeft reisverhalen opgefteld, die door losheid, bevalligheid, geestigheid en onderhoudendheid den lezer wegflepen, ja meesterlijk mogen genoemd worden. Hier treedt hij op als romanfchrijver, en verplaatst ons in de tijden van NERO, wiens leven en dood hier wordt behandeld. Er is in dit boek veel goeds. De eerfte tooneelen in *Corinthe*, die met AGRIPPINA, de ftrijd met wilde dieren, zijn goed gelukt en geteekend. Maar DUMAS heeft zich gewaagd aan de teekening van de eerfte Christenen, van PAULUS, en dat is hem mislukt. Men leze eens bl. 171—181; is dat eene voorftelling van PAULUS, gelijk zij geoorloofd en betamelijk is? Ergert men zich niet aan de ligtzinnigheid van den *Franschman*, die aldus het bijbelfche verhaal aanvult, en PAULUS het: kruis hem! kruis hem! in *Jeruzalem* laat fchreeuwen, toen de Heer veroordeeld werd? enz. Ook de liefde van ACTÉ voor den gruwelijken NERO, en haar volharden daarbij, na haren overgang tot het Christendom, is eene van die zeer gewone kunstjes der nieuwere *Franfche* Schrijvers, die ook de fchandelijkfte, dolzinnigfte en misdadigfte liefde bij de vrouw tot eene deugd maken, ja daarin eigenlijk alle deugd der vrouw doen beftaan, en ook de ergfte misdaden daardoor als meenen te heiligen. Zoo is het nu wel bij ACTÉ niet; maar men kan haar toch eigenlijk niet achten, vooral niet omdat DUMAS verkozen heeft haar *Christin* te doen worden. Rec. kan daarom niet instemmen met den lof, door den Vertaler aan dit boek gegeven, offchoon hij erkent, dat het onderhoudend is gefchreven. Van tijd tot tijd vindt men Gallicismen in de vertaling, b. v. *toen was alles gezegd*, (*tout était dit*) in plaats van: *het was gedaan*, enz.

BOEKBESCHOUWING.

Verdediging des Christendoms, of betoog van deszelfs waarheid en Goddelijkheid, in Brieven voor beschaafde Lezers. Eene bekroonde Prijsverhandeling door C. H. STIRM, *Koninkl. Wurtemb. Opper-Consistoriaalraad en Hofkapellaan. Uit het Hoogduitsch vertaald, enz. IIde Deel. Te Groningen, bij* J. B. Wolters. 1839. *In gr. 8vo.* 344 *Bl. f* 3-:

Met genoegen gaan wij voort, eene aankondiging en een kort overzigt van het tweede of laatste Deel dezes werks te geven, welks voortreffelijkheid wij in N°. II van dit jaar, bl. 45—49, geroemd hebben, en welke roem zich hier staande houdt en door nieuwe bewijzen bevestigd wordt.

In den *negenden* Brief bewijst de Schrijver de Goddelijke voortreffelijkheid des Christendoms uit deszelfs zedelijke uitwerkingen. Tot dit einde toetst hij eerst eenige bedenkingen, die daartegen ingebragt worden, door de vergelijking van de wanzedelijke gesteldheid des Christendoms, in vroeger en later tijden, met de in dit opzigt gunstigere van niet-Christelijke Volken, en toont hiertoe aan, dat het Christendom het zedelijk gevoel en oordeel opgescherpt en gezuiverd, en aan de deugd een verhevener karakter, door het beginsel der liefde, gegeven heeft, waardoor onder anderen vijandsliefde, liefdadigheid en ware humaniteit op de zigtbaarste wijze bevorderd is. (Ten opzigte van de zuivere eischen der Christelijke Zedeleer zou Ref. zich liefst niet op Kerkvaders en dergelijken beroepen, zoo als bl. 10 geschiedt; want zelfs uit het hier even aangeroerde blijkt, hoezeer men het hierin overdreven of bedorven heeft. — Om de waarde der Christelijke vijandsliefde, welke bl. 19 boven het daaromtrent door de oude Wijsgeeren gezegde geroemd wordt, zou Rec. er bijvoegen, dat men de Oos-

tersche wraakzucht en bloedwraak niet vergeten moet, waartegen deze gezindheid lijnregt aanliep, die nu echter door Oosterlingen gepredikt werd, en tevens de nieuwe drangreden tot dezelve, die uit het voorbeeld van JEZUS ontleend kan worden, in aanmerking nemen.) — Verder toont STIRM aan, dat de leer van het Christendom weldadigen invloed uitgeoefend heeft op het verzachten van de regtspleging, op de opheffing der slavernij door erkentenis der menschenwaarde, op de waardering van des menschen leven, de beperking der vaderlijke magt, de schatting en het lot van het vrouwelijk geslacht, de opvoeding der kinderen, het openbare volks- en staatsleven, en de vaderlandsliefde; na welk alles hij nog opmerkzaam maakt op „de zedelijke werking van „het Christendom in onmiddellijke tegenstelling met het „Heidendom, zoowel in den eersten bloeitijd der Christelijke Kerk, als in de vestiging derzelve onder Heidensche Volken in onze dagen," waarbij wel een gunstig, maar nogtans zeer gematigd oordeel over het Zendelingswerk geveld, en waarna alles met eene korte recapitulatie besloten wordt. — Zeer veel goeds en gewigtigs is hier doeltreffend bijeengebragt. Belangrijk en naar waarde behandeld is inzonderheid het hier voorkomende over het lot der vrouwen, bl. 45—55, en over het openbare volksleven, bl. 56—78, waarbij men ook nog iets over het oorlogvoeren had mogen verwachten. — Bij sommige punten zou misschien (gelijk Rec. reeds in zijn eerste verslag, N°. II, bl. 49, zeide) eenige meerdere aanmerking op andere oorzaken behalve het Christendom moeten genomen worden. Zoo is het ook bijzonder bij de artikels *regtspleging*, bl. 25 env., en *slavernij*, bl. 35 env. Wanneer men toch denkt aan de pijnbank en andere vroegere, ja ook latere wreede straffen, en aan den nog niet geheel gestuiten slavenhandel en de mishandeling van de slaven, dan ziet men, hoe veel daarin nog te wenschen overblijft, en kan men den invloed des Christendoms daarop niet dan onder zekere bepalingen aannemen. Bij al het goede, dat hier over

beide artikels gezegd is, zal het vooral hoofdzaak zijn, hierop te letten, dat het Christelijk beginsel niets heeft, dat die hardheden en wreedheden begunstigt, maar veeleer alles, wat dezelve tegenstaat en zachtere gevoelens inboezemt, en dat, hoe meer dit Christelijk beginsel in de Christenheid doorwerkt, het des te rijker zal zijn in gezegende gevolgen voor de Menschheid.

Aan dit laatste wordt in zeker opzigt voldaan door den *tienden* Brief, waarin bewezen wordt, „dat het „Christendom alleen berekend is, om het heil van den „afzonderlijken mensch, zoowel als van het geheele „menschdom, te bevorderen, en deszelfs diepste be„hoeften op de volkomenste wijze te bevredigen," en dit wel en door zijnen *inhoud* en door zijnen *vorm*. — Wat den *inhoud* betreft, wordt hier aangewezen, dat de mensch in de leer van JEZUS zijne zucht naar waarheid volkomen bevredigd kan vinden, door de daarin medegedeelde kennis van God, van den mensch en van de wereld, en dit niet alleen door de stof, maar ook door de wijze, waarop deze voorgesteld wordt. (Dit laatste behoorde beter bij den vorm.) Verder vindt hij daarin bevrediging van zijne zucht naar volkomen rust des gemoeds en naar zedelijke volmaking in willen en doen, tot welk laatste hij gewezen wordt op het volkomen ideaal van het zedelijk goede in den geschiedkundigen persoon van JEZUS, en waartoe hij opgeleid wordt door het naauwe verband, dat er in het Christendom is tusschen Godsdienst en Zedeleer, en door het hem voorgestelde hoogste goed in de gelijkvormigheid aan God. De Zedeleer des Christendoms is gestreng zonder overdrijving, zonder versmading van de betamelijke levensgenoegens, maar integendeel des te meer bruikbaar door haar groote beginsel, de liefde, en door hare drangredenen, de tegenwoordige en toekomende gelukzaligheid, zonder daardoor loonzuchtig of voor het aardsche leven ongeschikt te maken, en de hooge waarde der menschelijke natuur, waardoor men voor overdrijving van de nederigheid, lijdzaamheid en zelfverloochening bewaard wordt. — Wat

den *vorm* aangaat, bestaat de voortreffelijkheid des Christendoms hierin, 1. dat het geschiedenis is, met de leer ten naauwste verbonden, en voor ieder aantrekkelijk; 2. dat het geene voorschriften en plegtigheden bevat, die van volk en klimaat afhangen. (Hier zou onderzocht kunnen worden, of en in hoeverre dan de Doop, en wel naar zijne oorspronkelijke aanwending en inrigting, bij den gevestigden staat der Christelijke maatschappij, als noodzakelijk te beschouwen zij); 3. dat het door eene populaire voorstelling en inkleeding wordt voorgedragen. (Bij deze beschouwing had nog meer op de behoefte van tijd en plaats, waarin het voorgesteld werd, kunnen acht geslagen worden); 4. dat het algemeene bruikbaarheid en eene Goddelijk-menschelijke wijze van overreding bezit. Uit welk een en ander besloten wordt, dat het een goed van duurzame waarde, een gemeenschappelijk goed voor het menschdom, en boven Staats-Godsdienst en alle Staatsinrigtingen voortreffelijk is. — Het eene is hier meer ontwikkeld dan het andere; maar alles te zamen maakt toch een goed geheel uit, dat aan zijn oogmerk beantwoordt.

De *elfde* Brief wordt besteed, om de voortreffelijkheid des Christendoms in het licht te stellen door eene vergelijking en waardering van de belangrijkste Godsdienststelsels der Oudheid, en wel bijzonder van het *Chinesche*, *Indische*, oude *Perzische*, *Egyptische*, *Griekfche*, *Romeinsche*, *Mohammedaansche* en *Joodsche*. Oordeelkundig en liberaal wordt aangewezen, wat in die Godsdiensten goeds, en wat daarin gebrekkigs en verkeerds was, zonder het goede, dat in de zes eerste is, gedwongen uit eene vroegere Goddelijke Openbaring af te leiden, maar tevens met de uitmuntendheid van het Christelijke boven dezelve te doen uitkomen. In het *Mohammedaansche* wordt teregt eene zekere voorbereiding, hoe gebrekkig dan ook, tot het Christendom erkend. Bij het *Joodsche* wordt met reden het vroegere *Hebraïsmus* onderscheiden van het *Jodendom* na de Babylonische ballingschap, (over welk laatste welligt nog

iets meer ware te zeggen geweest) en het geheel, overeenkomstig de leer van JEZUS en de Apostelen, beschouwd als eene, hoewel in zichzelve onvolmaakte, maar nogtans naar den tijd geschikte Goddelijke voorbereidingsinrigting tot de volmaaktere van het Christendom. Eindelijk wordt hier aangetoond de ongenoegzaamheid van de Natuurlijke Godsdienst of Godsdienst der Rede, welke men in de plaats van het positieve Christendom stellen wil. Teregt maakt de Schrijver hier onder anderen opmerkzaam, op de belangrijkheid van de historische daadzaken, waarop het Christendom rust. Men zou er nog kunnen bijvoegen, dat, al ware het ooit bewijsbaar, dat de menschelijke Rede uit zichzelve op alle punten tot de zekerheid des Christelijken geloofs zou kunnen opklimmen, het dan nog eene Goddelijke weldaad voor de menschheid, eener Goddelijke Openbaring waardig, blijven zou, de belangrijkste waarheden algemeen bevattelijk en met het uitdrukkelijk oogmerk van algemeene verspreiding mede te deelen.

Na alle deze proeven van de inwendige Goddelijke voortreffelijkheid des Christendoms, betoogt de Schrijver nu in den *twaalfden* Brief, dat hetzelve als eene Goddelijke Openbaring in den eigenlijken en volkomensten zin moet worden aangemerkt. Hiertoe beroept hij zich *vooreerst* op de getuigenis van JEZUS zelven omtrent zijnen persoon en zijne Goddelijke zending; waaruit blijkt, dat Hij zich eene naauwere betrekking tot den eenigen waarachtigen God toeschreef, dan iemand anders zich aanmatigen kan, en als zoodanig (eene hoogere volmagt dan die van vroegere Godsgezanten) een hooger gezag aan zijne leer; en dat hierbij noch voorwending tot een nuttig doel, noch zelfmisleiding door dweepende verbeelding plaats gehad heeft, wordt hier doeltreffend betoogd, en alles ten slotte door beroep op de voorzeggingen van JEZUS aangedrongen. Het spreekt niet alleen van zelf, dat (gelijk de Schrijver ook opmerkt) eene getuigenis van zichzelven slechts gelden kan, in zooverre men, gelijk dit bij JEZUS het geval is, geene reden

heeft, om aan de waarheidsliefde des getuigenden te twijfelen; maar ook, (meent Rec.) dat er, strikt genomen, niets anders uit volgt, dan eerstelijk, waarvoor JEZUS zichzelven en zijne leer wilde gehouden hebben, en daarna, in vereeniging met zijne waarheidsliefde, dat Hij werkelijk zulk een hoog bewustzijn van zichzelven en van den Goddelijken oorsprong zijner leer had; en dit was ook, door de kracht van den zedelijken invloed der waarheid en zijner redenen, tot overtuiging van velen genoeg; maar om algemeen geloof aan de gegrondheid van dat zelfbewustzijn te verwekken of te versterken, waren ook de uitwendige, meer zinnelijke bewijzen van groot belang. — Deze getuigenis van JEZUS beschouwt de Schrijver, *ten andere*, als bekrachtigd door deszelfs geheele persoonlijkheid of zedelijk karakter, waardoor Hij eene zedelijke kracht op de gemoederen uitoefende, maar ook, *ten derde*, door de wonderwerken, door Hem aan anderen, en in zijne opwekking uit den dood, aan Hemzelven geschied, en, *ten vierde*, door de geschiedenis zijner Kerk en hare uitwerkingen, vergeleken met de uitgestrektheid van zijn plan. — Dit laatste gedeelte wordt, in vergelijking met het vorige, wat al te kort behandeld, gelijk ook de verder bijgevoegde oplossing van eenige bedenkingen, en het uit de Goddelijkheid van JEZUS afgeleide besluit voor het gezag zijner Apostelen en der H. Schrift; maar men vindt er nogtans zeer gepaste opmerkingen in, die al het vorige helpen versterken.

De *dertiende* Brief, eindelijk, bevat eene nadere verklaring van den Schrijver „wat hij door Openbaring eigenlijk verstaat; hoe hij dit begrip verdedigt en waarschijnlijk maakt; en hoe hij zich de verhouding der „Openbaring tot de Rede, gelijk ook de betrekking der „Wijsbegeerte in het algemeen, in 't bijzonder der „nieuwste, tot het Christendom voorstelt." De drie eerste punten, meent Rec., hadden gevoegelijker in het begin van den twaalfden Brief, zoo al niet vroeger, kunnen behandeld worden: het vierde is misschien naar het oogmerk der Verhandeling niet volstrekt noodig; en

met den voorgaanden Brief was ook de bewijsvoering voor derzelver onderwerp inderdaad volkomen gesloten. Neemt men het echter zoo als het nu is, dan blijft het altijd een belangrijk aanhangsel, zoo al niet voor alle, ten minste voor sommige beschaafde Lezers, die met den staat der Godgeleerdheid en der Wijsbegeerte, vooral in *Duitschland*, bekend zijn; gelijk dan ook STÄRM, onder de nieuwste wijsgeerige stelsels van KANT, den vroegeren FICHTE, JACOBI, SCHELLING en HEGEL, het langst bij die van den laatsten stilstaat. — Rec. vindt het voor de aankondiging en aanprijzing van deze Verhandeling, uit haar voornaam oogpunt beschouwd, niet noodig, van dit gedeelte een breeder verslag te doen: uit het nu en te voren gezegde zal derzelver inhoud en waarde, hoopt hij, genoegzaam gebleken zijn, om haar onder de apologetische schriften van den jongsten tijd eene vereerende plaats toe te wijzen; en hij eindigt zijn verslag met hare laatste woorden over te nemen: „Het Christelijk geloof heeft zijne zekerheid en vastheid in zichzelf. Vaststaan zal, gelijk „tot nu toe, zoo ook in de toekomst, het fundament, „dat gelegd is, JEZUS CHRISTUS. In hoe vele „tijdelijke vormen en gedaanten de geest des Christendoms zich ook nog inkleeden moge, uit de verbrokene vormen zal dezelve altijd weder, gelijk de feniks, „eeuwig verjongd en frisch te voorschijn treden. De „Goddelijke kiem zal zich ontwikkelen en opgroeijen „tot een' de wereld overschaduwenden boom, die, hoe „meer van zijne benedenste door den tijd hem toegevoegde bladeren afvallen, des te grootscher en heerlijker, gelijk de hoog opgroeijende palmboom, zijne „kruin zal verheffen. — Dit is mijn geloof en mijne „hoop, waarde Vriend! Laat ons beiden, ieder naar „de mate zijner vermogens, en naar den bijzonderen „werkkring, door God ons aangewezen, gezamenlijk „werken ter bevestiging van dit geloof en deze hope! „Laat ons in dit geloof en werken één zijn, hoe veelzijdig en verschillend voor 't overige ook in het bijzondere onze denkwijze zijn moge! — Vaarwel!"

Catechismus in de Leerstukken des Geloofs, en de voornaamste Geschilpunten tusschen de Hervormde en Roomsche Kerken. Uit het Fransch. Te Amsterdam, bij J. A. Marjée. 1838. *In kl. 8vo. XII en* 103 *bl. f* :-90.

Wat zal Rec. van dit Vraagboekje zeggen? Het bevat, ja, eerst, in veertig afdeelingen, eene menigte punten, waarin de Protestantsche van de Roomsche Kerk meer of min verschilt, en daarna, in achttien artikelen, eene „verzameling der voornaamste teksten uit de H.Schrift, „ter wederlegging der in de Roomsche Kerk bestaande „dwalingen;" maar (om nu niet te zeggen, hoe veel gepaster dit een en ander ware te vereenigen geweest) alles zeer vlugtig en oppervlakkig en veelzins onnaauwkeurig in 103 kl. oct. bladzijden behandeld, zwakke en sterke bewijzen, houdbare en niet houdbare Bijbelplaatsen door elkander geworpen; en bij dit alles een dorre stijl, en niet zelden een scherpe en bittere toon, die den vriend der Christelijke waarheid en liefde niet betaamt. — Een paar proefjes uit dit boekje, zonder veel te zoeken. Bl. 1: „Waren de Schrijvers dezer boeken" (van het Oude en Nieuwe Verbond) „door den Heiligen Geest „gedreven? Ja; wij worden overtuigd, dat die Heilige „Schrijvers door God gedreven waren," (bl. 2 worden zij genoemd „door God ingegevene menschen;" wat zijn dit?) „door de wonderwerken, die zij verrigt, en de „voorzeggingen, welke zij, van hetgeen nog stond te „gebeuren, gedaan hebben, en die vervuld geworden „zijn." Dus b. v. de onbekende Schrijvers van het Boek JOB en van de *Boeken der Koningen* hebben wonderwerken verrigt en voorzeggingen gedaan! — Bl. 3: „Waarom gelooft gij dan, dat de H. S. Goddelijk is? „Ik geloof, dat de H. S. Goddelijk is, uit hoofde der „blijken van Goddelijkheid, die er in doorstralen," (dus, zij is Goddelijk, omdat zij Goddelijk is!) „door „de verhevenheid der waarheden, welke zij leert, de „heiligheid der voorschriften, en de verwonderlijke over-

„ eenstemming, die er bestaat tusschen deze heilige Boe„ken en de vervulling der profetiën, welke er in vervat „zijn." Dus overeenstemming tusschen den inhoud in het algemeen en de vervulling van een gedeelte van den inhoud! wat beteekent dit? — Dat de ware Kerk dikwerf verborgen is, wordt bl. 14 bewezen uit *Rigt.* II: 10: *Er stond een ander geslacht op na den dood van* JOSUA, *hetwelk den Heer niet gekend had.* — Dat men de toevlugt niet nemen mag tot de welgelukzalige Maagd MARIA, wordt bewezen met JOAN. II: 4: *Vrouwe! wat hebt gij met mij te doen?* en met LUC. XI: 27, 28, waar JEZUS tot eene vrouw, die zijne Moeder gelukkig prees, zegt: *Zalig veeleer, die het woord van God hooren en bewaren!* als ook met MATTH. XII: 47—50. — *Ex ungue leonem! Non tali auxilio nec defensoribus istis, etc.* Kan men in *Frankrijk* zulken onbekookten kost voor lief nemen, het is ons wel; maar in eenen Nederlandschen schotel behoefde dezelve niet opgedischt te worden. — *Tantum!*

Stelsel der Heelkunde. Door PH. FR. VON WALTHER, *Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Ludwig-Maximiliane-Universiteit, enz. Uit het Hoogduitsch. Iste Stuk. Te Amsterdam, bij* J. D. Sijbrandi. 1838. *In gr. 8vo.* 200 *Bl. f* 2-:

Het is tot dusverre niet te onzer kennisse gekomen, of de vertaling met de uitgaaf van het tweede Stuk is voltooid geworden. Wij hebben, in afwachting van dit laatste gedeelte, de aankondiging en beoordeeling van dit werk uitgesteld, en zullen ook nu nog niet tot beoordeeling overgaan, dewijl het oorspronkelijke werk een doorloopend geheel vormt, en dus beter in ééns een overzigt van het geheele werk gegeven kan worden. Wij doen dit te gereeder, omdat deze vertaling zonder eenige inleiding of voorberigt in het licht verschenen is; zelfs de voorrede van den *Schrijver*, voor het oorspronkelijke

werk te vinden, is door den Vertaler tot dusverre weggelaten; mogelijk dat zij, met eenig berigt van den Vertaler, tot de uitgaaf van het tweede Stuk werdt teruggehouden; met welk Stuk dan de vertaling voltooid en als een geheel zal te beschouwen zijn. Tot zoo lang, indien ook dat ons geworde, zullen wij dan onze beoordeeling verschuiven. Eene volstrekte noodzakelijkheid ter vertaling van het *System der Chirurgie* (opdat wij dit in het algemeen aanmerken) zien wij intusschen niet; want zij, die van dit *Stelsel der Heelkunde* met vrucht gebruik willen maken, behooren meer dan oppervlakkige kundigheden te bezitten, en van dezulken mag men vooronderstellen, dat zij ook de noodige taalkennis hebben, om dit boek in het oorspronkelijke te kunnen lezen. Uit dit gezegde zal men kunnen opmaken, dat wij de vertaling niet afkeuren, omdat wij het werk van WALTHER niet op prijs stellen. Geheel het tegendeel. Het is ons echter onder de lezing van het oorspronkelijke steeds voorgekomen, dat hij, die de vertaling van dit *System* zich tot eene taak wilde stellen, voor haar wel berekend behoorde te wezen. De schrijfwijze van WALTHER heeft iets gedrongens, hier en daar zelfs iets krachtigs, hetwelk niet aldus zal kunnen behouden worden, en bij omschrijving loopt men ligt gevaar, de juiste bedoeling van den Schrijver te missen. Ook heeft deze een aantal kunstwoorden gebezigd, welke in de Hoogduitsche taal minder stootende zijn, maar tot nog toe in onze taal, en met regt, minder ingang gevonden hebben. Waarom zouden wij ons ook van een aantal vreemde kunstwoorden bedienen, terwijl onze taal te dezen opzigte rijkelijk in de behoefte voorzien kan, zonder dat men daarom tot een dwaas puristisch streven behoeft te vervallen? Indien Rec. het zich wél herinnert, las hij, eenigen tijd geleden, eene Hoogduitsche beoordeeling der Heelkunde door den Hoogleeraar TILANUS uitgegeven, in welke de beoordeelaar zeer ter gunste van het overbrengen van kunstwoorden in de landtaal sprak, het voordeel, 't welk de Nederduitsche taal ten dezen opzigte

boven andere talen aanbood, roemde, en de traagheid zijner landgenooten gispte, die in hunne geschriften zoo vele vreemde woorden laten insluipen of onverschillig opnemen.

Schets der onbewerktuigde Scheikunde; naar de vierde Hoogduitsche uitgave van Dr. F. WÖHLER. *Te Gouda, bij* R. Vogelensank. 1838. *In kl. 8vo. IX, 254 Bl. f* 1-25.

De Vertaler van den *Grundriss der Chimie von Dr.* F. WÖHLER betoogt de nuttigheid van zijne vertaling, doordien de kennis der Hoogduitsche taal niet bij allen, die de Scheikunde beoefenen, aanwezig is, en dat daarenboven het lezen en bestuderen van wetenschappelijke geschriften in de moedertaal toch zijne bijzondere nuttigheid heeft. Na een kort woord vooraf gezegd te hebben over het uitgebreide nut der Scheikunde, zwaait de Vertaler aan Dr. WÖHLER den welverdienden lof toe, dien hij zich door het opstellen van dit werkje verworven heeft. Met regt wordt het niet slechts bruikbaar, maar tevens zeer goed en bijzonder doelmatig genoemd. Het kan als een uittreksel uit het scheikundig Leerboek van den beroemden BERZELIUS beschouwd worden; het kan ook als ter inleiding tot hetzelve dienen. Bijzonder aanbevelenswaardig ook is dit boekje, om als ter herinnering te dienen van het vroeger geleerde of gelezene. Voor den beginnenden leerling schijnt het echter minder geschikt als handleiding ter eigene oefening; daarentegen wederom zeer dienstig, om als een' beknopten leidraad te dienen bij een doelmatig onderwijs in de Scheikunde. Wanneer een enkel verbijsterd brein tegen dit werkje eene afkeurende stem doet hooren, beneemt zulks niets aan de algemeen verworvene goedkeuring, zoo verre menschelijke arbeid die verkrijgen kan.

De Nederduitsche vertaling is naar de *vierde* uitgaaf geschied; doch, het werkje nagenoeg uitverkocht zijnde,

zal eene tweede uitgaaf noodig worden, waarbij gebruik zal behoóren gemaakt te worden van de veranderingen, in de *vijfde* Hoogduitſche uitgaaf voorkomende. Moge dan daarbij de Vertaler hetzelve, zoo veel mogelijk, van alle misſtellingen en drukfeilen zuiveren! Er zijn van deze maar al te vele (zie de al te groote lijst van verbeteringen.) Dit behoorde in een leerboek niet zoodanig te wezen.

Over het nut dezer Schets, om tot de aanleering der onbewerktuigde Scheikunde bevorderlijk te zijn, behoeft niet verder geſproken te worden; dit is erkend; het is reeds in algemeen gebruik gekomen, getuige de herhaalde uitgaven. Het boekje zal vooreerst, met eenige voorzorgen, onder de leerboeken eene blijvende plaats kunnen bekleeden en behouden.

De veranderingen en verbeteringen in de vijfde Hoogduitſche uitgaaf zijn wel enkele, echter hier en daar nog al belangrijke. Onder anderen zijn bij de Zuurſtofzuren met een zamengeſteld *radicaal* achter de zuren der Blaauwſtof ingevoegd de *Sulfiden* (B); terwijl voor de Waterſtofzuren de letter C moet geplaatst worden. In de vertaling was hier verkeerdelijk het getal 13 voor het vroegere B geſteld. Hierdoor vervalt wederom het onder de Waterſtofzuren voorkomend Zwavel-waterſtofzuur. Meer andere bijvoegſels, veranderingen of ook weglatingen zullen van zelf gevonden en veranderd worden, bij de vergelijking en herziening dezer vertaling met de vijfde Hoogduitſche uitgaaf.

Zoo verre wij de vertaling nagegaan hebben, met uitzondering der zelf aangewezene misſtellingen en feilen, komt zij ons voor getrouw en wel bezorgd te wezen. Mogen Vertaler en Uitgever zich vereenigen, om in de beginnende behoefte naar eene verbeterde uitgaaf te voorzien! Moge vooral daarbij niet met overhaasting te werk gegaan worden! Een leerboek behoort zoo veel mogelijk van alle zinſtorende drukfeilen vrij te wezen, om den leerling geene aanleiding tot ſomwijlen belangrijke misvattingen te geven.

Geschiedenis der Uitvindingen in Kunsten en Wetenschappen, sedert den vroegsten tot op onzen tijd, door J. H. M. POPPE, *Hoogleeraar te Tubingen.* (*Vrij naar het Hoogduitsch bewerkt.*) *Iste Stukje. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1839. *In kl.* 8*vo.* 88 *Bl. f* : - 25.

Deze omwerking van het voortreffelijke werk van POPPE, voor schoolgebruik geschikt, en ingerigt tot een leesboek voor de hoogste klasse der lagere scholen, waarvan wij het eerste Stukje aankondigen, dat nog door twee staat gevolgd te worden, voldoet geheel aan de behoefte, die omtrent een zoodanig beknopt leesboek bij het lager onderwijs nog bestond. Het bevat, als eerste Afdeeling ter inleiding: het ontstaan van den veld-, bosch-, tuin- en bergbouw; de noodzakelijkste uitvindingen van den onbeschaafden tijd, en den overgang tot volmaakter inrigtingen. De tweede Afdeeling, handelende over de uitvindingen in de technische kunsten tot op de jongste tijden, behandelt, in drie Hoofdstukken, 1° de spijzen en dranken der menschen; 2° de vermeerdering der smakelijkheid bij vele spijzen, en het voortbrengen eener aangename prikkeling op de organen van den smaak en den reuk; 3° het gereedschap om te koken, alsmede eet- en drinkgereedschap en dergelijke. Alle deze onderwerpen zijn op eene beknopte, doch onderhoudende wijze beschreven, die vele wetenswaardige bijzonderheden doet kennen; zoodat wij dit schoolleesboek gerustelijk tot algemeen gebruik durven aanbevelen. Doch wij hadden liever gezien, dat de drie Stukjes in eens, in wat grooter formaat en op wat beter papier, waren uitgekomen. Het ware dan een boekdeeltje geworden, dat gevoegelijker in handen der meestgevorderde leerlingen konde gegeven worden, en ook beter geschikt zoude zijn voor het groote publiek, dat hier nog vele aan hetzelve onbekende daadzaken zal vinden.

FILIP VAN MARNIX, *Heer van Sint Aldegonde, bijzonder aan de hand van* WILLEM I: *ter Inleiding* MARGARETA VAN PARMA *en* KATHARINA DE MEDICIS, WILLEM I *en* HENDRIK IV. *In twee Deelen. Door* WILHELM BROES, *rustend Leeraar bij de Nederlandsche Hervormde Kerk. Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr.* 8*vo. Iste Deel*, 1838, *XLIV en* 365; *IIden Deels Iste Stuk*, 1839, *XXXII en* 216 *bl. Te zamen f* 6-70.

Ook door dit reeds grootendeels voltooide werk toont de Weleerw. BROES, die zich reeds door zoo vele goede voortbrengselen zijner pen als waarheidlievend en oordeelkundig Schrijver heeft bekend gemaakt, zich den tijd zijner eervolle rust ten nutte te maken, en ook nu nog tot onderrigt van tijdgenoot en nakomelingschap te arbeiden.

Men ziet reeds uit den titel, dat het eerste Deel van dit werk enkel *inleiding* is. Eerst ontmoet men eene *Voorrede*, waarbij ingelascht is eene *Voorlezing* des Schrijvers over den brief van WILLEM I aan zijnen broeder JAN *van Nassau*, na het sneuvelen van LODEWIJK en HENDRIK *van Nassau* op de *Mokerheide*. Vervolgens vindt men den *Inhoud* der beide Deelen, behelzende het eerste Deel, behalve de gezegde Voorrede, alweder slechts ter inleiding, eerste Voorlezing, MARGARETA VAN PARMA en KATHARINA DE MEDICIS, bl. 1—73; voorts Aanteekeningen en Bijlagen, bl. 74—112, en Aanhangsel: EGMOND met EGMOND vereffend ten opzigte zijner zending naar FILIPS, bl. 113—134. Dan volgt de tweede Voorlezing: WILLEM I en HENDRIK IV vergeleken ten aanzien van derzelver geloofsverwisseling, bl. 135—206. Daarna komen weder Aanteekeningen en Bijlagen, bl. 207—240; een eerste Aanhangsel: HENDRIK IV, in weerwil van zijne gebreken, naar HOOFT's *Geschied-*

nis; HENDRIK *de Goede en Groote*, bl. 241—288; en een tweede Aanhangsel: STRADA's voor ORANJE ongunstige Geschiedenis, aangeprezen om het gunstige oordeel te bevestigen en het ongunstige te regt te wijzen, bl. 288—365.

Het tweede Deel, dat het eigenlijke werk moet heeten, en waarvan wij thans nog slechts het eerste Stuk kunnen aankondigen, zou bevatten de vijf latere Voorlezingen; maar het eerste Stuk diens tweeden Deels begint weder met eene *Voorrede*, waaronder eenige vertaalde brieven behooren uit de bekende *Archives*, uitgegeven door Mr. GROEN VAN PRINSTERER. De derde Voorlezing uit het geheele werk, die de eerste van het vijftal des eigenlijken werks is, beschouwt VAN MARNIX aan WILLEM's, en MORNAY DU PLESSIS aan HENDRIK's zijde, en loopt, in onderscheidene afdeelingen, van bl. 1 tot 104. Nu volgen Aanteekeningen en Bijlagen, bl. 105—145; eerste Aanhangsel: de Psalmberijming van DATHENUS tegenover die van VAN MARNIX, bl. 147—180; tweede Aanhangsel, over het *Wilhelmus*-lied, bl. 181—202; en eindelijk een Naschrift (over DE LA NOUE) bl. 203 tot het einde.

Voorts hebben wij nog in dit tweede Deel, in een of meer nog niet verschenene stukken, te wachten: Voorlezing N°. 4, VAN MARNIX, ter zijde van WILLEM, in eene en andere bijzondere Staatsdienst. N°. 5, VAN MARNIX niet van ontrouw te beschuldigen, wegens de overgave van *Antwerpen* aan PARMA, ten jare 1585. N°. 6, zeker ledig jaar van VAN MARNIX in zijn anders overbedrijvig leven, getuige (en wel tot zijne eer) van verwijdering tusschen hem ter eener, en *Hollands* Staten, voornamelijk VAN OLDENBARNEVELD, ter andere zijde. Tot slot N°. 7, WILLEM III, beschermer van het Hervormde Geloof tegenover LODEWIJK XIV; de eerste uitgegaan van WILLEM I en van VAN MARNIX, de tweede afgedaald van HENDRIK IV, aan de Hervormde Kerk ontvallen. Waarschijnlijk zullen ook die vier volgende Voorlezingen vergezeld gaan van

Aanteekeningen, Bijlagen, Aanhangsels, Voorredenen en Naschriften.

Ziedaar,. geëerde Lezer! het plan van dit uitvoerige werk. Voor zoo verre het thans reeds het licht ziet, hebben wij dikwijls het helder oordeel en de gematigdheid van den eerwaarden Schrijver bewonderd. Wij vertrouwen gaarne, dat hetgeen volgen zal niet minder zal zijn dan het reeds geleverde; maar wij hebben twee *hoofdaanmerkingen*, om nu deze en gene kleinigheden voorbij te gaan, en te zwijgen, waar wij al over het eene of andere punt met den Auteur verschillen. Onze eerste hoofdaanmerking betreft den stijl, die dat stootende en wel eens duistere heeft, hetwelk dikwerf de schriften van den Heer BROES min gunstig onderscheidt. Wij zeggen niet, dat *alles* stootend en duister is; wij bedoelen alleen, dat men telkens dat eigenaardige in de schrijfwijs des Auteurs ontmoet, waaraan men hem kennen kan, en gewoon moet worden, om er niet gedurig door te worden gehinderd. De tweede hoofdaanmerking betreft het gebrek aan eenheid. FILIP VAN MARNIX zelf geraakt bedolven onder al de berigten betrekkelijk anderen; eveneens MORNAY DU PLESSIS. Men zou het werk even goed kunnen noemen Voorlezingen en Aanteekeningen betrekkelijk WILLEM I en velen zijner tijdgenooten; schoon dan weder WILLEM III en LODEWIJK XIV er moeijelijk bij zouden komen. Het geheel schijnt meer eene verzameling van bouwstoffen tot eenig ander werk, dat daaruit zou moeten worden opgesteld, dan een werk, nu reeds uit vergaderde bouwstoffen voltooid. Het is waar, wij oordeelen hier, zonder nog het *geheele* werk te hebben gelezen. Maar het *plan* is toch bekend, en een deel des werks, waaruit de wijze van behandeling blijkt, ziet het licht. Onmogelijk kan dus deze hoofdaanmerking door het vervolg worden gelogenstraft. In ons oog zal de verzameling altijd een aantal uitmuntende fragmenten behelzen; maar in al die fragmenten de eenheid van een zamenhangend geheel te vinden, zal bij hem, die zich dit verbeeldt, meer wel-

willendheid, dan juistheid van oordeel en gekuischten smaak, verraden. Intusschen wenschen wij opregt naar de voortzetting van dezen belangrijken arbeid, die, in weerwil der niet meer weg te nemen hoofdgebreken, altijd verdienstelijk en leerzaam blijven zal.

Algemeene Geschiedenis der Wereld, inzonderheid ten behoeve der Jeugd en ter voorbereiding voor de Hoogeschool en Militaire Akademie opgesteld door Mr. A. W. ENGELEN. *IIde Deel. Middeleeuwen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1838. *In gr.* 8*vo.* *XVI en* 379 *Bl. f* 2-90.

Van het eerste Deel dezer *Algemeene Geschiedenis der Wereld* is in der tijd een gunstig en aanprijzend berigt gegeven in dit Tijdschrift. De Heer ENGELEN is op den door hem ingeslagen weg rustig voortgegaan, en heeft door dit tweede Deel, de geschiedenis der Middeleeuwen bevattende, op nieuw eén bewijs gegeven van zijne geschiktheid voor de taak, die hij op zich heeft genomen. Ook in dit stuk komt het Rec. voor, dat hij het doel, 't welk hij met zijn werk beoogd heeft, bereikt, namelijk, „om, in eenen bevattelijken en tevens onderhoudenden stijl, een zoo veel mogelijk volledig overzigt der Wereldgeschiedenis te leveren, niet overladen met wijsgeerige aanmerkingen, maar toch ook niet geheel daarvan ontbloot, inzonderheid wat den gang der Goddelijke voorzienigheid met het menschdom aanbelangt."

Hij heeft hier, naar den aard der Geschiedenis, wijsselijk de *ethnographische* behandeling met de *synchronistische* verwisseld, die noodzakelijk is, indien niet gedurige herhalingen of terugwijzingen het lezen of het gebruik van het handboek lastig zouden maken. In drie tijdvakken verdeelt hij zijn geschiedverhaal; vooreerst van den ondergang des *Romeinschen* rijks tot op den dood van KAREL *den Grooten;* ten tweede tot op het einde

der kruistogten; en ten derde tot aan de ontdekking der nieuwe wereld.

Rec. acht het eene groote verdienſte van dit werk, dat het geen drooge en vervelende kronijk is, maar een waarlijk onderhoudend geſchreven verhaal. Van den eenen kant is er aan den onderwijzer genoegzame ruimte overgelaten, om de geſchiedenis uitvoeriger te behandelen; terwijl nogtans de leerlingen in hun handboek een voldoend overzigt bezitten, om er zich het ontvangene onderwijs bij te herinneren. Van den anderen kant is het werk eene aangename lektuur, welke ook hij, die met de Geſchiedenis bekend is, gaarne ter hand neemt, om zich het geheel weder voor den geest te roepen; terwijl de wezenlijk goede geest, waarin het boek is geſchreven, eenen aangenamen indruk achterlaat.

Met genoegen meent Rec. dan ook vernomen te hebben, dat op ſommige ſcholen dit boek reeds als handleiding bij het onderwijs in de Geſchiedenis is ingevoerd. Hij verheugt zich daarover, omdat dit niet anders dan eenen goeden invloed kan hebben op de beoefening dezer wetenſchap onder onze jongelieden, en omdat het tevens eene aanmoediging is voor den Heer ENGELEN, om op den ingeſlagen weg voort te gaan, en op dezelfde wijze ook de nieuwere Geſchiedenis te bewerken. Wij wenſchen hem daartoe lust en kracht, en ſporen hem van ganſcher harte aan, om bij voortduring onze Letterkunde met de voortbrengſelen van zijnen geest te verrijken.

Het kan ons oogmerk niet zijn, om den inhoud van dit boek verder op te geven. Vooral bevielen Rec., door beknoptheid, duidelijkheid, rijkdom en volledigheid, de hoofdſtukken over MAHOMET, de kruistogten, de vaderlandſche geſchiedenis, en het laatſte hoofdſtuk, dat met een overzigt van de vorderingen van den menſchelijken geest in dit tijdvak het Deel beſluit.

Viertal Verhandelingen, nagelaten door N. ANSLIJN, NZ., *uitgegeven door* N. BEETS. *Te Alkmaar, bij* H. J. van Vloten. 1839. *In gr. 8vo.* 100 *Bl. f* 1-50.

Er zijn weinige menfchen, die in hunnen kring nuttiger leden der maatfchappij verdienen te heeten, dan de ijverige, kundige NICOLAAS ANSLIJN geweest is. Zijn geheele leven was aan de opvoeding der jeugd toegewijd, en de vrije uren, die hem overbleven, befteedde hij tot het fchrijven van grootere en kleinere werken, die alle daarmede in verband ftonden, en waarvan fommige, b. v. zijn *Brave Hendrik*, meesterftukken mogen genoemd worden. De nagedachtenis van den edelen man verdient in zegening te blijven, en elke poging, om haar te verlevendigen, is lofwaardig. Wij verheugen ons daarom ook, dat de Heer BEETS de uitgave heeft bezorgd van het bundeltje, dat Rec. hier aankondigt. Wij ftemmen ten volle met hem in, wanneer hij zegt: „ Men zal „ er den eenvoudigen en verftandigen man in vinden, „ en zeker meer nadenken dan geleerdheid, meer juist„ heid en helderheid van voorftelling dan zwier of hooge „ vlucht.”

Dit oordeel onderfchrijft Rec. volmondig. De onderwerpen, hier behandeld, zijn de volgende: *Elk heeft zijn popje.* Van de vier ftukken heeft Rec. het minst behagen gefchept in deze eerfte Voorlezing. Men mist daar, wat de overige ftukken kenmerkt, de eigene ondervinding des onderwijzers. Het is deze, die uit de drie volgende ftukken ons luide toefpreekt, en aan de zaken, die noch vreemd, noch diepzinnig, noch fchitterende zijn, toch eene belangrijkheid bijzet, die zich niet laat miskennen. In de tweede Voorlezing worden *de Gedichtjes van* VAN ALPHEN *als een zedelijk handboekje voor de jeugd befchouwd;* en vooral het flot geeft een paar proeven, hoe zij tot dit oogmerk zijn te gebruiken, die als wenken voor ouders en opvoeders

niet verloren mogen gaan. Met bijtenden ſpot hekelt ANSLIJN in het derde ſtuk, over de *middelen, om den mensch ongelukkig te maken*, verſchillende gebreken der opvoeding, waarvan hij zelf in zijne betrekking maar al te dikwijls de rampzalige gevolgen had ondervonden. Zijne vierde Verhandeling, eindelijk, betrekking hebbende op het geliefkoosde vak zijner ſtudie en van zijn onderwijs, beſchouwt *de Natuurlijke Historie als een voortreffelijk hulpmiddel bij de opvoeding der jeugd*, en wel door de ligchamelijke, verſtandelijke, zedelijke en godsdienſtige vorming. Veel goeds en behartigenswaardigs wordt daarover gezegd.

Zietdaar, wat men in dit boekje, in eenvoudigen, duidelijken toon geſteld, kan vinden. Rec. wenscht het in handen van allen, die ANSLIJN kenden en ſchatteden. Zij zullen ook hier den werkzamen en kundigen man erkennen, wiens krachten en vermogens aan de edelſte bedoelingen waren gewijd. Het boekje had eene nettere uitgave en beteren druk verdiend.

Wenſchen, Verwachtingen en Uitzigten van Nederland. Te Amſterdam, bij J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo. 32 Bl. f* : - 30.

De bezadigde en verſtandige Schrijver van dit opſtel heeft zijnen naam verzwegen, ſchoon hij dien gerust had kunnen noemen. Na met een woord het bezwarende in onzen vorigen toeſtand van, zoo het heet, innige vereeniging met *België* te hebben aangetoond, wijst hij aan, hoe men thans, zonder voorbarigheid, de vervulling der belofte, door den Minister van Buitenlandſche Zaken den 20 Januarij 1831 gedaan, verwachten mag, en dus eene herziening der, op de tegenwoordige omſtandigheden in haar geheel niet meer pasſende, Grondwet van 1815 te gemoet mag zien. Hij wenscht, met nu wijlen den Graaf VAN HOGENDORP, de invoering 1° der ministeriéle verantwoordelijkheid; 2° dat den Koning de magt wierd gegeven, de tweede Kamer der Algemeene Staten te ontbinden, en 3° dat aan Z. M. wierd opgedragen de regtſtreekſche aanſtellingen in de Geregtshoven, bij de

Rekenkamer en de Munt. Voorts wil hij slechts *f* 1200-: voor verblijfkosten aan elk lid der Staten-Generaal over ieder jaar toestaan, en eene meer regtstreeksche verkiezing dier leden, in plaats van de tegenwoordige *gefiltreerde* verkiezing, gelijk een geestig man die noemde. Wijders hoopt hij *alle* bezoldigde Landsambtenaren uit de Staten-Generaal geweerd te zien, en geheel de eerste Kamer, als eene kostbare overtolligheid, afgeschaft. Ook schijnt hem de Raad van State en het Hoog Militair Geregtshof als zeer wel te missen; de vrijheid des handels, wenscht hij door de Grondwet gewaarborgd, het belastingstelsel vereenvoudigd, en het personeel der administratie, ook dat der hoofden van de ministeriële departementen, minder talrijk. Hij oordeelt eene vermindering der landmagt, bij eenige versterking der zeemagt, dienstig, en zoekt eene afschaffing der kracht van wet, thans nog behoorende aan eene reeks van wetten en decreten uit het *bulletin des lois.* Gaarne zag hij het Amortisatie-Syndicaat meer getrouw aan zijne bestemming tot *amortiseren* der staatsschulden, en wil het daarin ondersteunen door de opbrengst van op de coupons voor zegel- of stempelregt, of op andere wijze, van de uit te betalen renten te heffen belasting. — Hiertegen zou men echter, naar ons gevoelen, kunnen inbrengen, dat alle andere belasting een offer is aan de schatkist door hen, die als *Nederlanders* den Staat moeten onderhouden, of door vreemden, die, om de bescherming van den Staat te genieten, ook in de belastingen deelen; maar dat de nationale schuld steeds spruit uit overeenkomst, met de geldschieters, niet als *Nederlanders* of als bescherming genietende vreemden, maar als vrijwillige helpers uit den nood van het oogenblik, aangegaan, en men dus, zonder trouweloosheid, hun of hunnen regt verkregen hebbenden geenen minderen intrest mag betalen, dan tusschen partijen bedongen was. Nu is elke belasting op de rentheffers, als zoodanig, gelijkstaande met eene inhouding van een deel der gecontracteerde renten. — Eindelijk ijvert de Schrijver tegen alle begunstiging van fabrijken ten nadeele van de vrijheid des handels.

Dit werkje aan de bepeinzing van allen aanbevelende, die op de herziening der Grondwet invloed zullen oefenen, of hunne stem er over uitbrengen, eindigen wij met den wensch, dat het geschrevene niet geheel vruchteloos moge zijn, en wij van de toenemende magt eeniger weinige familiën, en

van adel- en geld-aristocratie, die beide het hoofd zoo zeer opfteken, door eene herziening der Grondwet mogen gered worden; maar wij vreezen er hard voor! Men denke flechts na op de ééne vraag: hoe zullen de Staten-Generaal in dubbelen getale zijn zamengefteld, en door welke kiezers zal die vergadering verdubbeld worden? De regeling van dat onderwerp door de Grondwet zelve fchijnt de kwaal ongeneeslijk te maken.

De Zee, hare bewoners en wonderen. Door W. T. A. W. ZIMMERMANN. *IV Stukken.*

(*Vervolg en flot van bl.* 621.)

Met het *derde* Stuk, door doorloopende *paginatuur* één geheel uitmakende met het *vierde*, gelijk ook met de beide eerften onderling het geval is, komt de Schrijver tot de befchrijving van de onderfcheidene gedeelten der wereldzee en „hare „wonderen en bewoners," aanvangende met de IJs- of Poolzee. Niet alleen wordt van die zee zelve hier het noodige aangevoerd, maar ook van *Groenland* en deszelfs bewoners, hunne geaardheid, levenswijze en kleederdragt, *Lapland*, *Spitsbergen* enz., verder de vangst van robben, walrusfen en walvisfchen, het laatfte inzonderheid zeer naauwkeurig. Zeer breedvoerig is de Schrijver over de *Kraak* en *Zeeflang*, „over „welke (half fabelachtige) zeemonfters men lang in twijfel „geweest is, geftreden en gegist heeft, en van welke men „het beftaan nog op dit oogenblik evenmin kan ontkennen „als bewijzen. — De verbazende grootte alleen, *juist dat*„*gene*, hetwelk wij niet kunnen begrijpen, geeft ons echter „nog geene eigenlijke reden, om te mogen twijfelen." *Ons* wel. Laat ons zien! De Schrijver beweert, dat men in de *fosfile* overblijffelen der voorwereld (van den *Megalofaurus*) blijken heeft van dieren, 50 tot 80 voeten lang. Toegeftaan; maar moet dat nu bewijzen, dat er nu nog dieren zijn, van grootte als de *Kraak*, waarover ftraks nader? En wat is het anders, dan grove ligtgeloovigheid, of erge *paradoxen*-zucht, of wat ook, wanneer de Schrijver ten aanzien van den monfterachtigen *Pterodaktylus* der voorwereld vraagt: „Waarom „zou het niet, zoo als de oorkonden" (ja, welke?!) „ge„tuigen, in de poelen van *Rhodus* in den tijd der Ridders

„ van ST. JAN nog aanwezig geweest zijn, als een levend
„ toonbeeld van de voorwereld, zoo als wij thans de over-
„ blijfselen aantreffen in de menigvuldige beddingen en bergen
„ der tweede formatie?" Trouwens, iemand, die van zijne groote zeeslang reeds in de *Noordsche* fabelleer gewag vindt gemaakt onder den naam van *Midgardslang*, en dit voor een geschiedkundig bewijs (immers eenen grond van geloof) laat gelden, die kan de grofste onwaarheden en blijkbaarste grollen gemakkelijk voor waarheid aannemen. Men hoore hem over de *Kraak*: „ In het Noorden verhaalt men algemeen,
„ dat men dikwijls drijvende eilanden bespeurt, die zich op
„ warme dagen uit den vloed verheffen, die veeltijds bedekt
„ zijn met boomen, hoog, rank en regt als masten, doch
„ ook somtijds getakt, met bewegelijke armen," enz. „ PAU-
„ LINUS beschrijft het ondier reeds eenigzins naauwkeuri-
„ ger, en zegt: „ Nabij *Lapmarken* en *Finmarken* stijgt som-
„ tijds bij stil weêr een wangedrogt uit de diepte, hetwelk
„ zoo verbazend groot is, dat op deszelfs rug een geheel
„ regement zou kunnen manoeuvreren. Wanneer de zee ge-
„ heel stil en de oppervlakte door de zon verwarmd is, komt
„ het langzaam, bijna onmerkbaar, naar boven, doch spreidt
„ van tijd tot tijd deszelfs verbazende massa uit, en blijft
„ onbewegelijk liggen, tot dat de zon beneden den horizon
„ daalt, wanneer het even zoo traag wederom in de diepte
„ nederdaalt, en eenen geweldigen draaikolk veroorzaakt.
„ Men waant, eenige met mos besproeide rotsen te zien, die
„ boven de zee uitsteken. Sloepen, die het durfden wagen
„ om het zeemonster te naderen, werden door hetzelve me-
„ degesleept. De rug van de *Kraak* zou begroeid zijn met
„ tamelijk hoog geboomte, dat is, met boomhoog zeegras
„ en zeeheesters zijn bedekt, zoodat men het dier voor een
„ eiland aanzag, daarbij voor anker ging, aan wal stapte,
„ een vuur op het gewaande land ontstak, en, tot groot
„ ongeluk voor de manschappen, de vergissing niet eer ge-
„ waar werd, dan toen het wanschepsel, de hitte gevoelen-
„ de, nederzonk, en zoo de ongelukkige schepelingen" [toch
„ op éénen na, om de zaak te vertellen?] „ met zich in
„ den afgrond sleepte." Nog iets: „ De Bisschop van *Ni-*
„ *dros* had op zekeren dag een zoodanig eiland uit zee zien
„ oprijzen, en de vrome gedachte gehad, hetzelve oogen-
„ blikkelijk aan het Opperwezen toe te wijden en de mis op
„ hetzelve te lezen, waarop hij dadelijk naar het monster

„ overstak, een altaar oprigtte en in eigen persoon de dienst „ deed. Het ondier bleef, als door een wonder, gedurende „ de geheele plegtigheid onbewegelijk; doch naauwelijks was „ de Heilige Bisschop wederom in de boot gestapt, om naar „ wal terug te varen, toen het langzaam met het opgerigte „ altaar naar beneden zonk, en zich in den afgrond ver- „ borg." Wanneer men nu zulke grollen NB. met het gezag van PLINIUS ziet bevestigen, wat moet men dan denken van de ligtgeloovigheid eens Schrijvers? Hij voegt er voorbeelden bij van *polypen*, die matrozen van de schepen haalden, welker armen voor een gedeelte werden afgehouwen, zoodat het stuk 25 voeten lang was; ja, andere gevonden van 27 en meer voeten lang, zoo dik als een scheepsmast, *in het ingewand of den bek van een Kazilot!* Van dit alles en nog zooveel meer losse geruchten en zeemansvertellingen, als het bestaan van de *Kraak*, of *reuzenpolyp*, zouden moeten bewijzen, laten wij ieder, dus ook onzen Schrijver, het zijne denken, voor onszelven zeggende: *Credat Judaeus Apella!* Dat er overigens zeer groote *zeeslangen* kunnen zijn, willen wij in geenen deele tegenspreken, enkel opmerkende, dat men vooral niet moet verzuimen, na te vorschen, of en in hoeverre het gezigtsbedrog, dat zoo vaak op zee, b. v. in het zien van gewaand land, eene groote rol speelt, deel hebbe aan de meening, dat men dergelijke zeemonsters gezien hadde. Daaraan echter alles toe te schrijven, wat vele zeelieden verhaald hebben van reusachtig groote zeeslangen, die zij op de oppervlakte des waters hadden zien zwemmen, zou welligt insgelijks overdreven zijn, schoon lengten als van 600 en meer voeten denkelijk ook wel wat boven de maat wezen zullen. Doch hierover genoeg!

Van de eigenaardige verschijnselen der IJszee worden de ijsbergen, poolnevel, vorstdamp, luchtspiegeling (aan de poolstreken op verre na niet bij uitsluiting eigen), het noorderlicht en de bijzonnen afzonderlijk beschreven, waarbij meestal ook de nieuwste waarnemingen en *theoriën* in aanmerking genomen worden; terwijl met een paar woorden over de *Witte-* en *Zuidpoolzee*, na kort overzigt van de pogingen, om tot de Pool door te dringen, deze afdeeling besloten wordt.

De *Noorderoceaan*, en bepaaldelijk dat gedeelte, hetwelk bij ons onder den naam van *Noordzee* bekend is, levert verscheidene merkwaardigheden, van welke eene eerste plaats ingeruimd wordt aan den haring en de haringvisscherij. Voorts;

wij volgen hier de eenigzins zonderlinge orde (maar dit is op meer plaatsen het geval) des werks. „ De *Noordzee* ligt „ tusschen twee landen in, die zich ten aanzien van de zee- „ vaart zeer verdienstelijk hebben gemaakt. — *Noorwegen*, „ in hetwelk de ondernemendste, dapperste en voortreffelijk- „ ste mannen zich vrijwillig tot de zeedienst aanbieden, en „ *Engeland*, waar men deze zeelieden als 't ware stelen of „ tot de zeedienst pressen moet." Over dit laatste wordt dan vervolgens gehandeld, en de afgrijselijke menschenroof aangetoond van eene natie, welke „ de gezagvoerders zich niet „ schamen de voortreffelijkste der aarde te noemen." Dat moge thans iets beter zijn; *waar* blijkt het echter, dat de listen en geweldddadigheden, door welke matrozen voor de *Engelsche* zeedienst verkregen worden, in een zonderling *contrast* staan tot de ijverige pogingen in datzelfde land tot afschaffing van den slavenhandel, waarover, om dit hier te melden, in dit werk bij de behandeling der zuidelijker oceanen even ware (helaas!) als menschlievende woorden gezegd worden. — Bij de zuidelijke kusten der Noordzee komt *Holland*, met zijne polders en waterkeeringen, wat al te oppervlakkig voor; en bij de *Oostzee* wordt het bekende verschijnsel van het verlagen van haren waterspiegel uit ontegensprekelijke daadzaken bewezen. Deze zee vriest menigmalen toe, en geeft dan een opmerkelijk schouwspel. *Noorwegen* en *IJsland* zijn merkwaardige landen, aan den Noordelijken oceaan gelegen; het eerste door zijne *Fiörden* of zeeärmen, en *Skären* of rotskapen; het andere door zijnen vulkanischen toestand, waarvan de *Hecla* en de *Geyser*, beide beschreven, de blijken zijn. Iets over het vangen van vogelen, inzonderheid der *Eidergansen*, besluit dit gedeelte.

De beschrijving van den *Atlantischen Oceaan* begint met de berigten der Ouden aangaande het eiland *Atlantis*, waarvan de Schrijver zich nagenoeg met het bekende berigt van PLATO afhelpt, zonder zich verder over de geloofwaardigheid daarvan uit te laten; schoon hij vervolgens, met eene, gelijk men reeds heeft kunnen opmerken, bij hem gewone wijze van uitdrukken, zegt: „ Het gevoelen, dat daar, „ waar thans een zeeärm" (toch nog al een *arm* van belang!) „ doorstroomt, eenmaal droog land bestaan heeft, kan „ zoowel verdedigd als bestreden worden." Hij helt echter tot het eerste over, maar zonder daarvoor genoegzame bewijzen toe te brengen; want „ dat de overvloed van zeewier

„ in den *Atlantischen Oceaan* door velen beschouwd wordt; „ als een bewijs op te leveren, dat *Atlantis* eenmaal bestaan „ heeft," zal hij toch wel niet als zoodanig willen laten gelden; en dat „de beide oevers van den genoemden *Oceaan*, „ namelijk de oostkust van *Amerika* en de westkust van *Afri-* „ *ka*, zoo opmerkelijk op elkander passen, alsof dezelve door „ eene of andere geweldige natuurgebeurtenis waren uiteen- „ gescheurd of afgezonderd," zulks bewijst ten aanzien van *Atlantis*, *hetwelk een* EILAND *zou geweest zijn*, niets in het minste, en ten opzigte eener vermeende vereeniging van het oostelijke en westelijke vaste land veel te veel, en daardoor ook niets; want het is toch wel ongerijmd, aan een geheel vaneenspl ijten te dier plaatse van den aardbol te denken, zoodat eene later met water aangevulde scheur of spleet tusschen beide kwame! — De *Atlantische* Zee is ongetwijfeld reeds vroeg bevaren; maar uit verkeerde en ten deele blijkbaar verzonnene kaarten der Middeleeuwen te willen bewijzen, „ dat men in de Middeleeuwen met het vaste land op het „ westelijke halfrond van onzen aardbol reeds bekend was," — zulks gaat niet aan, en kan alleen door hen in ernst beweerd worden, die den fabelachtigen togt der *Venetiaansche* gebroeders ZENI of ZENO voor eene ware geschiedenis houden. Is zij dit, dan heeft de overlevering haar wel zoo jammerlijk verminkt, dat het *tot dit doel* onverschillig mag heeten, of zij waar zij, dan verdicht, vermits er dan toch niets uit te besluiten valt. Wat voorts de vroegere bekendheid van *Amerika* betreft; wij verwijzen naar hetgeen wij onlangs gezegd hebben bij de beoordeeling van COOLEY's boven aang. werk; alleen herhalende, dat dit belangrijk geschiedkundig vraagstuk, waarover in de laatste jaren veel licht is opgegaan, onzes inziens echter nog niet genoeg, om tot genoegzame *probabiliteit* te komen, niet met een paar woorden is af te doen, en inzonderheid niet door eenen Schrijver, die, bij de onmiskenbare verdiensten van dit zijn werk, toont, daar, waar het op schifting van het geloofwaardige (op *historische kritiek*) aankomt, veel te ligtgeloovig te wezen; hetwelk dan ook in het algemeen de voornaamste algemeene aanmerking is, die wij op zijn geschrift hebben. De groote verdiensten van COLUMBUS worden overigens geenszins in de schaduw gesteld, maar komen bij het breede verhaal van 's mans reizen en lotgevallen goed uit. Wij beklagen er ons niet over, dat de Schrijver er bijna 100 welgeschrevene blad-

zijden aan besteed heeft. Van de zeeroverij wordt een kort geschiedkundig verslag gegeven, ten deele hier, ten deele later bij de *Indische* Zee. De *Antilles*, *Newfoundland* met de kabeljaauwvangst, de *Azorische* eilanden, waarbij aanmerkingen over de uitgestrektheid der vulkanische uitbarstingen en aardbevingen; de *Kanarische*, *Kaapverdische* en bijgelegene eilanden, met de schildpaddenvangst, worden daarna in oogenschouw genomen. Een merkwaardig voorbeeld van sterk *instinct* bij een gewoonlijk als zeer dom beschouwd dier, ontleend uit GLANING's *Natural History*, willen wij onzen lezeren niet onthouden: „Een schip, hetwelk bij de te„huisreize naar *Engeland* aan het eiland *Ascension* aanlegde, „kreeg daar eenige groote schildpadden aan boord, waaron„der zich eene bevond, die slechts drie pooten had, daar „haar een der voorste, waarschijnlijk bij een gevecht met „een of ander zeedier, was afgescheurd. Schertsenderwijze „werd dit dier door de matrozen *Lord Nelson* genoemd, „welke zeevoogd, zoo als bekend is, insgelijks eenen arm „verloren had. Deze schildpadden werden op dezelfde wijze „gemerkt, als men gewoon is de vaten en kuipen te mer„ken; dat is, men brandde, door middel van een heet ijzer, „hetwelk met die merken voorzien was, eenige letters en „getallen, waardoor het vaartuig, tot hetwelk de goederen „behooren, aangeduid worden, op het onderste gedeelte der „schaal van het groote dier. Deze teekens blijven zoolang „zigtbaar, als er nog een stuk van het schild overig is; zij „zijn in zekeren zin onuitwischbaar en vergroeijen nimmer. „De schildpadden werden van tijd tot tijd in het haar zoo „ongewone element, zonder de verfrisschende kracht van „het zeewater, ziek, en stierven de eene na de andere, en „ook werd *Nelson* met den dood bedreigd, toen men het „*Engelsche kanaal* binnenliep. Hier wierpen de matrozen „het schepsel in zee, om, zoo mogelijk, deszelfs leven te „redden. In dezen haren natuurlijken toestand verplaatst „zijnde, kreeg het dier op nieuw kracht, en na verloop van „twee jaren werd de driebeenige *Lord Nelson*, die door de „scheepsmerken dadelijk te herkennen was, ten tweeden male „bij *Ascension* gevangen. Deze schildpad moest derhalve den „verbazenden weg, van *Engeland* langs geheel (?) *Europa* „en *Afrika*, tot aan dit bijna onmerkbare punt in den *Oceaan*, terug hebben gevonden; waardoor toch werd zij op „dezen ongebaanden weg geleid?"

Van de *Middellandsche Zee* wordt eerst het ontstaan onderzocht, vooral volgens VON HOFF, (*Geschichte der Veränderungen der Erdoberfläche*) na een algemeen overzigt van hare grenzen, hare bogten en straten nagegaan, en vervolgens meer bijzondere beschrijving gegeven van *Gibraltar*, *Toulon*, de koraalvisscherij, de koraalpolyp zelve, *Napels*. De *meerminnen*, waarover ZIMMERMANN hier mede handelt, worden dan toch door hem voor fabelachtig gehouden, en bij deze gelegenheid het gezag van PONTOPPIDAN, op wien hij zich bij de *Kraak* en reuzenslang zoo stellig en herhaaldelijk beroepen had, niet zeer hoog aangeslagen. De *Scylla* en *Charybdis*, bij de Ouden zoo gevreesd, hebben daarna hare beurt, met de *Adriatische Zee*, welker beschrijving aanleiding geeft tot eenige bladzijden over het eertijds trotsche *Venetië*, hetwelk met juistheid beschreven wordt. Oordeelkundig en naauwkeurig worden de *fata morgana* in de golf van *Reggio* en de vulkanische verschijnselen der Middellandsche Zee beschreven. De *Dardanellen*, *Bosporus* en *Zwarte Zee* maken het slot dezer afdeeling uit.

De *Indische Zee*, die ook weder in hare uitgestrektheid en grenzen geschetst wordt, geeft aanleiding, om te handelen, behalve, gelijk wij reeds zeiden, over de zeeroovers, ook over de parelmossel en parelvisscherij. Gelijk er voorts verscheidene onderwerpen zijn, zoo als de lezer reeds meermalen bemerkt zal hebben, die de Schrijver slechts willekeurig hier of daar neêrplaatst, vermoedelijk omdat ze toch ergens moeten staan, zoo is dit hier wederom het geval met het tafereel van brand in een schip, bij welke gelegenheid ZIMMERMANN zijne lezers onthaalt op eene schets der reizen van WILLEM IJSBRANDSZ. BONTEKOE, wiens wederwaardigheden nog onder ons een spreekwoord zijn; iets, dat wij hier wel niet zouden gezocht hebben, doch dat ons niet te min niet onwelkom was. Bij *Java* vindt men een lezenswaardig bijvoegsel van den Vertaler, ter verdediging van de zoo vaak beschimpte handelwijze onzer landgenooten op dat eiland.

Ten aanzien van de laatste afdeeling: *de Stille Oceaan*, moeten wij ons, daar dit verslag reeds zoo breed is uitgeloopen, bekorten. Er valt dan ook niet veel van te zeggen, daar het hier meestal ontdekkingsreizen en beschrijvingen van eilanden-groepen geldt.

Wij herhalen, dat wij zeer veel lezenswaardigs in dit werk

hebben gevonden. De aanmerkingen, die wij er op hadden, vlochten wij ten deele reeds in ons verslag. Wij voegen er alleen nog bij, dat men uit hetgeen wij schreven genoeg kan bemerken, dat juist niet alles *zeebeschrijving* is; doch het meeste staat er toch mede in eenig verband.

De houtsneden zijn meestal niet fraai, doch de druk is net en zuiver.

Manuel d'Escrime, par le Capitaine DE BAST, ancien Professeur de toute arme et Gymnasiarque à la Société Royale et Chevalière de St. Michel à Gand. Avec Portrait et Planches. La Haye, chez *J. Kips*, *J. Hz.* gr. 8vo. Introd. XIX. pag. 182. *f* 3-75.

Onder de gymnastische oefeningen bekleeden Dans-, Rijd- en Schermkunst voorzeker aanzienlijke plaatsen, en worden geacht tot de ridderlijke kunsten te behooren, wier onderwijzers aan de Hoogescholen elders allen onder het personeel der akademische ambtenaren gerekend en genoemd worden. En inderdaad dienen die kunsten, om het ligchaam kracht en ontwikkeling te geven, die, gevoegd bij de zielsstudiën, door Hoogleeraren onderwezen, den *man*, in de echte beteekenis van het woord, kunnen vormen. Bij den dans echter heeft men slechts op zichzelven te letten en eigene gebreken te bestrijden; bij het paardrijden, bij eigen bestuur, den wil van het moedige dier te beteugelen en aan zich te onderwerpen; terwijl bij de schermkunst de tegenpartij een mensch is, bij wien men gelijke sterkte en bekwaamheid als bij zichzelven moet vooronderstellen, wiens aanvallen men moet afweren, en dien men tevens op de veiligste en gemakkelijkste wijze moet trachten buiten gevecht te stellen. Het is alzoo de hoogstmoeijelijke kunst, om, met een bepaald en gelijk steekwapen, zich te verdedigen en aan te vallen, te raken zonder geraakt te worden. Dat daartoe veel behendigheid, vlugheid, vastheid van hand, zekerheid van oogopslag, menschenkennis en koelbloedigheid behoort, valt niet te ontkennen, en dat die oefening de spieren versterkt, de longen verruimt, het ligchaam kracht en bevalligheid schenkt, zal wel ieder inzien. Onmisbaar moge die kunst voor den krijgsman zijn, zij is desgelijks nuttig en aangenaam voor den beschaafden mensch. Het noodlottige tweegevecht is een jam-

merlijk misbruik, waartegen LODEWIJK XIV strenge ordonnantiën uitvaardigde; terwijl hij, ter vereering van de kunst, niet minder dan zeven schermmeesters met brieven van adeldom begiftigde. De bekwaamste kunstenaars zijn dus ook veelal de voorzigtigste in het gewone leven; zij verkrijgen die humaniteit, welke beleedigingen voorkomt, en verachten de *bretteurs*, (vid. BILD. *Etymol.* ad voc. *Bretel*) welke om de minste kleinigheid den degen trekken, en doorgaans het offer hunner woeste drift en roekeloosheid worden.

Meer dan zeventig werken zijn over die kunst in verschillende talen voorhanden, waarvan de Schrijver ten minste zeventien geraadpleegd, wij mogen zeggen met vrucht geraadpleegd heeft, en, door eene zesentwintigjarige oefening ondersteund, is hij volkomen bevoegd, om de uitkomsten zijner ondervinding mede te deelen, en een handboek zamen te stellen, waarvan Z. K. H., de Prins van Oranje, de opdragt wel heeft willen aannemen. Dat het in de Fransche taal geschreven is, zal wel niemand hinderen, die den aard en de strekking eener kunst nagaat, welke alleen aan allezins beschaafde lieden is toe te vertrouwen, voor wie die taal geen beletsel is.

Met orde, duidelijkheid, en met de geestdrift, den echten kunstenaar voor zijn vak eigen, beschrijft de Auteur, na eene korte inleiding, de drie onmisbare werktuigen tot oefening van de kunst, voegt er een drietal even doelmatige bij, en geeft uitvoerig berigt van het gebruik. Daar leert hij in elf Hoofdstukken, die weder in §§ en in Afdeelingen gesplitst, en door lessen aan het slot van ieder kapittel opgehelderd worden, de voornaamste standen, stooten en parades, beginnende met de eenvoudigste, en langzamerhand gepast opklimmende tot de zamengestelde en meest moeijelijke; telkens den meester waarschuwende tegen de verkeerde handgrepen en misbruiken, waarin de leerlingen zoo gemakkelijk kunnen vervallen. Het 12de Hoofdstuk geeft goede lessen tegen de schermers met de linkerhand; het 13de is als de slag op den vuurpijl; het eigenlijk *assaut* wordt daarin beschreven en geregeld, als het doel, waartoe al de lessen strekken moeten. In een afzonderlijk 14de Hoofdstuk wordt over *en garde* staan bij de verschillende natiën gehandeld; het 15de, dat misschien wel gemist had kunnen worden, beschouwt vlugtig verschillende vechttuigen; het 16de geeft wenken, hoe de schoone kunst aan te wenden tot verbetering van orthopedische gebreken; terwijl het geheel, in een 17de, besloten wordt met

eene aanwijzing, hoe men de schermzalen doelmatig behoort in te rigten, gevolgd van een Conceptreglement voor zulk eene zaal.

Uit deze opgaaf blijkt, dat de Schrijver alles grondig behandeld heeft, wat tot zijne kunst behoort. Wij durven alzoo meesters en liefhebbers aanraden, zich dit handboek aan te schaffen, hetgeen als legger bij iedere schermschool zelfs niet moet ontbreken, te minder omdat de afbeeldingen welgekozen zijn, en, op ééne na, door den bekwamen Javaanschen RADEEN SALEH geteekend werden, aan wien wij ook het portret van den Schrijver tegenover den titel verschuldigd zijn. Druk en papier zijn fraai.

Uitgezochte stichtelijke Gedichten van D. RZ. CAMPHUYSEN, *naar de hedendaagsche taal en spelling en met korte aanteekeningen, door* JAN KOPS, *Emeritus Hoogleeraar te Utrecht. Vooraf een Levensberigt van den Dichter, met eenige nieuwe bijdragen. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1839. *In gr. 8vo. XXXII en* 131 *bl. f* 1-80.

Onder de voortbrengselen van de Muze onzer vroegere Dichters verdienen de *stichtelijke Rijmen* van den vromen CAMPHUYSEN eene waardige plaats, daar zij zich, bij kortheid en zinrijkheid, door een warm godsdienstig gevoel kenmerken, dat zich uitstort in zulke toonen, die tot verheerlijking van het Opperwezen en tot bevordering van deugd en godsvrucht verstrekken kunnen. In navolging van anderen, die verschillende werken onzer vroegere Dichters naar den hedendaagschen vorm en spelling het licht deden zien, zoo als zulks nog laatstelijk met *de Zeestraat van 's Hage naar Scheveningen* van C. HUYGENS, door Mr. J. G. LA LAU, met aanteekeningen voorzien, het geval was, schenkt de grijze Hoogleeraar KOPS ons hier eene bloemlezing uit de *stichtelijke Rijmen* van den genoemden Dichter. De klagten, van welke de Hoogleeraar in het Voorberigt spreekt, betrekkelijk het duistere, gedrongene en dikwijls onverstaanbare van CAMPHUYSEN's gezangen, waardoor men bezwaarlijk in den geest des Dichters kan indringen, zijn buiten twijfel zeer gegrond; vele zijner gedichten zijn hard en stroef, en laten zich met moeite lezen en nog moeijelijker voordragen. Het was dus een gelukkig denkbeeld van den

Hoogleeraar, om ook CAMPHUYSEN de eere, die hij *zoo zeer* verdient, aan te doen, van hem in een nieuw en bevallig gewaad, zonder dat het wezenlijke, de deugdelijkheid der stof, iets verloren heeft, het Publiek aan te bieden. Mist hij het krachtig verhevene van een' VONDEL, de vlugt van een' ANTONIDES, het roerende en bevallige van een' DE DECKER, wij moeten het toch volmondig toestemmen: „In weinige woorden, vaak in eenen regel, *ligt dikwijls* eene kracht, die doordringt tot in het hart, ons als voortdrijft op het deugdenpad, en elke vlaag van ontevredenheid, hoeveel meer elk dadelijk geklag, doet ophouden." Poëzij van zulk eenen aard is in onze dagen nog niet geheel overtollig.

De Hoogleeraar is in de keuze der stukken zeer keurig geweest, die dan ook van zijne heldere denkwijze en gekuischten smaak een nieuw bewijs oplevert. In het werkje, door hem onder den bovenstaanden titel uitgegeven, is naauwelijks een vierde van CAMPHUYSEN's gedichten opgenomen. Van de Psalmen, door hem in dichtmaat gebragt, worden ook eenige in het bundeltje gevonden.

Bij eene vergelijking van de hier te vindene met de oorspronkelijke stukken zien wij, dat de Heer KOPS, *door* het weglaten van geheele coupletten of regels, de meeste gedichten aan duidelijkheid en mindere gerektheid heeft doen winnen. Ten bewijze hiervan verstrekke onder anderen het troostlied: *Weldoen en vrolijk zijn*; hetwelk, zoo als wij het hier met de uitlatingen aantreffen, een uitmemend leerdicht is, en waardoor het gedrongene, onduidelijke, bij zonderlinge woord- of liever klankspelingen, voor eenen schoonen, helderen toon, zonder dat de geest er van *vervlogen* is, heeft plaats gemaakt. Men zie het gedicht en vergelijke vroegere uitgaven, en men zal bemerken, (Rec. heeft die van 1647 voor zich) dat de Hoogleeraar met wijsheid vs. 20, 21, 22, 23, 28, 29, 32 en 33 heeft doen uitvallen, en het slot doeltreffend heeft bekort. Puntspreukig, kernachtig, vol belangrijke waarheden is dit gedicht, en de Hoogleeraar heeft wél gedaan, dit, met zoo vele anderen, waaronder de heerlijke *Meische Morgenstond* niet vergeten is, terug te geven.

De veranderingen in deze uitgave zijn ook wezenlijke verbeteringen. Wij willen eenige regels uit het genoemde vers ten voorbeelde aanhalen. Zoo lezen wij bij CAMPHUYSEN:

Benaude mensch, die, bij 't veel-vuldigh lijden,
Dat *grof en dicht* van buyten komt bestrijden.

Hier:

Dat u alom van buiten enz.

Waen-schrick en angst *uit* mangel *dat* in 't bloed is.

Hier dus verduidelijkt:

Voelt gij een angst, door mangel, die in 't bloed is.

Zoo verder bij CAMPHUYSEN:

Het goed geweet, *uit-weldoens kund* geboren,
Neemt weer zijn plaats, door *kleyn verstand* verloren, enz.

Hetwelk hier dus verbeterd wordt gelezen:

Een goed geweet (*), *uit rein gevoel* geboren,
Neemt weêr zijn plaats, door misverstand verloren;
Doet weêr zijn werk, en, vrij van d' ijdle smart,
Geeft Godes vrede een herberg in het hart.

De aanteekening van den Hoogleeraar op het woord *mede-tuig*, in de volgende regels, geeft eene zeer juiste opheldering aan den geheelen regel:

Wat is 't, helaas! offchoon de mensch, bij vlagen,
Door een gezocht en ongegrond behagen,
Zich zelven vleit of troost geeft in de zond',
En stopt met kracht Gods *mede-tuig* den mond.

waarvan de Heer KOPS zegt, dat CAMPHUYSEN hier zeker doelt op *Rom.* II: 15, waar PAULUS van de Heidenen zegt: „ dat zij — hun geweten mede getuigende;" en waardoor die regel dan van veel kracht en uitdrukking wordt. Dan genoeg! Wij houden ons overtuigd, dat deze kleine aanwijzingen zullen doen zien, op welk eene verstandige en smaakvolle wijze de Hoogleeraar zijne taak verrigt heeft, en het dus te verwachten was, dat hij coupletten als het volgende, in dit stuk voorkomende, heeft weggelaten:

Verlaet het quaed eer 't selfs u gaet verlaten.
Esaus geween (hoe bitter) kan niet baten,

(*) Ware *gewisse* niet beter?

Qua'e raed verraedt: verraed maeckt achte-loos:
Achte-loosheid broeyt Zot en Bot tot Boos.

Schoon de laatste regel wel niet anders zal beteekenen, dan dat zorgeloosheid, voortgaan in het kwaad, dwazen en verstandeloozen tot ondeugenden en slechten maakt, zoo is uit denzelven en uit het geheele couplet duidelijk, hoe de zucht naar klank- en woordspelingen vooral ook bij CAMPHUYSEN onduidelijkheid veroorzaakt heeft.

Zoo als wij het werkje hier voor ons hebben, beschouwen wij het als een gulden boeksken, waaruit, voor iederen stand, veel te leeren en veel menschenkennis is op te zamelen; en het doet ons zien, hoe CAMPHUYSEN te allen tijde zijne lier aan het goede en nuttige wijdde, en zich nimmer heeft schuldig gemaakt aan dat onedele, waarover hij hier eenen Dichter bestraft, als hij zegt in zijne *Wel-rijmens wet:*

Ach, rede-rijke geest! dien 't aan geen' gave ontbreekt,
Uw penne is te eêl, dat gij z' in modder steekt.

Onze Lezers zullen uit het aangevoerde en bij het doorbladeren van het bundeltje zien, dat vele verouderde en gewrongene bewoordingen hier zijn opgehelderd, en vele taalkundige aanmerkingen hetzelve verrijken. Ook eene betere plaatsing der leesteekens heeft de duidelijkheid bevorderd. — Een levensberigt van den Dichter, met eenige nieuwe bijdragen, verhoogt de waarde van het werk, dat, tot stichting, troost en versterking in het goede, nog velen, gelijk den waardigen Hoogleeraar, een wezenlijk zielsgenot moge bezorgen!

VERTAALDE ROMANS.

Even als vroeger, vatten wij onder dezen algemeenen titel het verslag bijeen van eenige „in een Nederduitsch gewaad gestokene" buitenlandsche Romans. Meer dan een woord ter aankondiging kunnen zij doorgaans niet bekomen in een Tijdschrift, zoo uitgebreid van aanleg als het onze, waarin alle nieuw in ons land uitgekomene boeken beoordeeld of althans vermeld moeten worden; maar meer *behoeven* ook waarlijk zulke geschriften niet, die met spoorwegsnelheid anderen van hunne soort verdringen, om op hunne beurt hetzelfde

lot te ondergaan, zoo spoedig, dat het meeste zoodje den kunstmatig opgewekten en even kunstmatig gevoeden leeshonger reeds voldaan heeft, eer *Rec.*, bij de menigte zijner overige, min onbeduidende werkzaamheden, ze gelezen — veelmin de Redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen* zijn kort verslag geplaatst heeft. — Doch ter zake.

Eene onder duizend. Een geschiedkundige Roman, uit de tijden van HENDRIK III *en* HENDRIK IV. *Uit het Engelsch van* G. P. R. JAMES, *Esq., Schrijver van Maria van Bourgondië, of het Oproer te Gend. III Deelen. Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1838. *In gr. 8vo.* 730 *Bl. f* 7-75.

is als *Roman* niet zoo onderhoudend als de vroeger vertaalde van denzelfden Schrijver, met name de op den titel genoemde, doch bezit als *historische Roman* welligt geene mindere waarde. Getrouwheid aan geschiedenis en *kostuum* valt er niet aan te ontzeggen; *ons* beviel dit werk met dat al minder, deels om het meer drooge van knoop en uitvoering, maar deels ook, en niet het minst, omdat wij zulke *heroïke* en onvrouwelijke middelen, om eenen man te krijgen, noch in het dagelijksche leven, noch in eenen Roman mooi kunnen vinden. Dat dergelijken immer *ééne onder* — TIEN*duizenden* blijven! — De *schoonheid* der hoofdpersoon is in het vrij leelijke, en nog wel driemaal herhaalde, titelvignet niet terug te vinden.

Een Schrijver van naam en faam, maar van wien onze vertaalpersen in lange geen werk van grooteren omvang hadden geleverd, zagen wij weder optreden in:

De Koning van Sion. Een Romantisch Tafereel uit de zestiende Eeuw, door C. SPINDLER. *Uit het Hoogduitsch. III Deelen. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1838. *In gr. 8vo.* 753 *Bl. f* 8-:

Toen WALTER SCOTT zijnen *Waverley* in het licht gaf, scheen hij de grenzen bereikt te hebben, zoodat men destijds meende, dat hij niet moest voortgaan, zou zijn werk niet af- en tegenvallen. 's Mans latere Romans hebben die vrees als ongegrond doen kennen. Die echter aan SPINDLER na het verschijnen van *den Jood* eenen soortgelijken raad gegeven

had, hadde zich minder vergist. De bekende *Duitsche* Schrijver, die, vreemd genoeg, werken in het licht geeft, welker waarde minstens in de vierkants-evenredigheid staat tot derzelver omvang, levert hier een tafereel van de geschiedenis van JAN VAN LEYDEN en de *Wederdoopers in Munster.* Het is hem gelukt, zijne lezers zeer goed in omstandigheden en bij personen te verplaatsen. Enkele partijen zijn zelfs uitmuntend. Hetgeen ons gehinderd heeft, en waarop wij aanmerking moeten maken, is *deels* des Schrijvers naauwkeurigheid in het voorstellen van personen en derzelver redenen; eene verdienste in het algemeen, maar hier, *in eenen Roman,* dáárom een misstand, omdat de woorden der hoofdpersonen meestal doorspekt zijn met verkeerd bijgebragt gebruik der Bijbeltaal, die, hoezeer in *hunnen* mond gepast, *hier* minder behaagt, ja stootend was voor ons gevoel; *deels* merken wij aan, dat het boek meer den naam verdient van *tafereelen,* daar men *intrigue* of eenheid te vergeefs zoeken zou.

Wij vervolgen ons verslag met drie boeken, alle „gevloeid uit de pen van" den veelschrijver A. VON TROMLITZ; te weten:

De Kluizenaar van Furnatsch. Te Amsterdam, bij P. van Rossen. 1838. *In gr.* 8*vo.* 303 *Bl.* *f* 2-90.

De Minnarijen van MARIA STUART. *Een Romantisch Tafereel. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr.* 8*vo.* 206 *Bl.* *f* 3-:

MARIA *en* CHRISTIAAN II. *Koning* MAXIMILIAAN *in Brugge. Twee Romantische Verhalen. Bij denzelfden.* 1837. *In gr.* 8*vo.* 328 *Bl.* *f* 3-:

In N°. 2 en 3 is de Schrijver de geschiedenis goed gevolgd; N°. 1 is een gewone Roman, en alle hebben over het geheel de goede en kwade eigenschappen, welke wij reeds meermalen in VON TROMLITZ opmerkten. Hij verveelt juist wel niet dikwijls, maar boeit ook zeldzaam. Hij zinkt nergens, maar verheft zich ook niet vaak. Het karakter der koninklijke hoofdpersoon in N°. 2 is bijzonder goed geschilderd, gelijk mede dat van den ongelukkigen BOTHWELL en den fluwen RIZZIO. Wij kunnen anders over het geheel er maar niet toe komen, om de *Tromlitziana* sterk aan te prijzen.

Beter beviel ons:

Luchtkasteelen. Een Tafereel uit het dagelijksche leven. Naar het Engelsch, van J. MORIER. *II Deelen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1838. *In gr. 8vo.* 628 *Bl. f* 5 - 90.

Vreemde titel, maar waaraan de inhoud over het geheel goed beantwoordt. Het eerste Deel is van eenen zeer alledaagschen inhoud, schoon onderhoudend geschreven. Later komt meerdere verwikkeling, hier en daar zelfs avontuurlijk genoeg. De Schrijver verloochent ook hier zijne kennis van het Oosten niet, daar hij eenen zijner personen eene reis naar *Palmyra* en andere bouwvallen laat doen. Trouwens in dezen Roman wordt bijna de gansche wereld doorgereisd, daar een ander dwars door *Amerika* trekt, om den vader zijner geliefde op te zoeken. Hoe in 1838 (zie D. I. bl. 147) sprake kan zijn van eenen Koning en Koningin van *Engeland*, en van eene familie, door plotselijke daling der *Mexicaansche* effecten ten val gebragt, begrijpen wij niet. De vertaling is wél, maar dat *Mr.* en *Miss.* in Engelsche Romans hindert ons altijd. D. I. bl. 45 staat *fatsoenlijk man*, hetgeen, volgens den zamenhang, *adellijk persoon* zal moeten zijn.

Uit *Engeland* steken wij over naar *Ierland*, met:

PETER *uit den ouden Burg. Eene Familiegeschiedenis. Vrij gevolgd door* H. VAN DER SPRONG. *Te Deventer, bij* J. de Lange. 1838. *In gr. 8vo.* 207 *Bl. f* 2 - :

Een kleine, maar gansch niet kwaad geschreven Roman, die, zoo door aanleg als uitwerking, aan vele grootere ten voorbeelde mag strekken. In hoeverre de vertaling eene *vrije navolging* (naar het *Engelsch?* dit zou het tooneel — naar het *Hoogduitsch?* dit zou ons de overzetting doen denken) mag heeten, kunnen wij, bij mangel van het oorspronkelijke, niet beoordeelen. De navolging is echter *zeer vrij*, indien de overzetter of navolger met het oorspronkelijke heeft omgesprongen als met de taal, toen hij schreef van *gewetenspeinigingen*, van *met veilen boeijen door te veilen*, enz. Die de taalfouten in het boekje wilde opzoeken, zou een zeer onaangenaam en tevens zeer *langwijlig* werk verrigten.

Wij zullen nu maar in eens denzelfden Heer vertaler of vrijen navolger afhandelen. Hij verrijkte onze Letterkunde nog met:

Aangename Verpoozingen; of Verhalen uit het menschelijke leven. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1839. *In gr. 8vo.* 211 *Bl. f* 2-40.

Dit *verrijken* is geene spotternij, zoo als de Lezer welligt uit het voorgaande vermoeden zou. De hier opgenomene zes verhalen zijn met oordeel gekozen, vrij goed vertaald, en vormen alzoo een voor Leesgezelschappen en Leesbibliotheken niet ongeschikt bundeltje. Taal en spelling zijn ook beter, dan in het voorgaande.

In

Het Beleg van Grenada; naar het Engelsch van E. L. BULWER. *Te Amsterdam, bij* M. H. Schonekat. 1838. *In gr. 8vo.* 284 *Bl. f* 3-25.

vereenigt zich veel, dat hooge gedachten doet vormen, en tot de lezing uitlokt. De naam des Schrijvers, die eene Europesche vermaardheid verwierf, en dezelve verdienen zou, indien hij in de meeste zijner Romans er zich niet, zoo gepast en ongepast, op beijverde, om zijne overdreven-Liberaal staatkundige gevoelens te luchten te hangen; het tooneel, de laatste stuiptrekkingen van het glansrijke en door kunsten en wetenschappen schitterend gedenkwaardige gebied der *Mooren* in *Spanje*. De verwachting stelt dan ook niet te leur. De zeden en gewoonten, zoo der Christenen, als van de „zonen der woestijn," zijn met levendigheid en getrouwheid geschilderd; de handeling is fraai uiteengezet, en de knoop belangwekkend. Of het echter, bij de gemakkelijkheid der keuze van eenen *Moorschen* hoofdpersoon, niet beter ware geweest, daartoe geenen *Jood* te kiezen, en of van den val des *Moorschen* rijks hier en daar niet nog meer partij ware te trekken geweest, — dit zou Rec. naauwelijks durven ontkennen. De val van *Grenada* is uitstekend geschilderd. Vertaling en uitvoering verdienen lof.

Insgelijk uit het Engelsch vertaald, maar uit *Amerika* oorspronkelijk, is:

HOPE LESLIE, *of vorige tijden in Massachusetts. Door Miss* SEDGWICK. *Te Deventer, bij* M. Ballot. 1838. *In gr. 8vo.* 425 *Bl. f* 3-90.

Ook deze Roman laat zich met genoegen lezen. Het *ver-*

rein is minder bekend, maar daarom niet te minder uitlokkend. De tijd is in de zeventiende eeuw, in *Noord-Amerika*. De Schrijfster, daar te huis, schreef meerdere Romans, de geschiedenis van haar vaderland ten onderwerp hebbende, waarvan wij geene andere, dan dezen en LINWOOD, in onze taal overgezet kennen. De vertaling *schijnt* hier en daar blijken te dragen van bekendheid met de Hoogduitsche bewerking door den bekenden Romanschrijver RELLSTAB. Druk en papier zijn goed, immers niet bedriegelijk, daar men zeer vele letters voor zijn geld bekomt. Van het titelvignet zouden wij niets zeggen, indien de slimme teekenaar MAJAWISKA niet met twee armen hadde afgebeeld, daar zij toen reeds eenen verloren had!

Nader aan onzen tijd en ons land komen twee Romans, getiteld:

1813. *Een geschiedkundige Roman, door* F. STOLLE. *Uit het Hoogduitsch. II Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1838. 664 *Bl. f* 6-:

en:

Elba en Waterloo. Een geschiedkundige Roman uit de jaren 1814 *en* 1815. *Door denzelfden. Uit het Hoogduitsch. II Deelen. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek, Jun. 1838. *In gr.* 8*vo.* 750 *Bl. f* 6-80.

Men kan dit naauwelijks Romans meer noemen. De lotgevallen toch der verdichte personen zijn blootelijk het voertuig tot eene levendige en, zoo het ons toeschijnt, vrij getrouwe voorstelling der lotgevallen van NAPOLEON, gedurende de jaren 1813—1815. Het eene werk is vervolg op het andere, of liever, beiden maken één geheel uit. De Roman, in het eerste werk opgezet, wordt in het tweede voortgezet en geëindigd. Het is dus eigenlijk één werk, hetwelk men niet als twee verschillende had moeten doen voorkomen. Er is zeer veel schoons in de beschrijvingen van veldslagen enz. NAPOLEON wordt tot in het overdrevene toe geprezen, en is de *groote* man der 19de eeuw. Zijn dan de slagen van zijnen ijzeren schepter over *Europa*, en niet het minst over ons toen zoo rampzalig Vaderland, reeds vergeten? Wij hopen het niet. Gaarne gelooven wij, dat de Geschiedschrijver in 1838 den Franschen Keizer on-

partijdiger kan beoordeelen, dan die in 1815 het kon; maar valt men tegenwoordig niet in een uiterste, lijnregt overstaande tegen, maar ruim zoo overdreven als dat van laatstgenoemd tijdstip? Wij zeggen slechts *ons* gevoelen, maar houden het daarvoor, dat, wanneer men de bekwaamheid van krijgsoversten en staatslieden, met het geluk des oogenbliks, van de geschiedenis van NAPOLEON aftrekt, voor den ganschen roem van den onsterfelijken man dezer eeuw bitter weinig zal overschieten, dan zijne bekwaamheid om de eersten te kiezen en zijne behendigheid, om van het laatste gebruik te maken. Met bittere klagten over het lot van den doorluchtigen balling, die de laatste jaren van zijn *roemvol* leven doorbragt op eene barre rots, en in eene wreede scheiding van zijne dierbare betrekkingen en zijn dierbaar *Frankrijk* ellendig wegkwijnde en stierf, wordt, zoo als van zelf spreekt, het boek besloten. Eenige zeer *profane* uitdrukkingen, of liever misbruik van Bijbelsche gezegden, ontsieren dit werk.

Wij eindigen voor ditmaal met:

AURELIA. *De Graaf van Penaparda. Twee Verhalen naar het Fransch. Te Rotterdam, bij* H. Nijgh. 1838. *In gr.* 8*vo.* 225 *Bl. f* 2-25.

die zich met genoegen laten lezen, en de minste niet zijn onder de duizend-en-één Romans en Romannetjes, die wij van onze naburen ontvangen, van welke wij weder eenige hebben aangekondigd en kortelijk beoordeeld, wachtende weder eenen nieuwen aanvoer uit dien nimmer ophoudenden stortvloed.

Novellen van S. S. BLICHER; *uit het Deensch vertaald door* G. J. MEIJER. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr.* 8*vo.* 264 *Bl. f* 2-50.

De Hoogleeraar MEIJER levert in dit boekdeel een zevental verhalen, door hem uit het *Deensch* vertaald, als eene proeve van het goede en schoone, dat de *Deensche* Letterkunde in dit vak bevat. En waarlijk, bij het weinige, dat bij ons uit het Noorden wordt overgebragt, is deze bijdrage tot de lectuur van uitspanning ons welkom. Wanneer de schrijvers

toch niet enkel copiïsten zijn, en zich niet blootelijk de navolging van dezen of genen buitenlander voorstellen, zoo moet als van zelve iets eigenaardigs den schrijftrant van elke natie kenmerken, of wekken althans de tooneelen, waarop wij verplaatst worden, nieuwe belangstelling. Rec. heeft dan ook over het algemeen dezen bundel met genoegen gelezen. Het gaat BLICHER intusschen zoo als het de meeste schrijvers gaat, hij doet best met op zijn eigen terrein te blijven. De vier eerste verhalen, waarvan het tooneel geheel of gedeeltelijk in *Denemarken* is, of waarin althans *Deenen* de hoofdrol spelen, zijn verreweg het beste gelukt. De twee volgenden komen Rec. voor, om hunne avontuurlijkheid en onwaarschijnlijkheid, veel minder te zijn; terwijl het laatste, eene *Venetiaansche* staatkundige geschiedenis, ook minder in dien gemakkelijken, eenvoudigen schrijftrant is, die de eerste vier *Novellen* kenmerkt. Over het geheel intusschen kan deze bundel den toets met andere dergelijke verzamelingen zeer wel doorstaan, en heeft door zijne schildering van *Deensche* tooneelen en zeden nog eene eigenaardige aantrekkelijkheid.

Rec. vindt het daarom geen ongelukkig denkbeeld van den Heer MEIJER, om zijne vrije uren in de groote vacantie aan de vertaling van deze stukken te besteden. Maar hij heeft zich geërgerd over de wijze, waarop die vertaling is geschied. De Vertaler hecht blijkbaar waarde aan zijn werk. Waartoe anders zijn naam als zoodanig op het titelblad geplaatst? De Heer MEIJER is HOOGLEERAAR *in de Hollandsche Taal, Letteren en Geschiedenis*, en offchoon hij, door bijzondere omstandigheden, zoo Rec. wél is onderrigt, op dit oogenblik geene lessen over onze taal geeft, zoo zou het toch ligtelijk kunnen gebeuren, b. v. door eene verplaatsing van den bekwamen LULOFS, dat Professor MEIJER aan de *Groningsche* Hoogeschool zijne moedertaal zou moeten *doceren*. En wat daarvan teregt zou komen, dat mogen de staaltjes bewijzen, die wij uit dit boek zullen opgeven. Taal- en spelfouten willen wij nu eens als drukfouten beschouwen. Maar het boek krielt van *Germanismen*, van woorden en uitdrukkingen, van welke iedere schoolknaap behoort te weten, dat zij geen *Hollandsch* zijn. Zoo leest men bl. 38, dat iemand eene *verbuiging* maakte, en opdat men er niet aan twijfelen zou, of dit woord wel degelijk gemeend is, komt het nog verscheidene malen voor, en wordt er bl. 245 eene *vernijging* bijgevoegd. *Duitsch* is het wel niet, maar

welke taal het is, betuigt Rec. niet te weten, als bl. 50 gesproken wordt van een hart, dat *rommelt in de borst.* Iemand *naar de heerschap* zenden (bl. 59), *zich te regt praten* (bl. 72), *verkreupelde* boomen (bl. 79), *daarover* iets vergeten (bl. 82), zich *om zien* (bl. 94), *schelmsche drillerijen* (bl. 98), naar iemand *nikken* (bl. 112), *overrassen* (bl. 127), *de lijden mijner jeugd* (bl. 131), *gunst* in plaats van genegenheid (bl. 133), de *vergunningen* der Voorzienigheid (bl. 147), *landsengte* (bl. 157), zich *gesmijdig* voegen (bl. 158), *gesprengde* plannen (bl. 170), een meisje, dat *voegelijk* is (d. i. zich laat vinden, bl. 174), een *tweeduida* lach (bl. 189), *onverheerd* (bl. 209), *zich genoegen* met iemand (bl. 206), *beteekend worden* door iets, in plaats van gekenmerkt (bl. 247), iets *ontzeggen*, voor afstand doen (bl. 252), of (bl. 253): „Indien ik niet geloofd hadde, dat elk uwer zijn wapenschild slechts *aanschouwt* als eene ernstige *vermaning aan* de burgerdeugd der voorvaders; indien ik niet wist, dat elk echte edelman zijn schild als eene *weer* voor zijne medeburgers verheft." Dat alles zijn staaltjes, zoo grof, zoo aanstootelijk, dat zij bij niemand verschoonlijk zouden zijn; maar bij den Heer MEIJER doen zij ons vragen: hoe komt iemand, die zoo weinig het *Hollandsch* toont te verstaan, tot den post van Hoogleeraar? En wat moet er op zulk eene wijze worden van onze schoone moedertaal?

JAN VAN MONTFOORT. *Een Verhaal, door den Schrijver van: Episoden uit het Leven van Graaf* WILLEM I, *en* MARIA VAN EGMOND. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 237 *Bl.* *f* 2-50.

In hoe ver de beide vroegere werken, op den titel genoemd, regt geven, om eene gunstige verwachting van de thans aangekondigde pennevrucht des Schrijvers te koesteren, moeten wij bekennen niet te weten, dewijl dezelve onze aandacht niet tot zich getrokken hebben onder de verschijnselen, die onzen letterkundigen hemel bij afwisseling verlichten en verduisteren. Zoo veel te onpartijdiger kunnen wij dan nu dit verhaal beoordeelen. Maar onze taak is thans bijzonder moeijelijk; want ook SOETEBOOM's *soetstemmende Zwane van Waterlandt*, waar men den geschiedkundigen grondslag van deze vertelling vinden kan, hebben wij niet bij de hand;

en (wij fchamen ons onze onkunde!) door dat fommige der aangehaalde Dichters ons, minder gemeenzaam bekend zijn, zoo als b. v. WELLEKENS en WALHORN, zijn wij (wij fchrijven het ten minfte daaraan toe) minder gefchikt, om de fchoonheden te gevoelen, welke het werk voorzeker bezit. Maar wij willen onze Lezers daartoe de gelegenheid verfchaffen, en fchrijven daarom het bedrag van het op eene en eene halve bladzijde gedrukte af: „ Lieve!" — hervatte hij, en drukte eenen minuutlangen kus op haar voorhoofd, en zij zeeg in zijne armen en liet haar... kopje (?) tegen zijnen fchouder zinken. — Zoo zaten zij bijeen. De luit lag aan hunne voeten. — Uren worden oogenblikken in de nabijheid van het geliefde voorwerp. — Wie weet dit niet bij ondervinding? Gelukkig wie het weet! Ja, want geen leven zonder liefde! Het liep tegen middernacht. De maan ftond hoog boven het woud en verzilverde de fparren. Stilte heerschte in den geheelen omtrek van het flot. Slechts bij lange tusfchenpoozen blafte een der doggen aan den wachttoren de maan tegen en rammelde met zijne ketens. Akelig klonk dat hol gebas en gerammel van ketenen in de plegtige ftilte van den nacht. — „ REIJER!" — „ EMMA!" — „ Hoor den ouden doghond eens weder aangaan!" — „ Het is niets, lieve! geef mij een kus!"

Maar niet overal is de Schrijver zoo fentimenteel. Er wordt in het verhaal ter dege gevochten en gemoord. Men drinkt er als Tempeliers en vloekt er als ketters. In één woord, men vindt er divertisfementen van allerleie foort. Dat de Schrijver het wél meent, bewijst hij, door aan het einde van zijn werk de fpreuk te plaatfen, die de vrome Vaderen veelal onder hunne doorwrochte pennevruchten plaatften: *Soli Deo gloria!* hoewel wij al weder niet begrijpen, op welke wijze dit verhaal het in deze fpreuk uitgedrukte bijzonder zal bevorderen.

Henri Percy, Graaf van Northumberland. Uit de Gefchiedenis van Engeland in de zestiende Eeuw. Naar het Fransch van Mevrouw de Princes VAN CRAON. *II Deelen. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1838. *In gr. 8vo.* 447 *Bl. f* 4-80.

Wij kunnen niet beflisfen, in hoe ver het in *Frankrijk* vrij algemeen aangenomen gevoelen waarheid behelze, dat de Prinfes VAN CRAON, uit zucht om als Schrijffter te fchitteren, zich van haren Geheimfchrijver bedient, om gefchiedkundige Romans te laten vervaardigen, en die op haren eigen' naam in het licht geeft. Wij willen zulk een pronken met geleende of betaalde vederen niet goedkeuren; maar, bij het onvermijdelijke van veel jagen naar onverdienden lof in het ge-

bied der letteren, ware het te wenschen, dat men zich altijd van zulk eene bekwame hand bediende, als die, aan welke dit werk deszelfs oorsprong te danken heeft.

Deze Roman verplaatst den Lezer in het laatste tijdperk van het leven der ongelukkige ANNA BOULEYN, de tweede gemalin van HENDRIK VIII. De op den titel genoemde hoofdpersoon der geschiedenis, HENRI PERCY, Graaf van *Northumberland*, komt hier voor, als vroeger aan de Koningin verloofd, maar door de willekeur van den *dwing*eland van zijne geliefde beroofd. Hij is over haar verlies ontroostbaar, en ook na hare verstooting door haren onwaardigen gemaal tracht hij haar te redden en te troosten. Na haren dood verlaat hij de wereld, en eindigt zijn leven in een klooster. Dat men in dit werk eene groote ingenomenheid met de Roomsche Kerk bespeurt, zal niemand verwonderen, die weet, dat de als zoodanig genoemde Schrijfster eene ijverige Roomsch-katholijke is. Maar deze omstandigheid regtvaardigt niet de overdrevene, harde voorstelling van sommige stellingen der Roomsche kerkleer. Zoo worden, onder anderen, aan eenen Engel de volgende woorden in den mond gelegd: „ Toen wij het woord van God zich aan God zelven „ zagen aanbieden, om den mensch te redden, omsluijerde „ de Drieëenheid zich, als om zich in deze nieuwe geheimenis te vereenigen." Zoo ook wordt de Transsubstantiatie aldus beschreven: „ De Schepper zelf schenkt zich aan zijn „ schepsel. Hij voedt het met zijn vleesch en zijn bloed, „ herschept het in Hem." Voor het overige zijn wij niet zulke strenge Calvinisten, om te ontkennen, dat dit werk, in andere opzigten, door smaakvolle inkleeding, zorgvuldige bewerking, krachtige en levendige schildering, en eene goede zedelijke strekking voor Lezers van allerlei standen, die slechts met oordeel des onderscheids lezen, tot lectuur voor gezellig onderhoud mag worden bestemd; te meer bevelen wij hetzelve gerustelijk als zoodanig, daar het door den Vertaler in eene zuivere taal en stijl is overgezet.

De steller des verslags van: *Het Gebed der Godvruchtigen* enz. door den Eerw. C. E. VAN KOETSVELD, in dit Tijdschrift, No. XIV d. j., moet op de aldaar bladz. 602 door de Redactie gestelde Noot antwoorden, dat het belangrijk voorbeeld van ABRAHAM evenmin door den Eerw. Schrijver is voorbijgezien, als door den Berigtgever onvermeld gelaten. Het gebed, *Gen.* XVIII is, gelijk ieder, ook de Redactie, weet, van ABRAHAM; zoodat van hem wel degelijk, èn in het werk, èn in de Recensie, gesproken wordt. Bij eene zoo bekende Bijbelplaats, als de voorbede voor *Sodom* is, achtte *Rec.* onnoodig, den Vader der Geloovigen met name aan te duiden. *Rec.* verwacht van de heuschheid der Redactie, dat zij, inziende, dat de kleine misslag bij haarzelve ligt, zulks gaarne met een woord zal erkennen.

BOEKBESCHOUWING.

Het Leven en Bedrijf van Dr. M. LUTHER, *bewerkt door* B. T. LUBLINK WEDDIK. *IIde Deel. Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1839. *In gr. 8vo.* 382 *Bl. f* 3-70.

Met genoegen kondigen wij de voortzetting en voltooijing van dit welbearbeide werk aan, welks eerste Deel wij in dit Tijdschrift voor 1838, N°. XIII. bl. 533—540, met welverdienden lof vermeld hebben, en dat nu op denzelfden voet ten einde gebragt wordt.

De vierde Afdeeling (of Hoofdstuk, zoo als de Schrijver zelf het noemt, bl. 137) loopt over de jaren 1520 en 1521, maakt ons eerst met LUTHER's *Ridderlijke Vrienden* bekend, zoo als VON SCHAUENBURG, VON HUTTEN, VON SICKINGEN, en daarna met zijne *Ermahnung an den Christlichen Adel Deutscher Nation*, waarvan hier een zeker overzigt gegeven wordt, als ook met zijnen hier medegedeelden brief aan Keizer KAREL V. Vervolgens wordt de Pauselijke Bulle zijner veroordeeling vermeld, en zijne openlijke verbranding daarvan en van de Pauselijke Decretalen, enz. Over dit laatste zegt de Schrijver onpartijdig, bl. 36: „ Naar „ mijn oordeel heeft LUTHER hier ten minste niet groot „ gehandeld, wel stoutmoedig; — er ligt toch wel geene „ eer in, om ongewapende weerlooze bladen papier aan „ de vlammen over te geven;" waarop men, gezwegen van het minder eigenaardige der uitdrukking, misschien zou kunnen zeggen: Neen! daarin zeker niet, maar hierin, dat hij dus openlijk toonde moed te hebben, om eene Hierarchische Magt, die hem onverhoord uit de Kerk wierp, te trotseren; maar men zou nogtans, met LUBLINK WEDDIK, mogen wenschen, „ dat deze 10de December niet in de levensgeschiedenis „ van den grooten goeden man stond," hoezeer dezelve

dan ook uit de toenmalige omſtandigheden wel te verklaren en des noods te verontſchuldigen is. — Hierop wordt nu de bekende geſchiedenis van LUTHER's verſchijning en verantwoording en veroordeeling op de Rijksvergadering te *Worms* omſtandig en treffend verhaald, en met zijne wegvoering naar den *Wartburg* beſloten; na welk alles de Schrijver deze Afdeeling met de volgende woorden (bl. 69, 70) eindigt: „Hij heeft voor „ons geſtaan, de held van zijnen tijd en van alle tijden, gedrukt en gebogen onder de loodzware verpletterende hand zijner vijanden. Het blikſemvuur uit „*Rome* vlamde feller dan ooit om zijnen ſchedel. Te „midden van dat vreeſelijk licht, reist de Hervormer „naar den magtigſten ſterveling van zijnen tijd. *Worms* „en LUTHER zijn twee woorden, welke de geſchiedenis als in éénen adem uitſpreekt. Daar ſtaat hij als „de eerſte onder die millioenen, welke te gelijk met hem „deze onrustige aarde bewandelen. Dat „God helpe „mij! ik kan niet anders!" zijn heilige woorden der „Geſchiedenis geworden, en zullen dat blijven zoolang „de waarheid blijft. Hij verdween uit het midden zijner vrienden en vijanden; de moedige ſtrijder moest „rusten. Vestigen wij ook daar het oog op hem, en „zij de eenzame burgtbewoner ons tot aangename afwisſeling, na den blik op den hevig vervolgden Hervormer!"

In de vijfde Afdeeling, die de jaren 1521—1525 bevat, vergezellen wij dus LUTHER op den *Wartburg*, en beſchouwen aldaar zijn leven en zijne werkzaamheid ter bevordering van Bijbelkennis en Christendom. Na omtrent tien maanden verblijfs aldaar, volgen wij hem naar *Wittemberg*, waarheen hij tot beteugeling der oproerige *Zwickauer* dweepers gedreven werd, en voortging aan het werk der Hervorming door woord en ſchrift te arbeiden; terwijl hij met verſcheidene Vorſten van dien tijd in aanraking kwam, en onder dezen zoowel zijne begunſtigers en beſchermers, als zijne tegenſtanders, en zelfs in HENDRIK VIII van *Engeland* zijnen tegen-

schrijver vond, wien hij gewis niet malsch beantwoordde; maar teregt merkt LUBLINK WEDDIK aan, bl. 127: „LUTHER kon het onregt, de valschheid, het „opzettelijk verdraaijen der waarheid niet verdragen, al „deed hij daar moeite toe; zijn bloed kookte, en bruiste „reeds, waar menig ander in koel nadenken de schou„ders alleen opgehaald zoude hebben; wat hij te veel „deed, deed hij in de dienst der waarheid, en ijverde „hij soms al te sterk, de Eeuwige Hartekenner zal zijn „feilend kind hier op aarde, alleen om *die* reden, niet „verworpen hebben!" — Vervolgens vinden wij hier, onder anderen, zijne werkzaamheid, aan de vertaling des Bijbels besteed, naar verdiensten vermeld. — Het overige van deze Afdeeling is toegewijd aan de „beschouwing van LUTHER in zijne meer afzonderlijke hui„selijke betrekking," en dus natuurlijk eerst in zijne echtverbindtenis met CATHARINA VAN BORA, waarbij de Schrijver aanteekent, (bl. 139) „dat men uit me„nig schriftelijk gedenkstuk van den Hervormer uit *de„zen* tijd schijnt te mogen opmaken, dat LUTHER „het huwelijk als eene gewetenszaak beschouwde, waar„toe eene heilige verpligting op den man scheen te rus„ten." — Verder worden eenige bijzonderheden uit zijn huiselijk leven medegedeeld, om daaruit zijn karakter te leeren kennen. Minder hadden wij dus daar tusschenbeiden, bl. 161 en 162, iets over zijne Leerredenen verwacht; en over het geheel zou de mededeeling van het vele belangrijke, dat hier gevonden wordt, bij eene meer doelmatige orde nog gewonnen hebben. — De Schrijver gaat bl. 174—197 voort met „LUTHER's gedachten, „begrippen, en voorstellingen over verschillende gewig„tige zaken" na te sporen, om hierdoor het inwendige van 's mans leven te doen kennen, en het voortreffelijke te doen uitkomen, zonder daarom de gebreken van zijne denkwijze en zijn karakter te vergoelijken. — De ruimte laat ons niet toe, hem hier in de zeer lezenswaardige bijzonderheden te volgen; maar wij kunnen ons niet onthouden, de volgende woorden uit bl. 175 over te ne-

men: „ Zoo geldt LUTHER, als vertegenwoordiger
„ van zijnen leeftijd en van den toen ontwaakten geest,
„ en — beheerscht het kenmerkende van die eeuw, waar-
„ in de Almagtige hem tot een groot en gewigtig werk
„ riep; maar boven, ver boven zijne eeuw verhief hij
„ zich met ongeloofelijke onverzwakte kracht," enz.;
en verder uit bl. 176 en 177: „ De eenige grond van LU-
„ THER's wereld- en menschenbeschouwing was de in-
„ nigste godsvrucht, dat is die gezindheid, waardoor
„ alles, wat geschiedt, zoo wel het eigene, als het
„ vreemde lijden, tot God wordt teruggevoerd, en die
„ alles uit dit oogpunt, het reine godsdienstige, be-
„ schouwt en beoordeelt." — „ Er was evenwel in
„ LUTHER niets van die vroomheid, welke in stille,
„ onvruchtbare mijmeringen zichzelve verteert, en, als
„ in eenen engen kring gebannen, nimmer naar buiten
„ werkt; het was niet een beperkt tot zichzelf terug-
„ keerend gevoel, dat rondwaart in het schemerlicht van
„ een ontzenuwend Mysticismus; het was niet dat nut-
„ telooze, overdreven en dikwijls goddelooze spel met
„ oogenblikkelijke verzuchtingen en bevindingen, niet
„ het armzalig wegduiken in eenen duisteren afgrond van
„ onuitsprekelijke gewaarwordingen; het was niet die
„ vroomheid der *Christen-Fakirs* en *Braminen*, die alle
„ zedelijkheid moordende zelfvernietiging: neen! wij ken-
„ nen LUTHER reeds van eene geheel tegenovergestelde
„ zijde; zijn krachtig werkzaam verstand beh*oedde hem*
„ voor zulk een gevaar."

Na dus LUTHER (zoo als het Ref. ten minste voorkomt) op zijne grootste hoogte gezien en bewonderd te hebben, leeren wij, in de zesde Afdeeling, van 1524 —1530, ook zwakke zijden van hem kennen, die door den Schrijver wel, gelijk billijk en menschlievend is, met gematigdheid en verschooning, maar echter ook met waarheidsliefde voorgesteld worden; zoo als zijne ongelijkheid aan zichzelven in den beruchten Boerenkrijg, welken hij eerst goedkeurde en aanmoedigde, maar waartegen hij naderhand den Vorsten aanried geweld te ge-

bruiken; of zijn ongelukkigen twist met ZWINGLI, voornamelijk over het Avondmaal, en het daarover gehouden *Marburger* gefprek, waarin niet alleen of zoozeer de onverzettelijkheid van gevoelen, die hem naar geene rede deed luisteren, maar vooral het gebrek aan liefde in hem te laken is, daar hij deswege degenen, die van hem in dit ftuk verfchilden, den naam van vrienden en broeders in CHRISTUS weigerde. Doch waarlijk geen wonder! hij was, hoe groot ook in andere opzigten, immers mensch, eindig en onvolmaakt mensch, die zijne gebreken en zwakheden had, en nog niet geheel vrij was van de heerfchende vooroordeelen en verkeerdheden zijner eeuw: ja, geen wonder nog eens, dat zoo veel krachtinfpanning, als hij onafgebroken aangewend had, weleens in eene overfpanning ontaardt, die de grenzen van voorzigtigheid en liefde fomtijds doet te buiten gaan, gelijk zij, onder andere omftandigheden ook in ontfpanning en verflapping eindigen kan! Het eene zoowel als het andere had misfchien bij LUTHER achtereenvolgens plaats. — Tusfchen de beide genoemde gebeurtenisfen in, vermeldt de Schrijver, als ter aangename afwisfeling, LUTHER's verdienftelijke en in de gevolgen nuttige pogingen tot verbeterde inrigtingen van Kerk en School; en ten flotte, als ter verzachting van het verhaal van genoemden twist, eenen brief van hem aan zijnen kranken vader, die wel eigenlijk daar niet behoort, maar medegedeeld wordt, zegt LUBLINK WEDDIK, bl. 300, „al ware het ook flechts, om hem weder in „eenen anderen, voor het hart zoo weldadigen toon „te hooren fpreken, en de liefelijke zachte zijde van „zijn gemoed te aanfchouwen."

Met onze boven gemaakte aanmerking, omtrent eene zekere daling in LUTHER's grootheid en roem, vergelijke men die gegronde, waarmede LUBLINK WEDDIK de zevende of laatfte Afdeeling van zijn werk opent, bl. 309–310, en die wij gaarne de onze maken. „Dit „laatfte tijdperk," zegt hij, „uit het leven van den „Hervormer is (waarom zouden wij het niet bekennen?)

„ het minst rijk aan groote en bewonderenswaardige da-
„ den. De belangrijke voorvallen uit het leven worden
„ minder. LUTHER treedt reeds meer op den achter-
„ grond. Zijn perſoon verliest zich in de zaak; de Her-
„ vormer ſmelt (als wij zoo mogen ſpreken) weg in de
„ ontluikende Hervorming: de werkmeester, die zijn
„ werk genoegzaam voltooid had, wordt door anderen,
„ die hem omgaven, als vervangen; zijn leven wordt
„ meer beſchouwend dan handelend, en (dit lag in den
„ aard der zaak) wat eenmaal de eigendom van den groo-
„ ten man zelven was, was uit zijne ziel, uit zijne
„ handen tot anderen overgegaan; hij had reeds, bij le-
„ venden lijve, zijnen erfſchat vermaakt, en werd, bij
„ den ſnellen voortgang der Hervorming, naast zijne
„ tijdgenooten geplaatst, waar hij eenmaal aan het hoofd
„ had geſtaan; derhalve waar het belangrijkſte tijdperk
„ der eigenlijke Hervorming aanbreekt, en dat is, onte-
„ genzeggelijk, bij en kort na de overgave der Augs-
„ burgſche Geloofsbelijdenis, daar ligt op het leven en
„ in het bedrijf van LUTHER eene meer eenzelvige
„ tint; het zoogenaamde helden-tijdperk, dat ieder mensch,
„ al is het ook in eene zeer geringe mate, in zijne ge-
„ ſchiedenis kan aantoonen, is voor hem voorbij; hij
„ oogst de vruchten in, te voren geplant." — Bij het vermelden van LUTHER's verblijf op den *Ehrenberg* te *Koburg*, gedurende den Rijksdag te *Augsburg*, haalt de Schrijver ſtukken aan uit een' en anderen *luimigen* brief van denzelven; en dit deed bij Ref. den wensch ontſtaan, dat hij hem, op de eene of andere plaats van zijn werk, nog meer opzettelijk in deszelfs waarde als Schrijver, en hierdoor als bevorderaar der Duitſche Taal en Letterkunde, mogt gekarakteriſeerd hebben. — Voor het overige bevat dit Hoofdſtuk een kort verſlag van LUTHER's verhouding tot den Rijksdag te *Augsburg*, eenige andere meer of min belangrijke bijzonderheden, hem betreffende, en eindelijk zijne laatſte ziekte en zijnen dood; omtrent welk een en ander wij den Lezer liever

tot het werk zelf verwijzen, dan daarvan eene dorre schets geven.

Dat er achter elke Afdeeling historische aanteekeningen zijn, en wat wij te voren omtrent den stijl opgemerkt hebben, behoeven wij niet te herhalen; maar wij voegen er alleen nog bij, dat hier achteraan eene bijlage gevonden wordt, melding makende van het naar LUTHER genoemde *Martijn-stift* te *Erfurt*, eene weldadige stichting tot verzorging van hulpbehoevende kinderen, waarin deszelfs vijf laatste thans nog levende afstammelingen, die in zeer behoeftigen staat waren, zijn opgenomen; en ten besluite van alles eene stamtafel van LUTHER's geslacht in de *Erfurtsche* lijn.

Dank zij den Schrijver, die onze Nederlandsche Letterkunde verrijkt heeft met eene goede Levensbeschrijving van eenen Man, wiens verdiensten voor het Christendom groot geweest zijn, en die deswege, door alle Protestantsche Gezindten, ook in ons Vaderland, steeds hoog zal gewaardeerd worden.

Iets over het godsdienstige vieren van den Zondag, *door* J. H. CARPENTIER ALTING, *Predikant te Purmerland. Te Purmerende*, *bij* D. Broedelet en C°. 1839. *In gr. 8vo. XII en 94 bl. f* :-60.

Tot het opstellen van dit stukje heeft de Schrijver aanleiding gekregen door eene prijsvraag, uitgeschreven in het Zwitsersche District *Vevay*, door een aldaar gevestigd Genootschap *tot heiliging van den Zondag*, en van dezen inhoud zijnde: „Waarom ontheiligt men den „Zondag, daar de waarneming van zulk eenen dag op „den nationalen en huiselijken en persoonlijken voor„spoed zulk eenen gezegenden invloed heeft; waarbij „de voorwendsels, dwalingen en vooroordeelen, welke „te dezen aanzien plaats hebben, behooren bestreden te „worden?" Het was hem hierbij niet te doen om deze prijsvraag te beantwoorden, maar om iets ten nutte zij-

ner landgenooten over het voorgeſtelde onderwerp zamen te ſtellen. Intusſchen heeft hij zich in de behandeling aan die vraag gehouden, en diensvolgens I. onderzocht, of de Zondag ontheiligd kan worden, en waardoor zulks geſchiedt, II. aangetoond, dat de waarneming van zulk eenen dag op den nationalen en huiſelijken en perſoonlijken voorſpoed den gezegendſten invloed heeft; *III.* de voorwendſels, dwalingen en vooroordeelen zoeken te beſtrijden, welke te dezen aanzien plaats hebben.

Te regt heeft de Schrijver in het eerſte gedeelte den Zondag beſchouwd, als niet datgene, wat vroeger de Israëlitiſche Sabbat was, en als ook niet tot vervanging daarvan dienende, maar als door het goedvinden der eerſte Christenen voor eenen Godgewijden dag gehouden, en als zoodanig allezins doelmatig en nuttig. In het tweede wordt die nuttigheid, volgens de in de vraag aangeſtipte punten, aangetoond: hierbij is op te merken, dat men hier bij het derde punt, den perſoonlijken voorſpoed, eigenlijk niet vindt, wat dit woord verwachten doet, maar wat in de vraag ontbreekt, de nuttigheid van den Zondag voor den mensch, als redelijk en zedelijk wezen, waaromtrent nog wel meer zou te zeggen zijn. In het derde gedeelte worden de voorwendſels enz. tegen de waarneming van den Zondag beſtreden, maar tevens de oorzaken (althans eenige) van mindere belangſtelling in denzelven aangewezen.

Het ſtukje bevat wel niets nieuws, en geeft geene nieuwe oogpunten, om daaruit een oud, dikwijls beſproken, maar altijd belangrijk onderwerp te beſchouwen; maar het herinnert nogtans daaromtrent allezins nuttige en behartigenswaardige dingen, en is verſtaanbaar en in eenen liberalen en Christelijken geest geſchreven: en daarom, terwijl wij geene aanmerkingen van groot belang hebben, kunnen en willen wij het gaarne ter lezing aanprijzen, met den wensch, dat het hier en daar iets moge toebrengen, om de Nederlandſche Protestanten (want voor deze is het eigenlijk bepaald geſchreven) tot eene getrouwe en gepaste viering en verdere nuttige beſteding van den Christelijken Zondag op te wekken.

De Hoofdpijnen, hare spoedige leniging en volkomene genezing; een Hulpboekje voor allen, die aan aanvallen van hoofdpijn lijden, door J. T. E. ALBRECHT, *Med. Doct. te Hamburg. Vierde, vermeerderde en met eenige nieuwe hulpmiddelen en aanmerkingen verrijkte uitgave van Dr.* W. M. WINCHENBACH, *Praktisch Geneesheer enz. Uit het Hoogduitsch vertaald door* TH. G. ENTRUP BAVINK, *Apotheker. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo. XVI en* 98 *Bl. f* 1-:

De redenen, welke den Schrijver tot het vervaardigen van dit Hulpboekje aangespoord hebben, zijn: schier dagelijksche aanvragen ter genezing van de hoofdpijnen; — hoe men dezelve behandelen moet; — hoe men zich daarvan bevrijden kan. Daar hij nu *den noodigen tijd niet kan vinden, om naar de hoofdpijnen zoo naauwkeurig te onderzoeken, als vereischt wordt, en niet in staat is,* ZONDER BEHOORLIJK ONDERZOEK, *eene juiste geneeswijze terstond aan de hand te geven*, zoo heeft hij dit kleine Hulpboekje tegen hoofdpijnen opgesteld. Hij heeft het zeer *populair*, voor het algemeen begrijpelijk, niet kunstmatig, nog minder geleerd, echter uit overtuiging geschreven. In geenen deele evenwel waant de Schrijver zich onfeilbaar, want — *wij leeren nimmer uit!* Het werkje schijnt nog al aftrek gevonden te hebben; want deze Voorrede wordt nog door twee andere, tot de derde en vierde uitgaaf behoorende, gevolgd. Uit die voor de vierde uitgaaf leeren wij, dat de Geneesheer steeds gevat moet wezen, om *nieuwe* ziekten te vinden, aan welke *nieuwe* middelen tegengesteld moeten worden. Hij is verpligt, wanneer hij kracht genoeg tot *voordragen* bezit, voor de nakomelingschap mede te werken (pag. VII). Aan de zoo menigvuldige navraag is men de *vierde* uitgaaf van dit boekje verschuldigd, die ten bewijze moet strekken van deszelfs nuttigheid en bruikbaarheid.

Deze redenen hebben den Vertaler bewogen, ook het Nederlandsch publiek met dit oorſpronkelijk in de Hoogduitſche taal geſchreven Hulpboeksken tegen zulk eene *nare kwaal* (bl. X) bekend te maken. Daar een *zeer bekwaam* Geneesheer van hetzelfde gevoelen was, zoo heeft de Vertaler handen aan het werk geſlagen, uit zucht, zoo als hij opregt en gemoedelijk verzekeren kan, om zijnen landgenooten van nut te wezen. Die Geneesheer, onder de letter S. aangeduid, heeft er eenige weinige aanteekeningen bijgevoegd, die echter niet verder ſchijnen te gaan dan tot bl. 21. De Vertaler heeft verder gemeend dengenen, die gaarne zelve een eenvoudig, gemakkelijk te bereiden medicament wenſchen te verkrijgen, en denzulken, die gaarne mogen weten, welke beſtanddeelen de medicijn, die zij gebruiken moeten, heeft, geene ondienst te bewijzen, door de achter het Hulpboekje geplaatſte recepten in het Nederduitsch over te brengen!! — Zoo verliest het boekje zijn geneeskundig voorkomen, *wordt een populair en toch ſystematisch behandeld geſchrift* (bl. X.)!!

In drie Afdeelingen vindt de *hulpbehoevende* lezer, och arme! eerst *algemeene aanmerkingen over de hoofdpijn*, bl. 1—28. Op bl. 9 kan men lezen, dat de hoofdpijnen ſomwijlen toch goed tegen het te vet worden kunnen zijn; want een man van zestig jaren, van een melancholiek temperament, ſedert 16 jaren aan eene bijkans onophoudelijke hoofdpijn, door belette circulatie in het ſystema ontſtaande, (?) lijdende, is echter, trots de vermagerende eigenſchap der hoofdpijn, van eene gewone zwaarte tot boven de *tweehonderd* ponden geſtegen! En voegt er de ſteller dezer noot bij: *Hoe zwaar zoude deze grijsaard zonder hoofdpijn niet geworden zijn!* Eene hoofdpijn, die den mensch jaren lang kwelt, met oorenvloed en etterende ooghoeken, mag wel eene *langwijlige* hoofdpijn genoemd worden, (bl. 3, noot 11.) Op bl. 16 wordt van eene hoofdpijn geſproken, die ſomwijlen gepaard gaat met eene *woedende fantaſie!* Voor *febris lavata*, bl. 21, leze men *laryata.* Ook de ziek-

tekundige ontleedkunde wordt niet voorbijgezien: zoo volledig is dit hoofdpijnboeksken! Ten gevolge van eene ondragelijke hoofdpijn ſtierf eene ongeveer veertigjarige vrouw, en men vond — de anders brijachtige (?) herſenen zoo hard als leder!

In de tweede Afdeeling ſpreekt de Schrijver *van de verbindingen van het gevoel der hoofdpijnen met de ſoorten en oorzaken van dezelve*, bl. 29—44.

De derde Afdeeling, *van de genezing der onderſcheidene ſoorten van hoofdpijnen, en van de handelwijze, om het daarheen te brengen, dat dezelve niet wederkeeren*, begint met het *Brownſche* ſtelſel over de Geneeskunde voor een goed opgeſteld ſtuk te verklaren! — Aardig is verder, dat de Schrijver zeer vele oude recepten voor erbarmelijk prullenwerk houdt, en dat hij de geneeswijze verklaart thans op een' veel eenvoudiger voet uitgeoefend te worden, en niet meer met een heir van oliën bezwaard te zijn. Men vindt evenwel op de laatſte bladzijde den *Bals. vitae Hoffm.* aanbevolen, die uit niet minder dan acht oliën zamengeſteld is. Er zoude op geneeswijze en geneesmiddelen nog al wat aan te merken zijn; doch men vergeeft den Schrijver zijne te groote eigenliefde en vooringenomenheid met zijne eigene middelen en voorſchriften, (bl. 27) van wege zijnen goeden raad, om bij hardnekkige hoofdpijnen de hulp van eenen bekwamen Arts in te roepen; eenen raad, dien hij meermalen herhaalt, als op bl. 44, waar hij achter elkander het opzoeken van eenen bekwamen, van eenen ervarenen Arts aanbeveelt. Vooral vinden wij den raad allergepastst, bl. 48, om, wanneer zachte huismiddelen niet baten, zich tot eenen bekwamen Geneesheer te wenden, die in vele gevallen *alleen* beſliſſen kan, bl. 49. Maar, wanneer men dezen raad opvolgt, wat behoeft dan de leek verder aan geneeskundige voorſchriften te denken en zich met een onderzoek naar den aard zijner kwaal te verpijnen? Naardien wij, om deze en andere redenen, het boeksken nagenoeg voor overtollig en doelloos houden, behoeven wij den lezer ook niet verder met eene

beoordeeling, nu voor hem van geen verder belang, te vermoeijen. Wij moeten ons flechts ééne aanmerking nog veroorloven omtrent § 2 en 3 op bl. 62 en 63. Zij betreft bij den rijken het aanprijzen van den Madera-wijn, als den verfterkendften van alle wijnen, in verband met het gebruik van opium; en dat hij, die dit niet verdragen kan, zijne toevlugt tot de kamfer-mixtuur N°. 10 behoort te nemen. Madera-wijn kan er door, vooral bij de tegenwoordig algemeene voorzetting van dezen kostelijken drank, ter vervanging van het vroeger niet minder algemeene, thans minder hoofsch geachte bitter; maar opium en kamfer?! — Het ware te wenfchen, dat, even gemakkelijk als voor de gegoeden in deze dagen de verfterkendfte van alle wijnen, de Madera, te verkrijgen is, de armen overal ziekenhuizen mogten vinden, waar zij vleeschfoepen, uit beenderen gekookt, konden verkrijgen; anders zoude men van den Schrijver wel de kunst willen leeren, hoe armen zich zulke foepen met geringe kosten uit de beenderen kunnen koken.

Onderzoek van de Penghawar Jambie, *door* J. A. KOOL, *M. D. te Amfterdam. Te Amfterdam*, *bij* P. Ellerman. 1839. (*Voor rekening van den Schrijver.*) *In gr. 8vo.* 15 *Bl. f* :-40.

Wat deze *Penghawar Jambie* is, fchijnt de Heer KOOL zelf niet regt te weten. Nu eens noemt hij het een mos, dan een wortel, en eindelijk komt men tot het vermoeden, dat het een wortel en een mos beide is. Het toeval had hem er een ftuk van bezorgd, als eene Oostindifche bijzonderheid, met bijvoeging, dat het een bloedftelpend middel was. Naderhand bezorgden eenige Weledelgeborene Heeren hem er een' grooten voorraad van, en een ander Weledelgeboren Heer leende hem een mikroskoop, en een ander Heer ondernam een fcheikundig onderzoek, en nu gaf de Schrijver, na eenige proeven over het bloedftelpend vermogen, ook het extract

inwendig tegen *fluxus menstruus*, met goed gevolg. Alweder een nieuw geneesmiddel derhalve: *Extractum Penghawar Jambie!*

In afwachting, dat de ervaring verder haar zegel zette op de voortreffelijke eigenschappen van dezen wortel, willen wij den Schrijver met den systematischen naam van zijn geneesmiddel bekend maken. Het is *Polypodium Baromes* L., *Aspidium Baromes* WILLD.. Hij kan er in de *Natuurlijke Historie* van HOUTTUYN (IIden Deels 14de Stuk, 1783, bl. 199) eene vermelding van vinden. Bij de botanische Schrijvers lezen wij van deze soort: „*Radicibus lanatis*, of *radix decumbens crassa, vellere mollissimo densissimo intense flavo obvestita.*" Deze *lana* of dit *vellus mollissimum* is gevolgelijk hetgeen de Schrijver mos noemt, en waarvan wij de uitstekende bloedstelpende kracht als uitwendig middel gaarne willen aannemen. Overigens moeten wij, den Schrijver tot waarschuwing, om niet al te veel geloof aan de berigten der inlanders te geven, hier nog een kort artikel van BORY DE ST. VINCENT, uit den *Dictionnaire classique d'Hist. natur.*, (Tom. I, 1822, p. 153) herinneren: „AGNEAU DE SCYTHIE OU DE TARTARIE. *Racines laineuses du* Polypodium Barometz, L., *qu'on taille en manière d'Agneau, et dont les charlatans débitent des merveilles en Asie, comme remède contre un grand nombre d'infirmités.*"

Adressen aan Z. M. den Koning, aan de Edelmogende Heeren Staten Generaal, en aan de Edel Grootachtbare Heeren Gedeputeerde Staten van Zeeland, over eenige punten der Geneeskundige Wetgeving, door J. H. VAN OPDORP, *Heel- en Vroedmeester te Arnemuiden, enz. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1839. *In gr.* 8*vo.* 45 *Bl. f* : - 75.

De Heer VAN OPDORP toont, ook door dit geschrift, een man te zijn van studie en nadenken, die met vrij-

moedigheid zijn gevoelen durft zeggen, en de pen wél weet te voeren. Het Adres aan Z. M. en aan de Staten Generaal heeft ten doel, vooreerst, aan te toonen, dat men wel eens op de zoogenaamde Platte-lands-heelmeesters uit de hoogte nederziet, en zelfs ten onregte de zoogenaamde *Operateurs*, (!) Heel- en Vroedmeesters in de steden boven hen verheft; terwijl echter de Platte-lands-heelmeesters verpligt zijn de Geneeskunde te kennen en te beoefenen, benevens al datgene, wat van Stads-chirurgijns kan worden gevorderd, zoodat zij ten minste met dezen gelijken rang hebben. Verder wenschte de Schrijver eene wet te zien voorgedragen, waarvan hij zelf een ontwerp levert, strekkende tot aanmoediging der studie op de Hoogescholen, doch tevens tot gelijkstelling van alle niet gegradueerde Genees- en Heelkundigen. Ook zoekt hij den gang der studiën op de geneeskundige scholen te doen verbeteren, waartoe inzonderheid de vermindering van het getal dier scholen, die dan Athenaea zouden worden, zou strekken, als gelegenheid gevende, om alleen waarlijk kundige mannen, en wel liefst alleen Doctoren in Genees-, Heel-, Verlos- en Natuurkunde, tot Lectoren bij die scholen aan te stellen; gelijk ook de Geneeskundige Commissiën alleen uit gegradueerde personen behoorden te bestaan. Eindelijk betoogt de Schrijver de noodzakelijkheid eener hervorming, omsmelting en wijziging der Provinciale Geneeskundige Commissiën, waaraan onder anderen het examineren der Heelmeesters en Apothekers zou moeten worden onttrokken, doch die daarentegen zouden belast worden met het visiteren van de logementen en restauratiën, ten einde zich te overtuigen, dat geene spijzen in onvertinde koperen ketels en pannen worden bereid; als ook met het visiteren der winkels van suikerbakkers, boekdrukkers en handelaren in kinderspeelgoed, om toe te zien, dat die voorwerpen niet worden geverwd of gekleurd met voor de gezondheid nadeelige kleurstoffen, enz. Wij laten de uitvoerbaarheid van dit een en ander aan hare plaats.

Na eene nota tot *toelichting* (niet *toeligting*, gelijk

er gedrukt ſtaat) van eene ſtatistieke Lijst der Genees-kundigen, ontmoet men nu een Adres aan de Gedeputeerde Staten van *Zeeland*, waarbij de Heer VAN OPDORP, zoo de door hem opgegevene feiten waar zijn, zich allezins teregt beklaagt over de willekeurige handelwijs, te zijnen opzigte door de Geneeskundige Commisſie te *Middelburg* bij het taxeren zijner rekeningen gehouden, bij welke taxatie men dan blijkbaar te werk zou gegaan zijn naar een tarief, hetwelk aan Gedeputeerde Staten wel voorgedragen, maar door Hun Ed. Groot Achtb. *verworpen* was. In 't voorbijgaan krijgt de voormalige Regtbank van Eerſten Aanleg te *Middelburg* eene berisping, over het benoemen van twee Leden der Geneeskundige Commisſie tot Arbiters, ter beoordeeling van eene rekening, welke door die Commisſie getaxeerd was, waaruit volgde, dat de taxatie der Geneeskundige Commisſie door de tot Arbiters uit dat ligchaam benoemde Leden wel moest worden gehandhaafd; en verder over het hooren van eenen gealimenteerden als getuige in eene zaak van zeker Armbeſtuur tegen den Schrijver. Met de laatſte zaak is Recenſent, wat de behandeling van het regtspunt aangaat, welligt nog beter dan de Schrijver bekend, daar hij zelf dat Armbeſtuur toen als Advocaat gediend heeft; maar, op hier onmogelijk te ontwikkelen gronden, kon de Regtbank het hooren van dien man niet weigeren, onder anderen, en dit is genoeg, omdat de voorgedragene reden van wraking in de wet niet bekend was, en men, uit loutere gevolgtrekking en gelijkſtelling met in de wet aangewezene en nog niet volkomen gelijkſoortige omſtandigheden, het hooren van eenen getuige, vooral van zoodanig eenen, die boven allen voldoende inlichting geven kan, niet mag weigeren. Ook mag men niet onderſtellen, dat eenig Armbeſtuur iemand gebrek zou laten lijden, omdat hij naar waarheid eenen eed zou hebben afgelegd, ten gevolge waarvan de kas van dat beſtuur eenige guldens meer dan anders zou hebben moeten betalen. Neen! noch de valſche eed des gealimenteerden, noch zulk eene wraak-

zucht bij het Armbestuur, ingeval de eed ten nadeele van deszelfs kas mogt strekken, laat zich zelfs van verre vermoeden. Noch de gealimenteerde, noch de leden van het Armbestuur, hadden eenig het minste *persoonlijk* belang bij den afloop der zaak.

Ten slotte geeft de Schrijver eene beoordeeling van het boven bedoeld, door Gedeputeerde Staten van *Zeeland* verworpen Tarief, zijnde tevens eene Memorie van Toelichting voor een ander, door den Adresfant opgemaakt Concept-tarief. Men kan niet nalaten te erkennen, dat het verworpen Tarief (waar echter de Geneeskundige Commissie, zonder het te durven aanhalen, hoofdzakelijk naar schijnt te taxeren) partijdig is *voor* de mannen van de kunst in de steden, en *tegen* die op het zoogenaamde platte-land; onder welke zonderlinge benaming men alle gemeenten verstaat, die geen lid naar de Provinciale Staten zenden; gelijk men weder de steden verdeelt in *groote*, d. i. waar eene Geneeskundige Commissie is gevestigd, en *kleine*, die echter een Lid naar de Provinciale Staten zenden, offchoon er onder de zoogenaamde platte-lands-gemeenten zijn, welker bevolking grooter is, dan die van vele der bedoelde kleine steden. Het Tarief, door den Heer VAN OPDORP ontworpen, rust op billijker grondslag.

In het algemeen is de strekking van dit werkje niet, om juist alles in de bijzonderheden zóó geregeld te krijgen, als het hier wordt voorgesteld; maar veeleer, *om* eene wetgeving te bekomen, die *hoofdzakelijk* in den geest des Schrijvers valt; en in zoo verre verdient dit geschrift aller aandacht en belangstelling. Immers voor de bevolking zelve is het van belang, dat ook in dat opzigt het gebrekkige worde herzien en verbeterd. Zonder dus in al des Schrijvers beschouwingen te treden, meenen wij, dat hij inderdaad nuttige wenken geeft en heldere denkbeelden oppert, die ten minste eene ernstige toetsing verdienen. De correctie der drukproeven is zeer onnaauwkeurig; de stijl doorgaans goed en zuiver.

Geschiedkundig Overzigt van de Besturen, die, vóór de herstelling van Nederland in 1814, *elkander in Drenthe zijn opgevolgd. Door* J. S. MAGNIN, *Archivist bij het Gouvernement van Drenthe. Iste Stuk: loopende van den vroegsten tijd tot het jaar* 1046. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1838. *In gr. 8vo. X en* 160 *bl. f* 1-80.

De Provincie *Drenthe* is zeker dat Gewest van *Nederland*, over welks Geschiedenis het minst geschreven is. Verdient het die vergetelheid? Neen voorzeker! Te regt toch merkt de Schrijver van het aangekondigde werk, reeds in de Inleiding, aan, dat in *Drenthe*, meer dan elders in *Noord-Nederland*, de zeden en gewoonten der oude *Germanen* tot lateren tijd toe onveranderd hebben voortgeduurd, en dat *Drenthes* bestuur, wetgeving en regering Eeuwen lang zuiver Germaansch gebleven zijn. In meer dan één opzigt levert dit Gewest voor den beoefenaar der Geschiedenis en Oudheden van ons Vaderland een zeer belangrijk veld op tot nasporing en vergelijking met die van de overige Gewesten, tegenover welke hetzelve iets eigendommelijks vertoont, 't welk naauwelijks anders dan uit het ongeschonden bewaren van vroegere instellingen, wetten, zeden en gewoonten kan verklaard worden. Belangrijk is dus de taak, die de Heer MAGNIN heeft op zich genomen, om *Drenthes* Geschiedenis toe te lichten. Als Archivarius der Provincie is hij daartoe op het beste standpunt geplaatst, en van zijnen ijver in het nasporen der oudheden van zijn Gewest heeft hij bereids in zijn werk over de voormalige Kloosters in *Drenthe* voldoende bewijzen gegeven. Wij hebben dus alle reden, om van dit *Geschiedkundig Overzigt* de beste verwachting te koesteren, en het begin daarvan met belangstelling te beschouwen.

Dit eerste Stuk loopt van den vroegsten tijd tot den jare 1046, en handelt zoo het eerste tijdvak van *Drenthes* Geschiedenis af. Met dat jaar toch werd *Drenthe* tot een afzonderlijk Graafschap verheven, en de tijdelijke Bisschop van *Utrecht* tot Graaf van *Drenthe* aangesteld. Uit den aard der zaak is het hier behandelde tijdperk duister en verward. Het ontbreekt minder aan algemeene berigten, dan wel aan plaatselijke overleveringen of oorkonden, waardoor het algemeene op *Drenthe* in het bijzonder kan worden toegepast. Het is

den Schrijver echter gelukt, uit deze en gene overgeblevene Oorkonden, en vooral door eene grondige studie van het *locale* van *Drenthe*, (waarmede wij alhier niet het *topographische* alleen bedoelen, maar de kennis van hetgeen elke plaats in benamingen, regten, gebruiken, overleveringen enz. aan de hand geeft) dien grijzen voortijd aanmerkelijk op te helderen. Eene meer algemeen belangrijke, immers meer onderhoudende stof zal echter het tweede Stuk kunnen uitmaken, waarin de Schrijver *Drenthes* Geschiedenis onder de heerschappij der Bisschoppen van *Utrecht*, van 1046 tot 1522, behandelen zal, en dus een meer zeker, een echt *Historisch* tijdvak, met gunstiger gebeurtenissen en meer punten van aanraking met de algemeene Geschiedenis van ons Vaderland, zal intreden, waartoe wij den Schrijver voortdurenden lust en ijver, en vooral de noodige aanmoediging toewenschen.

Bijdragen tot de kennis en verspreiding der oude Letterkunde. Iste Stukje. Te Utrecht, *bij* H. Kemink en Zoon. 1838. *In kl. 8vo. IV en* 134 *bl. f* 1-20.

Wij achten het eene zeer doeltreffende en loffelijke onderneming van den ons onbekenden Vertaler dezer fragmenten uit de oud-Grieksche en Romeinsche Letterkunde, waarvan wij thans het eerste Stukje aankondigen, om op zulk eene wijze het in de oude Letteren niet ingewijde publiek daarmede eenigermate bekend te maken. Dit eerste gedeelte behelst: De val der Priesterregering en de komst van DARIUS, den zoon van HYSTASPES, op den troon van *Perzië* (HERODOTUS, 3de boek, van hoofdstuk 67—87); PLUTARCHUS aan APOLLONIUS (brief ter vertroosting bij den vroegtijdigen dood van diens zoon); PLATO's *Crito* (gesprek van CRITO met SOCRATES, waarbij deze weigert, met overtreding der wetten van den Staat zijnen kerker te ontvlugten); en pleitrede van CICERO voor A. LICINIUS ARCHIAS (ten betoge, dat laatstgemelde als Romeinsch burger erkend moest worden.) Keus en behandeling zijn tot dusver gelukkig. Voor elk stuk heeft de Vertaler eene inleiding gevoegd, ten einde den lezer op het regte standpunt te plaatsen; terwijl bovendien eenige weinige aanteekeningen aan den voet der vertolkingen inlichting geven omtrent hetgeen hier of daar duister mogt zijn, of opmerkingen mededeelen betrekkelijk

hetgene in den tekst voorkomt. Een toereikend vertier betoone Schrijver en Uitgever voor de genomene moeite, en moedige hen aan tot even goede voortzetting van hetgeen zoo gelukkig is begonnen! Wij mogen echter, op grond van vroegere ervaring, niet ontveinzen, dat dit ons verlangen meer een *wenschen* dan wel een *dadelijk gelooven* is.

Het Hartzgebergte en de Rijnstroom. Reisverhalen, genomen uit de Aanteekeningen van Mr. A. L. WICHERS *en Dr.* W. GLEUNS, JR. *Iste Deel. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo.* 354 *Bl. f* 4-30.

Volksverhalen en Legenden, aan de Rijnoevers verzameld. Medegedeeld door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. *Iste Deel. Te Arnhem, bij* I. A. Nijhoff. 1839. *In gr. 8vo.* 282 *Bl. f* 2-90.

„Twee verschillende reizen," zoo berigten de Schrijvers van N°. 1, „door twee gezelschappen in de jaren 1836 en 1837 gedaan, hebben aanleiding gegeven tot de aanteekeningen, waaruit wij dit werkje hebben zamengesteld. Beide gezelschappen kozen eene onderscheidene reiswijze; het eerste meest met rijtuig, het laatste meest te voet. Beide wijzen gaven natuurlijk aanleiding tot opmerkingen van onderscheiden aard, en soms ook tot de keuze van eenen anderen weg." Met zeer veel smaak en oordeel hebben de Schrijvers beide reisverhalen tot één geheel gebragt, en slechts het begin der reis wordt van de rijtuig- en voetreizigers afzonderlijk verhaald. Naar *Hanover* kwamen de eersten over de *Nieuweschans*, *Leer*, *Oldenburg* en *Bremen*; de laatsten over *Assen*, *Koevorden*, *Bentheim* en *Osnabrück*. Van *Hanover* ging de reis op *Hildesheim*, van waar zij, niet langs den kortsten weg, regt toe over *Goslar*, maar naar laatstgenoemde over *Brunswijk* en *Wolfenbüttel* togen. Het *Hartzgebergte* was een voornaam punt in het reisplan, en werd dan ook naauwkeurig bereisd en beschouwd. Op den befaamden *Bloksberg* troffen zij het uitstekend met weder en helderheid. Zij vertrokken over *Wernigerode*, *Clausthal*, *Osterode* enz. naar *Göttingen*; waar wij hen bij het einde van dit Deel laten.

Ons oordeel over deze reisbeschrijving kan niet anders dan gunstig zijn. Was het voorname oogmerk der uitgave, „om

dezulken, die een foortgelijk uitstapje mogten willen ondernemen, zoo mogelijk door inlichtingen van eenig nut te zijn;" het komt ons voor, dat dit doel niet beter bereikt kon worden. *Zij* geven toch de reisroute van plaats tot plaats op, vermelden het bezienswaardige onderweg en in steden, wijzen de beste en gemakkelijkste manier, om hier of daar te komen, met naauwkeurigheid aan, en laten zelfs hier en daar de vraag naar sommige onkosten niet onbeantwoord. Meer kan men redelijkerwijze van eenen gids op reis niet verlangen. Doch onze Schrijvers zouden dat alles, wat wij daar noemden, hebben kunnen geven, en echter een voor den gewonen lezer allervervelendst boek in de wereld zenden. Zij hebben dat niet gedaan. Hunne beschrijvingen zijn onderhoudend, en bezitten bij de naauwkeurigheid (zoover *Rec.*, die de streken van den *Hartz* alleen van lezen en hooren zeggen kent, oordeelen kan) ook de verdienste van levendigheid. Zij hadden niet noodig gehad, zich te verontschuldigen, „de stoute natuurtooneelen, die zij aanschouwden, niet juist en naar waarde te hebben beschreven." In zooverre de schoonheden der natuur, in sommige streken als met verkwistende hand uitgestrooid, onwederstaanbaar werkende op het gemoed van den gevoeligen mensch, door trotschheid hier, door bevalligheid daar, bij elken voetstap nieuwe Goddelijke schoonheden aanbiedende, zoodat het oog niet weet, wat het eerst te beschouwen, en het hart onwillekeurig zich verheft tot Dien, die deze aarde zoo heerlijk maakte, — in zooverre dit met geene mogelijkheid beschreven kan, maar volstrektelijk moet gezien en ondervonden worden, hebben onze Schrijvers gelijk; maar dit spreekt van zelf. In zooverre echter de heldere verbeelding, om zich het opgemerkte *levendig* voor te stellen, geholpen door de bekwaamheid, om in eenen levendigen, aangenamen stijl den indruk terug te geven, dien het beschouwde gemaakt heeft, den reisbeschrijver vormt, hebben de Heeren WICHERS en GLEUNS alle aanspraak op de dankbaarheid hunner landgenooten, dat zij hun nader bekend hebben gemaakt met heerlijke, maar minder, dan b. v. de *Rijn*-oevers, bezochte streken. Vier steendrukplaten versieren het, zich ook door een zindelijk voorkomen aanbevelend boek.

Van eenen geheel anderen aard, maar toch naauw met *reizen* in verband staande, is N°. 2. Men weet, hoe verbazend rijk de *Rijn*-oevers zijn aan volksvertellingen en legen-

den. ALFRED REUMONT verzamelde de voornaamste derzelven onder den titel: *Rheinlands Sagen, Geschichten und Legenden*. Het onderhavige werk is daarvan eene vrije vertolking. Niet alle hier voorkomende vertellingen zijn even belangrijk. Ook hebben sommige, o. a. *De Hoofdkerk en de Loosberg te Aken*, juist op de *Rijn*-oevers geene bepaalde betrekking. Doch zoo wiskunstig naauw moet men het ook niet uitpluizen. Dr. KARL SIMROCK, met wien *Rec.* dezen zomer te *Bonn*, en daardoor ook met zijn aanstonds te noemen werkje, eene hoogst aangename kennis maakte, gaf in dichtmaat de voornaamste *Rheinsage* uit, deels *Balladen* van hemzelven, deels van andere Duitsche Dichters, die hem, ook nog na het in 't licht zenden der *eerste* uitgave, met bijdragen tot verrijking der sedert verschenen *tweede* in staat stelden. En deze begint ook met eene *Ballade*, de bekende geschiedenis van het vrouwtje van *Stavoren* ten onderwerp hebbende. Dat die stad niet aan den *Rijn* ligt, hinderde ons evenmin *daar*, als hetzelfde *hier* van *Aken*.

Wij lazen dit boek bijna geheel op de stoombooten op den heerlijken *Rijn*, voor zoo verre het gezigt van zijne Goddelijk schoone oevers ons hetzelve niet deed nederleggen. Dat is het land van *Sagen* en poëzij! Wij lazen dan ook met genoegen. Maar, in wat vorm het ook ware, zouden wij niet alles, waarin die trotsche en wonderschoone landstreken, in welke *Rec.* onlangs met zooveel verrukking vertoefde, slechts genoemd worden, aangenaam vinden?

De gewone lezer vindt hier eene onderhoudende lectuur, en schilder en dichter geene ongeschikte onderwerpen ter behandeling. De aanteekeningen verhoogen de waarde van dit werkje.

Gedenkschriften van eenen Veroordeelde, of het Leven van COLLET. *Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1839. *In gr. 8vo.* 191 *Bl. f* 2-:

KASPAR HAUSER, *of aanduiding eeniger geheimen omtrent* HAUSER'S *afkomst, de oorzaak zijner gevangenhouding en vermoording, ontleding van den medegebragten brief; beteekening (?) van den moordenaar, en voorts eene toelichting der betrekkingen van Lord* STANHOPE *tot* HAUSER *en degenen, die hem het naast bestonden. Uitgegeven door*

W. C. GR. A. *Uit het Hoogduitsch. Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1839. *In gr.* 8*vo.* 134 *Bl. f* 1 - 25.

Oud-Hollands deugd, in hare waardij geschetst en ter beoefening aangeprezen, of: zet de tering naar de nering. Eene gewigtige les voor alle standen der maatschappij, door A. BIBEN, *Predikant te Edam. Te Edam, bij* J. L. Rolff. 1839. *In kl.* 8*vo.* 150 *Bl. f* 1 - 10.

Het is niet goed, dat de mensch alleen zij. (*Gen. II:* 18.) *Twee Voorlezingen over het Huwelijk en het Echtelooze Leven. Te Amsterdam, bij* J. Th. Spaan. *In kl.* 8*vo.* 105 *Bl. f* 1 - :

Bovenstaande werkjes kunnen wij slechts met een enkel woord van beoordeeling aankondigen.

No. 1 is de levensgeschiedenis van eenen *Franschman*, die zich in zijn vaderland berucht heeft gemaakt als bedrieger en afzetter in het groot, zich uitgevende voor een persoon van zeer hoogen rang, en door de listigste middelen aanzienlijke sommen bijeengaderende. Hij bediende zich daartoe van soortgelijke middelen, als CATO KAMERLING, bedriegelijker gedachtenis, — het vervaardigen van valsche papieren. Beurtelings Priester, Bisschop, Leger-Intendant, en wat niet al! ontving hij eindelijk de lang verdiende straf, en schreef deze zijne levensgeschiedenis in den kerker. Het boeksken is noch nuttig noch vermakelijk, waarom wij de redenen tot vertaling niet begrijpen.

Van No. 2 schreven wij den langen titel letterlijk af, *om* te doen zien, wat het boekje *belooft*. Met het *geven* is het iets anders. Het geschriftje heeft bitter weinig om het lijf. De ongelukkige HAUSER is er geen haar minder door geworden hetgeen hem zijn grafschrift noemt: *het raadsel van zijnen tijd.* Lord STANHOPE wordt in een zeer dubbelzinnig daglicht geplaatst, en het een en ander, wat over HAUSER is uitgegeven, beoordeeld. Van de grofste *Germanismen* krielt het stukje. Men had geen *verdacht* (geene verdenking); hij *overgaf* aan denzelven den knaap (gaf den knaap aan hem over); *gelacht* (gelagchen); hij deed alsof hij *geheel in dezen jongeling verliefd was.* — Heeft de lezer genoeg? Welke Vertalers!

Op ééne bladzijde van No. 3 staat meer gezond verstand

en ware levenswijsheid, dan in N°. 1 en 2 zamen. De Eerw. BIBEN meende, dat deze beantwoording eener door de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* uitgeschrevene vraag, schoon niet bekroond, nut zou kunnen stichten. Wij wenschen zulks met hem, nu zij in 't licht is. Echter zijn wij geene voorstanders van uitgegevene onbekroonde Prijsverhandelingen; en zoolang wij het stuk van den Eerw. VAN DER PLOEG, door de Maatschappij bekroond, niet hebben gelezen, kunnen wij niet beoordeelen, of het onderhavige boeksken daarvan genoeg verschille, om de uitgave te regtvaardigen. Doch het onderwerp is belangrijk genoeg, om herhaaldelijk te worden gelezen. In vele vaderlandsche huisgezinnen stichte het stukje nut!

N°. 4 is eene in zwellenden stijl geschrevene *apologie* van het huwelijk, uit een natuurlijk, maatschappelijk, zedelijk en godsdienstig oogpunt beschouwd. Nieuws is er juist niet in. Schoon zich de Schrijver niet noemt, schijnt hij dezelfde te zijn met den Uitgever, wien zijn huwelijk eene, hem meer dan zijne vervolgers vereerende, bekendheid heeft verworven. Een' eerlijken man, die eerlijk wil voortkomen, willen wij volstrekt niet tegenwerken, en daarom maken wij geene aanmerking op den hoogen prijs van dit boekje.

Philips de Schoone en Jaques Bernhard de Molay, Grootmeester der Tempelridders. Geschiedkundig Tafereel uit het begin der veertiende Eeuw. Naar het Hoogduitsch van L. REIN. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo. XIV en* 270 *bl. f* 2 - 75.

Deze Roman mag onder de zeer alledaagsche geschiedkundige Romans gesteld worden, en de Vertaler heeft met regt verzekerd, dat de Schrijver de geschiedenis heeft opgesierd met episoden, die aan denzelve meer het aanzien van een verdichtsel, dan wel van een geschiedkundig verhaal geven. De uitroeijing der Orde van de Tempelheeren in *Frankrijk*, eene gebeurtenis, waarlijk niet zoo weinig bekend, als de Vertaler schijnt te meenen, maakt het onderwerp van den Roman uit. Avontuurlijke reddingen en ontmoetingen zijn hier niet gespaard. Uitstekend vinden wij niets, noch in het plan, noch in de wijze van uitvoering; en zoo zal ook dit boek het lot hebben van vele anderen: het zal door het romanverslindend publiek gelezen en weder even spoedig vergeten worden.

Brigitta Chiarini. Lotgevallen van een achttienjarig Bologneesch Meisje. Eene ware Geschiedenis uit den jare 1830.

Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, *bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 260 *Bl. f* 2-40.

Indien deze geschiedenis waar is, dan is het lot van het *Bologneesch* meisje treurig geweest. Maar zij boezemt ons toch geene belangstelling in. Het langgerekte verhaal, het onbeduidende der karakters, ook van BRIGITTA zelve, maakt, dat de aandacht weinig geboeid wordt. De geheele geschiedenis is ook vrij onwaarschijnlijk, en in allen gevalle had het boek gerust onvertaald kunnen blijven.

Victor, of de Gevolgen van Godsdiensthaat en Familietrots. Een romantisch Tafereel uit de zeventiende Eeuw. Door A. R. SLOOS. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 228 *Bl. f* 2-40.

De Schrijver van dezen Roman ergert zich over de thans bestaande vertalingswoede, en over de vernedering, die voor de Natie daarin ligt opgesloten. Hij is overtuigd van zijne eigene geringheid. Hij durft het niet wagen, zich in de schaduw te stellen van de groote Romanschrijvers, die het buitenland oplevert. Hij is overtuigd, dat zijn verhaal zeer veel te wenschen overlaat. Reeds bij voorraad vraagt hij het lezend publiek verschooning voor de feilen, die het in zijn werk zal opmerken. Indien alle deze betuigingen, die wij reeds in het Voorberigt vinden, opregt gemeend zijn, dan moeten wij ons waarlijk verwonderen over de uitgave van dit werk. De reden, die de Schrijver zelf voor de uitgave van dit werk aanvoert, is te zonderling, dan dat wij onze lezers daarmede niet zouden bekend maken. „De uitgave toch van „dit verhaal geschiedt, ten einde," zegt de Schrijver, „meer „kundige mannen dan ik, en beter versnedene pennen dan de „mijne, aan te sporen, het buitenland te overtuigen, dat ook „de *Nederlander*, even zoo goed als *zij*, voor de *romantische* school geschikt is." Indien wij deze redenering goed begrijpen, dan wil de Schrijver door het gebrekkige van zijnen arbeid kundige landgenooten bewegen tot het leveren van iets beters. Dit is waarlijk den ijver voor de eer der vaderlandsche letteren wat te ver getrokken. Zichzelven tot een zondenbok te maken, om den onreinen poel, waaruit de vertaalde Romans voortkomen, te dempen, zulk eene zelfopoffering is waarlijk éénig in hare soort! Gaarne huldigen wij des mans goeden wil, maar hopen tevens, dat mannen van genoegzame talenten zullen voortgaan met het handhaven van den vaderlandschen roem, zonder dat de steller van dit boek zich op nieuw blootstelle aan het gevaar van den geesel der kritiek te gevoelen. Voor ditmaal willen wij berusten in het oordeel, 't welk de man zelf over zijn werk geveld heeft.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

C.

D.

E.

F.

K.

L.

O.

P.

R.

S.

T.

